1
Fr. de Motteville
MEMORII
CR

FRANÇOISE DE MOTTEVILLE

MEMORII, 1

Ediția de față reproduce prescurtat textul,
apărut pentru prima oară
în 1723

Françoise de Motteville
Mémoires
sur Anne d'Autriche et sa Cour
Bibliothèque Charpentier
Paris, tom. I

FRANÇOISE DE MOTTEVILLE

Memorii despre Ana de Austria şi Curtea sa

Cu o prefaţă de Sainte-Beuve

Volumul I

Traducere, selecţie şi note de
TEODORA POPA-MAZILU

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ
1961

Coperta de VAL. MUNTEANU

Să poposim un moment în plin secol al XVII-lea, împreună cu doamna de Motteville, autoarea unor *Memorii* judicioase, înzestrată cu acel spirit înțelept și rezonabil care a văzut de aproape lucrurile petrecute în vremea sa, care le-a apreciat și descris într-o atît de perfectă măsură și cu o atît de plăcută justețe. Cînd *Memoriile* doamnei de Motteville au apărut pentru prima oară, în 1723, jurnaliștii și criticii din vremea aceea, lăudînd tonul plin de sinceritate, au afirmat că lucrarea abundă în prea multe detalii și că are prea puține fapte. Aceasta n-a fost numai părerea celor de la *Journal de Trévoux* sau de la *Journal des Savants*, ci chiar și părerea lui Voltaire. Astăzi, noi nu mai gîndim astfel. Acele fapte mărunte, care aparțin unei lumi dispărute și care ne înfățișează tot adevărul despre ea, ne plac și ne pasionează. La o distanță mai mică, ele ar putea să pară supraabundente și de prisos ; dar la o distanță atît de mare, ele au redevenit noi și deosebit de interesante. Dealtfel, dacă doamna de Motteville s-ar fi mărginit doar la rolul ei de femeie, fără să ne spună ceea ce a văzut cu ochii ei sau a aflat din sursă sigură, neîncercînd să pătrundă în tainele Cabinetului, ar fi redat doar spiritul general al situațiilor și caracterul moral al personajelor. Aceasta

este de fapt latura durabilă a lucrării sale și care o așază într-un loc atît de bine determinat și de distins.

Născută prin 1621, doamna de Motteville era, după numele de fată — Françoise Bertaut — nepoata episcopului poet, ilustru pe vremea sa și remarcabil prin eleganța exprimării, nepoata acelui Bertaut pe care Boileau l-a lăudat pentru „reținerea lui" și pe care Ronsard l-a socotit „un poet prea înțelept". Relev chiar de la început acest fond de înțelepciune, care pare să aparțină familiei ; doamna de Motteville avea o soră mai mică decît ea căreia încă din fragedă vîrstă i s-a spus Socratine, din pricina severității sale și care a sfîrșit prin a deveni călugăriță carmelită. Această severitate, foarte mult atenuată și învăluită în fraze frumoase, la sora mai mare, merita — și pe drept cuvînt — să se numească rațiune și spirit. Dealtfel, tot la fel vorbesc despre această scriitoare toți cei care n-au cunoscut-o decît din reputația de care s-a bucurat. „Melisa poate fi socotită drept una dintre cele mai rezonabile «prețioase» din insula Delos", se spune în *Marele Dicționar al prețioaselor.*

Domnișoara Bertaut primise o educație foarte îngrijită. Tatăl ei, Pierre Bertaut, era un gentilom oarecare, camerier al regelui. Mama sa — care se trăgea dintr-o familie nobilă din Spania, și care, cînd fusese tînără, trăise în această țară — fu remarcată de Ana de Austria, chiar din primele zile ale sosirii sale în Franța. Vorbind spaniola — de fapt limba sa maternă — la început a fost folosită de regină ca să-i scrie corespondența de familie, tratînd-o ca pe o prietenă. Ea profită de această favoare pentru „a dărui" — cum se spunea pe atunci — adică a încredința reginei pe fiica sa, în vîrstă de numai șapte ani (1628). Dar cardinalul de Richelieu, căruia nu-i prea plăcea anturajul din preajma tinerei regine și care voia să rupă orice posibilitate de comunicare cu Spania, o îndepărtă pe

copilă din preajma Anei de Austria, motiv pentru care regina protestă destul de vehement. Dar la toate protestele sale „i se răspunse — ne spune doamna de Motteville — că mama era pe jumătate spaniolă, că avea o limbă ascuțită, că eu vorbeam foarte bine spaniola și că s-ar putea să-i semăn".

Doamna Bertaut își luă deci fata, acum în vîrstă de zece ani și plecară împreună în Normandia, unde îi făcu educația, cu o grijă deosebită. Fetița primise din partea reginei o pensie de șase sute de livre, așa că, în 1639, datorită frumuseții și reputației sale, se mărită cu domnul Langlois de Motteville, primul președinte al Camerei Conturilor din Normandia, care se însura pentru a treia oară. „Această căsătorie era cum nu se poate mai nepotrivită — scria careva în *Journal des Savants*, din ianuarie 1724 — președintele avea optzeci de ani, iar mireasa optsprezece. Așa că se plictisea de moarte în jumătatea ei de pat, și, atunci cînd uncheașul adormea, ea își așeza în loc camerista, fără ca bietul președinte să observe ceva". Dacă acest amănunt, consemnat de unul din cele mai serioase jurnale, este exact, apoi asta a fost cea mai nostimă năzbîtie a doamnei de Motteville. Firea sa potolită și prea puțin pătimașă nu părea să sufere din pricina unei asemenea căsătorii. „În anul 1639, măritîndu-mă cu domnul de Motteville, primul președinte al Camerei Conturilor din Normandia — scrie ea — care n-avea copii și care era putred de bogat, m-am trezit ducînd o viață extrem de liniștită și de îmbelșugată. Și dacă aș fi vrut să profit de sentimentele pe care soțul meu le nutrea față de mine și să primesc toate bunurile pe care voia și putea să mi le lase după moartea sa, aș fi fost o femeie bogată". Dar ea nu dădu atenție unor asemenea lucruri și, ca mai toți exilații, în acea epocă nu era preocupată decît de sfîrșitul apropiat al lui Richelieu, după care știa că avea să fie rechemată la Curte. După moartea

cardinalului și a regelui, una dintre primele griji ale reginei a fost să-și recheme lîngă ea vechile prietene, dizgrațiate din dragoste pentru ea, iar doamna de Motteville s-a aflat printre ele. De atunci, a fost nedespărțită de Ana de Austria, nu atît ca una din cameriste (i se conferise acest titlu), cît mai mult ca una dintre persoanele cu care regina discuta cele mai intime lucruri. Deșteaptă, discretă, ordonată, blîndă și veselă din fire, de o curiozitate plină de seriozitate, dar și de amuzament, fină observatoare care nu ținea cu tot dinadinsul să fie prea pătrunzătoare, care se mulțumea să privească cu atenție tot ce se petrecea în jurul ei, ea petrecu astfel douăzeci și doi de ani la Curte, dintre care unii au fost zguduiți de cele mai violente furtuni. Fidelă și devotată, ea știu să împace sfioșenia specifică sexului feminin cu îndatoririle și obligațiile ce intrau în sarcina sa și să treacă peste piedicile vizibile sau ascunse, fără să se întoarcă din drum, trăind în limitele bunei-cuviințe și ale unei probități de o mare delicatețe ; femeie pînă în vîrful unghiilor, dar cea mai rezonabilă dintre toate, persoană importantă și totodată deosebit de plăcută, doamna de Motteville n-a mai vrut să se recăsătorească și nici să cunoască slăbiciunile dragostei. În acea discuție plăcută ce o are, prin intermediul scrisorilor, cu Mademoiselle — fiica cea mare a ducelui de Orléans — ea îi scrie : „N-aveam decît douăzeci de ani, cînd mi-am recăpătat libertatea ; ea mi s-a părut mai de seamă decît orice alte bogății pe care lumea le prețuiește atît și, după felul cum m-am folosit de ea, se pare că mă pot număra printre locuitoarele satului Randan", un sat din Auvergne unde văduvele nu se mai recăsătoresc niciodată. Titlul de văduvă, pe care l-a căpătat de timpuriu, n-a speriat-o. Avea numeroși prieteni, îi plăcea să discute, știa — la nevoie — „să guste plăcerile

solitarilor, adică toate cărțile bune și reveriile". O evlavie sinceră și practică ce nu excludea, ci dimpotrivă, o îndemna către profunde reflecții filozofice, o susținea și o întărea în virtutea și prudența ei. Așa că, pentru acest suflet calm și echilibrat, viața trecu fără evenimente importante, fără tulburări lăuntrice, într-un fel de maturitate constantă.

Sigur că ne întrebăm, în primul rînd, și despre doamna de Motteville ca despre oricare altă femeie, dacă era frumoasă : ei bine, se pare că era. „Portretul ei, care se află la Motteville — spune *Journal des Savants* — o înfățișează ca pe o brunetă foarte frumoasă". Singurul portret gravat pe care l-am văzut și pe care-l poate vedea oricine în Cabinetul de stampe, ne-o înfățișează pieptănată ca și Ana de Austria, nemaifiind în prima tinerețe, cu chipul plin și cu bărbie dublă, cu un aer blînd și liniștit. Partea de jos a figurii nu e prea plăcută, iar în ansamblu n-are nimic deosebit care să trezească interesul. Trăsăturile fine și încîntătoare trebuiesc, desigur, căutate în spiritul și nu pe chipul ei. Eroina principală este stăpîna sa, Ana de Austria, în jurul căreia se învîrte întreaga povestire a doamnei de Motteville. Autoarea n-are ambiția de a fi nici istoric, nici politician : este o simplă femeie care relatează ceea ce a văzut cu propriii săi ochi sau a aflat de la persoanele cele mai informate. Foarte sigură pe ea și cu multă judecată, era agreată de oamenii cei mai cinstiți, cei mai inițiați și mai abili, cei pe care Retz îi numea „d'Estrées și Senneterre". De obicei, stătea în cabinet, adică în odaia reginei, aceasta constituind punctul său de atracție și descriind cu plăcere scenele la care avea prilejul să asiste. Totuși n-a lăsat deoparte nici unul dintre lucrurile importante, ca, de pildă, episodul despre revoluția din Anglia, ale cărei amănunte le-a aflat chiar din gura reginei Angliei, și din care a făcut

o povestire aparte. De asemenea, a preocupat-o și revoluția din Neapole, care a avut loc cam în aceeași epocă. „Este o fișie pe care vreau s-o las să cadă, continuîndu-mi drumul — spune ea despre unul dintre aceste episoade întîlnite în cale — care-și va găsi locul alături de celelalte de aceeași natură ; și cum ele nu vor fi descrise în ordine, sigur că nu vor avea nici o valoare, nici nu vor prețui prea mult". Istețimea doamnei de Motteville care a îndemnat-o să nu consulte, în privința lucrurilor petrecute cu multă vreme în urmă, decît martori serioși și demni de toată încrederea, conferă acestor părți secundare mult mai mult interes decît pretinde ea.

Autoarea începe cu un scurt rezumat al vieții reginei, după sosirea ei în Franța, pînă la moartea lui Ludovic al XIII-lea și pînă la regența acesteia. Dar partea originală a acestor *Memorii* e cea în care autoarea relatează ceea ce s-a petrecut sub ochii săi.

După ce s-a reîntors la Curte, în 1643, doamna de Motteville a început să zugrăvească diverse personaje, diverse intrigi stîrnite de diverse interese, înfățișîndu-se pe sine ca pe un simplu spectator total dezinteresat și așezat în colțul cel mai avantajos al lojei. „Pe atunci nu mă gîndeam decît să mă distrez de tot ceea ce vedeam, ca de o comedie bună ce se juca sub ochii mei și în care eu n-aveam nici un fel de interese." „Cabinetele regilor — spune ea în altă parte — sînt de fapt niște teatre unde se joacă tot timpul piese ce preocupă pe toată lumea ; unele sînt comice ; altele sînt tragice ; de fapt, piese unde cele mai mari evenimente sînt pricinuite de niște fleacuri". Asistînd la toate aceste lucruri, cu un spirit clarvăzător și lipsit de patimă, la început scriind doar ca să se amuze, avea totuși în ea o vînă de scriitoare autentică, moștenită din familie ; în momentele în care toate celelalte doamne nu se gîndeau decît la distracții și la plimbare, ea se

închidea în odaie şi nota tot ceea ce văzuse, tot ceea ce auzise, pentru a-şi putea reaminti, într-o bună zi, totul.

Primele luni ale regenţei Anei de Austria sînt expuse cam alandala de doamna de Motteville, întocmai cum a fost şi perioada respectivă, obligîndu-ne să participăm odată cu ea la această perioadă. Toţi prietenii reginei au fost chemaţi după o mai lungă sau mai scurtă dizgraţiere ; fiecare dintre ei conta pe aceleaşi favoruri ca şi odinioară, dar văzură, chiar de la început, că regina — pe care o lăsaseră oprimată de Richelieu, fără copii şi încă spaniolă cu sufletul — între timp devenise mamă, o mamă ce apăra cu străşnicie interesele fiilor ei şi că devenise o regină franceză. Nu-şi dădură seama chiar de la început că inima ei îi aparţinea lui Mazarin, că i se dăruise atît din dragoste cît şi din comoditate, ca să aibă pe cineva care s-o elibereze de treburile politice şi s-o ajute să domnească. Doamna de Senecé, doamna de Chevreuse, domnişoara de Hautefort, reîntorcîndu-se la Curte, avură deci ce afla şi ce vedea. Mulţi dintre cei exilaţi odinioară, în momentul în care credeau că l-au apucat pe Dumnezeu de un picior, văzură — în dauna lor — că Cel-de-Sus le juca alte renghiuri. „Iată deci Curtea, frumoasă şi mare, dar foarte încîlcită, ne spune doamna de Motteville care nu se poate abţine să nu ia parte la acest spectacol. Fiecare se gîndea la ale lui, la interesele şi la intrigile sale. Cardinalul, deşi făcea pe blîndul şi pe abilul, se trudea din răsputeri să-i cîştige pe cutare şi pe cutare, de partea sa." Dar, un mare număr dintre curteni, crezîndu-se pe teren sigur, rezistară în faţa avansurilor cardinalului ; doamna de Motteville ne arată în această lucrare, reversuri neprevăzute din care rezultă pentru înfumuraţi şi pentru cei care o făceau pe importanţii, noi dizgraţieri. Vorbind despre domnişoara de Hautefort care — cu fermi-

fatea ei neîmblînzită, obișnuită să spună lucrurilor pe nume — rezistă cu dîrzenie reginei, doamna de Motteville ne expune, de fapt, întreaga sa morală în privința Curții, o morală temperată, lipsită de exagerare : „Putem să ne spunem părerea atît stăpînilor noștri, cît și prietenilor ; dar cînd aceștia sînt hotărîți să nu țină seama de ea, e cazul ca mai curînd să le facem pe voie decît să ținem, cu orice preț, la părerea noastră, cînd nu cunoaștem exact esența răului și cînd lucrurile ne sînt, de fapt, indiferente". Genul de abilitate al cardinalului Mazarin, disimularea, grația și finețea jocului său, acel „spirit de cabinet", în care excela și care „punea în mișcare atîtea mașinării uriașe", ne sînt redate cu fidelitate și însuflețire de o persoană care — fără să-l laude — are totuși meritul de a-i fi apreciat just părțile bune. Mulți dintre cei dizgrațiați de Mazarin erau prieteni buni ai doamnei de Motteville, pe care ea nu i-a părăsit atunci cînd au căzut ; dimpotrivă, i-a vizitat, i-a consolat și chiar a încercat, în unele cazuri, să le ia apărarea în fața reginei. Procedînd în felul acesta, s-a pus rău cu Mazarin ; dar regina se pare că avea un suflet destul de elevat ca să-i ierte aceste dovezi de probitate și, primele semne de răceală odată trecute, să nu-i mai păstreze nici o ranchiună.

Dacă Ana de Austria ni se pare mult mai interesantă decît ne-o înfățișează istoria, acest lucru se datorează numeroaselor portrete schițate în lucrarea de față, de către doamna de Motteville, portrete pline de noblețe și de măreție. Camerista — căci, într-adevăr, doamna de Motteville îndeplinea această slujbă pe lîngă regină — ne-o înfățișează cu simpatie și cu admirație pe stăpîna sa, din clipa în care se trezea, dimineața, și i se înmîna cămașa, pînă la masa de seară și apoi la culcare : „După ce-și punea peste jupoane o

rochie de casă, asculta plină de evlavie slujba de dimineață ; această îndatorire odată terminată, urma toaleta. Simțea o plăcere deosebită să fie îmbrăcată și pieptănată frumos. Era deosebit de îndemînatică și mîinile ei frumoase — în timp ce se gătea — puteau fi admirate în toată splendoarea lor. Avea, cred, cel mai frumos păr din lume : foarte lung și foarte bogat și pe care și l-a păstrat ca în tinerețe, fără ca anii să-i poată distruge frumusețea. Se îmbrăca deosebit de îngrijit și cu acea distincție caracteristică persoanelor care vor să fie elegante, fără să bată la ochi ; fără aur, fără argint, fără fard, fără nimic care să iasă din comun. Cu toată modestia veșmintelor sale, era totuși fericită cînd primea complimente care-i măgulеau amorul-propriu. După moartea regelui, ea încetă să se mai fardeze, ceea ce-i spori albeața și limpezimea tenului."

Doliul îi stătea bine reginei, așa că nu mai renunță la el. Avea de-acum peste patruzeci de ani, „acea vîrstă atît de înfricoșătoare pentru sexul nostru", spune doamna de Motteville, dar era în plină glorie atît ca regină, cît și ca mamă. Într-o zi, îl duse pe micul rege la Parlament — în septembrie 1645 — prilej cu care „își puse în urechi cercei împodobiți cu diamante mari și cu perle și mai mari, în formă de pară. Pe piept purta o cruce împodobită la fel, de o valoare inestimabilă. Aceste bijuterii, împreună cu vălul ei negru, o făceau să pară atît de frumoasă, încît plăcu întregii Companii. Mulți o priveau cu admirație ; dar toți fură de acord că, după seriozitatea și blîndețea privirii sale, recunoșteai spița aleasă din care se trăgea, precum și calitățile sale deosebite".

Frumos portret și făcut parcă pe negîndite. În toiul tulburărilor care au izbucnit foarte curînd, doamna de Mottevile ne-o arată pe regină posedînd unele calități pe care ar fi fost nedrept să i le treacă sub

tăcere, fiindcă fuseseră acoperite de greşelile pe care le săvîrşise : Ana de Austria era curajoasă şi mîndră ; „sîngele lui Carol Quintul, care clocotea în vinele sale, o făcea să fie trufaşă". Acestui portret — puţin cam subiectiv, dar totuşi deloc fals — ar fi trebuit să-i mai adauge, ca să fie exact, vocea acră pe care o avea ori de cîte ori se înfuria şi al cărei accent Retz s-a priceput să ni-l redea atît de bine.

Regina Angliei, atît de înălţată în slăvi de contemporanii ei, a fost zugrăvită mult mai exact de către doamna de Motteville, care, dealtfel, a şi cunoscut-o foarte bine. „Această prinţesă aproape desfigurată, din pricina bolii pe care o avusese şi a nenorocirilor prin care trecuse, nemaipăstrînd nici măcar o urmă din frumuseţea de odinioară. Avea însă ochi frumoşi, tenul alb şi un nas drept. Avea totuşi ceva plăcut pe faţa ei, care o făcea să fie îndrăgită de toată lumea ; păcat că era atît de slabă, şi avea un corp destul de urît ; gura, care nu era urîtă din naştere, acum, din pricina slăbiciunii obrazului, părea foarte mare. I-am văzut cîteva din portretele ce fuseseră făcute pe vremea cînd era frumoasă şi unde se vedea că frumuseţea ei nu ţinuse decît o dimineaţă, părăsind-o înainte de amiază ; avea obiceiul să susţină că femeile nu mai pot fi frumoase, odată ce-au trecut de douăzeci şi doi de ani. Pentru a o isprăvi de zugrăvit, aşa cum am văzut-o eu, trebuie să mărturisesc că era deosebit de spirituală, avînd unul din acele spirite strălucitoare care plac atît de mult celor ce le ascultă. Era foarte plăcută în societate ; cinstită, blîndă, sinceră, trăind alături de cei cu care avea cinstea să se înrudească, fără nici un fel de fasoane. Firea îi era înclinată mai mult către veselie ; dacă i se întîmpla să spună ceva neplăcut, printre

lacrimi, se oprea imediat ca să nu-i întristeze pe cei din jur."

Trebuie remarcată observația și maliția feminină cum că Madame, nefiind frumoasă decît pînă la vîrsta de douăzeci și doi de ani, fixa tuturor femeilor acest termen la care urmau să-și piardă farmecele. La doamna de Motteville vom întîlni numeroase notații de acest fel, specifice dealtfel sexului feminin.

Cu ocazia sosirii reginei Suediei, doamna de Motteville e prima persoană care ne vorbește despre ideea pe care și-o făcuseră francezii despre această regină; devenind ecoul acelor laude ieșite din comun, ea introduce în ele o ușoară și plăcută ironie, așa cum se întîmplă deseori: „*Renumita* — adaugă ea — este o mare vorbăreață, căreia îi place adesea să treacă dincolo de granițele adevărului; numai că acest adevăr își are puterea lui; el nu îngăduie lumii să fie multă vreme înșelată. La cîtăva vreme după asta, s-a aflat că virtuțile acestei regine gotice erau mediocre; că n-avea nici un pic de evlavie; și că dacă mai practica morala, o făcea mai curînd din fantezie decît din convingere".

Vorbind astfel, doamna de Motteville, care rămîne esențialmente femeie, își răzbuna, într-un fel, semenele un pic ultragiate de manierele cam brutale și fantastice ale acestei regine bizare, care aducea — prin calitățile sale — mai curînd a bărbat decît a femeie.

„*Renumita*, care era o mare vorbăreață", îmi amintește de însușirile stilului doamnei de Motteville, stil simplu, unitar, destul de corect în ceea ce privește aranjarea frazelor, retușat poate în unele locuri de editor, dar specific ei, atît în ceea ce privește fondul limbii cît și expresia. Autoarea are unele din acele plăcute metafore care înveselesc trama povestirii. Voind să spună, de pildă, că regii nu văd niciodată răul și

primejdia decît în ultima clipă, pentru că le sînt ascunse de cei din jur, doamna de Motteville spune: „Adevărul, pe care poeții și pictorii îl reprezintă gol, este întotdeauna, în fața regilor, îmbrăcat în mii de feluri; și niciodată vreun fluturatic n-a schimbat atît de des straiele, cum și le schimbă el, cînd pătrunde în palatele regilor".

În legătură cu pălăria de cardinal, care i se promisese de ani de zile abatelui de la Rivière, favoritul lui Monsieur și pe care o cerea și prințul de Condé pentru fratele său, prințul de Conti, doamna de Motteville spune că „discordia aruncase un măr viermănos în Cabinet". Iată-l pe Mazarin, gata să tragă foloase pînă și din excesul de acuzații și de ură, să le neutralizeze și să le întoarcă în profitul său: „Cardinalul Mazarin — spune autoarea — făcuse din injurii ceea ce făcuse Mitridate cu otrava care, în loc să-l ucidă, datorită obișnuinței, devenise hrana sa zilnică. Mazarin, prin dibăcia sa, părea să se folosească de minune de ocările publice, slujindu-se de ele pentru a se bucura, în ochii reginei, de meritul de a îndura totul pentru ea..." Se simte în stilul doamnei de Motteville — atît în aceste paragrafe cît și în întreaga povestire — o imaginație firească și poetică, fără nici o urmă de pornire, așa cum, dealtfel, îi stătea bine nepoatei amabilului poet Bertaut. În cîteva locuri vom găsi chiar o adăvărată risipă de imagini: flori, trandafiri și spini, cîteva urme din prostul-gust al lui Ludovic al XIII-lea; dar toate astea nu sînt decît niște mărunte accidente, căci bunul simț al doamnei de Motteville pune ordine în limbaj, după cum și-a pus și în judecată, și în idei.

Doamna de Motteville e o demnă contemporană a lui Corneille și oarecum și a romancierilor acestei epoci, avînd ceva din limbajul lor. Vorbind de Cinq-Mars, ea

îl numește „acel amabil criminal" ; vorbind despre dizgrațiile celor loviți de soartă, ea se simte înduioșată de situația „atîtor iluștri nenorociți" ; încă tînără, regretă timpurile de odinioară. Vorbind de bătrînul mareșal de Bassompierre, care-i lua peste picior pe tineri, după ce-i laudă generozitatea, măreția și manierele galante, ea spune : „Rămășițele mareșalului de Bassompierre prețuiau mai mult decît unii dintre tinerii cei mai politicoși din vremea noastră (1646)". Îi plăceau — în piesele lui Corneille — mai ales morala elevată și sentimentele nobile care dispăruseră din teatru. Cînd, sub auspiciile lui Mazarin, a fost introdusă comedia italiană, n-a fost deloc încîntată de acele piese puse pe muzică : „Cei care le cunoșteau, spune ea, le prețuiau grozav ; în ce mă privește, socot că lungimea spectacolelor scade mult din plăcerea de a le auzi și că versurile repetate, chiar într-un mod naiv, redau mai bine o discuție și mișcă mai mult spiritele, decît cîntecele acelea care nu prea ne delectează urechile." Toate astea dovedesc un suflet drept, o inimă mai mult nobilă decît dispusă la tandrețe sau pasiune. Acele comedii italiene, reprezentate la cardinal, stîrneau entuziasmul cîtorva curteni, ca de pildă mareșalul de Gramont sau ducele de Mortemart, ce păreau încîntați pînă și de numele celui mai neînsemnat actor ; „și toți laolaltă, ca să-i facă plăcere ministrului, exagerau în așa hal lucrurile, cînd vorbeau despre comedie, încît ea deveni plicticoasă pînă și în ochii persoanelor celor mai moderate".

Doamna de Motteville făcea și ea parte dintre acele persoane moderate ; așa că atunci cînd afirm că — prin gusturile sale — era, într-un fel, contemporană cu Corneille, se vede în ce sens trebuie înțelese aceste cuvinte, și anume că nu-i plăceau deloc exagerările. Cu toate că doamnei de Motteville îi plăcea să-și aducă

aminte şi să citeze acele versuri galante ale unchiului său :

Şi să iubeşti tot timpul o frumuseţe rară
E cea mai dulce vină din lumea asta-amară...

ea avea o inimă făcută mai curînd pentru prietenie decît pentru dragoste ; era întrutotul construită pentru sentimente frumoase şi drepte, pentru o viaţă ordonată şi plăcută. Din frumoasa ei Normandie, moştenise dragostea de pămînt şi de natură ; dar acum nu se mai putea bucura de ea. „La ţară, spunea scriitoarea, nu-i frumos decît dacă te bucuri de linişte şi de singurătate, ca să poţi gusta pe îndelete plăcerile nevinovate pe care ţi le oferă frumuseţea naturii în păduri şi pe malul rîurilor."

Vorbind despre regi, mai spunea : „Îl socot fericit pe cel care nu-i cunoaşte decît din respectul pe care-l datorează numelui lor şi care se poate bucura de viaţa plăcută şi liniştită a oricărui cetăţean de treabă, care are din ce trăi şi pe care nu-l otrăveşte ambiţia. Iată unde trebuie să caute fericirea orice suflet rezonabil, fericire modestă, e adevărat, dar liniştită şi sigură". Această dorinţă de viaţă paşnică revine foarte des la doamna de Motteville şi cu un accent de sinceritate care se cunoaşte de la o poştă.

În *Memoriile* sale, îi place să moralizeze, să ne ofere reflecţii serioase, pe care le subliniază prin citate plăcute : îi aminteşte, cu încîntare, pe poeţii spanioli şi italieni, uneori chiar pe Seneca ; unora, aceste citate li s-au părut prea numeroase şi prea lungi — ceea ce poate că e adevărat — mai ales în ultima parte a *Memoriilor*. Numai că ea se pricepe de minune să le amestece cu însăşi circumstanţele care le-au prilejuit. În paginile deosebit de interesante, privind caracterul, şiretlicurile şi talentele cardinalului Mazarin, ea îl înfăţişează în timpul şederii sale la Paris (în 1647), încuindu-se în odaie ca să poată lucra

şi lăsîndu-i pe mai-marii regatului să aştepte în anticamera sa, fără ca vreunul din ei să poată pătrunde la el. Lumea începea să bombăne, dar cum ieşea Mazarin afară, toţi tăceau mîlc : „Cînd se urca în trăsură ca să plece, toată curtea Palatului Regal era plină de cordoane albastre, de mari seniori, de oameni de calitate care păreau să se socoată mult prea fericiţi că-l putuseră vedea, fie şi de departe. Toţi oamenii sînt, fără voia lor, sclavii soartei. Pot afirma că n-am văzut niciodată vreun curtean care să nu fie linguşitor, sigur, unii mai mult, alţii mai puţin, interesul — care ne orbeşte întotdeauna — ne dă de gol în toate ocaziile care ne privesc ; el e cel care ne obligă să acţionăm mai mult cu inima decît cu mintea, şi nu de puţine ori ne e ruşine de slăbiciunea noastră ; numai că nu ne putem da seama de acest lucru decît după o matură analiză, pe care fiecare dintre noi ar trebui să şi-o facă..."

Ea ştie perfect ce semnificaţie au adesea acele aere de independenţă pe care şi le dau toţi cei cărora nu li se fac favoruri, acele orgolii teribile ce se topesc la cele mai mici avansuri, preschimbîndu-se în josnicie. Doamna de Senecé, pe care pînă atunci Mazarin o persecutase, din care pricină o făcea pe trufaşa, e aleasă de el ca să-i păzească nepoatele sosite din Italia ; şi iat-o cum se schimbă dintr-o dată : „Cutare pare pornit împotriva cardinalului dar, la cea mai mică atenţie din partea sa, devine poltron ; de obicei, această trufie se preschimbă într-o adevărată josnicie pe care furia că fusese dispreţuit, îl face pe cel în cauză s-o îmbrace în culorile generozităţii, ale virtuţii şi binelui public."

Mazarin, care nu poate face din doamna de Motteville preasupusa lui slugă, aşa cum ar fi dorit, o şicanează, uneori o năpăstuieşte ; căci acesta este felul lui de a se comporta, cînd nu e sigur de unii oameni :

„Cum el nu-mi cunoștea intențiile și cum mă judeca și pe mine după părerea pe care și-o făcuse despre corupția universală, nu putea crede că nu mă amestecam în treburile contrare intereselor sale. Într-o zi, chiar mi-a spus că era convins de acest lucru, fiindcă nu-i spuneam niciodată nimic despre alții, fiindcă-i ascultam pe cei nemulțumiți și fiindcă eram confidenta lor..."

Într-adevăr, nemulțumiții nu se sfiau să aibă încredere în doamna de Motteville, chiar dacă nu-i erau prieteni intimi, vorbindu-i ca unei persoane „care avea reputația că știe să-și țină gura". Or tocmai acest lucru îi displăcea lui Mazarin și-l făcea să se plîngă de ea : „Acest reproș — adaugă scriitoarea — dovedea neîncrederea lui înnăscută, precum și cît eram noi de nefericiți că trăiam sub puterea unui om căruia îi plăcea ticăloșia și în fața căruia cinstea nu numai că nu avea preț, ci, dimpotrivă, era chiar socotită o crimă". Prin vorbele bune pe care i le spunea regina, doamna de Motteville încerca să mai atenueze aceste reproșuri ale cardinalului, despre care nu sufla nimănui nimic : „căci la Curte — remarcă ea — ești obligat să-ți uluiești spectatorii, cărora nu trebuie să le oferi niciodată plăcerea de a ști că nu ești chiar atît de fericit cum își închipuie ei, sau chiar atît de nefericit cum ar dori ei".

În toate remarcile sale asupra Curții, asupra „acelor delicioase și răutăcioase" locuri pe care le urăști cu mintea, „dar pe care le iubești cu inima", mi se pare — auzind-o pe doamna de Motteville — că-l aud vorbind pe Nicole [1], dar un Nicole-femeie, mai blînd și mai plăcut. Și totuși întîlnești și la ea unele expresii pline de vigoare și de energie morală.

[1] *Pierre Nicole* (1625—1695), scriitor francez, unul dintre solitarii de la Port-Royal, autorul unor *Eseuri despre morală.*

La un bal pe care-l dă Mazarin în 1647, ea ne descrie, una după alta, principalele frumuseți, pe reginele balului, după care le pune pe figurante să defileze și care nu sînt nici ele mai puțin pretențioase și mai puțin pline de ifose : „Domnișoarele de onoare ale reginei, Pons, Guerchy și Saint-Mégrin încercau să facă și ele unele cuceriri, dovadă grija cu care se înfrumusețaseră ; cît de fericite ar fi fost dacă, după atîția amanți, ar fi putut pune mîna pe vreun soț care să le satisfacă ambițiile și plăcerile deșănțate !“ Aici întîlnim, într-adevăr, o frază mai tăioasă. Dar imediat, vorbind din nou despre domnișoara de Pons, iubita ducelui de Guise care va cuceri pentru ea Neapolul și care se arată totuși nemulțumită și nesatisfăcută de o astfel de faptă, spune : „Această ființă lacomă de plăceri nu era mulțumită de un iubit absent care o adora și de un erou care, pentru a o merita, voia să devină regele acestei cetăți. Puse laolaltă, ambiția și dragostea chiar atît de puternice încît să-i umple inima, avea nevoie, pentru a fi mulțumită, să se fîțîie la Curte, să fie tămîiată și adulată“. O ființă lacomă de plăceri ! Iată expresia dezgustului pe care-l simte o femeie cinstită cum era doamna de Motteville și pe care, prin stilul său, o transmite și cititorului. Deși cuvintele sale obișnuite sînt mult mai blînde, căci ea nu-și înmoaie niciodată pana în fiere.

Dacă, alături de regină, și ea și celelalte doamne de onoare sînt oarecum ferite de avariția cardinalului, totuși nu se poate abține să nu rîdă de acest cusur al ministrului. Nu există nimic în aceste *Memorii* ale doamnei de Motteville care să amintească de celelalte *Memorii* atît de distinse, dar atît de amare ale doamnei de Staal de Launay, prima cameristă a ducesei du Maine ; și asta, din pricină că situația era cu totul diferită. Doamna de Motteville trăia la o Curte mare,

alături de o regină care — deși cu un spirit mediocru — era plăcută și comodă, avea o inimă nobilă și generoasă și care-și plătea serviciile cu stima și prețuirea pe care le arăta față de slujitoarele sale. Dacă m-aș strădui să găsesc o înrudire istorică a *Memoriilor* doamnei de Motteville, aș afla-o mai curînd în *Memoriile* înțeleptului șambelan Philippe de Comines, pe care ea îl citează cu plăcere, amintind adesea de roadele judicioasei și sănătoasei sale experiențe.

Memoriile doamnei de Motteville devin tot mai serioase și capătă un pronunțat caracter istoric, pe măsură ce înaintează în mișcările și tulburările civile și în agitațiile Frondei. Doamna de Motteville le-a judecat foarte bine; jucînd rolul unei femei timide, are totuși unele reflecții care ar fi fost de dorit să le fi făcut, în acea clipă, mulți bărbați. Lungile discuții particulare pe care le-a avut cu regina Angliei, au lămurit-o despre puterea unor astfel de primejdii, care, la început, adesea, stîrnesc rîsul. Marcînd, cu o riguroasă justețe, iluzia celor din Parlament și exagerata lor exigență care-i făcea să reziste la orice ofertă de pace, ea încheie curajoasă, spunînd că: „corupția oamenilor era atît de mare, încît, pentru a-i face să trăiască în mod rezonabil, n-ar trebui niciodată tratați rezonabil, iar pentru a-i obliga să fie drepți, ar trebui tratați în mod nedrept". Ea îi arată pe oamenii cinstiți care protestează împotriva impozitelor, dar și pe cei care — abuzînd de acest lucru — doresc să semene vrajba și nebunia, doar ca să-și satisfacă ambițiile și interesele. Există momente în care totul concură la dezordine și la ruină și în care răscoala plutește în aer. „Steaua — spune doamna de Motteville — era pe atunci cu totul neprielnică regilor".

Primele scene ale Frondei sînt povestite de scriitoare de așa manieră, încît fac să pălească pînă și

Memoriile cardinalului de Retz. Acesta din urmă ne oferă spectacolul străzii Palatului Regal și spectacolul interiorului Arhiepiscopiei. Doamna de Motteville ne înfățișează interiorul cabinetului reginei în care, la început, o vedem singură și destul de speriată. Prima zi a baricadelor se consumă aproape în întregime în glume deșucheate împotriva ei. „Cum eram cea mai puțin curajoasă dintre toate doamnele de onoare, sigur că toată rușinea acelei zile s-a revărsat asupra mea". Pentru o persoană cu un astfel de suflet, ea înțelege foarte bine natura revoltei din oraș, acea răzmeriță atît de bine și de repede organizată. „Burghezii — spune ea — care luaseră foarte hotărîți armele, ca să apere orașul de jaf, nu erau nici ei mai înțelepți decît norodul, așa că începură și ei a-l cere pe Broussell, cu tot atîta furie ca și hamalii ; căci în afară de faptul că se molipsiseră cu toții de dragostea pentru binele public (...), își spuneau că tot erau și ei buni la ceva". În cuvintele : „se molipsiseră de dragostea pentru binele public", deși au fost adesea citate, nu trebuie să vedem vreo naivitate a doamnei de Motteville ; ea știe ce spune vorbind astfel, calificînd drept maladie, drept ciumă, falsa dragoste de țară de care unii dintre răzvrătiți păreau apucați atunci. Doamna de Motteville nu era o regalistă înverșunată ; sigur că în vremea aceea credea în dreptul regilor, dar mai credea și în dreptate, în dreptatea celor năpăstuiți ; mai credea și în regi drepți. Idealul ei de rege fusese Carol al V-lea. În ziua în care Parlamentul s-a sprijinit pe nu știu ce ordonanță a lui Ludovic al XII-lea pentru a cere ca „nimeni să nu poată fi întemnițat mai mult de douăzeci și patru de ceasuri, după care să fie trimis în fața judecății", ea nu s-a mai putut abține să nu remarce că acest articol, privind garanția individuală, cum am spune noi, „a plăcut întregii Franțe. Dragostea de libertate, adaugă

ea, este puternic întipărită în sufletul omului. Pînă şi cei mai înţelepţi, care pînă atunci dezaprobaseră hotărîrile Parlamentului, în sinea lor, nu puteau urî această propunere, chiar dacă, în aparenţă, strîmbau din nas, pentru că le era greu s-o laude în gura mare, dar erau întrutotul de acord cu ea şi nu se puteau abţine să nu stimeze această cutezanţă a Parlamentului şi să nu dorească să fie încununată de succes." Deci, după cum se vede, doamna de Motteville era o regalistă foarte liberală. Dar această femeie deşteaptă şi cu mult bun-simţ, care asista la scene teribile, pe care le istoriseşte, nu se lasă cîtuşi de puţin înşelată nici de vorbe mari, nici de aparenţe, şi face unele observaţii care onorează pe istoric, şi pe care nici un om politic nu le dezavuează : „Cînd supuşii se revoltă — spune ea — sînt împinşi la acest pas de cauze pe care le ignoră şi, de obicei, ceea ce cer ei, nu e ceea ce le trebuie ca să-i liniştească". Ni-i arată astfel pe magistraţi, primii care au îndemnat poporul la revoltă, mirîndu-se mai apoi să-l vadă întorcîndu-se împotriva lor şi nemaivrînd să-i respecte, căci „oamenii şi-au dat seama de cauza dezordinei, dar n-au mai putut îndrepta nimic, chiar dacă ar fi vrut ; cînd norodul începe să ordone, nu mai există nici un stăpîn, căci, în sinea lui, fiecare visează să fie el stăpînul". Să ne reîntoarcem puţin în vremurile noastre şi să ne întrebăm dacă nu e vorba chiar de propria noastră istorie. Dar bag de seamă că m-am folosit de doamna de Motteville pentru a ajunge la spectacolul penibil al disensiunilor de azi, aşa că refuz să mă mai slujesc de aluziile pe care ni le furnizează această scriitoare.

În timpul primei Fronde, doamna de Motteville s-a aflat în mare primejdie, la Paris. Neputînd s-o urmeze, în primele zile ale anului 1649 pe regină, care a fugit la Saint-Germain şi vrînd, mai tîrziu, să se ducă totuşi după ea, a fost asaltată, împreună cu sora ei,

la Poarta Saint-Honoré, de o mulțime furioasă, așa că s-au văzut nevoite să se refugieze în altarul bisericii Saint-Roch unde, cîțiva dintre prietenii lor, avertizați din vreme, au venit să le salveze. După asta, doamna de Motteville a ajuns-o în sfîrșit pe regină, deși a mai părăsit-o de cîteva ori, căci această persoană distinsă nu era — așa cum ne-a mai spus-o de cîteva ori, cu deplină sinceritate — nici amazoană, nici eroină. Dar, prezentă sau absentă, fidelitatea ei nu s-a dezmințit niciodată. După ce s-a făcut pace, doamna de Motteville și-a reluat pașnicele sale îndeletniciri pe lîngă regină, ducînd o viață ordonată, tihnită și serioasă, care i se potrivea atît de bine. Virtutea, delicata sa probitate, într-o țară ca a noastră plină de intrigi și de capcane, au expus-o pînă la urmă unor tracasări din care prudența și calmul, susținute de stima Anei de Austria, au ajutat-o să scape. Se pare că evlavia a pus din ce în ce mai mult stăpînire pe acest suflet de elită. Această evlavie — deloc oarbă — i-a dictat cîteva pagini incluse în *Memoriile* sale, care sînt pe cît de încîntătoare pe atît de bine argumentate și de pline de bun-simț, privitoare la disputele care au avut loc pe atunci între jansenișți și molinișți, în care chiar și femeile s-au grăbit să se amestece: „Ne costă atît de scump — spune ea, amintindu-și de Eva — de a fi vrut să știm ce e binele și ce e răul, încît va trebui să cădem de acord că e mult mai bine să nu știm, mai ales noi, femeile, care sîntem acuzate de a fi cauza tuturor relelor... Ori de cîte ori bărbații vorbesc despre Cel-de-Sus, și despre tainele sale, sînt întotdeauna uimită de cutezanța lor și sînt de-a dreptul încîntată că nu știu decît *Tatăl nostru, Crezul* și *Cele zece porunci*". Doamna de Motteville urmează exact linia pe care a trasat-o Bossuet, în această materie.

Această persoană rară, această femeie cinstită, înzestrată cu atîta spirit și judecată, a murit în decembrie 1689, în vîrstă de șaizeci și opt de ani. Nu poate fi apreciată la deplina ei valoare, decît citindu-i pînă la capăt *Memoriile*, urmărind-o în desfășurarea și continuitatea sa. Citatele și o analiză succintă nu ne vor putea ajuta să ne facem o idee precisă despre această carte scrisă cu migală, plină de amănunte, potolită și captivantă.

SAINTE-BEUVE

1 decembrie 1851

Portretul reginei Ana de Austria făcut de doamna de Motteville în anul 1658

Regina, prin naștere, n-avea pe nimeni care s-o egaleze; strămoșii ei fuseseră cu toții mari monarhi; printre ei, am văzut unii care năzuiau chiar la monarhia universală. Natura o înzestrase cu calități frumoase; avea sentimente nobile, un suflet plin de blîndețe, dar și de fermitate și deși nu mi-am pus în minte să-i exagerez calitățile, pot spune că, în general, avea unele însușiri care o puteau pune alături de cele mai mari regine ale antichității.

Era înaltă și bine făcută, avea o înfățișare plăcută și majestuoasă care inspira întotdeauna celor ce-o vedeau dragoste și respect. A fost una dintre marile frumuseți ale secolului său, iar spre bătrînețe arăta încă atît de bine, încît făcea să pălească pînă și tinerele cele mai atrăgătoare. Avea niște ochi minunați, blînzi și gravi totodată; puterea lor a fost fatală pentru mulți[1] oameni iluștri și națiuni întregi au simțit ce putere aveau acești ochi asupra bărbaților. Gura, deși părea atît de nevinovată, a fost și ea complice la toate dezastrele pe care le-au produs ochii. Era mică, de un roșu strălucitor și înzestrată cu toate grațiile de care avea nevoie, ca să fie perfectă. Cu unul din acele faimoase surîsuri ale sale, putea cuceri mii de inimi; nici măcar dușmanii nu puteau rezista la farmecele sale; am

[1] Aluzie la lordul Buckingham care s-a îndrăgostit de ea.

văzut adesea multe dintre astfel de persoane a căror ambiție le lua mințile, mărturisindu-ne că regina se făcea și mai iubită de ei chiar cînd avea de gînd să nu-și îndeplinească făgăduielile. Avea un păr minunat, de un castaniu deschis, foarte lung și foarte des și nimic nu era mai plăcut decît s-o vezi pieptănîndu-se. Mîinile sale, lăudate de întreaga Europă, păreau făcute anume ca să încînte ochii, să poarte un sceptru și să fie admirate ; pe lîngă faptul că erau deosebit de îndemînatice, mai erau și de o albeață ca de zăpadă. Puteai spune — și pe drept cuvînt — că spectatorii erau întotdeauna încîntați cînd această mare regină își arăta mîinile, fie îmbrăcîndu-se sau pieptănîndu-se, fie la masă, în timp ce mînca. Avea un bust frumos și bine făcut. Cei cărora le plăcea să admire tot ce era frumos, aveau deseori motive să se plîngă de grija cu care regina își ascundea pieptul. Pielea îi era tot la fel de albă ca și mîinile și de o delicatețe pe care nu te mai săturai să i-o admiri. Tenul însă nu era tot atît de frumos ; și neglijența de care dădea dovadă în îngrijirea lui, nedîndu-se aproape niciodată cu nici un fel de pomezi, sigur că nu izbutea să i-l înfrumusețeze. Nasul nu era nici el prea reușit : era gros, dar nu-i ședea rău, fiindcă avea ochii mari și cred că dacă-i scădea oarecum din frumusețe, în schimb îi dădea chipului un aer mult mai grav. Luată în totul, regina avea de ce să fie lăudată : dacă aș mai da și alte amănunte, mă tem să nu jignesc atît modestia ei cît și a mea ; iată de ce nu cutez să mai spun decît că avea picioare foarte frumoase, mici și foarte frumos modelate.

Deși nu era sclava modei, se îmbrăca foarte elegant ; era foarte curată și foarte precisă în tot ce făcea. Îi plăceau lucrurile frumoase pe care era curioasă să le vadă, dar fără prea multă afectare. Multe doamne din Paris cheltuiau pentru rochii mai mult decît cheltuia ea. Sigur că îi plăceau podoabele, pentru că era firesc să vrea să arate bine atît cînd era singură, cît și atunci cînd era înconjurată de întreaga Curte.

Cum o regină nu poate să fie stimată decît după virtutea de care dă dovadă, s-ar fi cuvenit să încep prin a vorbi despre calităţile şi mai ales despre cucernicia acestei regine, care vădea un mare respect faţă de legile Domnului şi care dorea să le vadă întipărite în inima tuturor francezilor. Încă din fragedă tinereţe dăduse dovadă de cucernicie şi de milă ; căci încă din epoca aceea, toţi cei care avuseseră cinstea s-o slujească, observaseră că era miloasă şi că-i plăcea să-i ajute pe cei sărmani. Cu anii, aceste virtuţi au devenit şi mai puternice, iar noi, cei din jurul ei, am văzut-o mai tot timpul rugîndu-se şi făcînd diverse acte de milostenie. Nu-şi neglija niciodată îndatoririle faţă de cele sfinte ; nici călătoriile, nici bolile, nici veghile, nici necazurile, nici distracţiile, nici afacerile n-au putut-o determina vreodată să renunţe la ceasurile de rugăciune. Ţinea cu strictete posturile şi am auzit-o adesea spunînd că regii trebuie să se supună poruncilor Domnului, cu mult mai multă rigurozitate decît oamenii de rînd, pentru că ei sînt obligaţi să servească drept pildă supuşilor lor.

Cei care se ştiau stimaţi, puteau să-i vorbească foarte liber despre tot ce era în legătură cu îndatoririle şi conştiinţa sa. Ea le asculta întotdeauna părerile, cu răbdare şi blîndeţe ; predicatorii cei mai severi erau cei mai ascultaţi. Oratoriul era locul unde îi plăcea cel mai mult să stea : petrecea acolo multe ceasuri din zi. Şi totuşi — aşa cum am auzit chiar din gura ei — nu era de o evlavie chiar atît de plină de zel, ca unii sfinţi care trăiesc doar cu dorinţa de a muri numai ca să fie mai aproape de Cel-de-Sus. Avînd în vedere cucernicia ei, dacă n-ar fi fost regină, sigur că s-ar fi călugărit.

Ana de Austria era o femeie modestă căreia îi plăcea totuşi să fie veselă, dar purtarea ei exemplară putea servi oricînd drept pildă celorlalte femei. Credea în bine şi nu-i plăcea să audă lucruri rele. Clevetitorii şi linguşitorii nu se bucurau de nici o trecere în faţa ei. Cînd apuca să se convingă de cinstea şi de bună-credinţa cuiva, era foarte greu

ca cineva să-i mai schimbe părerea. Avea o fire galantă și, urmînd pilda mătușii sale Eugenia [1], îi plăcea acea nevinovată galanterie care — fără să-i pateze virtutea — făcea mai frumoasă viața la Curte. Nu era cîtuși de puțin de acord cu manierele necioplite și necivilizate ale epocii noastre; dacă tinerii s-ar fi călăuzit după maximele sale, cu siguranță că ar fi devenit niște bărbați mai atenți și mai șlefuiți decît sînt astăzi.

Ana de Austria era o femeie destul de blîndă, afabilă și familiară cu toți cei din preajma ei, sau cu cei care aveau cinstea s-o slujească. Stătea de vorbă cu plăcere, și cu cei mărunți și cu cei mari. Lipsa asta de discernămînt o făcea să intre uneori în vorbă chiar cu persoane nedemne de o astfel de cinste, lucru care-i cășuna necazuri, fiindcă persoanele de neam mare erau îndreptățite uneori să creadă că regina nu făcea nici o deosebire între oamenii de merit și oamenii de rînd; eu însă sînt convinsă că regina dăruia celor înțelepți, din stimă și considerație, ceea ce dăruia celorlalți din milă, fiindcă n-o lăsa inima să le întoarcă spatele, decît atunci cînd cine știe ce lucru grav o obliga să facă acest lucru. Deși dreaptă din fire, i se întîmpla să săvîrșească și greșeli, adică să nu-i deosebească pe cei care-și îndeplineau îndatoririle cu conștiinciozitate și să-i răsplătească după merit, de cei care erau lipsiți de respect, de cunoștințe sau care țineau să semene pretutindeni dezordinea.

Pentru o femeie, regina avea o minte destul de ascuțită. Vorbea frumos, discuția cu ea era agreabilă, îi plăceau glumele, nu se formaliza și-i plăceau grozav de mult conversațiile delicate și spirituale. Cîntărea îndelung, cu judecată și bun-simț, lucrurile serioase, fiind întotdeauna de partea echității și a dreptății; în schimb, era leneșă și nu-i plăcea să citească nimic. Aceste cusururi nu-i știrbeau însă cu

[1] *Isabella-Clara-Eugenia*, fiica lui Filip al II-lea, mătușa Anei de Austria.

nimic strălucirea, pentru că discuțiile pe care le avea cu mințile cele mai strălucite ale vremii, cunoștințele sale despre lume precum și îndelunga sa experiență în treburile politice și în intrigile de la Curte la care a luat mai întotdeauna parte, au învățat-o tot ceea ce nu și-a însușit din cărți ; așa că dacă nu cunoștea istoria lui Pharamond și a lui Carol cel Mare, o cunoștea în schimb, foarte bine, pe cea a epocii sale.

În tinerețe, toate distracțiile oneste care puteau fi îngăduite unei regine, aveau un farmec nespus în ochii ei. Spre bătrînețe, n-o mai încînta aproape nimic. Teatrul nu-i plăcea decît pentru că-i plăcea regelui care — la rîndul lui — îl îndrăgise fiindcă în felul acesta putea sta cît mai mult cu putință lîngă mama sa. Mai tîrziu, au început să-i placă jocurile de noroc, îndeletnicindu-se cu ele cîteva ceasuri pe zi. Cei care aveau cinstea să joace cu ea, mi-au spus că juca într-adevăr ca o regină, fără patimă și fără să-i pese dacă pierdea sau cîștiga. Regina era la fel de indiferentă și în ceea ce privea măreția și puterea. Nașterea sa o așezase în vîrful piramidei, așa că nu mai avea ce-și dori și niciodată n-am întîlnit la ea vreunul din cusururile Caterinei de Medicis. Ana de Austria avea cu totul alte concepții în privința prieteniei ; iubea puține persoane, dar cele cărora le făcea această cinste se puteau lăuda că erau într-adevăr iubite. Sexul nostru a avut într-adevăr avantajul de a-l fi oferit în tinerețe cîteva prietene pe care le-a iubit cu multă sensibilitate și atașament. Moartea soțului ei, punîndu-i — prin intermediul regenței — sceptrul în mînă, s-a văzut nevoită să-și ofere prietenia unei persoane a cărei capacitate s-o poată susține, și în ale cărei sfaturi să aibă încredere. Prin diferitele alegeri pe care le-a făcut și mai ales, prin cea din urmă [1], ea a arătat lumii întregi că știe să iubească și că sentimentele sale sînt statornice odată ce s-a convins că a făcut ceea ce trebuia să facă.

[1] Aluzie la Mazarin.

Dacă ar fi să mă iau după cele spuse, ar însemna că regina fusese născută ca să-l facă pe răposatul rege, cel mai fericit bărbat din lume ; adevărul e că dacă el ar fi vrut, ar fi fost ; dar fatalitatea, care desparte aproape întotdeauna inimile capetelor încoronate, îndepărtînd-o pe regină de rege, dragostea pe care ea n-a mai putut s-o dăruie acestuia, a oferit-o copiilor săi, şi în special primului născut pe care l-a iubit cu patimă.

Restul persoanelor care au mai avut cinstea de a se apropia de ea, nu s-au prea putut lăuda că ar fi fost grozav de iubite de regină ; astfel de dragoste nu era rezervată decît celor aleşi ; trata însă foarte bine pe mulţi — evident, pe fiecare după meritele sale — pentru a-i obliga s-o slujească cu credinţă şi să-i fie recunoscători. După cum se vede în astfel de ocazii, bunătatea ţinea loc afecţiunii de care nu prea făcea mare risipă faţă de muritorii de rînd. Tot ce venea însă din partea ei, avea un preţ inestimabil. Dacă nu era prea tandră chiar cu toţi cei care se apropiau de ea, era în schimb o prietenă sigură, care păstra cu străşnicie secretele celor ce aveau deplină încredere în ea... Îşi ura duşmanii tot atît pe cît de mult îşi iubea prietenii. Fiind răzbunătoare din fire, era în stare de orice cînd purta cuiva sîmbetele. Raţiunea şi conştiinţa o obligau însă să-şi înfrîneze resentimentele şi am auzit-o de multe ori mărturisindu-mi că izbutise cu greu să-l ierte pe cutare sau pe cutare. Se înfuria destul de rar, nefiind o fire pătimaşă. N-a rostit niciodată vorbe indecente, oricît de mînioasă ar fi fost, pentru că atunci cînd comanzi un regat, trebuie să ştii să-ţi comanzi mai întîi ţie însuţi. Mînia i se citea mai mult în ochi şi rareori şi-o manifesta şi prin vorbe. Din cîte ştiu eu, n-a fost niciodată frămîntată decît de interesele Statului şi ale fiului ei, regele.

Ana de Austria era o femeie darnică, în stare să ofere multe şi din belşug, dovedind dealtfel acest lucru în multe ocazii. Nu s-a simţit niciodată stînjenită de cei care-i cereau ajutorul fiindcă se aflau la ananghie şi ceea ce le dădea, le

dădea din toată inima ; dar, cum n-o interesau bogăţiile pentru sine, n-o interesau nici pentru alţii. Una dintre cele mai frumoase calităţi ale reginei, mi s-a părut a fi fermitatea ; nu se speria de primejdii oricît de mari ar fi fost ele şi lucrurile cele mai dureroase care i-au tulburat cumplit sufletul, nu i-au răvăşit niciodată chipul şi n-au făcut-o să renunţe la acea gravitate care stă atît de bine capetelor încoronate.

Era o fire foarte întreprinzătoare şi nici moartea, nici nenorocirile n-au speriat-o niciodată. Cînd socotea că o părere era bună, o susţinea pînă la capăt ; cînd, în timpul războiului civil, lumea s-a dezlănţuit împotrivă-i, ea n-a dat atenţie nici invectivelor, nici atacurilor. A fost întotdeauna egală în toate acţiunile vieţii sale ; toţi anii şi toate zilele sale au semănat leit una cu alta. S-a călăuzit întotdeauna după aceleaşi reguli şi am văzut-o făcînd întotdeauna aceleaşi lucruri. A fost o femeie paşnică şi a dus o viaţă liniştită. N-a păstrat din trecut nici o amintire, nici o teamă menită să-i tulbure liniştea. N-a făcut decît să urmeze cele scrise fie în Evanghelie, fie în cărţile filozofilor, adică să-şi petreacă ziua gustînd plăcerea binelui, fără să se plîngă de relele întîlnite în cale. Gîndul morţii n-o înspăimînta ; o privea apropiindu-se, fără să murmure împotriva puterii ei fatale ; şi iată că după o viaţă destul de lungă, ea a primit-o pe această neîmpăcată duşmancă a oamenilor, cu cea mai desăvîrşită linişte.

Prefață *

Regii nu sînt expuși numai privirilor, ci și judecății întregii lumi ; faptele lor, cel mai adesea, sînt bune sau rele după diferitele sentimente ale celor care le judecă prin prisma pasiunilor lor. Ei au nefericirea de a fi cenzurați cu asprime cînd e vorba de lucruri ce pot fi blamate și nimeni n-are bunăvoința să le ia apărarea cînd e vorba de unele lucruri ce pot fi scuzate. Toți cei care se apropie de ei, îndemnați de cele mai lașe interese, îi laudă în față, ca să le facă plăcere ; dar în lipsa lor, îi bîrfesc cît mai aspru cu putință. În plus, sentimentele și intențiile lor nefiind cunoscute, iar acțiunile lor fiind publice, se întîmplă adesea ca — chiar dacă nu le lezează dreptatea — să fie acuzați de o sumedenie de greșeli pe care nici măcar n-au avut de gînd să le săvîrșească, dar de care, totuși se fac vinovați fiindcă fie că s-au înșelat ei înșiși, necunoscînd prea bine lucrurile, fie că au fost înșelați de către miniștrii lor care — sclavi ai ambițiilor — nu le spun niciodată adevărul.

Iată ce anume m-a obligat ca în ceasurile mele libere, să scriu tot ce știu despre viața, despre obiceiurile și despre sentimentele reginei Ana de Austria, plătind în felul acesta,

* Această prefață se află în fruntea manuscrisului de la Biblioteca Arsenalului. O dăm ca prefață la ediția din 1723, care a fost, firește, redactată de primul editor ce-a tipărit cartea (n.ed.fr.).

printr-o simplă povestire, cinstea pe care mi-a făcut-o de a fi una dintre prietenele sale. Căci, deşi n-am pretenţia că am să pot vorbi despre toate lucrurile, dar nici că — aşa cum mă cunosc — am să ascund ceva, sînt convinsă totuşi că istoricii — care nu i-au cunoscut nici virtutea, nici bunătatea şi care nu vor vorbi despre ea decît citînd ironiile publice — nu-i vor face aceeaşi dreptate pe care aş dori să i-o fac eu, dacă slabele mele puteri şi puţina mea elocinţă îmi vor oferi mijloacele necesare.

Aşa că ceea ce am de gînd să întreprind acum nu întreprind cu gîndul de a îndrepta ignoranţa sau maliţia acestora; acest plan ar fi mult prea vast pentru o femeie comodă ca mine şi prea cutezător pentru o persoană care se teme să se afirme în vreun fel şi care n-ar vrea să treacă drept scriitoare. O fac însă pentru propria mea satisfacţie, din gratitudine faţă de regină şi pentru a revedea într-o zi— dacă voi mai trăi ! — ca într-un tablou, tot ce-am aflat despre lucrurile petrecute la Curte, tablou care va fi destul de restrîns întrucît nu mi-au plăcut niciodată intrigile. Nu voi adăuga nimic de la mine. Ceea ce am aşternut pe hîrtie am văzut cu ochii mei şi am auzit cu urechile mele, în timpul regenţei (timp pe care l-am petrecut în mod asiduu alături de această regină) ; am scris aşa cum mi-a venit, fără o anume ordine, cînd am simţit nevoia, uneori chiar în fiecare zi, tot ce mi s-a părut că ar fi mai demn de luat în seamă. Am folosit în acest scop timpul pe care femeile şi-l pierd cu jocul de cărţi sau cu plimbările, mai mult din ura pe care am nutrit-o întotdeauna faţă de viaţa inutilă pe care o duc oamenii de neam mare.

Nu ştiu dacă am făcut mai bine ca ceilalţi. Ştiu însă în mod sigur că, în ce mă priveşte, aş fi preferat să fac fie şi un lucru rău, decît să nu fac nimic.

Françoise de Motteville

Capitolul I

1641. — Starea înfloritoare a regatului la moartea lui Henric al IV-lea. — Influența nefastă a mareșalului d'Ancre. — Planurile reginei Maria de Medicis. — Intrigile ducelui de Luynes. — Richelieu, episcop de Luçon. — Caruselul din Piața Regală. — Însurătoarea lui Filip al IV-lea al Spaniei cu Elisabeta de Franța, și a lui Ludovic al XIII-lea cu Ana de Austria. — Toaleta acesteia din urmă. — Anturajul său. — Portretul regelui Ludovic al XIII-lea. — Moartea conetabilului de Luynes. — Intrigile politice ale reginei-mame, Maria de Medicis. — Influența moravurilor și a galanteriei spaniole asupra Curții Franței. — Pasiunea pe care o inspiră Ana de Austria ducelui de Montmorency, ducelui de Bellegarde și ducelui de Buckingham. — Portretul acestei regine.

Cînd a început să domnească, regele Ludovic al XIII-lea n-avea decît nouă ani și opt zile ; dar regele Henric al IV-lea îi lăsase un regat atît de înfloritor și de liniștit, trupe atît de perfect instruite, miniștri atît de destoinici în Consiliu, și atît de mulți bani în cuferele sale, încît dacă regina Maria de Medicis ar fi binevoit să mențină ordinea pe care acest mare rege o instaurase în Stat, regența sa ar fi fost cum nu se poate mai glorioasă, iar restul vieții sale, cum nu se poate mai fericit. Dar, lăsîndu-l pe marchizul

d'Ancre să capete o prea mare autoritate — marchiz pe care dealtfel îl făcuse mareşal al Franţei — acesta o sfătui să-i îndepărteze pe foştii slujitori ai răposatului rege şi mai ales pe oamenii de seamă care îmbătrîniseră în funcţiile lor şi să facă în aşa fel încît să pună alţii în locul lor, care să-i fie devotaţi cu trup şi suflet. Acest lucru i-a atras ura tuturor prinţilor de sînge şi a marilor seniori pe care începu a-i trata cu atîta trufie încît aceştia se retraseră de la Curte ; şi cum tratatele de la Sainte-Menehould şi de la Loudun — pe care le încheiase acest mareşal — nu avuseseră nici un efect, numărul nemulţumiţilor, care creştea zilnic, îl determină s-o ia înaintea măsurilor ce se pregăteau împotrivă-i, arestîndu-l pe prinţul de Condé care — ca prim prinţ de sînge — putea deveni şeful partidului ce începea a se forma. Mareşalul trimise totodată poruncă celor două armate ce trebuiau să acţioneze în afara regatului ca să pună în practică planurile măreţe ale celui care le orînduise, de a fi gata în orice clipă să susţină autoritatea regală ce-i fusese încredinţată, în cazul în care această autoritate i-ar fi fost contestată din pricina întemniţării Prinţului ; totodată, mai ridică şi o a treia armată care să fie gata să mărşăluiască imediat împotriva celor care ar fi cutezat să se declare împotriva lui. O faptă atît de îndrăzneaţă ca aceasta şi nişte pregătiri atît de mari, întăriră şi mai mult părerile deosebite pe care regina şi le făcuse despre cel căruia îi urma orbeşte sfaturile şi o determinară să creadă că va deveni în curînd stăpîna Curţii şi a întregii Franţe, fără nici o împotrivire ; dar iată că tocmai acest lucru o pierdu, după cum îl pierdu şi pe cel pe care şi-l alesese ca prim-ministru. Fiind convinsă că nimeni nu-i va putea rezista, ea îşi închipui că nu mai era nevoie să menajeze pe nimeni, nici chiar pe rege, fiul ei ; nu băgă deci de seamă, că regele avea un favorit care era tot atît de ambiţios ca şi ea şi că, insinuîndu-se tot mai mult în sufletul lui Ludovic, se străduia pe cît îi stătea în putere, să-l îndepărteze de dragostea pe care o nutrea

pentru mama sa, și să-l determine să se despartă de ea. Acest favorit era Luynes care — încă de pe vremea cînd îi era paj — găsise mijlocul de a deveni atît de plăcut și de necesar în toate distracțiile, petrecerile și exercițiile tînărului prinț, mai ales în partidele de vînătoare, încît libertatea pe care și-o luase față de el, îl ridicase pînă la rangul de conetabil.

Nobilimea franceză, instigată de prinții de sînge, se înarmă în toate provinciile, îngroșînd zilnic partidul prințului de Condé, în vreme ce dezordinea domnea în Parisul unde poporul prădase casa mareșalului d'Ancre, împotriva căruia strigau sus și tare, ca și împotriva felului violent de a cîrmui, al reginei, și mai ales al felului de a părădui — prin furt și risipă — bogățiile agonisite de Henric al IV-lea. Răzmeriţele deveneau din zi în zi mai dese ; și, cum nimeni n-avea nici forța, nici dorința de a le potoli, în ziua de 24 aprilie 1617, populația îl atacă în sfîrșit pe mareșal, cînd acesta ieșea din Luvru. Curtenii care-l însoțeau de obicei nedîndu-i nici un ajutor — ca dealtfel și gărzile ce se aflau la doi pași — mareșalul fu căsăpit fără milă, sub ochii lor.

Odată cu majoratul, regele dovedise în nenumărate rînduri că avea de gînd să cîrmuiască singur ; regina retrăgîndu-se la Blois, el nu pregetă să-l cheme îndărăt pe cancelarul de Sillery și să-l pună în libertate pe prințul de Condé. Sigur că toate astea nu erau suficiente pentru a readuce pacea în regatul tulburat de atîtea schimbări. Dar cum eu nu m-am apucat să descriu viața acestei nefericite regine, nu voi vorbi cîtuși de puțin nici despre ea, nici despre cei care i-au luat partea. Aceștia dezlănțuiră un adevărat război, nu atît ca s-o slujească pe regină, cît din gelozie față de favorurile fără margini de care se bucura Luynes care, după moartea mareșalului d'Ancre, devenind atotputernic, se însurase cu fata ducelui de Montbazon, fapt care-i adusese funcția de conetabil. Las în seama celor care vor scrie istoria acelor vremuri grija de a-i

povesti aventurile, pînă la împăcarea sa cu regele, prin pacea de la Pont-de-Cé ; fapt care l-a determinat să se înapoieze la Curte, împreună cu toți cei ce-l urmaseră, printre care se afla și cardinalul de Richelieu care pe atunci nu era decît episcop de Luçon. Eu nu urmăresc să arăt decît numai ceea ce este legat de regina Ana de Austria, despre care n-a început să se vorbească decît odată cu negocierile păcii generale pe care măritișul ei cu Ludovic al XIII-lea trebuia s-o întărească. Voi mai spune că marele duce de Toscana dorind, firește, să-și păstreze încrederea pe care și regina și fiul ei i-o arătaseră, îl puse pe ambasadorul său, marchizul de Borri, să aducă vorba, în discuțiile pe care le avu la Madrid cu miniștrii spanioli, despre o eventuală căsătorie dintre cei doi prinți și cele două prințese din Spania și din Franța. Aceste alianțe conveniră atît de mult tuturor, încît vorbele sale nu căzură pe pămînt sterp : propunerile făcute fură acceptate de îndată și de o parte și de cealaltă, dar mai ales de Franța, cu atîta entuziasm, încît parizienii se gîndiră să facă imediat un carusel în Piața Regală, pentru a-și manifesta astfel bucuria ; oamenii lucrară cu atîta zel, ca și cum s-ar fi temut că n-o să isprăvească treaba pînă la oficierea celor două căsătorii. Caruselul cu pricina ținu trei zile : ceea ce prilejui locuitorilor de pe multe străzi din Paris — pe unde trebuia să intre și să iasă un mare număr de actori și de decoruri necesare diverselor spectacole — să aibă bucuria de a vedea toată frumusețea și măreția acelui iarmaroc. E demn de remarcat faptul că cele trei zile — conform relatării tipărite în 1612 — au fost sărbătorite în luna aprilie a anului menționat, deși se știe sigur că cele două nunți n-au avut loc decît în 1615. Ba erau cît pe-aci să nu se mai facă, fiindcă hughenoții — bănuind ce legătură trainică urma să se închege între Franța și Spania — cerură să fie amînate pînă ce aveau să se adune Statele Generale care — nădăjduiau ei — aveau să iște atîtea dificultăți,

încît erau aproape siguri că cele două alianțe se vor rupe. Numai că Statele Generale se adunară și se despărțiră atît de repede, cît nici nu ți-ar fi dat prin gînd, fără să fi fost de vreun folos cuiva, cum se întîmplă în mod obișnuit cu astfel de adunări, așa că concluzia lor fu socotită favorabilă. Imediat, ducele du Maine plecă în Spania, iar ducele de Pastrana sosi în Franța. Căsătoria lui Filip al IV-lea, fiul lui Filip al III-lea, regele Spaniei, cu Elisabeta a Franței fu oficiată la Burgos, iar cea a lui Ludovic al XIII-lea cu Ana de Austria, Infanta Spaniei, avu loc la Bordeaux. Ducele de Guise, care-o condusese pe Elisabeta pînă la jumătatea rîulețului Bidassoa — ce desparte cele două regate — își luă rămas bun de la ea, aceasta urmînd să se ducă la Fontarabie, iar el o preluă pe Infanta Spaniei, conducînd-o pînă la Saint-Jean-de-Luz, unde ducele de Luynes îi înmînă o scrisoare din partea regelui, la care se zice că i-ar fi dus și răspunsul scris de mîna ei. Toți și-au închipuit că oastea hughenoților se va opune la aceste căsătorii. E adevărat că această oaste se afla atît de aproape de armata regelui, încît părea că merge alături de ea. Dar nu făcu acest lucru decît în semn de sfidare și ca să-și arate puterea.

Cum regele se născuse în 27 septembrie 1601 iar regina în 22 ale aceleiași luni, cînd s-a măritat, ea era în vîrstă de paisprezece ani, nefiind deci decît cu cinci zile mai mare decît soțul ei.

Știu de la răposata mea mamă care a avut chiar de atunci cinstea de a o sluji pe regină, că Ana de Austria era frumoasă și amabilă. Am auzit-o spunînd că, atunci cînd a văzut-o prima oară, era așezată pe niște perne, după moda spaniolă, în mijlocul doamnelor sale de onoare — și avea o mulțime — îmbrăcată într-o rochie de satin verde, cu broderii de aur și de argint, cu niște mineci largi ce atîrnau pînă jos, prinse ici-colo, cu niște diamante în loc de nasturi ; că avea pe cap o boneță de aceeași culoare ca și rochia, boneță împodobită cu o pană de bîtlan care-i

sporea, prin culoarea ei neagră, frumusețea pletelor bălaie, răsucite în bucle lungi și mătăsoase.

Tînărul rege era și el la fel de frumos și frumusețea lui brună nu displăcu deloc tinerei noastre regine, care la început îl găsi foarte atrăgător ; deși era cam bîlbîit, deși oboseala acumulată în decursul nenumăratelor sale partide de vînătoare, bolile îndelungate și mohoreala sa firească l-au schimbat mult spre sfîrșitul vieții, cred totuși — din felul în care am auzit-o pe regină vorbind despre el — că ea l-ar fi iubit foarte mult dacă — spre nenorocirea și a unuia și a celuilalt, soarta nu s-ar fi arătat potrivnică. Fiindcă acest rege, lăsîndu-se dominat de cusururile sale, destul de dezagreabile, n-a iubit-o pe regină atît cît merita. A preferat să alerge toată viața, prin păduri, după fiare, și să se lase dus de nas de favoriții săi ; așa că, cei doi soți, deși au trăit laolaltă, au avut parte de foarte puțină înțelegere și fericire.

La puțină vreme după ce s-a măritat, Ana de Austria, care a fost întîmpinată de multe ovații și de caruselul din Piața Regală — făcut cu foarte multă vreme înainte și despre care s-a vorbit ca despre unul dintre cele mai frumoase lucruri ce s-au văzut vreodată în Franța — primul favorit al regelui fu numit duce de Luynes după ce, în calitate de conte de Lude și de paj al regelui, izbutise să-i intre acestuia pe sub piele. La scurtă vreme după căsătorie, fură îndepărtate de lîngă regină toate doamnele spaniole ce veniseră în Franța odată cu ea, fapt care o îndurerâ mult. Nu-i fu lăsată decît una singură, doña Estefania, pe care Ana de Austria o iubea nespus din pricină că fusese crescută de ea și deci fusese nedespărțită de regină. Răposata mea mamă, care petrecuse mulți ani în Spania, unde o dusese cea de a doua soție a sieurului de Saldagne — străbunul ei dinspre mamă care n-avea copii — de la vîrsta de șase ani, ca să moștenească o mare parte din averea pe care i-o promisese, i-a fost de un mare ajutor reginei în primii ani ai sosirii sale în Franța, ani în care

n-o bucura nimic decît doar ceea ce era legat de Spania. Căci nutrind încă de la început o mare prietenie pentru această doamnă, ce începuse încă de pe atunci a fi infirmă, regina simțea nevoia să-și descarce sufletul în fața unei persoane fidele care nu numai să știe limba spaniolă, ci să și scrie și să citească în această limbă și să cunoască bine Curtea de la Madrid ; regina deci, care găsi la mama toate aceste calități, căpătă repede încredere în ea, atît ca să aibă prin cine menține relațiile cu regele Spaniei, fratele ei, care, deși secrete, nu întîrziară s-o incrimineze [1], cît și pentru a fi consolată de necazul pe care nu și-l mai putea ascunde, pricinuit de simpatia exagerată pe care i-o arăta regele ducelui de Luynes, despre care se zice că ar fi avut îndrăzneala de a-i propune lui Ludovic să-și repudieze soția și să se însoare cu o rudă a soției sale — devenită mai apoi ducesă de Guéméné [2] — și care era cea mai frumoasă femeie de la Curtea Franței.

Dar, dacă într-adevăr i-a trecut prin minte un asemenea gînd, probabil că el n-a dăinuit decît o clipă, fiindcă ducesa de Luynes — care se împăca foarte bine cu soțul ei — deveni în scurtă vreme favorita reginei care, la început, n-a prea simpatizat-o, din pricina aversiunii pe care-o nutrea față de bărbatul ei, ducele, și nu s-a apropiat de ea decît datorită influenței pe care o avea asupra regelui care o simpatiza ; și asta pentru faptul că lua parte la toate partidele de vînătoare și la toate plimbările sale. Așa că tînăra doamnă gustă din plin tot felul de plăceri fără alt necaz decît că rămase însărcinată și că — tot alergînd după conetabilul de Montmorency — căzu, pierzînd sarcina. De unde puteți judeca și domniile voastre că dacă această

[1] Aluzie la acuzațiile pe care i le-a adus mai tîrziu, Richelieu, în fața lui Ludovic al XIII-lea.

[2] *Anne de Rohan*, ale cărei relații cu ducele de Montmorency și mai ales cu coadjutorul Parisului — mai tîrziu cardinal de Retz — au iscat atîta scandal.

Curte era lipsită de prudenţă, în schimb nu era lipsită de distracţii, căci tinereţea şi frumuseţea erau pe atunci suverane.

Conetabilul de Luynes murind în 1621, acel mic imperiu luă sfîrşit odată cu el. Fiindcă Maria de Medicis, împăcîndu-se cu regele, pacea dintre mamă şi fiu stîrni certuri între soţ şi soţie ; regina-mamă, fiind convinsă că pentru a-şi putea domina fiul, acesta trebuia scos de sub influenţa tinerei sale neveste, se strădui cu atîta osîrdie şi succes să întreţină neînţelegerile dintre ei, încît nora sa nu se mai bucură de nici un fel de încredere sau de înţelegere din partea soţului ei. Singura sa consolare era partea pe care o lua ducesa de Luynes — recăsătorită cu ducele de Chevreuse, prinţ din casa de Lorena — la necazurile ei pe care încerca să i le mai îndulcească prin tot soiul de distracţii, străduindu-se să-i imprime — atît pe cît îi stătea în putere — ceva din firea sa veselă şi aventuroasă, agăţîndu-se de lucrurile cele mai importante şi mai serioase, pentru a rîde şi a glumi pe seama lor. *A giovine cuor, tutto e giuoco* [1].

S-au scurs astfel cîţiva ani, dar eu nu pot arăta exact ce anume s-a petrecut, neştiind nimic altceva decît ceea ce a binevoit să-mi relateze însăşi regina. Pot spune totuşi că a fost foarte iubită şi că în ciuda respectului pe care-l inspira, frumuseţea ei a impresionat profund pe unii bărbaţi care n-au pregetat să-şi manifeste sentimentele. Ducele de Motmorency, [2] fratele doamnei prinţese, remarcîndu-se prin înfăţişarea, calităţile şi dărnicia sa, s-a numărat şi el printre aceştia, deşi inima sa era în întregime ocupată

[1] Pentru o inimă tînără, totul pare un joc.

[2] *Henric al II-lea de Montmorency* (1595—1632), decapitat la Toulouse în 30 octombrie 1632. Era frate cu prinţesa de Condé, mama marelui Condé căruia i se va spune mai pe scurt, domnul Prinţ.

de o mare pasiune pentru doamna de Sablé [1], ale cărei calităţi, rar întîlnite, îl determinaseră s-o iubească în continuare, chiar după dovezile de simpatie manifestate faţă de regină. Doamna de Sablé era de o frumuseţe strălucitoare şi avea toate marile calităţi care pot împodobi un suflet frumos. Cunoştinţele sale erau atît de întinse, încît am văzut adevăraţi savanţi care nu ştiau atîtea lucruri cîte ştia ea. Era una dintre acele femei a cărei frumuseţe iscase multă zarvă înainte de sosirea reginei în Franţa. Din păcate, dragostea pe care această doamnă o nutrea pentru sine, o făcea să fie prea puţin sensibilă la dragostea bărbaţilor. Pe vremea aceea, mai exista încă în Franţa o rămăşiţă din politeţea pe care o adusese Caterina de Medicis din Italia. De asemenea, cum noile comedii, precum şi toate celelalte lucrări în versuri şi în proză, care veneau din Madrid, erau îmbibate de sentimente gingaşe şi delicate, doamna de Sablé îşi făcuse o idee mult prea înaltă despre galanteria pe care spaniolii o deprinseseră de la mauri. Era convinsă că bărbaţii puteau nutri sentimente dintre cele mai tandre faţă de femei ; că dorinţa de a le fi pe plac îi îndemna la fapte dintre cele mai mari şi mai frumoase, îi făcea să fie spirituali şi cutezători şi le insufla tot felul de virtuţi ; dar că — pe de altă parte — femeile, care erau podoaba lumii şi care erau făcute ca să fie slujite şi adorate de bărbaţi, trebuiau să se rezume doar la respectul lor.

După ce am cunoscut-o pe această doamnă, am auzit spunîndu-se că mîndria ei faţă de ducele de Montmorency fusese atît de mare, încît la primele semne ale schimbării sentimentelor sale faţă de ea, nu mai vru să-l vadă, neputînd accepta să-i împartă omagiile nici chiar cu una dintre cele mai mari regine. Ana de Austria mi-a făcut cinstea de a-mi spune acest lucru, rîzînd cu hohote de

[1] Era fiica marchizului de Souvré ; s-a măritat cu Philippe-Emmanuel de Montmorency, marchiz de Sablé, în 1602.

vanitatea rivalei sale, mai ales că ei puțin îi păsa de sentimentele pe care ducele de Montmorency le nutrea față de ea, și că luase tot ceea ce-i spusese el, ca pe un tribut datorat frumuseții sale, fiind convinsă că această așa-zisă „pasiune" a lui, nu era decît apă de ploaie.

Ducele de Bellegarde, deși bătrîn, a fost și el unul dintre cei care s-au îndrăgostit de regină. Acesta fusese favoritul a doi regi. Numele lui se mai bucura încă de atîta faimă, încît regina nu refuză să-i primească tămîierile al căror fum nu-i putură totuși înnegri reputația, căci se comportă față de el după moda secolului în care trăise, secolul în care domniseră galanteria și femeile. S-a spus că prințesa de Conti și alte favorite ale reginei, vruseseră să pună stavilă nebuniei acelui galant bătrîn, dar că regina — cînd ele avură cutezanța să-i vorbească despre acest lucru — se mîniase grozav. Pînă la urmă, lucrurile luară o întorsătură glumeață încît pînă și regele, deși gelos din fire, se amuză.

Ducele de Buckingham a fost singurul care a știut să-i miște inima Anei de Austria. Venise trimis de regele Angliei, stăpînul său, pentru a mijloci căsătoria acestuia cu sora lui Ludovic al XIII-lea. Era bine făcut, avea un chip minunat, un suflet mare, era plin de măreție, darnic, și favoritul unui mare rege. Avea comori întregi de risipit și toate nestematele țării pentru a se împodobi cu ele. Așa că nu trebuie să ne mirăm dacă — avînd atîtea calități de soi — avea și niște dorințe atît de demne de condamnat ; căci Buckingham a fost singurul care a avut fericirea de a o face pe regină să mărturisească fără jenă, că putuse iubi un alt bărbat decît pe soțul ei, singurul om din lume care i-a plăcut cu adevărat. Vorbele acestea le-am auzit rostite de însăși regina. Putem deci presupune, fără nici un dubiu, că omagiile aduse n-au deranjat-o, ci dimpotrivă, au fost primite chiar cu multă satisfacție. Regina, nefăcînd din ele un secret, n-a pregetat să mi le povestească (lăsîn-

du-se înșelată de acele iluzii primejdioase) căci, fiind foarte tînără, nu-și dădea seama că o discuție plăcută — numită în mod obișnuit, galanterie, în care nu-ți iei nici un fel de angajament — ar putea fi vreodată condamnată. Regina avea în persoana ducesei de Chevreuse o favorită care nu trăia decît pentru astfel de distracții ; sfătuită de ea, Ana de Austria începuse a se complace într-o astfel de situație, unde diversele pasiuni iscate îi făceau plăcere și-i flatau orgoliul.

S-a vorbit foarte mult de o anumită plimbare pe care regina o făcuse prin grădina Palatului, cînd s-a dus s-o conducă pe regina Angliei, la Amiens. Dar bănuiesc că s-a vorbit pe nedrept ; fiindcă am aflat chiar din gura ei — căci mi-a făcut cinstea de a mi se destăinui fără nici un fel de fasoane — că voise să se plimbe prin grădina cu pricina pentru că regele interzisese intrarea acolo, oricărei persoane ; și cum această interdicție o ațîțase, simțise brusc dorința de a pătrunde acolo ; că după ce căpătase, cu destulă dificultate, cheile, de la căpitanul gărzilor, se dusese să se plimbe într-o seară prin acea grădină, împreună cu doamna de Chevreuse și cu toată suita care o însoțea de obicei. Ducele de Buckingham, care se afla și el acolo, vrînd să-i vorbească reginei, Putange, scutierul acesteia, o părăsi cîteva momente, socotind că respectul îl obliga să nu tragă cu urechea la ceea ce voia să-i spună seniorul englez stăpînei sale. Din întîmplare, ajunseseră chiar atunci la colțul aleei unde o palisadă îi ascundea de ochii celor din jur ; în acea clipă, regina surprinsă de a se vedea singură și oarecum speriată de sentimentele mult prea pătimașe ale ducelui de Buckingham, strigă și chemîndu-și scutierul, îl certă că o părăsise.

Prin acel strigăt, ea ținuse să-și apere virtutea, preferînd să-și respingă iubitul decît să fie blamată că renunțase la cinstea ei ; zvonul despre acel strigăt, ajungînd la

urechile regelui, nu-i căsună reginei nici un fel de neplăceri. Dacă, în acea ocazie ea dovedise că inima îi putea fi sensibilă la unele vorbe tandre pe care i le spunea un bărbat care-o iubea, trebuie să mărturisesc totuşi că dorinţa de a rămîne cinstită fusese mai tare decît dorinţa de a-şi pleca urechea la rugăminţile acelui bărbat şi, oricît de mult l-ar fi iubit pe duce, n-a vrut să dea dovadă de sentimente nedemne de ea.

După ce Buckingham şi-a luat rămas bun de la regina-mamă, care venise s-o conducă pe fiica sa, viitoarea regină a Angliei, pînă dincolo de oraşul Amiens, regina tînără mi-a făcut cinstea de a-mi spune că ducele îi sărutase poala rochiei cînd dădea să se urce în trăsură ; că se ascunsese în dosul draperiei, nu atît ca să-i spună cîteva vorbe, ci ca să-şi şteargă lacrimile. Prinţesa de Conti — căreia îi plăcea să glumească şi care, aşa cum am auzit spunîndu-se, avea mult spirit, îi spuse reginei în legătură cu acest lucru, că putea răspunde în faţa regelui, de virtutea reginei, dar că ea nu s-ar fi arătat chiar atît de crudă, pentru că, mai mult ca sigur, lacrimile acelui bărbat ar fi înduioşat şi o inimă de piatră. Ceea ce nu văzuse însă prinţesa de Conti fusese mila şi mîhnirea cu care regina îl privise pe acel ilustru îndrăgostit.

Dragostea ducelui de Buckingham l-a împins pe acesta la o altă faptă îndrăzneaţă pe care regina mi-a povestit-o şi pe care, mai apoi, mi-a confirmat-o şi regina Angliei care fusese de faţă. Acel străin celebru, plecînd din Amiens pentru a se reîntoarce în Anglia ca să i-o ducă pe Henriette de Franţa regelui său, deci acel ciudat Buckingham zic, obsedat de patima lui şi zdruncinat de durerea de a nu o mai revedea pe regină, voi să o mai vadă măcar o dată, fie chiar şi pentru o clipă. Cînd fu aproape de a ajunge la Calais, se prefăcu a fi primit unele veşti de la regele său, care-l obligau să se reîntoarcă la Curte. O lăsă deci pe

viitoarea regină a Angliei la Boulogne, iar el se reîntoarse la regina-mamă pentru a discuta cu ea o afacere oarecare, de fapt un pretext pentru a se întoarce la Curte. După ce discută despre presupusa sa treabă, se duse la regina tînără pe care o găsi în pat, aproape singură. Ana de Austria ştia din scrisorile trimise de doamna de Chevreuse care o însoţea pe regina Angliei, că ducele o va vizita. Tocmai vorbea, rîzînd, cu Nogent, aşa că nu se miră deloc cînd îl zări. Rămase însă foarte surprinsă, cînd îl văzu căzînd în genunchi în faţa patului ei, sărutînd cu patimă draperia, ca să-i arate cît de violentă îi era dragostea ; regina mi-a făcut cinstea de a-mi mărturisi cît s-a simţit de încurcată ; şi această încurcătură, amestecată cu o oarecare ciudă, a fost pricina pentru care ea n-a rostit multă vreme, nici un cuvînt. Contesa de Lanois, pe atunci doamna sa de onoare, înţeleaptă, virtuoasă şi vîrstnică, aflată la căpătîiul patului, nemaiputînd suporta să-l vadă pe duce stînd în acea poziţie, îi spuse cu multă severitate, că în Franţa nu se practicau astfel de obiceiuri şi voi să-l determine să se ridice. El însă o repezi pe bătrîna doamnă spunîndu-i că nu era francez şi că nu era obligat să ţină seama de legile acelui Stat. Apoi, adresîndu-se reginei, îi spuse cu glas tare, cuvintele cele mai tandre din lume. Ea însă nu-i răspunse decît ca să se plîngă de cutezanţa lui şi, fără să fie chiar atît de mîniată pe cît încerca să se arate, îi porunci cu severitate, să se ridice şi să iasă din odaie, ceea ce el şi făcu ; şi, după ce o văzu şi a doua zi, în prezenţa întregii Curţi, plecă hotărît să se înapoieze în Franţa cît mai repede cu putinţă.

După ce ambasadorii englezi trecură Marea Mînecii, cele două regine se înapoiară la rege care le aştepta la Fontainebleau. Toate lucrurile privitoare la Buckingham îi fură relatate lui Ludovic al XIII-lea în dezavantajul reginei, în aşa fel încît cîţiva servitori fură chiar izgoniţi. Pu-

tange, scutierul ei, fu exilat. Doamna de Vernel, camerista reginei și cumnata doamnei de Chevreuse, apucase să plece în Anglia ; La Porte și doctorul reginei fură închiși. Părintele Séguirent, duhovnicul regelui, venind la regină cu noaptea în cap ca să-i transmită, din partea acestuia că îndepărtase din serviciul ei cîteva persoane care nu-i erau pe plac, doña Estefania, spaniolă, prima cameristă a reginei, care avusese cinstea de a o sluji încă din copilărie, spuse privindu-l pe preotul iezuit :

— *Teatino, tan de mañana a visitar esta señora, nan es bueno señal, por bien ny.* [1]

Regina Angliei mi-a istorisit mai tîrziu că, la începutul căsniciei sale, a simțit o oarecare silă față de soțul ei, regele, că Buckingham i-a spus că se va strădui cît va putea să-i facă să nu se înțeleagă, pentru ca regina să plece o vreme în Franța. Reuși într-adevăr și regina, făcînd pe supărata, hotărî să se înapoieze în Franța, lîngă mama ei ; cum cunoștea dorința pătimașă a ducelui englez de a o revedea pe cumnata ei, îi vorbi despre ce plănuise. Ducele fu nebun de bucurie și se făcu luntre și punte ca să-l determine pe regele Angliei să-și lase nevasta să plece. Obținînd aprobarea, ea îi scrise mamei sale rugînd-o să-i îngăduie să-l aducă și pe Buckingham cu ea, fiindcă altfel nu i se îngăduia să facă acea călătorie. Dar fu refuzată și de regina-mamă, și de Ludovic al XIII-lea, fratele ei : așa că planul dădu greș din pricina favoritului regelui Angliei. Dealtfel nici nu era de mirare, pentru că zvonul despre sentimentele nutrite de Buckingham față de regină, constituia o piedică de netrecut. Cum regele avea o oarecare înclinare către gelozie, cum regina-mamă punea întruna paie peste foc ca să-l dezguste de nevastă, slu-

[1] Cînd un călugăr vine cu noaptea în cap să facă o vizită Doamnei, nu e nici semn bun, nici lucru curat (span.).

jindu-se în acest scop și de cardinalul de Richelieu pe care-l vîrîse în treburile Statului, ducele de Buckingham nu mai putu niciodată să pună piciorul în Franța.

Acest om care — după descrierile făcute — avea pe cîtă vanitate tot pe-atîta ambiție, se străduí să încaiere cele două regate între ele, numai ca să poată veni în Franța pentru a negocia pacea. Trimise deci — în acest scop — o flotă puternică în ajutorul cetății La Rochelle, asediată de Ludovic al XIII-lea, manifestîndu-și în mod public pasiunea pentru Ana de Austria din care-și făcea o adevărată glorie ; dar această ostentație fu pedepsită printr-un insuccès și prin rușinea de a nu fi izbutit în nici unul din planurile sale.

Doamna de Chevreuse, care-i încuraja sentimentele și care-l iubea pe ducele de Holland, prietenul ducelui de Buckingham, abia întoarsă din Anglia, văzu cu plăcere flota lui Buckingham și pregătirile pe care acesta le făcea pentru a veni în Franța ; așa că nu încetă să-i vorbească despre toate aceste lucruri, reginei. Si stăpîna, și favorita ei, îl urau amîndouă pe cardinalul de Richelieu pentru că era omul de încredere al regelui dar și al reginei-mame, care îl cocoțase în fruntea Statului. Așa că nimic nu li se păru mai plăcut decît să-i facă tot timpul în ciudă, cu atît mai mult cu cît regina era convinsă de proastele oficii pe care cardinalul i le făcea pe lîngă rege ; regina primea deci cu plăcere urările pe care i le făcea favorita, privind reușita englezilor. Mi-a povestit ea însăși adesea acest lucru, mirîndu-se de greșeala săvîrșită atunci, datorită ușurinței și nebuniei tinereții, care încă habar n-avea la ce anume o obliga virtutea, rațiunea și dreptatea.

Sigur că pricina acelei orbiri era ducesa de Chevreuse care nu era chiar atît de vinovată pe cît părea, pentru că intenția și sentimentele alcătuiesc în noi binele sau răul. Doamna de Chevreuse mi-a spus ea însăși după aceea,

vorbindu-mi despre rătăcirile din tinerețe, că o silise pe regină să se gîndească la Buckingham, vorbindu-i întruna despre el, înlăturîndu-i scrupulele pe care le avea, numai ca să-i facă în necaz lui Richelieu. Am mai auzit-o de asemenea spunînd — și subliniind aceste cuvinte — că regina avea sufletul curat și inima pură ; și că — în ciuda climatului unde văzuse lumina zilei și unde, așa cum am mai spus, cuvîntul „galant" era la modă — i-a fost cu neputință s-o facă să prindă gustul de a fi iubită.

Marchiza de Sablé — căreia i-am recunoscut întotdeauna înțelepciunea și sinceritatea — mi-a confirmat și ea același lucru, spunîndu-mi chiar că regina, în prima ei tinerețe, era foarte aspră cu doamnele galante, care se temeau grozav de ea. Toate doamnele care s-au bucurat, în acea vreme, de încrederea ei, mi-au mărturisit același lucru. Marchiza de Senecé, care a avut cinstea de a o sluji aproape toată viața și de a fi umbra ei, și în plus, de a petrece alături de ea perioade în care nu era întotdeauna agreată, a fost în toată acea epocă martora virtuții ireproșabile a reginei. Cînd îmi vorbea despre ea — uneori chiar blamîndu-i slăbiciunea de a se lăsa cîrmuită de alții — o făcea în niște termeni atît de elocvenți și de vehemenți, încît ar fi fost cu neputință să nu-i acorzi reginei toată stima, scuzîndu-i slăbiciunile pe care amorul propriu îi face pînă și pe cei mai înțelepți să le aibă. Dealtfel, regina vorbea ea însăși despre aceste lucruri, cu atîta libertate și simplitate, încît era lesne de văzut că nu avea decît prea puține cusururi. Nenorocirea ei a constat în faptul că n-a fost iubită îndeajuns de către rege, soțul ei, și că a fost silită să-și caute distracții în altă parte, alături de niște doamne de onoare care — în primii ani ai domniei sale — în loc s-o ajute să se facă plăcută și respectată de rege, s-au străduit din toate puterile s-o îndepărteze de el și s-o apropie de ele.

Capitolul II

1626. — Curtea la Nantes. — Chalais acuzat de conspiraţie. — Ana de Austria bănuită de a fi luat şi ea parte. — Manevrele lui Richelieu împotriva ei. — Fermitatea reginei în faţa regelui. — Mărturisirea lui Chalais, înainte de a muri. — Doamna de Chevreuse e îndepărtată de lîngă regină. — Persecuţiile şi dragostea cardinalului de Richelieu faţă de regină. — Teama reginei de a nu fi repudiată. — Politica lui Richelieu. — Doamna de Motteville este îndepărtată de lîngă regină. — Ana de Austria ridică, la 1 iulie 1624, mănăstirea Val-de-Grâce. — Cardinalul perchezitionează chiliile. — Căsătoria doamnei de Motteville. — Portretul Anei de Austria, devenită regentă. — Tabloul Curţii în acea epocă. — Portretele femeilor mai însemnate de la acea Curte.

În afară de aceste mici întîmplări, regina avu un foarte mare necaz în timpul călătoriei sale la Nantes, necaz care i-a fost căşunat de către regina-mamă şi de către cardinalul de Richelieu, ca să aibă motiv de a o trimite înapoi în Spania. Fu bănuită că ar fi ştiut unele lucruri despre complotul lui Chalais, marele maestru al garderobei regelui, acuzat pe nedrept — aşa cum au socotit mulţi — de a fi conspirat împotriva Statului. Cei care au apucat acele vremuri, mi-au spus că de fapt, a fost vorba de o intrigă împotriva lui Richelieu, în fruntea căreia se afla Monsieur, fratele regelui. Beringhen — care a fost întotdeauna confidentul lui Ludovic al XIII-lea şi al Anei de Austria, care a asistat la căsătoria lor şi care nu avea obiceiul să mintă — mi-a spus că Louvigni, îndrăgostit de doamna de Chevreuse, ros de gelozie şi de toate acele patimi pe care le iscă ambiţia şi amorul, l-a acuzat pe nedrept pe Chalais că ar fi avut de gînd să atenteze la viaţa regelui. Vorbin-

du-mi despre toate aceste lucruri pe care le văzuse cu ochii lui, Beringhen m-a asigurat că Chalais nu fusese vinovat și că singura lui vină a constatat în faptul că a vrut să împiedice căsătoria lui Monsieur cu domnișoara de Montpensier [1], ca și alți slujitori ai acestui prinț care socoteau — evident, în mod himeric — că ar fi fost mult mai bine ca Monsieur să se însoare cu o prințesă străină ; că Chalais — iubind-o cu înfocare pe favorita reginei, acest profund atașament a dat prilej să se creadă că făcea și el parte din acea intrigă, din moment ce făcea și cea pe care o iubea ; și că Richelieu — care se știa urît de favoriții lui Monsieur, pentru a-l determina pe rege să-i facă jocul, îl convinse că această cabală, în care era vîrît și el, urmărea să-i vină de hac regelui.

Însăși regina mi-a făcut cinstea de a-mi mărturisi că într-adevăr făcuse atunci tot ce-i stătuse în putință ca să-l împiedice pe Monsieur să se însoare cu acea prințesă — cu care totuși s-a căsătorit în curînd — și că s-a folosit în acest scop de mareșalul de Ornano, care era slujitorul ei ; că făcuse acest lucru fiindcă socotea că acea căsătorie atît de dorită de regina-mamă, era împotriva intereselor ei, fiind sigură că acea domnișoară — dacă ar fi avut copii — ea, fiind stearpă, n-avea să mai fie băgată în seamă ; de fapt, ăsta a și fost motivul pentru care a fost bănuită că a luat parte la acea intrigă. Alții mi-au spus că unii astrologi, dînd sfoară în țară că regele nu va mai trăi mult, regina a fost acuzată cum că i-ar fi trecut prin minte să se mărite cu Monsieur după moartea soțului ei, dacă din nenorocire profeția stelelor s-ar fi adeverit.

Cardinalul de Richelieu, ca s-o piardă pe regină, și să-l convingă pe rege s-o scoată vinovată de acea oribilă

[1] Regina se opusese la această căsătorie a lui Monsieur, prin intermediul mareșalului de Ornano care era îndrăgostit nebunește de domnișoara de Montpensier și care — în ciuda calității sale de preceptor al lui Monsieur și în ciuda meritelor sale personale — a încercat să strice relațiile dintre cei doi. Știu toate astea de la regină care mi-a vorbit și despre dragostea pătimașă a mareșalului.

crimă de care regina habar n-avea, s-a dus în celula lui Chalais şi i-a făgăduit acestuia viaţa, cu condiţia să susţină că regina fusese înţeleasă cu el, în acel atentat. Regele, înşelat de şiretlicul ministrului său, care umflă zdravăn vorbele prizonierului, crezu timp de cîteva zile, că nu se însurase cu o femeie cu frica lui Dumnezeu, ci cu o păgînă. Bănuielile acestea îl tulburară profund şi pe bună dreptate. O pofti deci pe regină în faţa Consiliului, unde îi reproşă că se apucase să conspire împotriva lui ca să se mărite cu altul. Regina — căreia nevinovăţia îi dădu curaj, umilită de această dureroasă acuzaţie, îi vorbi cu fermitate şi cutezanţă şi-i spuse — aşa cum am aflat chiar de la ea — că ar fi avut atît de puţin de cîştigat, făcînd un astfel de schimb, încît nu merita să-şi păteze mîinile cu o crimă doar pentru atîta lucru. Apoi îi reproşă soacrei sale toate persecuţiile pe care le îndurase din partea ei şi a cardinalului, cu trufia unei prinţese de neam mare, acuzată pe nedrept. Dar cum vorbele ei n-au reabilitat-o pe deplin nici în faţa regelui, nici în faţa publicului. Chalais, văzîndu-se pe eşafod şi deci înşelat de Richelieu, se căi de minciunile pe care le îndrugase în legătură cu regina, şi-l rugă pe duhovnicul său să-i spună regelui adevărul şi s-o roage pe regină să-l ierte, mărturisind că numai dorinţa de a trăi şi spaima de moarte îl împinseseră să spună ceea ce spusese, cînd, de fapt, regina era complet nevinovată. În afară de aceste vorbe rostite de buzele unui om ce urma să moară, şi care-i pătau memoria, mama lui Chalais veni ea însăşi la regină ca să-i mărturisească adevărul. Această vizită mi-a fost relatată de cîteva persoane ce se aflau de faţă cînd femeia a făcut acea mărturisire care o dezvinovăţea pe regină.

Însăşi Ana de Austria mi-a făcut cinstea de a-mi confirma — mult mai tîrziu — aceste întîmplări dureroase, spunîndu-mi de asemenea în ce fel se slujise de mareşalul de Ornano pentru a-l împiedica pe Monsieur să se însoare

cu domnișoara de Montpensier, deși, după ce acesta s-a căsătorit cu ea, regina a stimat-o, ba chiar am auzit-o spunînd — după moartea atît de timpurie a acesteia — cît îi părea de rău că s-a prăpădit.

Cardinalul de Richelieu — care se știa urît și de regină, și de favorita ei — dorise să-i vină de hac lui Chalais, fiindcă avea o slujbă frumoasă la rege și fiindcă era foarte bun prieten cu toți favoriții lui Monsieur și cu toți cei care nu-l puteau suferi pe el. Curtenii din acea vreme spuneau că slujitorii lui Monsieur voiau să-l facă pe acesta șeful unui nou partid, atît din pricina urii crîncene pe care o nutreau față de cardinal, cît și pentru a-și rezolva — în acest mod — afacerile lor. De asta îl și îndemnau pe Monsieur să se însoare cu o prințesă străină, ca să aibă — în caz de nevoie — unde să se refugieze. Curtenii aceștia ar fi făcut mult mai bine să-i dea lui Monsieur niște sfaturi care să-l facă fericit, rămînînd lîngă rege, supunîndu-se acestuia și trăind în pace alături de cardinalul de Richelieu, fără josnicii și lașități. Acest prinț ar fi găsit în țara lui ceea ce nu putea găsi nicăieri, iar ei ar fi avut satisfacția că și-ar fi făcut datoria primind răsplata pe care ar fi meritat-o.

Toate aceste lucruri făcură ca doamna de Chevreuse — pe care regina o iubea nespus de mult — să fie îndepărtată de la Curte, fiindcă de fapt ea fusese pricina tuturor necazurilor sale. Regina nu-și dădea seama — pe atunci — de primejdiile care te pasc în societatea unor persoane prea pline de patimi și de vanitate ; îndepărtarea doamnei de Chevreuse de la Curte o supără cumplit, sporindu-i și mai mult aversiunea față de Richelieu a cărui curte asiduă se pare că-i răpise liniștea încă de la începutul domniei. Dar cum tăcerea sa — în pofida intențiilor nevinovate — nu avea nici un fel de justificare, trebuie să fim de acord că a greșit nemărturisindu-i nimic regelui despre curtea pe care i-o făcea cardinalul, lucru pe care l-ar fi putut face, și încă cu deplin succes. Fiindcă orice

s-ar spune, regele era un om drept ; şi plîngerile reginei ar fi avut răsunet în inima lui şi i-ar fi convins de nevinovăţia ei pe toţi cei care mai aveau o fărîmă de bun-simţ şi de dreptate. Tinereţea — care-i face imprudenţi chiar şi pe oamenii cei mai virtuoşi — îi făcu pe cei din jur să ierte regelui felul în care se purta cu soţia lui ; regina — care se ştia nevinovată şi fără pată — socoti că nu merita să fie tratată aşa cum era. Orgoliul — care stăpîneşte întotdeauna sufletele celor mari — o făcu să vadă în alungarea doamnei de Chevreuse o jignire greu de suportat. Ca să fii fericit, trebuie să-ţi faci întotdeauna datoria şi să ţi-o faci cu plăcere ; regina însă, ignorînd această maximă şi lăsîndu-se mînată de ciudă, a fost mulţi ani profund nefericită. Acest lucru s-a datorat şi cardinalului de Richelieu care — fie din răzbunare, fie pentru a-şi pune în practică planurile sale murdare — n-a pregetat s-o vorbească tot timpul de rău, în faţa regelui. Şi iată cum primele dovezi ale „afecţiunii sale" faţă de ea, au fost persecuţiile, care, la un moment dat, au izbucnit pe faţă ; acest fel ciudat de a iubi, îl vom vedea durînd pînă la sfîrşitul vieţii cardinalului. E greu de crezut că o astfel de pasiune ar fi putut produce efecte atît de ciudate în sufletul cardinalului. Dar regina mi-a spus într-o zi că el i-a vorbit în nişte termeni mult prea galanţi pentru un duşman, şi că i-ar fi făcut nişte declaraţii foarte pătimaşe ; tocmai se pregătea să-i răspundă aşa cum merita, cu mînie şi dispreţ, cînd în cabinetul în care se aflau, a intrat, pe neaşteptate, regele, iar ea n-a mai cutezat să-i spună nimic cardinalului ; că după aceea, n-a mai vrut să reia discuţia cu Richelieu, ca nu cumva acesta să creadă că dăduse atenţie vorbelor lui. I-a răspuns însă, în mod tacit, prin ura manifestată faţă de el şi prin refuzul permanent de a-i accepta prietenia şi sprijinul pe lîngă rege. Cei care se bucurau de încrederea ei şi care nu puteau să-l sufere pe cardinal, ca s-o atragă de partea lor, se străduiră să-i sporească această

ură. Faptul îi aduse o sumedenie de slujitori, fiindcă Richelieu era foarte urît ; dar, comportîndu-se astfel, regina se puse rău cu regele. Ana de Austria şi alte cîteva persoane, care au simţit pe propria lor piele răzbunarea cruntă a cardinalului, aveau deci motive întemeiate să-l urască aşa cum îl urau ; dar, în afară de faptul că Richelieu îşi avea şi el prietenii lui la care ţinea foarte mult, numai invidia îi atrăsese ura publică pe care, dacă e să vorbim drept, n-o merita. Căci, în ciuda cusururilor sale şi a urii îndreptăţite a reginei, trebuie să spunem despre el că a fost cel mai de seamă om al epocii noastre şi că în secolele trecute n-a existat nici unul care să-l poată întrece. Richelieu se conducea după maxima tiranilor iluştri : planurile, gîndurile şi hotărîrile lui erau întotdeauna legate de Stat şi de binele public, socotind că atîta vreme cît acest bine public va spori autoritatea regelui, va spori şi avuţia Statului. Se străduia să-l facă pe rege să domnească asupra poporului său, dar pentru asta era nevoit să domnească el însuşi asupra regelui său. Viaţa şi moartea oamenilor nu-l impresionau decît în măsura în care acestea erau legate de interesele, de gloria şi de soarta sa, de care socotea că depindeau în întregime interesele şi gloria Statului.

Sub pretextul de a-l apăra pe unul, prin celălalt, nu se sfia să sacrifice pe oricine în interesul său personal ; şi deşi a scris *Viaţa unui creştin*, era totuşi foarte departe de maximele evanghelice. Cei care nu l-au urmat, au avut multe de pătimit, în schimb Franţa a profitat enorm datorită lui. Nu ţin cîtuşi de puţin să-l laud pe acest om ; dar trebuie să mărturisesc că a mărit hotarele ţării şi că, luînd în stăpînire cetatea La Rochelle, a scăzut mult puterea hughenoţilor care continua să fie destul de mare în mai toate provinciile aţîţate de cei rămaşi din trecutele războaie. Străduinţa lui de a descoperi comploturile ce se urzeau la Curte şi încercarea de a le înăbuşi încă din faşă, l-au ajutat să ţină bine în mînă frînele ţării. A fost, de

asemenea, primul om care a cutezat să înfrîngă puterea prinţilor şi a celor mari, atît de păgubitoare pentru regii noştri, şi care — poate că din dorinţa de a guverna singur — a distrus sistematic ceea ce putea contraveni autorităţii regale, venindu-le de hac tuturor celor care s-au străduit în van să-i ia locul sau să-l piardă.

Regina era blîndă, regele era pios ; şi dacă ambiţiile acestui ministru nu l-ar fi obligat să se amestece în căsnicia lor, e sigur că regele s-ar fi ataşat mult de soţia lui care avea o fire extrem de plăcută şi care era demnă de el prin calităţile şi prin frumuseţea sa. Unii au spus că regele n-a iubit-o niciodată pe soţia sa şi însăşi regina a crezut acest lucru, din pricina indiferenţei manifestată faţă de ea ; dar eu ştiu de la unul din favoriţii [1] acestui prinţ — inferior ca putere cardinalului de Richelieu, dar care totuşi s-a bucurat de multă simpatie din partea regelui, din moment ce acesta i-a putut face astfel de mărturisiri — că Ana de Austria era frumoasă, că lui îi plăcea foarte mult, dar că nu cuteza să-i arate că o iubeşte, de frică să nu şi-i pună în cap pe cardinal şi pe regina-mamă, ale căror sfaturi şi ajutor îi erau mult mai necesare decît dragostea soţiei sale.

Duşmanii reginei — pentru a reuşi şi mai bine în planurile pe care şi le făcuseră de a-l determina pe rege s-o urască şi mai mult — se slujeau împotriva ei de presupusa înţelegere pe care, chipurile, ar fi avut-o cu Spania. Aşa că, cea mai mică dovadă din partea ei că-şi iubea fratele, le era de ajuns acestora ca să facă din ea o adevărată crimă. La un moment dat, regina chiar se temu să nu fie repudiată şi, drept consolare, nădăjduia că după moartea mătuşii sale, Infanta Isabella-Clara-Eugenia, se va duce să domnească în Ţările-de-Jos unde, răposata mea mamă, care trăise multă vreme în Spania, sub numele de Louise

[1] Se pare că e vorba de ducele de Saint-Simon (n.ed.fr.).

de Saldagne, era hotărîtă să mă ia şi pe mine [1]. Dar moştenirea doamnei Du Faï şi a răposatului meu unchi, episcopul de Séez, nefiind chiar atît de mare pe cît nădăjduiam, pensia de şase sute de livre pe care regina mi-o dădea începînd din 1628 — cînd n-aveam decît şapte ani — şi brevetul pe care mi l-a dăruit în 1629, prin care mă obliga s-o urmez oriunde se va duce, îl făcură pe Richelieu — care ştia că regina avea mare încredere în răposata mea mamă şi care nu vedea cu ochi buni faptul că regina mă îndrăgise şi că vorbea cu mine numai în limba spaniolă — să-mi poruncească să mă retrag de la Curte. Regina mai primise o lovitură asemănătoare, cînd fusese îndepărtată de la Curte doamna de Fargis, camerista ei, fapt care totuşi n-o surprinsese chiar atît de tare ; de data asta însă, nu se putu abţine să nu se plîngă că fusese îndepărtată de lîngă ea pînă şi o copilă, fiindcă pe atunci n-aveam decît nouă sau zece ani. Răposata mea mamă mă duse în Normandia, de unde m-am reîntors totuşi într-o bună zi, la Paris, împreună cu o rudă de-a noastră ; în cele cîteva

[1] Manuscrisul dă în acest loc, cîteva date legate de naşterea autoarei, precum şi cîteva amănunte privind familia sa şi Curtea regală în acel moment al domniei lui Ludovic al XIII-lea : „Cred că La Rochele s-a predat regelui în 1628 şi că la puţină vreme după această victorie mama m-a prezentat reginei, eu avînd pe atunci vreo şapte ani. Căsnicia nefericită cu tata, care tocase toată averea, o obligase să mă pună, într-un fel, la adăpost. S-a frămîntat mult pînă s-a hotărît să mă părăsească, atît de mică, în mijlocul vieţii uşuratice de la Curte. Căci ea fusese crescută în principiile severe de la Curţile Spaniei şi Italiei, de către bunica mea care era spaniolă şi se trăgea din neamul de Saldagne ; aşa că a suferit mult ducîndu-mă acolo şi lăsîndu-mă să respir miasmele otrăvite ale acelei lumi pe care ea o cunoştea bine şi pe care o ura datorită virtuţii solide ce sălăşluia în inima ei şi a minţii sale luminate. Dar bunul Dumnezeu îi molcomi această nelinişte. Fiindcă după trei ani, îndepărtînd-o de lîngă regină care se folosea de ea în corespondenţa sa cu Spania, Richelieu îmi porunci şi mie să mă retrag de la Curte. Regina, căreia abia îi fusese luată doamna de Fargis, se plînse că fusese îndepărtată de lîngă ea,

zile petrecute în capitală, mama a găsit mijlocul de a mă înfăţişa reginei care-mi spuse că era nespus de bucuroasă să mă vadă şi-i plăti mamei, de îndată ce avu posibilitatea, pensia pe care mi-o fixase.

După ce m-am reîntors în Normandia, a izbucnit, în 1635, războiul împotriva Spaniei ; regina îndură un al doilea val de persecuţii de care bineînţeles că avu parte şi biata mea mamă, lucru ce-mi pricinui multă durere în timpul exilului meu, şi pe care nu mă pot abţine să nu-l trec în aceste *Memorii*. Dar ca să fac acest lucru, trebuie să iau lucrurile mult mai dinainte, adică de la înfiinţarea mănăstirii Val-de-Grâce, la 7 mai 1621. Regina, deşi foarte tînără pe atunci, gîndindu-se la salvarea sufletului ei, voi să-şi facă din această mănăstire un loc de retragere, unde să poată gusta în linişte, pacea de care avea nevoie. Cumpără deci locul unde fu înălţată această mănăstire şi plăti pentru el treizeci şi şase de mii de livre. La 1 iulie 1624, puse piatra de temelie. Maica d'Arbouze, numită stareţă

---

pînă şi o copilă de cîţiva ani. Fără să i se dea vreo explicaţie, i se răspunse că mama era, pe jumătate spaniolă, că avea o limbă ascuţită ; că eu vorbeam foarte bine spaniola şi că s-ar putea să-i semăn. Ceea ce-o obligă pe răposata mea mamă să mă ducă în Normandia, unde mai tîrziu m-am şi măritat. După moartea regelui, regina devenind văduvă (răposatul domn de Motteville n-a trăit decît doi ani, fiindcă era foarte bătrîn cînd m-am măritat cu el), la porunca sa m-am reîntors lîngă ea, unde m-am bucurat de deplina sa încredere şi bunăvoinţă. Plecînd deci de la Curte la o vîrstă foarte fragedă, nu mi-am mai adus aminte de prea multe lucruri din epoca aceea. Îmi amintesc doar că regina mi se părea cea mai frumoasă dintre toate doamnele care o înconjurau. Purta pe atunci rochii în culori deschise şi foarte decoltate, care stăteau bine tuturor femeilor. Nu eram încă în stare să judec astfel de lucruri, dar sînt sigură că acele straie — după cîte îmi mai pot eu aduce aminte — erau foarte frumoase şi foarte plăcute. Pe atunci, femeile purtau de asemenea foarte multe pietre preţioase ; aşa încît, Curtea arăta într-adevăr aşa cum ne-am obişnuit să ne fie zugrăvită, cu toată pompa, de către istorici, care ni-i arată pe regi în toată măreţia şi bogăţia lor." (N.a.).

acolo, a făcut unele transformări. Puțin după asta, maica d'Arbouze fu chemată de șefii ei la Charité pentru a face și acolo unele transformări ; o maică de la Saint-Étienne — Louise de Milly — fu aleasă stareță la Val-de-Grâce în locul maicii d'Arbouze.

Cardinalul de Richelieu — gata oricînd s-o persecute pe regină, întemeindu-și învinuirile pe atașamentul și dragostea pe care Ana de Austria le avea pentru fratele ei, regele Spaniei, căruia ea îi scria cît de des putea — avînd unele bănuieli, îl sfătui pe rege să facă o percheziție la Val-de-Grâce, unde socotea că va găsi dovezile criminale ale înțelegerii reginei cu fratele ei. De cum intrară în mănăstire, Richelieu și cancelarul Séguier le interziseră călugărițelor să vorbească unele cu altele, amenințîndu-le cu excomunicarea. Cerură toate cheile și răscoliră prin toate chiliile și locurile unde presupuneau ei că ar putea găsi unele hîrtii compromițătoare, neomițînd nici chilia unde uneori dormea regina. Dar nu găsiră nimic decît disciplină, centuri cu ținte de fier și cămăși de pocăință, țesute din păr de capră ; ceea ce îl făcu pe cancelar să spună, plin de respect și de venerație :

— Vai ! Am găsit cu totul altceva decît căutam noi !

O domnișoară de onoare a reginei fu acuzată de a-i fi adus lui Richelieu o casetă pe care o găsise în chilia reginei. Dar caseta era plină cu mănuși englezești, pe care regina Angliei i le trimisese cumnatei sale. Ana de Austria nu-și putu crede urechilor cînd auzi de o astfel de profanare, simțindu-se cumplit de jignită, multă vreme după asta. Nici eu n-aș fi crezut că lucrurile s-au petrecut astfel, dacă nu le-aș fi găsit consemnate în *Viața maicii d'Arbouze,* scrisă de maicile de la Val-de-Grâce.

În anul 1639, măritîndu-mă cu domnul de Motteville, primul președinte al Camerii Conturilor din Normandia, care n-avea copii și care era putred de bogat, m-am trezit ducînd o viață extrem de liniștită și de îmbelșugată. Și dacă aș fi vrut să profit de sentimentele pe care soțul

meu le nutrea față de mine și să primesc toate bunurile pe care voia și putea să mi le lase, după moartea sa aș fi fost o femeie bogată. Dar eu, nefiind preocupată decît de nădejdea pe care toată lumea o trăgea în acea epocă, a morții apropiate a lui Richelieu, ceea ce mi-ar fi înlesnit reîntoarcerea la Curte, am fost grozav de fericită să pot face o scurtă călătorie la Paris, socotind că fiind măritată și stabilită în Normandia, prezența mea nu mai putea isca nici o neliniște cardinalului de Richelieu. Așa că, fără să-mi fac probleme, m-am dus să o salut pe regină, care m-a primit foarte bine și care mi-a încredințat niște scrisori pentru una dintre doamnele sale și un brevet de două mii de livre pensie pentru mine. Domnul de Motteville, murind — la fel ca și părinții mei — aproape odată cu cardinalul de Richelieu, m-am pregătit, împreună cu sora mea, să mă stabilesc la Paris, unde fratele meu își isprăvea studiile. Ordinul dat de regină, de a mă întoarce, mi-a fost de o mie de ori mai plăcut decît cel pe care-l primisem cu ani în urmă, de a o părăsi. Ea ne-a primit cu multă bunătate și i-a spus, chiar în aceeași zi, unui prieten al răposatei mele mame că copiii prietenei sale se reîntorseseră și că fusese nespus de bucuroasă să-i revadă.

Revenind deci la Curte, de unde plecasem de copilă, am încercat să-mi reamintesc starea în care se afla cînd o părăsisem, ca s-o pot compara cu cea în care o găseam cînd mă reîntorsesem. Nu știu dacă regența îi conferea reginei un aer mult mai măreț și mai majestuos decît cel pe care-l avusese odinioară, cînd era nefericită ; în orice caz, mi se păru mult mai binevoitoare ca altădată și la fel de frumoasă ca și doamnele care o înconjurau. Pe vremea cînd fusesem alungată, ea își făcea — așa cum era moda pe atunci — o coafură rotundă, cu onduleuri mari și dată cu multă pudră ; pe urmă, începu să-și facă bucle. Părul, deși i se mai închisese puțin la culoare, îi era la fel de bogat ca în tinerețe. Nu mai avea tenul tot atît de

delicat, nasul îi era prea gros şi-şi punea, după moda spaniolă, prea mult roşu pe obraz ; dar pielea îi era totuşi foarte albă şi zău dacă am mai văzut pe cineva care să mai aibă o piele tot atît de strălucitoare ca a ei. Ochii îi erau minunaţi ; culoarea lor verde le dădea multă vioiciune şi o făcea nespus de plăcută. Gura îi era mică şi roşie, surîsul, admirabil, iar buzele nu păstraseră din neamul casei de Austria decît atîta cît trebuia ca să fie — dacă nu perfecte, cum pretindeau unii — în tot cazul deosebit de atrăgătoare. Ovalul feţei îi era frumos, iar fruntea înaltă. Mîinile şi braţele îi erau de o frumuseţe surprinzătoare şi întreaga Europă i le lăuda ; albeaţa lor era — fără nici o exagerare — ca de zăpadă, încît poeţii nu găseau cuvinte s-o laude pe cît ar fi vrut. Avea un bust frumos, dar care nu atingea perfecţiunea. Era înaltă şi avea o înfăţişare trufaşă. Cu toate cusururile ei, avea un chip plin de farmec şi frumuseţea sa trezea în inimile celor care o vedeau, sentimente deosebite, însoţite întotdeauna de veneraţie şi de respect. În afară de aceste calităţi, era evlavioasă ca şi mama sa, Margareta de Austria.

Curtea era pe atunci plină de foarte multe doamne frumoase. Prima dintre prinţese [1] era deosebit de frumoasă ; şi, deşi nu mai era tînără, isca încă admiraţia celor care o vedeau. Împărţea acest har al frumuseţii, cu domnişoara de Bourbon, fiica sa, care începuse — deşi foarte tînără — să-şi arate primele farmece ale acelui chip angelic, care mai tîrziu a stîrnit atîta vîlvă şi a cărui frumuseţe a dat naştere la o mulţime de evenimente neplăcute şi de suferinţe nemeritate. În legătură cu doamna prinţesă de Condé, e mai bine să-l citiţi pe cardinalul de Bentivoglio care a lăudat-o în scrierile sale, descriindu-i aventurile şi pasiunea pe care a făcut-o pentru ea, Henric al IV-lea ; eu aş vrea doar să adaug, în calitate de

[1] E vorba de prinţesa de Condé, mama marelui Condé, a frumoasei doamne de Longueville, iubita lui La Rochefoucauld şi a prinţului de Conti.

martor, că doamna de Condé era încă nespus de frumoasă pe vremea cînd mă aflam eu la Curte și că această frumusețe a durat pînă la sfîrșitul vieții sale. Îi mai lăudam încă splendoarea, la cincizeci de ani bătuți pe muche, în timpul regenței reginei, și vă rog să mă credeți că laudele noastre erau cît se poate de întemeiate. Era blondă, avea pielea foarte albă și niște ochi albaștri, de o frumusețe fără pereche. Înfățișarea îi era trufașă și majestuoasă ; întreaga ei persoană, ale cărei maniere erau deosebit de plăcute, era plină de farmec, cu excepția zilelor cînd dădea dovadă de un orgoliu exagerat și de o acreală vădită față de cei pe care nu-i putea suferi ; atunci se schimba cu desăvîrșire și-și manifesta fără jenă, aversiunea față de cei care-i displăceau. Sigur că nu ne plac decît cei care ne lingușesc și nu cei care ne disprețuiesc sau ne jignesc.

După doamna prințesă, Curtea era plină de multe alte doamne frumoase. Una dintre cele care făcea multă vîlvă era și doamna de Montbazon. Era nemaipomenit de frumoasă și ținea cu tot dinadinsul să placă. Era înaltă și din întreaga ei ființă se degaja un aer de veselie și de trufie. Din păcate, mintea nu-i era tot atît de frumoasă ca și trupul. Fruntea îi era atît de înaltă și de netedă, încît nu și-o acoperea niciodată nici cu breton, nici cu bucle. La fel și ovalul obrazului pe care nu trebuia să și-l acopere cu zulufi sau cu buclișoare. Singurul ei cusur erau buzele pe care le avea prea subțiri ; dinții îi erau minunați, iar sînii rivalizau cu cei ai marilor frumuseți grecești și romane. Fiind atît de frumoasă, firește că pretindea să fie admirată de toți ; și bărbații sigur că-i aduceau acest tribut van, păgubitor și adesea nefast din pricina urmărilor sale. Pentru a-i contura mai bine caracterul, îmi aduc aminte că într-o zi, în timp ce-o lăudam în fața ei, pe una dintre prietenele mele, spunîndu-i cît era de virtuoasă, ea mi-a răspuns că toate femeile erau virtuoase ; apoi, bătîndu-și joc de mine, a adăugat că n-avea nici un fel de stimă pentru o astfel de calitate.

Doamna de Guéméné, fiica ei vitregă, era și ea de o frumusețe neasemuită ; n-avea mai puțini amanți decît maică-sa și înregistra tot atîtea triumfuri în dragoste cît și ea. Avea un chip minunat, cu trăsături perfecte. Odată, în cercul reginei, am auzit vorbindu-se că atunci cînd se dădeau baluri la Curte, doamnele se străduiau îndelung să fie cît mai frumoase ; și că doamna de Guéméné și doamna de Chevreuse, temîndu-se de doamna de Montbazon, făceau tot ce le stătea în putință — născocind diverse lucruri — ca s-o împiedice de a le întrece în frumusețe ; și că adesea, cînd o vedeau sosind împodobită în așa fel încît stîrnea gelozia chiar și celor mai desăvîrșite frumuseți, cele două doamne, se duceau să-i spună — evident, înțelese între ele — că arăta foarte rău la față. La care cucoana, fără să se mai uite în oglindă, fugea speriată acasă la ea și că datorită acestui șiretlic, cele două doamne evitaseră adesea rușinea de a nu fi ele cele mai frumoase persoane din bal.

Din rîndurile celor care erau pe atunci mult mai tinere decît doamnele de Chevreuse, de Montbazon și de Guéméné, n-o putem omite pe doamna Maria [1] de care Monsieur, fratele regelui, era teribil de îndrăgostit și pe care Maria de Medicis, de frică să nu se însoare cu ea, a ținut-o o vreme la Vincennes, apoi a măritat-o cu regele Poloniei. Mai exista de asemenea domnișoara de Rohan, care era și ea foarte frumoasă și care părea că vrea să-și facă o profesie de credință din virtute și din mîndrie. Și le-a păstrat și pe una și pe cealaltă pînă în vremea regenței cînd și-a schimbat mîndria în pasiune ; iar virtutea — așa cum am mai spus-o și altă dată — a obligat-o să se mărite cu un gentilom de treabă, dar cu mult sub ceea ce ar fi putut alege.

Mai existau și alte persoane frumoase, mai ales domnișoara de Guise. Domnișoara de Vendôme era și ea demnă

[1] E vorba de Maria-Luiza de Gonzague.

de laudă ; voi stărui însă numai asupra domnișoarei de Hautefort care, de îndată ce-a fost prezentată la Curte, a iscat mult mai multă vîlvă decît toate frumusețile despre care v-am vorbit. Ochii ei erau mari, albaștri și plini de foc. Dinții, ca niște perle, tenul alb și obrajii trandafirii, specifici frumuseților bălaie. Majoritatea bărbaților se îndrăgostiră nebunește de ea, dar lanțurile unei astfel de iubiri nu erau lesne de purtat fiindcă, deși bună la suflet, fata nu era deloc tandră, ci mai curînd severă și înclinată către ironie.

De îndată ce regele o văzu, o și plăcu. Regina-mamă — care o dăduse ca domnișoară de onoare reginei-tinere — cînd văzu iscîndu-se această mică scînteie în sufletul fiului ei, atît de pornit împotriva femeilor, în loc să i-o stingă, dimpotrivă, încearcă s-o aprindă și mai tare, pentru a se bucura de favorurile lui. Dar cucernicia regelui îl făcu să se ataşeze atît de puțin de ea, încît — mai tîrziu — am auzit-o chiar eu pe domnișoara de Hautefort spunînd că regele nu-i vorbea decît despre cîini, despre păsări și despre vînătoare ; și în timp ce-mi istorisea aceste lucruri, își bătea joc de el, fiindcă atunci cînd îi vorbea, nu cuteza niciodată să se apropie de ea. Această pasiune n-a fost deci chiar atît de mare încît să-l oblige pe rege să-i calce prea des pragul reginei, cum ar fi făcut dacă ar fi fost într-adevăr îndrăgostit de vreuna din domnișoarele sale de onoare. Ba dimpotrivă, în loc să înfrumusețeze Curtea reginei și s-o facă mai atractivă, mica aventură cu domnișoara de Hautefort spori și mai mult puterea reginei-mame și încrederea fiului ei în ea, așa încît Maria de Medicis era acum stăpîna absolută a Franței, iar fericirea ei nu mai părea a fi umbrită de nici o amărăciune. Dar iată că o schimbare bruscă de decor avea să arate întregii lumi că nici o ființă nu e scutită de loviturile soartei și că nici capetele încoronate, deși se află deasupra celorlalți oameni, nu sînt scutite de ele.

Capitolul III

Ura Mariei de Medicis împotriva cardinalului de Richelieu. — Ziua păcălitilor şi urmările sale. — Maria de Medicis fuge în Flandra, la fel ca şi Gaston, fratele regelui. — Domnişoara de Hautefort ajunge cămerista Anei de Austria. — Doamna de Chevreuse, reîntoarsă la Curte, e exilată din nou. — Cavalerul de Jars e întemniţat la Bastilia. — Tăria de care dă dovadă pe eşafod. — Viaţa tristă a lui Ludovic al XIII-lea, la Saint Germain. — Intrigile reginei împotriva cardinalului. — Slăbiciunea regelui pentru domnişoara de La Fayette. — Aceasta se călugăreşte. — Naşterea lui Ludovic al XIV-lea (5 septembrie 1638). — Situaţia neplăcută a Anei de Austria. — Slujitorul ei, La Porte, e închis la Bastilia. — Curajoasa prezenţă de spirit a acestui slujitor. — Împăcarea dintre Ludovic al XIII-lea şi Ana de Austria.

După moartea mareşalului d'Ancre, regina-mamă făcîndu-l pe Richelieu, favoritul ei, prim-ministru, îl socotea omul său de încredere şi era sigură că datorită lui, va domni ca o adevărată regină ce era ; dar se înşelă, făcînd o crudă descoperire privind fidelitatea celor dominaţi de ambiţii nemăsurate. Nu ştiu ce motiv o fi avut ea să se plîngă de cardinal ; dealtfel prea puţine persoane ştiu acest lucru. Eu am auzit spunîndu-se că, nefiind mulţumită de el, voia să-i vină de hac, crezînd că lucrul era lesne de înfăptuit şi că nimeni n-ar fi cutezat să se opună faptului că, fiind stăpînă pe actele sale, putea veni de hac oricui voia şi oricînd voia. Numai că tot ceea ce ni se pare că e drept cînd vrem noi să fie drept, nu i se pare şi bunului Dumnezeu care ne pune întotdeauna beţe în roate. Ştiu de la regină — care urîndu-l pe cardinalul de Richelieu, era foarte bucuroasă să afle tot ce se urzea

împotriva lui — că atunci cînd se afla la Lyon unde regele se îmbolnăvi atît de grav încît toţi crezură că moare, pînă şi cardinalul Richelieu, regina-mamă — care începuse a nu-i mai lua apărarea faţă de cei ce-l vorbeau de rău — urmărind să-i ia locul, îl rugă pe rege să-l alunge, că regele, după ce i-a făgăduit că-l va alunga oricînd va dori ea, o rugă să-l mai păsuiască o vreme, din pricina planurilor pe care le avea în legătură cu Italia : că Maria de Medicis, mulţumită de această făgăduială, nu voi să-l mai sîcîie pe fiul ei să-i îndeplinească dorinţa, de teamă ca nu cumva să-i încurce planurile şi se mulţumi doar cu promisiunea pe care i-o făcuse că-l va alunga oricînd va voi ea.

Datorită acestei delăsări, care o privă de fericire pentru tot restul vieţii, regina-mamă îi dădu cardinalului răgazul s-o îndepărteze el pe ea de la Curte, deşi era mama şi soacra unora dintre cei mai mari regi din Europa. Maria de Medicis dăruise o regină Spaniei, una, principatului de Savoia, o regină, Angliei şi un rege, Franţei [1]. Dar toată măreţia de care era înconjurată, n-o putu feri de nenorocirea care-o păştea. Curtea reîntorcîndu-se la Paris, ea voi să-l zorească pe rege să aducă la îndeplinire ceea ce-i făgăduise ; cum socotea această treabă ca şi făcută, se miră să-l vadă că începe a da înapoi. Căci acesta nu numai că-i ceru timp ca să se mai gîndească, dar începu a o ruga să-l ierte pe Richelieu.

Regina-mamă, surprinsă şi supărată de o astfel de propunere, izbucni împotriva fiului ei, vărsă şiroaie de lacrimi, îi făcu reproşuri amare şi recurse la toată tactica feminină pentru a obţine succes de cauză. Dar în loc să

[1] Elisabeta, măritată cu Filip al IV-lea, al Spaniei ; Cristina, măritată cu Victor-Amedeu, principe al Piemontului şi mai apoi duce al Savoiei ; Henriette-Marie, măritată cu Carol I, regele Angliei, moartă în Franţa, în 1669 şi Ludovic al XIII-lea, regele Franţei.

izbutească, descoperi că Ludovic se înțelesese cu dușmanul ei și că trecuse de partea lui, împotriva mamei sale. În vreme ce discuta cu fiul ei, îl văzu intrînd pe cardinal care, înțeles cu regele, venise să-și pledeze singur cauza. El le spuse foarte rece amîndurora, că intrase fiindcă știa sigur că cei doi discutau despre el. Regina-mamă, înlăcrimată și mîniată pentru că acesta dăduse buzna peste ei, în cabinet, împotriva voinței sale, îl făcu pe cardinal „trădător", îi spuse că într-adevăr vorbea cu regele despre el, și pe măsură ce-i arunca toate acestea, în față, se înfuria tot mai mult, așa cum li se întîmplă de obicei celor ce se socot jigniți sau celor care urăsc cumplit pe cineva. Cum spre sfîrșitul discuției, intră în cabinet și ducesa de Aiguillon, nepoata lui Richelieu, regina își revărsă mînia și asupra ei, tratînd-o cu un dispreț suveran. Cardinalul, fără să protesteze în nici un fel, se aruncă la picioarele reginei, îi ceru iertare, în genunchi, și făcu tot ce-i stătu în putință ca să obțină această iertare. Regina-mamă, furioasă pe fiul ei fiindcă nu voise să-i facă pe plac și plină de mînie împotriva acelui slujitor pe care-l socotea infidel, nu vru, pentru nimic în lume, să-l ierte. Nu-l cruță nici pe rege, care îngenunchease și el în fața ei rugînd-o să-l ierte pe cardinal. Văzîndu-se refuzat, regele mîhnit de această ceartă, plecă la Versailles ca să se gîndească în tihnă la ce avea de făcut.

Cardinalul de Richelieu, căruia îi pierise pînă și glasul, neștiind ce să facă, sfătuit de cardinalul de la Valette, plecă după rege și se sluji cu atîta dibăcie de această ocazie pe care i-o oferea soarta, încît numai în cîteva ceasuri puse pe deplin stăpînire pe firea slabă a lui Ludovic. Mai întîi, hotărîră să-l aresteze pe Marillac, ministrul justiției ; după care, chiar din acea zi, cardinalul începu a ticlui planul care fu pus în practică la Compiègne, împotriva reginei-mame, binefăcătoarea sa. Acea zi, cu urmări atît de grave, a rămas de pomină în istorie, fiindcă mulți oameni,

care erau de acord cu regina, că Richelieu trebuia alungat, fără considerați trădători și tratați ca atare [1].

Maria de Medicis, rămînînd la Paris, la reședința ei din palatul Luxembourg, nevrînd să se ducă după rege la Versailles, pierdu partida. Lăsîndu-și fiul la discreția perfidului ei dușman, regina îi pierdu totodată și pe mulți dintre mai marii țării, care fuseseră întrutotul de acord cu ea, fiindcă-l urau cumplit pe Richelieu. S-a spus după aceea, că toți aceștia ținuseră unele consfătuiri [2] împotriva cardinalului, unde fiecare își dăduse cu părerea cum să-l pedepsească ; că mai apoi, Richelieu îi tratase pe toți exact așa cum voiseră ei să-l trateze pe el : că mareșalul de Marillac fusese ucis fiindcă propusese ca Richelieu — de îndată ce va fi părăsit de rege — să fie ucis ; că mareșalul de Bassompierre, care propusese doar să fie întemnițat, fusese la rîndu-i închis, rămînînd douăsprezece ani între zidurile Bastiliei ; fapt pe care mi l-a confirmat chiar acest mareșal, pe care am avut prilejul să-l cunosc în timpul regenței Anei de Austria.

Iată deci prima cauză a atîtor oameni persecutați și proscriși în acea epocă. Monsieur, fratele lui Ludovic al XIII-lea, Gaston de Orléans, care se afla întotdeauna în fruntea tuturor intrigilor, se vîrî și în aceasta, luînd, bineînțeles, partea reginei-mamei.

La cîtva timp după acea „zi a păcăliților", Curtea se mută la Compiègne ; cele două regine se înțelegeau cum nu se poate mai bine, atît din pricina urii pe care o nutreau amîndouă față de Richelieu, cît și pentru faptul că destinele lor începuseră să se asemuie. Regele — plănuind s-o

[1] Aceasta a fost faimoasa „zi a păcăliților", în 10 noiembrie 1631. În *Memoriile* sale, Richelieu confirmă cele spuse de doamna de Motteville.

[2] Pe marginea manuscrisului scria : „Am afla mai tîrziu adevărul, de la unele persoane foarte bine informate, că aceste consfătuiri au fost niște simple scorneli și că mareșalul de Marillac fusese foarte reținut în ceea ce privește comportarea sa față de cardinalul de Richelieu". (N.ed.fr.).

aresteze pe mama sa — nu-şi găsea locul. Şi deşi mai făcuse o dată acest lucru, acum, cînd îşi cunoştea mult mai bine datoria, remuşcările începură a-i da ghes, slăbindu-i hotărîrea şi făcîndu-l să ezite. Pe de altă parte, Richelieu, care ardea de dorinţa de a se răzbuna, de a fi satisfăcut şi de a se menţine, clocea în minte o mulţime de planuri; regina-mamă, persecutată de fiul ei şi prea puţin sigură că-şi va atinge scopul, începu a nu-şi mai găsi liniştea.

În sfîrşit, la cîteva zile după sosirea celor două regine la Curte, cel datorită căruia soarta atîtor persoane ilustre avea să ia alt curs, veni cu noaptea în cap, să bată la uşa reginei tinere. Auzind ciocănitul, Ana de Austria se trezi, mirată, şi-şi chemă doamnele de onoare ca să vadă dacă persoana care se hazardase să bată la uşa ei, la acea oră nu era cumva regele. Fiindcă el era singurul care avea dreptul la o astfel de familiaritate. În acea clipă, ridicînd puţin perdeaua patului şi văzînd că afară abia începuse a se lumina de ziuă, regina tînără fu năpădită de o droaie de gînduri dintre cele mai negre. Cum se îndoia — şi pe bună dreptate— de afecţiunea regelui, era sigură că acesta venea să-i aducă cine ştie ce veste funestă, în virtutea căreia să fie nevoită să părăsească ţara. Dîndu-şi seama că poate în acel moment i se hotăra soarta, încercă să-şi adune forţele şi să primească lovitura cu tot curajul de care era în stare. Cum era o fire fermă şi destul de hotărîtă, nu mă îndoiesc nici o clipă de ceea ce mi-a mărturisit mai tîrziu, cum că, primul moment odată trecut, ea se decise, fără prea multă greutate, să primească plină de supunere, ceea ce-i va aduce soarta.

Porunci deci să se deschidă uşa şi prima sa cameristă veni să-i spună că ministrul dorea să vorbească majestăţii sale, din partea regelui; teama ei se risipi după primele vorbe ale lui Richelieu. Acesta îi spuse doar că regele, avînd în vedere unele raţiuni de Stat, era obligat să-şi lase mama în paza mareşalului d'Estrées; că o ruga să nu ceară să-l vadă, ci să se scoale şi să vină la Capucini, unde o

aștepta ca să vorbească cu ea. Auzind acest lucru, regina fu foarte surprinsă, așa cum ar fi fost orice persoană care iubea adevărul și dreptatea. Dar se liniști oarecum, dîndu-și seama că nenorocirea n-o păștea pe ea, ci pe soacră-sa. Răspunse poruncii regelui, printr-o supunere promptă, sculîndu-se imediat, îmbrăcîndu-se și grăbindu-se să se ducă să-l întîlnească. Dar mai înainte de a se îmbrăca, trecu pe la regina dizgrațiată. Socoti că regele îi va ierta această mică abatere pe care numai mila o determinase s-o săvîrșească. Sfătuită de marchiza de Senecé, doamna sa de onoare, Ana de Austria trimise vorbă nefericitei sale soacre că dorea s-o vadă de îndată ca să-i vorbească despre un lucru extrem de important, cu consecințe grave și că, din anumite motive, ea nu cuteza să intre în odaia soacrei sale dacă aceasta nu trimitea pe careva s-o cheme la ea.

Regina-mamă — care nu știa încă nimic de hotărîrea pe care-o luase fiul ei, dar care, în situația sa, se temea de toate necazurile prin care mai trecuse o dată — o trimise imediat pe domnișoara Caterina, prima ei cameristă, s-o cheme pe nora ei. Regina își puse o rochie de casă peste cămașa de noapte și trecu alături, la soacra ei, pe care o găsi în pat, dar stînd ghemuită, și ținîndu-și genunchii cu mîinile ; neștiind ce era cu tot misterul acela, văzînd-o pe noră-sa, strigă :

— Ah, fata mea, m-au condamnat la moarte sau la temniță ? Regele mă lasă cumva aici ? Ce are oare de gînd cu mine ?

Regina, cuprinsă de milă, se aruncă în brațele sale. Și cu toate că în epoca în care fusese puternică, îi făcuse destule zile fripte nurorii sale, starea în care se afla acum șterse din mintea Anei de Austria orice amintire neplăcută ; deplînse deci dizgrațierea soacrei sale, o îmbrățișă și-i mărturisi profundul ei regret pentru hotărîrea pe care o luase regele, de a-și aresta mama. Apoi, cele două regine se despărțiră, foarte mulțumite una de cealaltă, dar amîndouă foarte tulburate de a se vedea victimele cardi-

nalului, dușmanul lor comun. De fapt, se vedeau pentru ultima oară. Căci regina-mamă, speriată de închisoarea din Compiègne, fugi în aceeași noapte [1], îndreptîndu-se spre Flandra, unde Infanta Clara-Eugenia, nepoata lui Carol Quintul și mătușa reginei, o primi cum nu se poate mai bine. Ea îl primi la fel de bine și pe Monsieur, fratele regelui, care, după ce-l amenințase pe cardinalul de Richelieu, plecase imediat după mama sa, bucurîndu-se de primirea caldă a Infantei. Aceasta cîrmuia Țările-de-Jos cu tot atîta prudență pe cîtă glorie, încît o egala pe Margareta de Parma care își cîrmuia în același fel regatul, alături de minunatul ei fiu. Și dacă Alessandro Farnese a cucerit, datorită curajului său, mai multe orașe, și ea a obținut destule victorii numai prin propriile sale forțe. Infanta trăia ca o sfîntă și felul ei cu totul deosebit de a se purta și de a împărți dreptatea, o făcea să fie foarte iubită de flamanzii ei ; din păcate, moartea Infantei o obligă pe Maria de Medicis să treacă în Anglia, unde nu găsi însă liniștea pe care o căuta. La început, a fost bine primită de regele Angliei și de regină, fiica sa. Dar religia acestora și tulburările care începuseră a se face simțite în țară, o determinară să plece. Se duse în Olanda, iar mai apoi la Colonia, unde muri, mîhnită. și în cea mai neagră mizerie, spre rușinea cardinalului de Richelieu.

Ana de Austria, după ce-și făcu datoria, vizitînd-o pe cea care cu puțină vreme mai înainte părea persoana cea mai puternică și mai influentă, din întreaga Franță, se îndreptă spre Capucini, unde-o aștepta regele ca s-o ia cu el la Paris. Cu acest prilej, i-o prezentă soției sale pe domnișoara de Hautefort, despre care am mai vorbit și pe care

[1] Adică în 19 iulie 1631. Richelieu istorisește în *Memoriile* sale (cartea XXII), laborioasele sale negocieri care explică *„lovitura cea mare de la Compiègne"*. La Porte, în *Memoriile* sale, arată pe larg viclenia de care a dat dovadă cardinalul, încercînd s-o sperie cu închisoarea pe regina-mamă, ca s-o determine astfel să fugă din țară (n.ed.fr.).

i-o luase mamei sale, Maria de Medicis, și bunicii fetei, doamna de La Flote, dîndu-i-o reginei în calitate de primă cameristă. După cîtăva vreme, el dărui acestei fete frumoase dreptul de moștenire asupra acestei slujbe, ca să poată căpăta titlul de doamnă de onoare. Prezentînd-o reginei, o rugă pe aceasta s-o iubească și să se poarte bine cu ea, dacă ținea să-i facă soțului ei plăcere. Regina nu mai avea cameristă de cînd fusese dizgrațiată doamna de Fargis pe care o iubise [1] și, din ciudă și răzbunare, nu mai voise să angajeze pe nimeni în locul ei. Acum însă fu constrînsă să accepte darul regelui, cu atît mai mult cu cît nu-și mai putea permite să spună : „Nu vreau !" O acceptă deci pe domnișoara de Hautefort, făcînd pe bucuroasa. Și cu toate că nu se prea împăca cu femeile, regina o îndrăgi totuși pe noua ei cameristă ; la rîndul ei, fata aceasta frumoasă și inteligentă, prețuind calitățile reginei și fiind sătulă pînă peste cap de firea morocănoasă a regelui, trecu — cu trup și suflet — de partea stăpînei sale, fiindu-i extrem de credincioasă, împărțind cu ea și binele, și răul. După cîțiva ani, regele, supărat de această fidelitate, începu s-o urască ; își schimbă atitudinea față de ea, iar cînd observă că fata ținea mult mai mult la regină decît la el, n-o mai iubi deloc. Ura împotriva ei merse atît de departe, încît pînă la urmă o alungă de la Curte și-o trimise în provincia ei, unde se și afla cînd Ludovic al XIII-lea muri.

După lovitura de la Compigne, regele — ca să mai îndulcească într-un fel indignarea poporului pentru că îndrăznise să-și aresteze mama, precum și pentru asprimea cu care fuseseră tratați o serie de slujitori ai acesteia — se purtă ceva mai bine cu regina tînără pe care începu a o vizita mai des ; acest fapt fu pe placul tuturor, pentru că Ana de Austria era iubită de francezi. Ca s-o împace,

[1] După La Porte, Richelieu o îndepărtase pe doamna de Fargis, fiindcă le împăcase pe cele două regine, în detrimentul său.

cardinalul de Richelieu o rechemă pe doamna de Chevreuse din Lorena, unde fusese exilată, făgăduindu-i, după obiceiul lui, cîte-n lună și în stele. Deși se purtase foarte aspru cu ea, Richelieu n-o urîse niciodată. Frumusețea ei îl fascinase întotdeauna. Cum era bună prietenă cu regina, și — pe ascuns — și cu regina-mamă, ambiția, care trece peste orice fel de prietenie, îl făcuse pe cardinal s-o privească cu multă neîncredere. După ce se certă el însuși cu această prințesă care fusese binefăcătoarea sa, ca să se împace cu regina și să poată lua legătura cu ea, prin intermediul fostei sale favorite, Richelieu îi trimise vorbă să vină acasă.

De asemenea, îl rechemă și pe cavalerul de Jars, din Anglia, unde petrecuse în chip cît se poate de agreabil perioada de dizgrație pe care același cardinal i-o impusese, ca să-l îndepărteze de regină. Dar toate aceste strădanii ale sale, de a mai îndulci situația, nu duseră la nimic, ba, pe deasupra, îl mai făcură să piardă și prietenia lui Châteauneuf, ministrul justiției ; pînă la urmă, se văzu nevoit s-o alunge din nou pe doamna de Chevreuse și să-l trimită pe cavalerul de Jars pe eșafod, de unde acesta scăpă în ultima clipă, plin de glorie și de onoare. La început, doamna de Chevreuse avu cîteva discuții îndelungi cu Richelieu. Continuînd să fie foarte bună prietenă cu regina, îl atrase de partea ei pe Châteauneuf, care dealtfel era îndrăgostit lulea de această năbădăioasă doamnă. Toate aceste persoane, care îi erau devotate reginei, îl deranjau foarte tare pe Richelieu, convins că toată lumea complota împotrivă-i. Așa că-i alungă din nou pe cei pe care abia îi chemase, tratîndu-i în felul în care nu-și trata decît dușmanii. O exilă deci pentru a doua oară pe doamna de Chevreuse care de data asta se duse în Spania unde, fie din pricina reginei, fie datorită farmecului său personal, fu foarte bine primită, intrînd chiar cu multă solemnitate în Madrid unde i se înmînară o mulțime de daruri. Regele Spaniei păru chiar să aibă o oarecare slăbiciune pentru ea. Și deși mi-a mărturisit în timpul regenței, că acest mare

suveran nu i-a adresat decît o singură dată, cîteva cuvinte drăguțe, lumea spunea cu totul altceva despre această poveste. Toate aceste aventuri erau urmarea firească a frumuseții sale, căci peste tot pe unde se ducea, bărbații roiau în jurul ei, ca muștele. Châteauneuf fu exilat în Angoulême, unde își petrecu vremea cum putu mai bine și unde îndură, vreme de cîțiva ani, amărăciunea pe care soarta o rezervă tuturor celor pe care, după ce i-a răsfățat o vreme, îi chinuie cu tirania ei.

Cavalerul de Jars o nimeri mai prost ; fiindcă mi-a fost prieten bun și fiindcă prin tot ceea ce-a pătimit e demn de stima oamenilor cinstiți, am să mă străduiesc să arăt ce fel de fire avea, cît era de cinstit, de dîrz, de hotărît și de curajos. A stat închis unsprezece luni la Bastilia, într-o celulă mizerabilă. Fusese întemnițat iarna și haina de catifea neagră, cu care era îmbrăcat cînd l-au închis, i-a fost singurul veșmînt pe care l-a purtat aproape un an în celula aceea mizerabilă. L-au interogat de optzeci de ori, cu toată severitatea posibilă ; el a răspuns întotdeauna cu bunsimț și fermitate, fără să se încurce în răspunsuri, fără să se lase intimidat de careva. După unsprezece luni, l-au scos din temniță ca să-l ducă la Troyes, procedînd cu el exact ca și cu un condamnat la moarte. Ieșind din Bastilia, în timp ce străbătea curtea închisorii, i-a văzut pe un peron, pe mareșalul de Bassompierre, pe marchizul de Leuville — rudă cu Châteauneuf — pe Vautier, primul medic al reginei-mame și pe alți cîțiva, care erau și ei închiși, dar care fuseseră tratați mult mai omenește decît el : mai ales că bietul comandor nu știa nici unde-l duceau, și nici ce-l aștepta. Se întoarse deci spre ei și le strigă :

— Rămîneți cu bine, nu știu unde sînt dus, dar fiți siguri că orice mi s-ar întîmpla, am fost și voi rămîne un om de onoare, că nu-mi voi face de rîs prietenii și nici pe mine însumi !

La Troyes fu dat pe mîna judecătorului Laffemas, cel care-l mai chinuise și la Bastilia, și care era poreclit

„calăul cardinalului". Acesta se înconjură de un mare număr de judecători, tot atît de necinstiți ca și el, ca să-l judece pe bietul de Jars. Ba încercă chiar să cumpere și cîțiva martori mincinoși ; dar magistratul din l'Ile — care-l însoțise pe comandorul de Jars din Paris și pînă la Troyes — pe care se străduiau să-l determine a mărturisi că pe tot parcursul drumului, prizonierul proferase insulte la adresa Statului, nu voi să accepte o asemenea josnicie, ținîndu-se tare pe poziție. Laffemas știa că Richelieu nu-l va ucide pe cavaler, fiind sigur de nevinovăția sa ; neavînd nici un motiv să-l condamne, voia doar să-l înspăimînte, hărțuindu-l cu interogatorii și fluturîndu-i prin fața ochilor certitudinea morții, ca să poată smulge de la el ce anume puseseră la cale regina, doamna de Chevreuse și Châteauneuf.

Laffemas îi făgăduise cardinalului că nu-l va lăsa o clipă din mînă pînă ce nu va smulge tot ceea ce dorea să afle eminența sa ; în acest scop, Laffemas începu a pregăti procesul comandorului, amenințîndu-l, interogîndu-l și făcînd tot ceea ce e în stare să facă o făptură atît de lașă și de josnică.

De Ziua tuturor Sfinților, acest judecător fără suflet, vrînd să arate nevinovatul său „criminal", că-i era totuși milă de el, îi îngădui să meargă și el la slujbă. Însoțit de o gardă puternică, de arcași, comandorul fu condus la biserica iacobinilor, din acel oraș. Cavalerul — care era cutezător și pătimaș din fire — îi văzu pe Laffemas și pe soția sa, ducîndu-se spre altar să se împărtășească ; cum era intendentul acelui oraș, toată lumea se temea de el. Dar cavalerul, care nu se mai temea de nimic, preocupat doar de situația sa, văzînd că judecătorul tocmai primise împărtășania, dintr-o săritură scăpă din mîinile gărzilor și, cum se afla aproape de judecător, îl apucă de gît spunîndu-i că, cu împărtășania în gură, nu va mai putea minți și că va trebui să spună în sfîrșit, adevărul despre el, în fața lumii și a lui Dumnezeu, să mărturisească tu-

turor că el, comandorul, era nevinovat și că Richelieu îl obligase să-l persecute ; că degeaba se străduia s-o facă pe credincioșul, că era un scelerat, că mai bine ar renunța să mai fie judecător și că venise vremea să părăsească această slujbă.

Auzind ce spunea comandorul, norodul din biserică se strînse în jurul lor. Primarul din l'Ile, care se afla și el printre spectatori, voi să-i despartă. Dar cavalerul de Jars nu-și slăbi dușmanul, pînă ce acesta nu-i răspunse cu o răceală de gheață :

— Domnule, te plîngi degeaba ! Te asigur că domnul cardinal ține la dumneata !

Cavalerul, zorindu-l să spună adevărul în privința nevinovăției sale, Laffemas începu să îndruge verzi și uscate despre plecarea sa în Italia, despre faptul că-i va arăta niște bilețele scrise de mîna comandorului, din care acesta își va da seama cît era de vinovat, și multe altele.

De Jars neînțelegînd nimic din bălmăjeala judecătorului, dar pricepînd că i se pusese gînd rău, se și văzu condamnat la moarte. Se hotărî cel puțin să fie curajos și să procedeze ca un om de onoare ce era. Într-adevăr, fu dus pe banca acuzaților, unde îl respinse sistematic pe judecătorul Laffemas, învinuindu-l de lașitate, făcîndu-l pentru a doua oară scelerat și avertizîndu-i pe toți ceilalți judecători ce făgăduială făcuse acesta cardinalului, în legătură cu el.

Fu interogat din nou, aproape trei ceasuri. El se apără cu atîta curaj, încît îi puse în mare încurcătură pe cei care voiau să-l piardă și care urmăreau ca măcar să-l facă să-și trădeze prietenii. După ce ieși din sala de judecată, primarul din l'Ile se apropie de el și-i spuse :

— Curaj, domnule ; nădăjduiesc că vei scăpa cu bine, căci mi s-a spus să vă duc din nou la închisoare ; or, cei care sînt condamnați la moarte sînt duși, de obicei, în altă parte.

Cavalerul spuse pe tonul cu care era obișnuit să răspundă atunci cînd nu era de acord cu ceva :

— Amice, potlogarii ăștia mă vor condamna ; văd asta după mutrele lor. Voi răbda totul și voi muri fără să-mi fie rușine de mine. Cardinalul va turba de furie cînd va vedea că-mi bat joc de el și de torturile lui !

De îndată ce comandorul ieși din sală, Laffemas arătă judecătorilor o scrisoare a cardinalului, sau mai curînd a regelui, în care se spunea următoarele privitoare la comandor : *„Dacă va fi condamnat la cazne, să i se arate scrisoarea și să nu fie chinuit nici într-un fel ; dacă va fi condamnat la moarte, pedeapsa să-i fie suspendată"*.

Fiind condamnat la moarte, fu dus pe eșafod ; dar condamnatul părea foarte dîrz și curajos. Le rîse în nas judecătorilor și dușmanilor săi, arătîndu-le că primește moartea cu bravură. Mai tîrziu, mi-a mărturisit că suferise cumplit în clipele acelea, dar că bunul Dumnezeu se milostivise de el, dăruindu-i viața. Chiar în clipa în care urma să i se taie capul, i se aduse grațierea. (I-am auzit pe unii spunînd că după ce fusese grațiat, de Jars a rămas minute în șir fără să poată rosti un cuvînt, văduvit de orice sentiment ; căci simțindu-se ca și mort, sigur că nu-i venea a crede că se reîntorsese la viață.) După moartea cardinalului de Richelieu, cînd ura lui față de el se mai potoli, l-am auzit chiar lăudîndu-l și susținînd că-i datora viața, spunînd tuturor că, dacă ar fi vrut — avînd în vedere ticăloșia judecătorilor în mîinile cărora se aflase — sigur că l-ar fi omorît. După această întîmplare, de Jars plecă în Italia, unde fu stimat și prețuit de către nepoții săi, care erau cardinali, și unde petrecu o bună bucată de vreme. Doamna de Chevreuse trecu din Spania în Anglia, unde fu bine primită de către regina Angliei ; apoi, de acolo, o porni spre Flandra, unde rămase pînă la regența reginei, regență în timpul căreia avea să treacă prin întîmplări și mai neplăcute decît pe vremea lui Richelieu.

După ce persecută o mulțime de oameni, Ludovic al XIII-lea, slab din fire, căzu cu totul sub influența lui Richelieu. Și iată-l redus la viața cea mai tristă și mai plicticoasă din lume, fără suită, fără Curte, fără putere și drept urmare, lipsit de distracții și de onoare. Așa și-a petrecut cîțiva ani din viață la Saint-Germain, unde trăia ca un om de rînd ; în vreme ce oștile sale cucereau orașe și cîștigau bătălii, el se amuza să prindă păsări. Era nefericit din toate punctele de vedere : n-o iubea pe regină și o trata cu răceală ; era martirul domnișoarei de Hautefort, pe care o iubea împotriva voinței sale și pe care nu se putea hotărî s-o alunge de la Curte, deși știa că-și bătea joc de el, împreună cu regina. Gelos pe puterea lui Richelieu — deși el i-o dăduse — începu să-l urască de îndată ce văzu de cîtă autoritate de bucura acesta ; și neputînd fi fericit nici cu el, nici fără el, nu mai fu fericit deloc.

Regina se obișnui încet, încet, cu singurătatea, ducînd o viață cucernică și retrasă, trăind doar cu veștile pe care i le aduceau slujitorii și prietenele sale. Mai încercă unele intrigi împotriva cardinalului, sau mai curînd dori să încerce, dar toate se întoarseră împotriva ei. Richelieu își bătea joc de ea, pe față, iar puterea lui creștea pe măsură ce regele apela tot mai des la sfaturile sale. Franța îl iubea și-l asculta, în frunte chiar cu regele ei, făcînd astfel din stăpînul său, sclavul său și din acest sclav ilustru, unul dintre cei mai mari regi ai lumii.

Dar iată că printre toți acești nori întunecoși și atîtea gînduri negre, o frumoasă pasiune își croi drum către inima regelui. Nevrînd să mai sufere din pricina domnișoarei de Hautefort, o izgoni de la Curte, și-și îndreptă privirea asupra unei frumuseți brune, poate nu atît de strălucitoare ca prima, dar care avea un chip cu trăsături regulate și plăcute, era blîndă din fire, dar totodată și fermă. Cea de care se îndrăgostise regele, se numea

Louise de La Fayette și era una dintre domnișoarele de onoare ale reginei, o ființă amabilă și mîndră totodată, căreia regele îi mărturisi tot ce-i stătea pe suflet în legătură cu cardinalul și cu necazurile pe care i le cășuna puterea acestuia

Cum tînăra era o ființă inimoasă și devotată — deși știa că încrederea de care se bucura în ochii regelui, avea să-i aducă prăbușirea — nu lăsă să-i scape nici unul dintre secretele pe care i le încredința regele. Nutrind multă simpatie față de el, îi întări aversiunea împotriva cardinalului, pe care nici ea nu-l putea suferi, arătîndu-i cît de mult îl dezonora faptul de a se lăsa astfel dominat de propriul său ministru. Cardinalul făcu tot ce putu ca s-o cîștige de partea lui, așa cum le cîștigase pe toate celelalte persoane care se apropiaseră de rege ; dar tînăra se dovedi mai curajoasă decît toți bărbații de la Curte, care avuseseră lașitatea de a-i raporta ministrului tot ceea ce spusese regele împotriva lui ; acestora le fusese teamă că dacă vor rămîne fideli regelui, vor fi lipsiți de binefacerile și răsplățile cardinalului. Cu alte cuvinte, interesul lor li se părea mult mai important decît probitatea. Se temeau de asemenea, ca nu cumva regele, din timiditate, să nu-i trădeze, așa că preferau să-l trădeze ei primii. Dar iată că o fată se dovedi a avea un suflet mult mai frumos și mai ferm decît al lor ; se hotărî să nu sufle o vorbă despre cele discutate cu regele, și să sfideze soarta care-o aștepta, jurîndu-se în sinea ei să se călugărească.

Regele văzînd că se putea bucura nu numai de frumusețea, ci și de discreția și virtutea ei, o prețui și o iubi și mai mult ; știu, din sursă sigură, că a nutrit față de ea sentimente deosebit de puternice. Aceeași onestitate care o determinase pe această fată atît de generoasă să refuze orice legătură cu cardinalul de Richelieu, o făcu să fie la fel de rezervată și față de regină. Deși regina a aflat foarte repede cît de îndatorată trebuia să-i fie acestei fete,

cu un suflet atît de bun. Într-adevăr, tînăra îl iubea pe rege şi nu se sfiia să mărturisească acest lucru cu glas tare ; căci prietenia pură şi cinstită se poate mărturisi fără nici o jenă. Pe de altă parte, virtutea şi înţelepciunea regelui o obligau şi pe ea să se poarte la fel ; cu alte cuvinte, era obligată să răsplătească această afecţiune curată, printr-o mare fidelitate, păstrînd doar pentru sine tot ceea ce-i spunea regele. Sînt sigură că acesta, văzînd că domnişoara de La Fayette era singura fiinţă care avea pentru el astfel de sentimente, îşi dădu seama că era şi singura care-l putea face fericit.

Un ataşament atît de deplin şi de profund nu putea decît să-i placă regelui şi să-i displacă reginei, deşi se obişnuise cu nefericirea de a nu fi iubită de bărbatul ei. Privarea de o bucurie la care rîvnea şi care socotea că i se cuvenea, o făcu să n-o mai poată suferi pe rivala ei şi s-o trateze cu multă asprime. Fata, mărturisind în gura mare, că-l iubea pe rege, îşi închipuia că-l face fericit. Dar, din păcate, acest rege nu era sortit să fie fericit, fiindcă nu ştiu să păstreze această comoară. S-a spus că Richelieu s-a slujit de cucernicia fetei pentru a-l smulge pe rege din mrejele ei [1], şi că nepătînd-o momi cu daruri, se sluji de duhovnicul ei care îi vîrî în cap ideea că dragostei ei faţă de rege era un păcat, şi care duse la capăt, cu atîta iscusinţă şi fineţe, sarcina încredinţată de Richelieu, încît pînă la urmă dragostea faţă de Dumnezeu triumfă asupra celei lumeşti. Domnişoara de La Fayette se retrase la o mănăstire, iar regele n-avu încotro şi-i aprobă această retragere. Adevărul e că fata se hotărîse

[1] În cartea sa *Povestea Henriettei d'Angleterre*, doamna de La Fayette spune că : „Richelieu atrase de partea lui, un valet de cameră al regelui, care se bucura de deplina lor încredere, şi-l obligă să spună fiecăruia, în parte, nişte lucruri în totală contradicţie cu adevărul". Domnişoara de La Fayette crezu ceea ce i se spuse şi, temîndu-se să nu fie părăsită de rege, intră la mănăstirea Sfînta Maria (n.ed.fr.).

mai demult să facă acest pas. Căci, în ciuda răutății și falselor presupuneri ale celor de la Curte, părintele Coussin, duhovnicul regelui — așa cum a scris el însuși în *Memoriile* pe care le-a lăsat, așa cum mi-a mărturisit mai apoi contele de Maure, căruia părintele Coussin îi împărtășea gîndurile sale — în loc să-i spună ce-l rugase Richelieu, o sfătui dimpotrivă, să nu se călugărească ; fiindcă avea intenția să se slujească de ea ca să-l determine pe rege s-o recheme pe regina-mamă și să-și cîrmuiască singur regatul. Dar ea, dorind să-și regăsească liniștea sufletească, nu șovăi prea mult între cele sfinte și cele lumești. Poate că întrevăzuse, cu oarecare ciudă, intrigile ce începuseră a se țese în jurul ei, poate că mîndria, amestecată cu virtutea îșî vor fi avut partea lor în această retragere. A fost bănuită chiar ruda ei, doamna de Senecé, de a fi vrut s-o dea pe mîna cardinalului. Nu cunosc nici fondul, nici amănuntele acestei acuzații ; știu doar că fata l-a rugat pe duhovnicul regelui să se ducă la el și să-i ceară îngăduința de a părăsi Curtea și de a se retrage la mănăstire. Acest preot redă în *Memoriile* sale, dificultățile pe care le-a avut de întîmpinat cînd l-a sfătuit pe rege să renunțe la domnișoara de La Fayette ; fiindcă Ludovic al XIII-lea fu copleșit de o mîhnire fără seamăn cînd află de hotărîrea pe care o luase această fată virtuoasă. Se prăvăli pe pat și plînse ca un copil, cînd auzi că tînăra voia să-l părăsească ; că, pînă la urmă, izbutind să-și mai molcomească durerea, îi spusese preotului :

— E adevărat că mi-e foarte dragă ; dar dacă se simte atrasă mai mult de bunul Dumnezeu decît de mine, eu n-am să fiu împotrivă !

Obținînd aprobarea, preotul fu văzut plecînd de la Curte, în ciuda lacrimilor regelui și a bucuriei dușmanilor săi, lucrul cel mai greu de trecut cu vederea, cum mi-a mărturisit el însuși, mai tîrziu. I-a trebuit, într-adevăr,

o mare stăpînire de sine pentru a depăși acest moment ; căci, deși regele nu era din fire galant, doamnele de la Curte se străduiau care mai de care să-i intre în grații ; între altele, cea mai bucuroasă de plecarea rivalei sale, a fost domnișoara de Hautefort, care nu era deloc rușinată, așa cum crezuse domnișoara de La Fayette ; în concluzie nu exista mironosiță care să nu aspire la gloria de a fi iubită de rege, așa cum fusese domnișoara de La Fayette, toată lumea fiind dealtfel convinsă că dragostea pe care o avusese pentru el, se bătuse cap în cap cu virtutea ei. Cînd fata se despărțise de el, vorbiseră amîndoi vreme îndelungată, în fața tuturor celor care se aflau la regină. Pe chipul domnișoarei de La Fayette nu se putu citi nimic ; avusese tăria de a nu vărsa nici măcar o singură lacrimă, în vreme ce regele vărsase șiroaie de lacrimi, și încă în public. După ce-l părăsi pe rege, domnișoara de La Fayette își luă rămas bun de la regină, care n-avea ochi s-o vadă. Nu făcu totuși aceste lucruri fără să nu sufere cumplit. Am aflat mai tîrziu, de la contesa de Flex, fiica marchizei de Senecé și prin urmare ruda domnișoarei de La Fayette, că ieșind din odaia regelui, unde se dusese să-și ia rămas bun, fata coborî în apartamentul ei, ale cărui ferestre dădeau spre curtea castelului ; că auzind trăsura regelui, cu care acesta tocmai pleca pentru a-și mai alunga mîhnirea ce pusese stăpînire pe el, ea alergă la fereastră, ca să-l mai vadă o dată. După ce se urcă în trăsură și plecă, tînăra se întoarse către contesa de Flex, care încă nu era măritată și-i spuse, doborîtă de durere :

— Vai ! Nu-l voi mai vedea niciodată !

Dar după cîtva timp, regele se duse s-o vadă la mănăstirea Sfînta Maria, din strada Saint-Antoine, pe care ea și-o alesese ca loc unde urma să-și petreacă tot restul vieții. La început, de cîte ori se ducea s-o vadă, regele rămînea ceasuri în șir agățat de grilajul care-l despărțea

de cea pe care-o iubea, încît Richelieu începînd din nou să aibă temeri [1], își reîncepu manevrele ca să-l rupă cu totul pe rege, de această fată. Pînă la urmă, izbuti în sfîrșit, să-și atingă scopul, smulgînd din sufletul regelui său chipul singurei ființe în care avusese încredere ca să-și deschidă larg băierile inimii, chipul singurei ființe blînde și plăcute, care-l iubise cu adevărat. Nici chiar un tîlhar de drumul mare n-ar fi în stare să facă ce făcuse cardinalul, pentru că lucrul cel mai de preț dintre toate bunurile omului, e să aibă un prieten credincios.

Nu pot totuși — în legătură cu această prietenie atît de pură și de frumoasă, care a existat vreodată între un rege atît de cucernic, și o fată atît de înțeleaptă — să trec sub tăcere un amănunt care dovedește că pînă și în iubirile cele mai frumoase și mai pure se pot strecura uneori gînduri urîte. Acest amănunt, care se pare că s-a petrecut la Chaillot, mi l-a povestit domnișoara de La Fayette. Ea mi-a mărturisit că în ultimele zile cît a mai stat la Curte, înainte de a se retrage la mănăstire, Ludovic al XIII-lea, deși rege, deși cucernic și plin de virtute, a avut totuși momente de slăbiciune în care, încetînd de a mai fi modest, a insistat s-o convingă pe iubita lui să se mute la Versailles și să-i aparțină cu trup și suflet ; că această propunere speriind-o, a fost de fapt cauza care a determinat-o să se retragă la mănăstire, obligîndu-l în felul acesta pe rege să nu se mai gîndească la astfel de lucruri. De unde se vede că pînă și virtutea cea mai desăvîrșită își are momentele ei de slăbiciune. Pînă și cei mai integri oameni cad adesea pradă simțurilor, încît nu se mai pot

[1] După Monglat *(Memorii)*, vizitele regelui la domnișoara de La Fayette durară patru luni. Dar, iată că pe de o parte, vechea lui pasiune pentru domnișoara de Hautefort, se redeșteptă, iar pe de alta, domnișoara de La Fayette nemaiavînd nimic ce pierde și putînd deci vorbi foarte liber cu regele, cardinalul se grăbi să pună capăt acestei legături (n.ed.fr.).

mîndri cu tăria lor de caracter. Acest rege, căruia i se mai spunea și „cel Drept", fiindcă fusese întotdeauna deosebit de cucernic, iată că de data asta nu mai fusese ; dar acest păcat, pe care era cît pe-aci să-l săvîrșească, îl făcu să-și dea seama de josnicia lui, și-l întări atît de mult sufletește, încît pe viitor se hotărî să evite asemenea capcane. Refuzul categoric al domnișoarei de La Fayette îi deschisese ochii și-l pusese în gardă. Rușinat, reveni la sentimente mai nobile, iar spaima care-i încercă pe amîndoi, de a nu săvîrși cumva, fără voia lor, acest păcat, îi făcu să ia hotărîrea de a se despărți.

Regele, ca să aibă, în sfîrșit liniște, cu Richelieu, pînă la urmă consimți să renunțe și la această ultimă bucurie care-i mai rămăsese și nu se mai duse la mănăstirea Sfînta Maria, mulțumindu-se să trimită de cîteva ori un preot de la Saint-Germain, ca să mai afle noutăți. Dacă totuși uneori mai călca pe acolo, o făcea ca să-și mai descarce sufletul, vorbindu-i fostei domnișoare de La Fayette despre planurile sale pe care, dacă le-ar fi pus în practică, ar fi uluit întreaga Europă. Se vede însă că bunul Dumnezeu se mulțumi și cu intențiile sale și, pentru a-i răsplăti sacrificiul pe care-l făcuse, îl smulse din gîndurile melancolice care-l împiedicau să trăiască alături de regină și iată că aceasta, spre bucuria sa și a întregului norod, rămase însărcinată. Într-o seară, întîrziind în apartamentul ei, nu mai avu cînd să se reîntoarcă la Saint-Germain, așa cum plănuise ; rămase deci să împartă masa și patul cu regina, care venise la Paris pentru unele treburi mărunte. Ei, și în acea noapte, cei doi soți ni-l dăruiră pe Ludovic al XIV-lea, regele care cîrmuiește astăzi Franța.

Cînd regina născu acest copil (în 5 septembrie 1638), nu știu cum să-l mai binecuvînteze, fiindcă pruncul regal o scotea dintr-o încurcătură destul de neplăcută, în care fusese vîrîtă cu puțin mai înainte, de Richelieu, încurcă-

tură despre care n-am avut încă vreme să vă vorbesc. Vă voi spune doar ceea ce am aflat şi cu mai pe urmă, şi anume că, pentru a putea fi iertată, trebuia să declare în scris că era vinovată de tot ce i se punea în cîrcă, cerîndu-i regelui, în termeni foarte umili şi plini de supunere, iertarea de care nu se socotea demnă, ceea ce şi făcu, sau mai bine-zis fu obligată să facă, lucru ce scandaliză întreaga Franţă. Fiindcă pe vremea aceea, regina era foarte iubită de poporul care era ferm convins de nevinovăţia ei. Şi era într-adevăr nevinovată, cel puţin faţă de rege ; crima ei cea mare — dacă asta se putea numi crimă — consta în faptul că le scrisese regelui Spaniei, care-i era frate, şi doamnei de Chevreuse. La Porte, slujitorul reginei, mi-a istorisit el însuşi această poveste, în toate amănuntele. Fusese arestat pentru că el fusese curierul reginei, ducînd scrisorile acesteia atît lui Filip al Spaniei, cît şi doamnei de Chevreuse. La Bastilia, fu interogat de trei ori de către La Poterie ; dar el negă toate acuzaţiile şi-şi semnă, cu fruntea sus, toate declaraţiile. Cardinalul de Richelieu vru să-l interogheze el însuşi, în prezenţa Cancelarului ; porunci deci să fie adus în odaia sa, unde fu chestionat şi răschestionat în legătură cu toate problemele în care voiau s-o amestece pe regină. Dar el rămase ferm pe poziţie şi nu mărturisi nimic, susţinînd că habar n-avea că regina îi scrisese fratelui ei sau doamnei de Chevreuse ; că, la urma urmei, era liberă să scrie oricui voia, pe cale oficială. Cardinalul îi spuse că fusese găsită asupra lui o scrisoare adresată doamnei de Chevreuse, pe care el pretinsese că tocmai se ducea s-o pună la poştă ; dar că el, Richelieu, ştia că La Porte minte, pentru că la Thibaudière — care trebuia s-o facă să ajungă la destinaţie, pe cale secretă — dezvăluise totul regelui şi ministrului său. La Porte, care nu voise să-l amestece şi pe la Thibaudière în toată acea tărăşenie de teamă să nu-i facă vreun rău, se simţi destul de încurcat. Se

scuză, pretextînd că nu voise să-i căşuneze vreun necaz lui La Thibaudière ; în ce-o privea însă pe regină, rămase ferm, negînd că ştia ceva, refuzînd răsplăţile şi banii care i se făgăduiră şi acceptînd mai curînd moartea decît s-o acuze pe stăpîna sa de nişte lucruri despre care el susţinea cu tărie că ar fi nevinovată. Cardinalul — admirîndu-i fidelitatea, dar convins că nu spunea adevărul — mărturisi că şi-ar fi dorit şi el, din toată inima, un slujitor atît de credincios ca La Porte.

Cum mai puseseră mîna pe o scrisoare cifrată a reginei, i-o arătară acesteia. Sigur că regina nu mai putea să nege. Trebuia însă să-l informeze cît mai repede şi pe La Porte, ca nu cumva acesta să spună altceva decît spusese regina. Cu acest prilej, domnişoara de Hautefort, care se mai afla încă la Curte, dorind să-i facă un serviciu stăpînei sale, se deghiză în subretă şi se duse la Bastilia, încercînd să-i strecoare lui La Porte o scrisorică din partea reginei. Pînă la urmă, izbuti — cu multă dificultate, punîndu-şi viaţa în primejdie — datorită abilităţii comandorului de Jars care se afla întemniţat acolo. Cum de Jars era şi el omul reginei şi cum izbutise să atragă o mulţime de întemniţaţi de partea lui, scrisorica ajunse, în sfîrşit, în mîinile lui La Porte, care află astfel, cuvînt cu cuvînt, ce anume răspunsese regina la întrebările regelui. Chemat la interogatoriu de către Laffemas, La Porte fu ameninţat şi răsameninţat de către acesta care, pînă la urmă, îi arătă scrisoarea cifrată a reginei. La Porte se prefăcu înspăimîntat şi spuse că dacă vor chema un slujitor de-al reginei, care să fie om de încredere, el va mărturisi tot ce ştia. Laffemas — crezînd că-l dăduse gata — îi spuse să-l numească el însuşi pe cel ce urma să fie de faţă la mărturisirile lui ; acesta îl ceru atunci pe un oarecare La Rivière, slujitor al reginei, despre care ştia că era prieten cu Laffemas şi pe care nu putea să-l sufere ; cînd auzi despre cine era vorba, Laffemas acceptă numaidecît şi încă

cu bucurie. Regele și cardinalul îl chemară deci pe La Rivière, căruia i se porunci să se ducă să-l vadă pe La Porte, fără să sufle un cuvînt reginei. Copleșit de făgăduielile care i se făcură, acesta se angajă să facă tot ce i se va cere. Fu deci condus în celula lui La Porte, unde i se porunci acestuia să spună tot ce știa despre treburile reginei. La Porte, prefăcîndu-se a crede că La Rivière fusese trimis de regină, îi mărturisi — după ce făcu unele fasoane — ceea ce-i scrisese regina să spună, jurîndu-se că nu știa mai mult. Cardinalul și regele fură cum nu se poate mai încurcați ; și cu toate că nu fusese prea convins de cele auzite, regele se declară totuși mulțumit.

La Porte — om cinstit și drept — mi-a mărturisit că văzînd cele două scrisori despre care îi vorbiseră cei ce-l interogaseră, știind precis ce anume conțineau, se mirase foarte tare că ele putuseră constitui capete de acuzare împotriva reginei, fiindcă în ele nu se aflau decît ironii la adresa cardinalului și nici un cuvînt împotriva regelui sau a Statului. Această furtună odată trecută, regele și regina se reîmpăcară ; dar mai înainte de a se reîmpăca, regele îi porunci reginei să scrie cu mîna ei lui La Porte și să-i poruncească să spună tot ce știa. Cum acesta bănui că regina fusese silită să-i scrie acele rînduri, rămase ferm pe poziție și nu spuse nimic. Îi trimise chiar vorbă cardinalului de Richelieu, spunîndu-i că se mira foarte tare că majestatea sa îi poruncea să mărturisească tot ce știa, după ce asistase la interogatoriile sale, unde putuse vedea că spusese tot. Că dacă trebuia neapărat să îndruge minciuni, le va îndruga, chiar dacă ele îl vor duce la eșafod. Acest răspuns, îi întări regelui părerea pe care începuse a și-o face, cum că regina nu era chiar atît de vinovată cum crezuse el ; abilitatea și fidelitatea acestui om izbuti să-i apropie pe cei doi soți în măsura în care răceala regelui și tratamentul pe care-l îndurase regina din partea sa, sau mai curînd a ministrului său, putea să-i mai apropie.

Capitolul IV

Naşterea celui de al doilea fiu al lui Ludovic al XIII-lea, Filip de Franţa (21 septembrie 1640). — Conspiraţia lui Cinq-Mars. — Richelieu o descoperă. — Chavigny vorbeşte cu regele. — Arestarea lui Cinq-Mars şi a lui de Thou. — Richelieu, bolnav în Tarascon. — Regele pleacă din Narbonne, ducîndu-se după el şi vrînd să-i încredinţeze copiii. — Supliciul lui Cinq-Mars şi al lui de Thou (22 septembrie 1642). — Fontrailles fuge în Spania. — Orbirea conjuraţilor. — Regina refuză să intre în această conjuraţie. — Monsieur, care intrase, se ascunde în munţii din Auvergne. — Abatele de la Rivière îl împacă cu Richelieu şi cu regele. — Richelieu porunceşte arestarea ducelui de Bouillon, la Casal. — Rolul vicontelui de Turenne în această afacere. — Couvanges, contele Du Plessis Praslin şi Castellan execută ordinul şi-l arestează pe ducele de Bouillon. — Ducele de Bouillon cedează regelui, oraşul Sedan. — Moartea lui Richelieu (4 decembrie 1642). — Sfetnicii revin la Curtea Anei de Austria. — Regele deschide porţile închisorilor şi pune capăt exilului prinţilor. — Mazarin, ministru. — Ludovic al XIII-lea, în ultimele sale zile de viaţă. — Declaraţia regelui în Consiliu, privitoare la regenţă. — Ana de Austria jură să-i respecte dorinţele. — Amănunte în legătură cu moartea lui Ludovic al XIII-lea (14 mai 1643). — Portretul acestui rege.

Tot acest scandal al cărei amintire o îngrozea pe regină, n-avea alt substrat decît dorinţa cardinalului de a o trimite îndărăt, în Spania, pe regină, aşa cum visase el întotdeauna ; dar din fericire, aşa cum am mai spus, regina rămăsese însărcinată ; la începutul sarcinei, regele îşi arătă deplina sa satisfacţie, ba chiar şi o oarecare dragoste

față de soția sa. Numai că această bunăvoință n-a durat prea mult. Cînd regina a născut, a trebuit să fie împins de la spate ca să se apropie de ea și s-o îmbrățișeze. Toată Franța crezu că după ce i-a dăruit un Delfin regelui, Ana de Austria avea să fie privită altfel și desigur, primită în Consiliu ; cum Richelieu nu era însă de aceeași părere, ea rămase în aceeași situație ca și mai înainte. Dar, parcă pentru a o răsplăti pentru toate necazurile îndurate, cerul îi mai dărui un fiu (Filip de Franța) în 21 septembrie 1640, la a cărui naștere — așa cum am auzit vorbindu-se la regină — regele a manifestat mult mai multă bucurie decît la primul copil, fiindcă nu se aștepta la fericirea de a se vedea tatăl a doi băieți, el, care se temuse tot timpul că nu va avea nici un moștenitor. Dar iată că Delfinul nici nu împlini bine trei ani că și începu să-i pricinuiască necazuri și bănuieli. Regina mi-a făcut cinstea de a-mi povesti mai tîrziu, că micul prinț văzîndu-și tatăl, abia întors de la o vînătoare, cu o bonetă de noapte pe cap, se sperie și începu să plîngă, fiindcă nu-l mai văzuse niciodată astfel. Că regele se supără cumplit, că se plînse reginei reproșîndu-i că-i insuflase copilului aversiune față de el și că o amenințase, cu multă asprime, că-i va lua amîndoi copiii.

Cînd răposatul rege plecă la Narbonne, îl luă cu sine și pe Cinq-Mars, marele său scutier, un bărbat deosebit de frumos, pe care cardinalul de Richelieu i-l dăruise drept confident, după ce-o pierduse pe domnișoara de La Fayette. Fie că o făcu sfătuit de acesta, fie că o făcu din propria sa inițiativă, la plecare vorbi în cu totul alți termeni cu regina. Luîndu-și rămas bun, îi spuse — într-un mod destul de cordial — că o ruga să aibă grijă de copii și să nu-i scape din ochi ; ceea ce ea făcu, și încă cu religiozitate. Căci în afară de interesul legat de acești copii, fiind mama lor, îi iubea ca pe ochii din cap, și toată ziua n-ar fi făcut altceva decît să-i privească și să-i mîngîie.

Domnul le Grand [1], care pretindea că binefăcătorul său, gelos pe bunăvoința pe care regele o manifesta față de el, voise să-l piardă, vorbind despre el ca despre un om lipsit de inimă și opunîndu-se să fie făcut duce și pair și să fie admis în Consiliu, socoti că era de datoria lui să se revolte împotriva cardinalului. Deschizîndu-și inima și ciulind urechile la nemulțumirile pe care regele le manifesta zilnic împotriva ministrului său, îi spori acestuia gelozia, sădindu-i în suflet dorința de a se scăpa de el și, alăturîndu-se dușmanilor săi, îl determină — după cum pretind unii — să se rupă de Richelieu. N-am să încerc să justific nici nemulțumirile cardinalului, nici felul cum a procedat marele scutier. Primul era un om care — în ciuda cusururilor sale — merita chiar și stima dușmanilor săi, așa că nu ducea lipsă de prieteni. Dorința de a-l scăpa pe rege de Richelieu față de care el, Cinq-Mars, era atît de îndatorat, nu-i putea scuza ingratitudinea ; iar consimțămîntul pe care a pretins că i l-ar fi dat regele, nu putea justifica o conjurație împotriva Statului, care a fost una dintre cele mai mari și totodată una dintre cele mai de necrezut ce se pot întîlni în istoria țării noastre. Căci dacă regele era în mod tacit, șeful ei, domnul le Grand era sufletul ei ; numele celui de care s-au slujit a fost cel al ducelui de Orléans, singurul frate al regelui ; sfătuitorul, era ducele de Bouillon care s-a vîrît în toată povestea asta, din pricină că, făcînd parte din partidul contelui de Soisson, era foarte prost văzut la Curte. Își făcuseră cu toții planuri mari în legătură cu schimbările ce urmau să aibă loc în folosul lor, fiind convinși că zilele cardinalului erau numărate. Dar lipsa lor de prudență îi făcu să-și piardă capul, tocmai din pricina unor lucruri de care erau foarte siguri. Domnul le Grand, avînd o încredere deplină în prietenia și în puterea regelui, dori să aibă o oaste cu care să apere Se-

[1] Astfel era numit la Curte, marele scutier, care pe atunci era Cinq-Mars și care e desemnat sub acest nume în toate *Memoriile* din epoca respectivă.

dania. Se lăsa deci convins să încheie un tratat cu regele Spaniei în scopul de a le da ajutor în caz că Richelieu care avea în mîna lui toate orașele întărite — ar fi pornit cu oastea împotriva lor ; sau poate că încheiaseră acest tratat numai ca să li se împlinească ce le era scris, și anume că dușmanul lor avea să triumfe spre nenorocirea și pieirea lor.

Monsieur, fratele regelui, după ce iscase războiul civil din Franța, intrînd în partidul reginei-mame, îl dusese de rîpă pe ducele de Montmorency, căruia i se tăiase capul. Și după ce hălăduise prin Flandra, iar mai apoi prin Lorena unde se însurase împotriva voinței regelui, se reîntorsese, în sfîrșit, în Franța. Dar cum Richelieu îl umilea tot timpul, Monsieur dorea cu ardoare moartea acestui ministru care ajunsese să-l trateze ca de la egal la egal. Așa că pentru el fu o adevărată minune să întîlnească un tînăr, a cărui inimă înflăcărată nu visa decît să se vorbească despre el și despre isprăvile sale fără pereche, menite să-i aducă gloria.

Cardinalul de Richelieu era, pe atunci, bolnav și neglijat de rege, părînd — cum socoteau toți — că se prăvălise de pe treapta cea mai înaltă unde-l ridicaseră favorurile regelui și capacitatea lui ; faptul, era privit cu bucurie de întreaga Franță, atît din pricină că francezii sînt, din fire, dornici de schimbări, cît și pentru faptul că Richelieu fusese crud și nemilos cu mulți oameni din popor, care-l urau cumplit. Acest om abil, descoperind secretul acestui complot și aflînd, prin Chavigny, că domnul le Grand, încheiase un tratat cu regele Spaniei, îl trimise chiar pe Chavigny, pe care-l iubea ca pe fiul său și pe care-l vîrîse în afacerile Statului, să-l caute pe rege și să-i vorbească despre acea conjurație, nu pentru că ar fi fost vorba de a-și apăra propria sa persoană (dealtfel știa că un asemenea argument nu-l putea impresiona pe rege), ci pentru a-i arăta planurile nefaste ale conjuraților și a-l lămuri că fe-

ricirea Statului său era legată de înlăturarea autorilor acelui tratat păgubos.

Cum Chavigny era foarte abil, știu să-l convingă atît de bine pe rege, arătîndu-i urmările deosebit de periculoase ale acelei afaceri, încît îl determină pe Ludovic al XIII-lea să-l abandoneze pe marele scutier nu numai în virtutea legilor, ci mai ales din pricina urii pe care i-o purta cardinalul, care dorea să-l pedepsească așa cum merita pentru crima sa împotriva Statului cît și pentru necredința față de el. Și iată că doar în cîteva ceasuri, Curtea își schimbă înfățișarea : cardinalul de Richelieu reintră în grațiile regelui, datorită abilității lui Chavigny, iar favoritul lui Ludovic pierdu aceste grații, cu durerea de a se vedea abandonat de către cel care-l așezase pe buza prăpastiei și care dacă ar fi avut o fărîmă de bunăvoință, l-ar fi putut destul de ușor scăpa de acolo.

Părăsindu-l pe rege, care-l tratase ca de obicei, cîțiva amici îl sfătuiră pe Cinq-Mars să lase totul baltă și să fugă. Acesta trimise o slugă să vadă dacă porțile orașului mai erau deschise. Omul se mulțumi să întrebe cîțiva trecători care îi răspunseră la nimereală, că nu. Ceea ce nu era adevărat ; lenea lui l-a împiedicat pe stăpînul său să fugă. Atunci Cinq-Mars se ascunse într-o căpiță de fîn, la o femeie pe care-o cunoștea, unde rămase o vreme, temîndu-se de nenorocirea care-l pîndea, nădăjduind totuși că regele îi va lua apărarea. Acesta nu numai că nu i-o luă, dar chiar el fu cel care trimise gărzile să-l aresteze. Fu întemnițat și îndură tot ceea ce îndură de obicei un om cînd se află într-o astfel de situație. Domnul de Thou, prietenul lui Cinq-Mars fu și el arestat, fiindcă știuse de tratatul cu Spania — nu fiindcă ar fi luat parte la acest proiect pe care îl dezaprobase din capul locului — și nu dezvăluise nimănui acest secret, dar mai ales fiindcă nu se număra printre prietenii cardinalului de Richelieu.

Acesta din urmă, care zăcea bolnav la Tarascon, doar la cîteva leghe de regele ce păruse a-l neglija, văzînd că

triumfase asupra dușmanilor săi, vru să triumfe și asupra stăpînului său, obligîndu-l să vină de la Narbonne la Tarascon. Regele, avînd mustrări de conștiință că voise să scape de cardinal, deși era el însuși bolnav, veni totuși la Tarascon și, intrînd în odaia cardinalului, petrecură împreună mai multe ceasuri. Cei doi se împăcară, dar o împăcare mai mult de ochii lumii și nu pornită din inimă. Căci astfel de ofense nu se uită : iar cel care le adusese trebuia să știe că cel care le primise n-avea să și le șteargă din minte niciodată. Dovezile de simpatie ale regelui față de ministrul său fură atît de mari, încît acesta nu numai că-l sacrifică pe frumosul Cinq-Mars pe care doar cu două zile mai înainte îl copleșise cu favoruri, ci și pe toți ceilalți care fuseseră de partea lui ; ba făcu chiar și mai mult : ca să-i dovedească lui Richelieu cîtă încredere avea în el, vru să-i lase zălog cei doi copii ai săi, oferindu-se să-i scrie reginei poruncindu-i să-i trimită copiii. Și iată-l făcînd acest lucru ; regina nu i se putu împotrivi și, spre rușinea regelui, poporul văzu sîngele Franței curgînd în valuri la picioarele acestui vasal plin de nerușinare, care se sluji de bărbatul și de copiii reginei, ca să-și întărească și mai mult puterea. Iar ca să-și guste și mai din plin răzbunarea, îi tîrî după sine pe cei întemnițați, din Tarascon și pînă la Lyon. Legă deci nava în care se aflau aceștia de nava în care se afla el, bolnav de moarte, urcînd astfel în susul Ronului, așa cum făceau odinioară consulii romani, care legau de carul lor, carul regilor prizonieri pe care-i învinseseră. Fapta asta, care nu putea fi săvîrșită decît de un păgîn, și nu de unul care ar fi respectat cît de cît legile morale, îl dezonoră prin cruzimea ei și dovedi întregii lumi disprețul manifestat de unul dintre capii Bisericii, față de legile Domnului care interzic orice fel de răzbunare darămite plăcerea de a o savura pe îndelete, aidoma unui canibal, chiar dacă această răzbunare ar fi fost întrutotul justificată. După ce făcu paradă pînă la Lyon, de această vanitate barbară, le tăie, prizonierilor săi, capetele, pe eșa-

fod. Domnul le Grand, văzînd ce-l aştepta, avu laşitatea de a afirma că domnul de Thou nu numai că ştiuse despre tratat, dar că şi participase la redactarea lui, fapt pentru care fu blamat de toată lumea ; după asta însă, îşi veni în fire, şi primi moartea fără nici un fel de tulburare.

În dimineaţa zilei în care urma să fie ucis, se îmbrăcă de parcă s-ar fi dus să asiste la scularea regelui ; chipul, deşi ferm, îi era foarte liniştit. Ii scrisese mamei sale, fapt ce dovedea pietate filială, dragoste şi respect. După ce apelă la ea rugînd-o să le plătească ce li se cuvenea slugilor şi creditorilor săi şi să se roage pentru sufletul lui, încheie spunîndu-i că, începînd din acea clipă, paşii pe care îi mai avea de făcut, erau paşii care duceau spre eşafod. După ce i se citi sentinţa de condamnare la moarte, păru şi mai liniştit ca înainte. Se spovedi, cu un zel care-l uimi pînă şi pe duhovnicul său. Îi spuse printre altele, că nimic nu-l mîhnise mai tare decît faptul de a se fi văzut părăsit de toţi prietenii săi ; că se bucurase de amiciţia regelui, că crezuse în ea, dar că abia acum îşi dăduse seama că n-ar fi trebuit să se încreadă. Consolat cu gîndul că va muri, vorbind cu duhovnicul, încheiase :

— Ca să vezi şi dumneata, părinte, cum e lumea !

Regele avusese de gînd să-l salveze, sau cel puţin aşa declarase la început, susţinînd că singurul vinovat era ducele de Bouillon şi că acesta ar fi trebuit să moară şi nu Cinq-Mars. Dar cum nu el era cel care avea ultimul cuvînt, îşi abandonă favoritul, lăsîndu-l pe mîna judecătorilor care nu puteau să nu-l condamne. Cinq-Mars fu regretat de întreaga Franţă care, socotindu-l demn de un alt sfîrşit, ar fi dorit din suflet ca planul lui să fi reuşit. Femeile îl plînseră şi pe bună dreptate : căci tînărul avusese o adevărată veneraţie pentru ele. Printre cele care l-au regretat cel mai mult, a fost şi o mare prinţesă, Marie de Gonzague, acuzată că l-ar fi iubit, fiindcă apelase la ducesa de Aiguillon, nepoata lui Richelieu, să intervină pe lîngă acesta ca să-i înapoieze scrisorile trimise lui Cinq-Mars.

Deşi Cinq-Mars nu fusese decît un simplu gentilom, mulţi au crezut că prinţesa ar fi fost în stare să-l ia de bărbat, dacă — prin moartea lui Richelieu — favoritul ar fi devenit stăpîn pe inima regelui care l-ar fi făcut conetabil sau poate vreun mic suveran, pe undeva, prin Europa. Dar cînd tînărul îi vorbi mamei sale despre această căsătorie, ea îi spuse că numai un nebun, un zăpăcit şi un caraghios se putea gîndi la o asemenea prinţesă care-i fusese propusă lui Monsieur, fratele regelui. El era doar fiul mareşalului d'Effiat care fusese ridicat la acest înalt grad şi pus în funcţia de ministru al finanţelor, de către cardinalul de Richelieu.

Preşedintele de Thou muri cu curaj şi fermitate, ceea ce spori şi mai mult stima pe care o aveau toţi pentru el. De Thou nu era nici tînăr, nici frumos. Dar am auzit spunîndu-se despre el că ar fi avut unele calităţi cu totul deosebite. Înainte de a muri, a scris unei doamne [1] de viţă aleasă, care-i era foarte dragă, una sau două scrisori pe care i le-a încredinţat domnului cancelar. Le spuse deci judecătorilor săi, că puteau să-l şicaneze la nesfîrşit ; singura lui vină era că avea urechi şi că auzise unele lucruri ; că-i era uşor să dovedească tuturora că nu participase la tratatul cu Spania pe care nici un om cu bun-simţ nu l-ar fi aprobat ; că făcuse tot ce-i stătuse în putinţă pentru a-l abate pe Cinq-Mars de la acel nefericit proiect. Şi cum probitatea sa îl făcuse să nu fie de aceeaşi părere cu cei care-l propuseseră, însăşi această probitate îl obligase să-şi ţină gura, ca nu cumva să-i dea de gol fără să vrea. Că dacă ar fi fost în stare de această mîrşăvie, tot n-ar fi fost în siguranţă, fiindcă ar fi trebuit să-l acuze pe însuşi Monsieur, fratele regelui, de o crimă despre care n-avea încă nici o dovadă pînă ce nu s-ar fi întors Fontrailles cu tratatul. Că nu era nevoie să dezvăluie secretul acelui tratat, din moment ce toţi cei în cauză erau de acord să nu-l

[1] Doamna de Guémené (n.ed.fr.).

pună în practică. Iată de ce hotărîse să aştepte cu răbdare efectele urii cardinalului, pe care i-ar fi fost cu neputinţă să le evite, şi care — la urma urmelor — nu făceau altceva decît să-l trimită, înainte de soroc, în împărăţia cerurilor.

Şi el şi Cinq-Mars au fost executaţi în 22 septembrie 1642.

Cel mai vinovat dintre toţi, era Fontrailles. El se dusese în Spania, ca să încheie acel tratat în numele lui Monsieur, al ducelui de Bouillon şi al lui Cinq-Mars. Şi tocmai el izbutise să se salveze de la moarte.

Aflase de la Cinq-Mars, în ajunul arestării sale, că Chavigny stătuse îndelung de vorbă cu regele, că nu ştia despre ce anume discutaseră, dar că nu credea în nici un caz, că vorbiseră despre boala cardinalului. Aşa că, după ce le spuse prietenilor săi că această discuţie i se păruse suspectă, i se adresă lui Monsieur :

— Monsieur, dumneavoastră sînteţi un bărbat înalt şi chipeş ; cînd vă vor tăia capul, tot înalt o să păreţi ; pe cînd eu, care sînt atît de scund, voi părea de-o urîţenie fără pereche. Aşa că am tot interesul să mă pun la adăpost de securea călăului !

După care încălecă pe cal şi nu se opri decît în Spania, de unde abia venise. (Acest bărbat — urît şi cocoşat — scăpă mult mai uşor decît toţi ceilalţi, pentru că avusese isteţimea să intuiască nenorocirea, înainte ca aceasta să se fi întîmplat. Ceilalţi — mai încrezători — plătiră cu capul uşurinţa de care dăduseră dovadă, pentru că dacă ar fi fost mai dibaci, s-ar fi putut salva şi ei tot atît de uşor.) S-a spus chiar că Fontrailles fugise cu tratatul în buzunar. Adevărul e că se făcuseră atîtea copii încît era cu neputinţă să nu fi avut şi el una. Orbirea tuturor celor care făceau parte din această conjuraţie, şi mai ales a lui Cinq-Mars, pare foarte ciudată. Fiindcă acesta observase că regele nu-l mai trata la fel ca în trecut ; aşa că în vreme ce Chavigny discuta cu regele, el — în loc să se ascundă în odaia cu haine, ca să citească

un roman, cum făcea de obicei — văzînd că regele nu voise să discute cu omul cardinalului, de față cu el, trebuia să urmeze fără șovăire, exemplul lui Fontrailles ; și, fără a se încrede în suveranul său, și nici în cardinal, care se prefăcea a fi mult mai bolnav decît era în realitate, nu trebuia să mai rămînă nici o clipă la Curte, după plecarea lui Chavigny. Președintele de Thou — care cunoștea necazurile și nenorocirile tuturor celor care se alăturaseră lui Monsieur — văzînd că prietenul său nu voia să plece, trebuia să-l lase acolo, iar el să fugă în Italia, unde chiar avusese de gînd să se ducă mai înainte de toată povestea asta. Așa că cei doi, care se încrezură prosteşte în prietenii lor, plătiră cu viața ușurătatea de care dăduseră dovadă.

Adevărul e că moartea celor doi conjurați a fost o binecuvîntare pentru Franța, care scăpă astfel de răzmerița pe care ar fi putut-o isca o asemenea schimbare dacă regele Spaniei — profitînd de infirmitatea lui Ludovic al XIII-lea, manevrat de un tînăr zvăpăiat și fără minte, de ducele de Orléans, fratele său, și de ducele de Bouillon, care sigur că ar fi avut planuri măreţe în legătură cu persoana sa — ar fi devenit stăpîn în Franța.

Cu puțin înainte ca regele să plece în acea scurtă călătorie, Monsieur voise să-i vorbească reginei despre acea cutezătoare conjurație ; îi spuse cine făcea parte din ea, dorind s-o atragă și pe dînsa de partea lor. Regina — care se temea să nu dea de vreun bucluc și căreia îi era frică de puterea cardinalului — nu vru să se vîre în nimic. Îl conjură pe Monsieur, pe care-l socotise întotdeauna prieten, să nu spună nimănui că vorbise cu ea ; el îi făgădui să-și țină gura și și-o ținu într-adevăr. Această atitudine îi făcu plăcere reginei și-l lăudă în taină cînd văzu că conjurația fusese descoperită ; căci el îi mărturisise tot cardinalului, fără însă a rosti numele reginei. Domnul le Grand — însăși regina mi-a făcut cinstea să-mi spună înainte de a pleca — o întrebase într-o zi dacă mai avea veşti de la fratele ei, regele Spaniei. Ea și-a dat imediat

seama cam ce urmărea el ; așa că i-a răspuns prompt, că n-avea voie să mai aibă legături cu el fiindcă îi fuseseră interzise în mod categoric, apoi, schimbînd discuția, începu a vorbi despre altceva.

În vreme ce la Narbonne se petrecea toată această tragedie, Monsieur plecase la Bourbon, făcînd-o pe bolnavul și arătînd că nu se sinchisea de nimic ; dar fu înșelat tocmai de cei pe care-i înșelase. De îndată ce se află la Curte că luase parte la conjurația lui Cinq-Mars, regele — sfătuit de cardinalul de Richelieu —, voi să-l aresteze și puțin a lipsit ca să n-o facă. Aflînd despre întemnițarea lui Cinq-Mars, Monsieur se retrase în Auvergne unde rămase — pînă ce se împăcă cu regele — ascuns în munți, și schimbîndu-și mereu locul, pentru a evita primejdia care-l amenința.

Mai tîrziu, îl trimise pe abatele de la Rivière ca să vorbească cu cardinalul. Abatele era un om isteț și priceput în treburi politice. Mi-a spus că habar n-avusese de tratatul cu Spania și că Monsieur nu se slujise de el în treaba asta, pentru că Montrésor și Saint-Ibal — două personaje extraordinare, supranumite pe atunci „spirite tari", — se bucurau de deplina sa încredere, așa că nu-l mai vîrîseră și pe el în acea ridicolă și nefastă himeră. Abatele sosi la Tarascon unde se afla pe atunci cardinalul, chiar în clipa în care regele venise să-l vadă, să-i ceară iertare și să se împace cu el. Regele părea foarte pornit împotriva fratelui său, din pricina acelui tratat. Și cum întîmplarea aceasta nefastă îi dădea apă la moară cardinalului, neavînd curajul să-și rupă singur lanțurile cu care-l cetluise Richelieu, trebuia să urască sau să iubească pe cine avea să-i poruncească Richelieu să iubească sau să urască.

După acea discuție a regelui cu ministrul său, abatele de la Rivière fu chemat, ca să spună celor doi, ce anume avea de zis Monsieur în apărarea sa. Scuzele și protestele ce dovedeau căința ducelui, fură doar un pretext pentru ca abatele să poată intra în materie ; după care, abatele

s-a străduit așa cum mi-a mărturisit mai, tîrziu, să-l facă pe cardinal să creadă că stăpînul său nu păcătuise decît cu urechile, că în inima lui nu sălășluise nici o clipă dorința de a-l ucide pe cardinal. Richelieu știa însă precis că marele scutier trebuia să dea acea lovitură în prezența lui Monsieur și treaba asta sigur că nu-l încîntase deloc. Dar abatele de la Rivière susținea întruna contrariul. Își dovedi spusele, vorbindu-i cardinalului despre unele întîlniri pe care Cinq-Mars trebuia să le aibă cu Monsieur, dar la care acesta nu se dusese ; poate că o făcuse tocmai ca să nu fie părtaș la o vărsare de sînge și să-și încarce conștiința cu o crimă pe care morala îi poruncea s-o urască.

Cardinalul nu se lăsă îmbrobodit chiar atît de ușor. Dar, după ce abatele de la Riviere, plecă, el spuse cîtorva dintre prietenii săi că chiar dacă nu fusese pe deplin convins, fusese totuși pus în situația de a se îndoi de unele lucruri. După ce sfîrși discuția cu la Rivière, cardinalul îl trimise la rege — care se afla la Beaucaire, de cealaltă parte a rîului — deși ducele de Orléans nu-i dăduse nici o poruncă în acest sens. Regele, îi puse o droaie de întrebări, vrînd să afle dacă ducele de Orléans era vinovat sau nu. În timp ce abatele îl saluta din partea lui Monsieur și-l asigura de fidelitatea lui, regele îl întrerupse brusc, interzicîndu-i să-i mai vorbească despre fidelitatea fratelui său, spunîndu-i că toată lumea știa cît îi era acesta de „fidel". După care, regele îi porunci abatelui să aștearnă pe hîrtie tot ce-i spusese din partea stăpînului său. Abatele, care socoti un semn rău pentru stăpînul său, faptul că i se ceruse o declarație scrisă, preferă să fie amenințat cu închisoarea — unde dealtfel și petrecu un ceas — decît să dea o asemenea declarație. Ca să iasă din această încurcătură, îi spuse regelui pe șleau, că nu voia să dea nici un fel de declarație scrisă majestății sale, fiindcă stăpînul său îi poruncise să nu se ducă la rege și că nu venise decît pentru că-l trimisese domnul cardinal. Auzind

acest lucru, regele fu complet dezorientat. Chavigny şi des Noyers, care erau agenţii lui Richelieu, fură şi ei la fel. Şi astfel, la Rivière, prin abilitatea lui, scăpă din acea situaţie neplăcută, după care se reîntoarse la domnul cardinal. Richelieu îl ţinu de rău că-i spusese regelui cum că Monsieur îi interzisese să-l vadă pe Ludovic al XIII-lea. Abatele de la Rivière, îi reproşă la rîndu-i că, ducîndu-se, la îndemnul lui, să-l vadă pe rege, fusese tratat atît de prost şi pus într-o situaţie atît de delicată, încît fusese nevoit să procedeze astfel. După ce-şi vărsară amîndoi focul, începură să discute paşnic şi civilizat. Cardinalul îl întrebă dacă ştia exact ce anume făcuse Monsieur. Abatele răspunse că nu, că nu ştia decît că ascultase cu compătimire plîngerile lui Cinq-Mars. Cardinalul continuă :

— Ei bine, gîndeşte-te la tot ce poate fi mai rău ; află că a săvîrşit un lucru infam faţă de un fiu al Franţei şi că merită moartea.

— Cum ? strigă abatele. Mă uluiţi, nu ştiu ce să mai cred ! Căci Monsieur nu-i în stare să atenteze nici la viaţa regelui, nici la cea a nepoţilor săi ! N-a tratat nimic cu spaniolii, aşa că nu ştiu ce să cred !

— Nu, răspunse cardinalul, n-a făcut nimic din toate astea ; o să-ţi spună chiar regele ce anume a făcut ! Du-te din nou la el şi-ţi dau cuvîntul meu că de data asta vei fi primit cum trebuie.

Abatele se duse şi regele — care între timp primise instrucţiuni de la cardinal — îl tratâ cu totul altfel. În sfîrşit, îi arătă acel faimos tratat încheiat cu Spania şi-i înşiră motivele pe care le avea ca să se plîngă de Monsieur, după care îl trimise la stăpînul său. Abatele de la Rivière îi spuse lui Monsieur că totul fusese descoperit şi-i înmînă copia după tratatul cu pricina pe care regele îi poruncise să i-o dea fratelui său. Monsieur rămase încremenit cînd văzu că secretul fusese descoperit, cu atît mai mult cu cît numai Fontrailles iscălise acel tratat nenorocit şi încă cu un nume fals. Strîns cu uşa, Monsieur nu mai avu încotro

și mărturisi că într-adevăr, luase parte la acea conspirație ; apoi, cuprins de mîhnire, de ciudă sau de rușine, plînse îndelung. Pe urmă, îl trimise din nou pe abatele de la Rivière, la Richelieu, ca să ceară îndurare ; ceea ce abatele și făcu ; apoi cei doi frați se împăcară, sau mai curînd cardinalul îngădui regelui să-l ierte pe Monsieur, care mulțumi cerului că scăpase atît de ieftin, nutrind în sinea lui nădejdea că moartea regelui sau a cardinalului îi vor schimba soarta.

Ducele de Bouillon fu mai puțin fericit ca Monsieur. Comanda oștile regelui, în Italia, unde se bucura de o mare reputație și unde aștepta, cu nerăbdare, să audă că acea faimoasă conjurație, la care luase și el parte, reușise. Dar domnul le Grand fiind arestat, un gentilom ce se afla la Curte și care trebuia să-i ducă ducelui de Bouillon vestea morții cardinalului — despre care se spunea că aveau de gînd să-l ucidă — plecă imediat să-l anunțe că toate planurile lor fuseseră date peste cap. Acest om, nevrînd să meargă pe drumurile obișnuite, trecu pe la vicontele de Turenne, fratele domnului de Bouillon, ca să ia niște cai și, fără să-i mărturisească de ce anume se grăbea atît de tare, îi spuse doar că toată lumea vorbea că Cinq-Mars fusese arestat. Vicontele de Turenne, care era prieten cu cardinalul și care nu se afla prea departe de locul unde acesta zăcea bolnav, socoti că lui Richelieu i-ar face plăcere să afle o veste atît de bună, în ce-l privea, așa că-i trimise urgent un curier ca să-l înștiințeze ce anume se întîmplase la Narbonne, neomițînd să adauge că vestea i-o dăduse un slujitor de-al fratelui său, ducele de Bouillon. Cardinalul de Richelieu, care cunoștea perfect fondul problemei și care-l trimisese pe Chavigny la rege tocmai în acest scop, dar care încă nu știa că intervenția sa se soldase cu succes, auzind cine-i trimitea vestea, nu se mai îndoi nici o clipă că n-ar fi adevărată. Pricepu numaidecît cine era nevinovat și cine vinovat : îl trată pe vicontele de Turenne ca pe un prieten, care îi făcuse un mare bine, trădîndu-și

însă, fără să vrea, fratele. Așa că trimise imediat un alt gentilom ca să-l ajungă din urmă pe cel care plecase de la Curte și să-l împiedice să-i dea această veste stăpînului său. Totodată, îi trimise un ordin marchizului Du Plessis-Praslin — care mai tîrziu a ajuns mareșal al Franței — și lui Castellan, ca să-l aresteze pe ducele de Bouillon. Ordinul era semnat de un secretar de Stat și de mîna regelui, care adăugase aceste cuvinte : *„Porunca mea este să-l prindeți, viu sau mort"*.

Contele du Plessis și Castellan fură foarte încurcați, fiindcă nu-și închipuiau cum vor putea să-l aresteze pe duce, în mijlocul oștirii sale. Din fericire pentru ei, ducele de Bouillon se prefăcu că vrea să viziteze Casalul, ca să-și poată aduce la îndeplinire planul pe care și-l făcuse, de a fugi. Îndreptîndu-se deci către acel loc, își lăsă oastea în grija contelui du Plessis, locotenent general, ordonîndu-i să n-o părăsească nici o clipă, cît va lipsi el, iar pe Castellan îl luă cu sine. Cei doi, văzînd că soarta le venea în ajutor, hotărîră ca du Plessis să plece în taină la Casal, ceea ce acesta și făcu. Sosind în Casal și întîlnindu-și prietenul, du Plessis află că Couvanges, care comanda în acel loc, era ocupat ca să-i arate ducelui, orașul. Du Plessis și Castellan trimiseră pe cineva ca să-l înștiințeze că doreau să-i vorbească într-o chestiune extrem de importantă.

Couvanges îl părăsi deci pe ducele de Bouillon de îndată ce-i fu cu putință și se duse să se întîlnească cu du Plessis și cu Castellan. Cei doi îi arătară ordinul regelui și-i spuseră că trebuia să-l execute, fiindcă avea toate mijloacele necesare, Couvanges își asumă această sarcină și, oferindu-i un supeu ducelui, voi să-l aresteze chiar în cabinetul în care lua masa. Dar ducele, care aflase că contele du Plessis-Praslin se afla în Casal deși îi poruncise să nu părăsească oastea, și că se ascundea de el, înțelese că-l păștea un pericol. Couvanges, împreună cu alți cinci sau șase gentilomi îi trimise vorbă că niște oameni doreau să stea de vorbă cu el, încercînd în felul acesta, să-l scoată

din cabinet. Ducele de Bouillon îi răspunse că știa despre ce anume era vorba ; dar că nu se va lăsa arestat pînă ce nu va vedea ordinul regelui.

Couvanges se duse să aducă ordinul, Ducele, suflînd în lumînări, ieși din cabinet, împreună cu prietenii săi și o luă la fugă, așa șchiop cum era, îndreptîndu-se către un anumit loc din acel oraș, care era mult mai jos decît restul așezării : aruncîndu-și ochii de jur împrejur, își dădu seama dintr-o privire încotro trebuia să se îndrepte. Ajunse acolo unde dorea, fără să încurce nici o clipă străzile. Dar dîndu-și seama că locul nu era bun și vrînd să se întoarcă, auzi în urmă zgomotul pașilor celor care-l urmăreau. Acest zgomot, îl obligă să intre într-o crîșmă de pe ulicioara unde se afla și care de fapt era o fundătură. Acolo se ascunse într-o căpiță de paie ; din păcate însă, gărzile îl dibuiră imediat și nu se purtară deloc cu mănuși, cu el.

Cînd Couvanges și du Plesis fură înștințați unde se afla ducele, aceștia îl preluară din mîinile gărzilor ; apoi, cu o pază bună, îl scoaseră din oraș și-l duseră la Lyon unde, ca să-și salveze capul, fu nevoit să doneze regelui orașul Sedan, care era proprietatea sa.

Domnișoara de Bouillon, sora lui, și contele de Roucy veniră grabnic la Curte, să ceară să fie iertat, dar îl găsiră pe rege foarte pornit pe duce, care fusese inițiatorul tuturor intrigilor țesute împotriva lui și apărătorul tuturor celor răzvrătiți. Dar cardinalul de Richelieu nu-l putu refuza pe prințul de Orania, care interveni pentru ducele de Bouillon — nepotul său — după numeroasele servicii pe care i le făcuse cardinalului. Căci, văzîndu-se abandonat de rege și înconjurat de atîția oameni care-l dușmăneau și-i voiau răul, acesta recursese la ajutorul unchiului său, rugîndu-l să intervină la rege, care avea o mare stimă pentru el, ca să-l apere de toți cei ce-l dușmăneau. Prințul de Orania interveni, asigurîndu-l pe rege de sinceritatea și de atașamentul său față de Franța, obligîndu-și aliații

să fie, la rîndul lor, atașați acestei țări, refuzînd ofertele avantajoase făcute de spanioli. Dar văzînd primejdia în care se afla ducele de Bouillon, nu se mulțumi doar să-i scrie, ci îl trimise în grabă pe contele de Estrades ca să-l roage pe rege să-i ierte nepotul și să discute cu cardinalul care — deși ar fi fost bucuros să-și ucidă adversarul — se văzu nevoit să recunoască obligațiile pe care le avea față de prințul de Orania și să se plătească într-un fel de ele, salvîndu-i nepotul. Cei doi care plătiseră cu viața pentru toți ceilalți — Cinq-Mars și de Thou — ar fi putut scăpa și ei dacă ar fi avut prezența de spirit de a se ascunde undeva, două sau trei luni ; sigur că mai tîrziu ar fi fost și ei iertați ca și ducele de Bouillon, după moartea cardinalului de Richelieu, care a răposat în 4 decembrie 1642, sau după moartea regelui, care s-a prăpădit în 1643, sau ca Fontrailles și toți complicii săi, care s-au reîntors cu toții la Curte. Pe atunci, chiar se spunea că regele și cardinalul așteptau să vadă cine va muri primul și că fiecare din ei își făcea planuri privind zilele pe care le mai avea de trăit. Regele dorea să-și cîrmuiască singur Statul, iar cardinalul își făcea planuri pe măsura ambiției sale. Cum el muri primul, îi dărui regelui o parte din averea sa, recunoscînd astfel față de fiu — după cum spunea toată lumea — obligațiile pe care le avusese față de regina-mamă.

Reîntors la Paris, satisfăcut că se răzbunase și că triumfase asupra dușmanilor săi, muri cu conștiința împăcată, în patul său, ca orice bun creștin, dîndu-și duhul în brațele regelui căruia îi lăsase o mare avere. Se stinse, încărcat de glorie și de onoruri, dar și de rușinea de a fi avut mult prea multe cusururi, dintre care cele mai mari erau cruzimea și tirania. E adevărat că și-a căpătat o mare reputație, întărind și mărind țara și făcînd din regele ei unul dintre cei mai mari și mai puternici capi încoronați din Europa. Dar cruzimea cu care a tratat-o pe regina-mamă, iubita și binefăcătoarea sa, în timpul exilului aces-

teia, ca și asprimea de care a dat dovadă față de numeroase alte persoane, au făcut să pălească mult gloria de care s-ar fi putut bucura, dacă n-ar fi fost atît de răzbunător. Lucrul cel mai de necrezut e că muri proslăvit ca un sfînt, deși, în toată viața lui, nu făcuse nici măcar o singură faptă creștinească. Ba chiar am auzit spunîndu-se, că întrebase pe nu știu care episcop dacă putea muri liniștit, fără să fie obligat să restituie bunurile pe care și le însușise, în mod nedrept, de la atîția oameni ; că episcopul, obișnuit să-l lingușească, i-ar fi răspuns că da, fiindcă binele pe care-l făcuse Franței depășea cu mult ceea ce-și însușise el, pe căi nedrepte ; că Richelieu, îl rugase să aștearnă pe hîrtie această declarație, pe care o împăturise cu grijă și o pusese sub pernă, ca și cum ar fi putut s-o ia cu el pe lumea cealaltă și să se justifice cu ea, în fața Domnului, pentru nedreptățile săvîrșite. Mi s-a părut din cale-afară de ciudat ca un om atît de capabil și de lipsit de scrupule, ca el, și care era mult mai ascuțit la minte decît episcopul căruia îi ceruse acea declarație, să ajungă să se înșele pînă și pe sine, într-o treabă în care numai conștiința sa trebuia să-i fie judecătorul cel mai imparțial și mai sincer. Dealtfel, părea atît de mulțumit că triumfase asupra dușmanilor săi, încît duhovnicul lui trebui să insiste multă vreme ca să-i ierte ; dar cardinalul îi răspunsese pînă la urmă că dușmanii său erau dușmanii Statului, așa că n-avea nici ce, nici pe cine ierta. În vremea asta, episcopul din Nantes — Gospean, stimat pentru virtutea și evlavia sa, care a devenit mai apoi episcop de Lizieux — ducîndu-se să-l vadă pe Richelieu, care se afla pe moarte, după ce schimbă cîteva vorbe cu el, ieșind din odaia acestuia, mărturisi că linștea cardinalului îl uluia. Apoi adăugă că Papa Urban al VIII-lea, auzind despre moartea, dar și despre viața pe care o dusese Richelieu, spusese : *„Ah, che se gli è un Dio, ben tosto lo pagara ; ma veramente se non c'e Dio, è galant 'uomo"*. (Dacă există un Dumnezeu, va plăti cu vîrf și îndesat ; dar dacă

nu există, înseamnă că a fost un om dibaci.) Un prieten de-al meu, italian, pe care mai tîrziu l-am întrebat dacă această afirmație era adevărată, mi-a spus că da ; că nu era cazul să mă mir, fiindcă bunul Papă glumea adesea, rostind însă niște lucruri pline de miez ; că era un om de o mare valoare și deosebit de virtuos ; ceea ce — fie vorba între noi — se cam bătea cap în cap cu spiritul lui maliţios.

După moartea cardinalului, regina — care nu fu deloc mîhnită — începu a-și da seama de puterea pe care urma s-o dobîndească, văzînd cîtă lume se înghesuia în jurul ei, și asta nu din pricină că regele ar fi prețuit-o mai mult ca de obicei. Cardinalul se străduise cu atîta migală să i-o smulgă din suflet, încît nu mai putu niciodată să ocupe un loc în inima lui. Adevărul e că, în acea epocă, regele era atît de necăjit și de copleșit de boala care-l chinuia încît, chiar dacă ar fi vrut, n-ar mai fi fost în stare de nici un sentiment de tandrețe față de ea, mai ales că se obișnuise s-o trateze prost. Dar iată că chipurile curtenilor reîncepură a se însenina, iar această înseninare începu a sădi în inimile multora dintre ei, florile speranței, căci toți începură a o privi pe regină ca pe soția unui rege pe ducă și ca pe mama a doi băieți încă foarte mici ; o așteptă deci o regență foarte lungă ; începînd din acea epocă, regina fu privită de toți cei din jurul ei, ca un soare la ale cărui raze fiecare trăgea nădejde să se încălzească, și cît mai bine cu putință.

Regele, deși bolnav, se ocupa singur de toate treburile Statului, decretînd în gura mare, că nu mai avea nevoie de nici un ministru. Îi iertă pe criminali, deschise porțile temnițelor, îngădui exilaților să se înapoieze la Curte și făcu tot ceea ce era necesar pentru a-și convinge poporul că cruzimile din trecut nu fuseseră făptuite de el și că dînsul era departe de așa ceva. Mareșalii de Vitri și de Bassompièrre și contele de Cramaïlle, ieșiră de la Bastilia. Vautier, medicul reginei-mame, ieși și el. Cardinalul, cînd îl azvîrlise în închisoare, nu dorise să-l omoare, fiindcă

ținea — așa cum le-a mărturisit prietenilor săi — să-l chinuie cît mai mult. Prinții de Vendôme — tatăl și fiii săi — se reîntoarseră din exilul în care se bucuraseră în permanentă de indulgența reginei, care-i prețuia mult. Ducele de Elbeuf — care fusese proscris — reveni și el la Curte, ca toți ceilalți, al căror număr ar fi mult prea mare ca să vi-i numesc pe toți. Toată acea blîndețe și acel calm, făcu norodul să binecuvînteze domnia prezentă și să blesteme asprimea din trecut ; dar lucrurile nu durară prea mult astfel, fiindcă regele muri la puțină vreme după cardinal [1].

Înainte de a muri, îl numi ministru — în locul lui Richelieu — pe Mazarin, italian de origine, dar pe jumătate spaniol, datorită anilor petrecuți în Spania, și prieten bun cu cardinalul de Richelieu. Se presupune că dacă regele ar mai fi trăit, Mazarin ar fi avut tot atîta putere asupra lui cum avusese și Richelieu ; fiindcă atunci cînd voia, știa să devină nespus de plăcut.

Deci așa stăteau lucrurile, cînd Franța își pierdu regele. Era încă tînăr și totuși atît de zdrobit de oboseală, de nemulțumiri, de partidele de vînătoare și de leacurile pe care le lua încît, văzînd că nu mai avea putere să trăiască, se hotărî să moară, făcînd acest lucru într-un mod cu totul ciudat. Niciodată vreun om nu s-a consolat într-un mod atît de ferm, de categoric, cu gîndul că va muri, manifestînd atîta indiferență față de viață. Fusese tot timpul un nemulțumit, pentru că se lăsase dominat de slujitorii săi, preocupat mai mult de patimile favoriților săi decît de propriile sale sentimente. Această slăbiciune a sa îl împinsese adesea să săvîrșească unele greșeli de care, în sinea lui, se căia amarnic. E de presupus că sentimentele nevi-

[1] Și totuși, clemența, deși e o virtute lăudabilă și necesară în orice vreme, în timpul regenței reginei, s-a dovedit a fi destul de supărătoare, fiindcă prea multă blîndețe nu-i o cale bună de a cîrmui, căci corupția oamenilor cere uneori și severitate, și pedepse (n.a.).

novate pe care le nutrise mai întîi față de domnișoara de Hautefort, iar mai apoi față de domnișoara de La Fayette, nu-i pricinuiseră decît mîhnire și cîteva momente mai dificile pe care, cu ajutorul Celui-de-Sus, izbutise să le depășească ; fusese întotdeauna foarte cucernic și cele două domnișoare avuseseră de nenumărate ori prilejul să se convingă cît era de scrupulos la acest capitol. Sigur că ar fi fost demn de toată lauda, dacă ar fi dat dovadă de aceleași scrupule și în alte lucruri. În ultimele sale luni de viață începu a se căi amarnic pentru un lucru pe care-l săvîrșise la îndemnul răposatului cardinal : exilul mamei sale. Cercetîndu-și cu atenție conștiința, ajunse la concluzia că săvîrșise un lucru groaznic.

Ceru iertare Domnului, în mod public, de față cu numeroși martori, căindu-se amarnic și făcînd ceea ce orice om cucernic era obligat a face. Cînd începu a se simți rău, îi mărturisi lui Chavigny că era frămîntat de două lucruri : primul, că o chinuise pe mamă-sa, care murise de puțină vreme [1] ; iar al doilea, că încă nu încheiase pacea, fapt pentru care voi să-l trimită pe Chavigny în Spania. Acesta acceptă această însărcinare, atît de onorabilă pentru el și atît de rîvnită de popor. Dar soția lui, ambițioasă și voluntară, îl întoarse din drum, vorbindu-i despre situația de la Curte, explicîndu-i că va pierde postul pe care-l deținea dacă pleca din țară și dacă între timp regele murea. Urmînd sfatul soției sale, Chavigny rămase, făcîndu-și planul de a pune mîna pe un post și mai mare. Dar soarta se pare că-l condamnase la supliciul ambițioșilor, fiindcă toată viața a rîvnit la favoruri mari, pe care însă nu le-a putut obține niciodată.

Spre sfîrșitul bolii regelui, cînd Chavigny văzu că medicii nu mai aveau nici o speranță, își asumă sarcina să-l înștiințeze pe rege de starea în care se afla. Ceea ce și făcu, îmblînzind cruzimea acestei vești, atît cît îi stătu în

[1] Maria de Medicis a murit la Colonia, în 3 iulie 1642.

putință. Îi arătă deci, cu convingere și cu respect că, oricît ar fi el de rege, nașterea și moartea îi fac pe oameni egali între ei și că sosise vremea să se gîndească la faptul că, nu peste multă vreme, va părăsi această lume.

Regele îl îmbrățișă și-i spuse că-i mulțumea pentru vestea bună pe care i-o aducea și că nu simțise niciodată o bucurie mai mare ca cea pe care i-o pricinuise această veste, aflînd că în sfîrșit, va părăsi această lume. Apoi îl rugă să-l lase singur o jumătate de ceas, ca să se gîndească la afacerile sale și să-și facă un scurt examen de conștiință. După ce trecu acea jumătate de ceas, îl chemă din nou pe Chavigny căruia îi spuse :

— Domnule de Chavigny, te rog să te gîndești la afacerile mele.

Apoi făcură împreună planul testamentului în care o declara pe Ana de Austria, regentă. Doamna de Chavigny mi-a spus că soțul ei ar fi putut atunci să-l determine pe rege să-l lase regent pe Monsieur, fratele lui Ludovic, care rîvnea de mult la această demnitate ; dar că el ținuse cu regina, socotind că va fi răsplătit pe măsură ; numai că iar se înșelase. Regina nu-l putea suferi, iar cei din preajma ei o sfătuiseră ca de îndată ce va muri regele, să-l pună pe goană. Regina fu poftită la Consiliu, iar regele îi porunci cancelarului să citească testamentul care practic fusese întocmit de Chavigny și întărit de Ludovic. Ana de Austria fu lăudată, în prezența Parlamentului și a mai marilor Curții. Apoi, regele o puse să jure că-i va respecta întocmai voința. Neavînd încotro, regina jură ; dar, în sinea ei, știa sigur că nu va respecta acest jurămînt, mai ales că testamentul se referea la unele persoane pe care nu putea să le sufere, omițîndu-le pe altele la care ținea foarte mult. Regele dorea ca fostul ministru de justiție, Châteauneuf, și doamna de Chevreuse să continue a rămîne cît mai departe de Curte, socotindu-le persoane periculoase, de care era mai bine să te ferești. Cînd cancelarul, care citea testamentul, ajunse la acest paragraf,

regele — deşi pe moarte — se ridică în capul oaselor şi strigă :

— Ah, diavolii ăia !

Cînd Ludovic al XIII-lea îi văzu în preajma sa pe ducele de Beaufort şi pe mulţi alţii, le spuse confidenţilor săi :

— Dacă oamenii ăştia au venit să mă vadă, înseamnă că voi muri curînd !

Şi ciuda, făcîndu-l să uite de dorinţa de a se duce într-un loc mai plăcut decît cel pe care-l părăsea, îl îmboldi să strige plin de mînie :

— Ah, dacă m-aş mai putea însănătoşi, i-aş face să plătească cu vîrf şi îndesat plăcerea pe care o simt, văzîndu-mă cum îmi dau duhul !

Apoi îi spuse reginei să aibă grijă de copii, după care, mai bine de şase săptămîni se zbătu între viaţă şi moarte, vorbind întruna despre sfîrşitul său, ca despre ceva care nu-l privea cîtuşi de puţin. Într-o zi, poruncind să se deschidă larg ferestrele care dădeau spre Saint-Denis, le spuse liniştit celor care erau de faţă :

— Iată locul unde mă voi duce în curînd şi unde voi rămîne vreme îndelungată. Va trebui să mă legaţi bine, de dric, fiindcă drumurile sînt foarte proaste !

Séguin, primul medic al reginei, mi-a spus că, cu două ceasuri înainte de a se prăpădi, trecînd prin faţa patului său, regele îi făcu semn cu capul, să se apropie de el şi, întinzîndu-i mîna, îi spusese foarte clar :

— Séguin, ia-mi pulsul ; dar ia-mi-l cu atenţie, fiindcă vreau să ştiu adevărul !

Medicul, care nu mai putea să-i ascundă acest adevăr, îi spuse cu răceală :

— Sire, mai puteţi trăi cel mult două ceasuri !

Împreunîndu-şi mîinile şi ridicîndu-şi ochii spre cer, regele răspunsese încet şi fără să se arate cîtuşi de puţin speriat :

— Doamne, sînt gata să mor şi încă din toată inima !

La puțină vreme după asta, închise ochii pentru totdeauna. Era în 14 mai 1643 și nu avea decît patruzeci și doi de ani. Regina păru nespus de mîhnită. După ce soțul ei muri, doamnele de onoare o ridicară din fața patului, unde stătuse tot timpul în genunchi, plîngînd și rugîndu-se. Mi-a spus mai tîrziu, că suferise cumplit și că în clipa în care îi murise bărbatul, i se păruse că i se rupsese o bucată din trupul ei ; dacă n-ar fi fost adevărat, n-ar fi avut nici un interes să mi-o spună. Adevărul e că ea îl iubise pe rege mult mai mult decît își închipuise. După ce Ludovic al XIII-lea se sfîrși, Ana de Austria se duse să-l aducă pe Delfin, sau mai curînd pe noul rege, pe care-l sărută și-l strînse la piept, mai întîi ca rege, apoi ca pe fiul ei. După felul în care și-a, și întreaga Franță îl plîngeau pe răposatul rege, mai să crezi că acesta fusese unul dintre cei mai buni și mai drepți monarhi. Ceea ce nu era chiar așa. Căci regele avusese destule cusururi care-l îndepărtaseră atît de supuși, cît și de familia sa. Avusese — ce-i drept — și calități, dar spre ghinionul său, nu i le cunoscuse mai nimeni. Era plin de evlavie și de zel față de cele sfinte. Se bucurase cînd cucerise orașul La Rochelle și alte cetăți ; nu fiindcă dobîndise niște strălucite victorii militare, ci fiindcă îi alungase pe eretici din acele locuri, ferindu-i pe credincioși de influența lor nefastă. Era — după cum l-am auzit spunînd pe unul dintre intimii săi — un foarte destoinic militar, priceput în ale războiului, și foarte viteaz. Știu aceste lucruri de la cei care și-au petrecut tinerețea în preajma acestui rege. Îi prețuia în mod deosebit pe soldații curajoși și întreprinzători, pe care avea grijă să-i răsplătească întotdeauna. Cea mai mare durere a lui a fost faptul că Richelieu nu i-a îngăduit să comande oștirea, sub pretextul că avea prea mulți dușmani și că nu era bine să se vîre printre ei.

Era citit și cultivat. Pînă și Richelieu fusese nevoit să mărturisească de nenumărate ori că, în Consiliu, dădea întotdeauna cele mai bune sfaturi și găsea cele mai potri-

vite soluții chiar și în lucrurile cele mai încîlcite. Nimeni nu s-a îndoit vreodată că n-ar fi fost curajos și că nu s-ar fi priceput să-și conducă oștirea, nici chiar generalii săi. Dar, pe lîngă aceste mari calități, mai avea și altele : se pricepea la o sumedenie de lucruri, îi plăcea muzica precum și celelalte arte, dovedind în toate o mare dibăcie și un talent înnăscut.

Capitolul V

Regența reginei (15 mai 1643)

1643. — Curtea la începutul regenței Anei de Austria. — Domnii de Vendôme. — Sosirea reginei la Paris, împreună cu Ludovic al XIV-lea. — Ducele de Orléans și prințul de Condé acceptă regența reginei. — Reîntoarcerea la Curte a doamnelor de Senecé și de Hautefort. — Favoarea de care se bucură prințul de Marcillac, fiul ducelui de La Rochefoucauld. — Ducesa de Aiguillon păstrează guvernămîntul din Havre. — Nemulțumirea prințului de Marcillac. — Mazarin, prim-ministru. — Bătălia de la Rocroy. — Dizgrațierea lui Chavigny. — Favorurile cardinalului Mazarin. — Politica sa plină de bunăvoință. — Sfîrșitul exilului lui Châteauneuf.

Iată-ne în timpul regenței reginei unde vom vedea exact ca într-un tablou, care era climatul acelui loc numit Curte ; cît era de coruptă acea Curte și cît de fericit tre-

buia să se socoată cel care nu era obligat să locuiască acolo, căci aerul Curții nu era nici plăcut, nici liniștit pentru nimeni. Cei care, în aparență, păreau a fi cei mai fericiți și adorați ca niște zei, erau de obicei cei mai amenințați de furtună. Tunetul bubuia fără încetare, fie pentru cei mari, fie pentru cei mici. Curtea era un loc bătut de vînturi, sumbru și plin de furtuni continue. Oamenii aveau viață scurtă la Curte ; și în răstimpul dintre furtuni erau întotdeauna bolnavi de boala molipsitoare a ambiției, care le răpea liniștea, le rodea inima și le tulbura mintea, făcîndu-i adesea să-și piardă judecata. Această boală îi făcea să le fie silă de lucrurile sănătoase. Nu cunoșteau prețul dreptății, al adevărului și al bunătății. Plăcerea de a trăi, bucuriile nevinovate, tot ceea ce înțelepții antichității socotiseră demn de luat în seamă, lor li se părea ridicol ; erau incapabili să cunoască virtutea și să se conducă conform maximelor sale, chiar dacă se vedeau amenințați să părăsească acest pămînt. Uneori, dacă mai puteau, se vindecau de această boală și deveneau mai înțelepți și mai luminați. Și atunci nu exista om mai evlavios, nici mai cu judecată ca cel trezit la realitate.

A doua zi după moartea lui Ludovic al XIII-lea, regele Ludovic al XIV-lea, regina, micul duce de Anjou, ducele de Orléans și prințul de Condé veniră la Paris ; trupul răposatului rege rămase singur la Saint-Germain, fără altă pază decît cea a norodului, care dăduse fuga să-l vadă mai mult din curiozitate decît din simpatie. Ducele de Vendôme rămase lîngă el pentru a-i face onorurile, iar marchizul de Souvré, camerierul său, pentru a-și îndeplini sarcinile. Din atîția oameni de calitate cîți se înghesuiseră la Curte în ajun, nu mai rămăsese nimeni pentru a-și îndeplini îndatoririle față de cel mort : toți dăduseră fuga după regentă.

În timpul ultimelor zile ale bolii răposatului rege, domnul de Orléans și prințul de Condé se priviră unul pe altul, cu oarecare neîncredere. Vedeai o mulțime de

chipuri noi şi fiecare avea o suită mult mai mare ca de obicei. Regina îşi dublă şi ea gărzile şi-şi luă toate precauţiile împotriva prinţilor de sînge, deşi temerile sale nu erau întemeiate. Cabala la modă pe atunci era cea a domnilor de Vendôme a căror dizgraţiere le aduseseră o droaie de prieteni. Tatăl era un om de spirit, dar lipsit de reputaţie, de bunătate şi de fidelitate, iar cei doi băieţi ai lui n-aveau nici ei cine ştie ce calităţi ; erau însă amîndoi stimaţi pentru faptul că erau oameni de onoare, deşi fiecare în felul lui : ducele de Mercoeur era blînd din fire, ceea ce făcea pe toată lumea să creadă că era şi bun la suflet ; ducele de Beaufort, avînd o înfăţişare mai ţanţoşă, sau, ca să ne exprimăm mai corect, mai trufaşă, te făcea să crezi că avea o oarecare măreţie sufletească, deşi în fond era mai mult vorba de ostentaţie decît de generozitate, căci n-avea nici un fel de calităte care să-l ajute să urce pe scara favorurilor. Episcopul de Beauvais, marele prelat al reginei, se afla de multă vreme în slujba ei şi încrederea de care se bucura în ochii stăpînei sale îl făcea să fie privit ca cel care — fiind prieten cu domnii de Vendôme — era sortit să guverneze în timpul regenţei. Era evlavios, şi regina părea să-l stimeze şi să-l respecte. Această mare cabală era alcătuită din toţi cei care, fiind nemulţumiţi de domnia precedentă, doreau să se răzbune pentru tot răul făcut de cardinalul de Richelieu, pe rudele şi pe foştii prieteni ai acestuia şi nu se îndoiau că regina, care suferise tot atît cît şi ei, nu se gîndea şi ea la acelaşi lucru. Numai că observaseră la ea aceeaşi schimbare ce fusese atît de lăudată odinioară la Ludovic al XIII-lea care, devenind rege, nu voi să se mai răzbune pe ducele de Orléans cu care se certase adesea şi care iscase nenumărate răzmeriţe ce-i tulburaseră domnia.

Ajungînd la Paris, regina fu întîmpinată de un mare număr de oameni, care făcuseră pregătiri pline de fast în vederea sosirii sale. Începînd de la Nanterre şi pînă la por-

țile Parisului, toată cîmpia era plină de trăsuri. De pretutindeni, nu se auzeau decît aplauze și binecuvîntări. Fu salutată, ca de obicei, de toate corpurile legiuitoare ale orașului, căci toți o priveau acum ca pe cea care, prin mila și bunătatea sa, trebuia să redea Franței fericirea după care rîvniseră atîta vreme și de care aveau mare nevoie. Vedeau în brațele acestei regine — ce îndurase cu tărie cele mai mari persecuții — pe regele lor, încă mic, ceea ce sporea fidelitatea și mai ales afecțiunea lor față de regină ; s-ar putea chiar spune că niciodată o regență n-a început sub auspicii mai fericite și niciodată o regină a Franței nu s-a bucurat de atîta autoritate, nici de atîta glorie. Monsieur nu i-a contestat regența, mai mult din neputință decît din rea-voință. Văzuse regența Mariei de Medicis și încă n-o uitase pe cea a Caterinei de Medicis, care nu fuseseră nici ele contestate. Ludovic al XIII-lea, în ciuda prea puținei simpatii pe care o nutrise față de ea, o declarase totuși regentă, fiindcă se bucura de simpatia poporului, iar spița ei era mult mai ilustră decît a celorlalte două regente care o precedaseră. Avea o mulțime de slujitori credincioși, pe care necazurile ei îi impresionaseră. Toate astea au făcut ca ducele de Orléans nici măcar să nu cuteze a se pronunța împotriva unei împuterniciri atît de legitim stabilită.

Prințul de Condé, avînd o altă fire, n-ar fi fost atît de docil. Era gelos pe casa de Vendôme, pe care n-o simpatiza fiindcă era sigur că-i vîrîse în minte reginei unele lucruri care o determinaseră să-și dubleze gărzile, după ce murise regele, și fiindcă se grăbiseră să dea impresia că ducele de Beaufort veghea la siguranța familiei regale. Dar exemplul ducelui de Orléans îl obligă să-și muște buzele și să tacă. Și cum se temea să nu fie socotit dușman, rugă pe cineva [1] în care avea încredere, să-i vorbească reginei și — asigurînd-o de fidelitatea și de bunele sale intenții —

[1] Contele de Maure (n.a.).

să-i arate că era firesc şi totodată necesar să aibă încredere în el. Regina se prefăcu bucuroasă, deşi nu-l simpatiza cîtuşi de puţin. E adevărat că era isteţ şi cultivat. Dar în afară de faptul că nu-i plăcea ca persoană, îl acuza că era lipsit de bunătate şi că era cumplit de zgîrcit. Nevasta lui, care-l ura, turnase şi ea gaz peste foc, ponegrindu-l în ochii reginei în aşa hal, încît Ana de Austria nu mai avea pentru el nici o fărîmă de stimă.

Primul lucru pe care-l săvîrşi regina, ca regentă, fu s-o cheme îndărăt pe doamna de Senecé, care fusese exilată de răposatul rege, din motive pe care nu le ştiu. O trată în acelaşi fel şi pe doamna de Hautefort pe care regele o alungase pentru că trecuse de partea reginei, cînd el voise să ţină cu el. Ca s-o facă să se bucure şi mai mult de această reîntoarcere, regina îi trimise litiera ei, îi scrise cu propria sa mînă şi în nişte termeni atît de plini de politeţe şi de afecţiune, încît ar fi fost peste putinţă să mai adaugi ceva care să fie mai plăcut şi mai frumos adus din condei. Doamnei de Hautefort nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să se roage cerului ca aceste sentimente să dăinuie cît mai mult în inima reginei sale care — nealegîndu-şi încă un prim-ministru — se lăsase călăuzită de sentimentele sale şi de sfaturile celor ce păreau să se bucure de deplina sa încredere. Căci, în afară de prinţii de Vendôme şi de episcopul de Beauvais, prinţul de Marcillac, fiul ducelui de La Rochefoucauld se bucura şi el de favorurile reginei. Ajutorul pe care-l dăduse ducesei de Chevreuse, în timpul exilului pe care aceasta îl îndurase din pricina reginei, convinse publicul că era sortit să urce cît mai sus. Din această cabală, mai făceau parte şi alte persoane care se aşteptau, din partea reginei, la mari binefaceri. Ana de Austria avea supuşi devotaţi şi în Parlament, între alţii pe preşedintele Barillon, care-i fusese tot timpul foarte ataşat. Toţi fură de părere ca regina să nu accepte o regenţă condiţionată şi să se slujească de Parlament pentru a fi stăpînă pe deplin. Această

propunere îi făcu o deosebită plăcere, fiindcă o ajuta să rupă lanţurile în care o cetluise regele şi să pună pe goană persoanele ce trebuiau — conform dorinţei lui Ludovic al XIII-lea — să ia parte la toate deliberările. Chavigny şi tatăl său [1], erau primii pe care regina ardea de nerăbdare să-i alunge, fiindcă fuseseră prietenii lui Richelieu şi fiindcă erau urîţi de toţi cei ce se aflau pe atunci în preajma reginei. Şi apoi, toţi se temeau ca nu cumva fiul — care învîrtise toate afacerile sub un ministru atît de abil ca Richelieu, care se dăduse atît de bine pe lîngă răposatul rege — să nu se vîre, după moartea acestuia, şi pe sub pielea reginei. Aşa că toată lumea de la Curte nu se gîndea decît cum să-l îndepărteze din Consiliul de regenţă.

Parlamentul — pe de altă parte — pîndea ocazia prin care să-şi poată recăpăta autoritatea pierdută pe vremea răposatului rege ; iar cei mai abili din această Companie, se simţeau fericiţi că regina, care era şi ea de părere că regele nu tratase Parlamentul aşa cum ar fi meritat, voia să se servească de el pentru a primi din mîna sa puterea suverană ce părea că-i fusese luată. Toţi cei ce nădăjduiau că se vor bucura de încrederea ei, doreau cu ardoare ca ea să-i alunge pe cei vîrîţi de rege în Consiliul de regenţă, ca să intre ei în locul lor. Ofertele făcute de Parlament de a casa acea declaraţie a regelui în forma în care fusese făcută, fură acceptate ; apoi am auzit despre cardinalul Mazarin, despre cinstea pe care i-o făcu acestuia de a-l numi prim-ministru, încălcînd astfel dorinţa răposatului rege şi despre puterea dată Parlamentului de a hotărî un lucru de o asemenea importanţă. Aşa că regina se duse la Parlament unde, cu consimţămîntul ducelui de Orléans şi al prinţului de Condé, fu declarată regentă, fără a i se mai propune vreun Consiliu. Regina, îmbrăcată în doliu, îi luă cu ea pe regele încă mic, dus în braţe de ducele de

[1] Preşedintele Buothilier, superintendentul finanţelor sub Richelieu, care a murit în 1665. Fiul său, Chavigny, a murit în 1652.

Chevreuse, marele şambelan, pe ducele de Orléans, unchiul regelui, pe prinţul de Condé, primul prinţ de sînge al ţării, şi pe alţi duci, pairi, mareşali ai Franţei şi membrii ai Consiliului.

Cancelarul Séguier ţinu un discurs demn de toată stima ; şi, după ce ridică în slăvi virtuţile reginei, mulţumi cerului că dăruise Franţei o regentă care, nădăjduiau să aducă ţării tihna şi pacea generală. Apoi ceru să se treacă la vot pentru regentă. Monsieur, unchiul regelui, îşi dădu imediat şi fără ezitare votul său, declarînd că-i încredinţa reginei întreaga putere şi că, în calitate de frate unic al răposatului rege, cerea ca regenţa ei să fie absolută şi nelimitată. Prinţul de Condé spuse, la rîndul său că, din moment ce Monsieur dorea acest lucru, era şi el de acord cu el. În legătură cu acest consimţămînt, am auzit-o pe regină susţinînd că vorbele lui nu fuseseră tot atît de sincere ca cele ale lui Monsieur ; că observase pe chipul său neplăcerea cu care îşi dădea acest consimţămînt, precum şi greutatea cu care păru a se hotărî să fie de acord cu Monsieur, a cărui autoritate ar fi fost mult mai mare decît a sa, dacă puterea reginei ar fi fost limitată, aşa cum ar fi dorit prinţul de Condé.

De îndată ce regina se văzu independentă şi stăpînă absolută, îl izgoni pe Chavigny din Consiliu şi-i luă Finanţele lui Bouthillier, tatăl lui Chavigny, pentru a i le da preşedintelui de Bailleul, a cărui probitate i-o cunoştea, fără să ştie însă dacă acesta se pricepea cît de cît la o astfel de treabă. În acelaşi timp, ceru de la Roma, pălăria de cardinal pentru episcopul de Beauvais, o chemă înapoi, din exilul ei, pe ducesa de Chevreuse şi iertă o mulţime de lume, fără să ţină seama de faptul că cei mari au datoria mai întîi să cerceteze astfel de lucruri ; ea însă nu-şi dădea încă seama de preţul mărinimiilor sale, la care toţi se grăbeau să facă apel, cu cutezanţă, şi pe care ei îi era greu să-i refuze.

Ducele de Vendôme și întreaga sa familie cîștigase cel mai mult după moartea regelui și mai ales ducele de Beaufort, băiatul său cel mic ; căci regina, în ultimele zile de boală ale regelui, își lăsase în paza acestuia copiii. Vestea acestei încrederi atrase atîția oameni de partea lui de Beaufort, încît o vreme acesta păru a fi devenit stăpînul Curții.

Tot în acea vreme, regina voi să-i ia ducesei de Aiguillon guvernămîntul din Havre și să-l dea prințului de Marcillac, prietenul doamnelor de Chevreuse și de Hautefort, prinț foarte chipeș, foarte isteț și ale cărui calități deosebite îl sortiseră să devină o personalitate marcantă la Curte. Ducesa de Aiguillon, nepoata cardinalului de Richelieu — care îi fusese de un real ajutor în timpul ministeriatului acestuia — deținea acest guvernămînt pe care i-l lăsase cardinalul, cu consimțămîntul răposatului rege, ca să-l păstreze pentru nepoții ei. Această ducesă care, prin calitățile ei deosebite, era cu mult deasupra femeilor obișnuite, se pricepu atît de bine să-și apere cauza, încît o convinse pe regină cît era de necesar pentru ea să-i lase acest loc atît de important, spunîndu-i că nemaiavînd în Franța decît dușmani, ea nu putea afla nici siguranță, nici refugiu decît în protecția majestății sale, pe care o va recunoaște întotdeauna de stăpînă ; că cel căruia voia să-i dăruiască acest guvernămînt era înzestrat cu atîta spirit, încît putea fi oricînd în stare de planuri ambițioase, și că la cea mai mică nemulțumire putea să-și înjghebe un partid împotriva majestății sale ; și că prin urmare, era cum nu se poate mai important și mai sigur pentru Coroană să păstreze ea acel loc. Lacrimile unei femei care fusese odinioară atît de mîndră, îi tăiară elanul reginei care, după ce reflectă îndelung la cele spuse de ducesă, socoti că e mult mai bine să lase lucrurile așa cum erau.

Prințul de Marcillac protestă violent, ridicînd în mod public glasul împotriva reginei. Și, la prima ocazie care i

se prezentă, o făcu să vadă limpede că-şi schimbase atitudinea, că era hotărît să n-o mai slujească, ba dimpotrivă, chiar să se răzbune pentru afrontul adus : fapt care a stat la baza multora din relele ce ni s-au întîmplat. Episcopul de Beauvais nu susţinea treburile Statului cu forţa şi cu capacitatea pe care ar fi trebuit să le aibă un prim-ministru ; regina — care acum era nevoită să iasă din marea ei pasivitate, deşi de felul ei era nepăsătoare — se trezi dintr-o dată copleşită de o povară mult prea grea pentru umerii ei. Îşi dădu repede seama că avea nevoie de un ajutor de nădejde, că-i era cu neputinţă să cîrmuiască singură un Stat atît de mare ca Franţa, să descurce singură interesele particularilor sau ale mai marilor regatului, care erau atît de diferite ; sigur că i-a trebuit o bună bucată de vreme ca să-şi dea seama de acest lucru, atît de dificil pentru spiritele care nu sînt cîtuşi de puţin obişnuite cu munca şi care n-au nici cea mai mică idee de treburile Statului. Ceea ce o necăjea cel mai mult pe regină, era faptul că ea dorea să mulţumească pe toată lumea atît cît îi stătea în putinţă, adică pe cei care o rugau să-i despăgubească pentru pierderile suferite pe vremea lui Richelieu, dar numărul acestora era totuşi foarte mare şi era greu să-i mulţumeşti pe toţi. În această perioadă de plictis şi de încurcătură, cardinalul Mazarin — numit de răposatul rege, în Consiliu — fu nespus de bucuros să fie ales de regină pentru a se ocupa de treburile Statului. Regina nu-l scosese din Consiliu, fiindcă nu numai că nu-l ura, ba chiar nutrea o anumită simpatie faţă de el. Şi cum Mazarin era dibaci, ştiu să-l cîştige de partea lui pe domnul Prinţ care nu putea suferi familia de Vendôme şi să şi-l atragă pe favoritul ducelui de Orléans, abatele de la Rivière. Totodată, şi-i apropie pe toţi slujitorii reginei, care nu făceau parte din cabala domnilor de Vendôme ce iscase atîta vîlvă, dar care totuşi erau foarte respectaţi, ca de pildă marchizul de Liancourt, marchizii de Mortemart şi Beringhen şi milordul Mon-

taigu — un englez pe care regina îl cunoștea de pe vremea lui Buckingham — și care continuase să se poarte foarte familiar cu ea. Toate aceste persoane — opuse celor care se bucurau de favoarea reginei — socotiră că cel mai important lucru era să-i distrugă pe cei care domneau în acel moment la Curte și să instaleze lîngă regină, un ministru care să le fie îndatorat și care să le poată salva prietenul [1]. Așa că mai întîi se străduiră să-i garanteze cardinalului că nu va fi îndepărtat din Consiliu ; apoi, după ce l-au împiedicat să cadă, s-au străduit să-l impună reginei ; cum primii doi [2] fuseseră recomandați de răposatul rege care avea o stimă deosebită față de ei, iar ceilalți doi [3] de regină, care avea o mare încredere în ei, considerîndu-i ca pe niște vechi curteni ce-l prețuiau pe cardinalul Mazarin pe care-l văzuseră de nenumărate ori, împreună cu Chavigny, la cardinalul de Richelieu, se folosiră de toată dibăcia lor ca s-o convingă pe regentă de abilitatea lui Mazarin. Nu le fu prea greu să facă acest lucru, fiindcă Ana de Austria era sătulă pînă peste cap de nevolnicul episcop de Beauvais ; în plus, cum îl simpatiza pe Mazarin, se arătă foarte dispusă să se lase ajutată de acest cardinal al cărui spirit și a cărui înfățișare îi plăcuseră încă de la primele discuții pe care le avusese cu el. Ba chiar încă de pe vremea cînd trăia răposatul rege, ea dovedise destul de des, pomenind despre el, cît de mult îl prețuia. Așa că vorbindu-le celor în care avea încredere, ea le mărturisi că nu s-ar supăra deloc dacă ar discuta cu el unele probleme de politică externă pe care Mazarin le cunoștea la perfecție și pe care le discutase și cu răposatul rege. Dînd deci curs acestui sentiment deosebit, precum și sfaturilor unora dintre cei mai fideli slujitori, ca și dorinței ducelui de Orléans și prințului de Condé, ce-și

[1] Adică pe Chavigny.
[2] Adică Mazarin și Chavigny.
[3] Adică ducele de Orléans și prințul de Condé.

manifestară stima față de Mazarin, regenta consimți să-i acorde acestuia deplina sa încredere.

Mazarin se strecură astfel destul de lesne în sufletul reginei și în scurtă vreme deveni șeful Consiliului. Episcopul de Beauvais începu a-și pierde autoritatea, pe măsură ce a lui Mazarin sporea ; acest nou ministru își făcu obiceiul de a o vizita în fiece seară pe regină și de a avea cu ea discuții tot mai lungi. Felul lui blînd și umil, sub care își ascundea ambiția nemăsurată și planurile mari, îi făcea pe cei din partidul advers să nu se prea teamă de el și să-l privească, la început, cu oarecare indiferență. Dar această zeiță nestatornică pe nume Fortuna — cărora păginii i-au adus ofrande vrînd s-o îmbuneze — îi părăsi pentru a se dărui, cu trup și suflet, unui străin și a-l cocoța dintr-o dată, în locul cel mai înalt la care ar fi putut rîvni un om de rînd, ridicîndu-l astfel deasupra tuturor prinților și mai marilor regatului.

În vreme ce în cabinet se țeseau aceste intrigi, cerul ne ocroti în afacerile dinafara țării. Domnul Prinț avea un fiu, pe ducele de Enghien, care se însurase, împotriva voinței lui, cu o nepoată a cardinalului de Richelieu ; cînd Ludovic al XIII-lea muri, ducele comanda armata regelui. La începutul regenței, el cîștigă bătălia de la Rocroy care întări puterea reginei și spori prestigiul acestui tînăr prinț în vîrstă de numai douăzeci și doi de ani, atît de viteaz și care dovedea un asemenea geniu în materie de lupte, încît nu putea fi comparat decît cu cei mai mari căpitani de oști ai antichității. Cu cîteva zile înainte de a muri, răposatul rege visă o bătălie, care avea loc chiar la Rocroy și în care dușmanii erau învinși. Lucrul e demn de respect și de admirație pentru memoria acestui rege care — dîndu-și sfîrșitul în niște suferințe cumplite și părăsind, aproape cu bucurie, această lume — mai fusese totuși în stare să întrevadă unele lucruri ce priveau viitorul Franței.

Această victorie, chiar la începutul regenței reginei, fu de bun augur în ceea ce privește fericirea de care trebuia

să se bucure mai tîrziu, căci, temîndu-se de problemele externe, se grăbi să le pună cît mai grabnic în ordine, pe cele interne. Cea mai mare plăcere o simţise cînd îl dizgraţiase pe Chavigny. Fiindcă, în afară de faptul că fusese îndemnată să facă acest lucru de toţi cei care-l urîseră pe Richelieu, am auzit-o spunînd că-l socotea de fapt autorul testamentului lăsat de rege, în care ea ocupa un loc atît de neînsemnat. Chavigny, voind să se justifice faţă de acest reproş ce i se făcea, mi-a spus mai apoi (deşi mă îndoiesc că mi-a spus adevărul) că voise s-o ajute pe regină să devină stăpînă absolută şi că chiar se şi opusese la cinstea pe care i-o făcuse regele, de a-l numi în Consiliul de regenţă ; dar că regele îi spusese mereu că voia s-o ţină în frîu pe regină ; pe de altă parte, am văzut-o pe regină bătîndu-şi joc de Chavigny — care în vreme ce se discuta problema în cauză, venise foarte grăbit să-i spună să fie foarte atentă la tot ceea ce va făgădui, fiindcă acea declaraţie urma să fie irevocabilă şi tot atît de greu de distrus ca şi legea salică — fiindcă ea ştia precis că nu va ţine seama de nimic şi că va casa orice fel de lege, atunci cînd îi va veni cheful să facă acest lucru.

Mazarin, a cărui putere începuse a creşte, trebuia acum să-l salveze pe Chavigny, aşa cum le făgăduise prietenilor săi, plătindu-se astfel de obligaţiile pe care le avea. Dar iată că Mazarin le mărturisi acestora că nu era în stare să înfrunte aversiunea reginei faţă de Chavigny, care va scădea totuşi, în mod sigur, cînd duşmanii săi nu vor mai avea nici o putere ; că încă se mai temea şi pentru sine şi trebuia să aştepte ca favoarea sa — pe care nu se sfiia să le-o ascundă — să fie deplină şi solidă.

Totuşi, cum oamenii abili sînt întotdeauna de temut şi cum rivalii — atît în favoruri, cît şi în amoruri — e firesc să se urască, se bănuia că Mazarin nu era chiar atît de necăjit de dizgraţierea lui Chavigny. Iată de ce încă de pe vremea cînd îl slujea pe cardinalul de Richelieu ca să-l facă şi pe el cardinal, şi pe rege, ca să-l pună în locul

răposatului Richelieu, Mazarin știa foarte bine că nu va împărți cu nimeni domnia ; avea destulă cutezanță și destul geniu din moment ce știuse să se facă iubit de răposatul cardinal și de răposatul rege, iar acum avea în plus și o mulțime de prieteni puternici. Așa că oamenii din acea vreme începură a spune că Mazarin nu dorea cîtuși de puțin reabilitarea fostului ministru [1], din pricină că se împrietenise la toartă cu abatele de la Rivière, favoritul ducelui de Orléans, care — voind să-l îndepărteze de lîngă stăpînul său — îl făcuse să piardă o funcție de cancelar pe care-o avusese pe vremea cardinalului de Richelieu, pentru a deveni pedagogul acestui prinț. Richelieu murind, îi făcu niște făgăduieli atît de mari și se prefăcu a-i arăta atîta afecțiune, încît prietenii săi, deși curteni cu multă experiență și foarte abili, se înșelară, copleșindu-l cu atenții.

Iată însă că, în sfîrșit, prinții de Vendôme și episcopul de Beauvais începură a se neliniști. În calitate de mari favoriți, voiră să se opună noului venit și să-l pună pe goană ca pe un intrus, dar nu mai găsiră pe nimeni care să-i susțină ; așa că planul lor nu numai că dădu greș, dar îi mai și pierdu.

Am auzit spunîndu-se de către mareșalul d'Estrées [2], unchiul ducelui de Vendôme și fratele ducesei de Beaufort cu care regele Henric al IV-lea voise să se însoare, că Mazarin — încă din primele zile ale regenței, neștiind către cine să se îndrepte — voise, la început, să se apropie de familia Vendôme, fiindcă o vedea atît de legată de regină ; că mareșalul d'Estrées — care se interesă de soarta acestor prinți ca de niște rude apropiate cum îi și erau — făcu tot ce-i stătu în putință pentru a-i atrage de partea lui Mazarin, pe care-l cunoscuse la Roma, pe vremea cînd

[1] Adică a lui Chavigny.

[2] Ducele d'Estrées, poet și mareșal al Franței, mort în 1670, în vîrstă de nouăzeci și opt de ani.

fusese ambasador acolo. D'Estrées îl socotea pe Mazarin un mare curtean şi un mare politician. Ţinea deci de două ori la el, fiindcă socotea că abilitatea şi isteţimea minţii sale îi vor aduce în mod neîndoielnic, favoruri mari. Dar prinţii de Vendôme îi refuzară serviciile, din ura pe care o nutreau faţă de toţi cei ce avuseseră legături cu Richelieu. Observară totuşi că mareşalul d'Estrées era un om de temut nu numai prin abilitatea, ci şi prin manierele sale plăcute, care-l puteau face oricînd agreat de regină. Cum erau mult prea siguri de puterea lor şi aveau şi o foarte bună părere despre ei, socotiră că n-aveau nevoie nici de Mazarin, nici de Chavigny, ai căror prieteni îl susţineau dealtfel făţiş pe cel dintîi, dar care lor li se părea prea puţin periculos, deoarece nu avea prea multe demnităţi şi pentru că socoteau că nu era agreat de regină.

Prinţii de Vendôme scăpînd deci ocazia de a se alia cu Mazarin, soarta acestui ministru luă o altă cotitură, arătînd o dată în plus cum se pot întoarce lucrurile şi cît de şubrede sînt. Ştiu de la regină că într-o seară, la începutul regenţei sale, l-a întrebat pe milordul de Montaigu, care-i vorbea adesea despre cardinalul Mazarin, dacă se putea încrede în el şi cam ce fel de fire avea ; că acesta răspunzîndu-i că era cu totul opus cardinalului de Richelieu, acest răspuns i se păru o laudă atît de mare, încît o hotărî să se slujească de el. După ce luă această hotărîre, îşi dădu seama — pe zi ce trecea — că Montaigu avusese dreptate ; ca prim-ministru, Mazarin luase obiceiul — aşa după cum am mai spus — de a veni serile, la regină, ca să discute cu ea ; aceste discuţii fură numite de atunci „micul consiliu" ; stătea ceasuri în şir în apartamentul ei, evident, cu toate uşile larg deschise. Îi vorbea despre treburile externe, în care avea o mare experienţă încă de pe vremea lui Ludovic al XIII-lea şi în care se dovedise capabil să-l slujească prin nişte fapte demne de toată lauda, înainte de a deveni cardinal, fie în treburile care-i priveau pe prinţi, pe regele Spaniei sau pe ducele de

Savoia, după ce devenise cardinal, și asta datorită lecțiilor pe care le primise de la acel abil ministru care fusese cardinalul de Richelieu, cu care, dealtfel, se asemăna din multe puncte de vedere. Nu trebuie să ne mirăm că i-a urmat sfaturile. Reputația deosebită de care se bucurase în Italia unde izbutise — cît ai bate din palme — să oprească oștirile gata să se încaiere, deși pe atunci nu era decît *„signor Giulio"*, îi adusese titlul de cardinal ; iar afacerile importante pe care le tratase mai apoi cu cardinalul de Richelieu îi atrăsese o asemenea stimă din partea acestuia, încît Richelieu — care voia să-l lase în locul lui, îi dăduse toate instrucțiunile necesare pentru a sluji Franța, obligîndu-l să i se consacre cu trup și suflet. Toată lumea știa că în declarația răposatului rege fusese numit prim-ministru, pentru că un om mare îl asigurase pe Ludovic al XIII-lea, înainte de a muri, că nu cunoștea o persoană mai capabilă decît Mazarin, care să-i ia locul. Știu că acest ministru fericit, fiind convins că-și datora funcția celui pe care-l slujise, a spus uneia dintre prietenele sale (mareșala d'Estrées), pe vremea cînd se hotăra numirea lui, că se socotea un om norocos, dar că nu-și dădea încă bine seama în ce fel ar putea *„spiegar le vele piu larghe"* (pluti cu toate pînzele întinse).

Iată-l deci pe cardinalul Mazarin începînd să facă vîlvă, datorită celor care începuseră a se înghesui în jurul lui. Îl vîrî din nou pe Chavigny în Consiliu, în calitate de ministru, nemaiputînd să nu-și țină cuvîntul și să nu-și îndeplinească obligațiile față de cei care puseseră, pentru el, un cuvînt bun pe lîngă regină ; dar nu-i mai acordă nici o încredere. Fu întrutotul de acord cu regina ca să-i lase orașul le Havre ducesei de Aiguillon, împiedicînd-o astfel să ruineze rudele cardinalului de Richelieu, spunîndu-i că acestea — care nu se mai bucurau de nici o altă protecție în afară de a sa — vor fi persoanele care o vor sluji cu cea mai mare fidelitate. În felul acesta, se achita de

obligații, susținîndu-i pe urmașii celui căruia îi datora toată măreția sa. Fiind un abil politician, reuși atît de bine în toate planurile pe care și le făurise, încît, cu toată opoziția supușilor credincioși ai reginei, ea renunță să-i mai persecute pe cei ce fuseseră devotați odinioară lui Richelieu și încetă a-i mai urî. Ba dimpotrivă, se arătă față de ei de o blîndețe fără margini, în așa fel încît aproape toți deveniră supușii ei cei mai devotați.

Cancelarul Séguier simți primul această blîndețe. În primele zile fu în mare primejdie și foarte puțin a lipsit să nu-și piardă postul pe care-l deținea, socotindu-se ca și dizgrațiat, cînd își aminti de ceea ce făcuse la Val-de-Grâce. Așa că începu a răspîndi zvonul că Châteauneuf, fostul cancelar, care sub domnia anterioară fusese izgonit de la Curte și întemnițat, se va reîntoarce și-și va ocupa slujba. Dar doamna prințesă de Condé, care-l ura din pricină că fusese judecătorul lui Montmorency, fratele ei, se opuse categoric la revenirea lui Châteauneuf la Curte, montîndu-i împotriva lui pe domnii prinți și pe fiul ei, ducele de Enghien. Această rezistență întîrzie dizgrațierea cancelarului, pînă ce sosi acel moment favorabil, cînd toate neamurile și prietenii cardinalului de Richelieu fură priviți într-un mod favorabil. Deci, furtuna încetînd pentru toți, încetă și pentru Séguier. Mazarin avea tot interesul să-l salveze (nu pentru că prietenia l-ar fi obligat la una ca asta, căci această frumoasă însușire a sufletului i-a fost întotdeauna necunoscută), ci pentru că Châteauneuf era prieten cu familia Vendôme și cu doamna de Chevreuse, pentru că era un om dibaci, cu multă experiență, șeful unui partid puternic și care — după toate aparențele — n-ar fi acceptat s-o slujească pe regină, decît după ce aceasta și-ar fi recăpătat vechea încredere în el. Prezența sa ar fi întărit situația dușmanilor lui Mazarin, care pînă la urmă l-ar fi izgonit fără nici un dubiu din postul în care fusese instalat. Așa că Mazarin se pricepu să aranjeze cu atîta abilitate lucrurile, încît, într-o dimineață, la scularea reginei, același

cancelar Séguier, atît de urît de ea odinioară, venind să-l vorbească despre nu știu ce treburi legate de funcția sa, regina îl confirmă în funcția pe care o deținea de atîta vreme. Milordul Montaigu făcu și el tot ce putu ca să-l ajute. Prietenii lui Châteauneuf, pierzîndu-și orice speranță, nu izbutiră să obțină de la regină decît sfîrșitul exilului său, cu condiția să nu se întoarcă la Paris, ci să rămînă la el acasă, la Montrouge, unde avea o adevărată Curte, alcătuită din neamuri și din cei care-i împărtășiseră soarta și al căror număr nu era deloc de neglijat. Marchizul de Villeroy, mai apoi mareșal al Franței și preceptor al regelui, mareșalul d'Estrées, marchizii de Souvré și de Senneterre și mulți alții, se interesau de el, plini de ardoare. Numai că Châteauneuf — care-l ura cumplit pe Mazarin — nu-și pierdu timpul de pomană : de îndată ce se văzu acasă, începu să urzească noi intrigi împotriva lui, iar Mazarin, necutezînd să lovească în atîtea persoane de seamă care-l protejau pe fostul cancelar, nici să-l închidă, fu obligat să îndure multe neplăceri din pricina lui, iar încrederea de care acest dușman se bucura din partea tuturor, a contribuit în mare măsură la toate neajunsurile pe care le-a avut de îndurat pe parcursul vremii.

Capitolul VI

Graba și lăcomia vechilor partizani ai reginei. — Încurcătura acesteia. — Abilitatea lui Mazarin. — Regina îi dă depline puteri. — Doamnele de Brassac și de Lansac sînt

alungate de la Curte. — Doamnele de Chevreuse, de Hautefort, comandorul de Jars și alți exilați se reîntorc la Curte -- Vechile sentimente ale reginei față de ei, se schimbă. — Intrigi împotriva lui Mazarin. — Blîndețea și dibăcia acestuia. — Disprețul doamnei de Hautefort față de el. — Regina îi ia, cu înflăcărare, apărarea.

Cum cardinalul punea tot mai mult stăpînire pe sufletul reginei, familia Vendôme începu a se speria. Depuseră toate eforturile pentru a se opune la ascensiunea lui Mazarin, încercînd s-o facă pe regină să revină la sentimentele sale de la început. Dar regina își apără cu strășnicie ministrul. Declară sus și tare, că avea nevoie de el și le spuse tuturor celor care-i vorbiră despre acest lucru că politica lui i se păruse bună atunci cînd o sfătuise să renunțe la răzbunare, nedemnă de sufletul unei creștine și mai ales al unei regine. Mărturisi deci fără nici o jenă, unora dintre slujitorii ei, că ar fi nespus de bucuroasă să-i facă pe plac cardinalului ; și, fără să-l mai asculte pe episcopul de Beauvais, ea demonstră prin toate faptele sale, că era dispusă să-i acorde întreaga încredere lui Mazarin.

Cardinalul era un om plăcut, atît datorită spiritului său abil și fin, felului său blînd de a se comporta, cu totul opus asprimii lui Richelieu, precum și dibăciei sale în privința intrigilor. Toți au crezut că nu va fi demn de stima reginei ; adevărul e că avea totuși unele calități ce-i compensau cusururile care, datorită invidiei, au făcut să fie atît de urît și de disprețuit de popor și de o mulțime de gentilomi. Regina avea deci motive să-i prețuiască istețimea minții, capacitatea și dovezile sale de moderație. Crezu că era și virtuos, pentru că nu avea nici vicii și nici cusururi supărătoare pe care să și le fi dat în vileag pînă atunci. Și cu toate că aprecierea ei fusese totuși cam părtinitoare, deosebirea dintre Mazarin și episcopul de Beauvais era totuși atît de mare, încît curtenii îi aduseră re-

ginei nenumărate laude pentru alegerea pe care o făcuse. La Curte, în acea epocă, nu prea ploua cu favoruri, deşi în ochii publicului, regina părea foarte înclinată către ele, din pricina zarvei pe care o mai făceau încă prinţii de Vendôme. Iar dintre aceşti prinţi nici unul nu avea atîta putere şi cutezanţă fără margini ca ducele de Beaufort, care era tînăr şi frumos, de o trufie fără pereche şi care — avînd o droaie de prieteni — se socotea primul favorit al reginei. Nimeni nu-şi putea închipui că regina i-ar putea părăsi atît de repede tocmai pe acei pe care pînă atunci îi ţinuse în mare cinste şi cărora le dăduse atîtea dovezi de prietenie. Cardinalul Mazarin părea să-i întreţină bunăvoinţa faţă de aceşti prinţi, iar ea se prefăcea a-l trata pe cardinal mult mai puţin bine decît pe ducele de Beaufort, care petrecea zile întregi alături de ea, discutînd cu acea veselie şi libertate pe care soarta le-o hărăzeşte celor fericiţi. Dar necesitatea care-l aducea mereu în preajma ei şi strădania acestui ministru de a o sluji cît mai prompt şi de a părea plin de sinceritate şi bunătate, îl ajutară să se bucure de deplina încredere a stăpînei sale. Tînărul de Beaufort, rivalul său, avea multe calităţi demne de laudă, dar şi multe cusururi : din pricină că era tînăr, îi lipsea experienţa ; inteligenţa şi cunoştinţele sale lăsau mult de dorit, vorbea mult şi prost. Aşa că nu e de mirare că atîtea cusururi ajunseră să-l dezavantajeze.

Această nesiguranţă care ţinea în loc şi treburile şi spiritele, făcea ca mulţimea să se înghesuie în jurul reginei, iar pretendenţii la favorurile ei să sporească. Regina părea atît de asaltată, încît adesea punea gărzile să-i păzească uşa odăii, ca nu cumva să fie deranjată de vreun nepoftit. Cum încă nu se obişnuise să domnească, nu se pricepea să-i refuze pe cei inoportuni, nici să-i răsplătească aşa cum meritau pe cei ce se dovedeau înţelepţi şi moderaţi. Acest discernămînt e destul de greu de făcut şi ar fi ocupat tot timpul unei regine mai active şi mai puţin

comode ca a noastră. Fiindcă, profitînd de situație, fiecare venea să-i ceară cîte ceva, făcîndu-și un merit din faptul că fusese, pe vremuri, alături de ea. Curtenii mai vechi pretindeau că nu-i putea răsplăti pe măsura serviciilor pe care i le aduseseră odinioară. Iar cei mai noi, pretindeau și ei recompense tot atît de mari pentru presupusele lor servicii și pentru fidelitatea lor. Domnul cardinal era cumplit de zgîrcit și cutezanța francezilor, pe care voia să-i cîrmuiască și care-i făceau greutăți, spori și mai amarnic sila pe care regina o manifesta față de acel noian de cereri care-o copleșise ; la rugămintea sa. Ana de Austria, acceptă să-l lase pe el să-și asume toate grijile, făcînd-o pe regină să creadă că — de dragul ei — era gata să ia asupră-și, cu plăcere, o asemenea povară. Fiindcă după aceea, am auzit-o pe regină plîngîndu-i de milă cît de mult se obosește numai ca să-l slujească, plin de zel, pe rege. Curtenii — cărora li se acriră repede de acest prim-ministru — îl acuzară că nu dădea nici o atenție oamenilor de bine, susținînd că onoarea, meritele și cinstea n-aveau nici un preț în ochii lui. Într-adevăr, epoca regenței a fost lipsită de favoruri mai ales față de persoanele ce fuseseră atașate odinioară reginei. În schimb, cardinalul Mazarin a ținut să se bucure de toată măreția pe care i-o conferea rangul său, nevrînd să renunțe nici la cel mai neînsemnat profit. Dorința și nădejdea favorurilor și răsplăților îți dă întotdeauna putere să înduri ironiile dușmanilor, josniciile lingușitorilor și incertitudinile care se ascund întotdeuna în cabinetele regilor. Așa că oamenii au avut dreptate să se plîngă de un secol în care relele n-au avut nici un fel de dezlegare. Dar cum viața e un amestec continuu de bine și de rău, Mazarin merita și laude pentru ceea ce a izbutit să realizeze datorită abilității sale, iar forța geniului său l-a urcat pe cea mai înaltă treaptă a măririi și datorită faptului că n-a fost crud ; că sîngele curtenilor a fost cruțat și că nimeni, niciodată — deși avea atîta autoritate și se

învîrtea printre atîţia duşmani — n-a iertat mai uşor şi n-a trimis mai puţini oameni la puşcărie, ca el.

În acele zile, în care intriga ocupa întreaga Curte, slujbele se îndeplineau conform ceremoniilor obişnuite. La puţină vreme după ce Ana de Austria a devenit regentă, doamna de Senecé, pe care regina o rechemase din exil, se înapoie la Paris. Fu bine primită de stăpîna sa şi, prin urmare, bine primită şi cultivată de toată lumea bună. Doamna de Brissac — care fusese făcută doamnă de onoare de către răposatul Richelieu — fu îndepărtată ; treaba aceasta se făcu împotriva dorinţei reginei, care o stima şi căreia îi plăcuse mult cum se purtase. Căci doamna de Brissac avea mari merite ; era învăţată, modestă şi virtuoasă. Şi deşi avea astfel de calităţi, era cea mai modestă dintre femei. Regina, care voia s-o alunge pe doamna de Lansac, guvernanta regelui, antipodul doamnei de Brissac, şi al cărei loc i-l rezervase doamnei de Senecé, ar fi dorit mult ca respectiva doamnă să se mulţumească cu acest loc ; dar doamna de Senecé — care socotea că regina nu va putea niciodată să-i facă atîta bine pe cît merita, care se afla de multă vreme la Curte şi care nădăjduia să ocupe un loc de mare cinste — mărturisi că rîvnea să ajungă doamnă de onoare. Aşa că-i răspunse reginei, care o rugă să primească slujba de guvernantă a regelui, că dorea să-şi recapete şi slujba de doamnă de onoare, pe care-o avusese odinioară, precum şi postul de guvernantă a regelui pe care-l deţinea doamna de Lansac, pe care l-ar accepta cu mare plăcere dacă regina binevoia să-i facă această onoare. Avea să le îndeplinească pe amîndouă, pentru că nu se putea mulţumi numai cu unul din ele şi nici nu voia să le împartă cu nimeni, ceea ce regina acceptă cu plăcere.

Doamna de Lansac fu deci izgonită, fiindcă o tratase pe regină cu insolenţă ; în schimb, doamna de Brissac fu îndepărtată cu multă blîndeţe, fiindcă fusese o pildă de

virtute şi pentru că slujise cu fidelitate. Regina îi mărturisi cît era de necăjită că trebuia să renunţe la ea şi că-i va păstra de-a pururi o mare stimă. După cîteva zile, fiind de faţă la scularea reginei şi lipsind doamna de Senecé, prima cameristă îi întinse cămaşa pentru a i-o înmîna reginei, dar ea o refuză, spunînd că nu mai avea dreptul la această cinste ; regina, văzînd cît era de modestă, luă cămaşa din mîna primei cameriste, i-o întinse ea însăşi doamnei de Brissac şi o convinse, cu multă blîndeţe, să i-o înmîneze. Ilustra şi virtuoasa doamnă de Brissac fu mişcată şi luînd cămaşa, i-o întinse, cu lacrimi în ochi, reginei ; şi asta nu pentru că ar fi regretat Curtea, căci era mult prea virtuoasă pentru a da dovadă de o asemenea slăbiciune, ci pentru că într-adevăr o mişcase mult felul în care o tratase regina. Marchiza de Senecé avea mult spirit, virtute şi evlavie, o inimă nobilă, o prietenie sinceră şi multă căldură faţă de interesele prietenilor ei ; era însă ambiţioasă şi mult prea sensibilă la ascensiunea celor din jurul ei ; cînd auzi rostindu-se numele lui La Rochefoucauld, simţi o bucurie fără margini. Avea obiceiul de a merge pînă în pînzele albe, cînd îşi punea în minte vreun lucru. Era plină de impetuozitate, de vanitate şi cam repezită în tot ce făcea, aşa că moderaţia nu prea făcea casă bună cu ea. Avînd calităţi, dar şi destule cusururi, nu putem spune despre ea că era o femeie perfectă. Era totuşi foarte bine văzută de regină, pe care o slujise vreme îndelungată. Ştiu că Richelieu se plînsese deseori de ea ; şi deşi nu fusese devotată chiar cu trup şi suflet reginei, a fost destul de bine tratată prin darul pe care i l-a făcut aceasta, dîndu-i două slujbe atît de importante cum erau cele pe care tocmai i le încredinţase. Toată lumea socoti deci că se bucura de deplina încredere a stăpînei sale. În primele zile după ce s-a înapoiat la Paris, a fost vizitată de atîta lume, încît am auzit-o spunînd că, deoarece stătea în pat să se odihnească, a fost obligată să se sprijine atîta vreme în coate, pentru a-i

saluta pe cei care veneau s-o vadă, încît i se julise pielea. La fel s-a întîmplat şi cu doamna de Chevreuse, cea care stăpînise odinioară inima reginei şi care, în toate perioadele ei de exil, păstrase legătura cu stăpîna ei. La toate astea, trebuiau adăugate suferinţele pe care le îndurase, fiind obligată să se ascundă prin întreaga Europă. Şi deşi călătoriile acestea o acoperiseră de glorie şi îngenunchease zeci de inimi, ele erau considerate ca un lanţ menit s-o lege şi mai strîns de regină, decît fusese legată în trecut. Numai că pe lumea asta lucrurile nu pot rămîne veşnic în aceeaşi stare. Această vicisitudine, firească omului, făcu ca ducesa de Chevreuse — care era cum nu se poate mai prost slujită de cei care-l adulau pe Mazarin — să n-o mai găsească pe regină aşa cum o lăsase ; la rîndul ei, nici regina nu mai găsi la ducesă farmecele care o încîntaseră atît de mult odinioară. Suverana devenise mai serioasă şi mai cucernică, în vreme ce favorita rămăsese la fel de uşuratică şi de vanitoasă, cusururi care nu mai pot fi acceptate la o femeie de patruzeci şi cinci de ani. Rivalii şi rivalele sale îi şoptiseră reginei că doamna de Chevreuse nutrea dorinţa s-o cîrmuiască. Doamna Prinţesă, care-o ura pe doamna de Chevreuse şi a cărei fire era pe atunci mult mai apropiată de firea reginei, se străduise pe cît putuse să pună beţe în roate rivalei sale. Absenţa îndelungată ajutase şi ea ca s-o distrugă pe vechea favorită, aşa că prezenţa ei contribui şi mai mult la prietenia sau, mai bine-zis, la obişnuinţa reginei cu doamna Prinţesă. Cînd această exilată de temut sosi, regina păru a se bucura mult că o revede şi o tratâ destul de bine. Abia mă reîntorsesem şi eu de cîteva zile la Curte. De îndată ce-am avut prilejul de a mă apropia de regină, mi-am dat seama de sentimentele ei faţă de doamna de Chevreuse şi am înţeles că noul prim-ministru se străduise cît putuse să-i arate stăpînei sale cusururile favoritei şi s-o facă s-o urască. Dovada cea mai grăitoare e uşurinţa cu care a acceptat s-o izgonească din nou, pentru că a

încercat să se opună — odată cu ceilalți — lui Mazarin. Vedem deci cît de imprudentă se dovedi a fi doamna de Chevreuse, care n-ar fi trebuit să se amestece în treburile reginei ce-o iubise totuși foarte mult. Dar cei ce cunosc Curtea, n-au de ce să se mire, fiindcă toți știu cît e de greu să menții niște legături vechi și mai ales față de niște prieteni care s-au legat să-ți rămînă fideli și să te slujească cu credință. Doamna de Chevreuse se reîntorsese din Flandra, unde fusese bine primită, datorită reginei, și mai ales urii pe care străinii o nutreau față de cardinalul de Richelieu. Această prințesă — care atunci cînd plecase, știa că regina nutrea sentimente profunde de dragoste față de regele Spaniei, fratele ei — crezu că manifestîndu-și interesul față de această Curte unde regina văzuse lumina zilei, va fi și mai agreată ; dar se înșelă amarnic, fiindcă acum regina era mama a doi băieți și regenta Franței. Prin urmare, nu mai era sora cea bună de odinioară. Știind care-i era datoria, acum nu mai avea altă dorință decît prosperitatea Franței ; așa că dragostea față de regele Spaniei, de care începu a-i vorbi doamna de Chevreuse, nu mai făcu să vibreze nici o coardă în inima reginei, care acum nu mai era preocupată decît de interesele fiului ei, pe care-l iubea ca pe ochii din cap.

Doamna de Hautefort — căreia, așa cum am mai spus, regina îi scrisese cu propria sa mînă, rugînd-o să se înapoieze cît mai repede — sosi și ea. *„Vino, draga mea prietenă* — îi scrisese Ana de Austria — *ard de nerăbdare să te văd și să te îmbrățișez.“* Așa că doamna de Hautefort veni, cu scrisoarea reginei în mînă, arătînd-o cu multă bucurie, tuturor prietenilor. Crezu și ea — ca și doamna de Chevreuse — că soarta o răsfăța și că nu va pierde niciodată bunăvoința reginei pe care o cîștigase — pierzînd totuși prietenia lui Ludovic al XIII-lea — dînd dovadă de multă supunere și fidelitate. Dar, spre nenorocirea ei, se înapoie în aceeași stare de spirit în care

plecase, în vreme ce starea de spirit a reginei se schimbase cu totul ; şi cum printre calităţile ei — despre care am mai vorbit — fermitatea se afla pe primul loc, iar obiceiul de a spune verde, în faţă, ce gîndea se afla pe al doilea, neputîndu-se împăca în nici un fel cu slăbiciunea reginei faţă de Mazarin, o ţinu de rău pe stăpîna sa pentru alegerea pe care o făcuse, şi asta cu o libertate şi cu o asprime care aproape că frizau insolenţa.

Comandorul de Jars se întoarse şi el de la Roma, locul ultimului său exil. Acesta îl cunoscuse pe Mazarin acolo, aşa că nu dezaprobă alegerea reginei ; deveni deci prietenul său, sau cel puţin se prefăcu a-i fi prieten ; fiindcă n-ar fi putut să-i fie cu adevărat din pricina legăturilor pe care le avea cu Châteauneuf. Era cinstit, inteligent şi avea curajul să-şi susţină sentimentele ; păcat însă că era nedrept din fire şi că se mînia uşor. Văzîndu-l deci pe Mazarin persecutîndu-i sau alungîndu-i prietenii de la Curte, şi mai ales pe Châteauneuf, începu a-l urî pe cardinal cu o ură de moarte, deşi Mazarin îl ajută să capete multe favoruri din partea reginei, pe care le primi chiar din mîna lui ; fiindcă regina a ţinut — în tot cursul regenţei sale — ca toţi cei care o slujeau cu credinţă să-i fie obligaţi cardinalului pentru ceea ce le dădea ea, urmărind să fie astfel ataşaţi ministrului.

Iată deci Curtea în toată frumuseţea şi măreţia ei, dar plină de încurcături. Fiecare se gîndea la planurile, la interesele şi la intrigile sale. Cardinalul Mazarin — blînd, dar viclean, se străduia să-i cîştige de partea lui pe toţi. Prinţul de Condé îl proteja, ducele de Orléans — deşi sufleteşte era de partea familiei Vendôme — îl împingea către puterea supremă. Mazarin făcu tot ce putu pentru a şi-o apropia pe doamna de Hautefort, socotind-o cea mai utilă pentru a-şi întări situaţia, fiindcă ea părea să se bucure de deplina prietenie a reginei ; dar planul nu-i reuşi. Însăşi regina îi vorbi acestei doamne şi-i arătă motivele care o determinaseră să-l numească pe Mazarin

prim-ministru, care era părerea ei despre capacitatea și dezinteresul acestui străin, precum și credința pe care-o avea că nemaiexistînd nici o intrigă în Franța, nici alte interese decît cele ale Statului, va fi, în sfîrșit, slujită cum trebuie. Îi mai spuse că socotea că Mazarin îi va apăra mult mai bine interesele față de domnul de Orléans și de domnul de Condé decît cei care — prin legăturile lor — manifestau simpatie sau antipatie fie pentru unul, fie pentru celălalt dintre cei doi prinți. Dar nici una din aceste raționi nu avu cîștig de cauză în fața doamnei de Hautefort ; ea nu se mulțumi doar să dezaprobe în sufletul ei, alegerea pe care-o făcuse regina și s-o contrazică tot timpul cît fu vorba de Mazarin ; ci se apucă s-o blameze în mod public, în niște termeni plini de dispreț, care urmau s-o jignească și care într-adevăr o jigniră. Căci cum regina începuse să țină prea mult la acest ministru și să renunțe la alții, nu putea concepe ca persoanele pe care le simpatiza să aibă sentimente diferite de ale sale ; așa că, din această pricină, și doamna de Hautefort începu să-i displacă. Aflîndu-se la Luvru, în cabinetul cel mare, neluminat, dar cu ferestrele larg deschise din pricina căldurii, ea îi chemă pe Beringhen, primul ei scutier și pe domnișoara de Beaumont, care fusese pînă atunci în slujba reginei Angliei. Regina li se plînse de prietena lor, căci și Beringhen o iubea pe doamna de Hautefort. Ea blamă felul acesteia de a se comporta și-și manifestă fățiș aversiunea față de nesupunerea ei ; le mai spuse că nu era obișnuită să i se cenzureze faptele, nici alegerea pe care o făcuse în persoana cardinalului Mazarin și le porunci să-i spună doamnei de Hautefort să-și vîre mințile în cap și să devină rezonabilă.

Cele două persoane — supărate de această situație neplăcută — și care nu voiau să se pună rău cu Curtea — o dezaprobară pe doamna de Hautefort și lăudară bunătatea și răbdarea reginei. În toiul acestei discuții, care fu lungă și în care de fapt lucrurile se și hotăriseră, doamna

de Hautefort se afla în cabinetul cel mic, lipit de cel în care se găsea regina. Cum era obișnuită să fie la curent cu toate secretele, se impacientă din pricina acelei discuții și începu a se frămînta cumplit. Mă aflam singură cu ea, dar cum de-abia venisem la Curte nu cunoșteam aproape pe nimeni ; singura persoană de care mă simțeam mai apropiată, era regina. Cum eu n-aveam de ce mă frămînta din pricina acelei discuții și cum mă plictisisem să mai aștept sfîrșitul, am părăsit-o și m-am dus să mă culc. În primele zile, nu m-am vîrît în nici un fel de treburi, hotărîtă s-o ascult pe regină. Așa că deocamdată mă distra grozav tot ce vedeam, ca o comedie bună ce se juca sub ochii mei și în care nu aveam nici un fel de interese.

Numai că doamna de Hautefort nu era tot atît de indiferentă ca mine ; bănuind probabil, că se discuta despre ea, cînd rămase singură, nu mai putu răbda și încercă să tragă cu urechea la ceea ce le spunea regina celor două persoane pe care le-am pomenit. Profitînd de faptul că se întunecase, se strecură de-a lungul ferestrelor și, auzind o parte din plîngerile reginei și din blamul celor doi prieteni ai ei, ascultă cît putu de mult. Nevrînd să mai fie acuzată pe nedrept de regină, și atît de prost apărată de „bunii" ei prieteni, se înfățișă Anei de Austria căreia îi spuse că auzise tot ce se vorbise împotriva ei. Se plînse cu vehemență, spunînd că i se părea cel puțin ciudat ca fidelitatea ei să fie astfel răsplătită. Și, cum se întîmplă ca cel care n-are dreptate să strige cel mai tare, nu omise nimic ca să se justifice, ba chiar se și înfurie, după cum mi-au povestit cei doi martori, trîntind niște reproșuri care nu erau menite să placă stăpînei sale și care n-au fost aprobate de prietenii ei. Regina fu uluită s-o vadă apărînd în acel loc ; dar, fără să-și arate mînia, îi spuse că era chiar bucuroasă de surpriza pe care le-o făcuse, fiindcă va auzi cu urechile ei ceea ce-i poruncise lui Beringhen să-i spună. Acuzata vărsă șiroaie de lacrimi și se căi

amarnic ; pînă la urmă, mărturisindu-şi dorinţa de a nu displace celei căreia îi datora totul, spuse şi ea ce-i veni în minte pentru a-şi justifica purtarea şi mai ales mînia de care dăduse dovadă. Făgădui să urmeze întocmai dorinţele reginei, împrietenindu-se cu Mazarin. Regina, care nu era rea din fire şi care era destul de amabilă, o iertă şi, dîndu-i mîna să i-o sărute, îi spuse rîzînd, pentru a-i potoli amărăciunea :

— De fapt, ar trebui, doamnă, să-mi săruţi numai degetul mic, fiindcă e degetul inimii, pentru ca între noi pacea să fie de acum încolo, deplină.

Acest procedeu, atît de blînd şi de plin de atenţii, ar fi trebuit s-o determine pe doamna de Hautefort să fie ataşată cu trup şi suflet reginei care era într-adevăr demnă de laudă, fiindcă o tratase într-un mod atît de cordial. Dar bunătatea ei nu fu răsplătită. Firea omului, care e greu de schimbat, o determină pe doamna de Hautefort să dezaprobe tot ce nu intra în vederile ei, fiindu-i peste putinţă să spună contrariul a ceea ce gîndea. Aşa că, la puţină vreme după asta, această sinceritate, o făcu să piardă toată prietenia şi favorurile reginei.

Capitolul VII

Ducesa de Montbazon. — Întîmplarea cu scrisoarea atribuită doamnei de Longueville. — Scandalul de la Curte. — Vizita reginei la prinţesa de Condé şi la ducesa de Longueville. — Doamna de Montbazon e alungată de la Curte.

— Dizgrațierea ducelui de Beaufort și a „Importanților". — Asasinatul plănuit asupra lui Mazarin. — Arestarea ducelui de Beaufort, la Luvru. — E condus la Vincennes. — Prinții de Vendôme sînt exilați din Paris. — Episcopul de Beauvais e trimis de la Curte. — Simplitatea acestui prelat. — Doamna de Chevreuse e trimisă la Tours. — Părăsește Franța. — Ordinul dat tuturor episcopilor de a se reîntoarce în diocezele lor.

Tot în acea epocă, avu loc o întîmplare care încurcă toate țițele de la Curte și datorită căreia domnul cardinal Mazarin se văzu așezat temeinic în funcția atît de mare la care rîvnea. Culmea ciudățeniei a fost că aceleași lucruri, menite să întoarcă toată Curtea pe dos, dimpotrivă, făcură ordine, dar o ordine de pe urma căreia avură de suferit și unii oameni de treabă. Deci toate evenimentele care s-au petrecut mai apoi, s-au datorat acelei întîmplări care putea să ia o întorsătură bună, dar care din păcate, a luat una rea, și care în loc să ne răsplătească, ne-a pedepsit. Se știe că de obicei, pricina marilor tulburări în State, sînt femeile ; războaiele care ruinează regatele și imperiile, se datorează aproape întotdeauna ori frumuseții femeilor, ori răutății lor. Ducesa de Montbazon — care se pare că a fost cea mai frumoasă, dar și cea mai năbădăioasă femeie din epoca noastră — fiind mama vitregă a ducesei de Chevreuse, ținea și ea cu familia Vendôme, nu atîta din dragoste pentru fata vitregă, cît pentru ducele de Beaufort (fiul cel mic al prințului de Vendôme), care o iubea nebunește. Deci aceste două doamne n-o înghițeau cîtuși de puțin pe prințesa de Condé care, la rîndu-i, n-avea ochi să le vadă nici pe una, nici pe cealaltă și care, așa după cum v-am mai spus, îl sprijinea pe Mazarin numai pentru că-l ura de moarte pe cancelarul de Châteauneuf. În afară de toate aceste animozități mai exista una și mai mare între doamna de Longueville — fiica prințesei de Condé —

şi doamna de Montbazon. Frumoasa şi tînăra domnişoară de Bourbon, silită de tatăl ei, se măritase cu ducele de Longueville, una dintre cele mai strălucite partide din pricina averii uriaşe pe care o avea. Deşi urma imediat după prinţii de sînge, doamna de Longueville nu-l socotea demn de ea, fie că nu era din os domnesc, fie din pricina vîrstei sale. Iar pe deasupra mai era şi îndrăgostit lulea, de cine credeţi ? De doamna de Montbazon. Cele două doamne nu numai că n-aveau de ce se iubi, ba dimpotrivă, se străduiau să-şi cîşune una alteia cît mai multe necazuri ; frumuseţea fără cusur a doamnei de Longueville, tinereţea şi neamul ales din care se trăgea, îi dădeau acesteia dreptul să-şi privească rivala, cu dispreţ.

Şi iată că într-o zi, doamna de Montbazon, aflîndu-se la ea acasă, înconjurată de o mulţime de lume, una dintre cameristele sale găsi o scrisoare la ea în odaie şi cum era şi firesc, o aduse stăpînei sale. Scrisoarea părea a fi a unei femei şi era adresată unui bărbat pe care se vedea clar că nu-l urăşte, ci dimpotrivă. Cum, de obicei, astfel de scrisorele sînt subiectul preferat de discuţie ori de cîte ori gazda are oaspeţi, scrisorica cu pricina nu făcu nici ea excepţie, stîrnind rîsetele şi comentariile tuturor celor aflaţi în vizită la doamna de Montbazon. După rîsete, urmă curiozitatea, iar după ea, bănuielile care-o făcură pe gazdă să presupună că scrisoarea trebuia să fi căzut din buzunarul lui Coligny, care tocmai plecase şi care — aşa cum se şoptea — era îndrăgostit nebuneşte de doamna de Longueville. Această prinţesă, deşi se bucura de reputaţia de a fi virtuoasă şi înţeleaptă, nu putea fi totuşi bănuită că i-ar displăcea adoraţia şi laudele. (Aceasta e dealtfel slăbiciunea tuturor femeilor care — la adăpostul respectului şi sub aparenţele unei prefăcute adoraţii — devin întotdeauna sclavele celor care le înalţă osanale.) Cei cărora doamna de Montbazon le-a spus că scrisoarea era a doamnei de Longueville, n-o crezură. Totul se transformă într-o istorioară nostimă pe care fiecare o şoptea

vesel, la urechea celui care încă n-o aflase. Așa că, în scurtă vreme, ajunse și la urechile prințesei de Condé care — trufașă și răzbunătoare — o puse serios la inimă. Aproape că-mi este și greu să vă spun cît de departe a dus-o mînia și durerea. Doamna de Longueville — care nu era mai puțin sensibilă — dar care era mai reținută, fu de părere să nu se facă prea multă zarvă. Gelozia pe care o nutrea față de doamna de Montbazon fiind pe măsura „dragostei" ce i-o purta soțului ei, n-o făcu să se mînie chiar atît de tare, încît să nu mai fie în stare a se preface că nu-i pasă ; mai ales că avea o fire care prefera să înăbușe întotdeauna scandalul, în loc să-l aţîțe. Dar mama ei nutrea cu totul alt fel de sentimente : voia să profite de avantajul pe care-l avea de a se înrudi cu familia de Bourbon și, neputîndu-se abține, făcu din această ceartă, o problemă de Stat. Veni deci la regină, îi ceru să facă dreptate și se plînse cu vehemență împotriva doamnei de Montbazon. Și iată Curtea împărțită în două tabere. Femeile, care o respectau pe prințesa de Condé și o disprețuiau pe dușmanca sa, trecură de partea celei dintîi, în vreme ce aproape toți bărbații trecură de partea doamnei de Montbazon. Paisprezece prinți veniră s-o vadă și s-o consoleze. Această victorie ca și plăcerea de a se răzbuna pe doamna de Longueville — ce-i răpise un iubit cu care într-o bună zi nădăjduia să se mărite, după moartea bărbatului ei care, într-adevăr, era foarte bătrîn — erau lucruri menite să bucure foarte tare o femeie fără scrupule, și care nu dorea altă reputație decît să facă zarvă cît mai multă în jurul ei și să aibă cît mai mulți amanți. Dar toți cei care-i măguleau vanitatea fură repede constrînși să-și vadă de treabă, de frica tînărului duce de Enghien care, auzind cît de supărată era mamă-sa, luă imediat și cu multă căldură parte surorii sale. Faptul îi făcu pe cei paisprezece prinți să fugă care încotro, întocmai ca potîrnichile, căci toți laolaltă nu prețuiau cît el. Singurii care meritau să fie exceptați, fiind într-adevăr demni de toată

stima, erau domnul de Nemours — care abia se însurase cu domnişoara de Vendôme (sora ducelui de Beaufort) — prinţ plin de calităţi, şi ducele de Guise, de asemenea un om de mare valoare, deşi purtarea sa lăsa de dorit, fiindcă dăduse de cîteva ori dovadă de lipsă de prudenţă şi de judecată. Regina — care ţinea foarte mult la prinţesa de Condé — fu imediat dispusă să-i dea dreptate : era mama ducelui de Enghien, care tocmai cîştigase o bătălie grea şi care devenise un căpitan de temut. Aşa că trebuia neapărat să-i dea dreptate, de teamă ca nu cumva regenţa să-l fie tulburată. Acestor considerente li se mai adăugau şi altele : în calitate de regentă era obligată să apere dreptatea, iar dreptatea cerea s-o reabiliteze în ochii lumii pe doamna de Longueville, care — lăsînd la o parte familia aleasă din care se trăgea — avea calităţi cu totul deosebite, o reputaţie ce nu putea fi atacată şi care, pe deasupra, mai era şi o persoană deosebit de drăguţă. În plus, doamna de Longueville era însărcinată. Fiindcă plecase la Barre, o casă pe care-o avea lîngă Paris, unde se dusese să-şi molcomească necazul şi să se odihnească, regina se duse s-o vadă ca s-o consoleze, făgăduindu-i că o va proteja. Primele amabilităţi odată schimbate, doamna de Condé o pofti pe regină într-un cabinet, unde şi mamă, şi fiică se aruncară la picioarele ei şi cerură să le facă dreptate pentru jignirea adusă de doamna de Montbazon. Se rugară cu atîta stăruinţă şi potop de lacrimi, încît regina — făcîndu-mi cinstea, după ce s-a reîntors de la Barre, să-mi povestească aceste lucruri — mi-a mărturisit că cele două principese o înduioşaseră atît de tare, încît le făgăduise că vor fi pe deplin satisfăcute. Lucrul se înfăptui într-adevăr, cu toată ceremonia de rigoare şi în aşa fel, încît cele două doamne fură pe deplin mulţumite.

Ducele de Beaufort, iubitul doamnei de Montbazon, începuse a decădea din acele prime favoruri care, la început, uluiseră pe toată lumea. În pofida dragostei pe care i-o purta doamnei de Montbazon, iată că regina dăduse

dreptate doamnei de Condé şi fiicei sale. Ceruse să i se dea Amiralitatea ; fusese refuzat pentru că Mazarin o sfătuise pe regină să i-o lase ducelui de Brezé, nepotul cardinalului de Richelieu. Acesta o căpătase de la unchiul lui şi o căpătase pe merit ; fără protecţia lui Mazarin, ar fi rămas fără ea. Această schimbare a reginei faţă de familia de Vendôme, displăcu bătrînului Vendôme, dar cel mai crunt îl jigni pe ducele de Beaufort. Se miră că-i fusese refuzată o favoare de care era aproape sigur şi despre care susţinea sus şi tare că regina i-o făgăduise în mod solemn. Plin de resentimente, se răci de Mazarin care-i punea mereu beţe în roate. Acesta, care văzuse cît de mult rîvneau cei din familia de Vendôme să se îmbogăţească, voi să se slujească de mînia doamnei de Condé ca să-i înlăture şi, dacă va putea, chiar să-i şi alunge din ţară. Aşa că ceea ce făcu nechibzuinţa doamnei de Montbazon — atît pentru a-şi satisface ambiţia, cît şi pentru a face rău celor ce susţineau partidul lui Mazarin — îi servi de minune cardinalului pentru a scăpa de duşmanii lui şi pentru a pune capăt intrigilor urzite împotriva sa. Cum era mult mai dibaci decît ei, fu uşor să se slujească de acele întîmplări mărunte, pentru a-şi atinge scopurile mari. Cardinalul era un om perfid ; ştia să se slujească de minune de aşa-zisa lui bunătate, în avantajul său ; stăpînea la perfecţie arta de a-i încînta pe oameni şi de a se face iubit de cei pe care soarta i-i scotea în cale. Am auzit pe cineva care-l cunoscuse foarte bine la Roma (mareşala d'Estrée), spunînd că atunci cînd voia, ştia să fie unul dintre oamenii cei mai fermecători ; acest lucru mă face să trag concluzia că nu e cazul să ne mirăm cum de l-a îndrăgit atîta nu numai regina, dar şi cei doi mari prinţi, domnul de Orléans şi domnul de Condé, cărora la început le dădea dreptate în orice, dar totodată şi cum de l-a urît atîta întreaga Franţă, care şi-a manifestat deseori dispreţul şi furia faţă de el ; şi asta, fiindcă naţiunea noastră, destul de îngăduitoare din fire, nu-i

putea suferi pe favoriți, urîndu-i cu înverșunare, indiferent de meritele pe care le-ar fi avut, și nelăsîndu-se dominată de ei, cu atît mai vîrtos de unul ca Mazarin ale cărui cusururi displăceau tuturor, pînă și celor mai îngăduitori, căci era josnic, avar, mincinos și lipsit de recunoștință.

Regina — pentru a face ordine în această încurcătură de la Curte, pe care ea o socotea un fleac — porunci ducesei de Montbazon să se ducă la doamna prințesă de Condé și să-i ceară scuze. Ceea ce urma să spună, ca și ceea ce urma să i se răspundă, fu scris cu grijă în cabinetul cel mic de la Luvru, pe hîrtia sa cerată de către însuși cardinalul, care se prefăcu a se strădui să pună capăt scandalului, dînd satisfacție ambelor părți. Eram de față în seara în care toate aceste neghiobii fură examinate îndelung și-mi amintesc că am rămas uluită în sinea mea, de nebunia și de preocupările ridicole ale celor mari. Am văzut-o pe regină, în cabinetul cel mare, cu doamna de Condé alături de ea — care emoționată și mîniată — făcea din tot acest flecușteț, o crimă de les-majestate. Doamna de Chevreuse — vîrîtă și ea în acest scandal al mamei sale vitrege — se afla și ea acolo, împreună cu domnul cardinal, pentru a alcătui scurta cuvîntare ce trebuia rostită. Se discută cam un ceas asupra fiecărui cuvînt. Cardinalul — care conducea afacerea — se ducea de la o tabără la cealaltă, chipurile pentru a aplana diferendul, ca și cum această împăcare ar fi contribuit cu ceva la fericirea Franței sau la fericirea sa personală. După părerea mea, n-am mai văzut niciodată o mascaradă atît de perfectă; lucrul în sine era un fleac, dar fiece nouă zi aducea cu sine noi întîmplări supărătoare și neplăcute, fie particularilor, fie prinților și prințeselor, fie regilor și reginelor. Capetele încoronate sînt cele mai expuse bîrfelilor; cele mai rezonabile se prefac a nu auzi nimic, ca să nu pedepsească pe nimeni. Ei știu și trebuie să știe că e vorba de un rău iremediabil. Nu există nici un loc pe lume unde limbile să fie mai slobode și spiritele mai pornite să-i

bîrfească şi să-i scuture pe suveranii lor, aşa cum e la noi în Franţa. Toţi îi înjură în gura mare pe regi şi pe miniştri şi fiecare îşi dă cu părerea în legătură cu treburile lor, fără ca cineva să le vîre minţile în cap. În sfîrşit, ceea ce n-ar fi trebuit să deranjeze pe nimeni, sau care — din prudenţă — ar fi trebuit cocoloşit, deveni, datorită fatalităţii, un lucru cu nişte urmări catastrofale.

Se hotărî deci că vinovata se va duce a doua zi la doamna Prinţesă ; că va trebui să-i spună că vorbele răuvoitoare fuseseră născocite de nişte invidioşi şi că în sinea sa ea nu s-ar fi gîndit niciodată la una ca asta, cunoscînd prea bine virtutea doamnei de Longueville, precum şi respectul pe care i-l datora. Acest scurt discurs fu scris pe un bilețel care fu prins de evantaiul doamnei de Montbazon pentru a fi rostit, cuvînt cu cuvînt, în faţa prinţesei de Condé. Doamna de Montbazon îl rosti într-adevăr, dar într-un mod atît de mîndru şi de plin de trufie, încît întreaga ei înfăţişare părea mai curînd a spune : „Îmi bat joc de tot ceea ce sînt obligată să rostesc !“ După această satisfacţie, doamna Prinţesă, o rugă pe regină să-i îngăduie să nu se mai afle niciodată acolo unde s-ar fi aflat şi ducesa de Montbazon, rugăminte pe care regina i-o îndeplini pe loc. Dorea să-i facă această plăcere, mai ales că era convinsă că lucrul nu va avea nici un fel de consecinţă, deşi era oarecum dificil de pus în practică. Iată însă că la cîteva zile după asta, doamna de Chevreuse oferi o gustare, reginei, în „Grădina Renard“, de la capătul parcului Tuileries. Regina ţinu s-o ia cu ea şi pe doamna de Condé, asigurînd-o că doamna de Montbazon nu va fi acolo, fiindcă ştia că peste zi nu se simţise bine şi că chemase medicul. Asigurată deci de regină că rivala ei nu va veni, doamna de Condé se hazardă s-o urmeze. Dar cînd regina intră în grădină, i se spuse că ducesa de Montbazon se afla acolo, pretinzînd că trebuia neapărat să onoreze masa pe care o dădea fiica ei vitregă. Regina rămase surprinsă ; îi făgăduise doamnei de Condé

că nu se va vedea cu rivala ei, așa că fu cum nu se poate mai încurcată de această întîlnire. Doamna de Condé voi să plece ca să nu strice serbarea ; dar regina o opri spunîndu-i că era de datoria ei să îndrepte lucrurile, fiindcă prințesa nu se hotărîse să vină decît după ce regina își dăduse cuvîntul că nu se va întîlni cu ducesa. Ca să nu iște zarvă, trimise pe careva s-o roage pe doamna de Montbazon să se prefacă cum că nu se simte bine și să plece, scoțînd-o astfel din încurcătură. Numai că ducesa, cunoscînd pricina acestei „alungări", nu consimți să fugă din fața rivalei sale și fu atît de puțin abilă, încît refuză această rugăminte celei căreia îi datora foarte multe lucruri. Regina se simți ofensată de atîta nerecunoștință ; nu voi s-o lase pe doamna Prințesă să plece singură, refuză gustarea și plimbarea și se reîntoarse la Luvru, foarte pornită împotriva doamnei de Montbazon care-i arătase atît de puțin respect. Cum, de obicei, regii sînt mult mai puternici decît cei care-i ofensează, sigur că le e foarte ușor să se răzbune pe ei. Așa că, a doua zi, regina îi trimise vorbă doamnei de Montbazon să plece de la Curte și să se retragă la una din reședințele sale. Ea plecă imediat, spre marele regret al prietenilor săi și chiar al ducelui de Orléans care, iubind-o mult odinioară, își mai aducea și acum aminte de acest lucru. Din păcate, nu putu s-o ajute în nici un fel, fiindcă regina era mînioasă foc. Această dizgrațiere fu în curînd urmată de cea a ducelui de Beaufort și a grupului „Importanților". Iubirea pe care i-o purta exilatei, durerea pe care o simțea văzînd că o altă persoană[1] îi luase locul în inima reginei, ura pe care prințul de Condé, mama acestuia și doamna de Longueville o nutreau față de familia lui și mai ales ura cardinalului împotriva casei de Vendôme, îi amărîră cumplit viața lui de Beaufort, năruindu-i toate planurile pe care și le făcuse — și pe bună dreptate — în legătură cu soarta măreață care-l

[1] E vorba de Mazarin.

aştepta. Fu cumplit de nefericit că nu putu fi de aceeaşi părere cu regina care păruse să aibă multă încredere şi să nutrească multă prietenie faţă de el. Şi tocmai aceste două sentimente stricară totul : căci, voind să se bucure singur de favoarea reginei, nu putu îndura s-o împartă cu altul, după cum nu putu îndura să nu-şi poată ajuta neamurile pe care voia să le pună în posturi înalte. Aşa că, fiind legat de nişte nefericiţi, aceştia îl tîrîră după ei şi căzînd, se văzu ajuns într-o stare demnă de plîns. Fu acuzat că voise de două ori să-l asasineze pe Mazarin, şi regina fu convinsă că-i pusese gînd rău. Alte persoane m-au asigurat însă că nu voise decît să-l sperie. Am auzit spunîndu-se, de asemenea, că ar fi existat totuşi o fărîmă de adevăr în acuzaţia asta. Oameni demni de încredere şi prea puţin ataşaţi cardinalului, mi-au mărturisit că, într-o zi, în vreme ce Mazarin se pregătea să se ducă să ia masa la preşedintele de Maisons, undeva, la ţară, a văzut nişte soldaţi care începuseră a se înşirui pe drum ; că ducele de Orléans sosind din întîmplare, chiar în clipa în care cardinalul se pregătea să se urce în trăsură, ţinu morţiş să vină cu el şi că numai prezenţa acestuia împiedicase să fie ucis.

Altă dată, Istoria ne asigură că Mazarin, pornind de acasă spre Luvru — care se afla în direcţie cu totul opusă — urma să fie împuşcat de la o fereastră ; că în seara aceea fusese avertizat să nu se ducă nicăieri şi că în colţul străzii vecine se aflau îngrămădiţi o mulţime de soldaţi, călări pe cai. Ştiu eu însămi că unii prieteni ai ducelui de Beaufort n-au negat cîtuşi de puţin faptul şi că e adevărat că a doua zi a circulat zvonul, care a făcut mare vîlvă la Curte, că ducele de Beaufort a vrut să-l omoare pe cardinalul Mazarin. Zvonul a fost auzit de multă lume, iar regina mi s-a părut a fi foarte puţin încîntată de ducele de Beaufort şi de intriga „Importanţilor" săi. Apropiindu-mă de ea şi întrebînd-o de ce era atîta zarvă la Curte, ea mi-a răspuns :

— Vei vedea, înainte de a trece patruzeci şi opt de ore, cum mă voi răzbuna pentru renghiul pe care au vrut să mi-l joace amicii ăştia răutăcioşi !

Cum nu eram nici interesată, nici curioasă, şi cum sînt din fire, o persoană discretă, am păstrat, cu sfinţenie, în sinea mea, ceea ce mi-a spus regina şi am aşteptat să văd ce o să se întîmple peste trei zile, aşa cum mă avertizase regina. Amintirea acestor cîtorva cuvinte nu s-a şters niciodată din minte. Am văzut, în ura ce mocnea în ochii reginei şi în faptele ce s-au petrecut a doua zi, iar unele chiar în acea seară, de ce e în stare o regină cînd e furioasă, fiindcă poate face cu supuşii ei orice vrea.

Chiar în aceeaşi seară, ducele de Beaufort, întorcîndu-se de la o vînătoare ce avusese loc cu cîteva zile înainte de alungarea doamnei de Montbazon, se întîlni — intrînd în Luvru — cu doamna de Guise, cu doamna de Vendôme, mama sa, şi cu doamna de Nemours, sora sa, care stătuseră toată ziua în preajma reginei. Aflaseră şi ele vestea despre asasinarea lui Mazarin şi văzuseră spaima zugrăvită pe chipul reginei. Aşa că făcură tot ce putură pentru a-l împiedica pe prinţ să urce la etaj, spunîndu-i că toţi prietenii lui îl sfătuiau să plece pentru cîteva zile, aşteptînd să vadă cum aveau să se mai desfăşoare lucrurile. Dar el, fără să pară uimit, îşi continuă drumul, răspunzîndu-le ceea ce ducele de Guise scrisese pe un bileţel în care era avertizat că va fi ucis : „Nu vor cuteza !“ Era curajos şi pe deasupra, îmbătat de favoarea de care era convins că se bucură. O văzuse pe regină în dimineaţa sau în seara zilei precedente, vorbindu-i cu aceeaşi blîndeţe şi familiaritate ca de obicei ; aşa că nu-şi închipuia că soarta i s-ar putea schimba chiar atît de lesne. Intră deci la regină, plin de siguranţă. O găsi în cabinetul cel mare de la Luvru ; aceasta îl primi cu căldură, şi-l întrebă cum decursese vînătoarea, ca şi cum n-ar fi fost preocupată decît de acest lucru. Învăţase să-şi ascundă sentimentele, de la răposa-

tul ei soț, Ludovic al XIII-lea, care practicase acest urît cusur, mai bine decît oricare alt rege de pe pămînt. În timp ce discuta atît de pașnic cu Beaufort, iată că sosi Mazarin. Regina se ridică și-i spuse s-o urmeze în cămăruța cenușie, dînd de înțeles că ar avea ceva de discutat cu el. Regina ieși, urmată de ministru. Ducele de Beaufort, dînd și el să iasă prin cabinetul cel mic, dădu nas în nas cu Guitaut, căpitanul gărzilor reginei, care-l arestă, poruncindu-i, în numele regelui și al reginei, să-l urmeze. Fără să se mire, ducele — după ce-l privi fix — îi spuse :

— Da, am să te urmez ! Dar trebuie să-ți mărturisesc că lucrul mi se pare destul de ciudat !

Apoi, întorcîndu-se spre partea unde stăteau doamnele de Chevreuse și de Hautefort — care se aflau în cabinetul cel mic și discutau împreună — le spuse :

— Doamnelor, iată că regina a poruncit să fiu arestat !

Cele două doamne au rămas uluite și chiar s-au arătat a fi foarte îndurerate, fiindcă îi erau prietene ; în ceea ce-l privea pe duce, cred că inima îi era plină de ciudă și de mînie. Nu-și putea închipui că, după ce-o slujise pe regină în epoca în care fusese atît de nefericită, ea ar fi avut vreodată inima să-l trateze astfel. Ducele nu prea cunoștea lumea și nici n-avea o minte prea isteață, ca să judece sănătos lucrurile ; era un om care se îmbăta cu falsa glorie a unor favoruri demult apuse ; prin urmare, fu foarte nemulțumit să se vadă înșelat și dezamăgit, după ce-și făcuse atîtea planuri mărețe ; dar, fiind curajos, făcu față nenorocirii. După ce intră în odaia lui Guitaut, unde fu dus la început, ceru să i se aducă masa. Mîncă zdravăn și cu poftă și dormi tun. De îndată ce fu arestat, veniră în goană la Luvru doamna de Vendôme, mama sa, și doamna de Nemours, sora sa, ca să se arunce la picioarele reginei și s-o roage să-l ierte. Dar nu putură să ajungă la ea, așa că lacrimile și strigătele lor nu fură văzute și

auzite decît de cîteva persoane care încercară să le consoleze. M-am numărat și eu printre aceste persoane, spunîndu-le că n-o vor putea vedea pe regină. Că n-o vor putea determina să-și schimbe hotărîrea și că ar face mai bine, pe moment, să lase lucrurile în voia soartei. Ducesa de Vendôme, care era o femeie de înțeles, poreclită și „mama săracilor", își dădu seama că nu mai era nimic de făcut.

A doua zi în zori, prizonierul fu dus la Vincennes. I se dărui un valet de-al regelui, ca să-l slujească și un bucătar. Prietenii săi se plînseră că nu i se lăsase nici măcar unul dintre servitorii săi ; dar regina — căreia i-am vorbit în numele lor — mi-a spus că nu se obișnuia acest lucru. Apoi li se trimise poruncă domnului și doamnei de Vendôme precum și domnului de Mercoeur, fratele mai mare al ducelui de Beaufort, să părăsească imediat Parisul și să se retragă la una din reședințele lor. Domnul de Vendôme se scuză că era bolnav. Dar pentru a-l îmboldi să plece cît mai repede și a-i face călătoria cît mai plăcută, regina îi trimise litiera ei. Unele persoane, foarte afectate de această dizgrațiere a familiei de Vendôme, spuseră că regina făcuse o afacere de Stat dintr-un fleac. Dar dușmanii acestei familii — care erau prieteni cu prințesa de Condé și care erau la curent cu toată intriga din palatul Condé — înveninară pînă și cele mai neînsemnate lucruri, iar cardinalul nu fu deloc supărat să profite de mînia reginei, pentru a-i îndepărta de la Curte pe toți cei care se opuneau la instalarea lui, dîndu-i de înțeles stăpînei sale că prinții de Vendôme nu erau atît de necăjiți decît pentru că nu se mai putea spune că de fapt ei guvernau țara, lăsînd să se creadă că ea nu făcea nici un bine nimănui, decît la recomandarea lor. Un mare număr de oameni — vîrîți în această cabală — care o sîcîiau în fiece zi pe regină, cu pretențiile lor — o convinseră lesne că de fapt ea nu era cîtuși de puțin obligată să-i despăgubească pentru niște pierderi de care nu era vino-

vată cu nimic şi că era cazul să pună capăt pretenţiilor ducelui de Beaufort, care dovedise îndestul, prin nechibzuinţa sa, că în loc să slujească Statul, mai curînd îl ducea de ripă. Dealtfel, îşi dădu şi ea singură seama că, în calitate de regentă, era obligată să renunţe la slăbiciunile sale, să nu se gîndească decît la binele public şi să nu aibă alte interese decît cele ale Statului, care erau cu totul opuse celor pe care le avusese pe vremea cînd nu avea copii şi cînd era ameninţată în orice clipă că va fi trimisă îndărăt, în Spania. Căci pe vremea aceea ea nu avusese decît foarte puţini prieteni şi slujitori, cărora le datora recunoştinţă. Pretinsul asasinat de care erau acuzaţi „Importanţii", nu i se părea chiar de necrezut, ei, care ştia sigur că unii avuseseră de gînd să-l ucidă pe cardinalul de Richelieu. A doua zi după arestarea ducelui de Beaufort, în vreme ce cameristele o pieptănau pe regină, ea ne făcu cinstea de a ne spune — celor două femei şi mie — ce-i zisese Beaufort lui Guitaut, cînd îl arestase. Îi admiră curajul de a fi manifestat atîta nepăsare faţă de nenorocirea ce i se întîmplase şi ne spuse că-l avertizase de nenumărate ori să-şi schimbe conduita şi că, dacă i-ar fi urmat sfatul, ar fi scăpat de acel necaz. Apoi ne mai spuse că se hotărîse să-l aresteze, cu multă durere în suflet, deplîngînd în sinea ei faptul că fusese obligată să-i mîhnească familia ; că în clipa în care ştiu că i se executa ordinul, inima începuse să-i bată nebuneşte. Ne mai istorisi apoi că, cu două sau trei zile mai înainte de a-l aresta, se dusese să se plimbe prin pădurea Vincennes, unde Chavigny oferise un ospăţ grandios şi văzîndu-l pe Beaufort foarte vesel, îl plînse zicîndu-şi în sinea ei : „Vai, bietul băiat, peste trei zile va fi tot în această pădure, dar nu va mai rîde !" Domnişoara Filandre, prima cameristă a reginei, se jură că în seara aceea, cînd se culcase, regina plînsese. Că-i mărturisise cît de mult îl iubise pe vremea răposatului rege şi cît îi era de greu acum să-l pedepsească şi să se despartă de el. Iată

niște dovezi de bunătate, vrednice de toată stima. Dar, în ciuda acestei calități, era oarbă la orice, o orbire pur și simplu condamnabilă. Căci s-a supus orbește lui Mazarin, cedînd întotdeauna în fața rugăminților și dorințelor acestui bărbat fericit, chiar din clipa în care se hotărîse să-i reziste. Bunătatea și spiritul ei de dreptate dispăreau cu desăvîrșire cînd era vorba de acest ministru, îndată ce intrau în joc patima sau sfaturile care o călăuzeau. Și, spre nenorocirea noastră, dacă uneori, părerile ei erau opuse celor ale lui Mazarin, încrederea pe care o avea în el și neîncrederea pe care o avea în ea, o făceau să nu-și susțină acele păreri și să le adopte cu mare ușurință pe cele propuse de Mazarin. Noroc c-o vedeam destul de rar într-o astfel de situație.

Dizgrațierea ducelui de Beaufort fu urmată de cea a episcopului de Beauvais, care nu putu ține piept unui concurent atît de puternic cum era Mazarin. Pălăria de cardinal cerută pentru el, fu contramandată ; episcopul părăsi Curtea fără regrete și se duse la episcopia lui din Beauvais. Iată un lucru despre care nu pot să vorbesc fără s-o țin de rău pe regină, fiindcă putea să-l facă pe acest episcop, cardinal, pentru a-i răsplăti serviciile, chiar dacă-l scotea din minister. Era un om de treabă, foarte pios și foarte liniștit ; putea trăi la Curte, fără a da de bănuit vreodată că ar avea de gînd să se vîre în vreo intrigă. Îi fusese de mare ajutor reginei (ba chiar o împrumutase și cu bani) și dăduse dovadă de o mare fidelitate. Banii i-au fost înapoiați ; dar fidelitatea, care prețuiește mai mult decît toate comorile Indiei, i-a fost foarte prost răsplătită. Voi mai adăuga doar că bietul episcop era atît de inabil, încît dușmanilor săi le-a fost foarte ușor să-l facă de rîs în ochii reginei. Cardinalul Mazarin s-a slujit de o vorbă spusă de spiscop, cu prea multă ușurință, pentru a o convinge pe stăpîna sa că nu era în stare de nici un secret. După întemnițarea ducelui de Beaufort,

cu care episcopul era prieten, bătrînul de Beauvais îi spusese prinţului de Condé că-l mira faptul că el consimţise la această întemniţare. Prinţul, care nu era deloc necăjit de acest lucru, îi răspunsese :

— Dar dumneata, domnule, care eşti ministrul reginei, cum de n-ai împiedicat acest lucru ?

— Aş fi făcut-o, i-a răspuns episcopul de Beauvais, şi l-aş fi avertizat, dacă aş fi ştiut !

Domnul Prinţ — care găsi acest răspuns nedemn de un om ce se ocupa de afacerile Statului, îi rîse în nas şi povesti întîmplarea cîtorva prieteni. Brancas, fiul ducelui de Villars, foarte ataşat ducelui de Orléans şi foarte bun prieten cu abatele de la Rivière, îi relată acestuia din urmă, toată istoria. Abatele i-o spuse stăpînului său — ducele de Orléans — ducele i-o spuse reginei şi lui Mazarin. Cardinalul trase imediat foloase din toată treaba asta, zugrăvindu-l pe bietul episcop, în faţa reginei ca pe un om ce nu prezenta nici o siguranţă şi că atunci cînd era vorba de secretele de Stat, putea deveni chiar periculos.

Această imprudenţă contribui enorm la îndepărtarea lui ; regina dealtfel observase mai demult că episcopul nu era în stare s-o ajute să ţină sceptrul, a cărui greutate o copleşea. Ea nu era obişnuită să muncească, şi treburile regenţei, începură s-o sperie ; dorea deci alături, un om abil şi inteligent care s-o scutească de povara cîrmuirii ; negăsindu-l în persoana episcopului de Beauvais, ea îşi îndreptă privirea către cardinalul Mazarin, care părea să aibă toate calităţile necesare unui ministru destoinic.

Doamna de Chevreuse, sătulă să-şi vadă prietenii exilaţi sau prost trataţi şi încrederea reginei faţă de ea slăbind zilnic, se plînse Anei de Austria de prea puţina consideraţie pe care o manifesta faţă de vechii ei slujitori. Regina o rugă să nu-şi mai vîre nasul unde nu-i fierbe oala, s-o lase să cîrmuiască Statul cum socotea ea de cuviinţă, şi să nu se amestece în treburile sale. O sfătui

— după cum am avut cinstea să-mi povestească — să-şi petreacă vremea într-un chip mai plăcut, să nu se mai vîre în nici o intrigă şi să se bucure, sub regenţa sa, de tihna de care nu avusese parte sub răposatul rege. Apoi îi mai spuse că venise vremea să se retragă şi să se mai gîndească şi la cele cereşti, nu numai la cele lumeşti. Numai dacă accepta aceste condiţii, îi făgădui să mai fie prietenă cu ea. Dacă ea ţinea cu tot dinadinsul să tulbure Curtea şi să se amestece în treburi care n-o priveau, o va sili să plece.

Doamna de Chevreuse nu fu de acord nici cu mustrările, nici cu sfatul de a se retrage la o mănăstire. Nu crezu nici o secundă că evlavia şi grija pentru salvarea sufletului ei erau motivele care o determinaseră pe regină să-i vorbească astfel. Mai ales că la Curte, o astfel de marfă n-avea căutare. Ideea retragerii nu-i trecu nici măcar o secundă prin minte ; dimpotrivă, nimic nu revoltă mai aprig spiritele decît predicile ipocrite. Cea pe care i-o ţinuse regina, avu deci efectul pe care era firesc să-l aibă. Şi cum regina nu fu satisfăcută nici de răspunsul, nici de purtarea doamnei sale de onoare, începu a-i purta sîmbetele. Pe de altă parte, doamna de Chevreuse, văzînd că bunăvoinţa reginei scădea zilnic faţă de ea, nu se miră cîtuşi de puţin cînd primi porunca de a se retrage la Tours, la una din reşedinţele sale. Plecă imediat de la Curte şi în cîteva zile ajunse la Tours ; dar neputînd sta liniştită acolo, se deghizară — şi ea şi fata ei, domnişoara de Chevreuse — şi porniră la drum. Voiau să ajungă în Anglia, dar în insula Guernesey se îmbolnăvi şi suferi cumplit din pricina lipsurilor. Aşa că de acolo o porni spre Flandra, unde acel biet duce de Lorena, deşi el însuşi surghiunit, o primi pentru a doua oară şi o ajută cu prisosinţă. Ca să se disculpe pentru izgonirea ei, cardinalul Mazarin spunea că doamna de Chevreuse iubea prea mult Spania ; că ţinea morţiş să se încheie pacea cu spaniolii, în favoarea lor, şi că nu voise niciodată să-i

accepte prietenia. I-am auzit spunînd pe cei care au cunoscut-o mai îndeaproape, că n-a existat nimeni, în toată Franța, care să cunoască mai bine ca ea interesele tuturor prinților, nici care să vorbească atît de bine și nici care să aibă ușurința de a descurca pînă și cele mai încurcate afaceri ; numai că prin felul în care s-a comportat, inteligența sa nu mi s-a părut a fi chiar atît de mare ca reputația de care se bucura. Cum era isteață și umblată prin străinătăți, socot că merita aceste laude și poate că era chiar în stare să-și dea părerea în legătură cu pacea. Trebuie însă să spunem despre ea — dacă vrem să fim drepți — că cei care-i analizaseră părțile bune, îi găsiseră și multe cusururi. Cînd vorbea, o cam lua gura pe dinainte, și era veșnic ocupată cu tot felul de intrigi în care se vîra. E de asemenea de presupus că nu prea punea bază pe rațiune și că partea ei tare erau pasiunile. Regina și ministrul ei aveau deci unele motive să se teamă de ea. Am auzit-o cu urechile mele pe această faimoasă ducesă, spunînd (într-o zi cînd am lăudat-o că luase parte la mai toate marile afaceri politice petrecute în Europa) că niciodată inima nu-i fusese stăpînită de ambiție, ci că întotdeauna se lăsase călăuzită de plăcere ; că se vîrîse în toate acele afaceri politice numai ca să fie alături de bărbații pe care i-a iubit.

Tot cam în acea vreme sau puțin după asta, se porunci tuturor episcopilor să se retragă la diocezele lor. Porunca fusese dată mai mult pentru bătrînul episcop de Lizieux, care nu voia cu nici un chip să plece din Paris. Era evlavios, vorbea frumos și cam spunea lucrurilor pe nume. Era socotit un fel de „sfînt al Curții". Avea obiceiul să-i spună reginei „fiica mea", iar regina îi arătase întotdeauna un respect fără margini. Răposatul cardinal, deși nu-l iubea fiindcă era prea bun prieten cu regina, nu se gîndise niciodată să-l alunge și nutrise întotdeauna o oarecare venerație pentru virtutea și pentru barba lui albă. Totuși acum trebui să se ducă și el, împreună cu

ceilalți. Își dădu imediat seama că de fapt porunca, deși generală, fusese dată anume pentru el, la rugămintea lui Mazarin. Era prieten intim cu domnii de Vendôme, locuia în casa lor și vorbea foarte liber cu regina, așa că Mazarin — temîndu-se de el — fu bucuros să-i facă vînt cît mai repede de la Curte. Iată-l deci, într-o bună dimineață, venind la regină să-și ia rămas bun. Ana de Austria tocmai se îmbrăca. Neștiind ce să-i zică și fiind foarte încurcată să-l vadă acolo, îl rugă s-o pomenească în rugăciunile sale. Bătrînul nu scoase o vorbă : voia desigur, să-i arate — prin tăcerea lui — că se supunea poruncii, dar că nu era de acord cu ea. Eram de față și am observat cu amărăciune acest lucru, atît pentru regină cît și pentru cel pe care ea îl alunga. Mai tîrziu, regina aflîndu-se la Val-de-Grâce, i-a spus marchizei de Maignelay [1], doamnă de o calitate deosebită și de o virtute rară, prietenă bună cu bătrînul episcop, că fusese obligată — din mai multe considerente — să-l îndepărteze, dar că se jura că fusese foarte necăjită și că se hotărîse foarte greu să renunțe la un om pe care-l iubea ca pe propriul ei tată.

Capitolul VIII

Duelul dintre ducele de Guise și Coligny, din pricina doamnei de Longueville. — Moartea lui Coligny. — Ușurințele și prostiile ducelui de Guise. — Regina se duce să stea la Palatul Regal. — Se îmbolnăvește de tristețe și

[1] *Claude Marguerite de Gondy*, era mătușa cardinalului de Retz, coadjutorul arhiepiscopiei Parisului.

de mîhnire. — Doamna de Hautefort ; ura sa împotriva cardinalului Mazarin, imprudențele față de regină, disgrațierea și disperarea ei. — Deplina putere a cardinalului. — Influența sa asupra reginei. — Schimbări în slujbele civile. — Tabloul vieții particulare a reginei. — Gusturile, sentimentele, firea, dispoziția sufletească, portretul ei la patruzeci și ceva de ani. — Ducele de Orléans pleacă să comande armatele din Flandra, iar ducele de Enghien, pe cele din Germania. — Primele agitații din Parlament. — Președintele Barillon e exilat în Pignerol. — Parlamentul se duce *in corpore*, la Palatul Regal, pentru a protesta împotriva acestei exilări. — Regina refuză să-l primească. — Ședereа la Curtea din Ruel. — Frumoasele versuri ale lui Voiture, închinate reginei. — Părerea lui Henric al III-lea despre Paris.

Cam în acea vreme avu loc un duel în Piața Regală, între ducele de Guise, unul dintre principalii susținători ai doamnei de Montbazon și contele de Coligny. Duelul era urmarea scrisorii pe care doamna de Montbazon o găsise la ea acasă și pe care ținuse să i-o pună în circă doamnei de Longueville. Ducele de Guise, brav ca și strămoșii săi, avu avantaj asupra bietului martir al doamnei de Longueville, rănindu-l atît de grav la braț, încît muri foarte curînd după asta, peste măsură de nefericit din pricina nenorocirii ce i se întîmplase L'Estrade îi sluji ca ajutor ; dealtfel îi era și rudă ; dorind să-l împiedice să-și piardă viața, îi spuse — cînd acesta îl trimise la ducele de Guise să-l provoace la duel — că dacă ducele de Guise — care nu luase parte la tămbălăul iscat de doamna de Montbazon — renunță la duel, ar trebui să fie satisfăcut. Dar Coligny îi răspunse :

— Nu e vorba de asta ! I-am făgăduit doamnei de Coligny că mă voi bate cu el, în Piața Regală, așa că acum nu mai pot să dau înapoi !

Bridieu, secundul lui de Guise, fu rănit la rîndu-i de L'Estrade ; după ce-l răni şi-l scoase din luptă, L'Estrade alergă în ajutorul prietenului său, pe care-l găsi într-o stare jalnică. De Guise — faţă de care Coligny se oferi să continuie lupta, deşi era grav rănit — văzînd sîngele care-i curgea şiroaie, nu voi să-i accepte propunerea şi-l asigură de toată simpatia lui. Doamna de Longueville se pare că se afla la bătrîna ducesă de Rohan, de unde urmărea lupta, ascunsă în dosul unei ferestre. Dar curiozitatea îi fu prost răsplătită. Acest duel îl umplu de glorie pe ducele de Guise, care era un bărbat plin de spirit şi de calităţi ; din păcate, era foarte fluşturatic, fapt care făcea să nu prea fie respectat. Căci — în afară de faptul că nu se prea străduia să-şi păstreze prestigiul şi averea, cum făcuseră înaintaşii săi şi că întreaga sa comportare era lipsită de prudenţă, dăduse prea multe dovezi de neseriozitate, fie în diversele legături amoroase, fie în căsnicie, pentru ca vreo femeie cu scaun la cap să-l mai poată lua în serios. În tinereţe, fusese îndrăgostit de principesa Ana de Gonzague ; îi făgăduise c-o ia de nevastă şi-o făcuse să alerge după el, crezînd că într-adevăr se va însura cu ea. Apoi după ce-şi bătu joc de ea, o părăsi fără nici o remuşcare, dîndu-i deplina libertate să se mărite cu cine-o vrea. Principesa era frumoasă şi deşteaptă. Aşa că nu-i fu deloc greu să-şi găsească un alt bărbat. După cîţiva ani, se mărită cu Prinţul Palatin al Boemiei ; o vom reîntîlni în timpul regenţei Anei de Austria sub numele de Prinţesa Palatină, prilejuind şi înlesnind o seamă de schimbări la Curte. După ce scăpă de această principesă, ducele de Guise plecă în Flandra, unde se însură — de data asta de-adevăratelea — cu contesa de Bossu. Căsătoria fu celebrată de un episcop, rudă cu contesa. După ce-i tocă cincizeci de mii de livre, în timpul exilului, o părăsi şi pe nevastă-sa. Veni din nou în

Franța, unde nu se mai gîndea la ea decît atunci cînd o înjura. În timpul regenței, l-am văzut îndrăgostit de una dintre domnișoarele de onoare ale reginei, cu care ținea morțiș să se însoare, vorbind întruna despre această căsătorie, ca și cum ar fi uitat că de fapt era însurat. Domnișoara de Pons — pe care n-o deranja să aibă un amant însurat — s-a complăcut multă vreme în această situație. Apoi am văzut-o părăsind Curtea și ducîndu-se să trăiască alături de duce, legănîndu-se cu iluzia că acesta o va lua de nevastă. I-a fost multă vreme ibovnică, după care ura și dezamăgirea au luat locul acestei strînse amiciții. În ceea ce-o privește pe contesa de Bossu, ea a venit de mai multe ori din Flandra, în Franța, ca să-și caute bărbatul, alungată de soacră-sa fiindcă nu mai avea bani, disprețuită de necredinciosul ei bărbat și fugind din regat, cînd din porunca reginei, cînd din propria sa inițiativă. Această iubită dezolată fu compătimită de toți care o văzuseră, fiindcă era frumoasă și nefericită : mai ales că în prima sa călătorie fusese atît de strîmtorată, încît doamnele din Franța au trebuit să pună mînă de la mînă și să-i încropească suma cu care să se poată întoarce acasă. În ultimele călătorii, și-a pierdut toată compasiunea celor din jur, arătînd că era femeie și ca atare că știe să se descurce ; am auzit spunîndu-se că, fără să fie gelos, ducele de Guiș începuse chiar s-o privească cu admirație.

Dar să revenim la cabinetul regentei și să vedem ce s-a mai întîmplat aici. Regina părăsise Luvrul, din pricină că apartamentul ei nu-i mai plăcea și-și alesese ca reședință palatul pe care cardinalul de Richelieu murind, i-l lăsase regelui. De îndată ce s-a mutat aici, s-a îmbolnăvit grav de gălbinare, pe care medicii o atribuiră necazurilor și tristeții. De fapt, plîngerile făcute împotriva cîrmuirii sale, o supăraseră cel mai mult. Afacerile Statului îi creaseră și ele o mulțime de încurcături. Iar durerea pe care o simțea, văzîndu-se obligată să prilejuiască atîtea

nenorociri, o făcu să aibă atîtea remuşcări, încît se îmbolnăvi. În cele din urmă, făcîndu-se bine şi alungîndu-şi tristeţea, hotărî să nu se mai gîndească decît cum să se bucure de tihna pe care o va avea, trecînd toate greutăţile cîrmuirii pe umerii ministrului ei. Doamna de Hautefort — care nu-şi putea ascunde cu nici un chip, ura pe care i-o purta lui Mazarin — era singura care-i mai tulbura liniştea sufletească, nu numai pentru că nu-l putea suferi pe ministru, ci şi pentru că apucînd-o o cucernicie exagerată, devenise din cale-afară de severă, contrazicînd şi criticînd pe toată lumea. Nimic nu-i mai era pe plac, din ce făcea regina. Şi cum continuase să fie la fel de familiară ca şi pe vremuri, faţă de stăpîna sa, nu pierdea nici un prilej să nu-i trîntească unele lucruri prin care îşi manifesta dezaprobarea faţă de conduita sa. Regina nu putea suferi acest fel de a proceda şi cardinalul — care dorea să se vadă scăpat de această doamnă — nu pierdea prilejul s-o întărîte pe regină împotriva ei. Aşa că predicile acesteia despre generozitate, fără socotite de regină drept reproşuri ; purtarea doamnei de Hautefort — lipsită de orice prudenţă — o făcu, pînă la urmă, să piardă toate favorurile celei care mai înainte o socotise cea mai bună prietenă a sa.

Într-una din zilele anului 1644, cînd ne petreceam vremea, ca de obicei, la regină, pînă pe la miezul nopţii, o lăsarăm pe doamna de Hautefort discutînd liniştită cu stăpîna ei. Regina tocmai se pregătea să se vîre în pat. Nu mai avea decît să-şi facă rugăciunea, cînd eu, sora mea, comandorul de Jars şi domnişoara de Beaumont am ieşit din odaie. În acel moment, doamna de Hautefort, preocupată să facă întotdeauna bine celor din jur, descălţînd-o pe regină, puse o vorbă bună pentru un vechi servitor care o slujise de multă vreme şi care-i cerea nu ştiu ce favoare ; observînd că regina nu dădea nici un fel de semn de bunăvoinţă faţă de ea, doamna de Hautefort îi spuse — cu un surîs cam dispreţuitor — că nu era bine

să-ţi uiţi vechii servitori. Regina, care abia aştepta ocazia să scape de ea, deşi era destul de blîndă din fire, se înaprinse de mînie şi-i spuse tot ce-i stătea pe inimă : că era sătulă pînă peste cap de predicile ei şi că i se acrise de mutra şi de felul său de a se comporta. Rostind aceste vorbe, se trînti în pat, îi porunci să tragă perdelele şi să nu-i mai spună nici o vorbă. Doamna de Hautefort, uluită de această ieşire, se aruncă în genunchi şi, împreunîndu-şi mîinile, îl luă pe bunul Dumnezeu drept martor al intenţiei sale sincere şi nevinovate, cerîndu-şi scuze şi asigurînd-o pe regină că-şi făcuse întotdeauna cu credinţă, datoria. După care se duse în odaia ei, grozav de tulburată de această întîmplare, ba aş putea chiar spune, foarte necăjită. A doua zi, regina îi trimise vorbă să plece de la Curte şi s-o ia cu sine şi pe domnişoara de Escars, sora ei, de care era nedespărţită.

N-am fost niciodată mai mirată ca a doua zi dimineaţă cînd m-am trezit şi am aflat ce i se întîmplase doamnei de Hautefort, după ce o lăsasem singură cu regina. Putem spune — întru apărarea sa — că bunele sale intenţii îi scuzau vina ; dar cele mai bune lucruri pot fi tot atît de vătămătoare ca şi cele mai rele, cînd nu sînt orînduite cum trebuie şi că virtutea — dacă sari dincolo de ea — poate pricinui tot atîta rău ca şi contrariul ei. Cum o preţuiam pe a sa, deşi îmi dădeam seama că săvîrşesc o imprudenţă, m-am dus în odaia doamnei de onoare şi am găsit-o nespus de nenorocită, dacă poate fi pentru cineva o nenorocire să plece de la Curte. După o discuţie de o jumătate de ceas, în care ea s-a străduit să se justifice cum putea mai bine, m-am dus la regină, căreia i-am vorbit despre vizita pe care o făcusem, încercînd — cu mult tact — s-o scuz pe acea doamnă, atît cît îmi era cu putinţă. Regina îmi făcu cinstea de a-mi răspunde cu căldură că nu cunoşteam adevăratele motive pe care le avea de a se plînge de doamna de Hautefort ; că n-o cunoşteam prea bine, că în bunătatea mea eram gata s-o

scuz, deşi ar fi trebuit să-mi dau seama că n-avea dreptate. În afară de ceea ce mi-a spus atunci, ea i-a mărturisit lui Beringhen — la cîtăva vreme după asta — că nu-i plăcea să mă vadă împrietenindu-mă cu doamna de Hautefort, tocmai pe mine care abia mă înapoiasem la Curte şi care nu aveam o prietenă mai bună decît ea. Această obiecţie sigur că era mult prea binevoitoare, fiindcă venea din partea unei mari regine, care într-adevăr îmi era prietenă : dar, neputîndu-mi vedea inima, regina fu cîtva timp mai rece faţă de mine, lucru care-l determină pe Mazarin să mă vadă cu alţi ochi, făcîndu-l să presupună că eram împotriva lui, deoarece luasem partea unei persoane dizgraţiate care nu-l putea suferi. Deşi bănuită pe nedrept, nu m-am vîrît în nici un fel de intrigi. Intenţiile mele fuseseră cinstite şi doar mila mă făcuse să acţionez astfel.

Seara m-am dus din nou s-o văd pe doamna de Hautefort care — străduindu-se să pară tare — închisese în sufletul ei toată durerea şi amărăciunea, gîndindu-se că nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să moară. Se simţea atît de rău, încît nu fu în stare nici măcar să se dea jos din pat, cu tot ordinul pe care-l primise de a pleca din Paris. După ce plînsese toată ziua, renunţînd la mîndria şi la tăria ei de caracter, doamna de Hautefort se lăsă în voia resentimentului ei faţă de Mazarin, încît pot spune, pe drept cuvînt, că încă nu mai văzusem nici o persoană într-o asemenea stare. Plîngea şi suspina atît de tare, încît se vedea limpede cît o iubise pe regină şi cît de aspră i se părea această dizgraţiere, cu atît mai mult cu cît nu se gîndise niciodată la una ca asta. Am consolat-o cît am putut mai bine. Aş fi dorit din tot sufletul ca regina să fi fost în stare s-o ierte ; a doua zi, simţindu-se puţin mai bine — după ce peste noapte i se luase de două ori sînge — doamna de Hautefort părăsi Palatul Regal, spre regretul tuturor. Fiindcă această dizgraţiere fără motiv, pe lîngă faptul că puse capăt invidiei

celor ce-o dușmăneau, făcîndu-i să treacă lesne de la ură la milă, spori amiciția celor care-o iubeau și care erau destul de cinstiți sufletește ca să-i prețuiască generozitatea și să-i ierte așa-zisele cusururi, care erau de fapt niște virtuți destul de rar întîlnite. Această ilustră nefericită se închise într-o mănăstire, unde și rămase o vreme. Apoi ieși, trăind foarte retrasă și nefiind vizitată decît de cîțiva prieteni foarte apropiați. După cîțiva ani s-a măritat cu un om de un rang foarte mare, domnul de Schomberg — un om bun și cinstit, care a preferat favorurilor Curții, calitățile doamnei de Hautefort, devenită astfel ducesă și mareșală a Franței. N-am mai cutezat să mă duc s-o văd pentru că, vorbindu-i despre ea reginei, și rugînd-o să mă ierte că odinioară o vizitasem, regina mi-a răspuns cu răceală că eram liberă să fac ce vreau ; i-am răspuns — sărutîndu-i mîna — că nu voiam pentru nimic în lume să fac ceva care s-o supere ; că pe ea o iubeam și o respectam, că față de doamna de Hautefort n-aveam decît o oarecare simpatie și atît ; după care, mi-am dat cuvîntul că n-o voi mai vedea pe această doamnă. Comandorul de Jars, mult mai apropiat de ea decît eram eu, și care nu avea obiceiul să-și abandoneze prietenii, n-avu nici el încotro și n-o mai văzu decît după ce se mărită.

Iat-o deci pe regină liniștită, și Curtea lipsită de persoane inoportune. Restul, trecu de partea lui Mazarin cerșindu-i protecția. Nu mai rămăsese lîngă regină decît marchiza de Senecé care — nefiind adusă de cardinal — nu prea era simpatizată de acesta, cu atît mai mult cu cît voia să se ocupe de copiii regali așa cum știa ea și mai ales că voia să-l vîre pe sub pielea reginei pe episcopul de Limoges, care era rudă cu ea. Pretindea să fie făcută ducesă, iar nepoții ei să fie declarați prinți, din pricina numelui de Foix pe care-l purtau ; așa că nu-i convenea cîtuși de puțin să se vadă constrînsă de autoritatea lui Mazarin, care-i redusese toate prerogativele

doar la simpla funcţie de guvernantă. Dar, cum era o persoană foarte inegală, manifesta mereu acel soi de contradicţii pe care spaniolii îl numesc *„altos y haxos"*, căci, cînd îl blestema pe cardinal, cînd se ducea spăsită, să i se supună, lăudîndu-se peste tot cît de blînd îi vorbise acesta ; şi cum aceste dovezi de amiciţie şi de ură împotriva lui alternau întruna, vorbele de laudă sau criticele pe care le trîntea acesta alternau şi ele, aşa încît nu puteai spune dacă era bine ori rău văzută la Curte, unde totuşi nu se prea mai bucura de credit.

La începutul regenţei, Ana de Austria stabilise un Consiliu în care se judecau toate afacerile privind beneficiile, alegerea episcopilor şi a preoţilor şi împărţirea pensiilor pe care ea voia să le dea spre slava Celui-de-Sus şi spre întărirea credinţei.

Acest Consiliu rezistă atîta vreme cît ministrul nu-şi văzuse încă autoritatea întărită pe deplin ; dar de îndată ce puse deplină stăpînire pe sufletul reginei, Consiliul se destrămă ca un fum. Mazarin voia să dispună după bunul său plac şi fără nici o constrîngere de beneficii ca şi de toate celelalte, pretextînd că cei cărora le dădea el pensii fuseseră, pe vremuri, prietenii săi, fără să-i pese dacă erau şi buni slujitori ai Domnului, spunîndu-i reginei că el socotea că sînt, din moment ce erau preoţi. Acest Consiliu nu sluji deci decît ca să-i excludă pe toţi cei pe care Mazarin şi regina nu-i puteau înghiţi. După cîţiva ani, fu chiar desfiinţat, din pricină că părintele Vincent de Paul — şeful acestui Consiliu — fiind un om dintr-o bucată, foarte evlavios, ce nu rîvnea să cîştige favorurile celor de la Curte de care era sătul pînă în gît, se făcu de rîs, fiindcă era cu neputinţă ca umilinţa, penitenţa şi simplitatea să se acorde cu ambiţia, vanitatea şi interesul ce domneau acolo. Regina, care-l alesese şeful Consiliului, ar fi dorit mult să-l menţină în acel post ; dar se arătă şi de astă dată lipsită de fermitate şi lăsă lucrurile pe mîna lui Mazarin, socotindu-se mult mai puţin abilă decît el

în astfel de probleme. Acesta este și motivul pentru care el izbutea s-o convingă atît de ușor, ori de cîte ori voia — după o scurtă rezistență — s-o oblige să nu revină asupra lucrurilor hotărîte de el.

Regina îl pusese la Finanțe pe președintele de Bailleul, om de treabă și magistrat integru, dar prea disciplinat și prea moale pentru această funcție, unde nu dreptatea e principala calitate necesară aici. Mazarin voia să-l schimbe pentru că avea nevoie de un om mai puțin disciplinat și mult mai aspru decît Bailleul. Cum nu voia să-l alunge dintr-o dată, i-l dădu ca ajutor pe Êmery, pe care-l făcu controlor general, cu deplina putere pe care i-o conferea această slujbă, pentru ca încet, încet, să-l poată face ministru al finanțelor, un ministru suspus lui și de care să poată dispune în mod absolut. Ceea ce s-a și întîmplat foarte curînd. În același timp, regina, care voia să-l scoată pe Chavigny din Consiliu, unde Mazarin nu era prea bucuros să-l vadă îndeplinind funcția de ministru al afacerilor externe — funcție în care se arătase a fi foarte capabil și pe care o moștenise de la Bouthillier, tatăl său — unde trebuia să analizeze și să rezolve diverse probleme de mare importanță, privîndu-l în felul acesta pe el de a se amesteca în ele, regina — zic — îi porunci să-și părăsească postul și să-l vîndă contelui de Brienne, care la rîndul lui, urma să-și vîndă postul pe care-l avusese la Palat, lui Duplessis-Guénégaud ; și cum regina îl stima pe Brienne nu numai pentru probitatea sa ci și pentru faptul că era bună prietenă cu soția acestuia — contesa de Brienne — îi dărui două sute de mii de livre, ca să-l ajute să cumpere postul care costa cinci sute de mii de livre.

Domnul cardinal nu mai avea acum pe nimeni în Consiliu care să-i inspire invidie, pentru că de Brienne semna, fără nici un fel de opunere, orice hîrtie pe care i-o trimitea el. Nu mai rămăsese de rezolvat decît funcția de ministru de război — părăsită de des Noyers, dizgrațiat de răposatul rege — pe care Mazarin i-o încredință lui Le Tel-

lier, pe care-l cunoscuse în Italia, de îndată ce muri des Noyers. Nici pînă atunci Le Tellier nu stătuse degeaba ; foarte prețuit și foarte iubit de regină, era foarte bine văzut și de cardinal. Iată-l deci pe domnul cardinal Mazarin, avînd plăcerea de a numi singur cîțiva miniștri care să nu fie altceva decît preaplecatele sale slugi.

După ce am vorbit de starea în care se afla Curtea, cred că e drept să spun cîte ceva și despre regină. Se trezea, de obicei, între zece și unsprezece dimineața, iar în zilele de rugăciune, la nouă și se ruga îndelung, înainte de a o chema pe cea care dormea cu ea în aceeași odaie. De îndată ce eram anunțate că s-a trezit, slujitorii cei mai de vază veneau s-o salute ; de multe ori intrau și alte persoane și mai ales unele doamne care veneau să-i vorbească despre milosteniile ce trebuiau făcute în Paris, în Franța și uneori chiar dincolo de hotarele ei. Căci regina era foarte darnică, și asta numai fiindcă era foarte evlavioasă ; ajuta de asemenea pe toți cei care aveau nevoie de protecția și de dreptatea sa. Bărbații aveau și ei dreptul să asiste la scularea reginei. În acele prime ceasuri ale zilei, ea primea adesea foarte multă lume, analiza și rezolva toate problemele care îi erau înfățișate, așa cum socotea ea că era mai bine. Regele și micul Monsieur, fratele său, veneau în fiece dimineață s-o vadă și n-o părăseau decît la ora la care trebuiau să se retragă, cu excepția ceasurilor de masă și de joacă, pentru că fiind încă foarte mici nu le era îngăduit să mănînce împreună cu mama lor, așa cum au făcut mai tîrziu. După o jumătate de ceas de discuție — după ce toți cei care ceruseră audiență în dimineața aceea fuseseră primiți — regina se scula, își punea o rochie de casă și, după ce mai rostea încă o rugăciune, mînca cu mare poftă. Masa i se părea întotdeauna bună, fiindcă avea o sănătate de fier. După supă, i se serveau cotlete, cîrnați și pîine prăjită. Mînca din toate cîte puțin și nu se lungea cu masa. Pe urmă, își

punea cămaşa pe care i-o întindea chiar regele, după ce-şi săruta cu dragoste, mama. Acest obicei a durat vreme destul de lungă. După cămaşă îşi punea un jupon, un capot, iar pe cap un fişiu negru şi, astfel îmbrăcată, asculta cu mare evlavie slujba de dimineaţă ; odată această treabă isprăvită, începea să-şi facă toaleta. Era o plăcere s-o vezi pieptănîndu-se şi îmbrăcîndu-se. Era foarte îndemînatică şi mîinile ei frumoase — îndeletnicindu-se cu aceste treburi — erau îndelung admirate de toţi cei care le vedeau. Avea un păr nemaipomenit de frumos, de un castaniu deschis, foarte lung şi foarte des, pe care şi l-a păstrat întocmai ca în tinereţe, fără ca anii să-i scadă din frumuseţe. Se îmbrăca întotdeauna cu multă grijă şi cu acel gust specific persoanelor care vor fi să fie elegante, fără să bată la ochi, fără podoabe de aur sau argint, fără farduri şi fără nimic ieşit din comun. Era totuşi lesne de observat că, cu toată modestia veşmintelor, era totuşi destul de sensibilă la complimente. După moartea lui Ludovic al XIII-lea, a încetat să-şi mai dea cu roşu pe obraji şi pe buze, fapt care îi sporea şi mai mult albeaţa şi luminozitatea tenului. În loc să-i scadă strălucirea, lipsa fardului i-o scotea şi mai mult în evidenţă, şi cum toată lumea aprobă gestul ei, doamnele de onoare trebuiră să-i urmeze exemplul. Cam tot pe atunci, luă obiceiul de a sta în pat o zi sau două pentru a se odihni din cînd în cînd, neprimind în vizită decît pe cei care-i erau foarte apropiaţi şi n-o deranjau. În alte zile, acorda cu uşurinţă audienţe tuturor celor care i le cereau, fie că era vorba de afaceri de Stat, fie de treburi personale. Cum avea bun-simţ şi judecată, le rezolva pe toate, cu multă înţelegere şi blîndeţe. Cei care-o iubeau, ar fi dorit nespus de mult să fi rezolvat singură treburile Statului, aşa cum dealtfel şi intenţionase la început, pentru a evita blamul dat de popor răposatului rege, care renunţase la autoritatea sa încredinţînd-o cardinalului de Richelieu, spunînd adesea slujitorilor săi că nu putea face altfel. Dar spre regretul celor ce ţineau cu ea,

hotărîrile pe care le lua erau adesea lăsate baltă, pretextînd că e obosită și sătulă de dificultățile ce se ivesc întotdeauna cînd e vorba de cîrmuirea unui mare regat. Cu timpul deveni tot mai comodă și învăță, din proprie experiență, că Cel-de-Sus nu i-a așezat pe regi pe tron ca să trudească, ci ca să îndure unele din nenorocirile atîrnate de gîtul Statelor.

Regina mînca rar în public, servită de slujitorii ei ; de obicei lua masa în cabinetul cel mic, servită de doamnele sale de onoare. Regele și fratele său îi țineau adesea companie. După ce isprăvea de mîncat, se retrăgea în odaia ei, rămînînd o vreme singură, rugîndu-se sau citind ceva. Pe urmă, se întîlnea cu doamnele din cercul ei, sau ieșea din Palat și se ducea în vizită la vreo mănăstire. Cînd se întorcea, mai stătea o bucată de vreme de vorbă cu prințesele și cu alte doamne de neam mare, care veneau s-o vadă. Cînd domnul duce de Orléans se afla la Curte, venea zilnic s-o vadă. Domnul prinț de Condé și domnul duce de Enghien veneau și ei din cînd în cînd. Dar, cum la începutul regenței ei n-au făcut parte din micul Consiliu secret, așa cum au făcut mai tîrziu, se retrăgeau foarte devreme. Ducele de Orléans rămînea pînă tîrziu ; domnul cardinal Mazarin nu lipsea niciodată seara cînd discuțiile dintre regină, prinți și ministru, se purtau în mod public. În acea vreme, Curtea era foarte numeroasă. După discuții, regina se retrăgea în apartamentul ei. După o scurtă discuție, purtată în secret, cu ea, se retrăgea și domnul duce de Orléans, ducîndu-se la el acasă, la palatul Luxembourg, lăsîndu-l pe Mazarin singur cu regina. Ministrul rămînea în odaia ei uneori cîte un ceas, alteori, mai multe. După plecarea ducelui de Orléans, ușile cabinetului rămîneau deschise ; gărzile închideau ușile și se adunau într-o cămăruță de alături, stînd la taclale pînă la ieșirea cardinalului de la regină. Cînd, în sfîrșit, acesta ieșea, regina le spunea „noapte bună", celor care se mai aflau pe acolo. Fiindcă în cabinetul cel mare se adunau de obicei o

mulțime de curteni și de mari seniori, acela fiind locul unde se înnodau tot soiul de aventuri amoroase și unde se puneau la cale tot felul de intrigi. Puțini bărbați și doar patru sau cinci femei aveau onoarea de a rămîne cu regina, în particular, în clipele ei de răgaz. Acei oameni erau : comandorul de Jars, Beringhen, Chandenier — căpitanul gărzilor regelui —, Guitaut — căpitanul gărzilor reginei — și locotenentul Comminges, nepotul său. Uneori se mai strecurau și alții, dar regina începea să bombăne destul de tare, plîngîndu-se că nepoftiții prinseseră rădăcini în odaia ei.

În afară de cei pe care i-am pomenit, mai existau și alții care-i făceau plăcere dacă voiau să mai rămînă, ca de pildă, mareșalul de Gramont, Créqui, Mortemart ; în ceea ce privește femeile, nu rămîneau decît domnișoara de Beaumont, doamna de Bregy, sora mea și eu ; și, de asemenea, o doamnă Hébert, mama doamnei de Bregy, dar destul de rar, fiindcă nu era nici tăcută, nici isteață, și pe care n-o asculta nimeni. Căci cum doamna de Senecé avea grijă de rege, iar în locul doamnei de Hautefort nu fusese adusă altă doamnă de onoare, noi eram singurele care ne bucuram de avantajul de a petrece multe ceasuri în preajma reginei.

După ce cardinalul Mazarin pleca, iar ea le ura „noapte bună" celor din jur, intra în oratoriu, unde rămînea să se roage aproape un ceas. După ce ieșea, își lua masa de seară, la unsprezece noaptea. Masa odată isprăvită, noi înfulecam resturile, fără nici un fel de etichetă, mîncînd cu mîna și întingînd în sos, bucăți mari de pîine. Și deși masa era fără nici un dichis, ni se părea foarte plăcută (datorită calității persoanelor ce se aflau în jurul ei și pentru că era un prilej de a discuta despre regină, care ne făcea și nouă parte din ce era mai bun și fiindcă rîdeam cu hohote de slugile care ne serveau și care nu erau chiar cele mai politicoase din lume, mai ales că noi înfulecam tot ceea ce ele ar fi dorit să mai păstreze pentru a doua zi).

După acest festin, ne duceam după regină, în cabinet, unde reîncepea o discuţie veselă şi liberă, care ţinea pînă la douăsprezece sau unu noaptea. După ce regina se dezbrăca şi se vîra în pat, cînd vedeam că era gata să adoarmă, o părăseam şi ne duceam şi noi la culcare.

Am dus o astfel de viaţă, ani în şir, urmînd-o pe regină la Fontainebleau şi la Saint-Germain, pînă cînd războiul civil, asediul Parisului şi tulburările din ţară au luat o asemenea amploare, încît au întrerupt această viaţă ordonată, dar numai în ce ne privea pe noi, nu şi pe regină. Căci Ana de Austria era persoana cea mai calmă din lume ; îşi ţinea Consiliile lunea şi joia şi în acele zile era năpădită de un puhoi de lume. Respecta, cu stricteţe, toate posturile şi în ciuda poftei sale de mîncare ţinea tot Postul Mare. Cînd era la Paris, se ducea în fiece sîmbătă la slujba de la Notre-Dame ; şi, de obicei, după slujbă, stătea toată ziua în odaia ei, simţind o plăcere deosebită să se ascundă de jurnaliştii care roiau tot timpul în jurul ei, şi care se obişnuiră pînă la urmă să n-o mai plictisească cu prezenţa lor. În ajunul marilor sărbători se ducea să se culce la Val-de-Grâce, unde hotărî să ridice o nouă mănăstire, mult mai frumoasă decît cea pe care-o clădise odinioară şi să-i adăuge şi o biserică demnă de o regină, mamă a unui rege atît de mare. Aşa că îi încredinţă această sarcină lui Tuboeuf. Rămînea cîteva zile acolo, retrasă de lume, complăcîndu-se să stea de vorbă cu călugăriţele. Le căuta pe cele mai evlavioase şi pe cele mai modeste. Ştiu că a vizitat de cîteva ori şi închisorile, deghizată în slujnică ; ştiu de asemenea, că într-o zi a luat-o cu sine şi pe doamna prinţesă de Condé. Avea o cameristă pioasă şi devotată cu care, în primii ani ai regenţei, se închidea seara în oratoriu. Sarcina acestei doamne era s-o informeze pe regină de tot ce se petrecea în ziua respectivă, să-i vorbească despre nevoile zilnice, publice şi particulare, despre cei nevoiaşi, şi

să-i ceară bani ca să-i ajute. Regina era impresionată de aceste lucruri, și socotea că e de datoria ei să le îndrepte. (Am văzut-o — în timpul războiului civil, cînd n-avea nici un ban — vînzîndu-și cerceii cu diamante din urechi, și dînd banii celor care suferiseră cel mai crîncen din pricina acestui război.)

Pe vremea aceea, regina nu renunțase chiar la tot ceea ce-i plăcuse odinioară. Distracțiile erau mediocre, iar ei nu-i plăcea nimic în mod exagerat. Odinioară, îndrăgise balurile. Odată cu tinerețea, pierduse însă gustul pentru astfel de distracții, iar șederea îndelungată la Saint-Germain o obligase să renunțe și la alte lucruri. Se ducea însă la comedii, ascunsă pe jumătate în spatele uneia dintre noi, așezîndu-se în vreun balcon, nevoind ca în timpul doliului să apară în public. Acest fel de distracție, nu-i displăcea cîtuși de puțin. Corneille — ilustrul poet al secolului nostru — îmbogățise teatrul cu piese frumoase, a căror morală putea servi drept pildă pentru îndreptarea și potolirea patimilor omenești ; adevărul e că printre ocupațiile vane și primejdioase de la Curte, nu asta era cea mai de temut. Regina era gravă și discretă, atît în felul ei de a acționa, cît și de a vorbi ; era foarte secretoasă în ceea ce privea confidențele pe care cutezau să i le facă cei ce-i erau apropiați. Era darnică cu sentimentele ; cînd îți oferea prietenia, ți-o oferea din toată inima, dar o făcea foarte rar și numai după ce te analiza temeinic. Trebuia să fi stat multă vreme în preajmă-i, ca să te poți bucura de binefacerile sale. Mai avea un cusur — care nu ținea nici de inimă, nici de voința sa — și anume că-i lăsa pe alții să ia hotărîri în Consiliu în numele ei și că cei care-i erau credincioși sufereau mult din această pricină. A dat chiar prea mult unor persoane care s-au priceput s-o lingușească și s-o convingă în favoarea lor, și care — străduindu-se să se înavuțească pe această cale — s-au înavuțit, și încă cu vîrf și îndesat.

Nu-i plăcea să citească şi nu era prea instruită. Dar era isteaţă, avea o minte ascuţită, o fire comodă şi plăcută. Am vorbit adesea despre frumuseţea ei. Voi spune doar că fiind plăcută, blîndă şi onestă, familiară faţă de cei care aveau onoarea să se apropie de ea, n-avea altceva de făcut decît să se lase în voia înclinărilor sale fireşti şi să se arate aşa cum era, pentru a fi stimată şi pentru a plăcea. În ciuda sentimentelor ei cinstite, domnului cardinal Mazarin îi era foarte uşor, — pretextînd interesele Statului — să-i schimbe aceste sentimente şi s-o determine să fie în stare de asprimi faţă de cei pe care ea se obişnuise să-i trateze bine. La începutul regenţei, bunătatea ei a fost foarte lăudată şi toată lumea a nădăjduit mult de la ea ; dar cînd i-au văzut dizgraţiaţi cu atîta uşurinţă pe toţi cei care o slujiseră odinioară, au început s-o blesteme în gura mare.

Sfîrşitul anului 1644 se sărbători în mod obişnuit. Regina îşi părăsi doliul care o făcuse să pară frumoasă ; vîrsta de patruzeci şi ceva de ani, atît de cumplită pentru sexul nostru, n-o împiedica să fie foarte plăcută. Era durdulie şi avea o prospeţime care-i îngăduia să se numere printre femeile frumoase din regat şi am văzut-o înaintînd în vîrstă, fără a pierde acest avantaj.

La începutul anului, începură pregătirile de război. Ducele de Orléans plecă să comande armatele din Flandra, iar ducele de Enghien, pe cele din Germania. Îi vom vedea pe primul cucerind cîteva oraşe, iar pe cel de al doilea, bătîndu-l pe inamic, umplîndu-se de glorie şi de faimă.

Preşedintele Barillon şi alte cîteva căpetenii ale Parlamentului, care o slujiseră pe regină, nu erau mulţumiţi de faptul că nu fuseseră răsplătiţi aşa cum nădăjduiseră. De îndată ce li se ivi ocazia de a-şi arăta nemulţumirea, începură să se plîngă de faptul că domnul Cancelar casase în Consiliu toate hotărîrile Parlamentului şi ridicară glasul împotriva primului preşedinte care părea să se complacă în această situaţie. Se adunară şi protestară împotriva au-

torității regale, cenzurară toate lucrurile și făcură Curtea să se teamă ca nu cumva să se iște vreo răzmeriță.

A doua zi după această adunare (în 22 mai 1644), li se trimiseră poruncă președintelui Barillon, președintelui Gayant și altor cîtorva parlamentari, să se retragă. Președintele Barillon era un om cinstit și foarte stimat ; o slujise pe regină în Parlament, unde se bucura de multă încredere și reputație. „Importanții" îi erau prieteni ; și el și ei fuseseră slujitorii reginei. Îl trimiseră la Pignerol — spre marea consternare a tuturor oamenilor cinstiți — unde muri după un an, regretat de toată lumea. Era socotit un om de onoare și generos dar, în afară de faptul că era cam necăjit că nu se mai bucura de simpatia reginei, avea ceva din acea tentă specifică unor oameni ai secolului nostru, care-i urăsc pe cei puternici și fericiți. Ei socot că dai dovadă de o inimă mare, numai dacă-i iubești pe cei săraci și asta îi determină să intre, în mod invariabil, în partidele adverse Curții. Am auzit spunîndu-se — la regină — că în timpul vieții răposatului ei soț, ea nu avusese un slujitor mai credincios ca acest președinte, dar că de îndată ce se văzuse regentă, îl abandonase, dezaprobîndu-i toate acțiunile. La cîtăva vreme după această dizgrațiere, cei din Parlament supărați de asprimea cu care fusese tratată Compania lor, țineră mai multe adunări. Hotărîră să vină la regină ca să se plîngă de răul pe care li-l făcuse și hotărîră să vină pe neașteptate, fără a mai cere audiență. Monsieur încă nu plecase la oștile sale : se afla la una din reședințele lui, iar Mazarin se dusese să-l vadă pe cardinalul de Valencay, care venise de la Roma și căruia îi era interzis să se apropie de Paris. Regina stătea în pat, singură în tot Palatul Regal. Doar eu mă aflam lîngă ea. Cineva o anunță că Parlamentul venea *in corpore* ca să protesteze în legătură cu Barillon. Era lesne de întrevăzut că această Companie nu urmărea altceva decît să impresioneze poporul ; primele persoane care-și spuseră părerea în legătură cu

această vizită neașteptată, păreau speriate. Regina — care nu se speria cu una, cu două și care nu-și pierdea lesne cumpătul — nu schiță nici cel mai mic semn de neliniște. Trimise să-l cheme pe președintele Bailleul, superintendentul finanțelor, destul de iubit în Parlament. Și, fără să le închidă ușa în nas — cum o sfătuiră unii — ea își trimise slujitorii să-i aștepte pe membrii Parlamentului sub arcada ce despărțea cele două bolți. Le transmise — prin intermediul căpitanului gărzilor sale și a superintendentului — că nu făcuseră bine venind la Palat, fără să li se îngăduie și fără să ceară audiență ; că-i sfătuia să se ducă înapoi de unde au venit, pentru că fiind doctorul la ea, nu-i putea primi. Spre rușinea lor, parlamentarii se văzură nevoiți să facă ce li se poruncise. Regina rîse de mine pentru faptul că fusesem de părere să se trimită după mareșalul de Gramont, comandantul regimentului de gardă, ca să aibă cine ne apăra, dacă cumva poporul s-ar fi alăturat celor din Parlament. Peste cîteva zile, li se acordă audiența pe care o solicitaseră, iar discursul lor — prin care-l cereau pe Barillon — nici măcar nu fu luat în seamă. După acest eșec Parlamentul rămase o vreme liniștit, rumegînd niște planuri care — cîțiva ani mai tîrziu — erau cît pe-aci să dea peste cap autoritatea regală.

Cînd vremea frumoasă i-a convins pe prinți să renunțe la plăcerile Curții pentru truda războiului, regina plecă și ea să se bucure de aerul curat din jurul Parisului. Hotărî să petreacă vara la Ruel, la ducesa de Aiguillon. Reședința ducesei se afla la doi pași de Paris și era deosebit de plăcută datorită frumuseții grădinilor și numeroaselor izvoare naturale. Reginei îi plăcea acest loc, unde odinioară, dușmanul ei, cardinalul de Richelieu, primise onorurile întregii Franțe. Și totuși nu pentru acest motiv alesese ea Ruelul : avea un suflet mult prea nobil pentru a tulbura odihna celui mort cu o izbîndă atît de neînsemnată.

Dimpotrivă, se duse pentru a-i da ducesei de Aiguillon — nepoata lui Richelieu — cîteva dovezi de simpatie, arătîndu-i prin această vizită — că se bucura de protecţia regală, împotriva domnului prinţ de Condé din partea căruia ducesa avusese mari neplăceri ; e de asemenea de presupus că regina, acţionînd din pură generozitate, avu totuşi bucuria de a se afla în situaţia să facă un bine — doar prin simpla sa prezenţă — celor care-i făcuseră atîta rău odinioară. La Ruel, se distră, plimbîndu-se serile, prin grădină. Tot timpul cît stătu în acel loc încîntător, o puse să-i cînte pe *„signora Leonor, una virtuosa"*, o cîntăreaţă pe care Richelieu o adusese din Italia, şi care avea o voce nespus de frumoasă. Se bucura astfel de toate plăcerile nevinovate pe care frumuseţea şi comoditatea acelui loc, i le îngăduiau. Dar iată că norodul Parisului se răzvrăti împotriva unor impozite pe care cîrmuirea voi să le pună pe case. Aşa că Ana de Austria îl luă pe rege şi, după şase săptămîni petrecute la Ruel, plecară valvîrtej la Paris, pentru a linişti norodul. Bineînţeles că fu urmată de toată Curtea.

În timpul şederii reginei la Ruel, într-o zi, cînd se plimba cu trăsura, pe aleile grădinilor, ea observă că Voiture [1] se plimba şi el. Omul era plin de spirit şi, prin discuţiile sale amuzante, era distracţia tuturor doamnelor, căci îşi făcuse o profesiune de credinţă din a-şi petrece timpul liber în compania plăcută a acestora. Ca să-i facă plăcere prinţesei de Condé care ţinea la el foarte mult, regina îl întrebă pe Voiture la ce anume se gîndea. Atunci Voiture, fără să pregete, îi răspunse reginei, în versuri burleşti, dar care, deşi cutezătoare, erau nostime, aşa că regina nu se supără de această glumă ; ba dimpotrivă, îi plăcură atît de mult, încît după ce puse să-i fie scrise, le păs-

[1] *Vincent Voiture* (1597—1648), prozator şi poet francez, născut la Amiens, unul dintre obişnuiţii palatului Rambouillet.

tră vreme îndelungată în cabinetul ei. Mai tîrziu, mi-a făcut cinstea de a mi le dărui. După tot ceea ce v-am spus despre ea, ar fi plăcut să le citiți și domniile voastre. Iată-le :

„Gîndind precum un înțelept,
Socot că dup-o grea nefericire
Soarta v-a-ncununat pe drept
Cu-onoare, glorie, mărire,
Deși ați fost mai fericită
Cînd erați, doamnă, știți prea bine,
Nu vreau să spun „îndrăgostită",
Dar rima vine de la sine.

Eu cred că bietul zeu Amor
Ce v-a țintit cu-a sa săgeată,
Plecat-a cam demultișor,
De-aceea Curtea-i întristată.
Mă-ntreb ades ce mi-e sortit
Trăind alături de regină,
Dacă pe cei ce v-au slujit
I-ați alungat fără pricină.

Mă tot gîndesc (că noi poeții,
Gîndim adesea cam ciudat),
În starea-n care vă aflați,
Ce-ați face dacă dintr-o dat'
Ar apărea neanunțat
Lord Buckingham de prin neant ?
Care-ar fi cel dizgrațiat,
El sau părintele Vincent ?"

Cu această mică distracție luă sfîrșit șederea la Ruel și, odată cu reîntoarcerea la Paris, regina revedeni gravă și serioasă. Unul dintre regii noștri — Henric al III-lea — a

afirmat că acest cap al regatului [1] era prea înfierbîntat ; că era veşnic bîntuit de gînduri vătămătoare, şi că era absolut necesar ca să i se ia, din cînd în cînd, sînge. De data asta, prezenţa regelui şi a reginei, linişti toate lucrurile. Aşa că n-a fost vorba decît de un mic foc de paie, care n-a împiedicat cîtuşi de puţin Curtea să se bucure în tihnă, de toate comodităţile şi distracţiile oferite de plăcuta şedere în capitală.

Capitolul IX

1644. — Moartea Papei Urban al VIII-lea. — Sosirea reginei Henriette a Angliei, în Franţa, ca urmare a revoluţiei engleze. — Nenorocirile şi suferinţele acestei regine. — Primirea plină de căldură pe care i-a făcut-o Ana de Austria. — Revoluţia din Anglia, relatată de regina Henriette.

Papa Urban al VIII-lea a murit în iulie 1644. Stătuse pe scaunul papal vreme îndelungată, bucurîndu-se de reputaţia de a fi un om foarte abil şi un mare politician. Cardinalii Barberini, nepoţii săi, care erau protectorii Franţei, se ocupară de alegerea succesorului său. Se ajunse la alegerea cîtorva partizani ai Spaniei, care pretindeau să fie înălţaţi la acest rang, mai ales cardinalul Pamfilio, care părea să aibă mult mai multe şanse decît ceilalţi ; pînă la urmă însă, regele nostru nu se mai preocupă de această

[1] Adică Parisul.

treabă și cardinalii Barberini slujiră, cum nu se poate mai prost, interesele Franței.

În aceeași lună, regina Angliei — pe care poporul revoltat o alungase într-un colț al țării, unde urma să nască — după numai șaptesprezece zile fu obligată să fugă în Franța, fiindcă se temea cumplit de ura supușilor săi ce declaraseră război pe față, regelui lor și care urmăreau s-o țină prizonieră, ca să-i arate stăpînului lor regal cît de puțin le păsa de mînia lui. Această regină, după ce fusese cea mai fericită dintre femei și cea mai bogată dintre toate reginele Europei, purtînd trei coroane pe cap, ajunse într-o asemenea stare de sărăcie încît, ca să nască, Ana de Austria a trebuit să-i trimită nu numai pe moașa ei — doamna Peronne — ci pînă și rufăria și scutecele necesare pruncului.

Regina Henriette fusese condusă de bărbatul ei, la Oxford, care o lăsase acolo ; dar avînd motive să se teamă că dușmanii ei vor veni s-o asedieze, Henriette plecă în grabă la Exeter, unde născu în condițiile despre care v-am vorbit. Înainte de a rămîne însărcinată, fusese foarte bolnavă și nu-și putuse ajuta în nici un fel, bărbatul. În această situație se văzu obligată de a se pune la adăpost de primejdiile care-i amenințau persoana și sănătatea. Ținu deci să se reîntoarcă în țara natală, să bea apă de Bourbon și să-și știe viața în siguranță. Franța o primi cu bucurie. Poporul — care o privea ca pe sora, fiica și mătușa regilor lor — o tră cu respect. Ana de Austria fu încîntată s-o ajute în nenorocirea ce o lovise și să i-o îndulcească atît cît îi stătea în putință, cu toate că pe vremuri, Henriette nu se purtase frumos cu ea și-i cășunase multe necazuri înainte de a pleca în Anglia. Căci, această principesă, susținută de mama ei, Maria de Medicis, care n-o putea suferi pe Ana de Austria, îi jucase tot soiul de renghiuri, care par cumplite celor ce le îndură, dar care, cu timpul, se uită. Mai ales că regele Angliei contribuise și el la îndulcirea relațiilor dintre cele două cumnate ; căci, imediat ce se însurase, avusese plăcerea de a-i face Anei de Austria

diverse servicii — mai ales prin intermediul doamnei de Chevreuse, aflată pe atunci, în exil, în Anglia. Așa că, regina Angliei venind în Franța, Ana de Austria avu prilejul de a se plăti — prin ajutorul dat acestei regine nefericite — de ceea ce datora regelui Angliei ; cele două regine — schimbîndu-și deci sentimentele pe care le avuseseră una față de cealaltă — Ana de Austria se simți fericită s-o îndatoreze pe Henriette care, bine primită și bine tratată, îi dovedi binefăcătoarei sale o mare recunoștință.

Regina Angliei rămase la Bourbon cam trei luni, încercînd să se însănătoșească. Ana de Austria îi oferi tot ce depindea de ea și de rege. Am avut cinstea de a mă împrieteni destul de strîns cu această regină nefericită. Și cum ea mi-a făcut onoarea de a-mi istorisi exact evenimentele — în acel loc solitar și liniștit, unde domnea tihna și nu tulburarea — le-am încredințat hîrtiei pe cele mai importante, pe care apoi am socotit că e de datoria mea să le includ aici. Digresiunea va fi un pic cam lungă ; dar întîmplările unui rege atît de mare și ale unei regine de sînge francez, m-au mișcat atît de mult, încît nu pot spune că istorisirea nu și-ar afla locul în aceste *Memorii*, unde nu mă pot abține să nu adaug și eu unele lucruri. Regina s-a străduit timp de cîteva zile, să-mi istorisească nenorocirile prin care a trecut, cu multă precizie și într-o anumită ordine, ca să le pot memora și să pot scrie în fiece seară, cu exactitate, ceea ce mi-a istorisit, fără să schimb cu nimic fondul acestei povestiri.

Istorisirea reginei Angliei

Regele Henric al VIII-lea al Angliei, apărase cu strășnicie religia catolică, atîta timp cît trăise în bune relații cu prima lui soție, Caterina, fiica lui Ferdinand al Austriei ;

dar cum această căsătorie fusese făcută din considerente de Stat, el nu-şi iubise nevasta. Aşa că se sătură repede de ea, mai ales că era profund nemulţumit că nu-i dăruise decît o fată, pe prinţesa Maria. Dealtfel, cardinalul Volsey — care-i intrase în graţii, despovărîndu-l de toate afacerile Statului şi lăsîndu-l să alerge după fuste — îl lămuri că nu era deloc obligat să lase tronul fiicei sale Maria, pe care putea foarte bine s-o socoată bastardă, din pricină că soţia lui Caterina, era văduva răposatului său frate, Arthur ; apoi, pentru că se însurase cu dispensă, îi era foarte uşor să declare această căsătorie, nulă. Henric al VIII-lea, care dorea cu ardoare s-o ia de nevastă pe Ana de Boleyn, de care era îndrăgostit nebuneşte — consultînd cazuiştii din Anglia şi din Franţa — află că prima lui căsătorie fusese făcută împotriva canoanelor ; drept pentru care ceru Papei să-l despartă de prima nevastă ; acesta făcu atît de puţine nazuri, încît îi trimise pe loc, prin legatul său, bula papală de desfacere a acelei căsătorii, dar cu condiţia de a o desface într-un anumit fel şi în anumite condiţii. Regina Caterina, căreia i se aduse la cunoştinţă acest lucru, simţindu-se profund jignită, iar împăratul Austriei punîndu-i o sumedenie de piedici ginerelui său, Henric — nerăbdător de a-şi satisface dorinţa — se hotărî să se întoarcă la vechea lui credinţă, ca să nu mai fie în nici un fel la cheremul Papei. Credinţa acestuia, se apropia oarecum de a noastră, admiţînd invocarea sfinţilor, rugăciunile pentru cei morţi, altarele, lumînările aprinse, preoţii, episcopii ; deosebirea consta în faptul că nu se mai supunea Sfîntului Scaun şi că nu mai credea în transsubstanţierea (hirotonisirea) Sfintelor Taine. După moartea tatălui ei, urmă la tron regina Maria — fiica lui Henric al VIII-lea şi a Caterinei de Austria, prima lui soţie — care, ca o bună catolică ce fusese, restabili vechea religie. O vîrî în temniţă pe Elisabeta, sora sa mai mică — fiica lui Henric al VIII-lea şi a Anei de Boleyn — susţinînd că era bastardă şi că nu putea să-i urmeze la tron ; ba chiar stătu în cumpănă

dacă să n-o și omoare. Filip al II-lea, regele Spaniei, soțul Mariei, fiind curios s-o cunoască și el pe această ilustră prizonieră, îi ceru soției sale îngăduința s-o vadă. Iar după ce-a văzut-o, se zice că s-ar fi îndrăgostit de ea. Slăbiciunea aceasta a lui, pentru Elisabeta, a salvat-o pe prințesă, căci Filip s-a opus cu strășnicie ca Maria să-și omoare sora ; după moartea reginei — care trăi puțin — Filip o ajută cît putu, cu fapta și cu vorba, pe tînăra Elisabeta să pună mîna pe tronul Angliei. Declarată regină, după moartea surorii sale, Elisabeta își manifestă dorința de a îmbrățișa credința strămoșilor săi, adică religia catolică. Dar toți cei care rămăseseră credincioși religiei instaurate de Henric al VIII-lea, o convinseră să renunțe, explicîndu-i că Papa declarase nulă căsătoria tatălui ei cu Ana de Boleyn, mama sa, că nu voise pentru nimic în lume s-o socotească legitimă și că ar fi cum nu se poate mai bine ca regina să fie și capul Bisericii și capul Statului. Acest sfat îi plăcu Elisabetei. Urmîndu-l, ea suprimă multe lucruri din noua credință, apropiind-o de cea a Scoției, care se aseamănă cam cu religia hughenoților din Franța, dar pe care ei o numesc puritană. După Elisabeta, veni la tron Iacob, fiul Mariei Stuart, regina Scoției. Se zice că a fost un rege bun și foarte instruit. A scris două cărți întru apărarea religiei din Anglia, răspunzînd astfel celor pe care cardinalul du Perron le scrisese împotriva lui. Carol Stuart, fiul lui Iacob, cînd s-a urcat pe tron, a manifestat față de religie, aproape aceleași sentimente ca și tatăl său. Îl avea alături de el pe arhiepiscopul de Canterburry care — în străfundul inimii sale, fiind un bun catolic — i-a insuflat stăpînului său dorința de a restabili credința lui Henric al VIII-lea, socotind că putea realiza acest lucru, deoarece diferența dintre această religie și cea catolică era foarte mică. Îl sfătui să înceapă cu Scoția, pentru că era locul cel mai depărtat de inima regatului. Dar scoțienii nici nu voiră să audă de așa ceva. Se declarară împotriva regelui, alcătuiră

o oștire mare și se îndreptară spre capitală. Regele — primind această veste — nu se miră. Ridică și el o oștire și mai mare, pe cheltuiala sa și porni împotriva lor. Supușii săi, care încă nu fuseseră corupți, îl ajutară cu dragă inimă. Toți doreau cu ardoare să se bată. Așezîndu-se în fruntea acestei armate, regele plecă să-i pedepsească pe rebeli.

Cardinalul de Richelieu — care cîrmuia Franța — îl ura pe regele Angliei, fiindcă ținea cu spaniolii. El știa, de asemenea, că regina era ajutată de Anglia, în toate afacerile sale ; că pe această cale coresponda ea cu regele Spaniei, fratele ei, și că doamna de Chevreuse care petrecuse la această Curte — după ce se înapoiase din Spania — cei cîțiva ani de dizgrațiere, făcea legătura între Ana de Austria și Spania. Cardinalul de Richelieu se temea grozav de un rege vecin, puternic și liniștit în țara lui ; urmînd deci niște maxime ale unei politici care are în vedere, în primul rînd interesul și nu dreptatea sau mila față de aproapele tău, socoti că era absolut necesar pentru binele Franței, ca țara acestui rege să fie tulburată. În acest scop, îl trimise pe marchizul de Seneterre ambasador la Londra, pentru a încerca să-l înstrăineze pe Carol Stuart de marii seniori și de popor și, risipind cu amîndouă mîinile, bani, în capitala țării, să ațițe norodul la răscoală și la revoltă ; ceea ce Seneterre reuși.

Aceste practici precum și nemulțumirile norodului, îi obligară pe unii dintre cei mai de seamă seniori de la Curtea Angliei să-i ajute, pe ascuns, pe scoțieni, sfătuindu-i să facă pace cu regele lor ; scoțienii o făcură, știind că, cu timpul, lucrurile urmau să se încurce în așa hal, încît aveau să le dea deplina satisfacție pe care o doreau ; trebuiau doar să aștepte ca regele să dizolve acea armată ridicată de el și să lase lucrurile să se răcească, înainte de a putea face ceva care să fie spre folosul lor. Regina Angliei n-a fost de acord cu această pace. Nici arhiepiscopul de Canterburry n-a fost de acord. Viceregele Irlandei — unul dintre oamenii care se bucurau de deplina încredere a re-

gelui — n-a fost nici el de acord ; dar aparențele plăcute ale păcii acționară cu atîta putere asupra celor care erau bine intenționați, încît e de prisos să te mai miri că cei de la Curte, care cloceau planuri mîrșave, le putură ascunde sub masca fidelității și că Consiliul acestei păci, aprobat de mulțime, fu privit de rege ca un lucru deosebit de avantajos. După ce pacea fu încheiată, toată lumea fu mulțumită și astfel se scurse o vreme în care regatul părea a fi perfect liniștit.

În 1639, războiul dintre Scoția și Anglia se reaprinse, dar fu potolit repede de către cei care au pricinuit mai apoi marile nenorociri din acest Stat. În anul următor, spiritele răzvrătitoare ale Angliei, se apropiară de Scoția, și cele două partide, atît de puternice, se uniră cu un al treilea, care era de fapt o sectă numită anabaptistă, care accepta orice religie și care habar n-avea care era de fapt religia ei. Adevărata credință nemaiexistînd în Anglia, și-au făcut apariția tot felul de erezii și fiecare își avea acum adepții săi. Toate acele facțiuni se strînseră laolaltă și alcătuită o facțiune care — susținută de intrigile Franței — prinse rădăcini solide și produse efecte mari. Primul efect a fost apariția unei noi armate scoțiene, pe care acest ținut o ridică la sfatul celor revoltați sau nemulțumiți. Abia acum își dădu seama regele Angliei ce bine ar fi făcut dacă i-ar fi pedepsit pe scoțieni, cînd avea armata în mînă și cînd era stăpînul unei oștiri puternice. Dar regretele nu-i mai ajutau la nimic. Carol Stuart se văzu nevoit să facă o nouă recrutare și să pună pe picioare o armată capabilă să isprăvească ceea ce începuse cu o bună bucată de vreme în urmă. Pentru a-și realiza acest plan, avea însă nevoie de bani. Trebuia deci să apeleze la popor. Convocă, în acest scop, Parlamentul și-i ceru să pună niște dări cu care să fie subvenționate cheltuielile de război. Parlamentul strîmbă din nas. Socoti că cererile regelui erau exagerate și că poporul era și așa destul de năpădit de dări. Și iată-i acum și pe parlamentari instigînd norodul, căruia nici-

odată şi în nici o ţară nu i-a plăcut să dea bani Statului. În această conjunctură, iată că un secretar de Stat, în care regele avea mare încredere, dar pe care Strafford — viceregele Irlandei şi prim-ministru, nu-l putea suferi — dădu dovadă de trădare ; căci, luînd legătura cu duşmanii regelui şi primind poruncă de la Carol Stuart să se ducă la Parlament şi să arate acestuia bunele sale intenţii, el arătă Parlamentului că regele ar avea intenţii cu totul opuse. Deci, cu alte cuvinte, spuse exact contrariul decît ce-l rugase regele să spună. Şi cum Parlamentul se supără, el le făcu propunerea de a se despărţi de rege. Acest procedeu, înrăi toate spiritele împotriva lui Carol Stuart şi-l făcu să piardă o mulţime de slujitori credincioşi din Parlament, care-i fuseseră devotaţi cu trup şi suflet. Afacerile regelui Angliei aflîndu-se deci în această stare, el se hotărî să împrumute nişte bani şi să facă alt rînd de recrutări, pe seama lui. Comanda acestei armate o încredinţă lui Strafford, viceregele Irlandei, un om brav şi slujitorul cel mai dibaci şi mai fidel, pe care-l avea. Ştiindu-l astfel, regele avea în el o încredere nemărginită. Din această pricină, toţi cei cu intenţii rele, îl invidiau şi nu-l puteau suferi. Această oştire, comandată de un şef destoinic, dar plină de căpitani răuvoitori, porni împotriva armatei Scoţiei, care — susţinută de trădările celor ce nu-l puteau înghiţi pe rege — o învinse aproape fără luptă. Întreaga oaste a regelui se dezmembră, apoi o luă la goană şi cei care o alcătuiau, arătară clar celui ce-i comanda, că ei nu doreau să se bată. Această nesupunere îl făcu pe regele Angliei să-şi dea seama de situaţia în care se afla şi-l determină să recurgă la un remediu mai rău decît însuşi răul. Îi adună pe toţi pairii regatului, îi înştiinţă de tot ce se întîmplase şi le ceru sfatul în legătură cu duşmanii ce pătrunseseră înarmaţi, în ţară. Pairii, care erau nemulţumiţi, fiindcă unii ţineau cu scoţienii, iar alţii erau independenţi, îl sfătuiră pe rege să convoace Parlamentul, care să găsească mijloacele menite să pună capăt războiului şi să facă el recrutări.

Regele Angliei — care nu sesiză capcana — se hotărî să urmeze acest sfat menit să-l ducă la pierzanie, fiindcă Parlamentul s-a tot adunat atît de des, încît cei care-l alcătuiau avură, la un moment dat, atîta putere, încît să-l doboare pe rege. Primul lucru pe care-l hotărîră, fu un armistițiu între rege și scoțieni : apoi, porunci ca armatele să fie plătite, fiindcă voiau cu orice preț să încurce treburile regelui și să-i vină de hac lui Strafford, a cărui ruină ar fi adus-o după sine și pe cea a regelui. Acel secretar de Stat trădător, despre care v-am mai vorbit, sprijini din toate puterile planurile Parlamentului, numai fiindcă îl ura și era cumplit de gelos pe Strafford, rivalul său. Arătă deci Parlamentului, planul viceregelui Irlandei, de a dobori acea instituție și de a-l sluji astfel pe regele său. Și iată Parlamentul strigînd, protestînd, și cerînd moartea celui mai fidel slujitor al regelui. Parlamentarii veniră grămadă la rege să ceară pedepsirea viceregelui, susținînd că acesta era un criminal care tulbura liniștea Statului și împrăștia pretutindeni sămînța discordiei și a neîncrederii regelui în supușii săi. La început, regele se opuse atît de categoric, încît nici nu voi să-i asculte ; o vreme ő ținu așa. Dar rezistența fără nici o putere și faptul că nu mai avea cum să-și sperie dușmanii spori neorînduiala care, la rîndu-i, produse atîtea necazuri, încît regele se văzu obligat să facă ceea ce-l sfătui acel ministru generos, adică să-l închidă în Turnul Londrei. De îndată, dușmanii săi îl și împroșcară cu calomnii și-i atribuiră tot felul de crime. Multă vreme îl aduseră zilnic la Parlament, pentru a-l interoga. El răspunse la toate capetele de acuzare cu atîta claritate, vigoare și fermitate, încît dușmanii săi se arătară foarte încurcați. Iar puținii care-l ascultară, la început cu indiferență, începură a-i lua partea. Strafford era un bărbat urît, dar totuși foarte plăcut ; regina, istorisindu-mi toate aceste lucruri, se opri ca să-mi spună că avea cele mai frumoase mîini din lume.

Regele și regina făcură tot ce le stătură în putință pentru a-l smulge din temniță ; se folosiră de toți cei care le erau credincioși, oferiră funcțiile cele mai mari celor mai îndărătnici ; dar toate strădaniile lor nu ajutară la nimic. Toate acele spirite răzvrătite ardeau de dorința de a doborî autoritatea regală ; în acest interval de timp, regina se strădui și ea să-l salveze pe Strafford ; nu trecea zi în care să nu se întîlnească cu cei mai porniți, pe care-i primea — pe o scăriță dosnică — în apartamentul uneia dintre doamnele sale de onoare, care-i era mai apropiată și care se afla la țară. Singură, cu o făclie în mînă — căci nu voia să împărtășească nimănui taina — îi primea seara, în acea casă, și le oferea funcții și bani ; dar totul fu în zadar.

Pînă la urmă, regele și regina trebuiră să se ducă împreună să-l interogheze pe cel mai fidel supus al lor, așezați într-o mică tribună ce se afla în sala Parlamentului, nădăjduind că prezența lor va da curaj ministrului să se apere, dar se înapoiară la Palat cu inimile strînse de durere și cu ochii plini de lacrimi. Regina izbuti să-l cîștige de partea ei, pe lordul Dambly, unul dintre cei mai pătimași parlamentari și unul dintre cei mai porniți împotriva lui Strafford. De îndată ce se angajă față de rege, milordul cu pricina sări de la o extremă la alta și ținu, în favoarea prizonierului, un discurs atît de frumos, menit să justifice toate acuzațiile, dacă urechile care-l ascultau s-ar fi supus glasului rațiunii și dacă inimile care băteau în acea sală ar fi făcut casă bună cu dreptatea.

În același timp, Parlamentul îl sfătui pe rege să facă pace cu scoțienii ; și cum banii pe care același Parlament poruncise să fie plătiți soldaților, nu fură găsiți chiar atît de repede, oștile se plînseră, apoi începură să strige împotriva Parlamentului, deși păreau a fi mai atașați de el decît de rege. Existau pe atunci în armată doi slujitori ai lui Strafford — Gorrein și Hailmot — care văzîndul pe Strafford în închisoare și socotind că nu va mai scăpa din mîinile

parlamentarilor, şi-au vîrît amîndoi în cap să devină comandanţi ai armatei, dar fără să-şi mărturisească unul, altuia, această dorinţă. Şi unul şi celălalt cîştigară fiecare de partea sa pe ofiţerii mai importanţi, fără să ştie unul de celălalt, fără să ştie că fiecare urmărea exact acelaşi lucru. Hailmot îi vorbi regelui despre această treabă, în vreme ce Gorrein îi vorbi reginei, rugînd-o să pună un cuvînt bun pe lîngă rege ; aşa că regele şi regina — după ce stătură de vorbă — se simţiră foarte neliniştiţi. Regina, împărtăşindu-i regelui planul lui Gorrein, iar regele spunîndu-l soţiei sale pe cel al lui Hailmot, îşi dădură seama că ambiţia nemăsurată a celor doi bărbaţi îl va face în mod sigur, pe unul din ei, duşmanul lor neîmpăcat, dacă-l vor prefera pe celălalt. Pentru a preîntîmpina această situaţie neplăcută, ajunseră la concluzia că ar trebui să-i mulţumească pe amîndoi, încredinţînd unuia comanda trupelor, iar celuilalt o slujbă tot atît de mare, încît să fie pe deplin mulţumit. Aşa că regele propuse reginei să-l trimită pe milordul Germain — primul său scutier — să discute cu cei doi — fiind bun prieten şi cu unul şi cu celălalt — în aşa fel încît să-i împace pe amîndoi, punînd capăt unei situaţii ce părea fără ieşire. Regina — gîndindu-se la primejdia în care se vîra milordul Germain —, îl chemă în cabinetul ei unde, după ce află de planul regelui, îi mărturisi neliniştea şi frica ei la gîndul că Parlamentul, auzind despre această încurcătură, să nu-i alunge şi pe el şi pe ceilalţi slujitori de nădejde, astfel încît regele şi regina să nu mai aibă în preajmă pe nimeni în care să poată avea încredere. Încheind discuţia, regina îi interzise să se vîre în povestea aceea, adăugînd că-i va explica şi regelui de ce dorea acest lucru. Intrînd chiar în clipa aceea, în cabinet, regele — care o auzise interzicîndu-i lui Germain să se amestece — repetă vorbele reginei, apoi adăugă rîzînd :

— Ba nu, draga mea, va face acest lucru !

Regina îi răspunse şi ea, pe acelaşi ton :

— Ba nu, dragul meu, nu-l va face ! Căci după ce am să-ţi explic motivele, sînt sigură că vei fi de acord cu mine !

— Spune-le, doamnă, zise regele, ca să ştiu ce anume îi interzici şi ca să ştiu ce măsuri să iau.

Regina îi împărtăşi temerile şi-i spuse că dacă foloseau în aceste negocieri pe cei ce le erau necesari lor pentru a-l ajuta pe Strafford, pe care voiau să-l salveze, dacă cumva secretul ajungea la urechile Parlamentului, acesta îi va alunga pe toţi supuşii lor credincioşi şi exilarea lor va spori starea şi aşa destul de gravă, a lucrurilor. Regele fu nevoit să-i dea dreptate. După ce cîntăriră împreună importanţa unei astfel de întreprinderi, punînd răul înainte, ajunseră totuşi la concluzia că — avînd în vedere miza — erau totuşi obligaţi să încerce şi că Germain se va strădui să-i mulţumească şi să-i împace pe cei doi. Acesta făcu, într-adevăr, tot ce-i stătu în putinţă. Vorbi cu amîndoi ; le arătă cît era de important ca unul din ei să renunţe la dorinţa de a deveni general ; spuse clar că cel ce va renunţa, va primi cea mai înaltă slujbă din regat, neomiţînd nimic şi străduindu-se să-şi slujească şi să-şi ajute cît mai bine şi stăpînul şi prietenii. Dar soarta nefastă a acestei case regale — şi în special a regelui — i-a făcut pe cei doi lorzi să nu renunţe nici unul la mult rîvnita slujbă de general al armatei. Nu-i spuseră nimic lui Germain ; dar în aceeaşi seară, Gorrein, mînat de ambiţia lui nemăsurată, care-l făcu să renunţe la onoare şi la fidelitate, dezvălui întregul plan, Parlamentului, înrăutăţind prin fapta sa laşă relaţiile dintre Carol I şi Parlament. Imediat Parlamentul trimise oameni la rege, rugîndu-l să dea porunci ca nici o persoană de la Curte să nu părăsească Whitehall [1]-ul, spunîndu-i că descoperise o mare trădare, despre care erau siguri că majestatea sa nu ştia nimic şi că se va simţi desigur foarte uşurată după ce vinovaţii vor

[1] Palatul Regal din Londra.

fi pedepsiți. Hailmot, avertizat că totul fusese descoperit, izbuti să fugă. Milordul Perci se afla la rege, iar milordul Germain se plimba prin Londra, distrîndu-se și neavînd habar de nimic. Regina îi scrise imediat un bilet, trimițîndu-i-l prin milordul Perci, în care îi poruncea să nu se mai întoarcă la Palat și să se îndrepte în grabă spre guvernămîntul lui — oraș bine întărit și port la mare — de unde ea nădăjduia că și el și milordul Perci vor putea fugi în Franța. Îi mai dădu trimisului un pașaport semnat de rege, urmărind ca cei doi să scape cît mai repede de persecuțiile Parlamentului. Regele și regina îi trimisese pe cei doi slujitori credincioși, la Portmore, fiind siguri că Gorrein încă nu le descoperise planul, închipuindu-și că Germain discutase cu cei doi candidați la funcția de general, că rezolvase lucrurile în mod favorabil și că trădarea se ivise din cu totul altă parte. Milordul Perci, aflînd de la o persoană pe care o întîlni, ieșind din Palatul Regal, că Gorrein fusese cel care-l trădase pe rege, nu-și mai pierdu vremea să-l mai caute pe Germain ; îi trimise prin cineva biletul reginei iar el, slujindu-se de pașaportul pe care-l primise, fugi în Franța. Milordul Germain, primind biletul reginei, dar nu și pașaportul, plecă imediat, îndreptîndu-se spre Portmore ca să-l găsească pe Gorrein, care-i era prieten, fără să-i treacă nici o clipă prin minte că el îl trădase pe rege. Gorrein rămase uluit cînd îl văzu pe Germain în orașul său. Îl întrebă mirat, încotro pornise. Milordul Germain îi arătă biletul reginei și-i spuse că planul lor fusese descoperit ; că se temea să nu fie învinuit de cine știe ce, că nu mai apucase să treacă pe la Curte, fiindcă plecase de îndată ce primise biletul, ca să fie alături de el. Trădătorul, privindu-l îndurerat, îi spuse :

— Să nu te temi nici pentru mine, nici pentru tine. Fiindcă mă bucur de destulă încredere din partea Parlamentului, ca să te pot salva. Sînt amărît că am săvîrșit o greșeală, dar o voi repara în ce te privește și mai curînd prefer să pier decît să te trădez.

La scurtă vreme după asta, primi ordin, din partea Parlamentului, să-l aresteze pe Germain ; dar el văzu ordinul în buzunar şi nu suflă nimănui o vorbă. Atunci Parlamentul trimise în grabă un om pentru a-l zori să-l aresteze pe Germain. Dar Gorrein negă că ar fi primit vreun ordin şi-şi îmbarcă în grabă prietenul, trimiţînd vorbă Parlamentului că Germain plecase şi că acum era prea tîrziu ca să i se mai ceară să-l aresteze. Pe urmă, declară sus şi tare, că era împotriva regelui, mărturisind ce făcuse şi scuzîndu-se faţă de Carol Stuart că procedase astfel, fiindcă nu i se încredinţase slujba pe care o ceruse, neräsplătindu-i-se meritele şi serviciile pe care i le adusese stăpînului său. Iată-i deci pe rege şi pe regină fără Consiliu şi fără slujitori. Dar chiar şi în această situaţie, continuară să pledeze pentru Strafford. Acesta, aflînd că-i pierduse pe cei mai buni prieteni ai săi — Germain şi Perci — îşi pierdu orice speranţă şi se socoti ca şi mort. Amîndoi făuriseră planuri mari ca să-l salveze, hotărînd să se folosească de toată dibăcia şi abilitatea lor, dacă regele n-ar fi izbutit să-l scape. Pînă atunci, viceregele Irlandei nu se sinchisise de viaţa lui. Deşi avusese prilejul să scape de mai multe ori, nu voise s-o facă, ambiţionîndu-se să-şi înfrîngă duşmanii prin dovezile vădite ale nevinovăţiei sale. Dar majestăţile lor rămînînd fără slujitori şi viceregele fără prieteni, duşmanii săi neînduplecaţi începură a-l zori pe rege — cu tot mai multă îndrăzneală — să renunţe la fostul său ministru. Îi trimiseră pînă şi pe episcopi la Palat, ca să-i spună că conştiinţa îl obliga să sacrifice un om pentru a salva regatul, persoana şi familia sa. La început, Carol rezistă, apoi începu să şovăie, iar pînă la urmă se hotărî şi, la trei zile după trădarea lui Gorrein, îl lăsă de izbelişte pe ministru. Dealtfel, Strafford trimisese pe cineva la rege ca să-l roage el însuşi să procedeze astfel, hotărît să rabde tot ceea ce-i pregăteau duşmanii lui înverşunaţi şi să îndure moartea ca un om curajos şi înte-

lept, care-şi dădea perfect de bine seama de starea în care ajunsese Statul. Înghesuit de atîtea necazuri, regele se lăsă învins de soarta lui nenorocită care-l grăbea să-şi sape singur groapa, fiindcă semnînd condamnarea ministrului său, o semna de fapt şi pe cea care, peste puţină vreme, avea să fie rostită împotriva lui.

De îndată ce parlamentarii revoltaţi avură consimţămîntul regelui, fără să asculte de nici un alt sfat, fără să se lase înduioşaţi, îl uciseră pe Strafford în piaţa din faţa Turnului Londrei ; de pe eşafod, Strafford le vorbi pentru ultima oară duşmanilor săi, silindu-i — prin curajul, loialitatea şi fermitatea sa — să-l regrete şi să recunoască în sinea lor, că săvîrşeau o cruntă nedreptate. Regele fu cumplit de îndurerat, regina vărsă şiroaie de lacrimi şi amîndoi presimţiră că din pricina aceste morţi, într-o bună zi unul îşi va pierde viaţa, iar celălalt, tihna.

După această condamnare, regele se hotărî să plece în Scoţia — pentru că înşişi scoţienii doreau acest lucru — socotind, şi pe bună dreptate, că prezenţa sa acolo va potoli spiritele. Plecă deci în mai sau iunie, lăsînd-o pe regină la Londra ; aceasta însă plecă şi ea de îndată la Otland, una dintre reşedinţele lor, luîndu-şi şi copiii cu ea. Dar la puţină vreme după asta, Parlamentul voi să-i ia copiii, susţinînd că ar fi mult mai bine, ca în absenţa regelui, să-i încredinţeze acestei Instituţii, fiindcă nu învăţau nimic dacă rămîneau lîngă ea şi fiindcă se temeau ca nu cumva regina să-i facă papistaşi. Regina le răspunse că se înşelau, că aveau maeştri şi preceptori, că ea nu-i va face niciodată papistaşi, fiindcă ştia că soţul ei n-ar accepta aşa ceva. Dar, pentru a evita orice neplăcere, fu constrînsă să-i trimită la o reşedinţă vecină — pentru a le demonstra că nu-i ţinea lîngă ea — de unde puteau veni uneori s-o vadă. Pe urmă, duşmanii reginei voiră s-o determine să părăsească ţara, dîndu-i de înţeles că aveau de gînd s-o răpească. Trimiseră — din partea Parlamentului — un ordin gentilomului care stăpînea satul unde se afla reşedinţa regală, să stea

pe aproape cu un pîlc de țărani înarmați. Același ordin le poruncea să aștepte pînă la miezul nopții în parcul din Otland, unde se vor întîlni cu ostași din cavalerie și cu cîțiva ofițeri care le vor arăta ce au de făcut. Gentilomul veni la regină și-i arătă ordinul, mărturisindu-i că dorea din tot sufletul s-o ajute. Ea îi spuse să nu facă ceea ce-i poruncise Parlamentul și să tărăgăneze lucrurile. În vremea asta, regina își avertiză principalii slujitori care rămăseseră la Londra pentru propriile lor afaceri, rugîndu-i să vină urgent la Otland, înainte de miezul nopții, cu cît mai multă lume cu putință ; apoi își înarmă toate slugile, pînă și pe ajutorii de bucătari. După care se duse să se plimbe prin parc, fără a da nici un semn de neliniște ; noaptea trecu fără ca Parlamentul să-și fi pus planul în aplicare. Doar vreo douăzeci de oameni călare dădură tîrcoale parcului. Regina izbutise să-l atragă de partea ei pe Gorrein ; socotind că va avea nevoie de el, îi porunci să rămînă la Portmore, unde s-ar putea trezi cu ea, oricînd ; în acest scop, ordonă să se pregătească popasuri cu cai de schimb, pe drum ; dar nevoind să fugă decît numai dacă s-ar fi aflat la mare ananghie, nu se grăbi și socoti suficient să fie pregătită în orice clipă, ca să nu fie luată prin surprindere. Îl chemă apoi pe milordul Damby, căruia îi spuse să trimită vorbă prietenilor săi să vină cu vreo sută de gentilomi și să stea pe aproape ; ceea ce se și făcu foarte repede. Ca această precauție să nu sară în ochi, regina plecă la Hamptoncourt pentru a-l vizita, chipurile, pe un gentilom vecin, care avea întotdeauna în grajduri, un mare număr de cai dintre cei mai iuți. Rîndașii îi aduseră acolo și pe cei ai reginei, ca să fie gata, în orice clipă, de plecare. După ce dădu toate poruncile privitoare la siguranța sa, fu lăsată în pace și nimeni n-o mai tulbură. Dimpotrivă, i se cerură zeci de scuze pentru oștirea trimisă în sat, fiecare membru al Parlamentului negînd că ar ști ceva despre asta. În acest răstimp, regina se străduia să-i caute slujitori de nădejde, soțului ei, regele, cu atît mai mult cu cît mulți voiau

să-i arate că sînt gata să-şi facă datoria faţă de el. Îl atrase deci de partea regelui, pe primarul oraşului Londra, iar acesta, împreună cu alţii, făcură ca regele — la reîntoarcerea sa din Scoţia, unde nu izbutise să rezolve nimic — să fie bine primit de întreaga capitală. Norodul îşi manifestă atît de vădit simpatia, prin strigăte de „Trăiască regele", încît Carol nu se mai îndoi nici o clipă că supuşii săi nu l-ar iubi. Regina — care-i ieşise înainte, pentru a vedea în ce dispoziţie se afla norodul — se alătură soţului ei, în uralele londonezilor. Îşi luase şi copiii cu ea, aşa că prinţul moştenitor intră călare, în Londra, alături de tatăl său. Sosind, regele voi să profite de această atmosferă, încercînd — printr-o lovitură îndrăzneaţă — să pună mîna pe cele trei sau patru persoane care erau şefii facţiunilor ce se ridicaseră împotriva lui, dîndu-şi seama că nu va putea domni liniştit, pînă ce nu-i va aresta ; aşa că se hotărî să-şi pună planul în aplicare chiar în Parlament, socotind că tratîndu-i bine pe ceilalţi, toţi vor fi de partea lui. Fu aleasă şi ziua pentru această lovitură ce urma să producă ori mult bine, ori mult rău. Planul acesta nu era cunoscut decît de rege, de regină şi de cîţiva credincioşi de-ai lor. Şi iată-l pe rege îndreptîndu-se spre Parlament, ca să le vină de hac duşmanilor săi şi lăsîndu-şi soţia singură, în cabinet, rugîndu-se pentru reuşita planului său. În drum spre Parlament, regele fu oprit de cîţiva amărîţi care-i întinseră nişte jalbe lipsite de importanţă. Pentru a nu părea grăbit, el îi ascultă şi vorbi vreme îndelungată, cu fiecare dintre ei. Părăsindu-şi soţia, el îi spusese — sărutînd-o — că se ducea ca să redevină stăpîn pe ţara sa, nădăjduind să se înapoieze după un ceas, mult mai puternic decît era cînd plecase. Aşa că regina îl aştepta, plină de nerăbdare şi de emoţie. Se uita întruna la ceas să vadă dacă trecuse acea oră şi trăgea cu urechea să audă dacă nu cumva venea careva să-i aducă vreo veste. După vreun ceas, socotind că afacerea fusese rezolvată, îi spuse doamnei de Carlisle

— una dintre favoritele sale — care tocmai intrase în cabinet :

— Bucură-te, doamnă, căci la ora asta regele este — după cîte nădăjduiesc — stăpîn în ţara lui, iar cutare şi cutare curteni sînt arestaţi.

Doamna Carlisle fu surprinsă de aceste vorbe ale reginei, mai ales că printre cei care urmau să fie întemniţaţi avea şi ea cîteva rude şi cîţiva prieteni buni. Abţinîndu-se să-şi manifeste neliniştea la aflarea acestei veşti, ea ieşi şi scrise repede un bileţel unuia dintre cei ce urmau să fie prinşi, avertizîndu-l de planul regelui. Acesta abia intră în Parlament că zeci de glasuri se ridicară împotrivă-i, susţinînd că acea veste îi privea pe toţi. Şi astfel, Parlamentul se dezbină într-un mod neaşteptat. Toţi păreau nemulţumiţi. Înţeleseră că-l jigniseră pe rege şi că acesta voia să-i pedepsească ; aşa că socotiră că nu mai exista altă ieşire pentru ei, decît să-şi manifeste şi mai vehement revolta. Regina, care săvîrşise o greşeală de neiertat, dînd dovadă de o lipsă de tact fără pereche, se căi amarnic ; ceea ce m-a mirat cel mai tare, a fost faptul că i-a mărturisit totul regelui şi că acesta nici măcar n-a certat-o. După această nefericită indiscreţie, acelaşi norod — care-l copleşise pe rege cu urări de sănătate şi bună stare — acum aţîţat de duşmanii suveranului, se întorsese împotriva lui. Londonezii se răsculară şi regele fu obligat să fugă din oraş, cu întreaga familie. A doua zi după ce părăsi Whitehall-ul, prin faţa acestui palat se perindară şase mii de oameni, cu cîte un băţ în mînă, în vîrful căruia, pe o bucată mare de hîrtie, era scris cuvîntul „*Libertate*".

Regele şi regina nu se duseră mai departe de Hamptoncourt. Voiau să vadă ce anume avea să se mai întîmple, fiind ferm convinşi că vor putea pleca oricînd vor dori. Dar se înşelară ; Parlamentul porunci întregii nobilimi să pună mîna pe arme şi să nu-l lase pe rege să plece din ţară. Aflînd de această poruncă, regele şi regina se prefăcură că nici nu se gîndeau să plece mai departe, ci dimpotrivă,

că chiar voiau să se distreze. În vremea asta, regele plănuia cum să fugă și să se ducă la Hull, în Yorkshire, cetate foarte bine întărită, unde avea și un depozit de arme și muniții, care-i erau acum atît de necesare. Locul îi convenea și pentru că era port la mare și pentru că întreaga provincie, vecină cu Scoția, îi era credincoasă ; dar, nevrînd să-și lase familia în mîna Parlamentului, împrăștie zvonul că regina voia s-o conducă pe fiica sa, în Olanda. Dealtfel, era un lucru cît se poate de firesc să-și ducă fata viitorului ei bărbat — tînărul prinț de Orania — cu care o măritase de curînd. Cei doi tineri soți trăiau încă despărțiți, din pricină că erau mult prea tineri. Dușmanii regelui se arătară de acord cu această plecare ; poate că-și făcură socoteala că vor dispune de rege mai ușor, dacă regina nu se va mai afla în țară ; așa că aprobară cu dragă inimă plecarea acesteia. La rîndul ei, regina abia aștepta să plece în Olanda, ca să poată trimite de acolo ajutoare soțului ei și să facă tot ce se putea face pentru a-i doborî pe dușmanii acestuia. Regele se grăbi deci s-o conducă pe regină pînă la Dover, fiindcă acela era și drumul spre Hull, prefăcîndu-se că nu urmărea altceva decît să vîneze și să se distreze. În realitate, era cumplit de îndurerat văzînd în ce situație ajunsese, bruftuit de proprii săi supuși și constrîns să se despartă de soția sa pe care o iubea foarte mult, fără să știe ce avea să le mai rezerve viitorul. Regina se îmbarcă la Dover și regele — ca s-o vadă cît mai mult — alergă de-a lungul țărmului, mai bine de patru leghe. În timp ce se prefăcea că vînează și se distrează, îl trimise pe ducele de York înainte, la Hull, ca să-l ia în stăpînire. Ducele de York fu primit de guvernator, cu toate că acesta trecuse și el de partea Parlamentului. Regele plecă numaidecît după duce, și totuși, pînă să sosească și el în cetate, guvernatorul primi o scrisoare în care era înștiințat că regele avea de gînd să fugă la Hull, pentru a-l aresta și a pune mîna pe cetate. Guvernatorul, speriat de această veste, închise repede porțile, în nasul regelui său și-l luă prizonier

pe ducele de York, fiul lui Carol Stuart. Greşeala regelui a fost de neiertat, pentru că n-a intuit intenţiile rebelilor, pentru că trebuia să fie deosebit de vigilent şi să nu aştepte să le-o ia ei mereu înainte. Ar fi trebuit ca, în loc să-şi piardă vremea cu condusul reginei, să plece cît mai urgent la Hull. Iată de ce mulţi spun că acea regină nefericită a fost cauza tuturor nenorocirilor soţului ei.

Prinţul Henric de Orania o primi bine pe soacră-sa, în Olanda, şi cum era iubit şi stimat de supuşi, regina Angliei se bucură de o deosebită consideraţie şi de respect şi fu foarte bine tratată de ginerele său ; căci burgmaisterilor olandezi nu le prea păsa de regalitate. Acei oameni, atît de puţin obişnuiţi cu supunerea şi ascultarea faţă de capetele încoronate, se aşezau fără nici o jenă, alături de ea, pe scaun şi intrau în vorbă cu regina, cum ar fi intrat cu cei de seama lor. Dădeau buzna în odaia unde se afla regina, fără să-şi scoată pălăria şi după ce-o priveau, plini de curiozitate, plecau fără s-o salute. Fiica reginei — care n-avea decît zece ani — era tratată ca orice alt copil de vîrsta ei. Mirele — care n-avea decît paisprezece — era toată ziua pe mîna profesorilor săi, căci tatăl său voia să aibă un urmaş demn de strămoşii săi.

Regina rămase un an întreg în Olanda, ocupată să-i trimită soţului ei bani şi arme. Îşi amanetă bijuteriile şi cu ceea ce-i mai putu da prinţul de Orania, îi trimise lui Carol bani cu care să-şi poată înarma patruzeci de mii de oameni. Cu aceşti bani, regele Angliei izbuti să-şi alcătuiască o oaste destul de mare, recrutînd oameni din provinciile ce se învecinau cu Scoţia, unde rămăsese după ce planul cu fuga la Hull eşuase şi după ce ducele de York izbutise să i se alăture. După ce-i dăduse un ajutor atît de substanţial, regina se pregăti de plecare, dorind să împartă cu soţul ei toate necazurile pe care era sigură că le mai aveau de îndurat. Porni deci pe mare, cu unsprezece corăbii pline cu arme şi muniţii, lăsîndu-şi fata în grija

prinţesei de Orania, soacra sa. Soarta — care nu voia cu nici un chip să ţină cu ea — făcu să izbucnească o furtună cum nu se mai văzuse vreodată şi care ţinu nouă zile. Regina suferi cumplit în acele zile, ameninţată în orice clipă să-şi piardă viaţa şi aproape sigură că şi-o va pierde, legată de pat şi înconjurată de femeile sale, care-o slujeau, legate şi ele, fiecare de patul ei. În aceiaşi situaţie se aflau şi cîţiva dintre ofiţerii, capucinii şi preoţii care-o însoţeau. Pînă la urmă, biata femeie se obişnui cu moartea şi, odată primele zile trecute, deşi atît ea cît şi cei din jur nu mai nădăjduiau să scape, nu încetară să rîdă şi să glumească, ori de cîte ori li se ivea ocazia ; apoi reîncepură să mănînce şi să bea şi aceste mese nenorocite erau întrerupte de ţipete, de spaime, de vărsături, de toate mizeriile şi neputinţele omeneşti. Furtuna mînă vasul într-un mic port de lîngă Haga, unde, în sfîrşit, regina puse piciorul pe pămînt, dar într-o asemenea stare încît era cu neputinţă să te apropii de ea, din pricina mirosului groaznic al veşmintelor, pline de toate murdăriile ce se pot imagina, fiindcă rostogolirea continuă a vasului amestecase laolaltă toate împuţiciunile de pe corabie. În afară de asta, atît regina cît şi femeile care o însoţeau erau atît de ameţite şi de năucite, încît zile în şir nu se putură ţine pe picioare. După ce regina se odihni vreo două săptămîni, porni din nou pe mare, cu cele nouă vase care-i mai rămăseseră, fiindcă două pieriseră în toiul furturii. De data asta, ajunse cu bine în Anglia şi acostară într-un cătun, aflat pe ţărmul mării. Rămase cîteva zile în acel loc, aşteptînd trupele regelui, care trebuiau să vină s-o primească şi s-o escorteze. Armata Parlamentului, care o urmărea îndeaproape şi care o urmărise şi pe mare, ajunse pe ţărmul unde se afla ea. În toiul nopţii, în timp ce se odihnea în patul ei, fu sculată din somn de bubuitul tunurilor duşmanilor săi, iar o ghiulea găuri chiar casa în care se adăpostise. Milordul Germain — primul ei scutier şi ministru — se năpusti în odaia ei şi-i spuse că trebuia să fugă grabnic, fiindcă se afla într-un foarte mare pericol.

După ce-şi puse repede o rochie pe ea, fugi şi se ascunse într-una din grotele ce se aflau dincolo de cătun. Avea pe atunci, o căţea urîtă ca naiba, pe care o chema Mitte, dar pe care o iubea ca pe ochii din cap şi pe care o uitase în pat. La jumătatea drumului, aducîndu-şi aminte de Mitte, se întoarse îndărăt ; şi cu toată împotrivirea celor care o urmau, se duse să-şi ia căţeaua, ferindu-se de ghiulelele care cădeau cu nemiluita. După ce oastea Parlamentului se plictisi să mai tragă cu tunul şi după ce sosiră şi oştile regelui, regina porni la drum ca să-şi întîlnească bărbatul. Îndreptîndu-se spre capitală, îşi spori oastea cu noi recruţi, pe care-i găsi în acea provincie, înarmîndu-i cu armele pe care le adusese cu sine. Alcătuindu-şi o oaste impunătoare, regina se aşeză în fruntea ei şi se îndreptă spre capitală, călărind bărbăteşte, fără ifose şi fără moftûri, ducînd acelaşi fel de viaţă ca şi soldaţii ei, adică aşa cum făcuse odinioară şi Alexandru cel Mare. Mînca în plin soare, laolaltă cu ei, fără nici un fel de ceremonie ; fiindcă îi trata ca pe fraţii ei, ostaşii o divinizau. Cu toate acestea, victoriile sale au fost mediocre în comparaţie cu cele ale lui Alexandru ; căci cuceritorul Asiei — care mergea la întîmplare — susţinu numeroase bătălii şi cuceri o sumedenie de cetăţi, ceea ce nu fu cazul cu regina Angliei. Ea nu cuceri decît un singur oraş, care n-a fost tot atît de bine apărat ca Anversul, asediat de ducele de Parma, dar care se părea că a fost totuşi de mare folos partidului regal. Regele îşi primi soţia cu multă bucurie, admirîndu-i curajul şi dragostea de care dăduse dovadă ; cînd se văzură cu o oaste atît de impunătoare, fură aproape siguri că le vor veni de hac supuşilor infideli ; din păcate, întreaga oaste se risipi peste puţină vreme, iar ei se treziră la fel ca la început.

Majestăţile britanice se străduiră aproape un an să învingă ghinioanele care-i urmăreau şi care le dădeau peste cap toate planurile pe care se pregăteau să le pună în practică. Apoi, fiindcă regina rămăsese însărcinată, trebui să-l

părăsească pe rege, fără să știe atunci că-l părăsea pentru totdeauna. Se duse la Oxford, iar de acolo la Exeter, unde născu o fetiță, pe principesa Angliei [1]; în timpul nașterii, fiind tot timpul amenințată de dușmanii ei, se hotărî să fugă în Franța și să ceară ajutor regentei Ana de Austria care — așa cum am mai spus — i-o trimisese pe moașa ei, doamna Peronne, și douăzeci de mii de pistoli, ca s-o ajute în situația demnă de milă în care se afla. Generoasa regină păstră foarte puțini bani pentru ea, iar restul îl trimise soțului, regele avînd mare nevoie de ei, ca să trăiască și să-și plătească datoriile.

După ce regina Angliei a plecat — așa cum am mai spus — s-a îmbolnăvit și încă foarte grav. Trecînd din Anglia în Franța, fusese urmărită îndeaproape de oastea Parlamentului și, sigură că pînă la urmă va fi prinsă, se vîrî în cala vaporului pentru a fi ferită de ghiulele. Odată ascunsă acolo, îl chemă pe comandantul navei și-i porunci să nu deschidă focul asupra urmăritorilor decît în clipa în care va vedea că nu mai are nici o șansă de scăpare. Auzind aceste cuvinte, femeile care o însoțeau și servitorii ei începură să țipe și să se văicărească; regina îi privi tăcută și curajoasă, arătîndu-le că sfidează și moartea, și pe dușmanii ei pe care-i disprețuia în aceeași măsură. Nu simțea — în acea înfruntare — nici mînie, nici ciudă în străfundul sufletului ei, ci doar rușinea de a se vedea înfrîntă de Parlament. Dar cerul o scuti de această umilință, ajutînd-o să ajungă cu bine într-unul din porturile Bretaniei. Cînd zări coasta Franței, se urcă într-o șalupă și se opri într-un sat, unde, înainte de a ajunge, trebui să urce și să coboare un lanț de stînci, greu de trecut; țăranii o primiră bine și-o găzduiră într-o colibă acoperită cu stuf. Dar cîțiva gentilomi din acel ținut, aflînd că era vorba de o regină — care părea mai curînd nefericita eroină a unui

[1] E vorba de Henriette de Anglia, viitoarea soție a lui Monsieur, fratele lui Ludovic al XIV-lea.

roman decît o regină adevărată, îi trimiseră cîteva rădvane cu care călători pînă la Bourbon, unde am lăsat-o la începutul acestei povestiri.

Cum amintirea lui Henric al IV-lea le era dragă francezilor, ea fu în permanență escortată de o mare mulțime de oameni, care se înghesuiau s-o vadă. Din păcate, era foarte schimbată, căci nenorocirile prin care trecuse o umpluseră de mîhnire și de tristețe, iar inima îi era atît de îndurerată, încît plîngea aproape tot timpul. Ca să vă dați seama și domniile voastre ce putere are durerea nu numai asupra sufletului, ci și asupra trupului. Cu atît mai mult cu cît regina Angliei era veselă din fire și se pricepea să vorbească într-un chip foarte plăcut. În starea întristătoare în care se afla, ea îi spuse într-o zi celebrului medic Mayerne, care venise s-o vadă, că-i era teamă să nu-și piardă mințile. La care doctorul se pare că i-ar fi răspuns, destul de brutal :

— N-aveți de ce să vă mai temeți, doamnă, fiindcă vi le-ați și pierdut !

În Franța, țara natală, găsi într-adevăr cîteva leacuri care o mai puseră pe picioare, căci aerul și apele de aici îi fură de mare folos. Dar trebuia timp pentru a-și vindeca rănile sufletești.

Înainte de a-mi continua *Memoriile* privind anul 1644, aș vrea să mai adaug ceea ce am aflat că a contribuit la nenorocirile regelui și reginei Angliei, după toate cele povestite de ea.

Cîteva particularități ale negocierii contelui de Estrades în Anglia, în anul 1637.

În 1637, contele de Estrades a fost trimis la regele și la regina Angliei, de către răposatul rege Ludovic al XIII-lea și de către Richelieu. După ce-am așternut pe hîrtie po-

vestirea pe care mi-a relatat-o nefericita regină a Angliei, contele mi-a mărturisit că motivul călătoriei sale în acea țară era să-l determine pe Carol Stuart să rămînă neutru, în cazul în care Ludovic al XIII-lea și prințul de Orania ar fi voit să atace unele cetăți aflate pe coasta Flandrei. Mi-a arătat scrisorile trimise lui Richelieu, răspunsurile primite de la el și mi-a vorbit în amănunt despre acea negociere. Asta este de fapt sursa nenorocirilor acestui regat, de care regina Angliei n-a știut nimic deși a contribuit și ea, în oarecare măsură, la distrugerea lui. Acest lucru ne arată încă o dată cu cîtă atenție trebuie să examinezi și să cîntărești o propunere importantă, înainte de a o accepta sau de a o refuza. Cardinalul de Richelieu îi poruncise lui de Estrades s-o vadă pe regina Angliei, înainte de a-i înmîna soțului ei scrisoarea lui Ludovic al XIII-lea, să încerce s-o smulgă pe regină de sub influența nefastă a ducesei de Chevreuse și s-o vindece de sila pe care aceasta o sădise în inima reginei, împotriva lui Richelieu. Îi încredință deci lui de Estrades o scrisoare pe care acesta trebuia s-o înmîneze reginei Angliei, scrisoare în care o asigura de sprijinul și de fidelitatea sa față de ea și o încredința de intențiile sincere pe care le avea de a o sluji în mod cît mai util ; îi interzise însă categoric lui de Estrades să i-o dea, dacă ar fi observat că regina nu era dispusă să-i accepte serviciile ; nu uită de asemenea să adauge că le asigura pe majestățile lor britanice de tot sprijinul lui Ludovic al XIII-lea împotriva neajunsurilor pe care le-ar fi cășunat unii dintre supușii lor, care începuseră încă de pe atunci a se burzului. Ambasada marchizului de Seneterre îi convinseseră însă pe rege și pe regină că Richelieu le era potrivnic. Și cînd de Estrades îi vorbi reginei despre el, aceasta îi răspunse — la ofertele și la făgăduielile făcute în numele cardinalului — că era foarte bine informată despre intențiile sale, în ceea ce-o privea ; că știa că domnul cardinal nu se număra printre prietenii săi, că nu dorea nimic de la el, că nu simțea nevoia nici unei lămu-

riri, — şi asta fără nici un dubiu — că nu-i era prieten. De Estrades, mirat de acest răspuns, judicios şi politicos, nu-i mai dădu scrisoarea ; dar se străduí să-i arate, atît cît îi stătu în putinţă, că se înşela în privinţa cardinalului, şi nu-i mai dădu decît scrisoarea regelui. După ce o citi, regina îi răspunse că nu avea obiceiul să se amestece în afacerile politice ale soţului ei. Dar adăugă că va vorbi totuşi cu el. Apoi îi spuse contelui de Estrades că fratele ei, Ludovic al XIII-lea, trebuia aspru mustrat pentru propunerea pe care i-o făcea soţului ei de a rămîne neutru, lăsîndu-l să atace coasta Flandrei. După ce de Estrades discută şi cu Carol Stuart, acesta îi spuse că va face tot ce-i va sta în putinţă pentru a-şi dovedi prietenia faţă de cumnatul său, în aşa fel încît să nu fie prejudiciate nici onoarea, nici interesele sale sau ale regatului ; că dacă totuşi Ludovic al XIII-lea va ataca cetăţile de pe coasta Flandrei, el îşi va duce flota la Dunes, gata de atac, împreună cu cincisprezece mii de oameni, hotărîţi să treacă în Flandra şi s-o ajute.

Capitolul X

1644. — Şedere şi distracţii la Fontainebleau. — Cardinalul Mazarin se îmbolnăveşte. — Alegerea cardinalului Pamfilio ca Papă, sub numele de Inocenţiu al X-lea. — Moartea Izabelei de Franţa, regina Spaniei. — Portretul acestei regine. — Regretele pricinuite de moartea ei. — Disputa întîietăţii dintre Mademoiselle şi prinţesa de

Condé. — Mînia crîncenă a Mademoisellei. — Mînia reginei împotriva ei. — Sosirea la Paris, a reginei Angliei. — Portretul acestei regine. — Răpirea, de bunăvoie, a domnişoarei de Bouteville-Montmorency, de către Dandelot, conte de Châtillon. — Disperarea doaminei de Bouteville-maman. — Ea se aruncă la picioarele reginei, cerînd satisfacţie. — Cu această ocazie are loc o scenă nostimă. — Căsătoria cavalerului Bois-Dauphin cu marchiza de Coaslin, fata cancelarului Séguier.

Spre sfîrşitul verii, Curtea plecă la Fontainebleau. Reginei i-a plăcut întotdeauna această frumoasă şi încîntătoare reşedinţă a regilor noştri, mai mult decît toate celelalte. Regina profită aici de toate distracţiile pe care şi le putu permite în cel de al doilea an de doliu. Dar iată că Mazarin se îmbolnăvi de un soi de febră care nu-l slăbea nici o clipă, fapt care o îngrijoră foarte tare pe regină, dar care îi bucură pe curtenii ce doreau cu ardoare, ceva nou. Unii au început a presupune că dacă Mazarin ar muri, i-ar lua locul Châteauneuf. Chiar regina lăsase să se înţeleagă acest lucru. Dar cardinalul se făcu bine şi toate treburile reintrară pe făgaşul normal. În 1644, fu ales Papă la Roma, cardinalul Pamfilio, singurul de care Franţa se temea să nu fie ales. Cardinalii Barberini îşi atraseră ura reginei, din pricina acestei alegeri. Li se retrase, în mod public, titlul de „protectori ai Franţei", iar Mazarin se purtă în aşa fel cu ei, încît îi făcu să se căiască amarnic pentru greşeala pe care o făptuiseră. Dealtfel, au fost atît de prost trataţi sub pontificatul celui pe care-l aleseseră şi-l cocoţaseră pe scaunul Sfîntului Petru, încît pînă la urmă, fură constrînşi — deşi îl jigniseră pe regele Franţei — să vină şi să-l roage să-i protejeze. Protecţia le fu acordată de cardinalul Mazarin, care — după ce fusese obligat să le facă oarecum, curte — avu satisfacţia de a-i vedea la uşa lui, de astădată ei fă-

cîndu-i curte lui. Toată măreţia lor se dusese de rîpă : dovadă că nimic nu-i veşnic pe pămînt.

Campania ducelui de Enghien îi spori reputaţia şi-l umplu de o glorie răsunătoare, fiindcă bătălia de la Friburg avea să ocupe un loc de seamă în istorie. În acelaşi an 1644, Monsieur comanda o mare oaste care, sub ordinele sale, fu folosită, cu mult succes, în slujba regelui. Amîndoi — şi ducele de Enghien şi Monsieur — se întoarseră la sfîrşitul campaniei, la Fontainebleau, unde regina tocmai se pregătea să se reîntoarcă la Paris pentru perioada de iarnă. Ea îi primi cu bucurie şi, cît stătură acolo, se strădui pe cît îi fu cu putinţă, să-i distreze. Amiciţia dintre ei părea destul de strînsă, atît cît poate fi între doi prinţi de sînge, care nu-şi fac din sinceritate o profesiune de credinţă. Iar starea în care se afla Curtea, părea să prevestească o pace veşnică.

La începutul iernii muri Izabela de Franţa, regina Spaniei, demna fiică a lui Henric cel Mare şi demnă de stima întregii Europe. Fu regretată pretutindeni, iar poporul spaniol, care, pur şi simplu, o venera, fu cum nu se poate mai mîhnit. Bărbatul ei n-o iubise niciodată cît merita, din pricină că era prea galant, şi asta ca să mă exprim elegant. Tîrziu, îşi dădu şi el seama de calităţile şi mai ales de inteligenţa ei. Atunci o lăsă pe ea să cîrmuiască ţara, ceea ce Izabela şi făcu, acoperindu-se de glorie, obligîndu-l pînă şi pe fluşturaticul ei bărbat s-o regrete enorm. Am auzit-o pe răposata mea mamă — care avusese cinstea de a o cunoaşte după ce se reîntorsese în Spania, cu puţină vreme înainte ca această prinţesă să părăsească Franţa — că era frumoasă şi plăcută şi că plecase plină de bucurie că ajunsese regina unei ţări atît de mari. Cîţiva ani, trăi fericită. Regele Spaniei era un bărbat frumos şi binefăcut, iar ei doi — foarte potriviţi — erau îndrăgostiţi lulea unul de celălalt. Ba chiar, la un moment dat, Filip al III-lea, socrul ei, văzînd-o atît de frumoasă,

nu voi să-i lase pe tinerii soţi împreună, unii pretinzînd că ar fi rîvnit-o pentru sine. Mi s-a spus mai tîrziu că lucrul nu fusese adevărat şi că Filip al III-lea o iubise într-adevăr, foarte mult, dar ca pe o fiică. După ce bărbatul ei deveni rege, avu atîtea iubite, din toate straturile sociale, încît din pricina geloziei — pe care avea dealtfel suficiente motive s-o nutrească faţă de bărbatul ei, viaţa i-a fost un adevărat calvar. Avea destule motive să se plîngă, dar plîngerile i-au fost întotdeauna zadarnice. Şi deşi a fost pe cît de castă tot pe atît de atrăgătoare, cutumele Spaniei fură la început foarte aspre în ceea ce-o privea. Regina Angliei mi-a istorisit — la multă vreme după ce s-a prăpădit această regină — că regele Angliei, soţul ei, pe vremea cînd era doar prinţ de Galles, a făcut o călătorie în Spania ca s-o ceară de nevastă pe Infantă, sora mai mică a Anei de Austria, care mai tîrziu a devenit împărătească ; că găsind-o pe regina Spaniei pe placul său, a încercat în zadar de cîteva ori să-i vorbească fără tălmaci : căci, deşi franţuzoaică, nu cuteza să vorbească franceza ; şi că el adresîndu-i cîteva cuvinte în această limbă, ea i-a răspuns în şoaptă :

— Nu cutez să vă vorbesc în această limbă, fiindcă nu mi se îngăduie ; voi cere însă această îngăduinţă.

Că obţinînd-o, nu i-a spus decît o frază în care i-a mărturisit că ar fi dorit să se însoare cu Infanta, că se va însura sigur pentru că contractul anterior de căsătorie fusese rupt ; că, după această discuţie şi după cîteva mărturisiri privind slăbiciunea ei pentru comedii, i se spuse prinţului, cu mare politeţe, că nu mai avea ce discuta cu regina ; că în Spania era moda de a-i otrăvi pe toţi cei ce-i făceau curte reginei. După această caritabilă înştiinţare, el nu-i mai adresă nici un cuvînt şi n-o mai văzu cu faţa descoperită ; fiindcă şi la comedie nu se ducea decît într-o lojă foarte bine închisă. Ana de Austria se strădui să aducă memoriei acestei ilustre regine — de două ori rudă cu ea — omagiul pe care-l datora unei fiice a Franţei.

Porunci deci să i se facă o slujbă, după obicei, cu toată solemnitatea datorată unei regine atît de mari. În astfel de ocazii, se întîmplă ca rangurile, care nu sînt regelmentate în Franța, să iște unele neînțelegeri. Mademoiselle, în calitate de verișoară a regelui, pretindea că exista o mare deosebire între ea și ducesa de Enghien. Pe de altă parte, ducele de Enghien vrînd să-și susțină rangul și măreția pe care i le dăruiseră spița din care se trăgea și gloria cîștigată în lupte, îi spuse reginei că soția lui putea urma și ea foarte bine exemplul fiicei ducelui de Orléans, pretizînd că era prima prințesă de sînge regal. Regina — în acel moment, prea puțin preocupată de interesele Mademoisellei — fără să dea atenție unor prerogative care subliniau diferența dintre familia ei și cea de Condé, îi acordă ducelui de Enghien ceea ce dorea. Doamna de Longueville, care-și pierduse rangul măritîndu-se cu ducele de Longueville, dar care căpătase un brevet de la rege prin care totuși și-l menținea, voi și ea să se folosească de această ocazie pentru a fi repusă în drepturile conferite de spița din care se trăgea — adică familia de Bourbon — și pretinse, luîndu-se după ducesa de Enghien, că va face exact ce va face și cumnata sa. Mademoiselle, avertizată de planurile puse la cale împotriva ei, refuză să ia parte la slujba ce urma să se facă pentru regina Spaniei, care fusese mătușa ei. Cînd sosi ora de plecare, pretextă că nu se simțea bine și nu putea ieși din casă. Regina, aflînd de împotrivirea fiicei lui Monsieur, se supără ; trimise pe cineva să-i poruncească să vină la slujbă, după care se plînse și ducelui de Orléans. Prințul o condamnă și dezaprobă procedeul, în așa măsură, încît Mademoiselle se văzu părăsită nu numai de regină, ci și de Monsieur, tatăl ei, căruia îi datora măreția și rangul. Neputînd face față unor atît de crunte atacuri, Mademoiselle cedă, împotriva dorinței sale și se duse la Notre-Dame, expunîndu-se pretențiilor celor care — fiindcă aveau cinstea de a se înrudi cu ea — voiau să-i fie egali în rang. Plecînd, po-

runcise ca două doamne de onoare să-i ducă trena ; dar, de îndată ce ducele de Enghien o zări, făcu semn unei persoane din suita sa, să se alăture celei care ducea trena soției sale. Doamna de Longueville care văzu — așezîndu-se — că Mademoiselle ținea cu orice preț să lase un scaun gol între ea și ceilalți, o împinse pe acel scaun pe cumnata sa, ducesa de Enghien, iar ea se așeză alături. Mademoiselle se supără cumplit, văzîndu-se tratată astfel : plînse și făcu tărăboi, strigînd cît o ținea gura că avea acte doveditoare în ceea ce privea diferența dintre ea și doamna ducesă de Enghien, care se străduia, ori de cîte ori se ivea prilejul, să i-o ia înainte, avînd, de pildă, un baldachin în Palatul Regal, o caleașcă bătută în ținte, valeți în cizme cu carîmbi înalți și neoferînd prințeselor de sînge, cînd veneau la ea, decît scaune fără spătar, în vreme ce ea ședea pe un fotoliu. Furia sa fu potolită de furia pe care și-o manifestă regina, care-i spuse c-o va trimite cîteva zile la mănăstire ca să se căiască de ceea ce făcuse ; dar în loc să trateze această scurtă dizgrațiere, cu o nobilă indiferență, ea recurse la doamna ducesă de Enghien, sau mai curînd acceptă ca aceasta s-o împace cu regina, care o făcu de două parale. Ducele de Enghien o sfătui și el să se mulțumească cu prerogativele pe care le avea, fără să pretindă zilnic altele noi, și că avantajele pe care le avea trebuiau s-o mulțumească pe deplin. Monsieur, aflînd mai tîrziu că totuși fiica sa avusese dreptate, se supără, se plînse reginei și plecă la Chambord, unde bombăni trei zile. Regina — care-i îngăduise ducelui de Enghien să facă ce făcuse — se crezu obligată, ca să păstreze liniștea, să-l disculpe de orice greșeală și să și-o ia asupră-și ; așa că, cu cîteva scuze din partea sa, și cu cîteva complimente făcute ducelui de Enghien, lucrurile se liniștiră de la sine.

Cam tot în acea vreme, veni la Paris regina Angliei. Trecuseră trei sau patru luni de cînd stătea la Bourbon. Regina fu întîmpinată de rege și de Monsieur. Cele două regine se îmbrățișară cu multă prietenie și dragoste și-și

făcură zeci de complimente de circumstanţă. O poftiră să locuiască la Luvru, care în acel moment era gol, iar ca reşedinţă de ţară îi dădură castelul Saint-Germain. Cum afacerile regelui erau înfloritoare, iar războaiele încă nu începuseră a ruina Statul, i se fixă o pensie de zece sau douăsprezece mii de scuzi pe lună, aşa că regina Angliei avu motive cît se poate de întemeiate s-o laude cît o ţinea gura, pe regina Franţei.

Regina Angliei era aproape desfigurată de ravagiile bolii şi ale nenorocirilor prin care trecuse, încît nu mai păstrase nici o urmă din trecuta ei frumuseţe. Pe vremuri, avusese nişte ochi minunaţi, un nas frumos şi un ten demn de toată admiraţia. Avea un chip atît de plăcut, încît cine o vedea, o şi îndrăgea ; păcat că era mică de stat şi mult prea slabă ; acum trupul i se deformase, iar gura, care nici în tinereţe nu fusese prea frumoasă, din pricina slăbiciunii chipului, părea mult prea mare. I-am văzut cîteva portrete de pe vremea cînd era tînără şi în care se vedea cît fusese de drăgălaşă ; cum frumuseţea ei nu durase decît atît cît durase şi dimineaţa vieţii, părăsind-o înainte de a apuca amiaza, avea obiceiul să spună că femeile, odată ce-au trecut de douăzeci şi doi de ani, nu mai pot fi frumoase. Ca să-i termin de zugrăvit portretul, trebuie să mai adaug că fusese o femeie cu mult spirit şi încă cu unul din acele spirite care plac în mod deosebit celor din jur. Era foarte agreată în societate, cinstită, blîndă, vioaie, trăind fără mofturi sau fasoane, alături de cei care-o înconjurau. Era veselă din fire şi dacă printre lacrimi, se întîmpla ca cineva să spună un lucru plăcut, se oprea imediat din plîns ca să nu-i indispună pe cei din jur. Mai tîrziu, durerea aproape continuă care o făcea să fie mereu abătută şi să nu mai pună nici un preţ pe viaţă, o preschimbase într-o fiinţă serioasă şi chibzuită, demnă de toată stima, cum poate că n-ar fi devenit niciodată dacă ar fi avut parte de o viaţă fericită. Avea o fire darnică ; cei care au cunoscut-o în epoca ei de înflorire, m-au asigurat că-şi

risipise toți banii, ajutîndu-i pe cei care apelau la ea. Ministrul ei care — după spusele publice — își avusese și el partea lui de contribuție la nenorocirile din Anglia, era un om cinstit, blînd, dar cumplit de mărginit, priceput mai mult în lucrurile mărunte decît în cele mari. Nutrea față de ea acel gen de fidelitate, care a devenit caracteristic aproape tuturor miniștrilor : voia să aibă bani cu grămada, ca să poată face față cheltuielilor care erau întotdeauna foarte mari. Regina, cu toate că avea mare încredere în acest ministru, nu se lăsa totuși dominată de el ; se întîmplase de multe ori să nu fie de aceeași părere, iar într-o astfel de situație își impunea întotdeauna voința. O făcea însă cu mult tact, deși se mînia repede și era cam nestăpînită. În astfel de momente își susținea deci punctul de vedere, cu multă judecată și cu argumente solide. Era lipsită de multe din cunoștințele pe care le capeți de obicei în urma unor lecturi solide. Dar nenorocirile prin care a trecut au învățat-o multe lucruri și întristătoarea sa experiență i-a sporit considerabil capacitatea de a gîndi și de a acționa. O vom vedea în Franța, pierzîndu-și coroana care încă de pe atunci începuse a i se clătina, pierzîndu-și bărbatul, ucis pe eșafod și îndurînd cu răbdare, toate încercările pe care i le-a hărăzit Cel-de-Sus.

Cabinetele regilor sînt de fapt, un fel de teatre unde se joacă tot timpul niște piese care preocupă întreaga lume. Unele sînt simple comedii ; altele, sînt adevărate tragedii în care marile evenimente se datorează întotdeauna unor fleacuri.

După ce am vorbit despre cumplitele renghiuri ale soartei și despre indolența cu care-și bate joc de capetele încoronate, acum voi vorbi despre acele patimi smintite pe care le întîlnești pînă și în treburile cele mai serioase și care iscă întotdeauna tot soiul de încurcături, mai ales atunci cînd pun stăpînire pe inimile bărbaților. Domnișoara de Boutteville-Montmorency, fiica lui Boutteville,

cel căruia i se tăiase capul fiindcă se bătuse în duel sfidînd interzicerea acestuia de către Ludovic al XIII-lea, era iubită de contele de Châtillon, care se numea şi Dandelot. Acesta era fratele acelui Coligny care se bătuse şi el în duel cu ducele de Guise, după cum am mai scris. Mareşalul şi mareşala de Châtillon, părinţii băiatului, se opuseră categoric acestei iubiri, atît din pricină că fata n-avea avere, cît şi pentru că era catolică ; de fapt, ei doreau cu ardoare ca fiul lor să se însoare cu domnişoara de La Force, moştenitoare bogată şi hughenotă îndîrjită, două calităţi care le conveneau de minune, datorită marelui lor ataşament faţă de religia aşa-zisă „reformată".

La rîndul ei, doamna de Boutteville, striga sus şi tare, că nu va consimţi niciodată ca fiica sa — care se înrudea cu familia de Montmorency — să se mărite împotriva voinţei părinţilor ei ; şi că ea nu credea — mai ales că n-avea zestre — ca fata ei să facă prostia să intre într-o familie strîmtorată, unde avea să fie dispreţuită. Dar dacă ambii părinţi erau de acord în această privinţă, domnişoara de Boutteville şi contele de Châtillon erau hotărîţi să facă exact invers decît doreau familiile lor. După ce au încercat tot ce le-a stat în putinţă ca să învingă piedicile ce li s-au pus în cale, s-au hotărît să recurgă la singurul lucru care le mai rămăsese de făcut, mai ales că se ştiau susţinuţi de ducele de Enghien, ruda lor comună, confidentul şi protectorul lor. Iubitul îşi răpi deci iubita, după toate aparenţele cu consimţămîntul ei ; dar, cum inima omenească are nenumărate cute şi cutuliţe şi cum în viaţă există atîtea întîmplări ciudate care contribuie la succesul deplin al unei aventuri, ca de pildă, cea despre care v-am vorbit, s-a întîmplat ca ducele de Enghien — care o iubea nebuneşte pe domnişoara du Vigean — să afle din gura iubitei sale că tatăl acesteia tocmai se pregătea s-o mărite cu contele de Châtillon, şi că-i oferise mareşalului de Châtillon — viitorul cuscru — o zestre foarte mare, numai ca să-l poată avea ca ginere pe băiatul domniei sale. Această

veste îl înfurie cumplit pe ducele de Enghien. Venise de-hac, de atîtea ori, dușmanilor Statului ; dar inima lui, nefiind tot atît de curajoasă și în materie de dragoste, se simți cumplit de îndurerat și nu se putu împăca — pentru nimic în lume — cu gîndul ca un altul să capete ceea ce virtutea acestei fete cinstite îi interzisese să nădăjduiască. Pentru a împiedica această căsătorie, începu să apere interesele lui Dandelot și să-i sporească patima față de domnișoara de Boutteville. Pînă la urmă, ca să fie el însuși pe deplin liniștit, îl sfătui s-o fure. Își asumă sarcina de a-l ajuta pe Châtillon în această treabă și de a o convinge pe soția lui — care o simpatiza pe domnișoara de Boutteville, fiindcă erau neamuri — să aplaneze scandalul. Se zice că ducele de Enghien o iubea atît de mult pe domnișoara du Vigean, încît mama acestei fete mi-a mărturisit că ducele îi spusese că voia să se despartă de soția sa, ca să se poată însura cu cea pe care o iubea. Am auzit-o, de asemenea, pe doamna de Montausier — care a fost la curent cu toate aceste intrigi — spunînd că, la rugămintea domnișoarei du Vigean, prințul de Enghien se prefăcu — pentru a ascunde celor din jur dragostea pe care o nutrea față de această tînără — că ar fi îndrăgostit de domnișoara de Boutteville ; dar că domnișoara du Vigean, temîndu-se, la un moment dat, de frumusețea domnișoarei de Boutteville, îi interzisese prințului s-o mai vadă și să-i mai vorbească, și că acesta o ascultase orbește, rupînd pe loc, orice legătură cu domnișoara de Boutteville. Ba mai mult, ca să-i dovedească iubitei sale că n-avea nici o fărîmă de dragoste față de acea domnișoară, o ajută să se mărite cu Dandelot.

Dacă domnișoara du Vigean s-a arătat pe deplin satisfăcută de sentimentele prințului față de ea, apoi nici domnișoara de Boutteville n-a fost mai puțin satisfăcută de soarta ei. Îl iubea pe cel ce-i fusese hărăzit ; și cum era ambițioasă și prudentă, fu cît se poate de fericită că pusese mîna pe o partidă atît de bună, cum era contele de Châ-

tillon, un senior de un neam mult prea ales pentru a nu ajunge la Curte, fie prin ducele de Enghien, fie prin el însuşi.

Această răpire iscă mare tămbălău şi multe necazuri, ceea ce îi făcură pe mulţi să spună că va fi un mariaj nefericit. Doamna de Valencé sora mai mare a celei răpite şi care tocmai o luase pe domnişoara de Boutteville la ea, fu din cale-afară de uluită să vadă cum cîţiva bărbaţi ce se năpustiseră pe uşa casei sale, o luaseră pe sus pe domnişoara de Boutteville, apoi o aşezaseră în braţele contelui de Châtillon. Acesta aştepta la doi paşi de casă, într-o caleaşcă cu doi cai, gata de călătorie. Domnişoara de Boutteville scoase de formă, un ţipăt, două, ca să-şi convingă rudele că nu fusese răpită cu consimţămîntul ei. Cîţiva valeţi săriră s-o apere, iar elveţianul aflat în slujba doamnei de Valencé fu ucis, plătind cu sîngele şi cu viaţa sa escapada domnişoarei de Bouteville. Cei doi îndrăgostiţi, ieşind din Paris, părăsiră caleaşca şi, ca să meargă mai repede, încălecară pe doi cai şi se îndreptară spre Fleury, proprietatea ducelui de Enghien. Nu ştiu unde s-au cununat şi nu cunosc amănuntele acestei ceremonii ; mai mult ca sigur că s-a făcut fără fast şi cu puţini martori. Voi arăta doar ce s-a petrecut seara, la regină, fapt de o comicărie fără pereche.

Regina tocmai se dezbrăcase şi se pregătea să se vîre în pat, cînd veni cineva să-i spună că doamna prinţesă se afla în cabinet şi dorea s-o vadă. Regina fu surprinsă, fiindcă trecuse de miezul nopţii ; şi o asemenea oră nu era propice vizitelor. Totuşi porunci să fie primită, mai mult din curiozitatea de a afla motivul acelei vizite neobişnuite. De îndată ce doamna prinţesă se află lîngă regină, care tocmai isprăvise să-şi aranjeze părul pentru noapte, ea îi spuse, pe un ton menit să stîrnească milă :

— Doamnă, uitaţi-vă o biată femeie — şi i-o arătă pe doamna de Boutteville care intrase odată cu ea — profund mîhnită de nenorocirea care a lovit-o. Vine să vă roage

să-i faceți dreptate împotriva contelui de Châtillon, care i-a răpit fata.

Doamna de Boutteville se aruncă la picioarele reginei : era despletită, cu gulerul rupt, cu hainele pe jumătate sfîșiate. Striga și se lamenta ca și cum contele de Châtillon ar fi fost un tîlhar de drumul mare și ca și cum fiică-sa ar fi avut de îndurat cine știe ce nenorocire. Doamna de Valencé — care intrase și ea odată cu maică-sa — o imploră pe regină să trimită pe careva după acel „criminal", care nu merita altă pedeapsă decît moartea, fiindcă le necinstise casa. Doamna de Boutteville exageră, în niște termeni foarte elocvenți, ceea ce trebuie să i se fi întîmplat fiicei sale în timpul acelei răpiri, cît trebuie să fi suferit văzîndu-se singură, fără nici o femeie lîngă ea, în puterea unui bărbat pe care nu cutezase niciodată să-l privească fără îngăduința mamei sale ; apoi, mai adăugă cum că era sigură că fata trebuie să se fi simțit groaznic, văzîndu-se răpită cu forța de un bărbat pe care îl va privi în vecii vecilor, ca pe un tiran. Atîta plînse și se căină, încît aproape că i-ar fi înduioșat pe cei de față, dacă aceștia ar fi fost atît de creduli încît să-și închipuie că doi tineri de condiție bună, care se vedeau destul de des și de multă vreme, n-ar fi fost înțeleși. Regina, ghicind adevărul, își închipui că mama sau făcea pe mîhnita, sau că fusese într-adevăr dusă de nas de fiică-sa. Le răspunse cu toată blîndețea de care era în stare, prefăcîndu-se și ea, la rîndu-i, că e mișcată de durerea lor. Apoi, întrerupîndu-se din pieptănat, se întoarse spre doamna prințesă și-i spuse în șoaptă :

— Dragă verișoară, socot că nu e cazul să-l pedepsim pe vinovat ; bănuiesc că domnișoara de Boutteville ar fi foarte supărată dacă i-am tulbura fericirea, iar mama ei, așa înlăcrămată cum o vezi, n-ar fi deloc bucuroasă să rămînă fără un ginere ca domnul de Châtillon.

Domna prințesă, care-și dădu seama, în cîteva clipe, de adevărata situație, renunțînd la aerul ei serios, se întoarse cu fața spre perete, rîse, apoi îi spuse reginei :

— Pentru Dumnezeu, doamnă, nu mă faceţi să joc rolul unui personaj ridicol ; nu mai spuneţi nimic, căci şi aşa mă străduiesc din toate puterile să nu izbucnesc în rîs şi să-mi ratez rolul. Afurisitul de fiu-meu a pus la cale toată tărăşenia ; toată lumea ştie şi e cît se poate de mulţumită, numai aceste biete femei, de care nu cutez să rîd pe faţă, se pare că n-au avut habar de nimic.

După care, întorcîndu-se amîndouă către doamna de Boutteville — care continua să plîngă şi să se jelească — regina îi vorbi cu multă blîndeţe, o consolă spunîndu-i că foarte curînd se va împăca cu ideea acestei căsătorii, apoi o rugă să se ducă să se culce, asigurînd-o că-i va da totuşi satisfacţie. Doamna prinţesă întări sfaturile reginei şi încheie spunîndu-i că trebuia să aibă răbdare. Chiar atunci sosi şi ducele de Amville, din familia de Ventadour. Era nepotul prinţesei de Condé şi, prin urmare, rudă cu domnişoara de Boutteville ; dar, din nefericire, era foarte îndrăgostit de ea. Tulburat de acea aventură îi spuse reginei că contele de Châtillon săvîrşise o faptă care trebuia neapărat pedepsită ; că verişoara sa, care era o fată de condiţie foarte bună, nu putea fi tratată astfel ; şi că o ruga pe regină să trimită gărzile după ea, ca s-o aducă înapoi. Regina îi răspunse în şoaptă :

— Bietul meu Brion (fiindcă odinioară purtase acest nume) văd că eşti cel mai necăjit dintre toţi. Dar trebuie să te resemnezi, n-am ce-ţi face ! Verişoara dumitale va fi foarte supărată dacă voi trimite gărzile după ea.. Deci, ca o rudă bună ce-i eşti, trebuie să te înclini în faţa preferinţei sale.

Aceste cuvinte îl obligară pe bietul îndrăgostit să nu mai scoată o vorbă ; între timp, mama, obosind să mai plîngă, începu a se linişti ; doamna prinţesă o luă la ea, iar cu timpul, se consolă, fără să-i ierte însă ginerelui său ruşinea pe care i-o făcuse fiindcă, după reîntoarcerea fiicei sale — acum contesă de Châtillon — ea fu ultima care-i

iertă această greșeală. Căsătoria celor doi nu fu atît de fericită pe cît se anunța să fie, căci contele de Châtillon se plictisi repede de nevastă-sa și se îndrăgosti de una dintre domnișoarele de onoare ale reginei, care nu era nici pe departe atît de frumoasă ca soția sa ; doamna de Châtillon, pe lîngă gelozia care o rosese, mai avu și durerea de a-l pierde, căci contele fu ucis într-un duel, cîțiva ani mai tîrziu. Nu peste mult, o vom vedea pe această frumoasă văduvă luînd locul domnișoarei du Vigean, care — după măritișul domnișoarei de Boutteville — se călugărise devenind carmelită și lăsînd astfel inima ducelui de Enghien pradă celei cu care cochetase odinioară, deși toată lumea fusese ferm convinsă că du Vigean fusese singura pe care ducele o iubise cu adevărat.

Anul 1644 a fost un an fertil în căsătorii. Căci cu puțin timp înaintea contelui de Châtillon, cavălerul de Bois-Dauphin, din ilustra familie de Laval, bine făcut și foarte prețuit de ducele de Enghien, datorită mamei sale, marchiza de Sablé, plăcu marchizei de Coaslin, fata cancelarului Séguier care, fără să-i spună nimic tatălui ei, se folosi cu atîta îndrăzneală de drepturile sale de văduvă, încît se mărită, la Paris, în mod public, cu alesul inimii sale, fără ca vreuna din rudele ei să afle ceva. Cancelarul fu disperat și făcu mare tărăboi ; dar pe urmă își iertă ginerele, fiindcă tînărul cavaler, devenit marchiz de Laval, îl convinse pe socrul său că însușirile sale și spița aleasă a bătrînului vor face casă bună împreună. Așa că, ori de cîte ori avu nevoie, primi mult mai mult ajutor din partea socrului său decît ducele de Suly, celălalt ginere al său. Dacă ar fi trăit, probabil că ar fi obținut multe favoruri strălucite. Căci, de îndată ce se văzu ajuns pe o treaptă atît de înaltă, începu a fi dominat de o ambiție nemăsurată, încît orice slujbă i se părea mult prea mică pentru el. Se miră el însuși cît de mult se schimbase, amintindu-și că pe vremea cînd fusese cavaler, singura lui dorință era să se vadă cu zece pistoli în buzunar ; dar că

de îndată ce simţise că-i cresc aripile şi că se putea înălţa oricît de sus voia, nimic nu-l mai mulţumise şi că nu visa altceva decît să ajungă mareşal al Franţei, iar mai apoi conetabil.

Capitolul XI

1645. — Bătălia de la Nortlinghen cîştigată de ducele de Enghien. — Durerea pricinuită de pierderile suferite. — Bucuria reginei la vestea acestei victorii. — Regina şi tînărul rege, se duc însoţiţi de un mare cortegiu, la Parlament. — Frumuseţea şi înfăţişarea cu totul deosebită a reginei, la această ceremonie. — Mulţumirile regelui, exprimate faţă de Parlament. — Discursul destul de îndrăzneţ, al avocatului general Talon. — Impresia pe care o face acest discurs, asupra reginei. — Domnişoara de Rohan se mărită cu Chabot, împotriva voinţei familiei sale. — Căsătoria regelui Poloniei cu principesa Maria de Gonzague. — Strălucitoarea ambasadă poloneză sosită la Paris, cu această ocazie. — Portretul noii regine a Poloniei. — Decepţia ei, ajungînd la Varşovia. — Portretul regelui, soţul ei. — Primirea grosolană care i s-a făcut.

1645. În primăvara acelui an, prinţii se îndreptară către oştile lor, manifestîndu-şi, în mod public, nerăbdarea de a se duce să lupte pentru gloria Franţei şi pentru binele ţării. Ducele de Orléans se îndreptă spre oastea din Flandra, ducele de Enghien — după ce semănase, aşa cum îi

era obiceiul, groaza și spaima, în Germania — dădu bătălia de la Nortlinghen care constitui una dintre cele mai mari victorii ale acestui prinț. Mi-au murit și mie acolo două rude : gentilomii Lanquetot și Grémonville, amîndoi bărbați foarte cumsecade. Moartea lor m-a îndurerat foarte mult, căci în afară de faptul că-mi erau rude, îmi erau și foarte buni prieteni, ceea ce prețuiește de zece ori mai mult decît o rubedenie. În ziua în care vestea acestei victorii ajunse la Paris, m-am mirat văzînd cîtă lume se adunase, în grupuri și grupulețe, la Palatul Regal. Emoția cu totul deosebită, pe care o iscă dragostea de patrie, se dezlănțuie întotdeauna în astfel de ocazii. Cîțiva prieteni îmi ieșiră înainte, mă informară despre bătălia cîștigată, dar totodată îmi mărturisiră că muriseră foarte mulți oameni. Așa că, după bucuria victoriei, își făcu loc în toate inimile celor de față, spaima, pentru că fiecare avea în acea oștire, o rudă sau un prieten. Mîhnirea celor din jur mă întristă și pe mine ; și deși țineam foarte mult la regină — care era în culmea bucuriei aflînd această veste — durerea atîtor familii îndoliate mă făcu să nu-i mai împărtășesc sentimentele. Am găsit-o pe terasa care lega cele două aripi ale palatului ; ochii îi străluceau de fericire. Victoriile constituie adevărate delicii pentru suverani, cu atît mai mult cu cît lor puțin le pasă de jalea oamenilor de rînd. În asemenea ocazii, regina mi s-a părut întotdeauna lipsită de suflet, deși regreta unele persoane de neam ; dar așa procedează de obicei mai toți regii. Cardinalul veni și el să afle din gura stăpînei sale amănuntele acestei bătălii. De îndată ce-l zări, regina îi ieși înainte, cu un chip vesel și satisfăcut. El o salută spunîndu-i pe un ton grav :

— Doamnă, au murit atît de mulți oameni, încît nu e cazul ca majestatea voastră să se bucure chiar atît de tare !

Și continuă pe acest ton, pe de o parte pentru a-și atrage simpatia celor de față, pe de alta, pentru a-și cîștiga

reputația de om de inimă. Dar fie că era sincer, fie că se prefăcea, oricum, atitudinea lui fu demnă de toată lauda.

Cardinalul începu cu mareșalul de Gramont care căzuse prizonier, apoi citi reginei toată lista celor morți. Așa am aflat că-mi pierdusem cele două rude despre care v-am vorbit, și în plus, cîțiva prieteni pe care-i voi regreta toată viața.

În vreme ce prinții culegeau victorii după victorii (septembrie 1645), în vreme ce Franța creștea în ochii întregii Europe, regina se frămînta de unde să facă rost de bani ca să poată continua războiul. Pînă la urmă, se hotărî să se ducă la Parlament și să ceară să fie votate cîteva noi edicte — singurul și cel mai prompt leac pentru situația în care se afla țara. Numai că un astfel de leac e întotdeauna și periculos, și vătămător, iar norodul se teme de el ca de dracu. Parlamentarii se străduiesc de obicei să potolească oarecum zelul stăpînilor, prin unele propuneri făcute cu multă modestie și respect. Dar se întîmplă uneori ca unii să se servească de acest pretext pentru a-și spori autoritatea funcției pe care o au, impunîndu-și punctul de vedere în dauna oamenilor de rînd, urmărind în felul acesta să se vadă în fruntea vreunui minister, la care rîvniseră de foarte multă vreme.

Parlamentul Parisului crezu că, în timpul regenței, va găsi conjunctura potrivită pentru a se impune. Așa că cei din această Companie — care-și spuneau „tutorii regilor", voiră să-și manifeste puterea, opunîndu-se suveranului. Sub domnia lui Ludovic al XIII-lea, autoritatea lor fusese înfrîntă ; acum căutau cu înfrigurare mijloacele prin care să se ridice, iar comportarea lor făcu să li se întrevadă intenția, deși ea fusese învăluită cu abilitate, în zelul pentru binele public ; așa că, în această primă înfruntare cu regina, Parlamentul nu vorbi decît despre dorința sa de a se comporta conform legii. Drept pentru care, de îndată ce regina își anunță vizita la Parlament, acesta îi răspunse prompt că n-avea dreptul s-o facă.

Regina le rîse în nas magistraților, răspunzîndu-le că exista un precedent, creat de răposata regină Maria de Medicis. Se hotărî totuși să aștepte reîntoarcerea ducelui de Orléans. Deși Ana de Austria n-avea nevoie de prezența lui, fiindcă socotea — și pe bună dreptate — că prințul nu se bucura de prea multă considerație din partea Parlamentului, era totuși convinsă că prezența unchiului regelui ar avantaja-o foarte mult în afacerile sale. Ducele de Orléans sosind și fixînd ziua în care să meargă împreună cu regina, la Parlament, căpitanul gărzilor — conform obiceiului — vizită toate închisorile și luă cu sine cheile Palatului. Regina se sculă cu noaptea în cap și se îmbrăcă cu mult mai multă grijă ca de obicei. Își puse în urechi cerceii cei cu diamante mari și cu perle foarte lungi, în formă de pară. Pe piept îi atîrna o cruce, tot din perle cu diamante, de o foarte mare valoare. Aceste podoabe, împreună cu vălul ei negru, o făceau să pară frumoasă și binedispusă, fapt care plăcu magistraților. Mulți o priviră cu admirație, dar toți mărturisiră că gravitatea și blîndețea privirilor sale erau de ajuns ca să-ți dai seama de neamul ilustru din care se trăgea și de însușirile sale alese.

Ofițerii porunciră companiilor de gardă și elvețienilor să se înșiruie, după obicei, de-a lungul drumului care ducea de la Palatul Regal la palatul Parlamentului. Regina, împreună cu regele — care era încă de pe atunci nespus de frumos — se îndreptară către Parlament, cu toată pompa cuvenită unui rege al Franței, într-o astfel de împrejurare. Cu alte cuvinte, era urmat de gărzile sale personale, de elvețieni, de o companie de cavalerie ușoară, de muschetarii aflați în slujba sa și de numeroși prinți și seniori, ceea ce făcea ca întreg acel cortegiu să pară foarte numeros. Regele era într-o jachetă pe care primul său scutier o așeză pe viitorul său scaun de judecată. Domnișoara de Beaumont, sora mea și cu mine, ne-am dus la Parlament cu mult înainte, ca să-i putem vedea sosind pe rege și

pe regină şi ca să putem fi de faţă la acea şedinţă în care actriţa principală era de fapt regina.

După ce regele se aşeză, ea ocupă scaunul din dreapta lui. Ducele de Orléans, căruia i se spunea mai pe scurt, Monsieur, fu poftit să se aşeze cu o treaptă mai jos, iar domnul Prinţ, alături de el. În rînd cu ei, în partea dreaptă, urmau ducii, pairii şi mareşalii Franţei, fiecare după mărimea ducatelor pe care le stăpîneau. În partea stîngă, stătea cardinalul Mazarin şi cîţiva pairi ecleziaşti. La picioarele regelui stătea ducele de Joyeuse, marele şambelan. Cu o treaptă mai jos, se afla cancelarul Franţei, iar alături de el, preşedinţii cu tocă de magistraţi. De cealaltă parte a cancelarului, se afla o bancă pe care stăteau doamna Prinţesă şi prinţesa de Carignan, iar ceva mai jos, domnişoarele de onoare ale reginei. Cei patru secretari de Stat erau aşezaţi mult mai jos, pe o altă bancă, vizavi de preşedinţi. Doamna de Senecé, guvernanta regelui, stătu tot timpul, în picioare, lîngă rege, împreună cu cei patru căpitani de gardă ai săi. După ce toată lumea îşi ocupă locurile, regele salută întreaga Companie ; apoi, după ce aruncă o privire reginei, ca şi cum i-ar fi cerut aprobarea, rosti cu glas tare :

— Domnilor, am venit aici ca să vă vorbesc despre afacerile Statului. Cancelarul meu vă va spune ce anume doresc.

Rosti aceste cîteva cuvinte, cu o graţie care încîntă întreaga adunare, încîntare ce se manifestă prin aclamaţii şi aplauze îndelungate. Cînd se făcu linişte, cancelarul vorbi — ţinînd un discurs cît se poate de elocvent — despre nevoile Statului, despre victoriile strălucite repurtate asupra duşmanilor, despre dorinţa reginei de a încheia pacea şi despre necesitatea de a continua totuşi războiul, pentru a-i sili pe spanioli, prin cuceririle noastre, să accepte acea pace. Pentru toate astea, era însă nevoie de

bani ; primul președinte [1] o lăudă pe regină, exageră starea înfloritoare a Franței, purtarea ireproșabilă a cardinalului Mazarin, în calitatea lui de prim-ministru și calitățile fără egal ale prinților de sînge ; vorbi apoi, destul de vehement, despre nevoile poporului și ținu un discurs menit să placă atît regelui, cît și supușilor săi. Avocatul general Talon [2], se arătă mai curajos ; îi vorbi reginei despre norodul oprimat, ruinat atît de războaiele trecute cît și de cele prezente, ceru, în genunchi, să fie cruțat de biruri, într-un mod cît se poate de patetic și de înduioșător și rosti unele lucruri care veneau în totală contradicție cu cele afirmate de curtenii lingușitori. Parlamentul socoti că vorbise foarte bine ; cred că Mazarin n-a fost prea încîntat de cele auzite, pentru că l-am auzit blamîndu-i pe lingușitorii de la Curte.

După ce se înapoie de la Parlament, regina se culcă imediat, dorind să se odihnească după atîta oboseală. După-masă, am găsit-o în pat, singură în odaie, doar cu domnul cardinal. Îmi făcu cinstea de a-mi spune să mă apropii de ea, cerîndu-mi părerea în legătură cu ceea ce se petrecuse dimineață, la Parlament. Mă întrebă cum îmi plăcuse regele, cînd începuse să vorbească cu glăsciorul lui subțirel și-mi aminti de gestul plin de tandrețe pe care-l făcuse, întorcîndu-se spre ea, înainte de a vorbi. Dar mai ales, se interesă ce impresie îmi făcuseră discursurile. Văzînd, din răspunsul meu, că-mi plăcuse foarte mult discursul plin de cutezanță al avocatului general, și că-i vorbisem chiar cu stimă și admirație despre el, ea îmi spuse aceste vorbe demne într-adevăr de o regină :

[1] *Mathieu Molé* (1584—1656), fiul celui care a jucat un rol atît de mare în timpul domniei lui Henric al IV-lea ; numit prim-președinte al Parlamentului, în 1611, a ajuns mai tîrziu cancelar.

[2] *Omer Talon* (1595—1652), avocat general în Parlament. Se poate vedea în *Memoriile* sale rolul pe care l-a avut Parlamentul în acea criză financiară și cum intervenția sa n-a făcut altceva decît să înrăutățească și mai mult situația financiară a Statului (n.ed.fr.).

— Ai dreptate să-l lauzi, aprob fermitatea cu care a vorbit şi căldura cu care a apărat bietul popor. Află că îl stimez, pentru că toţi ceilalţi nu fac altceva decît să ne linguşească peste măsură. Totuşi, mi se pare că a fost puţin cam prea tăios faţă de o persoană atît de bine intenţionată cum sînt eu, care doreşte din toată inima să-şi poată despovăra poporul de greutăţile care-l apasă.

Pe urmă, şi ea, şi Mazarin vorbiră despre pacea pe care o doreau cu ardoare. Dar, cu toate cele spuse atunci — şi cred că spusese adevărul — Mazarin era totuşi obligat să continuie războiul, pentru a-i determina pe duşmani să ceară ei pacea. În tot timpul acestei discuţii, care a fost destul de lungă, mi-am dat seama de intenţiile bune ale reginei faţă de popor, ba chiar şi ale cardinalului, lucru care m-a mirat mult. Pe urmă, au venit alte persoane şi discuţia a luat alt curs. Au început să vorbească despre domnişoara de Rohan care ţinuse să se mărite cu Chabot, un gentilom dintr-o familie foarte bună, un bărbat chipeş şi foarte de treabă ; dar, aşa cum am mai arătat, cu mult mai prejos decît prinţii cu care s-ar fi putut oricînd mărita. Fata era deosebit de frumoasă, deşteaptă şi dintr-o familie ilustră, iar pe deasupra, mai era şi putred de bogată ; fiindcă era moştenitoarea familiei de Rohan, înrudită cu familiile noastre regale şi fata acelui mare duce de Rohan, devenit celebru în războaiele hughenoţilor, al căror şef fusese. Dealtfel, în *Memoriile* pe care le-a lăsat, ne-a istorisit el însuşi întîmplările mai însemnate din viaţa sa. Domnişoara de Rohan se mărită deci din dragoste, după ce s-a bucurat, în primii ani ai tinereţii, de reputaţia de a fi de o mîndrie şi de o virtute atît de exagerate, încît nimeni nu-şi putea închipui că se va lăsa vreodată prinsă în mrejele dragostei ; iubirea care pusese acum stăpînire pe inima ei, o făcu să devină mult mai îngăduitoare şi mai puţin ambiţioasă. Chabot era fiul amiralului cu acelaşi nume ; dar nu era decît un simplu gentilom, fără bani şi fără acareturi, ce avusese însă norocul să placă unei fete pe care voise

s-o ceară de nevastă contele de Soisson și care s-ar fi putut mărita cu ducele de Weimar, tot atît de celebru ca Cezar și Alexandru cel Mare, dar căruia ea nu-i dădu nici o atenție, după cum n-a dat nici altora, ca de pildă, ducelui de Nemours, băiatul cel mare al prințului de Savoia, despre care am auzit spunîndu-se că era deosebit de frumos și binefăcut ; norocul lui Chabot a constat în faptul că a știut să profite de respingerea acestei ultime propuneri și, după ce s-a convins că persoana rîvnită de atîția prinți, nu dă atenție nici unuia dintre ei, a început să-i facă o curte insistentă. Timp de cîțiva ani, Chabot — făcînd-o cînd pe ruda, cînd pe prietenul domnișoarei cu pricina — s-a strecurat adesea în odaia ei și, prin intermediul surorii sale, care era în slujba domnișoarei de Rohan, a izbutit să cîștige încrederea acesteia. Această familiaritate l-a ajutat să se strecoare încet, încet, din odaie, în inima frumoasei, iar cînd ea și-a dat seama de acest lucru, a constatat că i-ar fi cu neputință să-l mai alunge din inima ei. Nu mă îndoiesc cîtuși de puțin de tulburarea pe care trebuie s-o fi simțit, ținînd seama de aerele și de trufia ei, după cum sînt de asemenea sigură, că și-a revărsat deseori mînia chiar asupra capului celui care-o adusese în situația de a-l iubi astfel. Fata asta orgolioasă, plină de mîndrie și de ambiție, trebuie să fi trecut prin chinurile iadului cînd și-a dat seama că-l iubește pe Chabot. Onoarea, această nălucă atotputernică ce umple sau dimpotrivă, deposedează de faimă oamenii, luîndu-se mai mult după zvonuri decît după adevăr, probabil că a făcut-o adesea să se jure că va renunța la bărbatul iubit. Dar, după cum s-a văzut pînă la urmă, această ilustră moștenitoare și-a călcat pe mîndrie, făcînd ca glasul inimii să-l amuțească pe cel al rațiunii. Curajoasa fată, a preferat desaga cinicului Crates, bogăției celorlalți pretendenți, prețuind mai mult înțelepciunea acestuia decît averile celorlalți. Asta trebuie să fi fost singura consolare a domnișoarei de Rohan, căci chiar dacă Chabot nu era chiar atît de înțelept ca filozofii din

antichitate, era în schimb foarte chipeș. Unul dintre prietenii contelui de Chabot și ai mei, văzînd-o pe domnișoara de Rohan frămîntîndu-se atîta și zbătîndu-se între teama de a nu fi blamată și neputința de a-și înfrînge patima, i-a spus — după ce a pledat îndelung în favoarea prietenului său — că Chabot — dacă ea renunța la el — era hotărît să părăsească Franța și să nu se mai reîntoarcă niciodată în patrie. Că auzind aceste vorbe, ea ar fi răspuns :

— Nu știu dacă mă voi putea hotărî să mă mărit cu el, dar știu perfect de bine că n-aș putea accepta să plece !

Marhizul de Seneterre îmi spuse apoi rîzînd, că-i răspunsese prin aceste versuri ale lui Tasso :

„Ne petto hai tu di ferro o di diamante
Che vergogna te sia l'esser amante." [1]

Sfaturile marchizului de Seneterre, care era un om de calitate și foarte apreciat de Mazarin, avură mare influență asupra domnișoarei de Rohan, care și așa era pe jumătate dispusă să-l ia de bărbat pe Chabot. Dar lovitura de grație o dădu ducele de Enghien. Acesta, ținea mult la Chabot și vrînd să-l ajute, îl rugă pe domnul cardinal să-l facă duce. Îi propuse să ia numele de Rohan și, printr-un brevet pe care i-l dădu domnișoarei de Rohan, ca să-și poată păstra rangul, găsi mijlocul de a rezolva de așa manieră lucrurile, încît pînă și regina fu mulțumită. Aceasta îi obligă însă pe cei doi îndrăgostiți să scrie în contractul de căsătorie că-și vor boteza și-și vor crește copiii în credința catolică. Acest articol era avantajos și pentru Stat, din pricină că răposatul duce de Rohan dovedise cu prisosință cît era de periculos ca ereticii să aibă astfel de comandanți.

[1] *N-ai piept de fier și nici de diamant*
Ca să te rușinezi de-al tău amant (it.).

Doamna ducesă de Rohan — mama, se opuse cu străşnicie acestei căsătorii, iar neamurile familiei de Rohan fură, pur şi simplu, disperate. Prietenii acestei ilustre moştenitoare, care o adoraseră ca pe o zeiţă, fie din invidie faţă de Chabot care acum era egalul lor, fie din exces de zel faţă de interesele lor, deveniră cei mai încrîncenaţi duşmani ai ei. Unindu-se cu toţii împotrivă-i, începură s-o persecute ; şi făcură acest lucru cu atîta ardoare, încît aproape că o jigniră făţiş. Atîta răutate din partea celor care se prefăcuseră odinioară a-i fi prieteni credincioşi, îi amărîră primele zile de după nuntă şi o făcu să-şi dea seama că viaţa nu e făcută numai din bucurii şi satisfacţii şi că oriîncotro s-ar întoarce, omul nu întîlneşte decît spini.

Frumosul anotimp al toamnei (octombrie 1645), atît de propice şederii la Fontainebleau, o convinse pe regină să se îndrepte într-acolo unde — ca să vorbim tot de căsătorii — aveam să vedem o nuntă mult mai strălucită decît cea a domnişoarei de Rohan, fiindcă mirii erau de neam regesc. Regele Poloniei, Ladislau Sigismund, şi moştenitorul legitim al coroanei Suediei, vrînd să se însoare, se interesă, pe ascuns, dacă Mademoiselle, fiica lui Monsieur, unchiul regelui, n-ar vrea să fie regină. Dar ea primi cu un dispreţ desăvîrşit această propunere : bătrîneţea acelui rege, guta de care suferea şi starea înapoiată a ţării sale, o făcură să-l refuze şi încă în aşa fel, încît acesta să-şi dea seama că ea nu era o partidă de nasul lui. Peţitorii se gîndiră atunci la domnişoara de Guise ; dar această prinţesă nu era în graţiile reginei, din cauză că toţi prietenii ei erau duşmanii înverşunaţi ai cardinalului. Şi, cu toate că această domnişoară avea însuşiri alese şi mai păstrase încă unele rămăşiţe din marea ei frumuseţe de odinioară, această căsătorie nu se putu face, fiindcă regina nu fu de acord şi fiindcă nici domnişoara de Guise nu depuse nici o strădanie pentru a se mărita cu Ladislau.

Atunci, bătrînul rege se opri asupra prinţesei Maria de Gonzague, care fu în culmea bucuriei să-l ia de bărbat.

Această prințesă — fata ducelui de Mantua — care fusese frumoasă și plăcută, mai era încă, cu toate că trecuse de prima tinerețe, cînd orice femeie e frumoasă. Monsieur, fratele lui Ludovic al XIII-lea, pe vremea cînd era moștenitorul prezumtiv al Coroanei, fusese îndrăgostit nebunește de ea. Regina-mamă, Maria de Medicis, care avea alte planuri în legătură cu el, temîndu-se de patima fiului ei, o închise pe Maria de Gonzague la Vincennes, iar aceasta stătu o vreme în temniță, victima nevinovată a unui sentiment demn de laudă. Dar nestatornicia lui Gaston de Orléans și dizgrația în care l-a aruncat propria sa mamă, puseră capăt acestui scurt roman de amor. Cînd un bărbat renunță la dragostea lui, la prima piedică ce i se pune în cale, ne putem lesne închipui că eroina nu e deloc încîntată de el. Această iubire, care la început iscase atîta zarvă și care sigur că tulburase foarte tare inima tinerei prințese Maria de Gonzague, se stinse foarte repede în inima lui Gaston ; fata însă n-o uită atît de ușor, suferi cumplit cînd se văzu părăsită cu atîta nepăsare de cel pe care-l iubea, iar mai tîrziu, i-am auzit pe cîțiva prieteni ai acestei prințese spunînd că, după ce ieșise din închisoare, începu a-l urî pe ducele de Orléans cu o ură de neîmpăcat. După această tristă experiență, i se propuse să se mărite cu regele Poloniei ; dar cum astfel de lucruri nu prea reușesc întotdeauna, pînă la urmă regele se însură cu o prințesă germană care, din păcate, se prăpădi, dăruindu-i o fiică. La cîtva timp după asta, ducele de Mantua, tatăl Mariei de Gonzague, muri și el, așa că fiica sa rămase la Paris, ducînd o viață liniștită și plăcută, alături de prietenii și prietenele sale. Din păcate, nu fu ocolită de necazuri. Căci avea avere puțină și șanse și mai puține să se mărite. Afacerile i se încurcară din ce în ce, cînd iată că se îndrăgosti de ea mareșle scutier Cinq-Mars, pe atunci favoritul regelui Ludovic al XIII-lea. Îmboldit de acest sentiment, scutierul își făuri niște planuri măreție, se vîrî în tot soiul de intrigi, se lăsă legănat de ideea că va ajunge conetabil și că, deținînd această funcție, va fi, în sfîrșit, demn

de a deveni soţul fetei unui suveran. Dar pînă la urmă îşi pierdu capul pe eşafod şi încă într-un mod care nu-i făcu cîtuşi de puţin cinste.

După această şi mai tristă experienţă care o discredită în ochii Curţii şi care păru să-i micşoreze considerabil orgoliul, Maria de Gonzague fu convinsă că n-avea nici o fărîmă de noroc şi că tot ce va face îi va ieşi pe dos.

Cum prinţesa de Condé ţinea însă foarte mult la ea, îi pledă, cu căldură, interesele şi se strădui ca de data asta să facă tot ce va putea şi s-o mărite cu regele Poloniei. Vorbi deci în acest sens, cu regina şi cu Mazarin ; apoi apelă la fiul ei, ducele de Enghien şi la toţi prietenii săi. Pe urmă, atîta o lăudă, încît o determină pe regină s-o prefere pe Maria de Gonzague în locul domnişoarei de Guise. Mazarin socoti şi el că această prinţesă, care nu fusese niciodată împotriva lui, care era săracă şi copleşită de o soartă vitregă, îi va fi poate cîndva recunoscătoare. Toate aceste lucruri, odată cîntărite şi răscîntărite, regina îl trimise pe Bregi, ambasador în Polonia, să aranjeze această căsătorie. Ambasadorul îşi îndeplini atît de bine sarcina, încît regele Poloniei îşi şi trimise la rîndu-i ambasadorii, s-o ceară de nevastă. Aceştia fură primiţi la Fontainebleau, în cabinetul cel mare al reginei care era foarte frumos aranjat. Cînd intrară, prinţesa Maria, care se afla de faţă, se ridică repede şi se retrase într-un colţ al cabinetului, ascunzîndu-se în spatele meu. După ceremonia primirii, care dură foarte puţin, trimişii regelui Poloniei, care erau îmbrăcaţi după moda franţuzească, şi care nici nu păreau a fi străini, întrebară unde era mireasa. Cîţiva dintre ei, care stătuseră o vreme în Franţa şi care o cunoşteau, o zăriră şi o arătară şi celorlalţi. Atunci se întoarseră cu toţii către ea şi o salutară înclinîndu-se pînă la pămînt. În audienţa pe care ea le-o fixă a doua zi, ei o tratară cu atîta respect, ca şi cum le-ar fi fost de-acum regină. După cîteva zile, fu semnat contractul de căsătorie, în odaia regelui Franţei, în prezenţa întregii Curţi, fără nici un fel de ceremonie. Nimeni nu-şi schimbă

atitudinea față de proaspăta regină și, pînă în ziua nunții sale, a fost tratată ca de la egal la egal. În ziua semnării contractului, regele a oferit o masă ambasadorilor, fiindcă așa a vrut Ana de Austria. Dar seara, i s-a povestit cît de nereușită a fost acea masă, fiindcă slujitorii însărcinați cu această treabă, se certaseră între ei și din această pricină uitaseră să servească primul fel. Că masa se lungise mult și că după ce isprăviseră de mîncat, oaspeții fuseseră conduși pe întuneric pînă la scara cea mare, fiindcă încurcaseră coridoarele, apucînd-o pe cel care ducea la apartamentul regelui. Regina, după ce se necăji și bombăni o vreme, începu a rîde, spunînd că niciodată Franța nu fusese în stare să facă ordine în lucrurile mari, dar nici în cele mici.

Regina, după ce petrecu o vreme în acel loc pustiu, dar frumos, bucurîndu-se de aerul proaspăt și de distracțiile ce i se puteau oferi în acele singurătăți — vînătoare, plimbări, comedii și baluri — se întoarse, în sfîrșit, la Paris, spre bucuria întregii Curți, singurul loc unde se pare că se simțea la largul ei.

În acea iarnă, am văzut sosind cea de a doua ambasadă a polonezilor, deosebit de frumoasă și care ne-a satisfăcut pe deplin curiozitatea. Ea ne-a înfățișat acea străveche măreție care a trecut de la mezi la perși, al căror lux este zugrăvit cu atîta măestrie de către cei din antichitate. Deși vechii sciți nu s-au bucurat niciodată de reputația că ar fi trăit în opulență și s-ar fi dedat plăcerilor, urmașii lor, care sînt azi vecini cu turcii, se pare că ar vrea să imite, într-un anume fel, măreția și fastul seraiurilor. Fiindcă toți acei trimiși, mai păstrau încă unele vestigii din vechea lor barbarie ; și totuși, francezii noștri, în loc să rîdă de ei așa cum aveau de gînd, se văzură obligați să-i laude și să mărturisească cinstit, că sosirea lor îi umpluse de admirație. Ca să-i vedem intrînd în Piața Regală, ne-am dus la doamna de Vellesavin, unde stăpîna casei ne-a oferit o gustare îmbelșugată.

Trimişii regelui Poloniei, veniţi să se însoare prin procură cu prinţesa Maria şi apoi să i-o aducă acasă, erau palatinul Poznaniei şi episcopul de Varmie. Amîndoi apărură îmbrăcaţi după moda din ţara lor, ca să scoată şi mai mult în evidenţă strălucirea şi măreţia frumoaselor lor stofe. Regina îl trimise pe ducele de Elbeuf ca să-i primească, împreună cu doisprezece nobili şi cu trăsurile regelui, ale ducelui de Orléans şi ale cardinalului. Dar, ca să spunem adevărul, şi trăsurile şi veşmintele noastre păreau urîte în comparaţie cu cele ale străinilor care, pe deasupra, mai străbătuseră şi toată Germania. Intrară pe poarta Saint-Antoine, cu multă seriozitate şi într-o ordine perfectă.

Mai întîi, am văzut trecînd o companie de infanterie, îmbrăcată în roşu şi galben, cu tot felul de aurării şi argintării la butoniere. Compania era comandată de doi sau trei ofiţeri călare, îmbrăcaţi foarte elegant; purtau o vestă foarte frumoasă, după moda turcească. Peste ea, aveau o mantie largă cu mîneci lungi, pe care o lăsau să atîrne neglijent, într-o parte a calului. Vestele le erau împodobite cu nasturi de rubine, de diamante şi de perle, iar mantiile, împodobite la fel ca vestele. După această companie, apăru o alta, în aceeaşi ordine perfectă, comandată de nişte ofiţeri şi mai bogat îmbrăcaţi. Vestele şi mantiile erau de culoare verde şi albastru-cenuşiu. Apoi am văzut alte două companii călare care purtau aceleaşi veşminte ca şi infanteriştii, adică una era îmbrăcată în roşu şi galben, iar cealaltă în verde şi albastru-cenuşiu, cu singura deosebire că aceştia erau înveşmîntaţi în stofe foarte scumpe, că harnaşamentele cailor erau deosebit de frumoase, şi că erau împodobiţi cu o puzderie de pietre preţioase. După ei, veneau academiştii [1] noştri care, pentru a-i onora pe străini şi a-şi dezonora ţara, le ieşiseră acestora înainte. Dar păreau

[1] Adică persoanele care se ocupau cu echitaţia şi care-şi petreceau vremea în manejuri numite pe atunci academii. Mai toţi erau nobili tineri.

sărmanii, şi ei şi caii lor, nişte sărăntoci, deşi erau împodobiţi cu panglici şi pene de toate culorile. Cu această ocazie, moda franţuzească de a nu accepta alte podoabe decît nişte amărîte de panglici, se dovedi cît era de ridicolă şi de sărăcăcioasă.

După companiile despre care v-am vorbit, veneau o mulţime de seniori polonezi, fiecare cu suita sa, toţi îmbrăcaţi în brocarturi groase de aur şi argint. Stofele veşmintelor erau atît de costisitoare şi de frumoase, iar culorile lor atît de vii, încît n-am văzut nimic pe lume, mai plăcut ca acele straie. Pe veste, vedeai strălucind diamantele ; dar, cu toată această bogăţie, trebuie să mărturisesc că această grandoare a lor avea în ea şi ceva cam sălbatec. În primul rînd, că nimeni nu purta pe dedesubt rufărie ; pe urmă, nimeni nu dormea pe cearşafuri, aşa cum se doarme în Europa, ci pe blănuri de animale cu care se şi înveleau. Sub căciulile de blană, aveau capul ras şi nu păstrau din tot părul decît un moţ în creştet, care le atîrna spre spate. Aproape toţi erau foarte graşi, iar în ceea ce privea persoana lor, erau cam nespălaţi. Fiecare polonez era secondat de un francez. Tot acest cortegiu era lung cît vedeai cu ochii şi de o frumuseţe cu totul deosebită. Unul dintre ofiţerii principali, purta la chipiu — dovadă gradul său important — trei pene de cocoş, iar calul era şi el împodobit la fel. Unii bidivii erau pictaţi cu roşu şi moda asta, deşi ciudată, nu displăcu deloc francezilor. Palatinul şi episcopul de Varmie erau ultimii. După ei, veneau ducele de Elbeuf şi fiul său, prinţul de Harcourt. Palatinul era un bărbat foarte chipeş, cu un ten frumos şi cu ochi negri; avea o înfăţişare atrăgătoare, deşi barba îi era cam lungă şi cam deasă. Episcopul arăta şi el destul de bine, nu se deosebea prin nimic de ai noştri, n-avea nici măcar părul ras. După ei, veneau caleştile ferecate în argint masiv, în vreme ce ale noastre erau din fier. Caii înhămaţi la ele erau frumoşi şi graşi şi nu păreau deloc osteniţi de lunga călătorie pe care-o făcuseră. În sfîrşit, tot ceea ce am văzut era

într-adevăr demn de o asemenea paradă. Convoiul străbătu întreg oraşul ; norodul ieşisé în drum ca să caşte gura, iar persoanele mai simandicoase, stăteau la ferestre. Regele şi regina se aşezaseră în balconul care dă spre piaţă, ca să vadă mai bine ; dar nu avură această plăcere, pentru că atunci cînd cortegiul ajunse în piaţă, începuse a se întuneca. Oaspeţii fură poftiţi la palatul Vendôme care era gol, fiindcă stăpînii săi fuseseră exilaţi.

Străinii fură primiţi în audienţă în galeria cea mare a Palatului Regal. Avurăm cu toţi destulă bătaie de cap ca să celebrăm acea căsătorie în aşa fel încît Franţa să apară în toată strălucirea ei în ochii acelor oaspeţi cam barbari. Dar cum rangurile prinţilor încă nu erau prea bine stabilite şi cum fiecare voia să treacă înaintea celorlalţi, ne împiedicarăm de această dificultate, care nu putu fi înlăturată cu nici un chip. De pretutindeni, începură a se ridica murmure ; vechile dispute se reînnoiră şi încă cu atîta patimă, încît regina, ca să înăbuşe scandalul, hotărî să facă nunta fără nici un fel de invitaţi. Începînd cu Mademoiselle, fu exclusă toată Curtea, încît nici o nuntă regală n-a fost mai solitară ca aceea. În ziua hotărîtă, prinţesa Maria veni cu noaptea în cap, la palatul Nevers ; intră în odaia doamnei de Bregi, soţia ambasadorului Franţei. Palatul era foarte aproape de capela unde avea să se oficieze căsătoria, aşa că ea putea coborî de îndată ce-ar fi fost chemată. M-am dus s-o văd în timp ce se îmbrăca pentru acea zi celebră. Era frumoasă şi parcă mult mai albă ca de obicei, deşi era şi aşa destul de albă la faţă. Dar doamnele de neam ales, în unele situaţii, nu se mulţumesc niciodată numai cu ceea ce le dă natura. Avea un trup atrăgător, fiind nici prea grasă, nici prea slabă, deşi împlinise treizeci şi trei de ani. Ochii îi erau negri şi frumoşi, părul de aceeaşi culoare, tenul alb, dinţii strălucitori ; luate una peste alta, trăsăturile nu-i erau nici urîte, nici frumoase ; şi cu toate astea, părea frumoasă, fiindcă avea ceva măreţ şi impunător în întreaga ei făptură. Rochia de mireasă, alcătuită dintr-o bluză şi dintr-o fustă,

era făcută dintr-un tiul alb brodat cu fir de argint. Pe deasupra, voise să-şi pună o mantie regală, după moda poloneză, mantie care era albă, presărată cu nişte flăcărui lungi de aur ; dar cum nunta s-a celebrat fără nici o ceremonie, regina fu de părere să n-o mai pună. Rămase deci în acea rochie care, fiind făcută pentru mantia despre care v-am vorbit, era prea scurtă şi nu avea eleganţa cerută de o astfel de ceremonie. Viitoarea regină fusese împodobită cu perlele şi diamantele Coroanei, pe care regina fusese de acord să i le împrumute. Pe cap, purta o coroană de diamante şi de perle, de o mare valoare. Cînd femeile voiră să-i pună coroana pe cap, ea stătu puţin în cumpănă, neştiind dacă trebuia pusă înainte sau după ceremonie ; aşa că mă trimise s-o întreb pe regină, care-mi spuse că nu-şi putea pune coroana decît după căsătorie. După ce se îmbrăcă, principesa voi s-o vadă şi regina, care se afla în apartamentul ei. Aşa că străbătu terasa care leagă cele două corpuri ale palatului, însoţită de două dintre prietenele sale, de sora mea şi de mine. Polonezii, care se aflau în curtea interioară, aşteptînd să fie poftiţi la slujba căsătoriei, o zăriră şi începură a chiui de bucurie. Principesa o găsi pe regină în odaia ei ; după ce-i mulţumi pentru bunătatea de care dăduse dovadă faţă de ea, se adresă cardinalului Mazarin, mulţumindu-i şi lui că o ajutase să se mărite, apoi îi spuse că venise să-l întrebe dacă acea coroană — pe care de fapt el i-o pusese pe cap — îi şedea bine. Regina, în mantie de doliu, dar împodobită cu un colier de perle mari, o conduse pe Maria de Gonzague — prin galeria cea mare — în capelă, unde nu se aflau decît regele, regina, cea care urma să devină regină, ducele de Orléans şi Monsieur cel mic, adică fratele lui Ludovic al XIV-lea. Principesa se aşeză în genunchi, pe o pernă, pusă în mijlocul capelei, cu regele în dreapta şi regina în stînga. Monsieur cel mic, fratele regelui şi ducele de Orléans, unchiul regelui, se aşezaseră şi ei în genunchi, dar mai în spate. Aşa că, în acea zi, ducele de Orléans fu oarecum inferior fostei sale iubite.

Clipa în care această prințesă se văzu mai presus decît necredinciosul ei iubit de odinioară, ba chiar mai presus și decît regina a cărei supusă fusese cînd tatăl ei nu era încă rege în Mantua, sigur că o făcu să guste o bucurie și o plăcere fără margini.

Episcopul de Varmie celebră slujba căsătoriei, iar Palatinul o luă de nevastă în numele stăpînului său. După ce slujba se isprăvi, i se puse, în sfîrșit, coroana pe cap. Această treabă, fu făcută, cu tot dichisul, de doamna de Senecé și de coaforul regal, Champagne. În afară de polonezi, de regi și de prinții de sînge regal, nu se aflau în capelă decît doamna de onoare a reginei (doamna de Senecé), mareșala d'Estrées, doamna de Montausier și doamna de Choisi. Ultimele trei, erau prietenele intime ale reginei Poloniei care o rugase pe regină să le poftească la nuntă. De asemenea mai erau de față, doamna de Bregi, sora mea și cu mine. Ieșind din capelă, Ana de Austria o pofti la masă pe proaspăta regină, făcîndu-i loc să treacă înaintea ei. Multe persoane nu aprobară acest gest, fiindcă Polonia era un regat electiv. Fu așezată drept la mijloc, cu regele în dreapta și regina în stînga. Masa era de o lungime de-a dreptul impresionantă. Lîngă rege, stătea ducele de Orléans, iar lîngă duce, episcopul de Varmie. Ducele de Anjou sau Monsieur cel mic, fratele lui Ludovic al XIV-lea, nu se afla de față, din pricină că era încă prea mic ca să poată lua parte la astfel de ospățuri. Așa că lîngă regină stătea Palatinul, iar restul mesei era ocupat de polonezi. Ospățul fu într-adevăr regesc, cu multe feluri de mîncare, cu multe dulciuri și servit cu toată eleganța și delicatețea specific franțuzești. Odată isprăvită masa, care fu lungă și plicticoasă, cele două regine intrară în cabinetul cel mare, ca să se odihnească. După asta, Ana de Austria o conduse pe Maria de Gonzague la palatul Nevers, unde o așteptau toate persoanele de la Curte, ca s-o salute. Abatele de la Rivière, făcîndu-i complimente, îi spuse că ar fi fost mult mai bine pentru ea să fi rămas în Franța, ca soție a lui

Monsieur. La care ea îi răspunse, cu mîndrie, că stăpînul lui era sortit să rămînă toată viaţa doar unchiul regelui, pe cînd ea fusese sortită să ajungă regină, aşa că n-avea de ce să fie nemulţumită.

La cîteva zile după asta, regina dădu în cinstea ei un bal de o măreţie fără pereche. Se dansă pe scena teatrului din sala cea mare a Palatului Regal, al cărei amfiteatru era socotit drept una dintre minunile artei gotice. Toţi bărbaţii şi toate femeile erau minunat îmbrăcaţi. Doamnele, doldora de nestemate, se înfrumuseţaseră fiecare, pe cît îi stătuse în putere ; altele, mai modeste, excelau în broderii, în panglici şi pene, fiecare cît le îngăduise înfăţişarea şi mai ales punga. După bal, urmă o gustare îmbelşugată, cu bunătăţi aduse din diverse ţări şi altele aflate în Franţa, în acel anotimp. Regina îl ospătă împărăteşte pe Palatin, întinzîndu-i mereu platouri cu portocale dulci, cu chitre şi cu prăjituri ; mai ales că ştia să îmbie un oaspete, la masă, cu o graţie şi cu o drăgălăşenie fără egal. Cum stăteam foarte aproape de Palatin, am observat că privea toată acea splendidă adunare, cu prea puţină admiraţie, închis în sine şi tăcut, fapt ce-i făcea, oarecum, cinste. Regina Poloniei îşi pusese în acea zi o rochie de catifea neagră, brodată cu aur, foarte costisitoare, dar care nu-i venea deloc bine la faţă. Regele o invită la dans ; deşi foarte tînăr, de fapt încă un copil, dansa neaşteptat de bine.

La porunca reginei, toate corpurile legiuitoare din oraş făcură o vizită noii regine şi-i aduseră toate onorurile cuvenite. Poporul năvălea de peste tot ca s-o vadă, ca şi cum coroana i-ar fi putut schimba dintr-o dată chipul. Cît timp rămase în Franţa, toată lumea se înghesui în jurul ei. Prietenele sale, deşi se bucurau s-o vadă pe tron, erau din cale-afară de mîhnite că trebuiau să se despartă de ea, fiindcă Maria de Gonzague fusese foarte bună cu cei care-i erau apropiaţi. Plecă la puţină vreme după căsătorie, lăsînd întreaga Curte mulţumită de felul cum se comportase. Căci, la plecare, sărutase toate femeile şi fetele de neam.

Devenind regină, nu-şi schimbase felul de a se comporta faţă de prietenele sale, ajungînd chiar pînă acolo încît le obliga să stea jos, în faţa ei. Deşi părea destul de mulţumită de poporul peste care urma să domnească, se temea totuşi de ţara pe care n-o cunoştea şi se arătă din cale-afară de mîhnită că trebuia să-şi părăsească patria pe care-o iubea nespus. Ajungînd pe pămîntul regelui Spaniei — această ţară atît de curtenitoare faţă de femei — fu primită cu atîta respect, încît nici nu-şi putea dori mai mult. Toate oraşele din Flandra o primiră în acest fel, încît gazetele fură multă vreme pline numai cu descrierea primirilor ce i se făcuseră de la graniţa Franţei şi pînă la cea a Poloniei.

Dar cum întotdeauna după bucurie vine şi întristare, toată acea măreţie a reginei Poloniei îşi pierdu strălucirea cînd ajunse în capitala noii sale ţări, iar fericirea pe care o simţise pînă atunci i se spulberă într-o clipă, cînd îl văzu pe regele pentru care făcuse atîta drum. Varşovienii o primiră fără multă zarvă ; fiindcă regele era bătrîn, gras şi bolnav de gută şi fiindcă nu se simţea bine şi era întors pe dos, nu-i sărbători în nici un fel sosirea. Cum nu i se păru tot atît de frumoasă ca în portretele ce-i fuseseră trimise, nu-i dădu prea multă atenţie. Am auzit-o pe mareşala de Guébriant, care primise poruncă de la regină, s-o conducă pe Maria de Gonzague, pînă la Varşovia, că bătrînul rege o aşteptase la biserică, stînd pe scaun şi că nici măcar nu schiţase gestul de a se scula ca s-o întîmpine. Cînd ajunse aproape de el, regina îngenunchie înainte-i, şi-i sărută mîna. Regele acceptă acest gest, fără a da cea mai mică dovadă de blîndeţe sau duioşie. O privi cu asprime şi o lăsă să-i sărute mîna, fără să scoată o vorbă. Apoi se întoarse spre Bregi, ambasadorul Franţei şi rosti destul de tare :

— Asta-i marea frumuseţe cu care mi-ai împuiat atîta urechile ?

Mareşala de Guébriant mi-a istorisit că Maria de Gonzague — care n-a văzut în el decît asprime şi un dispreţ

pe care şi-l manifestă făţiş, faţă de ea — a rămas uluită. Fiind convinsă că acea călătorie obositoare o urîţise, i se păru firesc ca regele să n-o placă. Roşeaţa ciudei şi a mîniei, nu ţine loc de fard femeilor, iar mîhnirea le stinge flăcările din priviri.

Acel rege bolnav de gută, după ce se arătase atît de lipsit de inimă, se ridică de pe scaun, se apropie de altar şi, la fel de posomorît ca mai înainte, se căsători cu noua regină pe care o aduse apoi în palatul lui, unde majestăţile lor poloneze fură servite cu nişte bucăţi de carne ce li se părură groaznice de văzut, atît reginei cît şi doamnei de Guébriant, dar şi mai groaznice de mîncat. Tot ceea ce văzură le speriară atît de tare încît, în aceeaşi seară, regina — înfricoşată de locul unde nimerise — îi spuse în şoaptă doamnei care o însoţise, dacă n-ar face mai bine să se întoarcă înapoi în Franţa. Regele nu schimbă o vorbă cu ea ; şi, departe de a schiţa vreun gest de tandreţe, Ladislau se închise în apartamentul lui, lăsînd-o pe regină în apartamentul alăturat, să-şi petreacă singură noaptea.

Doamna de Guébriant se plînse şi le spuse polonezilor care-o aduseseră pe Maria de Gonzague la Varşovia, că Franţa va fi foarte nemulţumită cînd va afla cît de prost fusese primită cea care venise din această ţară. Le mai spuse că nu va pleca mulţumită decît atunci cînd îl va vedea pe regele lor mai puţin indiferent faţă de regină. Plîngerile sale puseră într-o oarecare măsură capăt nepăsării regelui, îl siliră s-o trateze ceva mai bine şi să trăiască alături de ea, ca soţ şi soţie. Cînd doamna de Guébriant o părăsi, Maria de Gonzague începuse a fi mai mulţumită şi a se consola cu darurile măreţe pe care le primea de pretutindeni ; căci, în acea ţară, cînd regii lor se însoară, supuşii sînt obişnuiţi să aducă reginei lor, daruri de o mare valoare. Nădejdea că se va îmbogăţi o făcu pe regină să-şi privească cu alţi ochi, bărbatul. Deveni într-adevăr, bogată, iar bogăţiile pe care le adună îi serviră, nu peste mult, în încercările pe care le avu de îndurat,

făcînd-o faimoasă în întreaga Europă, prin curajul şi fermitatea de care a dat dovadă în acele împrejurări.

Iarna anului 1645 a fost liniştită. Cîteva mici gelozii între Mademoiselle şi doamna Prinţesă o deranjară oarecum pe regină, fără însă s-o tulbure prea mult. Şi dacă regina s-ar fi lăsat călăuzită de propriile sale sentimente şi ar fi izbutit să renunţe la obiceiul de a-şi impune, cu orice preţ, voinţa, ne-am fi putut lăuda că am fi avut cea mai liniştită şi mai plăcută Curte, şi că duceam cea mai frumoasă viaţă pe care o pot duce toţi cei ce au cinstea de a trăi în apropierea celor mari.

Capitolul XII

1646. — Purtarea reginei faţă de slujitorii ei. — Îi tratează bine, dar nu se ocupă cîtuşi de puţin de interesele lor. — Avariţia cardinalului Mazarin. — Beringhen numit prim scutier. — Regina începe să-şi piardă popularitatea. — Ţinînd cu tot dinadinsul ca Mazarin să fie iubit de popor, îl face să fie şi mai urît de acesta. — Pentru a o distra pe regină şi Curtea, Mazarin introduce la Paris, Opera. — Reprezentaţia lipsită de căldură, de la Palatul Regal. — Educaţia lui Ludovic al XIV-lea. — Regina încredinţează această educaţie, cardinalului. — Dizgraţierea domnişoarei de Beaumont, cerută de cardinal. — Doamna de Motteville, ameninţată să-şi piardă locul de lîngă regină, e liniştită de către aceasta. — Discuţia doamnei de Motteville cu

cardinalul. — Ambiția și politica prințului de Condé, la Curte.

1646. Regina era o persoană plăcută care-și trata supușii ca pe niște prieteni, cu toate că nu se străduia prea mult să facă vreun bine celor pe care-i prețuia și față de care arăta bunăvoință. Acești oameni — deși lipsiți de binefacerile sale, din pricina avariției lui Mazarin, se consolau doar cu stima ei sau cu faptul că le dădea atenție ; această simplă mulțumire, suficientă pentru a satisface o inimă fidelă, era însoțită — cum să vă spun eu — de multă liniște. Asta, datorită faptului că interesul nu mai aprindea în inimile nici unuia dintre noi, focul mistuitor al invidiei. Neputînd să ne facem nici un fel de speranțe, ambițiile noastre nu se mai manifestau în nici un fel, așa că puteam spune că priveam Curtea așa cum ai privi o pictură, din moment ce nimeni nu cuteza să ceară nimic. Dar cum într-o mare familie nu toți mor de foame, unul dintre curteni, Beringhen, camerierul răposatului rege (al cărui tată fusese camerierul lui Henric al IV-lea) și care acum era și al reginei, fu înălțat la rangul de mare scutier, dîndu-i-se în grijă grajdul cel mic. Deși prețuit de răposatul rege, fusese exilat fiindcă nu se pricepuse să se vîre pe sub pielea lui Richelieu. Disgrația i-a fost de folos ; căci refugiindu-se în Olanda, patria lui de origine, se acoperi de glorie slujindu-l pe prințul de Orania, săvîrșind multe fapte de vitejie. Reîntoarcerea lui la Curte avu loc sub auspicii bune. Regina, care dăduse întotdeauna dovadă de mare bunăvoință față de el, îl primi bine, iar el o sfătui să-l numească pe Mazarin, ministru. Toate aceste lucruri contribuiră la ridicarea sa, ajutîndu-l să obțină slujba importantă pe care, sub răposatul rege, o deținuse ducele de Saint-Simon. Același Beringhen l-a înfruntat mai tîrziu, de cîteva ori, pe Mazarin, îndemnînd-o pe regină să-l alunge de lîngă ea. Eu nu cunosc motivele acestei discuții, dar știu că

aversiunea pe care slujitorii acestei regine o avură împotriva puterii fără margini pe care ea i-o dăduse cardinalului, ura firească pe care norodul şi toţi oamenii bine intenţionaţi au manifestat-o întotdeauna faţă de favoriţi, ca şi sila acestora împotriva lor, au făcut să le fie ignorate orice fel de calităţi. Mazarin a contribuit din plin, la toate aceste lucruri, prin comportarea sa lamentabilă ; pînă şi cei care l-au ajutat să urce pe cea mai înaltă treaptă, încă din primii ani ai administrării sale, au început să-l părăsească rînd pe rînd, să murmure împotriva lui şi să-i dorească tot ce putea fi mai rău. Afecţiunea pe care toţi aceşti oameni o avuseseră pînă atunci pentru regină, încet, încet începu să scadă. Puterea absolută pe care ea i-o dăduse cardinalului, o făcu să-şi piardă popularitatea ; mai mult decît atît, dorind cu orice preţ să-l facă pe Mazarin să fie iubit de toţi, izbuti să-l facă să fie urît de toată lumea. Cum ţinea ca toate hotărîrile sale să fie puse în practică de ministru, această dovadă de favoare atrase împotrivă-i invidia fără margini a celor din jur. Oamenii sînt întotdeauna sensibili faţă de ceea ce se numeşte lege, căreia se supun fără comentarii. Dar cum ţin ca regii să-i cîrmuiască cu prudenţă, nu pot răbda ca aceştia să fie, la rîndul lor, cîrmuiţi de alţii, care să le interzică să ţină seama de sfaturile bune ale celor ce le sînt într-adevăr prieteni. Aşa că era firesc ca regina să fie ţinută de rău pentru încrederea nemăsurată pe care-o avea în ministrul ei. Iată de ce putem spune că regii — care par a fi stăpînii lumii — sînt de fapt sclavii propriilor lor popoare, cărora trebuie să li se supună. Că ei nu trebuie să se lase — ca oamenii de rînd — în voia sentimentelor şi nici o faptă nu trebuie să le fie indiferentă. Sceptrul îi face buni sau răi şi de cel mai neînsemnat sentiment al lor poate depinde mulţumirea sau nemulţumirea supuşilor lor. De voinţa lor depinde soarta noastră. Dacă preocupările lor sînt bune, înseamnă că putem fi liniştiţi; cînd un rege e delăsător sau leneş — cusururi neînsemnate

pentru un om de rînd — pentru un cap încoronat acest lucru constituie, pur şi simplu, o crimă.

Din păcate, nu există totuşi suveran care să n-aibă nevoie de miniştri ; avînd în vedere nevoia de a fi slujiţi şi sfătuiţi, ar fi nedrept să li se interzică să discute cu ei unele lucruri secrete, mai ales unei regente care se teme de atîtea răutăţi şi care trebuie să evite atîtea primejdii. Numai că această încredere trebuie să aibă şi ea unele limite ; regii să se poarte faţă de miniştrii lor nu aşa cum le dictează sentimentul, ci raţiunea şi să procedeze faţă de ei aşa cum proceda Henric al IV-lea, care i-a spus ducelui de Sully:

— Amice, îţi vreau binele ; dar nu vreau să-ţi fac atît de mult bine, încît pînă la urmă acesta să fie spre răul dumitale !

Regii nu trebuie să vegheze numai asupra lor ca să evite nedreptăţile pe care — datorită pasiunilor sau slăbiciunilor lor — le pot săvîrşi ; ei trebuie să se teamă cu mult mai mult de cele pe care le pot făptui miniştrii sau favoriţii lor, care pentru a-şi păstra puterea, a scăpa de duşmanii lor, a-i îngenunchea pe cei egali cu ei, a face avere şi a împărţi demnităţi şi slujbe înalte rudelor şi prietenilor, sînt gata oricînd să săvîrşească orice fărădelegi pentru a-şi atinge scopurile. Din păcate, noi n-am văzut, în acea epocă, decît urmările plăcute ale favorurilor de care se bucura Mazarin. Aşa de pildă, ca s-o distreze pe regină şi întreaga Curte, el aduse nişte maşinării la modă pe atunci, în Italia, şi chemă şi cîţiva comedianţi care obişnuiau să-şi cînte comediile. Cei familiarizaţi cu astfel de spectacole, le preţuiau grozav ; în ce mă priveşte, lungimea lor îmi scădea considerabil interesul ; dealtfel, mi se părea că versurile vorbite, impresionau mai mult pe privitor decît cele cîntate, care nu-ţi delectau întotdeauna auzul. Asta era părerea mea, unii n-au fost de acord cu ea, dar faptul nu avea nici o importanţă. Distracţia plăcu tuturora, toţi o preţuiră şi o comentară favorabil.

La Lăsata-Secului din acel an (1646), regina dori să se joace una din acele comedii muzicale, în sala cea mică a Palatului Regal, unde nu fură poftiți decît regele, regina, cardinalul și intimii Curții, pentru că grosul curtenilor se aflau la Monsieur, care oferise un banchet în cinstea ducelui de Enghien. Nu eram deci în acea sală, decît douăzeci sau treizeci de persoane, așa că eram morți de frig și de plictiseală. Distracțiile de această natură cer lume multă.

Regina, care, cît trăise regele, după ce dobîndise copiii, nu vorbise decît de dorința de a-i educa în mod cu totul deosebit, fu foarte încurcată cînd fu întrebată cam în ce fel ar dori să fie educați. Nimănui nu i-a trecut prin cap să-i spună că regii sînt obligați să știe multe lucruri și că cel mai important dintre toate nu era deloc latina. Adevărata gramatică pe care trebuie s-o învețe temeinic un rege, e politica ; de asemenea istoria, de unde poate trage învățăminte privind felul în care trebuie să-și cîrmuiască Statul, cum să respecte legile țării, cum să trăiască în pace cu vecinii și cum să-i facă pe dușmani să se teamă de el. Partea proastă e că nu există o astfel de știință care să le fie predată copiilor de regi. Iată de ce regina, considerînd că domnul cardinal era cel mai dibaci om din Europa, hotărî să-i încredințeze lui educația regelui. Tot pe el îl lăsă să-i aleagă și preceptorul. Cardinalul se opri asupra marchizului de Villeroy, care era omul cel mai înțelept de la Curte. Comandase oștiri, dar cea mai mare calitate a lui era că cunoștea, ca nimeni altul, regatul și că era foarte priceput în afacerile Statului. Cel de al doilea preceptor fu abatele de Beaumont, doctor în teologie, crescut de Richelieu, om cinstit, dar cam necitit, deci prea puțin în măsură să îmbogățească cunoștințele unui tînăr prinț și să-l determine să se ocupe de lucruri mari și instructive, care nu trebuie să rămînă necunoscute unui viitor rege. Și unul

şi celălalt spuneau celor care veneau să le dea diverse sfaturi, că munca lor era controlată de cardinal, care-şi rezervase pentru sine „intendenţa educaţiei regale", titlul inventat de el, menit să arate că toate slujbele şi funcţiile depindeau numai şi numai de el ; confirm acest lucru pe care mi l-a mărturisit marchizul de Villeroy, la puţină vreme după ce a fost făcut mareşal al Franţei, vorbindu-mi despre rege ; mi-a spus atunci că admira inteligenţa înnăscută a copilului, dar că el nu avea nici o cădere să se amestece în felul cum era educat ; că, dacă ar fi fost după el, n-ar fi lăsat un fond sufletesc atît de bun, fără să-l cultive la vreme cu tot ceea ce-i era necesar. Apoi a adăugat că ţinea foarte mult ca prietenii săi să nu-l nedreptăţească, acuzîndu-l că nu-şi făcea cum trebuie datoria.

E adevărat că-i plăcea să-i prezinte regelui pe oamenii care excelau în ştiinţe sau în arte şi că nu pierdea niciodată ocazia de a-i istorisi, la orice oră din zi, lucruri ce se petrecuseră pe vremuri şi de a rosti vorbele pline de miez pe care le auzise spuse de oamenii de la Vechea Curte ; asta, cu scopul ca regele să mediteze asupra lor, fiindcă odată şi odată puteau să-i fie de folos. În loc ca Mazarin să-i vorbească regelui despre oamenii luminaţi de odinioară, ceea ce i-ar fi trezit copilului curiozitatea de a afla o mulţime de lucruri pe care nu le ştia, el îi spunea numai platitudini, fiindcă era el însuşi un ignorant.

Încet, încet, regele îşi însuşi latina, traducînd cu sîrguinţă *Comentariile* lui Cezar ; apoi învăţă să danseze, să deseneze, să meargă călare, dovedindu-se destul de iscusit în exerciţiile militare, adică atît cît trebuia să fie un rege care nu avea să-şi facă din asta o profesie. Regina-mamă, care-şi rezervase „supraintendenţa" educaţiei fiului ei pe care i-l încredinţase „geniului" lui Mazarin, avea grijă să întreţină în sufletul copilului, pe măsură ce acesta creştea, sentimentele virtuţii, înţelepciunii şi cuoerniciei, pe care i le sădise încă din pruncie, preferînd să-l vadă mai

puțin instruit, decît să știe prea multe lucruri menite să-l facă să-și piardă acea sfioșenie specifică vîrstei [1].

La începutul verii (în mai 1646), regina plecă la Compiègne, apoi de acolo la Amiens, ca să-l conducă pe ducele de Orléans, care se ducea să comande oștirea din Flandra, unde se întîlni, în scurtă vreme, cu ducele de Enghien. Eu am rămas la Paris pentru că, neavînd avantajul de a avea servitori, călătoriile mă stinghereau și mă costau foarte mult. Monsieur întîrzie cîteva zile la Amiens, pregătîndu-se de luptă. Îmi amintesc că mulți dintre prietenii

[1] Această mărturisire a doamnei de Motteville, în legătură cu educația dată fiului Anei de Austria, nu se potrivește cu cea a lui Ludovic al XIV-lea, relatată de doamna de Maintenon. „Regele mă uimește cînd îmi vorbește despre educația sa. Guvernantele sale se zbenguiau toată ziua și-l lăsau pe mîna cameristelor lor, care nu se sinchiseau de micul rege ce și-a început domnia la patru ani. Mînca tot ce i se dădea, fără ca cineva să vadă dacă-i prieste sau nu, ceea ce, de fapt, l-a călit. Dacă se pregătea vreo omletă, i se aduceau și lui cîteva bucățele, pe care și el și fratele lui le înfulecau în vreun colț. Mi-a povesit că cel mai adesea avea grijă de el o țărancă ; tovarășa lui de joacă era fetița unei cameriste a reginei ; el îi spunea fetiței «regina Marie», pentru că jucau împreună un joc pe care-l numiseră *«à la Madame»*, fetița făcînd-o întotdeauna pe regina, iar el pe pajul sau pe valetul care-i ducea trena, o așeza pe scaun sau mergea cu o făclie aprinsă înaintea ei. Judecați și dumneavoastră cam se sfaturi înțelepte putea să-i dea această fetiță și dacă putea să-i fie de folos în vreun fel." *(Din Discuții privind educația tinerelor fete,* de doamna de Maintenon, publicată de Th. Lavallée, în Bibliothèque Charpentier, pag. 145).

Laporte, ale cărui mărturisiri sigur că au mai puțină autoritate, spune la rîndul său : „Cum regele începuse a crește, grija față de educația sa spori și ea ; așa că puseră cîțiva spioni pe lîngă el, nu de teamă să nu fie învățat lucruri urîte, ci de frică să nu învețe lucruri frumoase. Căci, pe vremea aceea, cea mai mare crimă de care te puteai face vinovat era să-i vîri în cap regelui că de fapt el nu era stăpînul care ar fi trebuit să fie. Cărțile bune erau tot atît de suspectate ca și oamenii care aveau intenții bune. Și acel frumos *Catehism regal* al domnului Godeau n-a fost singura carte care a dispărut fără să i se mai dea de urmă". Laporte atribuie dealtfel, acest pernicios sistem de educație, lui Mazarin (n.ed.fr.).

mei au venit să-şi ia rămas bun şi că mulţi s-au prăpădit în acele lupte sîngeroase. Vitejia — care este atît de lăudată la toate popoarele şi atît de des practicată de al nostru, oricît de frumoasă ar fi ea, are şi neajunsurile ei ; căci cei bravi — care dau năvală cu atîta bucurie cînd e vorba de vreo luptă — se umflă şi mai tare în pene cînd li se întîmplă să-şi piardă o mînă ori un picior, fără să-şi dea seama cît rău pricinuiesc familiilor lor. Şi ca să spunem lucrurilor pe nume, apoi aflaţi, dragii mei, că nimic nu-i mai frumos ca bravura şi nimic nu-i mai groaznic ca războiul.

Regina lipsi şase săptămîni, timp în care nu s-a petrecut nimic deosebit. În aceşti primi ani ai regenţei, Curtea a fost foarte liniştită, iar viaţa noastră atît de plăcută, încît era peste putinţă să n-o îndrăgeşti. Domnişoara de Beaumont observă totuşi pe chipul reginei o oarecare schimbare, semn că în curînd avea să izbucnească o mică furtună. Deşi regina, sosind la Paris, îi spusese doamnei prinţese de Condé, care o însoţise în călătorie, că era foarte bucuroasă să ne revadă, se pare că biata domnişoară de Beaumont avusese neşansa de a nu fi pe placul lui Mazarin. E adevărat că săvîrşise unele imprudenţe. Era o fată îndrăzneaţă, cu un suflet mare, dar cam aspră şi fără măsură în tot ce făcea. Îl critica pe ministru, ori de cîte ori avea prilejul, fără să se sinchisească prea mult de urechile celor care o auzeau ; şi deşi aceste cusururi erau compensate de calităţi cu totul deosebite, cum nava n-avea un cîrmaci destoinic putea oricînd naufragia pe acea mare a intrigilor, deşi în epoca respectivă acea mare părea a fi foarte liniştită.

În timpul absenţei reginei, ea făcuse o călătorie cu doamna şi domnul de Chavigny, care continuau să fie prost-văzuţi la Curte, Această prietenie displăcu total cardinalului, deşi n-avea în sinea ei nimic care să nu fie demn de laudă. Faptul îl determină pe ministru să-i ceară reginei s-o îndepărteze de la Curte. Nu-i deloc greu,

atunci cînd vorbeşti prea mult, să te faci urît de cei mari, care se pot lesne înfuria pe tine. Aşa că dizgraţierea domnişoarei cu pricina fu imediat aprobată şi pusă în practică. Deşi domnişoara de Beaumont şi eu aveam firi diferite, deşi felul ei de a se comporta era total deosebit de al meu, întîmplarea făcuse să ne împrietenim. Imi plăcea francheţea, isteţimea, sentimentele ei care mi se păreau a avea ceva din virtutea stoicilor. Îi făcusem însă mereu observaţii în legătură cu felul ei de a se comporta şi cu asprimea cuvintelor sale. Cînd o căutai, voia să reorganizeze Statul, dispreţuindu-i pe cei care se aflau la cîrma lui. Şi cum eram văzute adesea împreună, cardinalul Mazarin vru să mă alunge şi pe mine de la Curte. Regina, care mă cunoştea de cînd eram mică, nu se îndoi o clipă de fidelitatea mea. Avu deci bunăvoinţa să-i spună lui Mazarin că de mine răspundea ea, asigurîndu-l de nevinovăţia mea. Şi cum cardinalul nu ţinea neapărat să scape de mine, se lăsă convins de regină, că eram complet nevinovată. Aşa am scăpat de o pedeapsă pe care nu o meritam şi de un pericol de care nu mi-am dat seama decît după ce a trecut.

Domnişoarei de Beaumont i s-a trimis vorbă să nu îndrăznească să mai apară în ochii reginei. Am fost foarte mirată cînd, în seara aceleiaşi zile, am aflat această veste. Toţi crezură că, fiind prietenă cu ea, voi fi tratată şi eu la fel. Amicii mei începură a se nelinişti din pricina mea, iar cînd am intrat în odaia reginei, deşi nu mă temeam de nimic fiindcă mă ştiam cu sufletul curat, am observat cum toate chipurile celor din jur se schimbaseră : indiferenţii se prefăcură că nu mă văd, vorbind între ei în şoaptă şi socotindu-mă pierdută. Unul dintre prietenii mei îndrăzni să se apropie de mine şi să mă asculte. L-am întrebat rîzînd, de ce era atît de sumbru, iar el mi-a vorbit atunci despre alungarea de la Curte a domnişoarei de Beaumont. Aflînd această veste, mi-am dat imediat seama de ce se comportau oamenii aşa cu mine. Sigur că neno-

rocirea prietenei mele m-a mîhnit foarte tare, dar nu m-am simțit cîtuși de puțin nici vinovată, nici rușinată. Sigură pe nevinovăția mea, am intrat cu curaj în cabinetul reginei ; în acea clipă — în ciuda onoarei pe care mi-o făcuse de a mă considera confidenta ei — mi-am dat brusc seama că bunurile pe care le posedam la Curte, cît și favorurile care mi se făcuseră, erau ca fulgii de păpădie, și nu trebuia să pun nici un preț pe ele ; că poate dacă aș fi și eu alungată și aș trăi în singurătate, aș fi mai fericită decît la Curte, unde era aproape cu neputință să scapi din capcanele ce ți se întindeau la tot pasul și care pricinuiau mai multă mîhnire decît ciudă celor care cădeau în ele. Noroc că n-am fost nevoită să mă frămînt prea mult ca să mă obișnuiesc cu gîndul dizgrației mele. Regina, care se temuse ca nu cumva izgonirea domnișoarei de Beaumont să mă sperie, se străduiși să mă liniștească. De îndată ce mă văzu, se prefăcu foarte veselă, și-mi vorbi cu multă căldură. Această grijă a ei față de mine, într-un asemenea moment, mă făcu să-mi dau seama că avea totuși un suflet generos, care nu se lăsa chiar atît de ușor influențat de cardinal. Cînd am intrat eu, ea tocmai se dezbrăca pentru a intra în cadă, ca să facă o baie. Căci se făcuse foarte cald. De îndată ce s-a vîrît în cadă, eu am îngenuncheat, ca să pot discuta cu ea mai pe șoptite, și am întrebat-o de ce fusese izgonită domnișoara de Beaumont. Ea mi-a răspuns :

— A fost îndepărtată pentru că și-a îngăduit să critice felul cum mă comport, în niște termeni destul de nepoliticoși. Domnișoara asta face parte dintre acele persoane cărora nu le place nimic, care bîrfesc pe toată lumea și sînt veșnic pornite împotriva tuturor. Astfel de persoane dezaprobă orice, iar orgoliul lor nemăsurat le împinge să-și vîre nasul peste tot !

Apoi adăugă încet, că se mira foarte tare cum de puteam eu — care aveam cu totul altă fire — să fiu prietenă

cu o astfel de ființă și să mă apropii de o persoană care avea o fire cu totul opusă firii mele.

Nu era cazul să discut în contradictoriu, cu regina. Am încercat doar s-o mai îmbunez. Am scuzat-o pe prietena mea pentru firea ei nestăpînită și pentru temperamentul ei impetuos, străduindu-mă să-i arăt reginei că avea totuși un fond sufletesc bun și că, în lucrurile esențiale, mi se păruse a nu fi lipsită de fidelitate și nici de zel. Ana de Austria și-a scos mîna din apă și punînd-o peste a mea, mi-a spus pe un ton de care-mi voi aduce aminte întotdeauna :

— Dragă doamnă de Motteville, ești o ființă mult prea bună. Țin să te asigur că ea n-ar fi vorbit astfel despre dumneata și crede-mă că știu ce spun !

Aceste cuvinte se întipăriră adînc în inima mea. Și cu toate că nu m-au făcut să-mi bănuiesc prietena, fiindcă ar fi fost nedrept să nutresc o astfel de bănuială fără un motiv întemeiat, ele mi-au deschis totuși ochii ca pe viitor să nu mă mai las atît de lesne înșelată de vorbele sau de presupusele amiciții ale unor oameni. Domnul cardinal îmi vorbi mai de-a dreptul, spunîndu-mi fără ocolișuri, că avea toate motivele să se plîngă de mine, adăugînd că unii dintre prietenii mei nu-mi făceau deloc cinste ; era clar că se referea la domnișoara de Beaumont și la comandorul de Jars. Îmi spuse că domnișoara de Beaumont mă compromitea în gura mare ; că ori de cîte ori voia să-i trîntească reginei vreo vorbă de duh, care de fapt, era cîte o împunsătură, spunea : „Doamna de Motteville și cu mine ne-am gîndit că"... sau : „Doamna de Motteville și cu mine ne-am zis că cutare și cutare lucru..." punîndu-mă întotdeauna înainte, ca pe o pavăză.

Mi-am dat seama imediat de ce-mi vorbea cardinalul astfel. Sigur că nu simpatia pe care, chipurile, o nutrea față de mine îl determina să procedeze astfel ; Mazarin ținea cu orice preț să ne despartă, arătîndu-mi clar să nu

cumva să urmez pilda domnişoarei de Beaumont, pe care n-o putea suferi. Dar, o fărîmă de adevăr tot se ascundea în spusele sale, fiindcă domnişoara de Beaumont, cu tot libertinajul [1] ei, era isteaţă şi subtilă şi voia cu orice preţ să-şi facă adepţi. Am văzut-o adesea comportîndu-se faţă de mine în aşa fel, încît regina să nu mă simpatizeze mai mult decît pe ea. I-am răspuns totuşi şi lui Mazarin, la fel cum îi răspunsesem şi Anei de Austria. M-am străduit s-o scuz atît cît îmi stătea în putinţă, pe cea despre care mi se plîngea şi să-l conving că — în ceea ce mă privea — eram nevinovată. Dar n-am ajuns prea departe apucînd-o pe această cale ; fiindcă Mazarin n-avea nici o consideraţie pentru oamenii cinstiţi cărora nu le plăcea să-şi trădeze prietenii. Dar cum între timp, devenise blînd şi mieros, fiindcă văzuse că regina mă proteja, nu mi-a fost totuşi chiar atît de greu să-l readuc la sentimente mai bune. Cuvintele mele avură destulă forţă ca să-l convingă să mă lase în pace ; mărturisesc că m-am mirat pînă şi eu că am izbutit să-l potolesc.

Regina începu a fi din ce în ce mai hotărîtă să urmeze sfaturile acestui ministru al ei. Şi cum el ştia că nimeni dintre noi nu-l agrea, încerca să ne îndepărteze de la Curte, ca nu cumva careva dintre noi să-l vorbească de rău în faţa Anei de Austria. În ce mă priveşte, m-a lăsat în pace, fără să-mi facă vreodată vreun bine, dar nici rău. Pe cei ai căror ochi nu-i plăceau, îi îndepărta de la Curte, după ce-i aducea în situaţia de a săvîrşi cîteva greşeli ca să poată obţine consimţămîntul reginei. Mă văd însă obligată să mărturisesc că a uzat de puterea lui, cu o moderaţie demnă de laudă ; iubea ţara care-l adoptase, şi-l slujea cu atîta credinţă pe rege, încît merita pe deplin încrederea şi — cine ştie — poate chiar şi dragostea reginei.

[1] Cuvîntul „libertinaj", n-avea pe atunci semnificaţia pe care o are astăzi. În secolul al XVII-lea, i se spunea „libertin", celui care dădea dovadă de un spirit neînfricat, liber şi independent.

A doua zi, m-am dus\s-o văd pe dizgrațiată ; îmbrățișînd-o, m-am simțit înduioșată ; și cum, într-adevăr, țineam la ea, nefericirea ei mă mișcă pînă la lacrimi. Avea mult mai multe motive să fie mîhnită, decît o persoană bogată, fiindcă domnișoara de Beaumont n-avea un sfanț, n-avea un loc anume sau o casă unde să se ducă și fiindcă odată cu favorurile reginei își pierduse și pensia și nădejdile. Ce lucru ciudat e și fidelitatea ! Cînd am intrat în odaia ei, mi s-a părut că tot ce vedeam acolo aparținea unei persoane onorabile, unora dintre acei oameni care n-ar putea fi niciodată bănuiți de lașitate. Nici n-am apucat bine să ies de acolo, că Mazarin m-a și chemat la el, spunîndu-mi că mîhnirea pe care o manifestasem față de domnișoara de Beaumont, putea să dea naștere la o mulțime de interpretări ; că lumea putea crede că, în sinea mea, o acuzam pe regină că dăduse dovadă de prea multă asprime. Mi-a mai reproșat prietenia cu Chavigny, pe care, de fapt, îl cunoșteam foarte puțin, dar a cărui soție se purta cu mine atît de amabil, încît putea să dea impresia că sîntem foarte buni prieteni, deși nu eram. Mi-a spus că nu trebuia să-mi fac astfel de relații care puteau să-mi fie vătămătoare ; că Chavigny era un om dificil și îndrăzneț, că ar fi fost un om fericit dacă ar fi avut încredere în el, că era de trei ori mai bogat decît eminența sa și că tot nu era mulțumit cu cît avea, că, fără să fie pisălog, dorea tot timpul cîte ceva și nu se potolea pînă nu obținea ce voia. Într-adevăr, în acea vreme, Chavigny dorea funcția de secretar de Stat pe care regina i-o dăduse contelui de Brienne, după ce acesta — din pricina situației sale financiare, destul de precare — fusese constrîns să renunțe la ea și s-o vîndă. Cardinalului Mazarin îi era cu neputință să-i ia, fără nici un motiv, slujba lui de Brienne. În plus, contele era un om supus, nu ca Chavigny, care voia să exercite această slujbă, dar fără să se supună celui care se pretindea stăpînul tuturor.

La puţină vreme după asta, în vreme ce Curtea se afla la Fontainebleau, ducele de Brezé [1], fu ucis în faţa cetăţii Orbitello, pe care prinţul Thomas — cel ce comanda oştirea regelui — o asediase de o lună. Acelaşi Chavigny, care atunci se afla în Provenţa, fu ţinut de rău că nu adusese Curţii această veste, cu mai multă promptitudine. Ba a fost chiar bănuit că ar fi favorizat interesele prinţului de Condé, care pretindea ca fiul său, ducele de Enghien, cumnat cu cel ucis, să-i moştenească slujba şi averea. Cardinalului i se păru ciudat că Chavigny, în calitate de ministru, nu-l avertizase la vreme, pentru că această întîrziere i-l urcase în cap reginei pe domnul prinţ de Condé, înainte ca ea să fie pregătită, adică să ştie ce să răspundă la cererea acestuia. Imediat după moartea ducelui de Brezé, prinţul de Condé o atacă pe ducesa de Aiguillon care pretindea că doamna ducesă de Enghien nu-l putea moşteni pe fratele ei pentru că, măritîndu-se, renunţase la partea ei de moştenire. În acelaşi timp, prinţul ceru reginei Amiralitatea rămasă vacantă, guvernămîntul şi funcţiile [2] pe care le deţinuse ducele de Brezé. Amiralitatea nu-i fu acordată, pentru că această funcţie mare trebuia să fie încredinţată primului prinţ de sînge, cel mai puternic din Franţa ; iar guvernămîntul din Brouage rămase în mîna unui favorit al ducelui, un oarecare conte de Daugnon, care puse stăpînire pe el, împotriva voinţei reginei şi a ministrului ei. Restul averii fu disputat între

[1] *Armand de Maillé*, duce de Brezé, nepotul cardinalului de Richelieu. Marele Condé se însurase cu sora lui. A fost ucis în 16 iunie 1646, în vîrstă doar de douăzeci şi şapte de ani, la sfîrşitul bătăliei care a avut loc la Orbitello şi pe care a cîştigat-o.

[2] În afară de funcţia de amiral şi de titlul de supraintendent al navigaţiei, ducele de Brezé, cumnatul ducelui de Enghien, mai posedase guvernămintele din Brouage, din La Rochelle şi din insulele învecinate. Contele de Brienne fu rugat de Ana de Austria să intervină pe lîngă prinţul de Condé şi pe lîngă ducele de Enghien, care cereau cu stăruinţă funcţiile şi pămînturile răposatului (n.ed.fr.).

moștenitori. Refuzat de regină, prințul de Condé se supără și plecă de la Curte bombănind, retrăgîndu-se pe moșiile sale. Ducele de Enghien — care se afla în oastea comandată de Monsieur — îi scrise reginei, formulîndu-și răspicat pretențiile pe care și le socotea legitime, nădăjduind că ea îi va face dreptate. Am văzut și eu scrisorile pe care i le-a trimis. După felul cum erau scrise, puteai să-ți dai ușor seama că acest prinț — care nu voia ca sîngele Franței să se verse în zadar — era de o îndrăzneală și de o mîndrie care l-ar fi putut deranja pe rege, într-o bună zi. Se spunea despre el că curajul și geniul său erau mult mai de folos în luptă decît în politică. De data asta însă, se dovedi a fi un abil politician. Căci renunțînd la acea manieră îndrăzneață cu care se obișnuise a-l șicana pe Monsieur, ori de cîte ori avea prilejul, începu dimpotrivă, a se umili în fața lui și a face pe modestul. Cum se aflau în aceeași oaste, se prefăcu a avea pentru el o mare simpatie, ba chiar încercă — cu deosebită dibăcie — să-l atragă de partea lui pe abatele de la Rivière, slujitorul devotat al lui Monsieur. Prietenia dintre el și Monsieur deveni atît de strînsă, încît ducele de Orléans le scrise reginei și cardinalului, rugîndu-i să aibă grijă de ducele de Enghien, fapt care-l neliniști grozav pe Mazarin. Inamiciția dintre aceste două personaje de seamă îi era mult mai pe plac decît prietenia dintre ele.

Prințul de Condé era un om cu mult tact. Era timid și nu-i plăcea să se certe cu Curtea ; își iubea țara, iar sfaturile lui erau întotdeauna bune și drepte. Avea o minte luminată, iar unii spuneau despre el că dacă ar fi fost rege, apoi ar fi fost un rege mare. Lucrurile urîte pe care le văzuse în timpul precedentei domnii, i se păruseră de-a dreptul rușinoase ; dar pe vremea aceea, el fusese prudent, înțelept și, ca atare, prețuit. Acum însă începuse a îmbătrîni și cum știa foarte bine ce poate păți un prinț care se revoltă împotriva regelui său, se lăsă destul de ușor convins s-o lase mai moale. Peste cîteva zile, îl chemă pe Le

Telier, secretar de Stat, ca să i se plîngă de nedreptatea ce i se făcuse ; apoi avură loc unele negocieri, după care se ajunse la concluzia că i se va trimite hotărîrea reginei, la sfîrşitul războiului ; aşa că mînia prinţului se potoli de la sine. Se reîntoarse la Curte unde fu cît se poate de bine tratat ; nu mai pomeni nimic despre drepturile sale, după obiceiul celor mari, care se urăsc întotdeauna cu zîmbetul pe buze. Doamna prinţesă, care se afla atunci alături de regină, oricît ar fi fost ea de ambiţioasă şi oricît ar fi vrut să îngrămădească pe capul fiului ei, toate coroanele din Europa, nu mai osteni s-o asigure pe Ana de Austria că n-avea nici un interes care s-o despartă de ea şi că prietenia sa faţă de regină îi era mai scumpă decît dorinţa de înavuţire a fiului ei. Procedă cu atîta tact, încît regina, pe jumătate convinsă, se purtă cu ea la fel de bine şi de frumos cum se purtase şi mai înainte. În starea sufletească în care se afla doamna prinţesă, cred că ar fi fost disperată să-şi vadă familia certîndu-se cu regina, atît din pricină că nu dorea să-şi piardă situaţia strălucită de la Curte, cît mai ales din pricina marilor interese pe care le avea.

Capitolul XIII

1646. — Delăsarea Curţii, la Fontainebleau. — Cucerirea oraşului Courtray. — Asediul Mardickului. — Pierderile însemnate care au avut loc. — Predarea oraşului. — Mici împunsături între Mademoiselle şi prinţesa de Condé. — Ducele de Orléans părăseşte comanda armatei

și e înlocuit de ducele de Enghien. — Regina Angliei și prințul de Galles, la Fontainebleau. — Sosirea ambasadorului reginei Suediei. — Portretul acestei regine. — Succese militare. — Moartea și portretul lui Bassompierre. — Intrigile și ambiția ducelui de Enghien. — Ridicarea asediului de la Lérida. — Moartea prințului de Condé, tatăl ducelui de Enghien. — Portretul acestui prinț.

Regina petrecu toată vara la Fontainebleau și acel colțișor unde, de obicei, e o zăpușeală cumplită, servi ca loc de odihnă în timpul celui mai călduros anotimp al anului. Distracțiile tuturor doamnelor se limitară în întregime la băile în rîul Sena. Rămîneau în fiece zi, ceasuri întregi în apă, sau în pădure, pe unde oricum trebuiau să treacă pentru a ajunge la rîu. Regele, pe atunci încă mic, se scălda și el, împreună cu Villeroy, preceptorul său, care nu-l scăpa o clipă din ochi. Regina și doamnele care aveau cinstea s-o însoțească la scăldat, se îmbrăcau în niște cămeșoaie largi, cenușii, și lungi pînă la pămînt. Tot la fel se îmbrăcau și regele și preceptorul său, așa că pudoarea nu era jignită în nici un fel.

Toți bărbații sub șaizeci de ani, erau la război. Lîngă regină, nu mai rămăseseră decît slujitorii ei și un mic număr de curteni aflați în slujba lui Mazarin. Cu alte cuvinte, Curtea era pustie. Totuși mie mi se părea că era mai bine așa, fiindcă niciodată nu mi-a plăcut îmbulzeala.

În Flandra, oștirea noastră deși mare și frumoasă, nu prea făcea mare lucru. Asediase orașul Courtray, cu treizeci de mii de oameni ; ducele de Lorena, cu tot atîția oameni, își așează tabăra drept în fața ostașilor noștri, așa că cele două armate se uitară o bună bucată de vreme, una la alta, fără să se încaiere. Ai noștri ar fi vrut să se bată, dar dușmanii nu acceptară lupta ; așa că, sub ochii și spre rușinea lor, ai noștri cuceriră orașul Courtray în ziua de 30 iunie.

După această victorie, oastea noastră atacă orașul Mardick, pe care ducele de Orléans îl cucerise cu un an în urmă, dar care, între timp, fusese recucerit de inamic, prin surprindere, doar în trei ceasuri. Clanleu, pe care ducele de Orléans îl lăsase să aibă grijă de oraș, lipsea în ziua în care dușmanii îl recuceriseră. Sigur că a fost aspru criticat pentru această pierdere. Deși era un om viteaz, nu i s-a iertat faptul că a fost atît de imprudent și de neprevăzător. Cel de al doilea asediu pe care l-a întreprins Monsieur, încercînd să-i repare greșeala, a costat nenumărate vieți omenești, mulți bani și a adus numai tristețe și mîhnire. Monsieur a fost și el aspru criticat că s-a înverșunat să recucerească acest oraș, fiindcă el n-avea flotă și fiindcă dușmanul, avînd ieșire la mare, spre Dunkerque, a vîrît pe acolo o droaie de soldați în oraș, care l-au apărat cu înverșunare. Ducele de Orléans ceru ajutorul olandezilor, care încă se mai prefăceau că țin cu noi ; ei îi făgăduiră să-i trimită în acel loc, în cutare zi, un număr de vase care să taie orice legătură a inamicului cu ajutoarele dinafară. Dar cum aveau de gînd să ne abandoneze, nu veniră în ziua făgăduită și ducele trebui să renunțe la planul său. Iată de ce cei din orașul Mardick se putură apăra atît de bine împotriva atacurilor ce s-au dovedit a fi atît de păgubitoare pentru noi. Dușmanii încercară să iasă afară din oraș, prin partea unde se afla oastea ducelui de Enghien ; prințul, alergînd în ajutorul alor săi, fu rănit la cap de o oală pe care dușmanii o aruncaseră de sus, urmărind să-i spargă capul sau să-l orbească. Tot atunci fu ucis contele de Flex, ginerele marchizei de Senecé, doamnă de onoare a reginei, un om de treabă, plin de calități și de merite. Aceeași soartă o avu și tînărul conte de La Roche-Guyon ; era fiul ducelui de Liancourt, singurul moștenitor al averii tatălui și unchiului său dinspre mamă — mareșalul de Schomberg. Tînărul se însurase cu moștenitoarea familiei de Lannoi, care rămăsese însărcinată și care născu o

fată, la puțină vreme după ce-i murise bărbatul. Acest tînăr senior a fost foarte regretat, atît datorită considerației de care se bucurau părinții săi care erau stimați de oamenii cei mai de vază, cît și farmecului său personal.

Ducele de Nemours fu rănit la șold ; era un prinț frumos și demn de toată stima. Rana sa pricinui multă spaimă prietenilor săi ; de îndată ce aflară vestea, mai toate doamnele îi doriră însănătoșire cît mai grabnică. Tot atunci a mai pierit și cavalerul de Fiesque care — așa cum spuneau prietenii lui — era un om deștept și un suflet de elită ; a fost regretat de o domnișoară de neam mare [1], care l-a onorat cu cele mai tandre și mai curate sentimente ale ei. Nu cunosc amănunte, știu doar că la puțină vreme după moartea cavalerului, tînăra a renunțat la toate bucuriile și mărețiile vieții, intrînd la Carmelite și călugărindu-se.

Marchizul de Thémines, singurul moștenitor al familiei sale, muri și el ; era fiul mareșalei d'Estrées, făcut cu primul ei bărbat. Cum promitea să ajungă cineva, moartea lui a constituit o grea pierdere pentru ai săi.

În ziua în care curierul sosit de pe front aduse toate aceste știri triste, mai toate odăile de la Fontainebleau răsunau de țipete și de hohote de plîns. Toți acei morți și răniți iluștri erau persoane de la Curte și încă dintre cele mai prețuite ; rudele lor îi plîngeau în hohote în fața reginei, care se duse în odaia doamnei de Senecé, ca s-o consoleze pentru pierderea ginerelui ei ce lăsa în urmă o văduvă tînără și virtuoasă și cîțiva copilași care pierduseră enorm prin moartea tatălui lor. Regina încercă să mai molcomească și durerea altor doamne, aflate în aceeași situație, prin compasiunea și prin sentimentele de profundă mîhnire de care dădu dovadă. Doamna prințesă de Condé fu cîteva zile grozav de neliniștită. Avea tot timpul impresia că i se ascundea primejdia în care se

[1] E vorba de domnișoara de Epernon (n.ed.fr.).

afla fiul ei, din pricina acelei răni. Dar cum era din cale-afară de orgolioasă și de bățoasă, le răspundea tuturor celor care încercau s-o consoleze, că de fapt, îi părea rău că fiul ei nu fusese rănit mai serios. Auzind-o, regina se simțea un pic mai ușurată, fiindcă știa că de îndată ce se va întoarce, tînărul prinț de Enghien va cere să i se restituie pămînturile din Brouage și Amiralitatea pe care ea nu voia să i le dea cu nici un preț. Într-o seară, în vreme ce se întinsese pe un pat din odaia ei, prințesa de Condé vorbindu-mi despre fiul ei, după ce-i dori să se însănătoșească grabnic, îmi spuse un lucru care aducea oarecum a prezicere :

— Cred că bunul Dumnezeu, din moment ce l-a salvat, știe că n-o să fie în stare să-mi căsune vreun necaz ; și că — chiar dacă mi l-ar căsuna — înseamnă că așa mi-a fost scris, spre binele și spre salvarea sufletului meu !

Din păcate, profeția ei s-a îndeplinit : după ce a adus mari servicii regelui și ei, tînărul prinț i-a făcut destul rău. Prințesa s-a văzut constrînsă să-i facă și ea.

Dar să revenim la Mardick, care opunea o rezistență ce începuse a deveni supărătoare ; după o lungă așteptare, olandezii sosiră în sfîrșit, și odată cu ei, se isprăvi și asediul acelui oraș care se predă, în 25 august, ducelui de Orléans, în condițiile obișnuite în astfel de ocazii. Doamna prințesă de Condé îi spuse Mademoiselle-ei că pregătise un *Te Deum* în cinstea victoriei ducelui de Enghien. Mademoiselle — care nu era prea încîntată, pe atunci, de victoriile tînărului prinț, îi răspunse că în loc de un *Te Deum*, mai bine ar porunci să se cînte un *De profondis* pentru cei care muriseră. Doamna Prințesă îi răspunse destul de înțepată, dar pe un ton de glumă, încît Mademoiselle nu se putu supăra pe ea. Fata ducelui de Orléans nu vedea deloc cu ochi buni prietenia strînsă dintre regină și prințesa de Condé. Ba mai mult, începu a simpatiza cîțiva oameni care erau prost văzuți la Curte, încît toți cei din jur o tratară ca pe o încurcă-lume. Și, cu toate că

era destul de frumoasă și de spirituală, rivala ei o bîrfea întruna, criticîndu-i vioiciunea și neastîmpărul și sfătuind-o pe regină s-o cheme cît mai rar în cercul ei. Dar cum în acea epocă, ducele de Enghien avea nevoie de ducele de Orléans, în ciuda antipatiei, doamna prințesă de Condé începu a fi plină de respect față de ea, pricepîndu-se să întoarcă atît de bine din condei, tot ceea ce-i spunea, încît micile ei răutăți erau considerate adesea drept sfaturi amicale, pentru care Mademoiselle se mai vedea pusă și în situația de a-i mulțumi. Pe atunci era încă tînără și deci timidă, așa că o asculta cu încredere pe doamna de Condé, care trăgea întotdeauna foloase de pe urma vîrstei și a experienței sale.

Ieșind din orașul Mardick, oastea regelui fu urmărită de oastea dușmană, așa că prinții se hotărîră s-o înfrunte Dar spaniolii nu acceptară lupta. Regina îl rugă pe Monsieur să se înapoieze la Curte și să-l lase pe ducele de Enghien să poarte mai departe războiul. Îi și trimise un ordin în acest sens, noului general, vrînd să-i dovedească astfel, încrederea pe care o avea în el și să-i arate că nădăjduia să fie la fel de fidel și de îndatoritor ca și în trecut ; că-i făcea această cinste, fiind convinsă că tînărul prinț era incapabil de vreun resentiment care ar fi putut leza Statul.

Tînărul prinț manifestă față de Comminges — locotenentul gărzilor reginei, care-i adusese ordinul de numire ca general al întregii armate — o satisfacție fără pereche, legîndu-se să-l slujească pe rege cu credință și să săvîrșească unele fapte de arme răsunătoare, ca să-i arate reginei că era demn de funcția pe care i-o încredințase. În sinea lui, și concepuse un plan de o mare importanță pentru Stat ; dar nu-l putea pune în aplicare decît după plecarea ducelui de Orléans, pentru ca toată gloria și onoarea să-i revină lui

Tot pe atunci, sosi la Fontainebleau regina Angliei care-l adusese cu sine pe prințul de Galles, fiul ei ; acesta

izbutise să fugă din Anglia, în timp ce tatăl său, Carol I, luase hotărîrea de a se duce în Scoția. Această regină amărîtă și necăjită, fu cum nu se poate mai bucuroasă să-și regăsească băiatul. Și cum nu simți pe deplin bucuria dacă n-o guști împreună cu prietenii, ea voi să-și arate băiatul, Anei de Austria. Dar puse condiția ca fiul ei să treacă înaintea regelui Franței, fiindcă regele Carol I, tatăl său, trecuse înaintea regelui Spaniei, cînd se dusese s-o vadă pe Infantă, sora reginei. Dar Ana de Austria îi răspunse că s-ar fi bucurat de acest avantaj, dacă regele Angliei ar fi fost și rege al Scoției, așa că pretenția reginei Angliei nu fu satisfăcută. Regele și regina Franței ieșiră totuși înaintea oaspeților și le făcură onorurile cuvenite atît rangului lor cît și strînselor legături de rudenie dintre ei. După ce se salutară și se îmbrățișară, se urcară cu toții în caleașca reginei ; iar după ce coborîră, se îndreptară direct spre apartamentul rezervat reginei Angliei. Regele îi întinse mîna mătușei sale ca să coboare din caleașcă, iar prințul de Galles îi întinse mîna Anei de Austria. A doua zi, prințul de Galles veni să-i facă o vizită mătușii sale. Ea îi oferi un fotoliu, după cum se înțelesese cu regina Angliei. Ceremonia odată isprăvită, sosi și regina Angliei ; și cum în fața ei nu se mai afla decît un scaun pliant, prințul se ridică imediat și stătu în picioare la fel ca toți ceilalți. Ludovic al XIV-lea, care veni și el după cîteva minute ca să-l ia la plimbare pe prințul englez, păși înaintea lui ; a doua zi dimineață însă, văzîndu-l în odaia lui, îi oferi un fotoliu aproape de al său, îi acoperi picioarele cu o cuvertură, iar la plecare, îl conduse pînă dincolo de prag.

După această primă ceremonie, în toate ocaziile în care se găseau laolaltă, cei doi prinți se așezau amîndoi pe cîte două scăunele. La cercul reginei, și el și regele, de obicei stăteau în picioare. Acest tînăr prinț era frumos alcătuit : tenul brun se potrivea de minune cu ochii lui negri și deosebit de frumoși ; gura însă îi era mare și urîtă. Era

înalt și drept. Regina Angliei se bucura grozav s-o vadă lîngă sine și pe mica prințesă, despre care v-am spus că o născuse cînd fugise în Franța. Guvernanta ei, femeie isteață, izbutind s-o salveze din mîinile parlamentarilor, adusese mamei sale fetița care acum avea aproape doi ani. Regina Angliei fu mîngîiată și consolată de toată lumea și fiindcă soțul ei încă nu fusese predat autorităților — cum speranța nu-i părăsește niciodată definitiv pe cei nefericiți — regina încă mai trăgea nădejde să-și vadă bărbatul.

La rugămintea Anei de Austria, ducele de Orléans se reîntoarse la Fontainebleau, în 1 septembrie 1646, unde ea dorea să aștepte împreună sfîrșitul acelei campanii, în acea reședință frumoasă, unde la orice pas întîlneai numai distracții. Ținea să-i lase ducelui de Enghien plăcerea de a trage cu tunul și de a mînui sabia, singurele distracții ale unui războinic care nu găsea altă plăcere decît în lupte și în cucerirea orașelor. Regele și regina — pentru a-l răsfăța pe Monsieur — țînură să-i iasă înainte ; dar cum majestățile lor nu-l întîlniră — ducele nefiind probabil chiar atît de aproape de Fontainebleau — intenția lor se preschimbă într-o simplă plimbare. Mazarin se duse mai departe, pînă ce-l întîlni și se întoarse după cîteva ceasuri împreună cu el. Curtea se umplu cu ducii de Guise, de Elboeuf, de Candale și cu numeroși alți curteni de viță nobilă, care nu erau cîtuși de puțin supărați că veniseră să se odihnească, în cel mai frumos loc din lume, după sîngerosul asediu de la Mardick.

De îndată ce ducele de Enghien se văzu liber să acționeze cum voia el, asedie — în 9 septembrie 1646 — Furnes, un orășel de lîngă Dunkerque, pe care-l cuceri în cîteva zile. Acest plan fu pe placul lui Mazarin care privea lucrurile mult mai în mare. El propusese de la început, să fie atacat acest orășel și nu Mardickul. Dar ducele de Orléans nu voise să fie de acord cu el. Prietenia care îi apropiase pe acești doi prinți, în timpul campaniei,

nu fusese destul de puternică pentru a-i împiedica să nu fie muşcaţi de şarpele invidiei şi al amorului propriu. Ducele de Orléans abia acum văzu — desigur, cu ciudă — planul pe care şi-l făcuse prinţul de Enghien de a cuceri oraşul Dunkerque, plan pe care lui nu voise să i-l împărtăşească. Pe de altă parte, ducele de Enghien văzînd că-şi poate pune în practică acest plan măreţ, jubila de bucurie. L-am auzit spunînd, pe Comminges, care mai rămăsese o vreme pe lîngă acest prinţ, că de fapt tînărul se prefăcuse că fusese grav rănit, urmărind să scape cît mai repede de Monsieur, convins că ducele nu mai era în stare să întreprindă nimic.

În 13 septembrie 1646, regina primi în audienţă un trimis extraordinar al reginei Suediei, care venea să ducă tratative pentru apropierea dintre cele două coroane. Trimisul reginei era conte şi se numea Le Gardie. Era fiul conetabilului Suediei ; bunicul lui era francez şi — după cîte se spunea — de o obîrşie destul de modestă. Era un bărbat frumos, trufaş şi după cum se comporta, părea a fi favoritul reginei. Vorbea despre stăpîna sa în nişte termeni respectuoşi, dar prea pătimaşi, încît putea fi lesne bănuit de o dragoste mult mai puternică decît cea pe care i-o datora în calitate de supus. La îndemnul reginei, se însurase cu verişoara primară a acesteia. Unii spuneau că dacă regina s-ar fi lăsat în voia sentimentelor sale, l-ar fi luat chiar ea de bărbat, dar că raţiunea fusese mai puternică decît sentimentul şi că nu se putuse hotărî să se coboare pînă într-atît. Alţii spuneau că regina voia să fie liberă, că nu-i plăcea să aibă bărbat, că nu-l iubea sau că nu-l mai iubea din moment ce-l însurase cu alta. Orice-ar fi fost, acest om părea demn de soarta lui, dar mai curînd făcut să placă decît să cîrmuiască.

Din felul cum vorbea despre stăpîna lui, se vedea clar că ea n-avea nevoie de ministru, cum avea regina noastră de Mazarin. Căci — deşi foarte tînără — îşi conducea

singură Statul [1]. Proceda cum o tăia capul, iar trimisul ne asigură că singurul lucru care n-o interesa deloc, era felul cum arăta. Din modul cum ne-o descrise, reieșea că nu avea nici chip, nici trup frumos și nici preocupări femeiești. În loc să-i facă pe bărbați să moară de dragoste, ea îi făcea să moară de ciudă și de rușine ; se pare chiar, că mai tîrziu, marele filozof Descartes și-a pierdut viața din pricina ei, pentru că regina nu fusese de acord cu filozofia lui. Ea le scrise reginei, lui Monsieur — unchiul regelui — ducelui de Enghien și cardinalului, niște scrisori pe care le-am văzut și eu și care fură îndelung admirate pentru conținutul lor, pentru frumusețea stilului și pentru ușurința cu care se exprima în limba noastră, ce-i era tot atît de familiară ca și alte cîteva. I se atribuiau o mulțime de virtuți și era așezată alături de cele mai ilustre femei din antichitate. Penele cronicarilor nu mai pridideau s-o laude și se spunea că științele înalte îi erau tot atît de familiare cum sînt, pentru celelalte femei, acul și furca de tors. Faima e din cale-afară de limbută și depășește adesea granițele adevărului. Numai că adevărul are întotdeauna putere și nu îngăduie lumii să se lase prea multă vreme înșelată. La puțină vreme după asta, am aflat că virtuțile acestei regine gotice lăsau cam mult de dorit. N-avea nici un respect pentru cei cucernici și dacă respecta morala, o făcea mai mult de ochii lumii decît din convingere. E adevărat că era tobă de carte, tot atît de savantă cît și bărbații cei mai savanți. Pînă atunci, se bucurase de o înaltă reputație atît la Curte, în popor, cît și în întreaga Europă. Pentru a-l cinsti cum se cuvine pe ambasadorul ei, regina dădu în onoarea lui un banchet,

[1] *Cristina, regina Suediei* (1626—1689), fiica lui Gustav-Adolf, s-a urcat pe tron în 1632 și a abdicat în 1664. Ceea ce spune doamna de Motteville puțin mai încolo despre părerile acestei regine în legătură cu filozofia lui Descartes, nu este în întregime exact. Ceea ce l-a ucis pe Descartes, n-a fost lipsa de înțelegere a reginei față de ideile sale, ci climatul aspru al Suediei care i-a scurtat viața, stingîndu-se la vîrsta de 54 de ani (n.ed.fr.).

un bal, o comedie, precum și o serie de distracții dintre cele care aveau loc în mod curent, la Curte. Ambasadorul ieși la plimbare precedat de o trăsură, acoperită toată cu aur și cu argint, pe care o comandase pentru regina sa. Trăsura era trasă de șase cai cu hamuri bogat împodobite și urmată de doisprezece paji ai stăpînei sale, îmbrăcați în livrele negru cu galben, și cu pazmanterie de argint. Contele de La Gardie se afla într-o trăsură tot atît de frumos împodobită, urmată de o mulțime de slugi în livrele portocalii, și cu pazmanterie de argint. Această Curte, atît de fastuoasă și de colorată, făcu plimbarea deosebit de plăcută.

După cîteva zile, ducele de Enghien, împins de dorința de a se acoperi de glorie, începu asediul orașului Dunkerque. Această faptă păru cutezătoare ; dar norocul făcuse ca orașul să fie lipsit de oameni și de muniție din pricina ajutorului pe care spaniolii îl dăduseră orașului Mardick ; în cetate exista prea puțină armată dușmană ca să te mai temi de vreo rezistență. Astfel, datorită unui concurs favorabil de împrejurări, acest plan măreț se dovedi mai ușor de pus în practică decît ar fi nădăjduit vreodată cineva.

În 3 octombrie 1646, regina primi pe principesa Palestrina, care venea din Italia, și pe dona Anna Colonna, cumnată cu cardinalii Barberini, soția fratelui lor care era prefectul Romei. Ultima era fugară și persecutată de Papa care domnea pe atunci și care fusese urcat pe scaunul pontifical, după moartea lui Urban al VIII-lea, unchiul lor ; și cu toate că cei doi cardinali îl aleseseră împotriva Franței și a lui Mazarin, ei nu primiră, în dizgrația lor, nici o altă consolare decît din partea Anei de Austria și a lui Mazarin. Cînd își dădură seama de greșeala pe care o făcuseră și cît de mult datorau Franței, încercară să se apropie din nou de Mazarin care le întinse mîna atît spre gloria lui personală cît și ca să-i facă în ciudă Papei, care nu putea să-l sufere. Acest ajutor le fu

de mare folos italienilor, fiindcă Anna Colonna, nici nu ajunse bine la Curte că și primi vestea că Papa, cu toată ura pe care o nutrea față de familia soțului ei, fusese constrîns să se împace cu ea. Fu silit să facă acest lucru de solida flotă franceză trimisă în Italia sub comanda mareșalului de La Meilleraye, ministrul artileriei, care fusese aprovizionat din belșug cu toate proviziile necesare ce-i lipsiseră prințului Thomas. Această flotă sosi la patruzeci de zile după ce se ridicase asediul cetății Orbitello ; ceea ce păru o adevărată nenorocire în ochii Curții din Roma, care se credea scăpată de francezi și care nu se mai temea de ei după debandada și zăpăceala care se petrecuse în timpul acelui asediu.

Prințesa Palestrina era destul de în vîrstă ; pe vremuri, fusese frumoasă, acum însă nu mai păstra nimic din trăsăturile de odinioară. Inteligența însă îi rămăsese intactă. Înainte de a sosi, regina îmi porunci să mă duc, s-o întîmpin și să am grijă de ea, fiindcă eu vorbeam bine italiana și fiindcă ei îi era milă s-o vadă sosind la o Curte a cărei limbă n-o înțelegea. Dar cînd sosi ea, eu eram bolnavă ; sora mea, care vorbea italiana tot atît de curgător ca și mine, mă înlocui și-i arătă cum să procedeze ca să nu facă vreo gafă. Această doamnă se obișnui foarte repede cu Franța. Găsi o mulțime de oameni care înțelegeau ce spune și care — ca să-i facă plăcere lui Mazarin — se amuzau s-o asculte, fără să se deranjeze să-i răspundă. În sinea ei, era mulțumită că era măcar ascultată, fiindcă nu-i plăcea să tacă. Se bucurase întotdeauna de reputația de a fi o femeie cinstită și trufașă ; numele de Colonna i se părea unul dintre cele mai ilustre din Italia.

Văzînd că trecuse vara, regina se hotărî să părăsească reședința de la Fontainebleau ; în 9 octombrie se reîntoarse la Paris ca să petreacă iarna, mulțumită fiindcă afacerile îi mergeau bine. Cardinalul se duse să doarmă la Petitbourg, casa abatelui de la Rivière. Ministrul i se

plînse de nenumărate ori în legătură cu prietenia strînsă, ivită în timpul campaniei, între Monsieur şi ducele de Enghien. Abatele, care era favoritul ducelui de Orléans, încercă s-o justifice cum se pricepu mai bine şi încrederea între cei doi îşi făcu din nou loc.

La cîtva timp după reîntoarcerea Curţii la Paris sosi vestea cuceririi oraşului Dunkerque, fapt care-l acoperi de glorie pe ducele de Enghien şi prilejui multă bucurie lui Mazarin. Ministrul socotea — şi pe bună dreptate — că propăşirea Statului era menită să-i sporească mai mult gloria lui decît a regelui. Laval, ginerele Cancelarului şi fiul marchizei de Sablé, bărbat chipeş şi elegant, îşi pierdu viaţa în asediul acelui oraş. Fu regretat de toată Curtea şi mai ales de ducele de Enghien care ţinea la el foarte mult. Mareşalul de La Meilleraye cuceri şi el, în acelaşi timp, Porto-Longone din Italia [1]. Această victorie, de prea puţin folos Franţei, îl făcu totuşi pe mareşal să se umfle în pene, ca de obicei.

Tot pe atunci, muri Bassompierre, cel atît de lăudat cu ani în urmă pentru galanteria sa. Se dusese la Pons ca să-l vadă pe Émeri, vecinul lui Bouthillier, tatăl lui Chavigny căruia îi aparţinea acea splendidă casă din Pons. Acolo se îmbolnăvi de friguri, dar după cîteva zile păru a se fi vindecat. În vreme ce se reîntorcea la Curte, peste noapte trase la un han ; fără să dea semne că s-ar simţi rău, a doua zi dimineaţă, servitorii săi îl găsiră mort în pat.

Acest senior, atît de drag lui Henric al IV-lea, atît de răsfăţat de Maria de Medicis, atît de admirat şi de lăudat în tinereţe, nu fu deloc regretat de generaţia noastră. Bassompierre mai păstrase unele rămăşiţe ale frumuseţii sale de odinioară ; era amabil, politicos şi darnic. Dar tinerii nu-l puteau suferi. Spuneau despre el că nu mai

[1] Mareşalii de la Meilleraye şi Duplessis cuceriseră — în insula Elba — oraşul Porto-Ferrajo, aparţinînd Marelui Duce de Toscana şi Porto-Longone, care aparţinea regelui Spaniei.

era la modă, că vorbea tot timpul doar despre el și despre vremurile de odinioară, îl luau peste picior și rîdeau în gura mare de tot ce spunea el. În afară de aceste cusururi — cu unele eram și eu de acord — îl acuzau că nu ținea pasul cu vremea, că continua să trăiască în trecut, că deși se afla la o Curte unde politețea și respectul față de femei erau la loc de cinste, el se conducea tot după vechile maxime, considerînd că un bărbat politicos și manierat își făcea de rușine tagma, lăudînd, cu gura pînă la urechi, doar virtuțile marilor seniori de odinioară.

În 4 sau 5 noiembrie 1646, regina primi vestea morții nepotului ei — don Baltazar, prințul Spaniei, singurul fiu al lui Filip al IV-lea, fratele ei — care, așa cum am aflat mai tîrziu de la doamna de Chevreuse, era un tînăr drăguț, amabil și destul de mare, adică la vîrsta la care ar fi putut domni. Măreția Franței a ținut întotdeauna de decăderea Spaniei ; de data asta, Ana de Austria, ca soră a lui Filip al IV-lea, luă partea fratelui ei, apărîndu-i interesele și fiind adînc îndurerată. Totuși mîhnirea ei n-a fost chiar atît de copleșitoare cum ar fi fost dacă ea însăși n-ar fi avut copii și n-ar fi fost obligată să se gîndească mai întîi la interesele fiului ei cel mare, viitorul rege al Franței. Căci această dragoste pentru primul ei născut întrecea orice închipuire. Am văzut scrisorile regelui Spaniei trimise reginei, care erau pline de spirit și de bun-simț. Răspunsul acestui rege la regretele manifestate de regină pentru pierderea nespus de grea pe care o suferise, fu demn de acest mare rege. După mulțumirile de rigoare, îi reproșa în termeni foarte calzi și plini de prietenie, cît de mîhnit era că nu primea vești de la ea și că afla ce mai face doar de la negustorii de mărunțișuri. *„Porque bien podemos, dandonos, battalas como reyes, corresponder como hermanos."* (Căci putem foarte bine să ne luptăm între noi ca regi, dar să ne iubim totuși ca frați ce sîntem.) Filip al IV-lea era într-adevăr un rege nefericit ;

căci pierduse numai într-un singur an, pe regină — soția sa — pe sora sa care fusese soția împăratului Germaniei, și pe care o iubise foarte mult, precum și pe unicul său fiu care urma să se însoare cu nepoata sa, fiica împărătesei.

În seara zilei în care regina a primit acea tristă scrisoare, după ce ne-a spus că fratele ei, regele, îi inspirase o adîncă milă, a început să ne vorbească despre drepturile ei la coroana Spaniei, dacă nepoata ei, Infanta, singurul copil pe care-l mai avea Filip, ar muri. Această regină, atît de indiferentă la propria ei măreție, atît de departe de dorința de a comanda, ni se păru în acea clipă, deosebit de interesată și stăpînită de o ambiție nemăsurată, nu pentru ea, ci pentru copiii ei. Toată lumea a băgat de seamă că n-ar fi fost deloc deznădăjduită să-l vadă pe cel de-al doilea fiu al ei — micul Monsieur — rege al Spaniei, încoronat cu propria ei mînă.

După cîtăva vreme, am avut prilejul să citesc o altă scrisoare a regelui Spaniei, prin care se oferea să încheie pace asigurînd-o pe regină că o va semna cu plăcere, cu propria lui mînă. Totodată o ruga să fixeze și condițiile ; după care adăugase această frază atît de plină de politețe : *„Porque no cero que Vuestra Majestad se puede olvidar de las paredes en que nacio"*. (Căci nu cred că majestatea voastră poate să uite pereții între care s-a născut.) Reginei îi plăcură grozav aceste cuvinte și era lesne de văzut pe chipul ei dragostea pe care o nutrea față de rudele sale ; și totuși, deși soră cu acest frate de care odinioară fusese atît de apropiată și pe care-l iubea și acum din toată inima, se prefăcu a fi foarte rece și indiferentă, scriindu-i aproape numai ceea ce-i dicta cardinalul, de teamă ca nu cumva să se spună că, în calitate de regentă, afecțiunea față de rudele sale îl leza în vreun fel pe fiul ei, viitorul rege al Franței.

În timpul doliului după prințul Spaniei, care nu produse nici un fel de mîhnire la Curte, iată că sosi de pe

front ducele de Enghien care, plin de laurii izbînzii, ceru — aparent cu modestie, dar în realitate, cu destulă cutezanţă — drept răsplată pentru victoriile sale, să i se dea Amiralitatea. Regina nici nu se gîndea la aşa ceva, fiindcă păstra această slujbă pentru rege ; atunci ducele făcu o seamă de propuneri care nu fură luate în consideraţie, ca de pildă, să i se dea o oştire cu care să cucerească ţinutul Franche-Comté, pe care-l putea transforma în regat. Propunerea nu conveni, fiindcă îşi aduseră aminte de toate necazurile pe care le pricinuiseră odinioară regelui, prinţii de sînge, ducii şi suveranii din Bourgogne ; ducele de Enghien mai făcu şi alte propuneri, dar toate fură refuzate. Monsieur — unchiul regelui — se strădui din răsputeri ca — prin vorbă bună şi înţelegere — să menţină liniştea la Curte ; dealtfel, în timpul acestor tratative secrete, lucrurile părură a fi în ordine. Cardinalul avînd posibilitatea de a-l mulţumi pe abatele de la Rivière, care ţinea morţiş să fie cardinal, era tot timpul slujit de acesta, cu credinţă. Ducele de Enghien nu era încă atît de puternic încît să-şi alcătuiască un partid al său cu care să obţină ce voia. Pe de altă parte, mulţi curteni erau nemulţumiţi şi puşi pe scandal ; dar regina era încă destul de puternică, ducele de Orléans era binevăzut, iar cardinalul încă nu începuse a fi chiar atît de urît de toţi ; aşa că Ana de Austria, deocamdată, n-avea de ce se teme.

Numai că nu te poţi scălda tot timpul în copaia bucuriei, fiindcă soarta ţine întotdeauna ca după bine să vină şi rău. Aşa că în acel anotimp atît de fertil în victorii, marchizul de Leganez, dînd curs poruncii stăpînului său, regele Spaniei, atacă pe neaşteptate oastea regelui aflată în preajma Leridei. Contele de Harcourt asediase această cetate şi toată lumea trăgea nădejde că în curînd se va cînta în biserici acel *Te Deum* al victoriei. Dar generalul spaniol puse pe goană două regimente franceze, ucise o mulţime de ofiţeri, captură tunul şi-l izgoni pe bietul

prinț loren care, în ce-l privea, făcu minuni de vitejie. Trei cai fură uciși sub el ; cum asediase această cetate fără ordinul lui Mazarin, deși făcuse nenumărate fapte de vitejie, fu aspru criticat de toată lumea ; pînă și cei mai moderați socotiră că-i făceau o favoare susținînd că era viteaz, dar că nu știa să comande. Cît de ușor îți poți pierde o reputație pe care ți-ai cucerit-o atît de greu și care te-a costat atît de scump !

Ducele de Guise, a cărui inimă îl făcea să zboare întocmai ca un fluture, din floare în floare, se îndrăgostise în acea epocă, de o domnișoară de onoare a reginei, o fată frumoasă, de neam mare și foarte cochetă : domnișoara de Pons. Ducele îi făgăduise s-o ia de nevastă deși, așa cum am mai arătat, avea o nevastă în Flandra : pe contesa de Bossu. Ca să-și poată ține făgăduiala, se duse la Roma să-l roage pe Papă să-l despartă de nevastă ; dar Papa nu-i acceptă rugămintea și-l obligă să respecte legămîntul căsătoriei, atît de supărător pentru unii bărbați, fiindcă acest legămînt fusese făcut pe vecie. Călătoria întreprinsă pentru un motiv atît de puțin important, o flată grozav pe domnișoara de Pons ; numai că ea avu niște urmări cu totul deosebite, la care fură obligați să ia parte cîțiva mari regi.

În timp ce Mazarin și regina se străduiau să-l mulțumească pe ducele de Enghien care dorea mult și căruia ei voiau să-i dea mai nimic, prințul de Condé, tatăl ducelui, căzu la pat și în trei zile, muri. Funcțiile și pămînturile sale fiind apreciabile, slujiră a-l plăti pe fiu pentru serviciile aduse Statului. Tînărul sigur că fu supărat de acest procedeu, mai ales că toate propunerile lui, pentru a intra în posesia averii rămase de la cumnatul său, ducele de Brezé, fuseseră respinse. Și era cu atît mai supărat, cu cît propunerile sale ar fi avut urmări importante pentru Franța : ar fi putut cuceri orașele Stenay, Jametz și Clermont ; dar — după cum v-am spus — fusese refuzat, pretinzîndu-i-se mult mai mult. Cu timpul, îi acceptară

ofertele, pentru că Mazarin nu mai avu posibilitatea să-l refuze, întrucît puterea sa scăzuse, în vreme ce puterea prinților crescuse considerabil.

Prințul de Condé, primul în rang după Monsieur, și plin de merite, muri a doua zi de Crăciun, în 1646, aproape de miezul nopții. Noroc că ultimii săi ani, trăiți creștinește, mai șterseseră din ochii Domnului, unele din păcatele tinereții ! Deși strămoșii săi fuseseră hughenoți, el a fost întotdeauna dușmanul neîmpăcat al acestora. Henric al IV-lea îl declarase moștenitorul prezumtiv al coroanei ; pe atunci era atît de sărac, încît toată averea lui se reducea doar la o rentă de zece mii de livre. La moartea lui, s-a spus că lăsase un milion de livre venit, funcția de Mare-Maestru al casei regale, precum și nenumărate domenii. Cusururile îi erau tot atît de mari cît și calitățile. În afară de proasta reputație pe care o avusese în tinerețea sa, era avar [1] și păgubos în războaie. Acesta e termenul cel mai elegant pe care-l putem folosi cînd vorbim de un prinț de rangul lui, care de fapt n-avea nici o fărîmă de curaj. Cei care-l cunoscuseră mai demult, spuneau că, în tinerețe, fusese un bărbat frumos. Dar în ultimii ani era urît și

[1] Avariția acestui prinț era atît de mare, încît un istoric — Laborde care a scris o *Istorie a lui Ludovic al XIV-lea* — îl acuză că după ce Richelieu i-a tăiat capul cumnatului său, ducele de Montmorency, Condé a cerut confiscarea tuturor bunurilor acestuia (orașele Saint-Maur, Ecouen, Chantilly, etc), care ar fi intrat — pe această tristă cale — în familia de Condé. Lucrurile însă nu stau chiar așa. Adevărul e că averea ducelui de Montmorency, printre care orașele Chantilly și Dammartin, n-au fost încredințate prințului de Condé decît în 8 octombrie 1643, sub regența Anei de Austria. Dar în afară de confiscarea bunurilor ducelui de Guise de către Richelieu, prințul de Condé a mai căpătat abația Saint-Denis, pe care mai tîrziu a refuzat s-o mai dea înapoi sub pretextul că ducele de Guise, însurîndu-se, pierduse dreptul asupra acestei abații. Toate aceste lucruri arată că doamna de Motteville a spus adevărul, vorbind despre bogățiile nemăsurate ale prințului de Condé (n.ed.fr.).

murdar şi nu-i mai rămăsese nici urmă din frumuseţea de odinioară. Ochii bulbucaţi îi erau veşnic roşii. Barba, neglijentă, ca şi părul îi erau tot timpul unsuroase. Avea obiceiul să-şi dea pletele pe după urechi, ceea ce-l făcea şi mai dizgraţios. Dar, în afară de aceste părţi urîte, avea şi unele bune. Aşa, de pildă, ţinea ca legile ţării să fie respectate cu strictеţe ; dealtfel, în toate Consiliile, el era întotdeauna de partea dreptăţii. Îi şfichiuia pe favoriţi şi dovedise în multe ocazii, că avea o puternică înclinare către echitate şi judecată dreaptă. Acelaşi spirit îl îndemnase să-şi facă ordine şi în casa sa. Avea grijă să-şi trimită cu regularitate, servitorii, la slujba de duminică şi de sărbători ; în ziua de Paşti — ca să-şi obişnuiască slugile să-şi facă datoria în acea zi sfîntă — dădea fiecăruia cîte un sfert de scud. Am auzit spunîndu-se — deşi nu ştiu dacă e adevărat — că se ducea el însuşi deseori la piaţă pentru a se interesa de preţul produselor, dorind să ştie în amănunt totul, să se familiarizeze cu poliţia şi cu poporul, urmînd poate să se apropie de ei şi să-şi atragă simpatia acestora. Cum nu aproba purtarea lui Mazarin, se pregătea să-l combată. S-a bănuit că aştepta ca revoltele ce se puteau isca oricînd în timpul unei regenţe atît de îndelungate, să-i dea prilejul să-l atace. Regina nu putea să-l sufere, pentru că în toate Consiliile el era aproape întotdeauna de altă părere în problemele ce se discutau, punîndu-i cu regularitate, beţe în roate, cardinalului şi dîndu-i peste cap planurile. Pe patul de moarte, i-a cerut iertare lui Mazarin, asigurîndu-l că n-a avut niciodată nimic cu el şi că procedase astfel doar ca să-şi facă datoria şi să se simtă cu conştiinţa curată. Îşi binecuvîntă copiii, cu condiţia să trăiască şi pe viitor creştineşte. Îi sfătui să nu uite niciodată supunerea pe care o datorau regelui şi le mărturisi că cea mai mare nenorocire ce se putea întîmpla unui prinţ de sînge, era să alcătuiască un partid care să fie împotriva regelui său ; pentru că făcînd acest lucru,

însemna să devină sclavul tuturor celor care-l slujeau. Față de soția lui se comportă în așa fel, ca și cum ar fi iubit-o cu patimă, toată viața. În realitate, n-o băga în seamă decît atunci cînd avea nevoie de ea ca să-i aranjeze unele lucruri la Curte, unde ea era mai iubită decît el. Prințesa nu fu prea afectată de moartea lui ; iar ilustra doamnă de Rambouillet fu foarte prețuită pentru afirmația pe care o făcu, și anume că Prințesa nu avusese decît două zile fericite în viața pe care o dusese alături de bărbatul ei : ziua cînd se măritase cu el, fiindcă o ridicase la rangul de prințesă și ziua cînd murise, pentru că își recăpătase libertatea și-i lăsase o avere uriașă. În afară de ceea ce i se lăsase prin testament, mai era și moștenitoarea acelui splendid palat al familiei de Montmorency.

Cu o zi înainte de a muri prințul de Condé, Madame, soția lui Monsieur, născu o fetiță spre profunda mîhnire a soțului ei, care-și dorea cu patimă să aibă un fiu ; mîhnirea lui Monsieur îl bucură grozav pe ducele de Enghien [1], care se văzu astfel ajuns primul prinț de sînge, nu numai prin moartea tatălui său, ci și pentru că fetița lui Monsieur nu-l împiedica să ocupe acest rang chiar în ziua în care se prăpădea tatăl său și să se bucure toată viața de prerogativele pe care i le conferea această nouă calitate. Avantajele erau foarte mari și odată cîștigate, ele nu se mai puteau pierde. Ducele de Enghien era mult mai fericit decît Monsieur. Fiindcă el avea de acum un fiu care avea să-i ducă mai departe neamul. Conform obiceiului, efigia prințului mort fu afișată peste tot. Și cum în timpul vieții fusese cumplit de zgîrcit, cei de la Curte făcură o mulțime de glume pe seama lui, presupunînd chinurile prin care trebuia să treacă bietul său suflet, pe lumea

[1] Monglat spune textual : „Prințul de Condé, află vestea cu o zi înaintea morții sale, că Madame născuse o fată, ceea ce-l bucură grozav, spunînd celor din jur că cel puțin murea cu consolarea că fiul său devenise primul prinț de sînge, și că avea să păstreze acest privilegiu, toată viața" (n.ed.fr.).

cealaltă, văzînd cheltuielile uriașe și inutile făcute pentru înmormîntarea lui. Regina se duse s-o vadă pe doamna Prințesă, mai curînd ca să se bucure împreună cu ea, decît ca s-o plîngă ; vizită astfel întreaga familie, cu excepția doamnei de Longueville, care de cîtva timp lipsea. Plecase la Münster ca să se întîlnească cu ducele de Longueville, pe care regina îl trimisese, încă de la începutul regenței sale, să ducă tratative pentru încheierea păcii.

Capitolul XIV

1647. — Mareșalul de Gassion salvează Armentières. — Inclinarea Anei de Austria către comedie. — Părintele de Saint-Germain se ridică împotriva acestei distracții. — Șapte doctori de la Sorbona o condamnă, dar alți zece o acceptă. — Pacea dintre Olanda și Spania. — Prințesa de Orania încheie această pace. — Marele Condé și micii proprietari. — Discuții între prințul de Condé și ducele de Orléans. — Ducele de Longueville cere în zadar funcția de colonel al gărzilor elvețiene. — Căsătoria regelui Spaniei cu fiica împăratului Germaniei (februarie 1646). — Prințul de Condé înlocuit (9 februarie) de la conducerea armatei din Catalonia, de către contele de Harcourt. — Logodna, la Luvru, a domnișoarei de Thémines cu marchizul de Coeuvres. — Mazarin dă un spectacol de Operă (2 martie 1647). — Bal la Curte : descrierea sălii de bal. — Toaletele domnișoarei de Orléans, ale regelui, vidamului din Amiens, ducesei de Montbazon și domnișoarei de Guise, la acel bal. — Mazarin oferă o masă doamnelor de

onoare ale reginei. — Plecarea prințului de Condé în Catalonia (22 martie). — Portretul acestui prinț, după retragerea domnișoarei de Vigean, la Carmelite. — Domnișoara de Toussy.

1647. În prima lună a acestui an, dușmanii se gîndiră să ia, prin surprindere, Armentières ; dar mareșalul de Gassion, cel mai vigilent dintre oameni, le-o luă înainte și salvă orașul.

Cea mai însemnată treabă la Curte — și cea la care toți se gîndeau cel mai mult — erau distracțiile și plăcerile. Am mai spus că reginei îi plăcea comedia și că în anii de doliu se ascundea după o draperie ca s-o poată auzi ; după asta însă, se ducea în mod public, la comedii care aveau loc din două în două zile ; cînd una italiană, cînd una franceză, dar cel mai adesea ambele trupe de actori jucau împreună. Cu o vară în urmă, părintele de Saint-Germain, om pios și aspru, îi scrisese reginei că nu se cădea să se ducă la astfel de distracții. El condamna comedia și mai ales pe cea italiană, ca fiind mult prea liberă. Această scrisoare tulbură într-o oarecare măsură sufletul reginei, care nu suporta să facă ceva ce n-ar fi fost pe placul Domnului. Simțindu-se deci neliniștită, discută această problemă cu mai multe persoane. Cîțiva episcopi îi spuseră că de fapt comediile — care înfățișau, de obicei, lucruri adevărate — nu puteau fi ceva rău ; apoi o asigurară că cei de la Curte aveau dealtfel nevoie de acest gen de distracții pentru a înlătura altele mai rele. Apoi încheiară spunînd că evlavia regilor trebuia să fie diferită de cea a oamenilor de rînd, că ei fiind persoane publice aveau datoria de a îngădui celor din jur să se distreze. Comedia fu deci salvată și hazul italienilor fu adăpostit în spatele unor piese serioase. Așa că serile, aproape întreaga Curte se aduna la Palatul Regal, în sala cea mică. Regina stătea chiar pe scenă, unde cobora pe o

scăriță aflată la doi pași de odaia ei, ca să vadă și să audă mai bine. De obicei, îi lua cu ea pe rege, pe domnul cardinal și alte cîteva persoane față de care voia să-și arate bunăvoința, fie din considerație pentru rangul lor, fie ca să le facă o favoare.

Cînd preotul de Saint-Germain văzu comedia din nou la loc de cinste, se burzului și începu a protesta și mai vehement. Veni din nou la regină și-i spuse indignat, că asemenea distracții nu trebuiau practicate, fiindcă ele constituiau un păcat de moarte. După care, îi întinse o hîrtie semnată de șapte doctori de la Sorbona, care erau de aceeași părere cu el. Cea de a doua mustrare a pastorului o neliniști atît de tare pe regină, încît aceasta se hotărî să-l trimită pe abatele de Beaumont, preceptorul regelui, la aceeași Sorbonă, să stea de vorbă și cu cei care erau de părere contrarie. Zece sau doisprezece doctori mărturisiră că ei nu vedeau în comedie nimic rău, care să iște scandal, nici care să contravină bunelor moravuri, că — în sine — comedia nu-i influența pe oameni nici în rău, nici în bine și că puteau s-o vadă și s-o audă liniștiți. Așa că regina își găsi, în sfîrșit, liniștea. Curtenii protestară împotriva părintelui Vincent și-l făcură, în gura mare, ridicol. Apoi se străduiră s-o convingă pe regină că acel preot — dealtfel om foarte evlavios și la locul lui — se vîrîse în acea afacere numai ca să-l discrediteze pe Mazarin, care îngăduia asemenea distracții la Curte ; dar regina le-o tăie scurt, spunîndu-le că nu credea una ca asta.

Deși n-am vorbit despre lucrurile importante decît în trecere și așa cum vorbesc în general femeile, care nu prea văd aceste lucruri în profunzimea lor sau care, pur și simplu, nu le dau atenție, ele au fost totuși discutate în cabinet, unde mi-am dat toată silința să-i ascult cu atenție pe cei care luau cuvîntul. Aflînd, în felul acesta, unele lucruri deosebit de importante, am încercat să le aștern pe hîrtie, nu însă în amănunt, fiindcă n-aveam de

gînd să scriu chiar zi de zi tot ceea ce se întîmpla la Curte. Am avut însă grijă întotdeauna să nu scriu decît numai ceea ce era adevărat şi care-mi fusese relatat numai de persoanele ce luaseră efectiv parte la evenimentele respective. Pacea pe care olandezii o încheiaseră cu spaniolii şi despre care vreau să vă vorbesc acum, dovedeşte ceea ce v-am mărturisit mai înainte.

Poporul olandez — răzvrătit împotriva regelui său, după ce i-a dat atîta bătaie de cap lui Filip al II-lea — s-a văzut îngenuncheat de către acelaşi rege care s-a slujit împotriva lui de cruzimea ducelui de Alba şi de cutezanţa prinţului de Parma, ce-au pus la grea încercare răbdarea Margaretei şi a Infantei Clara-Eugenia. Revolta Olandei, această republică atît de faimoasă prin puterea, prin îndrăzneala atacurilor şi prin faptele glorioase săvîrşite de prinţul de Orania aflat la cîrma sa, fusese susţinută de către Franţa, printr-un ajutor destul de substanţial. Acum însă Olanda se hotărîse să renunţe la acest ajutor, să stea pe propriile ei picioare şi să-şi recapete libertatea deplină şi legitimă. Cardinalii de Richelieu şi Mazarin o împiedicaseră însă întotdeauna să facă acest pas. Doborîrea adevăratului lor stăpîn, ale cărui afaceri mergeau foarte prost, le dădu posibilitatea să încheie pace [1] cu el, păstrîndu-şi Statele uzurpate, cuceririle şi dominaţia. Olandezii încheiară deci un tratat cu el, care a fost ratificat mai tîrziu, trăind astfel liniştiţi şi stăpîni în ţara lor, dar cu ruşinea de a fi socotiţi tot pe atît de răi creştini pe cît fuseseră de turbulenţi ca supuşi. Pentru a păstra într-un fel, măsura faţă de rege, tărăgănară semnarea tratatului, pretextînd că înainte de a se despărţi definitiv de Franţa, voiau să facă pace şi cu ceilalţi. Regele îi porunci contelui de Servien, care se afla la Münster, să tragă o fugă pînă în

[1] În 1647, între Spania şi Olanda s-a hotărît suspendarea ostilităţilor. Dar tratatul de pace n-a fost semnat decît în 30 ianuarie 1648, adică înainte de sfîrşitul războiului dintre Franţa şi Spania (n.ed.fr.).

Olanda și să încerce să torpileze acea pace separată, dar Servien nu izbuti să facă nimic ; așa că olandezii, urmînd pilda altor popoare, nu se mai gîndiră decît la interesele și la întărirea puterii lor.

De Estrades, care se afla la Curtea prințului de Orania cînd se încheie această pace, mi-a spus că de fapt, ea s-a datorat avariției prințesei de Orania, pe care spaniolii o atrăseseră de partea lor încă de pe vremea cînd trăia bărbatul ei, Henric de Nassau. De Estrades ne asigură că acel principe, care era la fel de viteaz și de înțelept ca și strămoșii săi, n-ar fi consimțit niciodată să încheie o astfel de pace, dacă și-ar fi putut realiza visele sale ambițioase, de mărire și de glorie. Dealtfel, era convins că sfîrșitul războiului însemna de fapt și sfîrșitul puterii sale și că armata nemaitemîndu-se de el, norodul îl va disprețui. Dar boala, scăzîndu-i forțele, îi scăzu și puterea de a judeca, așa că nu se mai opuse la această pace, cum ar fi făcut dacă ar fi fost în deplinătatea puterilor sale fizice și psihice. Dacă avariția soției sale a fost punctul de plecare al acelui tratat de pace, apoi avariția lui Mazarin — cu toată dorința lui de a i se opune — a fost cea care i-a pus capac. De Estrades, povestindu-mi aceste lucruri, mi-a zis printre altele, că acea principesă nu se lăsase cumpărată de Spania decît numai de ciudă că Mazarin n-a vrut să-i trimită perechea de cercei cu diamante pe care i-o făgăduise.

Ca să nu părăsim totuși Curtea regentei noastre, propun să ne întoarcem la prinți, singurul motiv de neliniște al reginei, în acea perioadă (ianuarie 1647). Prințul de Condé, devenind bogat și puternic, începu a fi privit de întreaga Curte ca un om a cărui amiciție sau ură te puteau face mare sau doborî. Victoriile de la Rocroy și Friburg, cucerirea cetăților Furnes, Mardick și Dunkerque, îl făcuseră să se creadă stăpînul Franței, cu atît mai mult cu cît curtenii preferau protecția lui în locul celei a ducelui de Orléans. Iată de ce cei care, prin poziția lor, erau în stare

de a face bine sau rău oferindu-și serviciile și atașîndu-se de acest prinț, începură a-și îngroșa rîndurile. Așa că, atunci cînd prințul de Condé venea în vizită la regină, îi umplea acesteia odaia de oamenii cei mai de vază. Admiratorii săi, în marea lor majoritate seniori tineri care-l urmaseră în armată și care împărțiseră cu el gloria și bucuria victoriilor dobîndite, erau numiți *„les petits-maîtres"*, pentru că erau cu trup și suflet de partea celui care li se părea a fi cu mult deasupra celorlalți ; titlu care-l făcură să pălească pe cel de „Importanți".

În această situație — deși calitatea de „fiu al Franței" făcea să existe o diferență între ducele de Orléans și el, pe care dealtfel îl trata cu tot respectul cuvenit — prințul de Condé nu scăpa nici o ocazie din care să nu tragă foloase. Cum după moartea tatălui său începuse a lua parte la toate Consiliile, într-o zi se nimeri să fie amîndoi — și el, și ducele de Orléans — în Consiliuli de conducere : ducele de Orléans, care, de obicei, avea în spatele scaunului său un secretar și cîțiva slujitori, socoti necuviincios ca prințul de Condé să procedeze în același fel, cu atît mai mult cu cît tatăl său, răposatul prinț de Condé, nu-și îngăduise niciodată un asemenea lucru. Așa că ducele se plînse cancelarului, care părea a fi prieten cu prințul. Cancelarul fu cum nu se poate mai încurcat, fiindcă ducele de Orléans îl rugă să-i spună prințului că dacă mai continua să-și țină slujitorii în spatele jilțului, va porunci să fie alungați ; cancelarul neputîndu-se hotărî să aducă la îndeplinire o asemenea poruncă, îi răspunse lui Monsieur că în această privință trebuia să-l consulte pe Émeri, care era omul lui Mazarin, și care-l văzuse pe răposatul prinț de Condé, în Consiliu. Émeri, care era curajos și știa să pună lucrurile la punct, răspunse pe loc că domnul Prinț era obligat să procedeze întocmai ca și tatăl său și că trebuia să i se aducă la cunoștință nemulțumirea ducelui de Orléans. Așa că amîndoi — cancelarul și el — îi spuseră prințului de Condé despre ce anume era vorba ;

acesta păru surprins dar, după ce fu asigurat că răposatul său tată nu ţinea în spatele jilţului său nici un fel de slujitor, prinţul de Condé îşi chemă imediat secretarul şi-i porunci, cu glas tare, să nu se mai apropie de el cînd se afla în Consiliu ; în şoaptă însă, îi porunci să vină şi să nu întîrzie niciodată.

Ducele de Orléans fiind pe deplin satisfăcut, după Consiliu îi spuse prinţului de Condé, înainte de a ieşi din sală, să nu ia în nume de rău faptul că procedase astfel, pentru că aşa era just ; la care domnul Prinţ îi răspunse :

— Aveţi dreptate, Monsieur, iar eu nu voi ezita niciodată să vă arăt respectul pe care vi-l datorez ; dar, manifestîndu-ne în toate împrejurările respectul pe care vi-l datorăm, socot totuşi că, în cazul de faţă, puteaţi să-mi atrageţi atenţia, cu mai multă discreţie.

Monsieur rosti o scuză, după care se salutară şi rămaseră prieteni, atît cît pot fi prieteni nişte mari prinţi pe care politica şi interesele îi pot face, în orice clipă, să devină duşmani.

Ducele de Longueville, care făcea parte din familia prinţului de Condé, din moment ce era însurat cu sora lui, ale cărei ambiţii nu erau mai prejos de cele ale fratelui ei, ceru slujba de colonel al regimentului de elveţieni, care devenise vacantă, în urma morţii mareşalului de Bassompierre, amintindu-i reginei că atunci cînd plecase în Germania pentru a trata pacea, ea îi făgăduise că-i va da prima slujbă ce se va ivi la Curte. Dar iată că Monsieur se opuse cu străşnicie, atît ca să facă plăcere Curţii, cît şi în interesul său personal, afirmînd că el nu va îngădui ca domnul Prinţ, care abia fusese numit marele maestru al casei regale, să-l aibă pe cumnatul său colonel al elveţienilor ; că cele două slujbe l-ar face pe Condé stăpîn nu numai peste casa regală, ci şi peste rege. Aşa că slujba solicitată de cumnatul lui Condé, fu dată mareşalului de Schomberg împreună cu guvernămîntul din Metz, în

schimbul celui din Languedoc pe care Monsieur îl ținu pentru sine ; ducele de Longueville fu astfel constrîns să se mulțumească cu bunurile pe care le avea și cu cinstea de a participa la cea mai importantă afacere din epoca respectivă, despre care se spunea totuși că Servien deținea mult mai multe secrete decît el ; noroc că avea nași mari la Curte. Domnul Prinț și Normandia — al cărei guvernator era — constituiau gajuri sigure în ceea ce privea avansarea lui. Dealtfel, nici nu trecu prea multă vreme fără a i se satisface dorințele, deși nici așa n-avea motive să se plîngă.

Regina primi, cam tot pe atunci (februarie 1646), o nouă scrisoare de la fratele ei, prin care acesta o anunța că se însurase a doua oară, cu fata împăratului Germaniei, care fusese sortită fiului său. Această micuță prințesă — care-i era nepoată — și care n-avea decît treisprezece ani, deveni soția lui Filip, mai mult datorită faptului că regii Spaniei hotărîseră să se însoare numai cu rude. Fratele Anei de Austria avea atunci patruzeci și trei de ani și această înclinare firească persoanelor în vîrstă către femei tinere, avu un efect deosebit asupra lui : își iubi soția cu o dragoste pătimașă, dovedind că atunci cînd iubirea are la bază și o fărîmă de rudenie, devine mult mai puternică și mai tandră. Cum acest prinț o iubise mult și pe împărăteasă, acum le iubi pe amîndouă în persoana soției sale. Adăugînd la această iubire și calitatea de rudă a bărbatului ei, această prințesă îi ținu loc și de nevastă și de nepoată ; și cu toate că multor persoane le displac astfel de legături, lui îi plăcu tot atît de mult pe cît displăcu altora.

Contele de Harcourt, aflat într-o situație destul de proastă în Catalonia, fiindcă era prost văzut la Curte, ceru îngăduința de a se înapoia la Paris ca să se apere împotriva dușmanilor săi, care nu voiau cu nici un chip să-l cruțe, spunînd despre el că nu izbutise să cucerească Lerida, fiindcă Mazarin părăsise Catalonia trimițîndu-și toate forțele în Italia : un om predestinat să cadă, dar care era întotdeauna ajutat de diverse persoane ce se stră-

duiau să-l susţină, cu toate greşelile de care era — şi pe bune — învinuit. Contele de Harcourt fu într-adevăr rechemat la Paris, iar armata din Catalonia îi fu încredinţată prinţului de Condé, căruia urma să i se mai trimită întăriri pentru a restabili reputaţia oştilor regelui. Acest lucru se hotărî în Consiliul din 9 februarie şi fu ţinut secret o vreme, din motive pe care eu nu le ştiu. Mareşalul de Gramont se minună peste poate, auzind că cei de la Curte putuseră păstra un secret ştiut de cinci sau şase persoane, fie chiar şi numai cîteva zile.

În aceeaşi zi, se logodi la Curte, domnişoara de Thémines, faţa mareşalei d'Estrées şi a primului ei soţ, cu marchizul de Coeuvres. Regina Angliei, care fu de faţă la această ceremonie, se opuse cu străşnicie să semneze ea, prima, contractul de căsătorie, considerînd că această cinste nu i se cuvenea ; după ea, semnară regele şi regina, apoi prinţul de Galles, iar după el, Monsieur, unchiul regelui, fiindcă adevăratul Monsieur, fratele regelui, era încă prea mic şi nu ştia să scrie.

Spre sfîrşitul postului (2 martie 1647), avu loc la Curte o mare serbare, foarte frumoasă şi foarte lăudată de linguşitorii care au existat întotdeauna şi pretutindeni. Se reprezentă şi o comedie, cu diverse maşinării şi cu muzică, aşa cum era moda în Italia ; comedia fu nostimă, iar nouă — care nu mai văzusem încă aşa ceva — ni se păru un lucru extraordinar. Căci Mazarin adusese cîntăreţi — aleşi cu mare grijă — tocmai de la Roma, ca dealtfel şi pe maşiniştii care se bucurau de o mare reputaţie în acest gen de spectacole. Veşmintele actorilor fură măreţe, la fel ca şi decorurile. Cei mondeni se distrară ; cei evlavioşi murmurară ; iar cei obişnuiţi să bombăne tot timpul şi să ţină de rău tot ce văd, condamnaseră această distracţie, fiindcă oamenii de acest soi critică pînă şi aerul pe care-l respiră.

Comedia nu putu fi gata decît în ultimele zile ale carnavalului ; ceea ce-i determină pe Mazarin şi pe ducele

de Orléans s-o preseze pe regină ca această comedie să se joace în postul Paștelui ; dar regina, care era foarte evlavioasă, nu fu deloc încîntată. Ba, la un moment dat, chiar se și supără pentru că reprezentația, care fu fixată într-o sîmbătă, începu cam tîrziu, și a doua zi ea ținea neapărat să meargă la slujba de dimineață. Totuși, nevrînd să renunțe de tot la această distracție, ca să nu-l supere pe cel care se străduise atîta ca să-i facă această plăcere, plecă pe la jumătatea piesei, retrăgîndu-se, ca să se roage Domnului, ca să mănînce și să se culce cît mai devreme, pentru a se putea scula a doua zi, în zori și a nu-și da astfel peste cap, obiceiurile. Cardinalul se simți totuși jignit. Și deși nu era vorba decît de un fleac care avea însă la bază un lucru serios și important din moment ce regina procedase așa cum procedase, adică plecase la jumătatea piesei, curtenii se bucurară enorm că cutezase să nu-i facă pe plac cardinalului. Și cum el o făcu pe supăratul, acest mic afront le merse la inimă celor care nu-l puteau suferi. Limbile și urechile celor de la Curte avură serios de furcă, timp de cîteva zile ; iar cei mai înverșunați, trăiră cîteva momente de bucurie fără seamăn.

Mareșalul de Gramont, elocvent, spiritual, și avînd obiceiul de a sări întotdeauna peste cal cu laudele, ca orice gascon, puse comedia cu pricina, mai presus de tot ce văzuse el pe lume ; ducele de Mortemart, mare amator de muzică și curtean diplomat, păru încîntat pînă și de cel mai modest actor ; ceilalți, ca să-i facă pe plac cardinalului, vorbeau despre acea comedie exagerînd în așa hal lucrurile, încît tocmai bine o făcură să devină pur și simplu odioasă în ochii persoanelor cu simțul măsurii. A doua zi seara, această celebră comedie se reprezentă din nou și regina o văzu, în sfîrșit, pînă la capăt. Luni avu loc un bal care se dădu chiar în sala de teatru, pe scena unde fuseseră plasate toate mașinăriile, ceea ce plăcu foarte mult participanților. Sala era aurită, iar pe scenă se vedeau tot felul de tablouri uriașe, pictate în

perspectivă, ceea ce constituia o mare distracție pentru cei ce ocupaseră amfiteatrul. Sala era de asemenea plină de scaune și de jilțuri, vîrîte în niște nișe aflate de jur împrejur. La capătul cel mai ridicat, se afla un tron înălțat pe patru sau cinci trepte, cu scaune și jilțuri de jur împrejur, și cu un baldachin deasupra, făcut dintr-o țesătură de aur și argint și cu niște franjuri demne de o astfel de amenajare. Patru mari candelabre de cristal luminau acea sală, care părea o sală din basme și care, în zilele noastre, reprezenta secolul Urgandei și Armidei.

Regele, ca să fie politicos față de prințul de Galles, nu se așeză pe scaunul lui, unde o pofti pe Mademoiselle să șadă, care în seara aceea fusese împodobită chiar de mîna reginei, cu nestematele coroanei, perle și diamante, prinse cu mici panglici negre, albe, sau de un roșu aprins. Această podoabă era deosebit de frumoasă, mai ales cununa pe care-o avea pe cap. Aveai impresia că acele perle și acele diamante mari, erau niște flori și că toată bogăția și frumusețea naturii se adunaseră în mod special ca s-o împodobească pe Mademoiselle. Din acea cunună, coborau trei pene și trei panglici — fiecare de altă culoare — care-i atîrnau pînă pe piept. În acea zi, Mademoiselle dovedi că o persoană drăguță poate deveni frumoasă cînd e gătită cum trebuie. Regele avea o haină de satin negru, brodată cu aur și argint, unde negrul nu se ivea decît ca să scoată și mai bine în relief frumusețea și bogăția broderiei. Niște pene roșii și cîteva panglici de aceeași culoare îi completau toaleta ; dar trăsăturile frumoase ale chipului, strălucirea și seriozitatea privirii, albeața și vioiciunea chipului, precum și pletele care pe atunci îi mai erau încă foarte blonde, erau de fapt cele mai frumoase podoabe ale sale. Dansa minunat și, cu toate că n-avea decît opt ani, avea o ținută impunătoare.

Prințul de Galles fu foarte lăudat și plăcu la toată lumea. Dar cel al cărui veșmînt fu cel mai lăudat, fu vi-

damul din Amiens, ginerele mareșalului de Villeroy. Veșmîntul acestuia era tot brodat cu aur și cu perle, iar broderia era atît de delicată încît făcea să pălească pînă și pietrele prețioase care, în comparație cu ea, păreau mult prea grosolane. Ducesa de Montbazon, care veni împodobită cu perle și cu o pană roșie în păr, deși trecuse binișor de patruzeci de ani, era încă nespus de încîntătoare, dovedind astfel că uneori și toamna vieții poate fi frumoasă. Domnișoara de Guise care se afla și ea acolo, deși era mai tînără ca ducesa de Montbazon, părea mai bătrînă. Înfățișarea și modestia ei — căci era împodobită doar cu niște perle negre — fură totuși admirate de toată lumea. Toate celelalte persoane aflate încă la vîrsta la care se mai puteau împodobi, depuseră toate strădaniile ca să placă celor din jur. Domnișoarele de onoare ale reginei — Pons, Guerchy și Saint-Mesgrin — încercară să facă unele cuceriri, înfrumusețîndu-se cît putură. Ferice de ele, dacă printre atîtea frumuseți au putut totuși să pună mîna pe niște bărbați conform ambițiilor și dorinței lor !

Comedia se reprezentă din nou, a doua zi după bal. Cum se sfîrși foarte tîrziu, n-am mai avut ce mînca. Mazarin ne pofti la masa lui, pe sora mea și pe mine, pe doamna de Bregi și pe domnișoara de Beaumont, care intrase iarăși în grațiile reginei. A fost singura masă pe care ne-a oferit-o în viața lui și aceea destul de modestă. Dealtfel, ne-a tratat cu atîta indiferență și răceală încît mai bine nu ne mai invita. Disprețuia femeile și nu socotea că ele ar fi demne de stima lui dacă — prin intrigile sau malițiozitatea lor — nu izbuteau să-i cîștige încrederea. Am plecat de la cardinal foarte nemulțumite că n-am fost primite așa cum se cădea, mai ales doamna de Bregi care, fiind o femeie frumoasă, avusese îndrăzneala să pretindă că marele ministru Mazarin ar nutri față de ea o anumită simpatie. Din această pricină, ea se simți mult mai umilită decît noi, celelalte, care eram hotărîte să suportăm toanele

cardinalului și care, pe deasupra, mai eram și obișnuite cu manierele lui pline de dispreț.

Prințul de Condé, văzînd că luna martie era pe sfîrșite (22 martie 1647), începu a se pregăti să plece în Catalonia. La plecare, simți o oarecare mîhnire fiindcă făcuse o mică pasiune pentru domnișoara de Toussy ; această pasiune îl obseda deși — în ciuda tinereții sale — își făcuse o profesiune de credință din a disprețui dragostea, pentru a se putea consacra în întregime gloriei. Făcea pe puritanul în privința aventurilor, susținînd că renunțase de mult la ele, ba chiar și la baluri, deși tocmai la un bal o întîlnise pe domnișoara cu pricina. Prințul nu era un bărbat frumos : avea o față urîtă, ochii albaștri și o privire plină de trufie. Nasul acvilin, gura și mai urîtă, din cauză că era prea mare și cu dinții ieșiți în afară ; cu toate acestea, în întreaga sa fizionomie avea ceva măreț și mîndru, făcîndu-l să semene cu un vultur. Deși nu era înalt, era armonios alcătuit. Dansa bine, era un om plăcut, cu o înfățișare trufașă și dominatoare pe care i-o dădeau hainele bogate, frizura și pudra, deși era din fire destul de neglijent ; în timpul cît purtase doliu după tatăl său, fusese de-a dreptul șleampăt ; avînd un chip slab și prelung, această neglijență îl dezavantaja și mai mult ; de fapt, ea se datora faptului c-o pierduse pe domnișoara de Vigean, căci după ce aceasta se călugărise, retrăgîndu-se la Carmelite, prințul căzuse într-o totală stare de indiferență. Dar iată că, pe neașteptate, domnișoara de Toussy trezi din nou în el dorința de a plăcea. Și încă atît de tare, încît îl văzurăm venind cîteva zile în șir, la Curte, dichisit și bine dispus, înainte de a pleca în Catalonia. Într-o seară, cu puțin timp înainte de a pleca, eu și cu domnișoara de Beaumont l-am întîlnit în grădină, la Renard. Apropiindu-se de noi ca să ne salute, după ce a vorbit o vreme despre călătoria sa, domnișoara de Beaumont l-a întrebat dacă pleca cu inima ușoară. El îi răspunse că asta depindea de starea lui sufletească și, fără să ne spună mai mult, ne lăsă să

bănuim că părăsea Parisul cu mare regret. Ajungînd la oştirea lui şi negăsind nici trupele, nici tunurile gata de luptă aşa cum crezuse, se supără cumplit. Domnişoara de Toussy era frumoasă, dar nu prea deşteaptă ; de data asta, dovedi totuşi că avea minte, fiindcă nu acceptă nici un fel de galanterii. Şi cum rîvnea o partidă bună, această iubire atît de puţin încurajată, se stinse aproape tot atît de repede pe cît se aprinsese. Aşa că prinţul o uită cu desăvîrşire şi nu mai fu preocupat decît de ambiţiile sale politice ; asta însă pînă în ziua în care o altă persoană, mult mai periculoasă decît domnişoara de Toussy şi mult mai isteaţă, veni să împartă cu el o pasiune devoratoare. Au existat şi unele persoane care, pretinzîndu-se experte în dragoste, au declarat că prinţul n-a iubit-o niciodată cu adevărat pe acea tînără frumoasă, dar lipsită de farmec, care într-adevăr nu l-a fermecat decît prea puţină vreme.

Capitolul XV

Moartea prinţului de Orania. — Regele Angliei, trădat de scoţieni. — Moliniştii şi janseniştii. — Ana de Austria îi susţine pe iezuiţi. — Favorurile acordate ducelui de Longueville. — Regina Suediei grăbeşte pacea cu Germania. — Ducele Bavariei mediază această pace, propunînd ca el să rămînă neutru. — Slăbiciunea ducelui de Orléans pentru domnişoara de Saint-Mesgrin. — Mînia lui împotriva marchizului de Jarzé. — Călătoria ducelui şi a ducesei de Orléans la apele din Bourbon. — Firea ciudată a acestei ducese. — Portretul ei şi al ducelui de Orléans. —

Primirea rece pe care i-o face regina, ducelui de Harcourt după ce acesta s-a înapoiat din Catalonia. — Reîntoarcerea la Paris a doamnei de Longueville. — Persoana sa preocupă aproape toată Curtea. — Legătura ei cu contele de Marcillac. — Portretul acestuia. — Motivele răcelii reginei față de ea. — Situația strălucită a Franței în acea epocă. — Ambasada Danemarcei. — Portretele ambasadorului și al soției sale. — Capacitatea și activitatea cardinalului. — Cusururile sale. — Dușmanii asediază Armentières. — Neliniștea reginei în legătură cu acest asediu. — Încetineala calculată a ducelui de Orléans de a reveni la Curte. — Atențiile ducelui de Orléans față de doamna de Montbazon. — Discuții între Mademoiselle și prințesa de Condé privind privilegiile etichetei.

Deci în acea vreme, muri prințul de Orania. Moartea lui a constituit — din motivele pe care le-am amintit — o mare pierdere pentru Franța. Meritele acestui prinț făcîndu-l să fie stimat în toată Europa, a fost profund regretat de toată lumea. Nefericitul rege al Angliei, care și-l făcuse ginere, se afla pe atunci foarte aproape de împlinirea funestului său destin, căci tocmai fusese trădat de scoțienii la care se dusese să caute fidelitate și forțe pentru a se răzbuna pe parlamentari ; dar acel norod necruțător îl dădu pe mîna dușmanilor. Am auzit spunîndu-se că aceștia cică l-ar fi întrebat dacă n-ar fi fost mai mulțumit să se ducă în Anglia și că el le-ar fi răspuns că da, că prefera să rămînă alături de cei care-l cumpăraseră și nu de cei care-l vînduseră. Așa că pînă la urmă, fu închis pe insula Wight, unde rămase pînă ce fu condamnat la moarte. Parlamentul și slujitorii săi îi făcură o serie de propuneri. Dar fie că le socoti contrare intereselor sale, fie că nu se dovedi îndeajuns de dibaci ca să le accepte pe cele care-i erau favorabile (așa au spus unele persoane capabile de a judeca just lucrurile), nu acceptă nici una

și fu predestinat de soartă celui mai crud și mai neașteptat sfîrșit pe care l-a avut vreodată un rege.

Noi n-am avut, slavă Domnului, războaie religioase în Franța ; n-au existat decît niște controverse ce-au avut adesea loc între doctorii noștri în teologie. A existat o astfel de discuție în legătură cu Sfîntul Duh, dar care s-a încheiat printr-o hotărîre a Papei Urban al VIII-lea, împotriva căreia nu s-a mai ridicat nimeni. În fond, și unii și alții erau de aceeași părere. Părintele des Mares, din congregația preoților oratorieni, care vorbea, în acel an, cu un zel deosebit despre postul Paștelui, era ascultat cu sfințenie de marea aristocrație, de oamenii înțelepți, ba chiar și de multe dintre persoanele ce se retrăseseră din viața publică. În ceea ce privește doctrina, o socoteau a fi opera lui Jansénius, episcop de Ypres, în Flandra, care scrisese o carte despre harul divin al sfîntului Augustin. Și, cum îi era greu — ca dealtfel și altor predicatori — să vorbească despre un lucru atît de delicat încît practic nici n-avea ce spune, la Paris nu se mai vorbi decît despre janseniști și moliniști.

Această problemă, de care se interesa toată lumea, împărți nu numai școlile, ci și străzile, întreg orașul și bineînțeles și Curtea. Cei ce se numeau moliniști (de la Molina [1], teolog spaniol), cereau scoaterea a cinci propoziții din cartea lui Jansénius ; iar cei care-și ziceau janseniști, susțineau că cele cinci propoziții incriminate nici nu existau în cartea cu pricina.

[1] Iezuit spaniol, născut la Cuença, în 1535, mort în 1601. Tratatul său *De liberi arbitrii cum gratiae donis concordia*, care a dat naștere partidului molinist, a fost publicată în 1588. Jansénius, episcop de Ypres, născut în 1585, a murit în 1638. Tratatul său intitulat *Augustinus*, în care combătea doctrina lui Molina, n-a fost publicat decît după moartea sa, în 1640 și cenzurat de Papă, în anul următor. Abia în 31 mai 1653 Papa Inocențiu al X-lea a condamnat cele cinci propoziții extrase din tratatul lui Jansénius după unii, iar după alții, complet străine de doctrina episcopului din Ypres (n. ed. fr.).

Dorința de a ne însuși știința binelui și a răului, ne-a costat atît de scump, încît trebuie să recunoaștem că ar fi fost mai bine s-o ignorăm, fiindcă toți și-au dat seama că de fapt ea a fost pricina tuturor relelor.

Dar să ne întoarsem la cabinet, de care m-am îndepărtat fără să vreau, și să vorbesc despre pretențiile ducelui de Longueville care ceruse funcția de colonel al gărzilor elvețiene. Pînă la urmă, s-a mulțumit cu castelul din Caen pe care i l-a dăruit regina. A mai căpătat de asemenea și un comitat sau o baronie care-i aducea patruzeci de mii de livre rentă, aproape de principatul Neuchâtel — care era tot al lui — precum și dreptul de moștenire pentrul fiul său, contele de Dunois, care n-avea pe atunci decît un an sau aproape un an. Ducele de Longueville se afla în acea vreme la Münster, unde pregătea pacea generală a Europei, între Franța și întreaga Germanie, deși fusese întîrziată o vreme din pricina intereselor marchizului de Brandemburg și a unor dificultăți pe care le iscaseră suedezii. Dar regina lor, care dorea și ea pacea, după ce ținu un mare Consiliu, se mînie auzind părerea cancelarului Oxenstiern și trimise un curier de la Stockholm la Ostnabrück — unde se aflau plenipotențiarii francezi — prin care îi anunța că pot începe deliberările, cu condiția să-și mențină propunerile. Le interzise să mai facă altele noi, de teamă ca nu cumva să întîrzie încheierea păcii ; în privința păcii cu Spania nu se mai aștepta decît răspunsul cardinalului Mazarin, care avea unele rezerve.

Încheierea păcii cu Germania a fost impulsionată de hotărîrea ducelui de Bavaria care a propus un soi de neutralitate prin care se lega să nu-l mai ajute pe împărat nici direct, nici indirect. Acest prinț dibaci, care era socotit drept unul dintre marii politicieni ai vremii sale, fiind destul de bătrîn, se temea să-și lase țara în ghearele

războiului. Așa că nu mai voi să ne fie dușman, de teamă ca nu cumva — după moartea sa — Franța, vrînd să se răzbune pe el, să nu-i ducă țara de rîpă, iar împăratul, sub pretext c-o apără, să nu pună stăpînire pe ea.

Iată acum și o mică galanterie care ne face să trecem de la pacea din Germania, la războiul pasiunilor dezlănțuite. Ducele de Orléans manifestase încă de la începutul regenței o oarecare slăbiciune față de tînăra Saint-Mesgrin, domnișoara de onoare a reginei, fapt care-l determinase să-i dăruiască un frumos șirag de perle. Făcîndu-i acest dar, prințul socotea că tînăra domnișoară trebuia să-i fie atît de obligată, încît să nu mai cocheteze cu nimeni. Dar fata, care avea mai mult interes decît afecțiune față de prinț, care dorea să se distreze, cu atît mai mult cu cît își dădea seama că ducele nu nutrea o prea mare dragoste față de ea, se amuza, în mod public, cu marchizul de Jarzé. Acest nou prieten avea o înclinare deosebită către glumă : era spiritual și ținea cu orice preț să placă. Iubitul ei de sînge regal fu atît de nemulțumit de infidelitatea domnișoarei, încît într-o dimineață, cînd Jarzé se prezentă la Luxembourg ca să-l salute pe ducele de Orléans, acesta porunci căpitanului gărzilor, să-l azvîrle pe fereastră. Astfel de vorbe rostite de un prinț destul de bun la suflet, îi mirară grozav pe toți cei de față ; dar abatele de la Rivière, care-i ieși înainte lui Jarzé, îl salvă din acea primejdie ; sigur că toată lumea s-a minunat peste poate de faptul că o pasiune atît de neînsemnată putea da naștere unuia dintre cele mai violente acte pe care le poate săvîrși gelozia.

Mai tîrziu, toată lumea află că mînia lui Monsieur se datora faptului, mărturisit chiar de el domnișoarei de Saint-Mesgrin, că nu-i plăceau discuțiile acesteia cu Jarzé și că, tot văzîndu-i discutînd, el bănuise că se amuzau pe seama lui, simțind o plăcere deosebită să-i ațîțe gelozia. Această presupunere — care poate că nu era chiar neîntemeiată — l-a făcut să-și piardă stăpînirea de sine, bună-

tatea și răbdarea, virtuți ce trebuie să sălășluiască întotdeauna în inima unui prinț. După ce patima i s-a mai potolit, această iubire a pornit-o pe un făgaș mai blînd. Monsieur l-a iertat pe Jarzé, iar acest gentilom a început să alerge după alte aventuri, apoi s-a atașat puternic de prințul de Condé și n-a mai călcat pe la Luxembourg. Ducele de Orléans a plecat și el la apele de la Bourbon, iar Madame, soția lui, l-a însoțit în această călătorie. S-au dus amîndoi să-și vadă de sănătate, ca să poată dărui un prinț Franței, lucru pe care Monsieur îl dorea cu toată ardoarea. Soția lui nu prea călătorea, fie din comoditate, fie că era într-adevăr bolnavă ; nu ieșea nicăieri ; spunea că, cea mai mică agitație, o făcea să leșine. L-am auzit de cîteva ori pe Monsieur, luînd-o peste picior, povestindu-i reginei că pînă și împărtășania și-o lua în pat, refuzînd să se ducă la capela care era la doi pași, și asta fără să dea semne că ar suferi de ceva serios. Cînd venea la regină, la doi ani o dată, venea într-o litieră și făcea atîtea fasoane, încît sosirea ei la Palatul Regal era întotdeauna socotită un adevărat eveniment. Adesea, deși nu se afla decît la trei pași de palatul Luxembourg, trebuia luată cu litiera, ca și cum ar fi fost atacată de zece boli dintr-o dată, deși pe față nu i se citea nimic. Tot timpul înfuleca bucăți de pîine, făcîndu-și adevărate provizii prin buzunare ; dușmanii ei de moarte erau botinele de piele. Madame era sora ducelui de Lorena. Monsieur — așa cum mi se pare că am mai spus — se însurase cu ea în timpul exilului său, fără consimțămîntul răposatului rege. Cînd orașul Nancy a fost cucerit, ea a scăpat deghizată în paj, ascunsă în fundul unei șarete și și-a răscumpărat, cu mare trudă, cinstea de a se fi măritat cu Monsieur.

Acest prinț, la rîndul lui, care era pe atunci moștenitorul prezumtiv al Coroanei, fiind silit s-o lase în Flandra, cînd s-a întors în Franța, i-a fost nemaipomenit de credincios ; cum nu se dovedise niciodată ferm față de cei care se atașau de el, Ludovic al XIII-lea, fratele său, pre-

sîndu-l — după ce s-a înapoiat în Franța — să rupă acea căsătorie, el nici măcar n-a vrut să audă de așa ceva și de îndată ce regele și cardinalul Richelieu și-au dat duhul, primul lucru pe care l-a făcut, a fost să-și cheme soția lîngă sine. Am auzit spunîndu-se, că după ce a sosit la Paris, în acel splendid palat al Luxembourgului, întrebată dacă nu se simțea fericită de a se vedea într-o atît de superbă locuință, ea ar fi răspuns foarte rece că, după bucuria de a-l revedea pe Monsieur, nimic nu mai conta în ochii ei. Era inteligentă și medita îndelung asupra a ceea ce avea de spus. După felul cum vorbea, părea să aibă inimă, dar și ambiție. Îl iubea pe Monsieur cu patimă și ura tot ceea ce-o putea coborî în ochii lui. Deși avea un chip cu trăsături regulate, nu era o femeie agreabilă și întreaga ei făptură era lipsită de acel nu știu ce care place ; mai ales că nu avea cu adevărat urît decît dinții, care-i erau stricați. S-a spus întotdeauna despre această prințesă că ar fi fost frumoasă, dar nu era : că ar fi fost spirituală, deși nu părea, pentru că nu făcea uz de spiritul ei la Curte, și că ar fi fost amestecată în afacerile cele mai importante ale Statului. Era și grasă, dar totodată și slabă. Avea chipul plin și pieptul opulent, așa cum afirmau cameristele ei. În schimb, brațele și mîinile îi erau foarte slabe. N-avea o talie frumoasă, deși era destul de bățoasă. În sfîrșit, se părea că toate contrastele își dăduseră întîlnire în persoana ei, într-un mod izbitor.

Monsieur o iubea și n-o iubea. Trăia cu ea și o trata cu multă bunătate ; nu voia s-o supere în mod deliberat, iar cînd i se părea că era mîhnită sau necăjită, făcea tot ce putea ca s-o înveselească. Era nedespărțit de ea, iar timpul pe care-l petrecea acasă, îl petrecea aproape întotdeauna în odaia ei, dovedind în felul acesta că o stima atît pentru virtutea cît și pentru spiritul ei. Ducele avea un favorit [1] pe care ea nu-l putea suferi, care fusese ridi-

[1] E vorba de abatele de la Rivière.

cat foarte sus și în care avea mare încredere ; cu toate acestea, ea nu i-a cășunat niciodată vreun rău. În schimb, el își bătea joc adesea de fasoanele și de fanteziile ei, rîzînd împreună cu doamnele de onoare care o slujeau și chiar cu regina căreia abatele îi spunea adesea că Madame se credea o vizionară, că era de o evlavie ridicolă, că nu discuta decît cu duhovnicul ei căruia îi cerea părerea în toate fleacurile. N-o cruța nici în privința favoriților ei, care erau cele mai proaste fățuri din Paris. Vorbind despre aceștia, spunea că — Madame fiind lipsită de discernămînt — persoanelor de merit le era rușine s-o viziteze pe soția lui Monsieur ; și că cercul ei era defăimat, pentru că doamnele care — avînd în vedere calitatea ei — erau obligate s-o viziteze, nu întîlneau la ea decît persoane nedemne de favorurile sale. Așa că putem spune că soțul ei o iubea și n-o iubea și că stima pe care o avea față de ea, urma același curs ca și dragostea. Cei care au cunoscut-o mai bine, mi-au spus că era insensibilă la prietenie. Și că, dacă-l iubea pe Monsieur, acest sentiment nu isca în ea decît o bombăneală continuă, care-l deranja foarte tare pe bărbatul ei. Cum această prințesă era și sănătoasă și bolnavă totodată și cum făcea parte din categoria femeilor cinstite cărora le place să-și urmeze pretutindeni bărbatul, doctorul o obligă și pe ea să bea apă de Bourbon, din moment ce Monsieur avea nevoie de un astfel de leac. Madame încetă deci să se mai vaite, pentru ca Monsieur s-o ia și pe ea la Bourbon și să fie alături de el. Nu numai că plecă, dar renunță pînă și la litieră ; nu părăsi trăsura în care se afla Monsieur, iar toate oboselile acelei călătorii le suportă mult mai ușor decît cea mai robustă femeie.

Doamna ducesă de Orléans putea, pe drept, să facă o adevărată pasiune pentru Monsieur. Căci acesta era un bărbat cît se poate de plăcut. Avea un ten și niște trăsături deosebit de frumoase ; înfățișarea îi era plăcută,

avea ochii albaștri și părul negru. Deși era fiu de rege, era subțirel și nu dolofan cum sînt majoritatea prinților. După firea sa neliniștită și după ifosele sale, îți dădeai lesne seama că se trăgea dintr-un neam mare. Era un bărbat bun, spiritual, vorbea frumos și știa să glumească în mod plăcut ; citise mult, cunoștea istoria pe dinafară, precum și alte discipline destul de curioase. Nimic nu-i scăpa acestui prinț ce se bucura de epitetul de a fi un pic cam grosolan, ceea ce nu-l împiedica însă să-i trateze bine pe cei pe care-i simpatiza și care păstrau respectul cuvenit. Am văzut femei din înalta aristocrație stînd în picioare în fața lui — ca să-i dovedească ce mult îl stimau — fără ca el să aibă delicatețea de a le porunci să stea jos ; bărbații se plîngeau că în zilele extrem de friguroase, nu le dădea voie să-și pună pălăriile pe cap, ceea ce regele, fratele său, făcea întotdeauna. Era acuzat că era timid și leneș. Am auzit spunîndu-se că în lupte, se vîra adesea în locurile cele mai periculoase, luînd-o înainte, ca un simplu soldat. Exista, totuși, în viața lui o pată care-l dezonora : în tinerețe, alcătuind un partid, menit să slujească interesele mamei sale, ducele de Montmorency — care lupta pentru el — fu făcut prizonier sub ochii săi ; și deși putuse să-l salveze, Monsieur nu făcuse acest lucru, motiv pentru care acelui mare senior — despre care am auzit spunîndu-se că era unul dintre cei mai plăcuți și mai amabili bărbați din Franța — i se tăiase capul. Favoritul său, abatele de la Rivière, care avea tot interesul ca protectorul său să fie viu și nevătămat, îl împiedica atît cît îi stătea în putință, să se vîre în primejdii. Plecînd la băi, ducele de Orléans nu mai putea să comande nici o oaste. Doctorii — care-l trimiseseră să bea apă de Bourbon — dăduseră astfel peste cap toate planurile miniștrilor ; căci, în afară de faptul că această plecare a lui încărca serios bugetul regal, toate proiectele lor se duseseră de rîpă, sub pretextul că Monsieur trebuia să-și vadă de sănătate. Maxima cuceritorilor constă în a cuteza ;

acum însă era imposibil să propui niște planuri de această natură, unui astfel de general care, după rege, regină și micul Monsieur, ocupa cel mai important loc în regat și a cărui viață era prețioasă întregii Franțe.

Contele de Harcourt, acel general nefericit din Catalonia, sosi la Paris, în Săptămîna Mare (2 aprilie 1647). Regina, sfătuită de cardinal, îl primi foarte rece. Așta era obiceiul cardinalului : să facă rău prin intermediul reginei, pentru ca apoi să apară el, cu binefacerile și cu iertarea. Regina era convinsă că cu cît Mazarin va avea mai mulți prieteni, cu atît regența ei va fi mai liniștită. Urmărind deci acest lucru, ea îi spuse contelui de Harcourt că-l ținea de rău fiindcă se hazardase la acel asediu, fără să fi primit ordin din partea regelui. El îi răspunse cu destulă abilitate — deși nimeni nu-și închipuia că ar avea o astfel de însușire — că o ruga, cu multă umilință, să-l creadă că nu era in stare să se arate lipsit de respect sau de supunere față de suverana sa : că, pentru a nu-și sîcîi regina cu astfel de lucruri, se va adresa domnului cardinal, nădăjduind că acesta va avea bunăvoința de a-i face dreptate și de a-l disculpa în fața ei. Planul îi reuși, căci cum Mazarin nu urmărea decît să-l umilească, după ce vor fi lămurit împreună lucrurile, intră din nou în grațiile Curții ; și după cum prezisese însuși contele de Harcourt, fu cît se poate de bine primit de regină, cînd se înfățișă pentru a doua oară în fața ei.

Sărbătorile trecură ca de obicei. După ce, în Joia Mare regina se împărtăși, plecă la Val-de-Grâce unde rămase cîteva zile singură, ca să se roage. Sora mea și cu mine, urmîndu-i exemplul, ne-am dus și noi acolo, în Vinerea Mare. La ora cinci dimineața, am găsit-o sculată și îmbrăcată, pregătindu-se să se ducă la slujbă. După ce s-a înapoiat în odaia ei, regina ne-a vorbit surorii mele și mie, despre lucrurile trecătoare ale acestei lumi, despre pericolul în care ne aflam veșnic, de a păcătui și despre salvalea sufletului. După-masă, regele veni s-o vadă ; era

însoțit de cardinal și de o duzină de curteni dintre cei mai apropiați. Regina simți o mare plăcere să le arate clădirea și să le vorbească despre planurile pe care le avea de a face din acea mănăstire un loc deosebit de frumos care să păstreze pentru posteritate urmele șederii sale acolo, ca loc de reculegere și de odihnă.

Regele și cardinalul Mazarin asistară apoi la slujba de la miezul nopții. Ludovic al XIV-lea fu admirat de întregul norod adunat acolo, suflînd în lumînări și jucîndu-se ca orice copil de vîrsta lui. Cardinalul — care-l însoțea — o făcea pe omul pios și plin de evlavie, deși nu fusese niciodată astfel. Avea însă mare grijă ca, ori de cîte ori apărea în public, să pară astfel, încît era cu neputință să-i poți reproșa vreun viciu sau vreo slăbiciune.

După ce regele plecă și după ce regina rămase singură în pustietatea aceea, se duse la infirmerie să viziteze o călugăriță ce trăgea să moară, bolnavă de cancer la sîn. Rana exala o miasmă care nu numai că putea face rău unei regine obișnuită doar cu mirosurile plăcute, ci chiar și celor obișnuiți cu bolile și cu mizeriile spitalelor. Regina rămase vreme îndelungată lîngă ea și ținu să vadă cum o pansau, ceea ce era ceva ce-ți stîrnea mila. Boala îi mîncase în așa hal carnea, încît pur și simplu, te puteai uita înlăuntrul trupului. După această faptă milostivă, am lăsat-o pe Ana de Austria să se bucure în liniște, de puțină odihnă. A doua zi, se înapoie la Palatul Regal pentru a asista la slujba de Paști, îndeplinindu-și astfel toate îndatoririle față de Biserică.

Sărbătorile odată trecute, nu se mai vorbi nici de război, nici de călătorie. Curtea intenționase să se îndrepte către graniță și chiar să rămînă o vreme acolo înainte de cucerirea orașelor Compiègne și Amiens ; dar, în afară de acest zvon, care se pare că fusese scornit de militari, liniștea care domnea la Curte și care îi îngă-

duia acesteia să se distreze, îi dădu posibilitate reginei să mai vadă de trei sau de patru ori, acea frumoasă comedie despre care v-am mai vorbit, fără să dea vreodată semne de plictiseală. Ultima reprezentație fu dată în cinstea doamnei de Longueville, care abia se reîntorsese de la Münster.

Această prințesă care, deși absentă, domnea în familia ei și căreia toată lumea îi cerea sfatul și aprobarea întocmai ca unei regine, reîntorcîndu-se la Paris (în mai 1647), nu întîrzie să se arate în toată strălucirea de care nu avusese parte atunci cînd plecase. Slăbiciunea pe care prințul de Condé, fratele ei, o avea față de ea, lăudînd-o peste poate, frumusețea chipului și agerimea minții sale îi sporiră atît de mult faima în sînul familiei sale, încît ea nu întîrzie să se răspîndească și la Curte. Doamna în cauză deveni deci ținta tuturor dorințelor, alcovul ei, locul tuturor intrigilor, iar cei pe care ea îi iubea, deveniră răsfățații soartei. Adoratorii ei fură respectați de cardinal, iar nu peste mult timp această doamnă fu pricina tuturor certurilor și răzmeriților care erau cît pe-aci să ducă Franța de rîpă.

Prințul de Marcillac[1], de îndată ce văzu că regina n-avea de gînd să-i dea ceea ce-i făgăduise, se alie cu prințul de Condé. Aliindu-se cu domnul Prinț, se dărui cu trup și suflet surorii acestuia, adăugînd iubirii sale pătimașe față de ea, respectul și stima față de averea și față de neamul din care se trăgea prințesa. Această dragoste fu observată de toată lumea ; întreaga Curte avu impresia că doamna de Longueville o împărășea și că se simțea chiar flatată. În tot ceea ce a făcut mai apoi, s-a văzut clar că n-a preocupat-o numai ambiția ei, ci și interesele prințului de Marcillac, care începuse a ocupa un loc important în inima ei. Deveni ambițioasă și pentru el ; încetă de a mai fi comodă, numai pentru el ; îndrăgostindu-se

[1] Viitorul duce de La Rochefoucauld.

nebunește de acest bărbat, n-o mai preocupă gloria ei, ci numai a lui. Părerea care se înstăpînise privind puterea ei de discernămînt o făcea să fie admirată de toți oamenii cinstiți. Iar aceștia erau convinși că singură stima ei era în stare să le sporească reputația. Dacă doamna de Longueville domina spiritele pe această cale, apoi nici cea a frumuseții nu era mai prejos. Deși la începutul regenței avusese vărsat și-și mai pierduse puțin din strălucirea chipului, farmecele sale continuau să-i atragă pe toți cei care o vedeau. Căci poseda în cel mai înalt grad, ceea ce limba spaniolă exprimă prin cuvintele *donayre, brio y bizaria* (înfățișare plăcută, înfățișare atrăgătoare). Avea un trup minunat, iar persoana sa degaja un asemenea farmec, încît ne fascina pînă și pe noi, femeile. Dacă o vedeai, era cu neputință să n-o iubești și să nu te străduiești să-i placi. Frumusețea ei consta totuși mai mult în culorile chipului decît în perfecțiunea trăsăturilor. Ochii nu-i erau prea mari, în schimb erau deosebit de frumoși, de blînzi și de strălucitori, de un albastru minunat, care se asemuia cu cel al peruzelelor. Poeții îi comparau întotdeauna albeața pielii și rozul obrajilor, cu crinii și cu trandafirii. Pletele ei, de un blond-argintiu, lungi și mătăsoase, o făceau să semenea mai mult cu un înger decît cu o femeie. În sfîrșit, putem spune că în acea epocă, toată măreția și toată gloria aparțineau acestei familii de Bourbon, al cărei șef era prințul de Condé și că un lucru dăruit de mîinile lor prețuia nespus de mult în ochii fericitului care-l primea. Prințul de Conti [1], fratele mai mic al prințului de Condé abia ieșise din colegiu ; cu toate acestea, și începuse să apară în lume. Avea un chip frumos, dar cum trupul îi era urît, îndesat și cocoșat, fusese sortit Bisericii. Avea o mare avere și multe persoane se atașară

[1] *Armand de Bourbon*, fratele mai mic al lui Condé, abate și general de Cluny, născut la Paris la 11 octombrie 1620. A părăsit roba și s-a însurat cu o nepoată a lui Mazarin. A murit în 1666.

de el în nădejdea de a face și ele avere, pe lîngă el. Acest tînăr prinț, găsind-o pe sora lui în culmea gloriei, dori să-i urmeze sfaturile și părerile și mai ales să fie stimat de ea ; cum era destul de isteț, izbuti să se facă iubit de sora sa mai mare.

Regina, care nu era nici geloasă, nici ambițioasă, o trata totuși cu răceală pe doamna de Longueville. Ea nu gusta deloc faptul de a-ți face o profesiune de credință din farmecele personale. Și nu-i plăceau nici fasoanele. Regina avea judecată și bun-simț. Totul la ea era natural și nesofisticat. Cele două femei, ținînd seama și de vîrsta lor, erau foarte politicoase una cu alta, dar aveau două firi atît de deosebite încît era cu neputință ca cea foarte tînără, care se comporta ca o regină și care nu ținea seama de îndatoririle pe care le avea față de suverana sa, să placă acesteia.

Multiplele ocupații atît de aplaudate de marea aristocrație care privește, de obicei, cu prea multă admirație calitățile persoanelor de neam mare, îi răpiseră doamnei de Longueville răgazul necesar de a citi și a se instrui, lărgindu-și cunoștințele, așa că în acest domeniu nu era deloc savantă. Era, dealtfel, mult prea ocupată cu iubirile ei, socotite pe atunci aproape niște obligații ; pe urmă, era mult prea afectată în felul de a vorbi și de a se comporta. Ironia fină din care ea și adoratorii ei își făcuseră o profesiune de credință, se revărsa adesea asupra celor care dorind să-i fie devotați, simțeau pe propria lor piele că cinstea și sinceritatea întîlnite adesea la oamenii de rînd, erau izgonite din mediul în care trăiau ei. Virtuțile și calitățile demne de laudă ale unor ființe de neam mare, sînt de cele mai multe ori, amestecate cu tot felul de cusururi. Căci toți oamenii se pare că au în ei ceva din noroiul tinei din care se trag.

Cum Franța n-a fost niciodată mai triumfătoare ca în acea epocă, pe lîngă un belșug de netăgăduit, dovedit de

opulența pînă și a oamenilor de rînd, iar la granițe, de frumusețea și de îndestularea ostirilor noastre, străinii — curioși să ne cunoască — începură a veni de pretutindeni. Așa se face, că în acea vreme, sosi la Paris, ambasadorul extraordinar al Danemarcei, ca să-i mulțumească Anei de Austria pentru că se străduise să facă pace între cele două coroane, ale Suediei și ale Danemarcei. Ambasadorul era un bărbat de elită, cu o înfățișare plăcută și care fusese recomandat de cei care-l cunoșteau, drept un om de spirit și cu multă judecată. Mare om politic și de Stat, ambasadorul era foarte serios și-și cîntărea cu multă socoteală, vorbele.

Venise împreună cu soția lui, care era fiica regelui său, dar o fiică provenită dintr-o mezalianță. Căci în toate țările septentrionale, nu se practică aproape niciodată sistemul mezalianțelor ; regii, precum și toți ceilalți nobili nu pot să se însoare decît cu femei de aceeași condiție cu ei. Cînd se îndrăgostesc de femei mai prejos decît ei, se însoară cu ele și fac ceea ce se numește o mezalianță ; copiii născuți dintr-o astfel de căsătorie sînt legitimi, dar nu pot moșteni nici coroana, nici averea tatălui lor. Această doamnă, născută deci dintr-o astfel de căsătorie, era foarte stimată de ai săi. Ca dovadă că era fiica regelui, purta o pălărioară mică de catifea neagră pe care numai fetele regelui aveau dreptul s-o poarte. Îi spuse acest lucru și reginei, care de îndată ce-o văzu, o întrebă dacă asta era moda în țara ei și dacă toate doamnele daneze purtau astfel de pălărioare. În rest, era îmbrăcată după moda franceză și arăta foarte bine. Avea un chip frumos, iar frumusețea îi era accentuată de o anumită notă de gravitate ; ceea ce îmi întări credința că pretutindeni există oameni de treabă.

Ambasadoarea veni la regină așa cum ar fi făcut oricare dintre prințesele noastre ; cînd se văzu în societatea ei, nu se simți cîtuși de puțin încurcată de faptul că se

afla printre atîţia oameni pe care nu-i cunoştea. Luă tot timpul parte la discuţie, cu foarte mult bun-simţ şi cu o candoare care ţinea, într-o oarecare măsură, de răceala naţiei sale. Şi pe veşminte şi pe pălărioară avea cusute o mulţime de perle, ca să se vadă că era o femeie foarte bogată. Cînd veni a doua oară la Palatul Regal, regina îi arătă apartamentul cel mic, odaia ei, baia şi oratoriul pe care le privi fără nici un cuvînt de laudă, observînd totuşi ceea ce era într-adevăr frumos. Cum eram singură cu regina, i-am spus ambasadoarei că regina avea cele mai frumoase mîini, că ar fi desigur, încîntată să admire tot ce va binevoi ea să-i arate. Ambasadoarea luă mîna reginei apoi, scoţîndu-i mănuşa, i-o sărută şi o lăudă cu mult respect. Pe urmă, îi ridică vălul ca să-i vadă sinii, cu tot atîta familiaritate ca şi cum ar fi fost vorba de soră-sa pe care ar fi văzut-o zilnic. Aceste lucruri plăcură Anei de Austria, care vorbi întreaga zi numai despre daneză, despre seriozitatea şi blîndeţea ei, despre drăgălăşenia de care dăduse dovadă în toate împrejurările şi despre faptul că se arătase a fi o persoană cu multă judecată. Această blîndeţe se împletea cu o nobilă mîndrie, ceea ce o făcu s-o sărute pe regina Angliei cînd o văzu şi nu fu deloc umilă în nici una dintre ocaziile în care trebui să-şi păstreze rangul. Apoi, Ana de Austria, dădu în cinstea ei un bal, după care îi dărui un ceas de aur, bătut în diamante, de o valoare considerabilă. După ce fu cinstită cum se cuvine, ambasadoarea plecă, fără îndoială tot atît de satisfăcută de Curte pe cît fusese şi Curtea de ea.

La puţină vreme după această ambasadă (9 mai), regina se îndreptă spre Compiègne cu intenţia de a ajunge pînă la Amiens. Cardinalul mai rămase trei sau patru zile la Paris, pentru a isprăvi unele afaceri ce trebuiau încheiate, apoi plecă şi el în 15 ale aceleiaşi luni. Cum era neobosit cînd era vorba de muncă — ar fi vrut, dacă s-ar fi putut, să îndeplinească el toate sarcinile secretarilor de Stat,

dorind să știe și să cunoască totul — era tot timpul atît de ocupat, încît era aproape cu neputință să-l vezi. Italienilor nu prea le place nici zgomotul, nici mulțimea ; din această pricină, nici cardinalului nu-i prea plăcea să se arate ; toată nobilimea murmura împotriva faptului că era ținută să lîncezească la ușa lui, fără să izbutească să-l vadă. Curtenii nu se descurajau din pricina acestui dispreț pe care-l manifesta față de ei și care, practic, nu avea alt efect în sufletele lor decît să-i facă și mai umili, și mai slugarnici. Dar cu cît francezii se lasă mai ușor dominați de favoriți, cu atît sînt mai înclinați să-i bîrfească. Domnul cardinal, știind acest lucru, avea obiceiul să afirme — vorbind despre ei — că prefera să-i lase să spună vrute și nevrute, numai să nu-l sîcîie pe el și să-și poată vedea liniștit de treburi. În anticamera celui ce-și bătea joc de ei, toată lumea vorbea în șoaptă : după ce ieșeau de acolo, toți îl bîrfeau în gura mare. Uneori mi se făcea și silă să-i mai aud strigînd împotriva lui. Mazarin era totuși un om foarte dibaci, care-și crease singur, cu propriile sale mîini, aura cu care se înconjurase. Avea o mare putere de muncă și mai ales o iscusință fără pereche în a duce oamenii cu vorba, sădind în sufletul lor speranțe deșarte. Nu făcea rău decît celor pe care nu-i putea suferi și numai dacă era obligat să-l facă. De obicei, se mulțumea doar să se plîngă împotriva lor, iar aceste plîngeri duceau imediat la lămurirea lucrurilor, făcîndu-și-i chiar prieteni pe cei care dăduseră dovadă de lipsă de fidelitate față de el sau care aveau un ghimpe împotriva sa. Avea darul de a se face plăcut și era aproape cu neputință să nu te simți impresionat de blîndețea sa ; din păcate, tocmai această blîndețe îi cășura cel mai mare rău, fiindcă atunci cînd nu era însoțită de binefacerile pe care le făgăduia în dreapta și-n stînga, oamenilor, sătui de atîta așteptare, mai întîi li se făcea silă, apoi îi cuprindea mînia. Pînă atunci, plîngerile persoanelor particulare nu făcuseră prea mare impresie

asupra persoanelor oficiale, fiindcă erau întemeiate mai mult pe aversiunea față de favorit. Respectul pe care strălucirea puterii regale ce-l învăluia ca într-o mantie de lumină, și care trebuia dăltuit în inimile supușilor regelui, stăvilea tot ceea ce maliția semenilor săi încerca să blameze, în persoana sa. Liniștea de la Curte, la care s-au adăugat și victoriile unor bătălii, îi conferiseră mai multă reputație decît noroiul cu care se străduiseră să-l împroaște unii curteni. Dar, încetul cu încetul, cei din jur începură a-i descoperi o mulțime de cusururi, dintre care unele erau specifice mai tuturor favoriților, iar altele, numai lui. Se spunea că nu ne cunoștea obiceiurile și că nici nu se străduia să le cunoască ; apoi, că nu se sinchisea cîtuși de puțin, să cîrmuiască Statul — așa cum s-ar fi cuvenit s-o facă — după vechile legi stabilite cu multă vreme în urmă ; că nu apăra Justiția decît atunci cînd îl obliga calitatea lui de prim-ministru și că nu se preocupa, absolut deloc, de binele public. Aceste păcate, deși mari, nu-l puteau dezonora, deoarece era bine intenționat și dacă aceste intenții ale sale ar fi fost cunoscute de public, poate că ar fi fost justificate.

Totuși, avînd în vedere firea lui, nu era acuzat chiar pe nedrept, fiindcă nu se prea grăbea să facă vreun bine cuiva. De asemenea, se părea că nu prețuia nici o virtute și că nu ura nici un viciu. El personal, se străduia să pară că n-are nici un cusur ; trecea drept un om obișnuit cu virtuțile creștinești, dar nu dovedea în nici un fel că le și practică. Nu făcea paradă de multă evlavie, dar nici nu arăta că n-ar fi evlavios. Din cînd în cînd, îi mai scăpau unele ironii cu totul opuse respectului pe care un creștin se cuvine să-l aibă față de cele sfinte. În ciuda avariției sale, nu părea zgîrcit, iar în timpul ministeriatului său, Finanțele au risipit banii Statului, cu ghiotura, cum nu s-a mai întîmplat în nici un alt secol.

A acordat totuși — așa cum am mai arătat cînd am vorbit despre regină — demnități ecleziastice multor

persoane dar, din păcate, n-a numit întotdeauna, la cîrma episcopiilor, oameni care să merite această cinste, datorită evlaviei și virtuții lor. Era neîncrezător din fire și una dintre cele mai de seamă preocupări ale sale era să studieze oamenii pentru a-i cunoaște, pentru a se pune la adăpost de atacurile lor și de intrigile ce se urzeau mereu împotriva lui. Își făcuse o profesiune de credință din a nu se teme de nimic și din a nu ține seama nici chiar de sfaturile ce i se dădeau în legătură cu propria sa persoană, deși toate strădaniile lui aveau ca obiectiv principal apărarea persoanei sale.

Puținele zile în care acest ministru stătea la Paris nu făcea decît să atîțe și mai mult invidia ce începea a-și arăta colții, fiindcă mulți dintre cei care doreau să-l vadă, nu izbuteau să ajungă la el. Cînd se urca în trăsură să plece, toată curtea Palatului Regal era ticsită de persoane cu cordon albastru, de mari seniori, de oameni de vază care, înghesuindu-se, dădeau impresia că se socoteau fericiți că-l văd, fie și de la distanță. Toți oamenii sînt robii soartei ; iar eu aș putea adăuga că n-am văzut încă vreun curtean care să nu fie lingușitor ; sigur, unii mai mult, alții mai puțin. Interesul, care ne orbește, ne trădează în toate ocaziile care ne privesc ; el ne face să acționăm mai mult cu inima decît cu mintea ; iar uneori se întîmplă să-ți fie și rușine de slăbiciunile tale ; din păcate, nu le poți vedea decît după o analiză amănunțită și dreaptă, pe care fiecare e dator să și-o facă după ce ocazia de a proceda mai bine, a trecut.

De îndată ce Mazarin se întîlni cu regina, sosi de la graniță vestea că dușmanii se pregăteau de atac. Mareșalul de Villeroy plecă imediat, ca să primească trupele ce urmau să alcătuiască o mică oaste, pe care o numiră „armata reginei". Imediat după asta, dușmanii asediară Armentières, cu forțe considerabile comandate de arhiducele Leopold, fratele împăratului Germaniei, care

cîrmuia Țările-de-Jos și care se bucura de o mare reputație atît în ceea ce privea politica precum și războiul.

Regina se neliniști auzind de această oaste ; cardinalul, nevoind să-și asume singur răspunderea unor astfel de treburi, trimise să-l cheme pe ducele de Orléans de la Paris. Dar ducele, care știa că regina se opusese ca el să comande oștile regelui, întîrzie intenționat. Sosind la Paris de la apele din Bourbon, în 21 mai, împreună cu soția lui, zdravăn și sănătos, abia în 28 ale lunii plecă după regină. Ajungînd, află că prințul de Condé asediase, în Catalonia, același oraș pe care, cu un an în urmă, încercase timp de opt luni să-l ocupe contele de Harcourt, fără alt rezultat decît acela de a fi fost socotit neîndemînatic. Cînd ducele de Harcourt fusese izgonit din fortificațiile Leridei, avea cu sine patru mii de oameni ; prințul de Condé atacase Lerida cu același număr de ostași nădăjduind probabil, că victoria avea să fie de partea lui. După prima veste a acestui asediu, sosi imediat un al doilea curier, care-o înștiință pe regină cum că prințul de Condé pătrunsese în tranșee și că se statornicise între aceleași fortificații ca și contele de Harcourt.

Domnul duce de Orléans o găsi pe regină, vizitînd ca de obicei mănăstirile, iar pe doamna de Montbazon, care se înapoiase la Curte, foarte bolnavă. Cu acest prilej, îi dădu tot sprijinul necesar, fapt ce dovedea că în inima lui mai rămăseseră încă unele scîntei din vechea vîlvătaie. Tot timpul a manifestat față de ea prietenie și încredere. Mademoiselle și prințesa de Condé avură din nou o mică discuție în privința rangului, discuție care dădu de furcă reginei cîteva zile. Doamna Prințesă își pusese covorașul de rugăciune în dreptul celui al domnișoarei de Orléans, într-o biserică pe care o frecventau amîndouă. Mademoiselle se plînse de acest lucru, dar Prințesa îi răspunse cu trufie, că era hotărîtă să-și păstreze rangul și că trecuse vremea cînd era obligată să cedeze întotdeauna, cum se întîmplase cînd trăia răposatul prinț ; că ea

nu era în nici un caz dispusă să-i urmeze exemplul. Regina și ducele de Orléans potoliră această mică furtună ; după cîteva vorbe spuse și uneia și celeilalte, cele două femei continuară să fie prietene, așa cum fuseseră și pînă atunci.

Capitolul XVI

1647. — Neîncrederea înnăscută a lui Mazarin. — Probitatea doamnei de Motteville i se pare suspectă. — Neliniștea reginei. — Cucerirea orașului Lens. — Armata franceză față în față cu oștile dușmane. — Cardinalul interzice bătălia. — Ridicarea asediului de la Lerida. — Satisfacția pe care au avut-o unii, auzind această veste. — Starea de epuizare a Franței, în acea epocă. — Mazarin bănuit că n-ar fi vrut să încheie pace. — Dușmanii asediază Landrecies. — Spaima Curții. — Toți pleacă la oaste. — Dușmanii refuză să se bată. — Generalul de Rantzau cucerește Dixmunde, iar mareșalul de Gassion, orașul La Bassée. — Murmure împotriva cardinalului. — Mai mulți nemulțumiți sînt exilați. — Scurta ședere a Curții la Dieppe. — Atașamentul locuitorilor de aici, față de rege. — Reîntoarcerea Curții la Paris. — Boala ducelui de Anjou. — Portretul acestui tînăr prinț. — Opoziția Parlamentului la impozitul pe mărfuri. — Discuția de la Palatul Regal în legătură cu acest lucru.

În timpul absenței reginei, mi-am făcut planul să mă duc în Normandia. Am plecat din Paris în 1 iunie. Am

tras la marchizul de Mainville, aproape de Gisors, care se însurase cu o strănepoată a răposatului meu soţ. Cum mă aflam la doi paşi de Amiens, m-am lăsat ispitită de ideea de a da o goană pînă acolo, cu diligenţa. Cum nici regina şi nici prietenii mei nu mă aşteptau, n-am fost primită chiar cu prea mare bucurie, mai ales că unii, văzînd că nu plecasem odată cu Curtea, bănuiau că n-aş mai fi în graţiile Anei de Austria. Adevărul e că unii dintre prietenii mei, nu-i prea plăceau ministrului, şi acest lucru îl făcea să mă suspecteze şi pe mine ; nemulţumit de purtarea lor, Mazarin îmi căşuna mie necazuri. Cum nu-mi cunoştea intenţiile şi cum mă judeca şi pe mine conform părerii pe care şi-o făcuse — că toată lumea ar fi coruptă — bănuia că şi eu mă amestecasem în afacerile potrivnice intereselor sale. Într-o zi, chiar îmi zise că era convins de acest lucru, fiindcă nu-i spuneam niciodată nimic despre ceilalţi, că-i ascultam pe nemulţumiţii care-mi făceau confidenţe şi că, prin felul meu de a mă purta, lăsam să se vadă foarte clar cît de puţin mă străduiam s-o slujesc pe regină ; apoi adăugase că prietenii mei nu-mi făceau nici un serviciu lăudîndu-mă că eram o persoană cinstită, sigură şi generoasă, fiindcă, de fapt, acest lucru însemna că-l puteau bîrfi pe el, în faţa mea, fără nici o teamă.

Reproşul dovedea atît neîncrederea înnăscută a cardinalului cît şi nefericirea noastră de a trăi sub puterea unui asemenea om, care aprecia ticăloşia şi dispreţuia cinstea pe care o socotea aproape o crimă [1]. Fiindcă mie nu-mi stătea în caracter să mă duc şi să-i pîrăsc pe cei care vor-

[1] Ceea ce spune aici doamna de Motteville despre josnicia lui Mazarin, este confirmat de mărturisirea propriului său frate, cardinalul de Sainte-Cécile (mort la Roma în 1643). Cînd vorbea despre ministeriatul său, el era primul care-şi bătea joc de el în aşa hal, încît, aflîndu-se la Aix şi văzînd norodul ridicînd glasul împotriva fratelui său, îl sfătui să protesteze în gura mare fiindcă, zicea el, „Jules e un ticălos de la care nu poţi obţine nimic, decît speriindu-l şi folosindu-te de cuvîntul italian *coglione*" (n.ed.fr.).

beau despre el, în fața mea ; cum i-am fost toată viața devotată reginei, cum nu-l uram, dar nici nu-l simpatizam pe cardinal, îmi făceam datoria, încercînd uneori să-i iau apărarea împotriva celor care-l blamau, chiar dacă unii dintre aceștia îmi erau prieteni. Deviza mea era să fiu dreaptă cu toți, fără să alerg după altă răsplată decît cea a propriei mele satisfacții. I-am vorbit despre felul cum procedam, străduindu-mă să-l conving că cei care-i dădeau raportul erau tocmai oamenii în care nu trebuia să aibă încredere și că cei care nu făceau rău nimănui își vedeau de îndatoririle și de treburile lor. Aceste explicații nu-l satisfăcură pe cardinal, în schimb mă ajutară pe mine să evit unele greșeli. Cea mai mare mîhnire pe care o poți încerca în această minunată și totuși răutăcioasă țară a noastră, constă în faptul că nu poți agonisi averi, nici căpăta ranguri, fiindcă asta înseamnă să-ți pierzi în van un timp deosebit de prețios, pentru cei care știu cum să și-l folosească. Am vrut deci să pun capăt acelor mici bîrfeli privitoare la favoruri : găci la Curte e ușor să uluiești spectatorii cărora nu trebuie să le oferim niciodată prilejul să afle că nu sîntem chiar atît de fericiți, pe cît își închipuie și nici atît de nefericiți, pe cît ar dori ei. Încrederea mea în regină a avut succesul, scontat iar în ce mă privește, m-am simțit satisfăcută. Am găsit-o pe Ana de Austria destul de necăjită ; întrebînd-o ce are, mi-a făcut cinstea de a-mi mărturisi că, probabil, la Paris toți îl bîrfeau pe rege din pricină că pierduse orașul Armentières, care se predase de cîteva zile dușmanului, după o lună de asediu ; că ținea să se afle că nu regreta cîtuși de puțin pierderea unui orășel pe care-l cucerise cu un an în urmă, în numai douăzeci și patru de ore : că oștirea era puternică și că va recuceri foarte curînd orașul, din mîinile dușmanului.

Într-adevăr, mareșalul de Villeroy, care se reîntoarse de la oaste chiar în timpul șederii mele la Amiens, ne asigură că o lăsase în perfectă ordine, sporită cu încă

patru mii de oameni care veniseră să aducă muniții. Că se trecuseră în revistă oștile de la Ferté-Seneterre, alcătuite din două sau trei mii de oameni, ce urmau să se alăture celorlalți. Regele, pe care trimise să-l cheme, avea în acea zi o haină brodată cu aur și argint, care-l făcea să pară deosebit de drăgălaș, în ochii soldaților. Era urcat pe un căluț alb în a cărui coadă erau împletite panglici roșii. Pălăria îi era împodobită cu pene albe, iar distincția și grația cu care se mișca, făceau din el cel mai frumos prințișor din lume.

Și iată că sosiră vești de la Lerida : domnul prinț de Condé făgăduia să cucerească acest oraș, în 25 ale lunii ; mareșalul de Gramont îi scrise și el cardinalului, bătîndu-și joc de catalani care făcuseră niște eforturi demne de admirat în timpul asediului.

În timp ce mă mai aflam încă la Curte, sosi și prințul Thomas, ca să-și rezolve afacerile cu Italia, ale căror amănunte nu le cunoșteam. Am plecat din Amiens a doua zi după Rusalii, după ce am vizitat, împreună cu regina, trei mănăstiri, destul de mulțumită de călătoria mea, dacă cineva de la Curte putea fi vreodată mulțumit. I-am lăsat pe regină și pe curteni în ghearele unei crunte plictiseli, tînjind fiecare, în sinea lui, după distracțiile din capitală.

Cardinalul era ocupat să îngroașe rîndurile armatei, ca să poată fi în stare să ne apere de dușmanii care, după ce cuceriseră Armentières și Comines — un mic castel de minimă importanță — puseseră mîna și pe orașul Lens. Ai noștri îl trimiseră imediat pe mareșalul de Turenne în Germania, să tocmească niște ostași, de fapt cei mai buni din Europa care însă nu ne mai erau necesari, căci suedezii voiau pace, iar ducele Bavariei trecuse de partea Franței. Dar, înainte ca aceste trupe să sosească, dușmanii, mult mai numeroși, se pregătiră să ne atace. Cele două armate se întîlniră la Béthune, în 21 sau 22 iunie. Cînd fură față în față, generalii noștri — mareșalii de

Gassion[1] și de Rantzau[2], trimiseră pe careva la Curte, ca să ceară cardinalului încuviințarea de a începe bătălia ; dar Mazarin n-a fost de acord, după cum n-a fost de acord nici Monsieur. Li s-a ordonat deci alor noștri să se retragă și să aștepte trupele din Germania. Dar acele trupe nu mai veniră ; vicontele de Turenne îi trimise vorbă cardinalului că oastea lui se răzgîndise și că germanii nu voiseră să treacă Rinul, decît dacă li se plăteau soldele înainte. În afară de aceste veşti neplăcute, sosi și de la domnul Prinț un curier, care anunța că asediul Leridei fusese ridicat în 17 ale lunii, că soldații francezi se risipiseră care încotro, din pricina căldurii excesive și a oboselii cumplite ; că și arșița, și oboseala făcuseră asemenea ravagii printre ostași, încît aceștia nu mai putuseră fi ținuți în frîu nici cu făgăduieli, nici cu amenințări. Prințul de Condé își dădu el însuși seama că era mult prea greu să ducă la bun sfîrșit o astfel de întreprindere, pentru că ostașii care trebuiau să mineze terenul, dăduseră numai de stînci peste tot unde se apucaseră să sape ; așa că socoti mai înțelept să ridice asediul, decît să-i aștepte pe dușmani, care erau în stare să-l pună pe goană.

---

[1] *Jean de Gassion*, născut la Pau în 1609, a fost ucis în asediul de la Lens, în 1647. „Era — spune Monglat — fiul președintelui Parlamentului din Pau și, din fragedă tinerețe, îmbrățișase cariera armelor. N-avea nici un viciu, căci era foarte sobru și nu alerga după fuste. Era extrem de muncitor și stătea mai tot timpul pe cal, luptîndu-se, căci n-avea altă pasiune decît războiul. Îi plăcea să-și hărțuiască și să-și oboselească dușmanii în așa hal, încît aceștia, oricît ar fi fost de departe de el, stăteau tot timpul în gardă. Era atît de temut, încît unii tremurau numai cît auzeau rostindu-i-se numele. La Curte, moartea lui n-a fost cine știe ce regretată, fiindcă îi plăcea să lupte cum știa el și nu cum îi poruncea Mazarin, ale cărui ordine le disprețuia și nu le urma, socotind că se pricepe mai bine în meseria armelor decît cardinalul".

[2] *Josias, conte de Rantzau*, care a murit în 1650. Și-a pierdut în lupte un ochi, un picior, o ureche și o mînă. Înclinarea lui excesivă către băutură, îl făcea adesea să dea greș în luptă. Din această pricină, Gassion nu se prea înțelegea cu el (n.ed.fr.).

Prințul fu lăudat de cei înțelepți și prudenți ; dar cum foarte mulți îl urau și cum tuturora li se părea de neînvins — unora, pentru stima pe care-o aveau față de el, altora pentru teama pe care le-o inspira — toți comentară această înfrîngere, fie mirîndu-se, fie bucurîndu-se. Întreaga Europă începu a privi cu admirație acea cetate, văzînd că nimeni n-o putea cuceri. Mareșalul de la Motte-Houdancourt, care cucerise Catalonia încă de pe vremea cardinalului de Richelieu, asediind Lerida, nu izbutise s-o cucerească. Contele de Harcourt, care săvîrșise acte de un curaj fără pereche, nu izbutise nici el să facă mai mult decît predecesorul său. Iar acum, ca o culme a gloriei, rezistase pînă și prințului de Condé. Dulce consolare pentru ceilalți doi, dar care nu-l făcu cîtuși de puțin pe cel de al treilea să-și piardă curajul, cu atît mai mult cu cît se așteptase la un asemenea eșec. Dealtfel, Condé îl apărase pe Harcourt în Consiliu, spunînd că un căpitan atît de mare și de viteaz, nu trebuie să fie ținut de rău, pentru că a avut și el o dată un eșec.

Ura pe care toți începuseră s-o aibă față de ministru, insuflase tuturora dorința de o schimbare în afacerile Statului, mai ales că majoritatea curtenilor sufereau din pricina unor favoruri cu care erau copleșiți tocmai cei care nu le meritau. Așa că, neajunsurile pricinuite de eșecul acestei campanii, îi umplură pe unii de atîta bucurie, încît nu se sfiiră să dea la iveală unele cîntece și madrigaluri, în care își băteau joc de prințul de Condé. Franța suportă această înfrîngere cu aceleași sentimente ca și Spania : cred dealtfel, că diferența n-a constat decît în aparențe :

„Perche a gli occhi malvaggi
Son teatri di gioia anco y naufragi." [1]

[1] Pentru ochii celui ce-i răutăcios
Chiar și naufragiul e ceva frumos (it.).

Plenipotenţiarii scriseră de la Münster că spaniolii, văzînd că soarta lor începuse a fi mai fericită, se apucaseră să ia în derîdere propunerile de pace. Şi asta, fiindcă în acel an, aveau atîtea trupe, încît puteau să cucerească mai toate cetăţile noastre, în vreme ce oştile franceze nu erau nici măcar adunate ; sigur că Mazarin se căia că nu profitase de momentele favorabile cînd pacea depinsese de el şi că dorea ca Împăratul — avînd în vedere situaţia proastă a afacerilor sale — să-l silească pe regele Spaniei să revină asupra unor propuneri cu care fusese de acord mai înainte. Războaiele îndelungate îi sleiseră pe oameni şi de putere şi de bani [1]. În epoca aceea, lumea chiar se îndoia dacă Mazarin voia cu adevărat pace. Fapt e că pierduse momentul favorabil, care n-avea să se mai repete chiar atît de curînd. Bunul Dumnezeu pune adesea stavilă ambiţiilor noastre, umilindu-i pe cei care se încred prea mult în puterile lor, arătîndu-le şi regilor, şi miniştrilor că nu-s stăpîni pe soarta lor. Poate că Mazarin o fi avut motive întemeiate ca să amîne pacea care i se păruse întregii Europe că depinsese numai de el ; dar cum un ministru e, de obicei, bănuit că se gîndeşte mai întîi

[1] Laporte, în *Memoriile* sale, redă amănunte, înfricoşătoare ale mizeriei cumplite, ce creştea zilnic : „Regele, văzînd mulţimea de spldaţi bolnavi şi estropiaţi, care îi ţineau calea, întrebă cum le-ar putea uşura suferinţele, mărturisindu-le însă că n-avea un sfanţ în buzunare. Auzind aceasta, lumea rămase cu gura căscată. Faţă de mizeria soldaţilor, cea a populaţiei era şi mai înspăimîntătoare ; peste tot pe unde trecea Curtea, ţăranii se aruncau în genunchi în faţa ei, plîngînd că soldaţii le pustiiseră satele. Unii îşi aduceau cu ei şi vitele care mureau de foame, pentru că nu cutezau să iasă cu ele din ogrăzi, ca să le ducă la păscut. Cînd animalele le mureau, mureau şi ei ; nu mai aveau altă nădejde decît în mila Curţii, care era însă foarte îndoielnică. N-aveau unde se adăposti în timpul arşiţei de peste zi, n-aveau cu ce se învelî pentru a se feri de frigul de peste noapte... Cînd mamele mureau, copiii mureau şi ei, neavînd cine le mai purta de grijă. Am văzut pe podul de la Melun, pe unde am fost obligaţi să trecem, trei copii mici, strînşi lîngă măicuţa lor moartă, dintre care unul mai sugea încă (n.ed.fr.).

la propriile sale interese și apoi la cele ale Statului, toți și-au zis că, probabil, și Mazarin își avusese motivele lui.

Regina — care dorea cu ardoare pacea — m-a asigurat cum că ea știa în mod sigur că Mazarin făcuse tot ce-i stătuse în putință, pentru a oferi această pace țării sale și întregii Europe. Dar el putea s-o înșele pe regină, care nu putea convinge norodul de bunele sale intenții. Totuși, adevărul e că Mazarin dorise pacea în acea vreme și nici nu se putea să n-o dorească : fiindcă, în afară de faptul că se străduia tot timpul să dea impresia că se frămîntă pentru binele Statului, Mazarin era și stăpînul Finanțelor. Pacea i-ar fi înlesnit să adune bani cu lopata, ceea ce, pentru un avar ca el, ar fi fost o bucurie fără pereche.

Dușmanii asediară, în 27 iunie, și Landrecies, oraș destul de apropiat de Paris, și destul de important pentru noi. Cutezanța inamicului îl obligă pe cardinal să ia o hotărîre : ori să ridice asediul, ori să-l înfrunte pe dușman cu oștile pe care le avea și care nu depășeau cincisprezece ori șaisprezece mii de oameni. Cei care rămăseseră lîngă rege și lîngă regină, lîngă ducele de Orléans și lîngă Mazarin, fie curteni, fie slugi, deși în vîrstă, plecară ca să îngroașe rîndurile armatei. Regina se arătă bucuroasă, văzîndu-i că pleacă. Odată luată hotărîrea de a-i înfrunta pe spanioli, generalii noștri trecură rîul Sambre, la Castillon, în 2 iulie, apucînd-o drept spre liniile inamicului ; martoră a acestei treceri, o parte din oștirea lor, comandată de generalul Bec, fu obligată că părăsească locul, fără a-l mai disputa alor noștri. După asta, armata regelui o porni în marș și se apropie de liniile dușmanului, cu douăzeci și cinci de tunuri care începură a trage cu atîta furie în tabăra inamicilor, încît aceștia nu nimeriră pe unde să fugă, iar mulți dintre ei fură uciși. Dar liniile spaniolilor erau totuși atît de bine apărate, cartierul general al Arhiducelui, atît de bine fortificat, iar cele ale contelui de Bucquoy, marchizul de Caracena și ale celor-

lalți, atît de bine adăpostite, încît generalilor noștri le fu peste putință să le cucerească [1]. Pentru a da totuși satisfacție oamenilor noștri, dornici să se bată, generalii îi provocară pe spanioli la luptă, dar aceștia nu acceptară bătălia. Mai tîrziu, s-a spus că dacă i-ar fi atacat pe spanioli și dacă ar fi dat curs poruncii lui Mazarin, cu siguranță că ar fi izbutit să-i bată, fiindcă oștile dușmane ajunseseră să se teamă de bravura soldaților francezi. Dar ordinul fiind contramandat, ostașii noștri se bătură toată noaptea de 2 spre 3, respingîndu-l pe dușman înapoi în liniile sale, ori de cîte ori acesta voia să înainteze spre ei. Pînă la urmă, armata regelui lăsă orașul Landrecies în mîinile guvernatorului său, iar ea se împărți în două. Între timp, mai sporise cu cîteva trupe noi, o parte din ele comandate de generalul Rantzau, iar cealaltă, de mareșalul de Gassion. Primul asedie Dixmunde și-l cuceri, iar celălalt asedie La Bassée, cetate foarte importantă și foarte bine întărită, care recompensa pierderea orașului Landrecies. Mareșalul își începu asediul prin alungarea unui mare convoi, pe care dușmanii voiră să-l introducă în cetate ; atacul reuși, așa că dușmanii se văzură lipsiți de strictul necesar, adică de-ale gurii. Guvernatorul orașului se predă, nemaiașteptînd ca cetatea să fie minată (în 15 sau 16 iulie). Mareșalul de Gassion, văzînd cît de mare importanță avea cucerirea orașului La Bassée și cît era de necesar să pună stăpînire pe el, îi trimise vorbă celui care-l comanda, că dacă nu-i preda imediat cetatea pe care oricum tot o va lua cu asalt, nu va mai cruța pe nimeni, nici măcar femeile și copiii. Guvernatorul, nevrînd

[1] „Toți se pregătiră ca să execute acest ordin, spune Monglat ; dar generalul de Rantzau, care era în acea zi de serviciu, băuse toată noaptea, și pu voi să se urnească din loc, cu toate insistențele mareșalului de Gassion. Fiind beat și nemairaționînd, Rantzau își întîrzie plecarea cu șase ceasuri, așa încît ajunse prea tîrziu pe cîmpul de luptă ; căci armata spaniolă, gata de bătălie, îl primi cu lovituri de tun ; atunci cei doi mareșali, dîndu-și seama că orice ajutor era de prisos, se retraseră fără să mai lupte" (n.ed.fr.).

să-şi vadă familia pierind, făgădui să se predea în patru ceasuri, dacă pînă atunci nu va primi ajutoare. Mareşalul de Gassion, căpătînd curaj în urma unei astfel de propuneri, strigă tare, punîndu-şi ceasul pe marginea şanţului de apărare că dacă în trei sferturi de ceas guvernatorul nu se preda, avea să facă una cu pămîntul, şi oraşul, şi pe locuitorii săi. Guvernatorul, speriat şi ameninţat de burghezii care nu voiau să moară, îi aduse cheile oraşului, socotindu-se fericit că putuse evita o nenorocire.

Mareşalul de Gassion era viteaz, plăcut şi cutezător ; duşmanii se temeau de el, fiindcă era omul care cuteza orice şi, drept urmare, cîştiga mai întotdeauna. Toată Curtea îl ridică în slăvi ; regina îl lăudă, iar cardinalul — care urmărea cu mîhnire victoriile inamicului — fu extrem de mulţumit de acest succes, deşi nu-l înghiţea deloc pe Gassion.

Era totuşi atît de ascuns, încît, la primirea acestei veşti care punea capăt temerilor sale justificate, se opri brusc, rămînînd atît de serios şi de rece, că pînă şi cei mai buni prieteni ai săi, crezînd că primise cine ştie ce veste proastă, se duseră fiecare la ale sale, necutezînd să-l mai întrebe care era motivul mîhniri sale. Rămaseră atît de convinşi că era vorba de o veste proastă, încît atunci cînd ştirea fu în sfîrşit răspîndită, tot mai continuară să creadă, după înfăţişarea cardinalului, că sub această veste bună se ascundea, de fapt, una proastă. Ducesa de Montbazon, văzîndu-l în acea zi la regină, se îndreptă către el, cu acel aer cutezător şi plin de nonşalanţă, care-i era caracteristic, ca să-l felicite pentru cucerirea acelei cetăţi ; dar el, trecînd pe lîngă ea, fără să se oprească, îi spuse că faptul nu merita atîta zarvă. Ducesa, fără să se mire — aşa cum mi-a povestit ea însăşi, cînd m-am reînors din Normandia — începuse să rîdă şi-i spusese, luîndu-l peste picior pentru răceala pe care o manifesta :

— Ha ! Ha ! Văd, monseniore, că vă trebuie provincii întregi, ca să fiţi mulţumit !

Dealtfel, toată lumea observase că în mai toate ocaziile de această natură, cardinalul se prefăcea a fi vesel cînd lucrurile mergeau prost, ca să demonstreze că nu se temea de primejdie, şi trist, cînd lucrurile mergeau bine, ca să arate că nu se culca pe laurii victoriei. În legătură cu succesul lui Gassion, avea dealtfel, un motiv în plus să pară mohorît : nu voia să dea importanţă serviciului pe care Gassion îl adusese Statului, ca să nu fie obligat să-l răsplătească. Întreg Parisul vorbea despre pierderile pe care le suferisem şi care, firește, erau atribuite incapacităţii cardinalului. Aceste nemulţumiri publice duseră la unele proscrieri. Cel mai marcant dintre exilaţi fu contele de Fiesque ; pe vremuri, fusese chiar prieten cu cardinalul ; dar, după dizgraţierea ducelui de Beaufort, cu care era şi mai bun prieten, de Fiesque se declară pe faţă împotriva cardinalului, spunîndu-i acestuia — drept justificare — că între doi prieteni care-i erau la fel de apropiaţi, datoria îl obliga să ia partea celui slab şi să renunţe la cel puternic. Împărtăşi deci dizgraţierea unuia, plecînd în exil şi-şi manifestă ura împotriva celuilalt, prin discursurile pe care le ţinu. Dar cardinalul, presat de prietenii ducelui de Fiesque şi dorind să uite ofensele acestuia, îl rechemă din exil, arătîndu-i că ţinea neapărat să se împace cu el. Iertîndu-l, se comportă de fapt aşa cum îi era firea, înclinată către blîndeţe şi pace. Firea celui pe care voia să-l împace era însă cu totul opusă firii cardinalului şi, în plus, de Fiesque nu putea suferi favoriţii : nu fusese niciodată mulţumit şi dezaprobase întotdeauna faptele celor care se aflau la cîrma ţării. Aşa că temperamentul său îl împiedică să profite de această împăcare, iar purtarea sa îl obligă pe Mazarin să-l exileze din nou. Abatele de Belebat fu şi el alungat împreună cu Sarrazin [1], care scrisese

[1] E vorba de Sarrazin, născut în 1603, mort în 1654 din pricina mîhnirii de a-şi fi pierdut locul de secretar la prinţul de Conti (n.ed.fr.).

niște versuri satirice ; alții, de mai mică faimă, se treziră exilați, fiindcă, în crîșme și în locuri publice, debitaseră diverse prostii.

Imediat după asta, apăru o ordonanță prin care se interzicea oamenilor să mai discute despre treburile Statului ; regina își manifestă și ea aversiunea față de cei care vorbeau vrute și nevrute. Văzînd-o pe strada Amiens pe doamna de Choisy, care venea să pună o vorbă bună pentru fratele ei, Belebat, Ana de Austria îi spuse mareșalei d'Estrées :

— Biata femeie, îmi inspiră milă, fiindcă a venit degeaba ; căci sînt hotărîtă să-i pedepsesc foarte aspru pe toți cei ce ridică glasul împotriva cîrmuirii.

Într-adevăr, mareșala d'Estrées, istorisindu-mi ceea ce-am scris, îmi mărturisi că regina se ținuse tare în fața rugăminților doamnei de Choisy, criticîndu-l pe cardinalul Mazarin că fusese prea bun și prea îngăduitor.

Cîțiva episcopi avură și ei de suferit, fiindcă nu-și ținuseră gura ; printre ei se număra și cel din Rennes, fratele mareșalului de la Motte, închis la Pierre-Encise încă din anul 1644. Acest general de armată după ce se întorsese din Catalonia, fusese arestat la Lyon, din ordinul reginei, acuzat de deturnare de fonduri și amenințat cu tăierea capului. Din pricina durerii ce-o simțea datorită situației cumplite în care se afla fratele său, nu-și putuse ține gura și-și atrăsese asupră-și mînia cardinalului. Această mînie îi aduse un exil de o asprime neobișnuită. Episcopului i se interzise să facă apel la Parlamentul din Grenoble, unde trebuia să se judece procesul mareșalului de la Motte.

Episcopul de Grasse — Godeau — ai cărui ochi nu-i plăceau lui Mazarin, primi poruncă să se ducă la episcopia lui ; faptul nu cred că i-a displăcut unui om ca el, năpăstuit pe nedrept de o regină care se socotea evlavioasă, dar care vedea atîția episcopi din Paris negîndindu-se decît

la distracţii şi la a fi pe gustul maimarilor Curţii, şi închizînd ochii fiindcă acele înalte feţe bisericeşti nu erau nişte amărîţi pe care trebuia să-i hrănească.

Spre deosebire de ceilalţi, Montrésor, în loc să intre, ieşise din închisoare. Fusese ataşat ducelui de Orléans şi, odinioară, pretinsese unele favoruri ; dar abatele de la Rivière, rivalul său, îl îndepărtase cu bună ştiinţă de lîngă stăpînul său. Acest gentilom fusese şi el împotriva cardinalului de Richelieu : se manifestase tot timpul ca unul din acei Catoni francezi, care urau ceea ce numeau ei „tirania favoriţilor" ; în afară de asta, mai era şi prieten bun cu doamna de Chevreuse şi cu domnişoara de Guise, duşmancele lui Mazarin. Dar tînărul prinţ de Orania, ginerele regelui Angliei, din stimă pentru Saint-Ibal, prietenul lui Montrésor, îl rugă pe Mazarin să-l elibereze pe acel Cato francez. Această rugăminte se dovedi deosebit de eficace, pentru că prinţul de Orania era foarte preţuit. Între timp, domnişoara de Guise păru a-şi schimba şi ea sentimentele şi a rîvni la prietenia lui Mazarin ; împăcîndu-se cu cardinalul, contribui la îmblînzirea pedepsei prietenului ei. Aşa se face că, datorită vicisitudinii lucrurilor din lumea asta, unii suferă, iar alţii se bucură.

Regina, ştiind că armata regelui se afla în situaţia de a se apăra, şi încă bine, plecă din Amiens, ducîndu-se să petreacă două, trei zile la Abbeville. De acolo plecă la Dieppe, cu scopul de a ajunge la Rouen ; dar această provincie a noastră se arătă a fi atît de puţin sensibilă la cinstea pe care voia să i-o facă Ana de Austria, încît regina, temîndu-se de unele neplăceri, renunţă să mai plece la Rouen şi se hotărî să se întoarcă prin Gourney, Gisors şi Pontoise. Întîrzie trei zile la Dieppe, unde şederea fu deosebit de plăcută. De la fereastra odăii sale regina admiră marea şi văzu torţele aprinse, aruncate în valuri, în cinstea ei. Regele se duse să viziteze o navă pe care i-o trimisese regina Suediei, o navă mare şi frumoasă care execută în faţa lui un simulacru de luptă navală ; locuito-

rilor li se făcu cinstea de li-l da în grijă pe rege, mai ales că era și necesar să se procedeze astfel, fiindcă avea prea puține gărzi alături de el.

Acel popor, care-i fusese atît de credincios lui Henric al IV-lea, bunicul lui Ludovic al XIV-lea, merita această dovadă de încredere. Și cum își luară rolul în serios, ieșiră în stradă, strigînd că făcuseră bine încredințîndu-li-l pe rege, fiindcă nu mai exista printre ei nici un Ravaillac. Cu toate că regina ar fi dorit să scape de discursuri, nu le putu totuși evita. Parlamentul din Normandia veni s-o salute, împreună cu cei din Camera Conturilor și de la Curtea Impozitelor. În acea zi, am avut neplăcerea de a vedea un lucru din cale-afară de trist. Primul președinte, de Rys, în vîrstă de vreo șaizeci de ani, dar sănătos tun, ieșind din odaia reginei, muri brusc, drept în capul scărilor. Regele și regina dădură fuga și încercară să-i deschidă gura, ca să-l facă să înghită niște leacuri. Dar omul murise, așa că eforturile lor se dovediră inutile. Cum mă dusesem după regină, la Dieppe, hotărîtă să rămîn alături de ea atît cît ar fi binevoit să stea în provincia noastră, am avut parte de acest spectacol cumplit, încercînd acel sentiment de groază pe care-l ai, ori de cîte ori vezi pe cineva prăpădindu-se la un pas de tine. Regina o porni imediat spre capitală, iar eu am urmat-o cu bucurie. Am ajuns la Paris în 28 august ,foarte obosită după o astfel de călătorie, mai ales că mersesem tot drumul foarte repede. La țară nu e frumos decît atunci cînd ai parte de liniște și de singurătate, cînd poți gusta nestingherit frumusețile pe care natura ți le pune la dispoziție, în pădure sau pe malul unui rîu.

A doua zi, am găsit-o pe regină în odaia micului duce de Anjou, fratele regelui. Acesta se îmbolnăvise, și încă destul de grav, pentru ca regina să aibă motive să fie neliniștită. După un timp, începu totuși a se simți ceva mai bine, așa că odaia se umplu de curtenii care veniseră

să-l vadă. Dar cum oboseala, care este specifică unei astfel de boli [1], îl făcu pe micul prinț să se simtă incomodat de toată acea societate, care vorbea și rîdea de parcă s-ar fi aflat la o petrecere, o rugă pe regină să-i dea afară pe toți, dorind să rămînă numai cu ea. Regina îi spuse că nu cuteza să facă aecst lucru, pentru că se aflau de față, atît doamna prințesă de Condé, precum și alte persoane de rang mare. Atunci micul duce strigă supărat :

— Fleacuri, mamă ! Ar trebui să nu-ți pese cîtuși de puțin de toate aceste persoane ! Nu ești dumneata stăpîna ? La ce-ți mai servește coroana, dacă nu poți face nici măcar atîta lucru ? Pe mine mă alungi, ori de cîte ori ai chef, și doar sînt fiul dumitale ! Nu crezi că e cazul să procedezi și cu ei la fel ?

Mă aflam lîngă regină care, dîndu-i dreptate copilului, îmi făcu cinstea să-mi spună :

— Trebuie să-i fac pe plac. Dar va trebui să plec și eu, ca să-i pot scoate din odaie pe toți acești oameni care-l deranjează.

După care ieși, luînd-o cu ea pe doamna prințesă de Condé și pe toți ceilalți, pe care nu-i putea totuși alunga ca pe niște slugi.

Acest mic prinț dăduse dovadă de multă istețime, încă de cînd începuse să vorbească. Limpezimea ideilor sale era însoțită de două frumoase înclinări, care sînt absolut necesare persoanelor de rangul său : dărnicia și omenia. Ar fi fost de dorit să renunțe la unele distracții practicate în adolescență. Și anume, îi plăcea să stea mai mult printre fete și femei, să le îmbrace și să le pieptene. Știa ce anume li se potrivea, mai bine decît femeile cele mai pricepute ; cea mai mare bucurie a sa era să le împodo-

[1] „Era vorba — spune Monglat — de o dizenterie care degeneră într-un soi de flux hepatic, din pricina căruia micul prinț se afla într-un mare pericol. Dar, în sfîrșit, se vindecă, datorită unor grăunțe pe care i le dădu Vautier, primul medic al regelui (n.ed.fr.).

bească, cumpărînd în acest scop pietre prețioase, pe care le dăruia celor care aveau norocul să-i placă. Ducele era bine făcut, iar trăsăturile chipului său erau deosebit de plăcute. Ochii negri erau nemaipomenit de frumoși și de strălucitori, cînd plini de blîndețe, cînd de gravitate. Gura semăna întrutotul cu gura mamei sale. Părul negru, buclat de la natură, i se potrivea perfect cu tenul ; nasul, care spre bătrînețe devenise acvilin, pe atunci era drept și frumos. Dacă anii nu i-ar fi adumbrit frumusețea, acest prinț s-ar fi putut lua la întrecere cu cele mai frumoase femei din Paris ; singurul lui cusur consta în faptul că era cam scund.

În acea zi, către seară, avocații regali fură poftiți la regină. Aceasta îi chemase ca să li se plîngă de Parlament, care se opusese unei dări ce urma să fie pusă pe toate produsele și care pînă atunci nu fusese aprobată, din pricină că președintele de Mesme, fiind vorba de vacațiunile din 1646, interzisese punerea ei în practică. Dar, în ciuda acestei interziceri, afacerea fusese supusă deliberării Consiliului unde — din nevoia crîncenă de bani — regele socotise că darea trebuia aprobată.

Parlamentul — care pretindea că e de datoria lui să examineze edictele ce urmau să apese pe umerii poporului — hotări ca regina să fie respectuos rugată, să revină asupra acestei hotărîri ; rezistența Parlamentului determină Curtea să propună o conferință, la care luară parte toți cei din Consiliul regelui precum și unii deputați ai Parlamentului. Luară deci loc, cu toții, în jurul unei mese, ducele de Orléans într-un capăt al ei, Mazarin la celălalt capăt. Lîngă Monsieur, luă loc, pe un scaun mai scund, Cancelarul, iar lîngă Mazarin, primul președinte al Parlamentului, apoi ceilalți, conform rangului pe care-l aveau. Toți crezură că primul care va lua cuvîntul, va fi, ca de obicei, cancelarul ; dar Mazarin îi trimisese un memoriu scris de Lyonne, secretarul său, unde erau consemnate principalele puncte ale discuției. Așa că, de data asta,

cancelarul nu se mai putu bucura de plăcerea de a se auzi vorbind. Preferă deci să tacă, scuzîndu-se că era răguşit. În această conferinţă se hotărî, în sfîrşit, să fie aprobat tariful cu pricina, fiindcă Parlamentul socoti că — din propunerile ce i se făcură — poporul n-ar fi chiar atît de dezavantajat. Hotărî totuşi să-l mai modifice, adăugînd că nu va fi valabil decît doi ani, după care Parlamentul îl va interzice ; şi că va interzice totodată şi Curţii Impozitelor să se amestece în treaba asta. Pentru ca regina să le aprobe ceea ce hotărîseră, mai îndulciră puţin lucrurile, aprobînd alte cîteva edicte. Rezolvînd problema banilor, cardinalul fu încîntat, iar regina mulţumită că scăpase de corvoada de a mai merge ea însăşi la Parlament, pentru aprobarea acelor edicte.

Mazarin mai avea pe cap o problemă care nu-l încînta deloc şi despre care Parlamentul aflase, deşi el nu voise să se afle. Mareşalul de La Motte urma să fie judecat de Parlamentul din Grenoble ; numai că mareşalul, ca duce al Cardonnei, pe care răposatul rege i-o dăruise drept răsplată pentru victoriile sale din Spania, şi ca mareşal al Franţei, născut la Paris, cerea să fie judecat de Parlamentul din capitală, refuzînd să răspundă în faţa altor judecători. La cererea sa, Parlamentul din Paris ceruse ca judecata să-i fie transferată în capitală, interzicînd altor judecători să se amestece în această treabă. Regina, înfuriindu-se, îl trimise pe Carnavalet, stegarul gărzilor sale, să-l ia pe sus pe mareşal şi să-l ducă la Grenoble, poruncindu-i totodată episcopului de Renes, fratele mareşalului, să nu se amestece în această treabă. Dar poruncile reginei nu putură fi executate, fiindcă se dovediră a fi împotriva tuturor formelor în vigoare ; ba mai mult, ele ambiţionară Parlamentul Parisului să încline în favoarea mareşalului de La Motte, care profită din plin de clemenţa, de slăbiciunea, sau de mîndria acestui Parlament. Mazarin fu acuzat că nu cunoştea legile ţării, că dădea diverse dispoziţii de care habar n-avea dacă erau legale sau nu ; noroc că, la

cea mai mică rezistență pe care o întîmpina, fie că era înnemeiată, fie că era din rea-voință, bietul cardinal se tulbura numaidecît, iar această tulburare îl determina aproape întotdeauna să trateze lucrurile cu blîndețe și îngăduință. Nu-i era greu să ierte, dimpotrivă : socotind că susținuse destul o afacere necurată, prefera să iasă din încurcătură pe poarta onorabilă a împăciuirii.

Capitolul XVII

1647. — Sosirea la Curte a tinerelor Mancini. — Portretul lor. — Curtenia contelui de Nogent. — Soția sa le prezintă reginei, pe surorile Mancini. — Prefăcuta indiferență a cardinalului, față de nepoatele sale. — Prezicerile mareșalului de Villeroy, în legătură cu ele. — Familia Mazarin, rău văzută la Roma. — Asprimea reginei față de mareșala de Schomberg. — Sosirea în Franța, a landgrafului de Hessa. — Plecarea reginei la Fontainebleau (15 septembrie). — Resentimentele lui Mazarin împotriva doamnei de Motteville. — Regina o consolează. — Dreptatea Anei de Austria. — Evlavia ei îl deranjează pe Mazarin. — Urmările supărătoare ale slăbiciunii ei față de cardinal. — Abilitatea cardinalului. — Acesta îi îngăduie lui Châteauneuf s-o viziteze pe regină, la Fontainebleau. — Gîndurile ambițioase ale lui Châteauneuf. — Lucrurile se restabilesc în armată. — Asediul de la Lens. — Boala ducelui de Anjou. — Regina vine la Paris să-l vadă. — Apoi se reîntoarce la Fontainebleau. — Nădejdea iscată

în sufletele curtenilor, de boala ducelui de Anjou. — Tînărul prinț se însănătoșește. — Discuția plăcută a ducelui de Orléans, cu regina.

Și iată că, în ziua de 11 septembrie, le văzurăm sosind din Italia pe trei dintre nepoatele cardinalului și pe unul dintre nepoți. Două dintre fete și băiatul erau copiii surorii mai mici ai eminenței sale ; cea de a treia fată, aparținînd surorii mai mari a lui Mazarin și se numea Martinozzi.

Cea mai mare dintre surorile Mancini [1] era o brunetă cu chip drăgălaș, în vîrstă de doisprezece sau treisprezece ani. Cea de a doua [2] era foarte brună, avea un chip prelung și o bărbie ascuțită. Ochii îi erau mici, dar vioi, încît te făceau să nădăjduiești că pe la cincisprezece ani aveau să-i dea un oarecare farmec. Dacă țineai seama de regulile frumuseții, era cu neputință, pe atunci, să-i recunoști vreo calitate, în afară de faptul că avea gropițe în obraji. Domnișoara de Martinozzi [3] era blondă. Avea trăsături frumoase și o anumită dulceață în priviri, care te îndreptățea să nădăjduiești că, cu timpul, va deveni într-adevăr foarte frumoasă. Și dacă am fi fost tot atît de buni astrologi pentru a-i putea citi pe chip surpriza pe care i-o pregătea destinul, am fi aflat încă de pe atunci că-i era sortit să ajungă prințesă. Aceste două din urmă nepoate aveau cam aceeași vîrstă, adică nouă sau zece ani.

Doamna de Nogent, la ordinul cardinalului, le aduse la Fontainebleau. Mazarin nu voia să aibă obligații față de nici una dintre persoanele marcante de la Curte, de teamă să nu fie nevoit să le răsplătească. Trată deci toată această afacere, cu indiferență și dezinteres ; curtenii însă, care-l cunoșteau foarte bine, își dădură seama că,

[1] Mai tîrziu a devenit doamna de Mercoeur, ducesă de Vandôme.

[2] S-a măritat cu contele de Soissons.

[3] S-a căsătorit cu prințul de Conti, fratele marelui Condé.

încredinţîndu-şi nepoatele contelui şi contesei de Nogent, îşi alesese exact oamenii de care avea nevoie, pentru că acest conte — care era cel mai mare linguşitor — era în stare să-şi ducă slugărnicia la extrem şi să le primească pe cele trei copile, cu cele mai mari onoruri. La care Mazarin ar fi dat din umeri şi ar fi răspuns :

— Asta-i firea lui ! N-am ce-i face ! şi ar fi rîs împreună cu regina, de acest personaj, aşa cum mai făcuse şi în alte rînduri, cînd îi auzise discursurile umflate şi-i văzuse bufoneriile. Căci, toată viaţa lui, contele de Nogent vrînd să fie pe placul celor mari, întrecuse măsura ; vorbind întruna vrute şi nevrute, stîrnea hazul celor din jur, fiindcă nu spunea niciodată nimic cu miez. Datorită acestui fel de a se comporta, izbutise să adune o avere considerabilă.

Nu exista nobil de la Curte care să se fi bucurat de mai multe avantaje ca el, fie că era tratat cu o familiaritate exagerată, fie că era vorba de distincţii sau bani. Poseda o avere uriaşă, pe care începuse s-o adune încă de pe vremea lui Richelieu, care se străduise din răsputeri să-l înavuţească. Acest mare „cuvîntător de nimicuri" a izbutit — prin linguşeală şi josnicie — să se ridice şi să obţină ceea ce n-ar fi izbutit să obţină nici prin stirpea lui obscură, nici prin meritele pe care nu le avea, nici prin mintea lui mărginită. Cred că singura lui calitate era faptul că nu era răutăcios, căci nu l-am auzit niciodată vorbind de rău pe cineva, indiferent despre cine ar fi fost vorba. Poate că în unele ocazii, dorinţa de a plăcea, l-o fi împins să săvîrşească şi acest păcat ; n-a răsuflat însă niciodată nimic, pentru că dacă nu-i proteja pe cei sărmani, nici nu încerca să le facă vreun rău. Se străduia să se facă plăcut în felul său, şi anume ironizînd totul. Dacă ţi-era greu să-l stimezi, ţi-era şi mai greu să-l urăşti, fiindcă, propriu-zis, n-aveai de ce. Acest flecar fu deci cel care — prin intermediul soţiei sale — îi prezentă reginei pe nepoatele şi pe nepotul lui Mazarin.

Ana de Austria ţinuse să-i vadă chiar în seara în care sosiseră. I se părură drăguţi şi, tot timpul cît îi avu în faţă, nu făcu altceva decît să-i laude. Doamna de Senecé se oferi să-i aducă şi a doua zi, dar află că lui Mazarin nu-i plăcea să fie deranjat. Cînd acest unchi atît de rezervat, de fericit şi de puternic, văzu sosindu-i nepoţii, o părăsi pe regină de îndată ce aceştia intrară în cabinetul ei şi se dusese la el acasă să se culce. După ce copiii o văzură pe regină, fură conduşi la cardinal, care nu le dădu însă nici o atenţie ; dimpotrivă, îi luă peste picior pe cei care fuseseră atît de proşti ca să le dea o asemenea atenţie ; dar, în ciuda acestei nepăsări, avea planuri mari, mai ales în legătură cu cele trei fetiţe. Căci toată indiferenţa lui nu era decît teatru ; de unde putem trage concluzia că, de cele mai multe ori, nu şarlatanii sînt cei care joacă pe scenă piesele cele mai bune. A doua zi, nepoatele fură duse din nou la regină, care le pofti lîngă ea ca să le poată cerceta mai pe îndelete ; mai tîrziu veni şi cardinalul, care nu se arătă mai interesat decît în ajun. Pe urmă, copiii fură prezentaţi curtenilor. Toţi se înghesuiră să-i vadă, fiecare străduindu-se să-i găsească, unii drăguţi, alţii foarte frumoşi, unii isteţi, alţii teribil de inteligenţi ; mă rog, toţi îi copleşiră cu laude din belşug. În vreme ce curtenii nu mai conteneau cu linguşelile, ducele de Orléans se apropie de abatele de la Rivière şi de mine — care discutam împreună lîngă fereastra din cabinet — şi ne spuse încet :

— Uitaţi-vă cîtă lume se înghesuie în jurul bieţilor copii, despre care mă îndoiesc că mai sînt în siguranţă, căci tot privindu-i atîta, cei din jur riscă să-i sufoce !

Chiar în aceeaşi clipă, mareşalul de Villeroy se apropie şi ei şi zise :

— Uitaţi-vă, Monsieur, nişte mici domnişoare, care deocamdată nu sînt bogate, dar care, nu peste multă vreme, vor avea castele minunate şi rente serioase, puzderie de

pietre scumpe și veselă de argint și, cine știe, poate și niște ranguri foarte înalte, în ceea ce privește însă băiatul, care mai are încă mult pînă să se facă mare, s-ar putea să nu facă avere decît pictînd.

De fapt, mareșalul voise să spună că unchiul tînărului Mancini putea să decadă, înainte ca băiatul să ajungă la vîrsta la care să poată căpăta diverse ranguri și favoruri. Fără să bănuiască, profeția lui se adeveri aproape în întregime.

Fetele au devenit niște aristocrate, mult mai mari decît se crezuse; băiatul, într-adevăr, nu se putuse bucura de nimic, fiindcă moartea îl lipsi de favorurile celui care i-ar fi putut aranja o situație, care să-l facă respectat de toată lumea. Unul dintre prietenii mei, italian de origine, mi-a spus, după o bucată de vreme, că cei de la Roma se miraseră foarte tare cînd auziseră cum fuseseră primite rudele cardinalului în Franța, și mai ales de ceea ce li se scrisese, și anume că prinții și marii seniori își puseseră în gînd să se însoare cu nepoatele lui Mazarin. Avînd în vedere situația din țara lor, cît și faptul că nu erau de neam, la Roma n-ar prea fi avut pretendenți, și puțini oameni ar fi dat buzna să le vadă; dar onorurile de care s-au bucurat la Curtea Franței, l-au făcut pe prietenul meu să-și dea seama de situația celui care le era unchi și pe care concetățenii lui nu-l puteau suferi. Aceștia rîdeau cu hohote de poporul nostru care se lăsa cîrmuit de un om pe care ei nu-l iubeau și pe care-l cunoșteau ca pe-un cal breaz, adăugînd că, la urma urmei, era firesc ca francuzii să admire un om despre care nu știau mai nimic. *„Fugga il tetto nativo, chi gloria brama"* [1].

Principesa Palestrina și dona Anna Colonna, care s-au reîntors în Italia foarte curînd după ce-au vizitat Parisul, m-au asigurat că Mazarin le mărturisise, în mare taină, vorbind despre nepoatele sale, că cei mai de seamă prinți

[1] Cine aspiră la glorie, trebuie să părăsească acoperișul sub care s-a născut (it.).

ai tăriri le ceruseră de soții. Cu cîțiva ani mai înainte, le spuseseră prietenilor săi, arătîndu-le niște statui pe care le adusese de la Roma, că acelea erau singurele sale rude pe care dorise să le aducă în Franța ; dar iată, că între timp, își schimbase părerea și-și adusese nepoții, presat și de regină, căreia nu-i putea refuza această favoare. Mazarin era omul ce cîntărea de zece ori un lucru, înainte de a-l face. Socoti deci că era drept să-și ajute neamurile, mai ales că, în felul acesta, își putea spori și mai mult averea. Dacă regii nu încearcă să îngrădească ambiția miniștrilor lor, acești miniștri, zău că n-au nici o vină, dacă în timpul cît dețin puterea, doresc mai mult decît li se cuvine pentru serviciile aduse. E cît se poate de firesc ca omul să vrea mai multă glorie, mai multă fericire, mai multă avere decît are și, cel mai adesea, mai mult decît merită.

A doua zi, la scularea reginei, se întîmplă o dandana destul de neplăcută și de supărătoare, ca să nu mai poată fi uitată toată viața. Ducesa de Schomberg, pierzîndu-și numele de Hautefort — așa după cum am mai spus — renunțase la drepturile sale de primă cameristă a reginei, în schimbul a două sute de mii de livre. Dar cum dorința de mărire e ca un lanț invizibil care-i leagă pe toți curtenii de persoana regelui, pe unii din simpatie, pe alții din interes, și cum prea puțini renunță de bunăvoie la un astfel de lucru, doamna de Schomberg făcu tot ce putu ca să reintre în grațiile reginei, dorind cu ardoare să recîștige familiaritatea de odinioară.

După ce se măritase, doamna de Schomberg, aflîndu-se de cîteva ori singură cu regina, avusese cinstea de a o sluji ; regina îi acceptase cu plăcere serviciile, dar asta nu însemna că ar fi avut vreun drept s-o înlocuiască pe prima cameristă. În ziua cu pricina, fiind de față doamna prințesă de Condé și doamna marchiză de Senecé, doamna de Schomberg voi să se bucure în continuare de același

privilegiu. Atunci regina îi spuse, şi încă destul de aspru, căci vechea prietenie dintre ele dispăruse demult :

— Doamnă, nu vezi că doamna de Senecé e de faţă şi că n-o laşi să-şi îndeplinească atribuţiile ?

Ducesa de Schomberg îi răspunse, destul de repezită, că vedea, şi încă foarte bine ; dar că atribuţia aceasta era de competenţa ei.

Regina, uşor enervată, îi ripostă :

— Atribuţia dumitale, doamnă ? Dar, după ce te-ai măritat, n-ai renunţat la ea în schimbul a două sute de mii de livre ?

— Da, majestate, i-a răspuns doamna de Schomberg, dar încă nu i-am primit ! Iată de ce m-am socotit îndreptăţită să-mi îndeplinesc atribuţiile.

— Ei, bine, doamnă, vei fi plătită ! Sînt destui bani în Franţa, pentru asta ! Şi mai află, doamnă, că e foarte greu să reintri în inima mea, odată ce-ai ieşit !

Profund mîhnită, doamna de Schomberg izbucni în lacrimi ; apoi se ţinu toată ziua scai de regină, plîngînd tot timpul în faţa ei. Procedă astfel, ca nu cumva Ana de Austria să-i căşune vreun necaz soţului ei, pe care ar fi vrut să-l vadă la fel de preţuit şi de stimat ca şi pînă atunci.

Regina, înduioşată, ca să-i mai îndulcească mîhnirea, îi vorbi, ba chiar o şi mîngîie de cîteva ori. Dar, aşa cum mi-a mărturisit mai tîrziu această doamnă, s-a reîntors curînd la ea acasă, cu intenţia de a nu mai pretinde nimic de la regină. S-a mulţumit s-o mai vadă din cînd în cînd, la ceasul la care avea loc aşa-zisul „cerc al reginei". Apoi, după o vreme, fără zarvă şi fără să se plîngă de ceva, ea şi mareşalul de Schomberg plecară în provincie, la reşedinţa lor, ducînd o viaţă liniştită, singura care poate da odihnă minţii şi pace sufletului.

Această întîmplare făcu mare vîlvă la Curte : fiecare — ca de obicei — o comentă după cum îi era firea. Unii o ţinură de rău pe doamna de Schomberg pentru impru-

denţa de a-şi atrage un astfel de necaz ; alţii o acuzară pe regină de o asprime pe care pînă atunci n-o manifestase faţă de nimeni.

După cîteva ceasuri, întrebînd-o pe Ana de Austria ce era cu acea poveste care iscase atîta zarvă, ea mi-a istorisit totul, în amănunt, adăugînd că fusese într-adevăr foarte supărată pentru faptul că doamna de Schomberg o silise, împotriva voinţei sale, să-i pricinuiască acel necaz, avînd în vedere că ei nu-i plăcea să facă rău nimănui ; dar că nu voise să fie înşelată şi că-şi dăduse seama că mareşala procedase astfel, nu ca să-i cîştige prietenia, ci ca să-şi recapete slujba pe care dorea cu ardoare s-o încredinţeze surorii sale, doamna d'Escars, faţă de care regina manifestase întotdeauna o aversiune făţişă. Şi că nu era totuşi drept ca, fiind regină, să fii slujită de oameni care nu-ţi plac. Ducesa de Schomberg mi-a confirmat mai tîrziu aceste lucruri, asigurîndu-mă că dorise din tot sufletul să păstreze slujba de primă cameristă, pentru sora ei.

Cam tot pe atunci, landgraful de Hessa veni să viziteze Franţa. Fu bine primit atît de regină, cît şi de întreaga Curte, nu numai pentru meritele sale, ci mai ales pentru că prinţesa-mamă luase întotdeauna şi în mod constant partea Franţei, nedînd niciodată dovadă nici de vreo slăbiciune, nici că şi-ar fi schimbat gîndurile. Datorită acestei prietenii, trecuse prin mari primejdii şi fusese adesea la un pas de prăbuşire. Teama de o astfel de nenorocire ar fi înfricoşat un suflet mai puţin tare ca al ei ; prinţesa însă avea mult curaj şi era deosebit de inteligentă. Fiul ei era binefăcut dar, din păcate, faţa îi rămăsese ciupită de vărsat. În ceea ce priveşte inteligenţa, socot că nu era nici pe departe atît de isteţ ca generoasa lui mamă, pe care o venera întreaga Europă. Regina îl pofti să stea jos, în faţa ei, şi-i făcu toate onorurile, ospătîndu-l împărăteşte, încercînd să se plătească — cît de cît — de

obligațiile pe care Franța le avea față de fidelitatea acelei ilustre văduve, care-i era landgrafului, mamă.

Dorind să mai schimbe atmosfera, regina plecă din Paris în 15 septembrie, ca să petreacă toamna în acel frumos palat de la Fontainebleau, lăsîndu-l la Paris pe micul Monsieur, care nu era încă pe deplin vindecat și pe care nu avea curajul să-l supună oboselii drumului. Mareșalul de Villeroy — dorind să placă celui care-l făcuse preceptorul regelui — insuflă lui Ludovic dorința de a-l lua cu sine, la Fontainebleau, și pe tînărul Mancini. Regele o rugă pe regină care, la rîndu-i, îl rugă pe cardinal să nu-l trimită încă pe băiat la iezuiți și să-l lase să plece cu regele.

În ajunul plecării reginei, m-am apropiat de cardinal pentru a-i aduce omagiile datorate celui mai de seamă om din regat. El îmi răspunse la amabilitățiile mele, făcînd pe supăratul, fiindcă așa îi era firea, să ne strice întotdeauna buna dispoziție. Îmi spuse că i se adusese la cunoștință că Sarrazin, acel poet dizgrațiat, făcuse — la mine acasă — niște versuri maliționse la adresa reginei. Am fost atît de uluită să aud un astfel de lucru, încît la început, nici nu mi-am dat seama de grozăvia unei asemenea învinuiri. Așa că i-am răspuns rîzînd, că maliționzitatea era ceva mult prea dur pentru o persoană ca mine, care n-aș fi fost în stare să ascult astfel de versuri nici măcar împotriva celor mai crînceni dușmani ai mei, darămite împotriva reginei ; că nici măcar nu merita să răspund la o astfel de învinuire nedreaptă, avînd în vedere că trecuseră patru ani de cînd nu-l mai văzusem pe Sarrazin. Și chiar ăsta era adevărul. Apoi am trecut la alte lucruri pe care aveam să i le spun, fără să fac nici un fel de zarvă în legătură cu acea învinuire nedreaptă.

Se vede că nu nimerisem bine momentul, fiindcă Mazarin, nefăcînd niciodată vreun bine cuiva, simțea o mare plăcere să semene neliniștea în sufletele noastre, urmă-

rind să-i rămînem obligaţi pentru faptul că ne iertă nişte greşeli imaginare. Cînd voia, se pricepea să-i trateze pe oameni cu atîta blîndeţe şi bunăvoinţă, încît era cu neputinţă să nu te simţi încîntat ; cînd ţinea să placă cuiva, se pricepea să ducă de nas pînă şi pe oamenii cei mai greu de înşelat. În ce mă priveşte, favorurile sale erau rare.

După ce m-am întors acasă, am început să mă gîndesc la acea răutate pe care fie că i-o dictase politica, fie unii care urmăreau să mă ponegrească în ochii lui ; mi-am petrecut astfel o bună parte din noapte, burzuluindu-mă împotriva lumii, împotriva ambiţiei şi linguşelii, împotriva slăbiciunii oamenilor faţă de aceste două cusururi. Mi-am zis, în sinea mea : *„Molto avrai, se nulla speri"* [1]. Cum aşa-zisa mea înţelepciune nu izbuti să mă liniştească, m-am dus să mă plîng reginei de nedreptatea ce mi se făcuse ; după ce mă ascultă, socoti că aveam dreptate să fiu mîhnită. Şi, cu toate că avea obiceiul să aprobe tot ceea ce făcea sau spunea cardinalul, de data asta se necăji foarte tare cînd află că el dăduse crezare acestei istorii şi că-mi vorbise despre ea, ca şi cum ar fi fost adevărată. Apoi îmi dădu toate asigurările că va discuta cu el despre acest lucru ; îndrăznesc să cred că a vorbit şi că i-a arătat că acuzaţia pe care mi-o adusese era într-adevăr menită să stîrnească rîsul.

Regina era din fire, destul de bună şi de dreaptă. Nefiind bănuitoare, era uşor de convins şi cînd cineva despre care ea avea o părere bună, era vorbit de rău, îi lua întotdeauna apărarea. În general, era foarte calmă dacă cel în care avea încredere nu încerca s-o facă să-şi schimbe impresia, străduindu-se să-i denigreze pe cei pe care ea îi preţuia. Cînd acesta se încăpăţîna totuşi să rupă gîtul cuiva, ca să poată reuşi, trebuia să-i aducă reginei dovezi temeinice despre infidelitatea celui în cauză. Cum vina mea ţinea doar de imaginaţia cardinalului, m-am convins încă o dată că regina avea un suflet drept

[1] Vei avea mai mult, dacă nu tragi nădejde la nimic (it.).

şi cinstit, atunci cînd cardinalul nu izbutea s-o înşele. Aş mai putea adăuga că nu-i spunea niciodată lui Mazarin nimic despre cei cărora ea le voia binele, ca nu cumva acesta să le căşune vreun rău. Printre cei pe care acesta îi ura şi ar fi vrut să-i alunge de la Curte, au existat destui cărora ea le-a luat apărarea, explicîndu-i bănuitorului cardinal că ea îi cunoştea mai bine decît el şi că, într-adevăr, oamenii n-aveau nici o vină. Cardinalul îi spunea adesea lui Le Tellier (acest ministru mi-a mărturisit-o el însuşi) că evlavia reginei îl cam deranja, pentru că nu accepta decît cu mare greutate să fie de acord cu ceva ce n-ar fi fost pe placul Domnului. Era destul de isteaţă, ca să-şi dea seama ce înseamnă să faci un bine cuiva ; şi dacă ar fi avut puterea să apere întotdeauna acest bine, sigur că penele de scris ale istoricilor n-ar mai fi prididit s-o laude. Din păcate, nu prea avea încredere în propriile sale forţe şi, cucernică cum era, se lăsa lesne convinsă de nepriceperea ei în treburile Statului. Acest sentiment — într-un fel nedrept şi lipsit de raţiune — i-a slujit de minune lui Mazarin să se aşeze mai temeinic în scaun, devenind din ce în ce puternic ; căci dacă regina n-ar fi dat dovadă de atîta modestie, şi poate şi de comoditate, Mazarin ar fi ocupat locul pe care i-l hărăzise răposatul Ludovic al XIII-lea. Dacă ar fi fost pus în situaţia de a se vedea că nu-i este absolut necesar Anei de Austria, Mazarin s-ar fi străduit din răsputeri să merite stima poporului. Dacă s-ar fi temut de proastele oficii pe care unii i le-ar fi adus faţă de regină, sigur că ar fi avut mai mult respect pentru cei care se bucurau de încrederea stăpînei sale. În sfîrşit dacă regina s-ar fi preţuit mai mult şi şi-ar fi susţinut cu mai multă tărie părerile, aşa cum făcea uneori cînd socotea că datoria o obligă la acest lucru, bunele sale intenţii ar fi predominat întotdeauna, determinîndu-l şi pe cardinal să şi le schimbe pe ale sale, mai ales că Mazarin avea destule calităţi, care — călăuzite

de o mînă fermă și sigură — ar fi făcut din el un prim-ministru demn de stima tuturor.

Soarta l-a ridicat deasupra celorlalți oameni, nu numai prin norocul pe care l-a avut, ci și prin superioritatea cunoștințelor sale. Nici unul dintre cei care s-au bucurat de prietenia și de încrederea sa, n-a avut asupra lui aceeași putere pe care au avut-o interesele și planurile sale. Era înzestrat cu o mare experiență în politica externă și era în stare de cele mai iscusite negocieri. Muncea foarte mult, iar politica lui era de un mare rafinament ; era deosebit de dibaci în intrigi ; își atingea întotdeauna scopul, după multe ocolișuri. Nu era nici rău, nici crud din fire. Nu dăduse dovadă chiar de la început de o ambiție nemăsurată, ci dimpotrivă, se lipsise vreme destul de îndelungată de înlesnirile de care toți ceilalți favoriți se bucuraseră chiar din clipa în care fuseseră numiți în funcții. Pe atunci, încă nu poseda nici orașe, nici provincii, nici demnități, nici funcții înalte. Nici măcar lăcomia lui fără margini pentru bani și pietre scumpe, nu fusese încă remarcată. Cei care îl acuzau în acea epocă, că ar fi prea lacom, erau nedrepți. Mulți dintre cei care se învîrteau în jurul lui, îi erau datori nenumărate favoruri ; și mulți dintre aceștia erau mai bogați decît el. Ca bărbat, era destul de plăcut și, în ciuda cusururilor sale, se vorbea despre el ca despre un om extraordinar. Prodigioasa lui putere de muncă uluise pe toată lumea, iar uimitoarele capricii ale soartei sale îl cocoțaseră pe un piedestal foarte înalt. Ar fi putut să se bucure de o mare reputație, căci, vă mărturisesc cinstit, toate veacurile care au trecut, nu știu dacă au dăruit omenirii un om mai mare ca el.

Sosind la Fontainebleau, dădu dovadă de multă ușurință : lăsîndu-se influențat de prietenii săi, admise ca Châteauneuf să vină și s-o salute pe regină. Ceea ce acesta și făcu imediat, în ciuda celor care vedeau în el un rival la putere. Regina îl salută pe acest bătrîn ministru și-l trată cu multă politețe. Dar, din cele spuse, îi dădu de

înțeles că dacă Mazarin n-ar fi insistat, el nu l-ar fi primit, așa că să știe cui îi era de fapt îndatorat. Châteauneuf îi trimise vorbă cancelarului de felul cum fusese primit la Curte și-i mărturisi că dorea din suflet să i se șteargă de pe frunte pecetea de „dizgrațiat", fiindcă nimeni nu mai era împotriva lui ; că era slujitorul cel mai credincios și că-l va asigura el însuși de acest lucru, de îndată ce va avea prilejul să-l întîlnească. Cardinalul — socotind că diferendul dintre acești doi oameni, fusese aplanat — îl pofti pe Châteauneuf la Fontainebleau, înainte de sosirea Consiliului acolo.

Acest exilat fusese odinioară cancelar ; așa că actualul cancelar avea toate motivele să se teamă de o reînnoire a favorurilor sale ; numai că Châteauneuf nu avea această pretenție, fiindcă, pe de o parte, încă nu venise vremea să se gîndească la așa ceva, iar pe de alta, pentru că el nu dorea să fie decît prim-ministru. Dorința de a se afla în vîrful piramidei se înstăpînise atît de tare în inima sa încît, rugîndu-l pe unul dintre prietenii săi să-l salute pe cancelar, îl rugă să-l asigure totodată că nu-i rîvnea cîtuși de puțin locul ; că era obișnuit să comande și nu să asculte de poruncile altora și că, dacă soarta îl va ajuta, își va realiza planul ; adică, cu alte cuvinte, îi mărturisea cancelarului că urmărea să ajungă prim-ministru și, cine știe, poate chiar cardinal ; că dacă visul lui se va realiza, cancelarul n-avea de ce să se teamă că-și va pierde slujba. După cum vedeți, începuse a-și face planuri, înainte de a avea puterea în mînă. Acest om trufaș nici nu putea gîndi altfel ; departe de a fi un om cu judecată și de a se retrage din treburile publice, el își închipuia că ar fi fost rușinos să trăiască fără să se bucure de favorurile celor mari.

După aceste reflecții, ar trebui să vorbesc puțin despre războiul pe care Franța începuse a-l purta cu ceva mai multă glorie decît la începutul campaniei. Ai noștri atacaseră armata dușmană, izbutind s-o pună pe goană.

Căzuseră o mulțime de oameni ; din oastea noastră nu fusese rănit decît Vardes, și încă destul de ușor. Privirile alor noștri se îndreptară spre Ypres ; dar mareșalul de Gassion, din pricina unor încurcături făcute de ștafetele care trebuiau să-l anunțe, nu se afla acolo cu oastea sa. Cardinalul fu foarte nemulțumit de acest lucru, atît de nemulțumit încît ajunse să presupună că Gassion nu venise numai ca să-i facă în necaz lui Rantzau, care propusese cucerirea acestui oraș. Așa că, în loc de Ypres, începură a asedia orașul Lens ; și, ca să cucerească mai repede acest loc întărit, întreaga armată, comandată de cei doi generali care nu se agreau, se îndreptă într-acolo.

În vreme ce războiul continua în Flandra, iar Curtea se distra la Fontainebleau, la Paris, un doctor îi dădu micului Monsieur un purgativ care să-l curețe pe dinăuntru, după fierbințeala pe care-o avusese. Acest leac îi provocă, timp de șase zile, o ușoară durere de burtă căreia, la început, nimeni nu-i dădu atenție, dar care, după o săptămînă, se preschimbă într-o dizenterie foarte periculoasă. La această veste, toată lumea începu să se alarmeze. Dar, de teamă ca vestea acestei boli să nu-i bucure pe prinții de sînge și să nu aibă cine știe ce urmare neplăcută, nu-i spuse nimeni nici reginei, nici cardinalului, că boala copilului era foarte gravă. Iată însă că într-o seară regina primi un curier care-i aduse vestea că micului prinț i se luase sînge, ceea ce însemna că încă mai avea fierbințeală. Cum dragostei unei mame nu-i poți ascunde răul copilului ei, fluturîndu-i prin fața ochilor vălul zîmbetelor forțate, ea strigă imediat că voia să plece la Paris să-și vadă băiatul, să-i insufle curaj și să-i spună că-l va vindeca de orice boală. Aceste vorbe iscară zvonul că întreaga Curte pleca la Paris, fiindcă prințul era pe moarte. Cardinalul — care plecase de la regină mai înainte ca ea să fi primit această veste — veni a doua zi dimineață, imediat ce aceasta se trezi, ca s-o mustre pentru

ceea ce spusese în ajun, explicîndu-i, cu o mutră încruntată, că zvonul care-i ajunsese la ureche putea avea urmări dintre cele mai primejdioase. Mai adăugă apoi că, spre binele Statului, trebuia să-şi ascundă mîhnirea ; că, mai mult ca sigur, această veste avea să se răspîndească în întreaga Franţă şi că toţi nemulţumiţii îşi vor spune, probabil, că micul Monsieur îşi şi dădea sufletul.

Regina primi această lecţie usturătoare, cu blîndeţea care o caractezira, spunîndu-i cardinalului că avea într-adevăr dreptate, dar că zvonul nu va avea nici o urmare, fiindcă Domnul va avea grijă de fiul ei ; şi că, dacă va îndura groaznica nefericire de a-l pierde, această veste nu va avea nici un fel de urmare, nici mare, nici mică. Urmînd deci sfatul cardinalului, nu mai plecă la Paris ; în următoarele două zile, toţi curierii care sosiră din capitală, îi spuseră că prinţul se simţea mai bine ; la fel îi spuseră şi gentilomii care veneau de la Paris. Nouă, însă, ne mărturisiră în şoaptă, că micul Monsieur era grav bolnav ; că avea febră foarte mare şi scaune cu sînge. Scrisorile medicului Vautier confirmau acelaşi lucru. Şi totuşi, el o asigura mereu pe regină, în încheierea scrisorilor sale, că prinţul se simţea mai bine şi că boala mergea spre vindecare. Regina care — cu bunul simţ care o caracteriza — nu pricepea cum un copil putea să aibă fierbinţeală şi diaree cu sînge, fără să se afle în primejdie, se hotărî — în pofida regulilor disimulării practicate de regi — să plece pentru două zile la Paris. Trebuia să se ducă, fiindcă în capitală lumea începuse să murmure că nu se afla acolo.

Doamna ducesă de Orléans, urmărind acelaşi efect politic, procedă cu totul contrar. Ca să-i arate reginei că nu socotea periculoasă boala micului prinţ, renunţă la lenea care o caracteriza şi părăsi Parisul, venind la Fontainebleau, unde se afla soţul ei, cu intenţia însă de a o vizita pe regină. Întîlnindu-se cu ea pe drum, se reîntoarseră amîndouă la Paris. Aici, ducesa o vizită de cîteva ori pe

regină, la Palatul Regal, nu atît din politeţe, cît mai mult din curiozitatea de a afla în ce stare se mai afla bolnavul, căci n-o iubea din cale-afară pe regină.

Regina se întristă, cînd îl văzu pe micul Monsieur, căci starea lui nu numai că o îngrijora, dar o şi mîhni profund. Cînd o văzu, micul prinţ se agăţă de gîtul ei şi o îmbrăţişă îndelung, nebun de bucuria şi de plăcerea de a o vedea. În ciuda gravităţii bolii, îi spuse o mie de nimicuri copilăreşti, fapt ce demonstra că boala nu-i răpise vioiciunea de spirit. Prezenţa mamei sale îi făcu bine ; chiar în aceeaşi zi, răul scăzu simţitor. Cum cele două zile pe care regina făgăduise că le va petrece alături de el, trecuseră, Ana de Austria începu a se pregăti de plecare, vrînd să se reîntoarcă la Fontainebleau, unde-l lăsase pe rege, plîngînd. Micul Monsieur, chemă pe una dintre slujitoarele sale şi-o întrebă, în mod confidenţial, dacă ea socotea că ar face bine s-o roage pe regină să mai rămînă cu el, o zi. Femeia îi răspunse că da.

— Eşti sigură ? o întrebase el. Căci aş fi cumplit de supărat dacă m-ar refuza !

Aflînd despre dorinţa fiului ei, regina se apropie de el şi-l determină, pe ocolite, să-şi formuleze rugămintea, pe care i-o acceptă pe loc. Trecînd şi cea de a treia zi, ea îşi părăsi băiatul cu încrederea fermă că mergea spre bine deşi încă nu se afla în afară de orice pericol.

Ajungînd la Fontainebleau, ea spuse tuturor că fiul ei se simţea bine. Mie însă îmi mărturisi că acest „bine" nu era deloc în măsură s-o liniştească, deşi medicii o asiguraseră că boala nu mai prezenta nici un pericol. Regina se temea să nu-şi piardă copilul, pe care-l iubea ca pe ochii din cap, atît fiindcă era nespus de drăgălaş, cît şi pentru faptul că, într-un astfel de caz, ducele de Orléans devenea moştenitorul prezumtiv al tronului, şi nu mai ocupa un locşor oarecare, în timpul regenţei. Toţi însă arătau nişte chipuri cum nu se poate mai zîmbitoare, deşi

fiecare din motive diferite : regina, care era disperată să nu-şi piardă fiul, făcea pe vesela ; ducele de Orléans, care se şi consolase cu ideea că-şi va pierde nepotul, nu cuteza s-o facă pe întristatul, de teama de a nu fi bănuit că se preface ; era însă atît de obsedat de dorinţa de a deveni moştenitorul prezumtiv al Coroanei, încît nu mai cuteza nici să rîdă, nici să se bucure. Nu mai văzusem Curtea atît de sobră decît în primele zile ale regenţei. Mulţi şi vedeau schimbîndu-li-se soarta, datorită acelei morţi premature, alţii veneau special de la Paris ca să vadă cu ochii lor ce se întîmpla la Fontainebleau şi cam ce mină aveau cei de acolo.

Cum oamenilor le plac — cum e şi firesc — noutăţile, tuturor li se păru că puterea cardinalului se micşorase ; că regina, nemaiavîndu-l decît pe rege, devenise mult mai slabă şi că puterea ducelui de Orléans crescuse simţitor. Această schimbare era pe placul multor curteni, fiindcă majoritatea dintre ei erau mult mai ataşaţi ducelui de Orléans şi prinţului de Condé decît cardinalului. Căci Mazarin era urît pentru zgîrcenia lui cumplită, în timp ce dărnicia ducelui îi făcea pe unii fanatici să spere că Franţa le va cădea pradă lor. Dealtfel, era de datoria lui Mazarin să fie avar în unele situaţii, să nu dea iama în finanţele Statului şi să ţină bine în mînă hăţurile Statului ce-i fusese încredinţat, în numele unui rege minor, a cărui avere n-avea voie s-o risipească.

Prinţii, dimpotrivă — dacă s-ar fi lăsat călăuziţi de maximele lor — ar fi risipit totul, fie pentru a deveni puternici şi a fi în stare să ţină piept regelui, cînd acesta avea să devină major, fie pentru a-şi spori numărul supuşilor şi a le cumpăra încrederea. Avînd în vedere toate aceste motive, numeroase persoane înclinau de partea lor, pentru că există puţini oameni cu judecată, îndatoritori şi statornici în ceea ce priveşte fidelitatea pe care trebuie s-o manifeste faţă de stăpînii lor. Dar iată că

Cel-de-Sus își bătu joc de ei, și-l ajută pe micul Monsieur să se vindece.

Cînd, în sfîrșit, regina se liniști, ducele de Orléans venind s-o vadă, intră în cabinetul ei, unde o găsi, împreună cu domnișoara de Beaumont și cu mine. Aflîndu-se într-o dispoziție sufletească bună, regina rîse și glumi pe seama multor lucruri pe care le auzise în legătură cu boala fiului ei ; ducele îi ținu hangul, vorbind despre vindecarea tînărului prinț și mărturisindu-i că avea o stimă profundă pentru evlavia ei ; că Cerul o copleșise cu tot ceea ce se rugase să-i dea, că era sănătoasă, grasă și frumoasă, că totul îi mergea din plin și că toate dorințele i se împliniseră. Că, în ceea ce-l privea, lucrurile nu mergeau deloc bine ; că soția lui, Madame, era veșnic morocănoasă și bolnavă, că nu avusese pînă atunci decît fete și nici un băiat și că, dacă va deveni vreodată evlavios, va lua pildă de la ea. Regina îi răspunse veselă, și discuția, în acea seară, fu cum nu se poate mai plăcută. Dacă e să spun adevărul, apoi trebuie să mărturisesc că în primii ani ai regenței ducele de Orléans s-a împăcat foarte bine cu regina.

Capitolul XVIII

5 octombrie. — Moartea mareșalului de Gassion în asediul de la Lens. — Stima pe care a inspirat-o tuturor. — Moartea lui La Feuillade. — Neînțelegerile dintre marele Condé și mama sa. — Prințul de Galles îi vizitează

pe rege şi regină, la Fontainebleau. — Reîntoarcerea Anei de Austria, la Paris. — Balul dat în cinstea landgrafului din Hessa. — Cucerirea oraşului Dixmunde de către duşmani. — Motivul urii lui Mazarin faţă de Gassion. — Mareşalul de Gramont îl înlocuieşte pe prinţul de Condé, în Catalonia. — Perfida răzbunare a lui Don Juan de Austria. — Această răzbunare duce la revolta oraşului Neapole. — Regele se îmbolnăveşte (în 10 noiembrie) de vărsat. — Ana de Austria e mult mai neliniştită din pricina acestei boli decît fusese din pricina bolii micului duce de Anjou. — Pericolul în care s-a aflat regele : mîhnirea cumplită a reginei. — Calităţile tînărului rege. Vindecarea sa. — Atitudinile cu totul diferite ale ducelui de Orléans şi ale prinţului de Condé în timpul bolii regelui. — Mazarin izbuteşte să-l atragă pe abatele de La Rivière de partea sa. — Regina are febră. — Masacrarea, de către napolitani, a şefului lor, Toralte. — Ambasadorul Franţei le făgăduieşte ajutor, în numele regelui său. — Ei îl cer ca şef pe ducele de Guise. — Firea plină de cavalerism a acestui prinţ. — Domnişoara de Pons visează să ajungă regină a Neapolelui. — Fericita debarcare a ducelui de Guise, în acest oraş. — Entuziasmul napolitanilor faţă de duce care cucereşte oraşul Averse. — Ana de Austria petrece Crăciunul la Val-de-Grâce. — Vindecarea regelui readuce la Curte doamnele care plecaseră ca să nu se molipsească. — Proasta stare de spirit de la sfîrşitul anului 1647.

Luînd parte la asediul de la Lens, mareşalul de Gassion fu rănit la cap de o salvă de muschete ; în 5 octombrie muri din pricina acestei răni. Primi moartea cu multă resemnare, ceea ce dovedi încă o dată curajul şi noblețea firii sale. A fost regretat de întreaga oştire, dar mai ales de ofiţerii şi trupele armatei sale. Pînă şi cel din urmă soldat şi-a manifestat durerea. Fusese fiul unui preşedinte

al Parlamentului din Pau. Îmi povestise el însuşi — deşi nu prea venea la Curte, aşa că nu l-am putut cunoaşte prea bine — că plecase de acasă de la cincisprezece ani, ca să se angajeze în armată, renunţînd la roba de magistrat şi la studii, neavînd în buzunar decît douăzeci sau treizeci de soli. Mi-a mai spus că plecase în picioarele goale, cu pantofii în vîrful unui băţ şi că trăise din mila publică, pînă ce ajunsese la oaste, unde se înrolă imediat. Acolo îşi îndeplini atît de strălucit datoria şi săvîrşi atîtea acte de curaj, încît ajunse mareşal al Franţei, fără a primi din partea favoriţilor Curţii nimic altceva decît laude. Răposatul cardinal de Richelieu îl preţuise foarte mult, spunînd despre el că se asemuia cu Bertrand Du Guesclin, cu singura deosebire că nu era atît de grosolan ca acela.

Curtea nu-l regretă, deşi regele pierduse în persoana lui pe unul dintre cei mai viteji şi mai iscusiţi căpitani. Mazarin îl urîse, fiindcă Gassion nu se împăcase deloc cu mareşalul de Rantzau, pentru care el avea o adevărată slăbiciune, fiindcă-i era foarte ataşat. Rantzau era şi el un bun soldat, dar totodată şi un mare beţiv, iar acest cusur era atît de supărător, încît îi umbrea toate celelalte calităţi. Curtea îl trimise pe Comminges — din partea regelui — să preia oastea lui Gassion, pentru a linişti spiritele şi a îndemna trupele fostului mareşal s-o slujească pe majestatea sa, cu aceeaşi credinţă ca şi în trecut. La Feuillade fusese şi el ucis în acelaşi asediu. Era un om de valoare şi moartea lui îi mîhni profund pe toţi prietenii săi, care aveau pentru el o stimă deosebită. Muri creştineşte, rostind de mai multe ori o frază, care arată cît de deşartă e vanitatea omenească : „O, Doamne, după ce-am alergat eu toată viaţa ?“

Prinţul de Condé se mai afla încă în Catalonia, aşteptînd, plin de nerăbdare, ordinul de a se reîntoarce. Doamna de Condé-mama nu se afla la Curte, din pricină că fiica sa, doamna de Longueville, tocmai născuse, aşa că rămăsese alături de ea, la Paris ; dar iată că în 6 octombrie,

prințesa de Condé sosi la Curte, aducîndu-l cu sine și pe prințul de Conti, fiul ei cel mic, care era slăbiciunea ei. Interesul — care pune capăt și celor mai strînse prietenii — o făcuse să se certe cu fiul ei mai mare. Prințul de Condé îl păstrase lîngă sine — împotriva dorinței mamei sale — pe președintele Peraut, intendentul răposatului ei soț, pe care ea îl ura cumplit. Omul acesta izbutise să se vîre pe sub pielea fiului ei, convingîndu-l că mama sa îl urîse întotdeauna, dar că el îl va sluji cu tot atîta credință, cu cîtă îl slujise și pe răposatul lui tată, spunîndu-i că n-avea nevoie de bani și că nu dorea nimic altceva decît să-l slujească, așa cum îi făgăduise tatălui său, pe patul de moarte, și că un fiu atît de înțelept ca el trebuia să țină seama de ultima rugăminte a tatălui său. Așa că prințul de Condé îl păstră lîngă sine pe Peraut, în ciuda lacrimilor și protestelor mamei sale, slujindu-se mai apoi de el, în diverse ocazii.

Și iată că prințul de Galles veni și el la Fontainebleau, să-i vadă pe rege și pe regină. În cinstea lui avură loc baluri, plimbări și comedii. Prințul se schimbase mult și arăta foarte bine. Situația lui, demnă de milă, făcea să fie privit de toți, cu simpatie și cu compasiune. La început, tînărul prinț manifestă o oarecare slăbiciune față de doamna de Châtillon, ceea ce fu de bun augur pentru el, fiindcă era cam greu de cap și pe deasupra și puțin bîlbîit. Din acest punct de vedere, semăna leit cu tatăl său, regele Angliei, care — așa cum am auzit — era și el cam bîlbîit, și cu bunicul său, care era și mai bîlbîit. Regele nostru și el încercară să se împrietenească, deși lucrul acesta nu fu chiar atît de ușor, fiindcă amîndoi erau încă foarte timizi și nu aveau acea siguranță de sine pe care ți-o dă frecușul cu oamenii, legătura cu lumea. Ludovic al XIV-lea, care era plin de farmec, deși încă foarte tînăr, părea destul de înalt pentru vîrsta lui. Avea o privire de om matur, plină de seriozitate, care-i dădea un aer foarte demn. Era atît de prudent, încît mai mult tăcea decît vor-

bea, de teamă să nu spună ceva ce nu s-ar fi cuvenit. Prințul de Galles tăcea și el : dar cum erau totuși amîndoi foarte tineri și deci destul de puțin ceremonioși, pînă la urmă se împrieteniră.

După această viztă, regina se hotărî să părăsească reședința de la Fontainebleau și să se reîntoarcă la Paris, unde micul Monsieur încă se mai resimțea de pe urma bolii pe care o avusese. Ducele de Orléans — care avea gută — plecă cu cîteva zile mai înainte, foarte stînjenit de boala sa. Cardinalul, care în acea epocă era sănătos tun și era putred de bogat, dădu un ospăț magnific în cinstea doamnei prințese de Condé și a tuturor favoriților săi. Ospățul acesta îi făcu prințesei o plăcere fără margini, mai ales că fu agrementat cu multe și diverse distracții.

Ajungînd la Paris în 17 octombrie, regina îl găsi pe micul Monsieur atît de schimbat din pricina bolii și atît de slab, încît părea aproape desfigurat. Niciodată n-avea să mai fie copilul frumos care fusese înainte de a se îmbolnăvi. Dar cum nu se mai afla în primejdie, regina se hotărî să dea un bal în cinstea landgrafului, ca să-i poată prezenta frumușețile de la Curtea sa. Prințul palatin, fiul regelui Boemiei, stabilit în Franța, și prințul Robert, fratele său, care se afla la Curtea prințului de Galles — cu care cei doi aveau cinstea de a se înrudi — nu luară parte la acest bal, din motive de protocol.

Cum războiul de la granițele țării era destul de blînd, dușmanii puseră capăt acestei campanii, cucerind orașul Dixmunde. Mareșalul de Rantzau avusese de gînd să ajute acel oraș ; dar cînd ajunse la doi pași de el, orașul tocmai se predase ; și cum lingușeala își croiește drum peste tot, ofițerii începură să-l ponegrească pe răposatul mareșal de Gassion, spunînd — ca să-i facă plăcere celui ce-i supraviețuise — că era vinovat că-și pierduseră vremea cu asediul orașului Lens, unde bietul mareșal își pierduse viața, făcînd astfel jocul dușmanului, care nu urmărise

decît să le distragă atenţia şi să cucerească oraşul Dixmunde, mult mai important decît Lensul, atît prin poziţia lui cît şi prin numărul mare de trupe care se aflau în acel oraş. Dixmunde era comandat de Clanleu, căruia ducele de Orléans abia îi dăruise acest oraş. Se pare că numele său era de rău augur pentru oraşele care-i erau date în grijă, fiindcă mai înainte pierduse Mardickul, pe care îl predase duşmanului, chiar în clipa în care apăruseră trupele regelui.

Arhiducele oferise şase mii de scuzi celui care ar putea apăra Lensul, ca să mai reziste încă două zile şi acesta fusese motivul pentru care Gassion îşi pierduse viaţa, umplîndu-i de bucurie atît pe unii dintre compatrioţii săi, care-l urau, cît şi pe spanioli. Bucuria aceasta nu scăzu însă cu nimic gloria marelui general : căci bucuria spaniolilor dovedea cît de mult se temuseră de el, iar bucuria lui Mazarin şi a acoliţilor săi — care nu-i diminua cu nimic prestigiul — dovedea cît de mult îl urîse cardinalul. Căci într-una din zile, Mazarin îi trimisese lui Gassion una din acele scrisori ale sale prin care îi poruncea să facă nu ştiu ce lucru, cu care Gassion nu fu de acord. Ba, după ce citi scrisoarea, o făcu mototol şi o aruncă, spunînd cu glas tare că Mazarin ţinea s-o facă pe generalul, deşi habar n-avea de treburile militare. Această izbucnire a fost de ajuns pentru a se face urît de un ministru care pretindea ca toţi cei care comandau oştile regelui să-l respecte, nu aşa cum proceda acel gascon încăpăţînat.

Prinţul de Condé — după ce cîştigă cîteva mici bătălii fără importanţă şi împiedică un asediu pe care-l puneau la cale spaniolii, părăsi Catalonia şi veni la Curte, lăsîndu-l, pentru scurtă vreme, în locul său, pe mareşalul de Gramont. Dealtfel, se aştepta sosirea cardinalului d'Aix, fratele cardinalului Mazarin, care fusese numit vicerege în acea provincie.

Tot pe atunci, Curtea află vestea că don Juan de Austria, tînărul bastard al regelui Spaniei, fusese trimis

de tatăl său la Neapole, ca să-i pedepsească pe răzvrătiți. Sosind în acest regat, el le făgădui pacea, spunîndu-le că nu venise acolo decît ca să-i împace cu regele său. După care, puse mîna pe cîteva mari castele din oraș și urmă exemplul ducelui de Alba, cel ce executase cu strășnicie ordinele ce-i fuseseră date împotriva flamanzilor. Acest prinț, dorind să-și slujească tatăl, cu același zel, îi pedepsi cu aceeași asprime pe napolitani. Lipsa de cuvînt a lui don Juan făcu să se răzvrătească întregul regat ; imediat i se aduse la cunoștință Anei de Austria că, în Neapole, fuseseră uciși mai bine de cincisprezece mii de oameni. Mîniați, napolitanii se năpustiră asupra armatei spaniole, pe care aproape că o spulberară, plătind și ei cu aceeași monedă înșelătoria lui don Juan. Pățania spaniolilor și fățărnicia lor îl bucurară grozav pe cardinal, fiindcă acesta era aproape sigur că lucrurile vor avea urmări care puteau fi foarte avantajoase pentru Franța, așa că era hotărît să profite de ele.

În 10 noiembrie, regele — care nu suferise niciodată de nimic — se plictisi brusc de comedie, spunîndu-i reginei că nu se simțea bine și că-l dureau șalele. Toți crezură că era vorba de ceva trecător ; dar a doua zi îl cuprinse o fierbințeală mare ; regina se sperie ca nu cumva să se fi îmbolnăvit de friguri. Trimiseră de îndată un curier la ducele de Orléans — care se afla la una din reședințele sale — pentru a-l înștiința de starea în care se afla regele. După două zile, medicii văzură că era vorba de vărsat ; regina își mai veni un pic în fire, fiindcă se speriase să nu fie vorba de ceva mult mai rău. Chiar în aceeași zi își părăsi apartamentul, instalîndu-se în odaia regelui. Cum fierbințeala sporea, neliniștea reginei creștea și ea, cu atît mai mult cu cît nici unul dintre medici nu-i putea da nici o speranță. Toate fetele tinere care se pretindeau frumoase, precum și cele care nu suferiseră de această boală, părăsiră Palatul Regal. Cred că am fost singura care, deși tînără, nu m-am îndurat s-o părăsesc

pe regină, cînd se afla la ananghie. Mărturisesc că a trebuit să fac unele eforturi asupra propriei mele persoane, ca să pot da dovadă de un asemenea zel ; căci deşi avusesem vărsat, era un lucru destul de obişnuit să te îmbolnăveşti şi a doua oară ; în plus, sora mea nu avusese niciodată vărsat şi se putea molipsi foarte uşor, prin mine. Dar cerul s-a îndurat de noi şi ne-a ferit să ne îmbolnăvim.

Micul Monsieur, încă nerestabilit şi foarte slăbit după boala pe care-o avusese, fu repede trimis la Mauroi, intendentul finanţelor, a cărui casă, aflată la doi paşi de Poarta Saint-Honoré, era aşezată în aer curat şi se afla destul de aproape de Palatul Regal. De data asta, regina — lăsîndu-se pradă sentimentelor sale — nu mai ascunse boala regelui, dovedind, în felul acesta, că îl iubea mult mai mult pe fiul cel mare decît pe cel mic. Căci el îi fusese dăruit de pronia cerească, după mii de rugi zadarnice, cînd nici măcar nu cuteza să mai spere că ar putea deveni mamă. Acest copil o salvase din situaţia precară în care se afla din pricina persecuţiilor lui Richelieu. Datorită lui, devenise regentă şi apoi el fusese primul care-i trezise instinctul matern, aşa încît micului Monsieur nu-i mai dăruise decît o parte din dragostea ei, pe care orice mamă o are adînc înrădăcinată în inimă. Am observat atunci că începutul acestei boli o impresionase cu mult mai mult decît întreaga boală a micului Monsieur, boală care fusese foarte grea şi foarte lungă. Fiindcă atunci nu-şi întrerupsese nici o clipă ocupaţiile obişnuite, la Fontainebleau ; nu se revoltase cîtuşi de puţin împotriva politicii pe care i-o impusese Mazarin în legătură cu boala micului Monsieur şi nu fusese tulburată decît atunci cînd aflase că copilul era în primejdie. De data asta însă, suferi cumplit ; boala regelui aproape că o îmbolnăvi şi pe ea ; durerea din suflet i se citea cum nu se poate mai limpede pe faţă. Niciodată n-am văzut-o atît de schimbată într-un interval de timp atît de scurt. După două sau trei zile,

se mai liniști un pic, fiindcă fierbințeala regelui scăzu dintr-o dată și vărsatul ieși, în sfîrșit, la iveală. Pînă în cea de a unsprezecea zi a bolii, regele nu-i mai prilejui reginei o stare de neliniște și de durere ca aceea prin care trecuse în primele zile ale bolii fiului ei. Sigur că suferea văzîndu-l bolnav ; dar cum era o boală pe care o făceau mai toți copiii, și începuse a se consola cu gîndul că băiatul își va pierde frumusețea, dar că va trăi. În 21 ale lunii, către ora nouă dimineață, în vreme ce regina se afla la Notre Dame, la slujbă, regele se simți dintr-o dată, rău ; fierbințeala îi crescu brusc, își pierdu cunoștința și rămase leșinat trei sferturi de ceas. Cînd se întoarse de la slujbă și-l găsi în această stare, regina simți un asemenea junghi în inimă, încît puțin a lipsit să nu-și dea duhul. Toată ziua, cît regele a fost în pericol de moarte, regina a plîns cu hohote. Ducele de Orléans n-a părăsit-o o clipă, ceea ce i-a sporit suferința, fiindcă nu voia să-și arate durerea și să plîngă în fața lui. Abia către miezul nopții regele se simți ceva mai bine. Dar, a doua zi dimineață, boala se înrăutăți și mai tare. Duminecă, în cea de a paisprezecea zi a bolii, regele se simțea atît de rău, încît medicii așteptau, din clipă în clipă, să se prăpădească, pentru că — începînd din cea de a unsprezecea zi, cînd leșinase — vărsatul se ascunsese și bubele dispăruseră. Deși i se luase de patru ori sînge, fierbințeala nu-i scădea deloc. Ea era atît de mare, încît îi uscase pielea și nu îngăduia bolii să-și urmeze cursul ei firesc. Toată ziua aceea, regina avu impresia că se sufocă ; cum nu mai avea lacrimi să plîngă, își închisese durerea în sine, suferind îngrozitor. Această suferință o făcu să îndure tot ceea ce dragostea nestăvilită și spaima pot insufla unui suflet dominat de o patimă oarbă. Deși de data asta nu mai izbutea să se stăpînească — așa cum făcuse în timpul bolii micului Monsieur — era atît de îndurerată, încît părea, fără să vrea, sobră și reținută, tăind astfel orice elan celor care se bucurau de nenorocirea ei. Dar cum în

orice om există un prag al rezistenței, dincolo de care dacă treci, te prăbușești, în acea zi, în timp ce veghea la căpătîiul fiului ei, Ana de Austria leșină. Seara tîrziu, după ce se retrase în odaia ei, neavînd alți martori decît pe cardinal, cîteva doamne de onoare și pe mine, regina dădu frîu liber lacrimilor, plîngînd îndelung și cu hohote. Cînd am văzut-o în acea stare, am îndemnat-o să se vîre în pat, ceea ce a și făcut ; dar nu-și putea găsi cu nici un chip liniștea. În sfîrșit, către miezul nopții, Cerul îi redădu copilul, care-i era mai drag ca lumina ochilor și a cărui viață era atît de necesară țării. Fierbințeala scăzu, vărsatul își făcu din nou apariția, apoi boala începu a da îndărăt, pînă ce regele se vindecă. Spaima reginei odată trecută, ca ne mărturisi că în acele zile își dăduse foarte limpede seama că, dacă l-ar fi pierdut pe rege, nici ea n-ar mai fi putut trăi ; că oricît s-ar fi străduit să se supună vrerii Celui-de-Sus, durerea totuși ar fi răpus-o.

În tot timpul bolii, regele arătă multă blîndețe și bunătate față de toți cei care-l îngrijeau sau veneau să-l vadă ; vorbea frumos cu cei care-l slujeau, le spunea lucruri spirituale și politicoase, îndura cu răbdare toate încercările la care-l supuneau medicii și înghițea toate leacurile pe care i le dădeau aceștia. Regina primi atîtea dovezi de dragoste din partea lui, încît se simți profund mișcată ; regele o chema tot timpul lîngă el și o ruga să nu-l părăsească, mărturisindu-i că atunci cînd stătea lîngă el, parcă se simțea ceva mai bine. De asemenea, regina ne mai asigură că nu se temuse atîta că-l va pierde, pentru că era rege, ci pentru că era fiul ei, pe care-l iubea ca pe lumina ochilor, și încă un fiu plin de calități, bun și cuminte. E adevărat, nu văzusem la el nici una din acele încăpățînări care sînt atît de caracteristice mai tuturor copiilor. Potolit și ascultător, făcea întotdeauna ce-i spunea regina. Am observat adesea, cu mare mirare, că în timpul jocurilor și distracțiilor regele-copil nu rîdea

aproape niciodată. Cei care se bucurau de cinstea de a se afla în preajma lui, spuneau adesea că avea în el ceva regesc ; cînd avea cîte o mică dispută cu fratele său, aşa cum li se întîmplă, în mod firesc, tuturor copiilor, regina ţinea întotdeauna să fie ascultat, dorind cu ardoare să fie respectat, tot atît de mult pe cît îl iubea ea. Sentimentul acesta de măreţie pe care i-l insufla tot timpul mama sa, nu era cîtuşi de puţin primejdios, avînd în vedere candoarea tînărului rege, care te făcea să tragi nădejde că va fi un monarh tot atît de înţelept ca şi Solomon şi că, în timpul domniei sale, ţara va prospera, cum nu mai prosperase niciodată pînă atunci.

Cum regele începu a se simţi din ce în ce mai bine, regina îşi regăsi şi ea liniştea de odinioară. Curtea, odată cu sosirea prinţului de Condé, căpătă o nouă strălucire, fiindcă acesta adusese cu sine o mulţime de nobili. Prinţul — care aflase că regele fusese la doi paşi de moarte, îşi întîrziase cît mai mult cu putinţă reîntoarcerea la Curte, ca nu cumva să pară că se grăbeşte să se întîlnească cu Monsieur, să-şi împartă puterea între ei. Întîrziase deci în mod deliberat, deşi regina îi trimisese mai mulţi curieri, rugîndu-l să vină mai repede. Doamna prinţesă de Condé se lăuda în mod public că ea şi întreaga familie erau total dezinteresaţi în ceea ce privea treburile Statului, adăugînd totodată că regina avea memorie bună şi nu uita niciodată nimic ; afirmînd aceste lucruri, prinţesa de Condé voia de fapt, să-i reproşeze lui Monsieur că, în vreme ce nepotul său se aflase la un pas de moarte, el se dusese la masa pe care o dăduse în cinstea sa unul dintre slujitorii săi şi că ascultase cu plăcere unele profeţii în legătură cu apropiata sa grandoare [1]. Aflînd de

[1] Monglat este mult mai explicit asupra acestui punct : „În timpul bolii regelui — spune el — au avut loc la Curte nenumărate intrigi, pentru că cei care-i erau apropiaţi ducelui de Orléans, îi arătară că — murind regele — regenţa Anei de Austria înceta şi că, pînă la încoronarea micului Monsieur, trebuia instituită o altă

povestea cu masa, regina se supărase atît de tare, încît nu se putuse abține să nu manifeste o oarecare răceală față de ducele de Orléans, dar care n-o ținu mult. Bucuria pe care o simți, văzîndu-și fiul vindecat, fu atît de mare, încît uită de masa ducelui de Orléans. Dealtfel, acest prinț se purtase tot timpul atît de frumos, încît aveai impresia că regele nu-i era nepot, ci propriul său fiu, iar ea nu-i era cumnată, ci soră. Lucrul pe care-l observase toată lumea, era marele respect pe care Monsieur îl purta acum și regelui, și reginei.

Cardinalul Mazarin își luase toate precauțiile necesare pentru a preîntîmpina necazul care-o pîndea pe regină : se strădui din răsputeri să-l atragă de partea lui pe abatele de la Rivière, pe care-l instrui să-l sfătuiască pe Monsieur să nu întreprindă nimic, în caz că regele va muri. Căci, cum ar fi trebuit s-o aleagă din nou pe regină în Consiliul de regență și cum ea nu mai era tot atît de simpatizată ca pe vremuri, sigur că ducele de Orléans și-ar fi ales pentru sine, cum era și firesc, partea leului. În acest scop, îi promise noului său favorit pălăria de cardinal și-l mai ademeni și cu făgăduiala că-i va asigura un loc în guvern. Nu omise nimic, pentru a-i suci capul bietului abate și a-l determina să-l convingă pe ducele de Orléans să facă ceea ce dorea Mazarin. Dar interesul reginei, de astă dată opus celui al ducelui de Orléans, și pe care slujitorii Anei de Austria îl socoteau îndreptățit,

regență, în care ducele trebuia să aibă rolul principal. Ei îi mai spuseră că i-ar fi foarte ușor să realizeze acest lucru, întrucît regina nu mai era iubită de popor, cum fusese, fiindcă ura pe care toată lumea i-o purta lui Mazarin se răsfrîngea și asupra ei ; că Ana de Austria pierduse simpatia tuturor supușilor săi, care-și schimbaseră buna părere pe care-o avuseseră despre ea. Vorbiră despre această nouă regență, ca și cum ea ar fi fost aievea ; ba, într-o seară, la palatul Luxembourg (reședința lui Monsieur), îi traseră un chef pe cinste, anticipînd acest eveniment, chef la care ducele de Elbeuf bău zdravăn în sănătatea noului regent, urmat de toți mesenii. Dar vindecarea regelui, puse capăt tuturor acestor nădejdi deșarte." (N.ed.fr.)

nu mai avu răsunet nici în sufletul lui Monsieur, nici în cel al slujitorilor săi ; această schimbare de atitudine, care sigur că ar fi diminuat puterea reginei, l-ar fi schimbat mult şi pe Monsieur. Nu ştiu dacă abatele de la Rivière a făcut ceea ce i-a cerut cardinalul ; ştiu însă că i-a făgăduit marea cu sarea, încercînd să profite de această situaţie pentru a-i determina pe regină şi pe Mazarin să-i dea pălăria de cardinal, unicul şi singurul său ţel [1], străduindu-se să profite în acest scop, şi de boala regelui. Pe de altă parte, curierii trimişi de regină după prinţul de Condé, îl zoreau pe acesta să vină cît mai repede, spunîndu-i clar că regina voia să-l vadă înainte de a se întîmpla vreo nenorocire ; mai bine-zis, cardinalul Mazarin voia să-l vadă şi să discute cu el, luînd măsuri împreună şi încercînd să-l atragă de partea reginei, în caz că ducele de Orléans ar fi vrut să pună mîna pe putere. Dar vindecarea regelui puse capăt tuturor acestor intrigi şi o linişti pe regină, care — preocupată mult mai mult de viaţa fiului ei decît de politică, nu se gîndea decît cum să-i mulţumească Domnului, că-i dăruise pe cei doi băieţi ai ei pentru a doua oară şi într-un interval atît de scurt.

[1] Monglat — care e întru totul de acord cu cele spuse de doamna de Motteville — explică mai clar intrigile abatelui de la Rivière şi politica lui Mazarin faţă de acest favorit al ducelui de Orléans : „El nu s-a mulţumit — spune Monglat — cu bunurile excesive cu care a fost copleşit, ci a ţinut morţiş să fie înălţat în rang, să aibă putere. În acest scop, a cerut să fie primit în Consiliu şi să fie făcut ministru ; în plus, a mai cerut şi prima pălărie de cardinal, care s-ar fi acordat Franţei. Şi prima, şi cea de a doua pretenţie l-au deranjat foarte tare pe Mazarin, dar mai ales ultima l-a supărat cumplit, fiindcă îi era peste putinţă să accepte ca acest om care rîvnea să intre în Consiliu, să fie cardinal ca şi el. Nu cuteză totuşi să-i spună nimic, de teamă ca nu cumva abatele să se ducă să-i mărturisească totul ducelui de Orléans".

Monglat adaugă apoi că Mazarin, „care nu voia să se lase vîrît în astfel de afaceri şi care vedea că lucrurile începeau a se cam încurca, la Paris, cedă tuturor dorinţelor favoritului ducelui de Orléans". (N.ed.fr.)

La cîteva zile după această miraculoasă vindecare a regelui, spaima prin care trecuse regina, efortul pe care-l făcuse de a-şi ascunde durerea, nopţile de veghe şi neliniştea o răzbiră şi Ana de Austria avu, timp de două zile, o febră foarte mare. Cardinalul se alarmă ; dar tocmai cînd medicii erau pe cale de a anunţa că era vorba de o boală foarte gravă, febra scăzu brusc, fapt care-i bucură mult pe toţi cei care aveau motive serioase să se sperie din pricina bolii sale. În seara în care s-a simţit mai bine, m-am apropiat de ea să-i iau pulsul, ca să văd dacă într-adevăr se simţea atît de bine pe cît doream noi ; ea îmi făcu cinstea de a-mi întinde mîna, pe care i-am sărutat-o cu respect şi cu bucurie, fiindcă nu mai era fierbinte. Regina îmi şopti că ştia sigur că mă voi bucura de însănătoşirea ei, apoi adăugă cum că moartea n-o speriase niciodată ; o înspăimînta însă situaţia în care i-ar fi lăsat pe rege şi ţara, în care şi-ar fi lăsat copiii şi Franţa ; că numai aceste lucruri o determinaseră a dori cu ardoare, să trăiască.

În timpul bolii regelui, curierii aduseseră veşti noi despre revolta din Neapole [1]. Acest norod răsculat, care avea şi o armată numeroasă, se năpustise cu mult curaj împotriva celor trei castele din oraş, pe care puseseră mîna spaniolii, sau mai curînd se prefăcură că vrea să le atace, pentru că duşmanii abia dacă se mai puteau apăra ; căci flota lor, care se temea straşnic de a noastră, se afla hăt, departe, pe mare şi nu putea să le dea nici un ajutor celor din Neapole. Norodul îşi alesese ca şef pe unul Toralte. Am auzit spunîndu-i-se mareşalului de Villeroy că Toralte fusese prizonier în Franţa, dar că era trup şi suflet de partea spaniolilor. Şi totuşi acceptase să fie ales şef de către acel popor disperat, numai de teamă ca nu cumva răsculaţii să facă vreun rău oraşului ; pe ascuns

[1] Este vorba despre faimoasa revoltă în care poporul şi-a ales ca şef pe un vînzător de ierburi, Tommaso Aniello, poreclit Masaniello.

însă, urmînd pilda iezuiţilor, se străduia să-şi vîndă compatrioţii, regelui spaniol. E de crezut că înclinînd către pace, el nu aprobase cruzimea lui don Juan ; lăsîndu-şi nevasta ostatecă în mîinile norodului, el începu a acţiona pe două fronturi, dorind ca napolitanii să se supună de bunăvoie regelui Spaniei şi ca acest rege să-i ierte că se revoltaseră. Dar cum din nenorocire, o mină pe care napolitanii o puseseră sub unul din castele, îi ucise tot pe ei (ceea ce, după cîte am auzit de la unii experţi, se întîmplă adesea), răsculaţii, cuprinşi de furie, dînd dovadă de o cruzime neaşteptată. dar firească pentru nişte oameni certaţi cu disciplina, puseră mîna pe şeful lor şi pe paisprezece sau cincisprezece iezuiţi — pe care-i acuzară de a fi complicii săi şi de a fi înţeleşi cu spaniolii — şi-i rupseră în bucăţi. După această faptă, trimiseră cîţiva soli la Papă pentru a-l ruga să le ia apărarea în faţa regelui Spaniei, al cărui portret îl sfîşiaseră, săvîrşind, bineînţeles, şi alte fapte condamnabile. Dar Papa, care ţinea cu regele Spaniei, nu se grăbi să acorde audienţă trimişilor. Atunci napolitanii se duseră la ambasadorul Franţei, marchizul de Fontenay-Mareuil, cerînd să fie puşi sub protecţia regelui său. El le făgădui să-i ajute, iar ei se angajară să devină — cu unele condiţii — supuşii regelui Franţei. Ambasadorul scrise imediat la Curte, cardinalul îi porunci ce să facă şi ambasadorul făcu întocmai. După mai multe discuţii — pe care nu le cunosc cu destulă precizie, ca să le pot aşterne pe hîrtie — napolitanii îl cerură ca şef pe ducele de Guise, care se afla atunci la Roma, ca să-l roage pe Papă să rupă căsătoria cu contesa de Bossu şi să-i îngăduie să se însoare cu domnişoara de Pons. Napolitanii îi făgăduiră să-i dea depline puteri asupra lor, aşa cum avusese şi prinţul de Orania asupra olandezilor.

Această propunere o bucură mult pe regină, dar şi mai mult pe Mazarin, care avea o ocazie în plus de a contribui la fericirea Statului, la gloria Franţei şi, mai ales,

la gloria sa personală. Se vorbi despre steaua norocoasă a ducelui de Guise, care de fapt se dusese în Italia pentru a săvîrşi o faptă ridicolă şi nedreaptă în sine, dar care găsise în revolta napolitanilor, un motiv prielnic de a se acoperi de cinste şi — după toate aparenţele — de a ocupa o funcţie foarte mare, avînd în vedere vechile pretenţii ale familiei sale, ce dorea ca acest regat să-i aparţină. Se spunea că Mazarin n-ar fi acceptat cu inimă uşoară ca ducele să plece în Italia. Nu cunosc motivele ; dar unii oameni, care, probabil, ştiau unele lucruri, mă asigurară că marchizul de Fontenay — care ţinea mult la gloria Franţei — văzînd că n-aveau pe cine trimite, îl determină pe Mazarin să accepte şi-l sfătuiră pe prinţ să aducă acest serviciu Coroanei, acoperindu-se el însuşi cu laurii destinaţi eroilor.

Ducele de Guise era demn de o asemenea slujbă. Căci era portretul viu al vechilor noştri paladini, iar valoarea lui putea fi comparată cu a lor. Vorbea frumos, era convingător, politicos cu femeile şi chipeş. Era curajos şi avea o înfăţişare marţială, care-ţi dădea impresia că fusese sortit să fie soldat. Cînd îl vedeai, puteai să juri că seamănă cu unul din vechii cavaleri rătăcitori ; îi plăceau turnirurile şi luptele cu obstacole aşa cum le vedem zugrăvite în Amadis şi în războaiele din Grenada.

Domnişoara de Pons plecase mai de mult de la Curte şi trăia pe seama acestui prinţ. De cînd o părăsise pe regină, locuia o bucată de vreme în cîte o mănăstire, slujită de subordonaţii domnului prinţ, care, bineînţeles, îi plătea toate cheltuielile. Cînd află această veste, îşi dădu imediat seama de toate foloasele pe care le putea trage şi aştepta evident, cu multă nerăbdare, ceasul cînd iubitul ei va veni s-o ia de nevastă. Probabil că nu de puţine ori se gîndise ce anume va face, cînd va fi regina Neapolelui ; dar cum mai toate planurile noastre se dovedesc a fi adesea

niște himere, și cele ale ei se prăbușiră, date peste cap de planurile făcute de cei de la Curte în legătură cu trimiterea ducelui de Guise în Italia, planuri în care se străduiau să-i pună ducelui bețe în roate. Pe de altă parte, ducele făcu și el tot ce putu, pentru a încerca această mare aventură a vieții sale. Din păcate, nu vru să asculte de glasul prudenței, ca să aibă sorți siguri de izbîndă. Lăsîndu-se în voia soartei, plecă la Roma, pentru ca de acolo să se îndrepte către Neapole, unde urma să devină șeful norodului răsculat. Plecase singur, însoțit doar de nădejdea și de curajul său. Se strecură noaptea printre flota Spaniei, într-o felucă foarte mică încît, dacă spaniolii ar fi zărit-o și ar fi vrut să tragă cu tunurile în ea, ar fi nimerit-o mult mai greu decît ar fi nimerit un vas mare. Aflîndu-se în plină mare, se trezi urmărit de cinci vase, dintre care două galere ce se apropiau văzînd cu ochii. Pînă la urmă, ajunse în acel oraș, care i-a costat pe regii noștri atîta sînge și atîtea lupte.

Poporul îi ieși în întîmpinare, primindu-l cu aclamații puternice, cu strigăte și cu manifestări de o bucurie de necrezut. Îl luară pe sus și-l duseră pe umeri pînă la lăcașul Carmeliților, unde-i înmînară scapularul [1] de la Notre Dame ; și, ca dovadă a bucuriei, atîrnară chiar în biserică feluca cu care ajunsese la Neapole. Apoi îi dăruiră un cal. Urcîndu-se în șa, ducele se plimbă prin oraș, unde înfățișarea lui plăcută fu admirată de întreg norodul, care alerga pe străzi, strigînd :

— *Vive la France et le duc de Guise !* [2]

Își aruncau mantiile sub picioarele calului său și-l priveau ca pe un înger salvator. Apoi îi aduseră două ligheane : într-unul se aflau arme, iar în celălalt bani. Ducele luă sabia, în calitate de general în condițiile care-i fuseseră propuse, și porunci ca banii să fie distribuiți

[1] Tunică purtată de unele ordine călugărești, peste veșminte.
[2] Trăiască Franța și ducele de Guise (fr.).

celor din jurul său, sporindu-le astfel strigătele de bucurie. Soţia generalului Annese — care nu era nici frumoasă, nici prea curată — îi dărui o cămaşă pe care s-o îmbrace a doua zi, iar cei din jur îi dăruiră la rîndu-le, tot ce avea nevoie.

Venise la ei fără echipaj, fără ofiţeri, fără trupe şi, lucrul cel mai rău, fără bani ; ceea ce-i făcu pe străini să-i admire încrederea şi hotărîrea. Apoi se duse de îndată să viziteze fortul Saint-Elme, ocupat de spanioli şi-şi trecu în revistă oamenii. Socoti că ar putea avea la dispoziţie cam douăsprezece mii de oameni şi două sute de călăreţi ; şi, cu toate că soldaţii lui nu erau călîţi în luptă, el nu pregetă să se aşeze în fruntea lor, nădăjduind în ajutorul Franţei, a cărei flotă avea ordin s-o înfrunte pe cea a Spaniei.

Ducele de Guise porni la luptă la 9 desembrie şi cuceri Averse, un orăşel care putea fi de folos planurilor sale. În vremea asta, flota noastră, risipită de o furtună puternică, fu obligată să se adăpostească la Porto-Longone, de unde se îndreptă mai apoi către Neapole ca să vină în ajutorul temerarului duce de Guise. Între timp, acesta nu pregetă să-i ia prizonieri pe marchizul de Vasto, pe contele de Versanno şi pe ducele de Montalonne. Aceste succese îl făcură să se bucure de o mare reputaţie, căci lumea şi începuse să vorbească despre el ca despre un al doilea Alexandrul cel Mare ; numai că Alexandru avea o oaste de treizeci de mii de oameni călîţi în lupte, căpitani străluciţi, şi bani cu toptanul ; iar el n-avea decît cutezanţa şi priceperea sa.

Sărbătorile Crăciunului puseră capăt, pentru cîtva timp, atît afacerilor publice cît şi celor particulare. Regina, aflîndu-se la Val-de-Grâce, îl primi pe micul Monsieur, pe care încă nu cutezase să-l primească, de teamă să nu se molipsească şi el de vărsat. Prinţul se însănătoşise pe deplin şi arăta bine. După cîteva zile, micul Monsieur se re-

întoarse la Palatul Regal şi-l văzu pe rege, care nu-l mai recunoscu, fiindcă se schimbase foarte mult. Doamnele se înapoiară cu toatele la Curte, regele fu înfăţişat tuturor, numai că arăta încă foarte rău, din pricina spuzelii şi a roşeţii chipului. Le certă pe cele care-l părăsiseră, ceea ce păru de bun augur, aceasta dovedind că n-ar fi chiar atît de indiferent faţă de unele prietenii, cum sînt de obicei toţi prinţii. Deşi pe regină n-am părăsit-o nici o clipă în timpul bolii fiului ei, nu m-am apropiat totuşi de el. Regina, care observase cît de greu îmi venea s-o urmez în odaia regelui, unde, în ciuda strălucirii Coroanei, mai plutea încă primejdia molipsirii, îmi poruncise să rămîn afară. Aşa că regele s-a plîns şi de mine, dar m-am consolat împrenă cu ceilalţi care nu s-au prea necăjit de reproşurile micului bolnav, ba dimpotrivă, s-au simţit chiar onoraţi de bombănelile sale.

Aşa se sfîrşi acel an (1647), fără prea multe bucurii, dar şi fără mari necazuri ; şi totuşi, unul dintre cei mai abili şi mai informaţi oameni de la Curte [1] îmi spuse în acea zi, că se temea ca pe viitor Statul să nu fie tulburat de prea multe nenorociri, avînd în vedere nemulţumirea poporului. Regina, dimpotrivă, ne spuse chiar în seara aceleaşi zile, în timp ce se dezbrăca, aşezată în faţa oglinzii, că-i părea bine că începe un nou an, pentru că în cel care trecuse nu avusese decît necazuri, prea puţine victorii în război şi multă spaimă din pricina bolii celor doi copii, pe care fusese sigură că-i pierde. Numai că se înşela amarnic, fiindcă avea să regrete grozav tihna de care se bucurase pînă atunci. Necazurile pe care le avu de îndurat în anul următor, o făcură să priceapă că omul nu-şi dă niciodată seama nici de puterea, nici de slăbiciunea sa ; şi că de foarte multe ori, alegerea pe care o facem, ne împinge mai mult spre rău decît spre bine.

[1] Marchizul de Sennieterre (n.a.).

Capitolul XIX

1648. — Plecarea flotei spre Neapole. — Domnişoara **de Pons** la mănăstirea Sainte-Marie. — Negustorii din **Paris** îi insultă pe fiul supraintendentului şi pe primul preşedinte. — Răzmeriţa raportorilor din Consiliul Statului. — Consiliul ţinut la regină, cu această ocazie. — Agitaţia burghezilor (11 ianuarie). — Desfăşurarea trupelor în Paris. — Regele se duce la Parlament (15 ianuarie). — Discursul cancelarului despre nevoile Statului. — Discursul viguros al lui Omer Talon. — Spiritele se încing. — Sărăcia de la Curte. — Rezistenţa raportorilor în faţa unui edict. — Parlamentul acceptă opoziţia lor (20 ianuarie). — Nemulţumirea reginei. — Veşti proaste de la Neapole. — Ducele de Orléans şi prinţul de Condé o sprijină pe regină. — Curtea, în timpul postului. — Murmure împotriva lui Mazarin. — Olandezii încheie pace cu Spania. — Mazarin îşi încredinţează nepoatele, doamnei de Senecé. — Portretul acestei doamne. — Rezistenţa Parlamentului — Regina plecă la Chartres (23 martie). — Mareşalul Du Plessis-Praslin, preceptorul micului Monsieur. — Porunca dată consilierilor de Stat de a îndeplini şi funcţia de raportori. — Unirea Camerelor Parlamentului împotriva Curţii.

1648. Una dintre primele veşti ale acestui an, a fost că flota noastră plecase, în sfîrşit, din Porto-Longone, în 22 ale lunii trecute, ceea ce-i făcu pe toţi să spere în restabilirea depină a puterii franceze în Neapole. Vom vedea rezultatul şi vom avea prilejul să ne întărim credinţa că naţiunea noastră nu era sortită să comande acel regat.

În vremea asta, domnişoara de Pons — care nu era decît pe jumătate sechestrată, începuse a fi obsedată de gîndul la coroana Neapolelui, deşi nu-şi făcea prea mari

speranțe de viitor, din moment ce prezentul era încă atît de nesigur. Conta totuși pe dragostea pătimașă pe care ducele de Guise o nutrea pentru ea, așa că se și vedea în rîndul marilor regine ale Europei. Dar acest lucru n-o împiedica deloc să se distreze. Această ființă lacomă de plăceri, nu era deloc mulțumită de un iubit absent care o adora și de un erou care, pentru a o merita, voia să devină rege și să-i pună la picioare toate victoriile sale. Ambiția și dragostea, puse laolaltă, nu erau chiar atît de puternice, ca să ocupe în întregime o inimă ca a ei. Ca să fie mulțumită, domnișoara trebuia să se fîțîie la Curte, să primească daruri și să fie lăudată pentru noile sale cuceriri. Doamna de Guise, temîndu-se să nu se ducă după fiul ei, o rugă pe regină s-o închidă într-o mănăstire mai severă decît cea unde stătuse pînă atunci. Căci ea nici nu se gîndea s-o lase să tragă nădejde că va fi regină, sau măcar ducesă de Guise. Iar viața pe care o ducea această domnișoară, nu-i plăcea cîtuși de puțin.

Regina — care privea pe atunci afacerea din Neapole ca pe un lucru ce putea să aibă urmări importante — fu foarte bucuroasă să-i dea satisfacție ducesei. Cum acea fată avusese cinstea de a fi fost domnișoara ei de onoare, era firesc să se preocupe de conduita ei. Așa că, la porunca reginei, doamna ducesă de Aiguillon îi aduse domnișoarei de Pons la cunoștință, că trebuia să intre de îndată la mănăstirea Sainte-Marie. Deși domnișoarei nu-i plăcea să fie constrînsă, neavînd încotro, trebui să se supună poruncii — sigur, cu destulă greutate — așa că rămase în acea mănăstire pînă cînd — pe de o parte, dorința puternică a ducelui de Guise de a o vedea, iar pe de alta, lipsa totală a dorinței de pocăire a domnișoarei — îi dăruiră, în sfîrșit, libertatea.

De Bobotează, regina — după ce-și făcu rugăciunea — își petrecu întreaga seară în singurătate. Cum îi plăcea să guste din plin odihna, și cum propria-i putere îi era indiferentă, nu se prea grăbea să intre prin cabinete, cînd era

singură. Ducele de Orléans şi cardinalul luau masa, în acea zi, la prinţul de Condé ; şi cînd aveau loc astfel de ospeţe, fiecare rîvnea să facă parte dintr-unul din grupurile celor trei ; aşa că apartamentul reginei rămăsese pustiu. În loc să-i pară rău, ea era dimpotrivă, încîntată că toţi cei de la Curte îl urmaseră pe Mazarin şi, deşi nu se bucura de cele două mari plăceri ale solitarilor — cititul şi reveria — îi plăcea totuşi foarte mult să rămînă singură, fără să fie tristă şi fără să se plictisească.

În seara aceea, ca să-l distreze pe rege, ne făcu cinstea, mie şi surorii mele, de a împărţi cu noi prăjitura făcută de doamna de Bregy ; apoi am băut în sănătatea sa cîte un pahar de vin tonic, adus de ea : cu acest prilej ne mărturisi că, în ciuda firii sale, s-ar fi plictisit, dacă nu i-am fi ţinut tovărăşie ; ceea ce a însemnat pentru noi o mare onoare ; fiindcă regele, micul Monsieur, cardinalul şi treburile Statului îi răpeau aproape tot timpul ; iar cardinalul îi era cu atît mai drag, cu cît o scutea de multe din necazurile şi greutăţile regenţei, asumîndu-şi dificultatea rezolvării lor.

A doua zi, la dorinţa regelui şi a întregii Curţi, reîncepură spectacolele de comedie ; doamnele, din cale-afară de bucuroase de reluarea acelor piese, veniră care mai de care mai înzorzonate, încercînd astfel să alunge pentru totdeauna amintirea lucrurilor neplăcute. Regele, care veni şi el, deşi chipul îi era încă umflat şi plin de pete roşii, păru tot atît de urît pe cît fusese înainte de frumos. Şi cum tot în timpul unei comedii se îmbolnăvise, în seara zilei de Sfîntul Martin, Beautru [1] nu se putu abţine să nu spună că boala sa se datora teatrului.

În 7 ianuarie, opt sute de negustori din Paris se adunară şi protestară împotriva unei taxe pe care Statul voia s-o impună proprietarilor de case, sau poate din altă pri-

[1] Unul dintre primii membri ai Academiei franceze, ambasador în Anglia şi în Spania.

cină [1], nu știu exact, fiindcă nu-mi mai aduc aminte amănuntele. Aleseră zece dintre ei și-i trimiseră să vorbească, în numele lor, cu ducele de Orléans. Aceștia porniră spre palatul Luxembourg, reședința ducelui, intrară în odaia acestuia, îl rugară să le facă dreptate și-i spuseră răspicat, că nu erau cîtuși de puțin dispuși să plătească un astfel de impozit. Căci, în ciuda nevoilor țării, Parisul voia să fie un oraș bogat și nici măcar nu voia să audă să-i dea bani regelui. Ducele îi făcu să nădăjduiască într-o oarecare moderație a taxei, le făgădui să vorbească despre acest lucru cu regina, le arătă că aveau datoria să se supună legilor și-i concedie cu cele două cuvinte pe care obișnuiesc să le rostească întotdeauna prinții, în astfel de situații : „Vom vedea !" A doua zi, burghezii se adunară din nou, îndreptîndu-se către Parlament. Întîlnindu-l în drum pe președintele Thoré, fiul lui Émery, ministrul finanțelor, burghezii strigară împotriva lui, îl numiră „fiul tiranului" și, de la amenințări, puțin a lipsit ca mulțimea aceea furioasă, să nu treacă la ciomăgeală ; noroc că, ajutat de cîțiva prieteni, președintele a izbutit să scape din mîinile lor. În ziua următoare, îl atacară chiar pe primul președinte, Mathieu Molé ; după ce strigară împotriva lui, îl amenințară că va plăti cu propria sa persoană răul pe care voia să li-l facă. Acest om, care în multe ocazii a dat dovadă de o dîrzenie și de o fermitate asemănătoare cu cea a romanilor, le spuse — fără să se sperie — că dacă nu vor tăcea și nu se vor supune poruncii regelui, va da ordin să se înalțe cîteva spînzurători, chiar în piața din fața Parlamentului, în care

[1] Parlamentul, refuzînd noile impozite, Mazarin pretindea — după cardinalul de Retz — că acesta nu trebuia să se opună măcar la punerea în practică a vechilor edicte și-i ceru o declarație înregistrată cu doi ani mai înainte, „pentru instaurarea unei Camere a Domeniului, care ar fi fost o povară cumplită pentru popor". La rîndul său, avocatul general Omer Talon spune că Statul încasase chiriile pe prăvăliile negustorilor, pentru plata acelorași drepturi. În legătură cu toate aceste dispute dintre Curte și Parlament, puteți revedea *Memoriile* cardinalului de Retz (n.ed.fr.).

îi va atîrna de îndată pe cei mai clonţoşi dintre ei. La care, norodul răspuse prompt că spînzurătorile vor sluji pentru magistraţii de rea-credinţă, care nu le făceau dreptate şi care erau robii cardinalului.

În aceeaşi zi de 9 ianuarie, atît de faimoasă prin evenimentele sale, se auzi în Consiliu că raportorii se burzuluiseră şi ei, pentru că Statul voia să le sporească numărul cu încă doisprezece [1]. Cum aceştia îşi cumpăraseră funcţiile foarte scump, şi cum sporirea lor cu încă doisprezece le scădea considerabil preţul, fură convinşi că multe familii de magistraţi din Paris ar putea fi foarte stînjenite de acest lucru [2]. Drept urmare, refuzară să se mai ocupe de procesele particularilor şi se jurară între ei, pe sfînta Evanghelie să nu accepte această sporire şi să reziste la toate persecuţiile pe care le vor avea de îndurat din partea Curţii ; apoi îşi făgăduiră că, dacă vreunul dintre confraţii lor şi-ar pierde slujba din pricină că se împotrivise poruncii regelui, toţi ceilaţi să pună mînă de la mînă şi să-i înapoieze aceluia banii cu care-şi cumpărase slujba. După care se duseră la Mazarin, unde unul dintre ei, pe nume Gomin, îi vorbi cardinalului foarte răspicat şi cu atîta cutezanţă, încît ministrului îi pieri graiul. Imediat după asta, se ţinu un Consiliu la regină, pentru a hotărî ce era de făcut, ca să se pună capăt acelor dezordini. Émery izbutise să-şi urce în cap tot poporul, care începuse să protesteze împotriva lui. Cancelarul nu ştia cum să-i mai potolească pe raportorii din Consiliul Statului, care nu se plîngeau atîta împotriva lui Émery, cît a celui care-l patrona, adică împotriva lui Mazarin ; dar, necutezînd să tune şi să ful-

[1] Omer Talon spune chiar că ei s-ar fi purtat faţă de cancelar şi de supraintendent „cu prea puţin respect, că i-ar fi jignit cu vorbe de ocară, un ceas şi mai bine, constrîngîndu-l pe domnul cancelar să părăsească locul ; în plus, raportorii din Consiliul Statului, nevrînd să mai raporteze nimic, nu s-a mai putut discuta nimic în Consiliu". (N.ed.fr.)

[2] În magistratură, aproape toate familiile erau înrudite între ele.

gere, chiar de la început, împotriva cardinalului, îl atacau cu furie pe supraintendent şi-şi revărsau toată ura împotriva lui. Aşa că, din pricina prea multelor probleme, Consiliul din ziua aceea fu lung, şi părerile contradictorii. Fură chemaţi primul preşedinte şi avocaţii regelui. Pînă la urmă, ajunseră la concluzia să se dea nişte hotărîri fulminante, şi împotriva unora şi împotriva altora ; apoi, înnoptîndu-se, prinţul de Conde şi cardinalul se duseră să ia masa la domnul duce de Orléans, pentru a se binedispune după toată acea zăpăceală de peste zi, care nu-i neliniştea nici pe departe atît de tare, cît îl neliniştea pe domnul cardinal. Acesta abia atunci începuse a vedea că, de fapt, el era obiectul urii publice şi că această ură îi umplea pe prinţii de sînge de acele dulci himere, care plac atît de mult celor mari, făcîndu-i să tragă nădejde că orice tulburare sau orice schimbare le-ar spori autoritatea, în vreme ce autoritatea regelui şi a reginei ar scădea serios ; adică, aşa cum spun spaniolii : „*Rio turbio ganancia de pescadores*" (Apele tulburi sînt raiul pescarilor).

În noaptea de 10 spre 11, burgezii, continuînd să fie nemulţumiţi, traseră cu armele, fără încetare. Locotenentul civil trimiţînd cîţiva oameni prin cartierele oraşului ca să afle ce se întîmplă, burghezii le răspunseră că îşi încercau armele, în slujba regelui, şi le mai spuseră verde, în faţă, că dacă li se vor cere bani, erau hotărîţi să urmeze exemplul napolitanilor [1]. Mi s-a spus că unii dintre ei au alergat toată noaptea, din casă în casă, spunîndu-le burghezilor să-şi facă provizii de pîine. Toate astea se făceau împotriva hotărîrilor Curţii, la îndemnurile Parlamentului, a raportorilor din Consiliu şi, mai ales, din acel spirit de revoltă pe care nu ştiu ce demon, vizibil sau invizibil, începuse a-l sădi în sufletul fiecărui om. Acest demon a iscat mai apoi tot ceea ce am văzut în discordiile care au urmat,

[1] Care se revoltaseră şi care-l alesese pe de Guise, ducele republicii lor.

care ne-au pricinuit multe necazuri şi care ne-au pus în situaţia de a nu mai putea proceda niciodată, la bătrîneţe, ca părinţii noştri care aveau obiceiul să laude vremea tinereţii lor şi s-o prefere întotdeauna prezentului.

În dimineaţa zilei de 11 ianuarie, regina, ducîndu-se la slujbă, la Notre-Dame (lucru pe care-l făcea cu regularitate la fiece sîmbătă), fu urmărită de peste două sute de femei, care o însoţiră pînă pe treptele bisericii, strigînd şi cerînd să li se facă dreptate. Femeile chiar vrură, la un moment dat, să se aşeze în genunchi în faţa ei, ca s-o înduioşeze. Dar gărzile le ţinură la distanţă şi regina trecu, făcîndu-se că nu le aude strigătele. După ce s-a reîntors de la slujbă, ne-a mărturisit că, la un moment dat, s-a simţit ispitită să stea de vorbă cu ele ; sigur că vorbele ei ar fi avut un mare efect asupra tuturor spiritelor ; dar ne-a mărturisit că s-a temut de cine ştie ce bădărănii ; aşa că a socotit că e mai bine să nu intre în vorbă cu astfel de femei care nu ascultă niciodată de raţiune, care n-ar fi înţeles-o, care n-au în cap decît interesele lor mărunte şi care, prin urmare, nu pot fi de acord cu cauzele ce-i silesc pe regi să le ceară bani, oricît de juste şi de întemeiate ar fi ele.

După-amiază se ţinu un alt Consiliu despre tot ce se petrecuse dimineaţă, la care luă parte şi primul preşedinte. După ce se sfătuiră cum să pună capăt acelei situaţii periculoase, hotărîră ca regina să poruncească avocaţilor regelui să se străduiască să menţină autoritatea suveranului lor. Seara, se dădu poruncă regimentului de gardă să fie pregătit pentru orice eventualitate ; cartierele fură împînzite cu santinele şi oameni de pază. Mareşalului de Schomberg i se porunci să facă acelaşi lucru cu regimentul său de elveţieni. Aşa că, în acea noapte, Parisul semănă cu o tabără militară. Bubuitul armelor de foc răsuna pretutindeni ; totul aducea a un fel de război care, după aparenţe şi după proasta dispoziţie a spiritelor, prevestea nişte urmări nefaste.

În dimineaţa zilei de 12, regele se duse la Notre-Dame ca să asculte slujba şi ca să-i mulţumească Celui-de-Sus, că se însănătoşise. Trecuseră mai bine de opt zile, de cînd regina tot vorbea de dorinţa regelui de a face această scurtă plimbare ; acum, nu mai voiră s-o amîne, ca nu cumva să se creadă că regina şi Mazarin s-ar teme de cei care se răzvrătiseră împotriva lor. Numai că, în loc de garda sa obişnuită în asemenea ocazii, în ziua aceea s-au luat toate precauţiile necesare. Regele fu urmat de toţi cei ce trebuiau să contribuie la întărîrea autorităţii sale, urmărindu-se ca toată acea demonstraţie să sporească respectul pe care asemenea alaiuri îl trezesc de obicei, în sufletele oamenilor simpli. În timp ce regele se afla în catedrală, la regină se ţinu un nou Consiliu, în care pînă la urmă se hotărî ca majestăţile lor să se ducă pentru a doua oară la Parlament, pentru a-l obliga să aprobe edictul de sporire al numărului raportorilor, precum şi altele împotriva cărora magistraţii se opuseseră, vrînd să arate prin aceasta că majestăţile lor nu renunţaseră la hotărîrile luate şi că puţin le păsa de rezistenţa parlamentarilor şi a norodului.

În urma acestei hotărîri, în ziua de 15 ianuarie, regele se duse la Parlament, nu cu tot atîta strălucire ca ultima oară, dar cu tot atîta ceremonie. Cancelarul ţinu un discurs interminabil : vorbi despre necesităţile Statului, despre nevoia pe care o avea regele ca poporul să-l ajute la plata cheltuielilor de război, fiindcă numai prin război puteau ajunge la o pace onorabilă ; apoi vorbi destul de categoric despre puterea pe care o aveau regii, încercînd să impună drept lege datoria popoarelor de a li se supune, arătînd, totodată, că regele şi norodul trebuiau să fie uniţi, susţinînd că, fără această unire, nu exista nici o ţară pe lume care să fie pe deplin fericită.

Primul preşedinte, deşi om abil, şi, de felul lui, foarte elocvent, vrînd să flateze Curtea, ţinu un discurs care li se păru foarte slab celor din Parlament şi care nu fu lăudat

nici de Curte. Discursul avocatului Talon fu foarte viguros. Vorbi despre sărăcia poporului și o rugă pe regină să-și aducă aminte de acest lucru în timp ce se va ruga în oratoriul ei, spunîndu-i că, de fapt, cîrmuia un popor liber și nu niște sclavi [1] ; și că totuși acest popor era atît de copleșit de dări și de impozite, încît putea spune că nu mai avea nimic care să-i aparțină decît sufletul, singurul pe care nu-l putea vinde la mezat ; că laurii și victoriile smulse dușmanilor, nu țineau loc nici de mîncare, nici de îmbrăcăminte. După care, adăugă că întreaga Franță se plîngea de toate acele războaie interminabile. Din păcate, acest discurs îndrăzneț, nu plăcu cîtuși de puțin lui Mazarin. Seara, rîse de regină, pentru faptul că Talon o trimisese în oratoriu. Slujitorii mai apropiați îi țineau hangul și, astfel, una dintre cele mai serioase lecții ținută regilor, nu făcu asupra lor nici o impresie. Regii întîlnesc rar oameni care să le spună adevărul în față ; iar atunci cînd îi întîlnesc, sînt cumplit de ridiculizați de către curtenii din preajma stăpînilor. Așa că gîndurile lor fiind abătute de la lucrurile serioase de către cei din jur, care se străduiesc să le ascundă adevărul, regii nu se mai deranjează să discearnă adevărul de minciună ; lăsîndu-și deci spiritul să lenevească și trecînd foarte ușor, atît peste bine, cît și peste rău, fac aproape întotdeauna ceea ce le sugerează miniștrii. Firește că regina, pioasă și bine intenționată, avea adesea momente de adîncă mîhnire din această pricină ; nevrînd să cunoască în amănunt cauza nenorocirilor pe care le vedea în fața ochilor, sigur că nu era în stare nici să dea vreo soluție. Așa că norodul deveni agresiv și o puse în situația de a se speria. Pentru a-și menține puterea regală, despre care avea o idee înaltă, ar fi fost de

[1] Sînt de remarcat cuvintele următoare adresate regelui : „Important pentru gloria majestății sale, e să fim oameni liberi și nu niște sclavi ; căci măreția Statului său și demnitatea Coroanei sale se măsoară după calitatea supușilor săi" (*Memorii* de Omer Talon) (N.ed.fr.).

dorit — spre fericirea ei — să acționeze după legile prescrise de Coroană și să vegheze ea însăși ca supușii regelui să nu fie oprimați de cei mari.

Regina — așa cum am mai spus — fusese destul de înzestrată de Cel-de-Sus, ca să cîrmuiască un Stat ; miniștrii ei spuneau că părerile sale, în toate problemele importante, erau întotdeauna bune și drepte ; pe cînd cele ale miniștrilor, nu prea arătau că ar fi vorba de niște minți prea luminate. În aceeași zi, cîțiva consilieri din Parlament venind să mă vadă, îmi mărturisiră că fuseseră impresionați de prezența reginei. Fură de acord cu mine că Ana de Austria avea darul de a se face plăcută și-mi spuseră că Franța ar fi fost fericită dacă, ea ar fi vrut s-o cîrmuiască, sau cel puțin să n-o lase pe mîna lui Mazarin.

Edictele fură destul de moderate ; căci suveranii se duseseră la Parlament mai mult pentru a menține autoritatea regală, decît pentru a-și spori pretențiile. Numai că poporul socotea că avea destule motive să protesteze împotriva celor care voiau să-l despoaie. Se auzi spunîndu-se că lefurile slujitorilor coroanei și ale maimarilor de la Curte fuseseră suspendate, că nici lefurile slujbașilor mărunți nu mai fuseseră plătite, că favorurile încetaseră și că regina renunțase la dărnicia cu care fusese obișnuită încă de mică, deși banii continuau să umple visteria Franței. Într-adevăr, Curtea începea a fi din ce în ce mai strîmtorată. Cardinalul voia să convingă poporul, printr-un discurs (și socot că spunea adevărul), că ducele de Orléans și domnul Prinț risipeau finanțele regelui și că nu stăteau în puterea lui să dăruiască nici bani, nici onoruri. Tubeuf, pe atunci încă începător în afaceri, mi-a spus într-o zi că economiile, în anul care trecuse (1647), urcaseră la o sută patruzeci și două milioane. Toată lumea îl acuza pe cardinal că-și însușise o bună parte din acești bani ; dar Mazarin mai era încă modest pe vremea aceea și nu începuse a-și da în petec. Cei doi prinți, tocînd banii cu nemiluita,

nu-i mai îngăduiau să-şi mai vîre şi el mîinile în avutul Statului ; pe atunci, Mazarin nu era decît un pirat mărunt, în vreme ce prinţii de Orléans şi de Condé erau tîlhari de înaltă clasă.

A doua zi, regina îi chemă pe raportori. Îi primi în cabinetul cel mare, împreună cu ducele de Orléans, cu domnul Prinţ, cu ministrul său, cu Consiliul şi cu toată Curtea. Cancelarul începu a-i mustra aspru, dar regina îl întrerupse printr-un gest, spunîndu-le că probabil le ardea de glume, din moment ce voiau să îngrădească autoritatea regelui ; că le va dovedi că poate creea oricîte funcţii dorea. Cancelarul, continuîndu-şi discursul, le interzise tuturor slujbele şi le porunci să înmîneze reginei hîrtia pe care se zicea că ar fi semnat-o între ei şi prin care se legau să se ajute reciproc ; sau, mai bine, să dea în scris că nu redactaseră niciodată un astfel de act. Cînd auziră acest discurs şi această poruncă, fără să mai ţină seamă de respectul pe care-l datorau reginei, unii dintre ei îşi înălţară fruntea cu destulă cutezanţă şi toţi arătară că nu erau deloc dispuşi să se supună. După ce făcură o profundă reverenţă, plecară foarte nemulţumiţi şi hotărîţi să se apere. Simţeau că în aer pluteau nori grei, că vremea nu era favorabilă Curţii şi că ei erau în stare să-i reziste ; aşa că acea asprime n-avu nici un succes.

In ziua următoare (20 ianuarie), se prezentară cu toţii la Parlament, ca să se opună la înregistrarea edictului lor. Prezentîndu-se ca părţi, se puseră sub ocrotirea Parchetului, aşa că primul preşedinte nu putu admite ca edictul să fie aprobat, din moment ce raportorii se opuneau ; fiindcă — spuse el — Parlamentul avea puterea de a delibera asupra unor edicte considerate ca aprobate numai prin simpla prezenţă a regelui şi fiindcă parlamentarii aveau dreptul să se opună. Lucrul acesta o obligă pe regină să le spună că ei încă de la început i se păruse că procedeul lor era de condamnat, din moment ce încurajaseră opoziţia raporto-

rilor ; dar că, mai tîrziu, aflînd că aveau puterea de a aproba edictul, ea îi iertase şi că era de acord să se adune, aşa cum dealtfel şi făcuseră, pentru a discuta serios asupra acestui lucru ; dar că le poruncea să nu sară peste cal şi să nu se mai adune din nou pentru acelaşi lucru.

Parlamentul protestă, asigurînd-o de fidelitatea sa ; şi, fără să ţină seama de interdicţia reginei, se adună, ori de cîte ori socoti că era necesar să lămurească lucrurile. Dealtfel, am mai văzut de multe ori astfel de porunci ale reginei, neluate cîtuşi de puţin în consideraţie de Parlament.

Să ne întoarcem acum la situaţia din Neapole. care nu era deloc strălucită ; poporul îl alesese pe domnul de Guise, duce al Republicii, dar Gennare Annese, care condusese cetatea pînă atunci, deşi nu era decît un simplu vînzător de bere, se supără foc. Ducele de Guise — nefiind încă destul de puternic ca să-l pună la locul lui, încercă să stea de vorbă cu el şi să-l ia cu binişorul. Flota noastră, de la care aşteptam lucruri mari, fusese pentru a doua oară împrăştiată de furtună, aşa că ajunse în preajma, Neapolelui, în ziua de Crăciun şi nu se luptă cu oastea Spaniei decît după Bobotează, pentru că don Juan de Austria trimisese vorbă generalului francez, ducele de Richelieu [1], că-l ruga să lase să treacă acea sărbătoare şi că, după ce va fi cinstit cum se cuvenea acea zi, era gata să-i dea satisfacţie. Veştile trimise de ducele de Richelieu reginei (în 21 ianuarie), o bucurară nespus, căci acesta o informa că-l bătuse pe duşman. De îndată ce află vestea cea bună, deşi era foarte tîrziu, regina trimise un curier la ducele de Orléans, la palatul Luxembourg, ca să-i spună şi lui noutatea ; dar, la foarte puţină vreme după asta, vestea se dovedi a fi falsă ; căci după o luptă destul de încinsă, spaniolii rămaseseră în portul Neapole, iar oastea franceză fusese obligată să se retragă în insula Sfînta Margareta. Ducele de Turcy, din familia Doria, care comanda escadra

[1] *Armand Jean de Vignerot*, strănepotul cardinalului de Richelieu.

galerelor spaniole, fu păcălit de napolitani. Aceştia îi făgăduiră să-i predea un anumit post aflat la una din porţiile oraşului, cu condiţia să vină singur. Ducele de Turcy fu destul de naiv să creadă acest lucru, aşa că, de îndată ce-şi făcu apariţia, fu luat prizonier, atît el cît şi un nepot al său pe care-l luase cu sine şi care era singurul său moştenitor.

La începutul tulburărilor ce avură loc în Paris, ducele de Orléans fu de partea reginei, sprijinind-o cu toată autoritatea sa. Se pare că nu era chiar atît de necăjit să vadă oraşul răzvrătindu-se, pentru că, în felul acesta, devenea mai mult decît necesar, reginei. Dar nici nu unelti în vreun fel, ca să aprindă şi mai rău răzmeriţa, mai ales că favoritul său, abatele de la Rivière, îl îndemna tot timpul la pace, atît datorită temperamentului, cît şi intereselor sale ; căci, amăgit că va fi numit cardinal, chiar la prima promoţie ce va fi propusă, abatele făcea nenumărate servicii, atît reginei cît şi cardinalului, servicii pe care le socotea şi utile, şi plăcute. Certurile şi nemulţumirile mocnite îl aduceau, la disperare, pentru că-l împiedicau să ajungă acolo unde voia el, atîta vreme cît Monsieur, unchiul regelui, rămînea alături de regină. Ceea ce unii numeau bunătate la ducele de Orléans, era de fapt slăbiciune, pe care o disprețuiau, spunînd că dacă stăpînul era atît de lipsit de curaj, apoi numai favoritul, adică abatele de la Rivière, era de vină ; fiindcă acel abate, ca să-şi satisfacă interesele lui meschine, îşi împiedica stăpînul să dobîndească gloria şi măreţia la care-l obligau rangul.

Prinţul de Condé, la rîndul său, acţiona în acelaşi fel, dorind — în interesul său — să rămînă la Curte, în cele mai bune relaţii cu regina. Ducele de Orléans nu-l eclipsa în nici un fel, aşa încît măreţia lui nu era cîtuşi de puţin umbrită ; e adevărat, că rangul prinţului nu era chiar atît de mare ca al ducelui, care — oricum — era unchiul regelui ; iar pe lîngă calitatea de locotenent-general al regatului şi de conducător al armatelor regelui — care-l

așeza deasupra lui — o mai avea și pe aceea de fiu și de unchi de rege. Din această pricină, domnea în Cabinet aproape ca și un rege ; din păcate, Monsieur neavînd nici un urmaș pe linie bărbătească, toată măreția celei de a doua ramuri a casei regale se revărsa asupra prințului de Condé ; dealtfel, Curtea lui era mult mai mare decît a lui Monsieur, pe care totuși îl trata cu respectul cuvenit, ca să salveze aparențele, în vreme ce el se bucura de avantajele unei puteri solide, datorită căreia putea dărui supușilor și prietenilor săi, tot ceea ce-i plăcea.

Zilele acelui început de an trecură fără nici o serbare care să iasă din comun ; nu avu loc decît un balet în ziua de 23 ianuarie, la care dansară ducii de Candale, de Damville, de Roanets și mulți alții, balet care fu destul de frumos. Distracțiile Curții erau moderate, potrivite cu gravitatea și seriozitatea reginei, care nu se prea dădea în vînt după ele. Seara — cînd de obicei ar fi trebuit să aibă loc diverse distracții — Ana de Austria se retrăgea în odăia ei, liniștită și mulțumită. Curtenii se duceau cu toții grămadă, la domnul cardinal. Dealtfel, însăși regina voia acest lucru, dorind cu toată ardoarea ca Mazarin să devină cît mai puternic, fiind convinsă că puterea lui era spre binele ei. Lumea era însă foarte nemulțumită de Mazarin fiindcă nu încheiase pace, ținîndu-l de rău și spunînd în mod public că putuse încheia pace, dar că nu vrusese. Poporul începu a striga și el împotrivă-i, iar spiritele înclinate spre revoltă nu-i iertară această greșeală.

Olandezii — cînd văzură că ducele de Longueville se pregătea să se reîntoarcă la Paris — îl rugară să mai zăbovească o vreme la Münster ; ceea ce-i făcu pe cei de la Curte să tragă nădejde că — prin intermediul lor — poate că spaniolii ar fi vrut să intre în tratative cu noi. Dar regele Spaniei, care urmărea atent situația din Franța, văzînd-o la strîmtoare, declară sus și tare că dacă nu se va bucura de unele avantaje, nu va încheia nici un fel de pace. Cuvintele sale erau atît de categorice, încît era peste

putință să te mai gîndești la vreo împăcare. Așa că, olandezii părăsindu-ne, ducele de Longueville văzu clar că nu mai putea face nimic pentru Franța. Atunci se gîndi la binele său personal și ceru îngăduința de a se înapoia în țară ; ea îi fu acordată și ducele își făcu apariția la Curte, aureolat doar de faptul că se străduise să încheie pacea cu Spania, prin intermediul Olandei, pace care, într-un fel, ar fi fost dezavantajoasă. Și cardinalul, și regina îi dădură ducelui multe dovezi de bunăvoință. Îmi amintesc chiar că, în seara zilei în care a sosit, regina — în timp ce se dezbrăca — vorbi foarte frumos despre duce, numindu-l „părintele patriei", deși — fără a mai pune la socoteală și viitorul, domnul de Longueville făcuse parte de două ori din partidele adverse regelui. Apoi fu vîrît chiar și în Consiliu, ceea ce, în acea epocă, nu era un lucru chiar atît de lesne de obținut. Această prerogativă îi fusese, de fapt, acordată încă înainte de a se duce la Münster, căci pînă atunci numai prinții de sînge se bucuraseră de acest privilegiu. Malițioșii susțineau că fusese copleșit cu toate acele favoruri, ca să-și țină gura și să nu divulge nimănui că nu se putuse încheia pacea numai din pricina dificultăților iscate de Mazarin, care nu voise cu nici un preț să se ajungă la o împăcare.

Tot pe atunci, Mazarin își încredință nepoatele, doamnei de Senecé. Doamna de Senecé primi cu multă satisfacție acest lucru, deși cardinalul se purtase destul de urît cu ea ; căci — după cum am mai spus — își făcuse o profesiune de credință din a disprețui persoanele atașate reginei. Există pe lume prea puțini oameni care să fie atît de tari sufletește, încît să privească favorurile ce li se fac, cu ochi indiferenți. Un astfel de om pare curajos față de cel ce nu-l bagă în seamă, dar, la cea mai mică atenție din partea aceștuia, devine poltron și de obicei toată acea trufie a lui se termină cu o jalnică slugărnicie.

Această doamnă de Senecé, firește, foarte la locul ei, avusese întotdeauna mici necazuri la Curte. Era devotată,

avea spirit și chiar unele calități care păreau s-o așeze oarecum mai presus de condiția ei de femeie. Virtutea îi fusese recunoscută după o lungă văduvie, dînd întotdeauna dovadă de modestie și, mai ales, de marea afecțiune pe care o nutrise față de soțul ei ; dar cum era totuși o fire pătimașă și inegală, avea momente cînd îi plăcea grozav să fie adulată și momente cînd umilința îi era tot atît de mare pe cît trufia. Am observat atît la ea, cît și la alte persoane, cîtă putere are asupra noastră ambiția ; rîvnind cele mai neînsemnate favoruri care ne ajută să urcăm, fie și o amărîtă de treaptă, de fapt nu urcăm, ci coborîm, aflînd astfel cît de primejdioase sînt de obicei, adulările stăpînilor noștri. Tocmai pentru asta trebuie să ne temem de ele ; doamna în cauză, ar fi trebuit, cu atît mai mult, să fie tot timpul preocupată de relele pe care ni le cășună regii. La început, dădu impresia că acceptă rugămintea lui Mazarin, împotriva voinței ei. Ironicii afirmau, că, de fapt, era în culmea fericirii că devenise guvernanta nepoatelor cardinalului, că prețuia mult mai mult această slujbă decît pe cea pe care-o avusese mai înainte, de guvernantă a regelui. Numai că cei care-o ironizau, nu știau un lucru ; căci după ce arsese de dorința de a se ocupa de aceste nepoate ale lui Mazarin, începu a le trata atît de prost, încît cardinalul n-a mai fost mulțumit și le-a luat de la ea ; dar cum aura favoriților continuă să strălucească o bună bucată de vreme, doamna a profitat și ea de acest lucru, înlesnindu-i doamnei de Flex, fiica sa, favorurile pe care le pretindea în calitate de prințesă de Navarra.

Prin ședințele sale interminabile, Parlamentul incomoda Curtea. Unii dintre magistrați, prinzînd curaj, începuseră chiar să ridice foarte tare glasul. Regina căreia, firește, nu-i plăcea să întîlnească piedici în calea puterii sale, mai ales cînd era lezată autoritatea regelui, trimise pe careva să-i întrebe dacă aveau dreptul de a îngrădi voința suveranului lor. Parlamentarii dădură din colț în colț, dar

unii fură de părere să cerceteze registrele, şi să-i dea reginei un răspuns autorizat, întărit cu exemple din veacurile trecute, ceea ce, mai mult ca sigur, l-ar fi înfuriat grozav pe Mazarin. Dar cum cei mai mulţi erau de părere contrară, îl trimiseră la regină pe primul lor preşedinte, ca o asigure de supunerea şi de fidelitatea lor, ca s-o înştiinţeze că modificaseră edictele pe care le adusese regele şi că ceea ce realizaseră în favoarea raportorilor din Consiliul Statului, avea — cu siguranţă — să-i placă regelui ; că ei n-aveau de gînd să-l lipsească pe majestatea sa de respectul ce i-l datorau, ca nişte supuşi buni şi fideli ce erau.

Numai că vorbele rămaseră vorbe ; Compania îşi continuă adunările, amînînd la nesfîrşit edictele după care cardinalului îi crăpa buza. Purtarea magistraţilor o obligă pe regină să cheme Parlamentul la ea pentru a-i aduce la cunoştinţă că n-avea nici un drept să se opună la înregistrarea edictelor. Voia, de asemenea, să poruncească Parlamentului să aducă şi foaia unde le ordonase să înregistreze edictele, şi unde erau menţionate modificările făcute de ei ; planul ei era să-i pună să rupă acea foaie în faţa ei. Dar parlamentarii adunîndu-se, trimiseră o deputăţie la regină ca s-o roage să le îngăduie să nu vină, asigurînd-o de tot respectul pe care i-l datora.

Regina — care se sculase cu noaptea în cap ca să-i primească — ţinu imediat un Consiliu, ca să ştie ce să le răspundă. Consiliul hotărî să fie chemaţi din nou, precizînd că vor fi primiţi după-masă. Procurorul general — care se duse să le ducă ordinul reginei — nu-i mai găsi ; plictisiţi să mai aştepte răspunsul, magistraţii plecaseră acasă ; ceea ce suveranilor li se păru un lucru total lipsit de respect. Fură chemaţi a doua zi ; pentru ca această acţiune să fie cît mai solemnă, se adunară — ca să-i primească — toţi ducii şi pairii Franţei ; ba fură poftiţi chiar şi marii seniori care se aflau în trecere pe la Curte. Cum ştiau că vor fi mustruluiţi foarte aspru şi de faţă cu toată lumea,

magistrații veniră umili ca să-i ceară iertare reginei, prin intermediul primului președinte, al cărui discurs fu plin de supunere, de respect și de făgăduiala de a asculta tot ce i se va spune. Așa că în loc de pedeapsă, deputații fură cum nu se poate mai bine primiți de regină, care le recomandă să lucreze fără odihnă pentru a-l mulțumi pe rege ; le mai spuse că nu le dădea decît opt zile pentru a rezolva această treabă.

Profitînd de acest răgaz (25 martie) regina făcu o scurtă călătorie la Notre-Dame din Chartres, unde se jurase să se ducă, după boala regelui. Plecînd din Paris, ea îi repetă primului președinte porunca pe care i-o dăduse, asigurîndu-l că nu va lipsi din capitală decît cinci zile. Petrecu acel răgaz, la Notre-Dame, împreună cu regele — pe care-l luase cu sine — și cu micul Monsieur, pe care-l smulsese din mîinile femeilor ce se ocupau de el, dîndu-i-l ca preceptor pe mareșalul Du Plessis-Praslin, căpitan faimos și strălucit, ce căpătase o reputație fără pereche în luptele pe care le cîștigase și în orașele pe care le cucerise. Mai comanda și acum armata regelui din Italia, unde cardinalul Mazarin avusese prilejul să-i aprecieze meritele.

În timpul acestei scurte absențe, raportorii interziși veniră cu toții la cardinal, pentru a-l ruga să-i apere în fața reginei și să fie repuși în slujbele lor. El îi primi cu un chip grav și sever ; și totuși, le răspunse cu blîndețe că, dacă erau dispuși să se supună și să asculte de porunca reginei, sigur că aveau să fie repuși în funcțiile lor.

Acest fapt îl bucură mult pe ministru, care trimise repede un curier la regină, ca să afle și ea vestea. Mazarin credea că acea vizită pe care o primise, însemna că raportorii se hotărîseră să accepte înființarea celor douăsprezece noi posturi la care se opuseseră cu atîta îndîrjire ; raportorii însă — care-i făcuseră avansuri cardinalului, numai ca să-l lase să se îmbete cu gloria de a-i fi repus în funcție — rămaseră la hotărîrea lor de mai înainte. Așa încît Consiliul porunci consilierilor de Stat să se ocupe ei

de procesele particularilor, regele vrînd să le arate astfel raportorilor că se putea lipsi foarte bine de serviciile lor. În urma acestei pedepse, multe familii din Paris se neliniştiră şi se întristară că-şi vor pierde slujbele. Cum cei din magistratură făceau parte din familii înrudite între ele, şi încă destul de strîns, această afacere făgăduia să aibă urmări serioase, fiindcă privea toate Curţile suverane. Aşa că magistraţii ţinură să aducă la cunoştinţă regelui, că ei nu vor suporta ca, în numele său, favoriţii şi miniştrii să lase fără slujbe nişte slujitori atît de importanţi ; după care se adunară cu toţii pentru a-şi susţine drepturile, pretinzînd că dacă regele nu voia să-i ajute, se vor ajuta ei singuri.

Capitolul XX

Aprilie, 1648. — Uniunea dintre prinţul de Condé şi ducele de Orléans. — Destituirea contelui d'Avaux. — Napolitanii aţîţaţi împotriva ducelui de Guise. — Ducele îi readuce de partea lui. — Scrisorile sale către regină şi către cardinal, în favoarea domnişoarei de Pons. — Annese tratează cu Spania. — El îl introduce pe don Juan în Neapole. — Ducele de Guise e luat prizonier. — Insuccesul expediţiei din Neapole. — Ducele de Guise, considerat prizonier de război. — Purtarea nedemnă a domnişoarei de Pons. — Arestarea lui Saujeon. — Doamna de Motteville contribuie la împăcarea cu ducele de Orléans. — Regina o primeşte foarte rece, pe Mademoiselle. — Sau-

jeon pus în libertate. — Botezul micului Monsieur. — Ducele de Beaufort fuge din închisoarea din Vincennes.

Prinţul de Condé îşi începu campania din acel an cu o şedere de opt zile la Chantilly, unde s-a dus să petreacă Săptămîna Mare, cu toată Curtea sa ; ducele de Orléans rămase alături de regină, ca s-o ajute în problemele ce se întrezăreau că le va isca Parlamentul. Cei doi prinţi păreau — în acea epocă — însufleţiţi de cele mai bune intenţii de a-l sluji pe rege, fie să încheie pace, fie să continuie războiul. Regina petrecu Săptămîna Mare, ca de obicei ; şi ca să-i sporească importanţa, porunci ca toată lumea să se roage pentru pacea generală ; din păcate, rugăciunile nu se vădiră a fi de vreun folos.

După reîntoarcerea ducelui de Longueville, contele d'Avaux primi ordin să se înapoieze în Franţa şi să-l lase în Germania pe Servien, ca singurul plenipotenţiar. Cei doi bărbaţi nu se înţeleseseră niciodată în timpul acelei negocieri şi, în toate propunerile făcute după adunarea de la Münster, părerile lor se bătuseră tot timpul, cap în cap. Cardinalul îşi impusese de multe ori autoritatea încercînd să-i apropie, iar prezenţa ducelui de Longueville fusese un remediu suveran pentru a împiedica efectele nefaste ale lipsei lor de unitate ; dar, rămînînd singuri, duşmănia dintre ei se accentuă în aşa hal încît cardinalul se văzu nevoit să-i despartă. Ghinionul căzu asupra lui d'Avaux, deşi el era cel mai înţelept şi mai moderat, pentru că Servien avea un nepot, pe nume de Lyonne [1], la care Mazarin ţinea foarte mult şi care — prin şiretlicurile practicate la Curte chiar şi de cei mai cinstiţi oameni — îşi susţinu unchiul, cu atîta tărie şi-l ponegri în aşa hal pe d'Avaux, încît cardinalul — cu cîteva zile înainte de înapoierea

[1] *Hugues de Lyonne* era în acel moment secretarul lui Mazarin ; a murit în 1671, ca ministru al Afacerilor Externe.

acestuia — îl declară, în plin Consiliu, dușmanul său [1], și-l acuză că fusese o piedică în calea păcii. Adăugă apoi că nu-i putea trece cu vederea această ofensă și-o ruga pe regină să-i facă plăcerea și să nu-i acorde nici un fel de întrevedere. Regina, firește, își dădu imediat cuvîntul că-l va izgoni din preajma ei. Monsieur, unchiul regelui, făgădui și el același lucru : cardinalul — pentru a se justifica de ce procedase astfel — stătu de vorbă cu președintele de Mesme [2], fratele lui d'Avaux ; i se plînse și acestuia de contele d'Avaux, mărturisindu-i însă că nu avea nimic cu el și că continua să-l socoată, și de acum încolo, prietenul său.

Bietul magistrat, vrînd să-l determine să-i vorbească mai clar, îl rugă să-i explice dacă nemulțumirea împotriva fratelui său era chiar atît de mare, încît să-l împiedice pe acesta să-și mai exercite slujba ; căci d'Avaux fusese numit, înainte de a pleca în Germania, superintendent al finanțelor și ministru de Stat. Cardinalul îi spuse că nu-i putea da un răspus precis, dar că atunci cînd va sosi, nu voia totuși să-l mai vadă ; ceea ce — cu alte cuvinte — însema o dizgrațiere în toată regula. Președintelui îi pieri graiul de uluit ce era, știind precis că nu i se putea reproșa nimic fratelui său ; cum domnul de Longueville fusese foarte bine primit, socotea că fusese mulțumit de contele d'Avaux. Asprimea cardinalului nu-l împiedică, totuși, pe magistrat de a-l sluji conștiincios pe rege, așa cum i-o cerea datoria.

La Neapole, flota Franței nu-și făcu apariția [3], decît ca să-i arate ducelui de Guise că nu putea nădăjdui nici

---

[1] Omer Talon redă o discuție pe care o avusese cu Mazarin, în 21 martie și în care ministrul „îi vorbise cu dispreț despre purtarea și mărginirea contelui d'Avaux, care se comportase foarte prost în negocierile ce-i fuseseră încredințate". (N.ed.fr.)

[2] *Henri de Mesme* era fratele lui Claude de Mesme, conte d'Avaux.

[3] În 18 decembrie 1647, deci la o lună după sosirea ducelui de Orléans. Lipsa de hrană obligă flota franceză să se îndrepte spre Provence, în 3 ianuarie 1648 (n.ed.fr.).

un ajutor din partea ei căci, după ce fusese văzută de acest mare oraș, se retrăsese fără nici un profit și fără nici o glorie. Între timp, la Curtea din Neapole își făcu apariția un trimis deghizat în călugăr, din partea acelui Annese, generalul-meșteșugar, care urmărea să submineze autoritatea ducelui de Guise. Acest om de rînd era mai ambițios decît un nobil și voia să-și redobîndească puterea printr-o viclenie : și anume, ca Franța să intre la bănuieli în legătură cu ducele de Guise. Îi scrise deci, în acest scop, cardinalului, că de Guise era înțeles cu Spania, făgăduind totodată, că dacă voia să-l lase pe el să cîrmuiască orașul, va aduce mari servicii Franței.

Nimeni nu socoti că trebuia să-i dea crezare, căci își dădură cu toții seama că acuzațiile erau false și că Annese proceda astfel, din invidie ; dar nu-l repeziră pe călugăr, ci îl trimiseră înapoi, încărcat de făgăduieli care nu însemnau nimic. Acel căpitan ridicol, care pretindea să comande armata, văzînd că vicleșugul îi fusese descoperit, se gîndi să le spună napolitanilor, ce anume făcuse trimisul lui în Franța. In acest scop, umplu orașul Neapole cu bilețele ce conțineau numai minciuni ; tocmi cîțiva oameni să strige și să protesteze și se pricepu atît de bine să înșele spiritele credule din acel oraș, și așa destul de lesne de convins, încît napolitanii se hotărîră să scape de ducele de Guise ; unii chiar strigară pe stradă, în gura mare, că ar trebui să-l pună pe duce într-o barcă și să-l trimită înapoi, în țara sa.

Dar ducele — care nu știa ce-i frica — aflînd ce se spunea despre el, se urcă pe cal, se vîrî în mijlocul poporului și-l atîță strigînd el însuși : „Libertate ! Trăiască Republica !", izbutind astfel să-l facă să treacă de partea lui. Două companii din oraș și un mare număr de oameni se îndreptară către Torion, locul pe care și-l păstrase Annese pentru sine, la sosirea în țară a ducelui de Guise ; la început acest lucru îl sperie, pentru că ducele, care era în stare de orice, putea foarte bine să-i vină de hac, ba la un

moment dat chiar se şi gîndi că-i sunase ceasul ; dar cînd se văzu din nou liber — cum se bucura de încrederea multora dintre semenii săi — începu iarăşi să aţiţe mulţimea împotriva ducelui. Cel puţin, asta ne-a istorisit regina despre peripeţiile acestui prinţ. În vreme ce ducele dădea dovadă, în ochii întregii Europe, de un curaj fără pereche, dădea dovadă şi de o dragoste fără egal, pe care i-o purta domnişoarei de Pons, dar, din păcate, într-un mod cu totul nedemn de el. Faptul scoate şi mai pregnant în evidenţă deosebirea dintre putere şi slăbiciune, dintre judecată şi rătăcire, dintre viciu şi virtute. Dragostea îi face pe unii bărbaţi, demni de dispreţuit, chiar dacă s-ar acoperi de laurii unui Cezar sau ai unui Alexandru.

Ducele de Guise aflînd, la Neapole, că regina o obligase pe domnişoara de Pons să intre la o altă mănăstire, mult mai severă decît cea unde o instalase el, se supără cumplit şi-i scrise reginei o scrisoare. Sînt sigură că, într-o astfel de situaţie, strămoşii acestui prinţ n-ar fi renunţat la glorie, la avere şi la ambiţie pentru o fată oarecare. Că plîngerile lor ar fi fost bazate pe lucruri mai serioase ; că necazul ar fi fost pricinuit de neputinţa de a cuceri, de pildă, un regat ca Neapolul ; că ar fi fost convinşi că — cu sau fără coroană — meritau iubirea unor fete ca domnişoara de Pons şi că un tron li s-ar fi părut necesar nu pentru ea, ci pentru ei. Dar, mă rog, fiindcă dragostea poate să tulbure judecata oricărui bărbat, trebuiră să-i ierte acest păcat ducelui de Guise care avea în schimb, nenumărate calităţi ce-l făceau demn de stima întregului regat.

În vremea asta, Gennare Annese, dorind să scape de duce, intră în tratative cu vechiul său stăpîn, regele Spaniei, căruia îi făcu propuneri deosebit de avantajoase.

Filip al IV-lea, mai mult decît încîntat, vorbi imediat cu Papa — care avea o mare slăbiciune pentru Spania — care, la rîndul lui, vorbi cu Filomarini, arhiepiscopul Neapolelui. Acesta porunci tuturor preoţilor şi duhovnicilor din această cetate, să vorbească cu enoriaşii lor şi să-i

îndemne să se supună regelui Spaniei, care nu dorea altceva decît pacea și bunăstarea lor. Totodată, contele de Ognaste, ambasadorul Spaniei la Roma, fu numit vicerege al Neapolelui, unde și sosi pentru a începe negocierile cu nunțiul papal, apoi direct cu arhiepiscopul Filomarini. Și în timp ce preoții slujeau cu zel în biserici, fiind Joia Mare, Annese, Ognaste și alți cîțiva puseră mîna pe fortul Saint-Sébastien, pe unde introduseră mai apoi în oraș patru companii spaniole ; acestea trecură fără nici o piedică, prin Neapole, și se îndreptă spre Torion del Carmen, unde comanda Annese, strigînd cît îi ținea gura : „Pace ! Pace !" Cardinalul Filomarini, îndreptîndu-se și el către același loc, binecuvîntînd întruna mulțimea și pe cei care-l urmau, slujitori de-ai săi și soldați spanioli, spunea și el aceleași vorbe : „Pace ! Pace !" Norodul, adunat grămadă pe străzi, neînțelegînd ce se întîmplă, neștiind nimic din cele puse la cale de Annese, căsca gura și ochii, fără să zică nimic. Ajungînd la Torion del Carmen, îl găsi acolo pe don Juan de Austria, care sosise în taină în acel loc, din ordinul regelui Spaniei. Annese, aruncîndu-se în genunchi înaintea lui don Juan, îi întinse cheile acelei fortărețe și-și ceru iertare că se răzvrătise împotriva regelui său, crimă care îi fu iertată pe loc. În vremea asta, o parte dintre soldații spanioli prădau palatul ducelui de Guise, care se dusese să viziteze niște forturi. Ducele nu era însoțit decît de treizeci de oameni. În timp ce se întorcea spre Neapole, auzi larma norodului, care își revenise din stupoare, și pe vreo cîțiva care-i strigau : *„Salva, salva tradimento !"* (Fugi, fugi, trădare !). Dîndu-și seama că era pierdut, dădu pinteni calului și o luă la goană spre Bonavente. Dar, ajungînd într-o pădure, fu prins de o patrulă spaniolă, trimisă special în acel loc pentru a pune mîna pe el. Bătut și dus în Spania ca prizonier, o vreme fu aproape sigur că i se va tăia capul. Palatul său, care nu era deloc plin de bogății, așa cum credeau unii, fu prădat și devastat, iar slugile care încer-

caseră cît de cît să se opună, fură ucise. De îndată ce doamna de Guise află de nenorocirea întîmplată fiului ei, ca, bărbatul ei, ducele de Joyeuse — cel de al doilea băiat al ei — și domnișoara de Guise — fiica ei — veniră s-o roage pe regină să-l ajute pe acel prinț nefericit care, din pricină că fusese prea curajos, urma să piară. Regina, dîndu-le dreptate, trimise imediat un curier în Spania, rugîndu-l pe fratele ei, Filip al IV-lea, să-l trateze pe duce ca pe un prizonier de război. Deși — le spuse ea celor patru rude mîhnite — ducele ar fi meritat să i se taie capul, fiindcă nu făcuse ceea ce i se poruncise. Cînd familia sa află că va fi considerat prizonier de război, răsuflă ușurată, fiindcă odată dus în Spania, acolo o altă rudă de a sa, ducele de Lorena, care se afla în solda Spaniei, urma să aibă grijă de el și să-l ferească de orice necaz.

Dar dintre toate nenorocirile care i se întîmplară ducelui de Guise, cea care l-a durut cel mai rău, a fost trădarea domnișoarei de Pons care a procedat față de el, exact așa cum a procedat și el față de domnișoara de Gonzague și față de contesa de Bossu ; căci, după ce l-a înșelat cu mai mulți bărbați, pînă la urmă s-a încurcat cu propriul său scutier. Se pare că prințul a fost atît de revoltat de această poveste, încît, atunci cînd a scăpat din prizonierat și a ajuns teafăr acasă, i-a intentat infidelei sale iubite un proces, pretinzînd că aceasta îi furase mobilele și bijuteriile, nemulțumindu-se numai cu nenumăratele daruri pe care i le făcuse pe vremea cînd o iubise. Malicorne, scutierul pe care-l preferase stăpînului, o părăsi și el, așa că, pînă la urmă, domnișoara, ca să scape de necazuri, fu silită să fugă în Flandra, unde cu siguranță că făcuse alte cuceriri. Sau poate, cine știe, dacă nu cumva și ea și contesa de Bossu nu se consolară una pe alta, punîndu-i nenumărate perechi de coarne celui pe care-l iubiseră amîndouă.

Acum vom părăsi Neapolul și ne vom reîntoarce în Franța, la Curte, unde vom vedea o mare prințesă vîrîtă într-o mare încurcătură.

Spre sfîrșitul lui aprilie, fu arestat un gentilom din slujba domnișoarei de Orléans, un oarecare Saujeon a cărei soră era domnișoară de onoare la Madame și pe care ducele de Orléans o plăcea foarte mult. Dar simpatia pe care o nutrea pentru soră, nu-l împiedică să-l alunge pe frate, pentru că avea motive serioase și pentru că era vorba de un lucru foarte delicat.

La început se făcu un mare secret din toată această afacere : doar regina, cardinalul, Monsieur și favoritul său, abatele de la Rivière știură despre ea. Arestatul fu interogat în taină, în timpul unei scurte călătorii pe care ducele de Orléans o făcu la Limours ; și deși toate cele patru persoane își ținură gura, Comminges, rudă cu Saujeon și prieten cu mine, îmi istorisi în amănunt toată tărășenia. Scandalul izbucni într-o joi seara, după ce se isprăvi Consiliul care, în ziua aceea, se ținu în mica galerie din apartamentul reginei. Ducele de Orléans o chemă pe Mademoiselle în acel loc unde nu mai rămăseseră decît regina, Mazarin, cardinalul și abatele de la Rivière. Intrînd în galeria cea mică, Mademoiselle o găsi pe regină foarte iritată, acuzînd-o că ar avea legături cu dușmanii Statului, fiindcă voise să se mărite fără îngăduința ei și nici a tatălui ei, dînd astfel dovadă de o totală lipsă de respect atît față de ea cît și față de Monsieur. După ce-o trată cu o excesivă severitate, o dădu pe mîna tatălui ei, care se purtă la fel de aspru. Mademoiselle, văzîndu-se atacată cu atîta vehemență, se burzului și ținu piept cu mult curaj celor doi acuzatori de care avea atîtea motive să se teamă. O ținu întruna că nu știuse nimic de nici un fel de negociere ; ba, la un moment dat, se transformă ea în acuzator și începu a-i reproșa lui Monsieur că, dacă ar fi vrut, ar fi măritat-o cu Împăratul Germaniei, că era rușinos pentru un tată să nu ia apărarea copilei sale într-o situație în care, de fapt, era atacată propria lui familie. Regina, care ascultă uimită aceste vorbe, îmi spuse seara că dacă ar fi avut o fată care ar fi tratat-o așa cum îi tratase Made-

moiselle pe Monsieur, ar fi izgonit-o pentru totdeauna de la Curte şi ar fi închis-o într-o mănăstire.

După ce spuse ce avea de spus, Mademoiselle ieşi din galeria cea mică mai mult trufaşă decît ruşinată, iar în ochi i se citea nu căinţa, ci mîndria. Trecînd, se opri o clipă în faţa abatelui de la Rivière, apoi se duse în odaia ei cumplit de îndurerată de felul cum se purtase Monsieur care, în loc să-i ia apărarea, se lepădase de ea. Atîta nedreptate o mîhni atît de tare, încît, la un moment dat, făcu febră. Iar cînd mai auzi că una dintre femeile sale, care o slujea de multă vreme, cu credinţă, fusese alungată pentru că se dovedise a fi fost înţeleasă cu Saujeon, pur şi simplu, leşină. Saujeon nu voise altceva decît s-o slujească ; greşeala lui ţinea mai mult de imprudenţă decît de crimă. Mademoiselle voia să se mărite şi sigur că nici prin cap nu-i trecuse că această dorinţă a ei ar putea să-i jignească pe regină sau pe Monsieur. Purtarea ei era totuşi de condamnat, fiindcă nu respectase legile Statului care-i interziceau orice fel de legături particulare cu duşmanii ţării sau cu străinii. Văzînd că toată povestea luase o întorsătură cam neplăcută, Mademoiselle se adresă cardinalului Mazarin şi-l rugă să intervină pe lîngă regină s-o ierte. Ceilalţi tăbărîră pe Monsieur. Cardinalul, care ţinea s-o servească, se străduí să aplaneze conflictul. Abatele de la Rivière făcu şi el acelaşi lucru. Aşa că, în cea de a unsprezecea zi a captivităţii sale, după mari discuţii cu regina şi cu Monsieur, abatele de la Rivière îi putu duce Mademoisellei primele veşti bune, însoţite bineînţeles, de mustrările de rigoare.

În aceeaşi zi, Mademoiselle, veni s-o vadă pe regină, care o primi foarte rece. Aceasta îi spuse că nu trebuia să se umfle în pene că-i înfruntase atît pe ea cît şi pe ducele de Orléans, nevrînd să mărturisească greşeala pe care o săvîrşise ; că cei care o sfătuiseră să se poarte astfel, sigur că o lăudaseră, dar că nu trebuia să se lase linguşită de aceştia, fiindcă, din păcate, n-o sfătuiseră bine. Că

trebuia să fie convinsă că făptuise o mare greşeală, din moment ce o vedea dezaprobată de un tată atît de bun şi de îngăduitor ca al ei.

După cîteva zile, Mademoiselle primi îngăduinţa să-şi viziteze tatăl care, după o discuţie între patru ochi, îi iertă greşeala. Saujeon fu închis la Pierre-Encise, de unde ieşi foarte repede (în 11 mai).

La puţină vreme după asta, micul Monsieur, fratele regelui, fu botezat cu numele de Philippe, avîndu-i ca naşi pe regina Angliei şi pe ducele de Orléans, unchiul regelui şi al lui.

În mai, 1648, ducele de York, în vîrstă de doisprezece ori treisprezece ani, fugi din Anglia, la porunca mamei sale, şi se refugie în Olanda. Mi-a istorisit el însuşi mai apoi, cum îşi făcuse, de un an de zile, planul să fugă, dar nu şi-l putuse pune în aplicare. Preceptorul său nutrea şi el aceeaşi dorinţă, dar, cum fusese chemat de Parlament şi ameninţat că dacă-l scăpa din ochi pe prinţ şi acesta izbutea să fugă, el avea să putrezească în Turnul Londrei, renunţase la această idee. Aşa că, micul prinţ, pentru a-şi deruta preceptorul, se prefăcu a renunţa şi el la acest plan. Într-o zi însă, văzînd că gărzile erau foarte preocupate de jocul cu zarurile, ieşi încetişor din palat, pe o portiţă de din dos şi se duse în fundul parcului, unde un servitor, care ştia toată povestea, şi care-l aştepta, îl îmbrăcă repede în nişte straie femeieşti, ascunzîndu-l într-o casă din Londra, unde rămase cîteva zile. Pe urmă, se îmbarcă împreună cu scutierul său, pe un vas care pleca în Olanda. Cum era frumos, marinarii fură ferm convinşi că aveau de a face cu o foarte sfioasă şi cuminte copilă.

Cînd cei din Londra observară că prinţul fugise, trimiseră imediat după el un vas englezesc, fiind siguri că-l vor prinde la Flessingue. Dar cum portul unde prinţul voia să poposească, devenise foarte primejdios din pricina vîntului ce începuse să bată, căpitanul nu voi să mai acosteze. Dîndu-şi seama că nava care-i urmărea pornise pe

urmele sale, băiatul își aruncă fustele, rămase în veșmintele sale de prinț și, punîndu-i căpitanului sabia în gît, îl sili să oprească, chiar cu riscul de a se îneca. Speriat, căpitanul, acostă și astfel copilandrul scăpă de soarta pe care i-o pregăteau urmăritorii săi, care n-ar fi pregetat să facă și cu fiul ceea ce făcuseră cu tatăl [1].

Nu după mult, sosi în Franța, unde regele și regina îl primiră cu bunătate și cu toată dragostea ce i se cuvenea nepotului lui Henric al IV-lea și fiului unui rege care pierise pe eșafod.

În ziua de Rusalii, ducele de Beaufort, închis de mai bine de cinci ani la Vincennes, scăpă din temniță, cam prin jurul prînzului. Păzit de un ofițer pe nume La Ramée, și de șapte sau opt ostași, care dormeau în odaia lui și care nu-l scăpau o clipă din ochi, izbuti totuși să evadeze, cumpărînd pe unul dintre paznici, trăgîndu-l astfel pe sfoară pe guvernatorul închisorii, care nu putea să-l sufere și care nu era altul decît Chavigny. Venind vremea să-și pună în practică planurile pe care și le făcuse, ducele de Beaufort aștepta ziua de Rusalii, pentru că știa că în acea zi toată lumea se va duce la slujbă. La ora la care gărzile stăteau la masă, ducele îl luă cu sine pe La Ramée, ca să se plimbe printr-o galerie pe unde obținuse îngăduința să-și mai dezmorțească uneori, oasele. Galeria era mai jos decît donjonul unde era el întemnițat, dar totuși desul de sus față de adîncimea celor două șanțuri care o înconjurau și într-o parte, și în cealaltă. Paznicul pe care-l cumpărase și care mînca împreună cu ceilalți, văzîndu-l de departe pe duce, se prefăcu a nu se simți bine, se ridică de la masă și ieși din odaia unde se aflau gărzile, încuind cu cheia, nu numai ușa odăii de unde ieșise, dar și alte uși care dădeau în galerie. Apoi, întîmpinîndu-l pe duce, tăbărîră amîndoi asupra lui La Ramée ; nevrînd să-l omoare, îl legară fedeleș, îi puseră un căluș în gură ca să nu

[1] E vorba de Carol I care a murit decapitat.

strige, și-l lăsară acolo. Apoi legară o frînghie groasă de fereastră și coborîră unul după altul, mai întîi paznicul — fiindcă acesta, dacă ar fi fost prins, ar fi fost spînzurat, apoi ducele, care nu risca nimic altceva decît să fie vîrît înapoi, în celula din care o ștersese. Dar, din nefericire, frînghia era mult mai scurtă decît prevăzuseră ei, iar șanțul mult mai adînc decît părea de sus. Disperat, ducele își dădu totuși drumul în șanț, cu riscul de a-și frînge gîtul. Gîtul nu și-l frînse, dar se lovi atît de rău, încît, de durere, leșină. După ce-și veni, în sfîrșit, în fire, prietenii săi — care-l așteptau de cealaltă parte a șanțului, îi traseră afară cu o frînghie și pe el, și pe paznic, încălecară pe doi cai gata pregătiți și, după ce se îndepărtară de acel loc, se alăturară unui grup de cincizeci de călăreți care-i aștepta într-o pădurice din apropiere. Unul dintre gentilomii care s-au aflat atunci printre cei cincizeci de călăreți, mi-a povestit că, de îndată ce ducele s-a văzut liber și înconjurat de prietenii săi, s-a înviorat brusc, a uitat de durerile pricinuite de căzătură și, încălecînd pe un cal mult mai rapid, a dispărut ca fulgerul, spunînd și el ca și Francisc I, cînd, întors din Spania, a pus piciorul pe pămîntul Franței : Ah ! În sfîrșit, sînt liber !"

O femeie și un băiețaș, care culegeau ierburi de leac de pe marginea șanțului, văzuseră tot ce se petrecuse. Dar cum prietenii prințului le porunciseră să-și țină gura, arătîndu-le că n-aveau nici un interes să-l împiedice pe duce să evadeze, cei doi tăcură și priviră liniștiți la tot ceea ce se întîmplase. Abia după ce ducele plecă femeia se duse să-i spună totul soțului ei, care era grădinar prin apropiere. Pe urmă, amîndoi se duseră să înștiințeze gărzile. Dar nu mai putură face nimic. Oamenii nu mai putură schimba nimic din ceea ce hotărîse soarta dinainte. Dealtfel, se pare că un astrolog, pe nume Goisel, prezisese că ducele va fi liber în acea zi. Vestea surprinse pe toată lumea de la Curte și mai ales pe cei care aveau diverse interese. Ministrul a fost cel mai necăjit, dar — după cum îi era obiceiul — n-a

lăsat să se vadă nimic. Regina, care fusese odinioară foarte bună prietenă cu acest prinţ pe care-l ura mai mult din raţiuni de Stat decît din alte motive, se linişti foarte repede. Sigur că multe alte persoane fură de-a dreptul fericite ; căci, în afară de faptul că acest prinţ se bucura de foarte multă simpatie, duşmanii cardinalului trăgeau nădejde că ducele, odată liber, va alcătui un partid care să aducă ceva nou în guvern. Nimeni nu se îndoia de faptul că de Beaufort ardea de dorinţa de a se răzbuna pe duşmanul lui, mai ales că starea de spirit care domnea atunci în ţară, îi putea facilita această răzbunare. Cardinalul fu o vreme neliniştit, din pricina ducelui de Beaufort care se retrăsese în Vendômois. Dar unul dintre prietenii mei, domnul de Seneterre, căruia Mazarin îi împărtăşi temerile sale, îl linişti, spunîndu-i că Beaufort, neavînd nici bani, nici caste, nici cetăţi întărite, nu putea face nimic nici împotriva Statului, nici a eminenţei sale.

Regina — făcîndu-mi cinstea de a vorbi despre acest lucru — îmi spuse că ducele de Beaufort nu putea alcătui un partid. în Franţa, iar în ceea ce privea răzbunarea, domnul cardinal putea fi pe deplin liniştit, fiindcă ducele de Beaufort era un om cu frica lui Dumnezeu, care n-ar fi fost în stare să omoare nici o muscă, darămite un cardinal.

Capitolul XXI

3 iunie 1648. — Ana de Austria îi vizitează pe regina Angliei şi pe ducele de Orléans. — Parlamentul se adună, deşi Ana de Austria îi interzisese acest lucru. — Hotărîrea

de jonc̦iune casată printr-o hotărîre a Consiliului (10 iunie). — Parlamentul deliberează asupra casării hotărîrii de jonc̦iune. — O nouă hotărîre a Consiliului. — Concesiile lui Mazarin. — Parlamentul devine din ce în ce mai îndrăzneț.

În 3 iunie, Ana de Austria s-a dus s-o viziteze pe regina Angliei, care, de la Saint-Germain, venise la Paris ca să petreacă cincisprezece zile ; după regina Angliei, regina noastră îl vizită pe ducele de Orléans, ținuit la pat de o criză de gută.

Luni 5 iunie, deși Ana de Austria interzisese acest lucru, Parlamentul — sfidîndu-i porunca — se adună pentru dezbateri. Președintele de Mesme, văzînd că se pusese rău cu Curtea, se crezu obligat să acționeze cu prudență ; așa că, chiar a doua zi, cerîndu-și scuze Parlamantului și pretextînd că nu se simțea bine, plecă la țară. Lipsi o bună bucată de vreme, fiindcă Parlamentul îl acuzase de slăbiciune, iar Curtea, că voise să se răzbune pe ea. Fu ținut de rău și de unii, și de alții, iar prietenii săi fură foarte supărați pe el, susținînd că nu trebuia să părăsească Compania, tocmai atunci cînd intrase în dispută cu regele și cînd, prin urmare, avea mare nevoie de ajutorul unui om cu greutate, cum era el.

În 15 iunie, Parlamentul se adună din nou ; voia să delibereze în legătură cu casarea hotărîrii de jonc̦iune cu alte Parlamente. Pînă la urmă, toți magistrații ajunseră la concluzia că trebuiau să-și mențină hotărîrea, deși Consiliul regal o casase ; că trebuiau să se adune din nou, a doua zi, în Camera Saint Louis pentru a dezbate pe larg această problemă și că-i rugau și pe deputații altor Companii să poftească. Începînd din ziua aceea, mulți magistrați avură curajul de a-și susține deschis părerile, criticînd guvernul, înjurîndu-l pe Mazarin și acuzîndu-l în mod public pe supraintendentul d'Émery, de delapidare și de hoție. Cît putu displace această cutezanță reginei și mai

ales ministrului ei, vă puteţi da lesne seama. După Consiliul care se ţinu în cabinetul reginei, toţi hotărîră să caseze din nou hotărîrea Parlamentului. Regina îi porunci lui Du Plessis, secretar de Stat, lui Carnavalet şi altor cîtorva din garda ei personală, de a se duce la Parlament şi de a aduce regelui acea hotărîre atît de primejdioasă pentru liniştea Statului ; dar magistraţii protestară şi făcură atîta tărăboi, încît trimişii reginei, de teamă să nu fie ucişi, trebuiră să se înapoieze la Palatul Regal, cu mîinile goale. În 16, Curtea chemă la ea Parlamentul. Magistraţii veniră pe jos la Palatul Regal [1], aşa după cum era obiceiul. Pentru a-i primi cu cît mai multă pompă, regina îi poftise pe toţi ducii şi pairii, pe toţi ofiţerii Coroanei şi mareşalii Franţei. În cabinetul cel mare instalaseră un fel de estradă, iar deasupra aşezaseră un baldachin. Regele şi regina stînd pe tron, sub acel baldachin, erau înconjuraţi de toţi marii seniori de la Curte. Chipul reginei, plin de majestate, era aspru, ceea ce dovedea că abia se abţinea să nu dea frîu mîniei. Cancelarul ţinu magistraţilor un mic discurs foarte la locul lui. Apoi, citind hotărîrea lor de joncţiune, îi mustră pentru greşeala pe care o făcură de a se uni, aidoma unor răzvrătiţi, cu alte Companii. Primul preşedinte dădu să răspundă ; dar regina, luîndu-i vorba din gură, îi spuse că n-avea nevoie de răspunsul său ; că ştia că în sinea lui era animat de intenţii bune ; că în legătură cu nemulţumiţii care tulburau liniştea Statului îi asigura că, dacă n-aveau de gînd să se supună poruncilor regelui, îi va pedepsi cumplit, închizîndu-i şi confiscîndu-le averile. În ciuda acestei ameninţări, de îndată ce se întoarseră la Parlament, magistraţii se adunară imediat după-masă şi-i interziseră cu toţii grefierului să ducă reginei originalul hotărîrii de joncţiune, aşa cum le poruncise aceasta.

---

[1] Douăzeci dintre ei refuzară să vină, de teamă să nu fie arestaţi, spune Omer Talon în *Memoriile* sale.

Cardinalul, văzînd că magistraţii erau porniţi mai ales împotriva lui, se gîndi să-i atragă de partea sa, prin funcţii şi favoruri. Regina — care nu se temea şi de nimic — era de părere că numai exilul şi închisoarea ar putea remedia situaţia. Nutrind un profund dispreţ faţă de robă, nu-şi închipuia că aceşti supuşi ai regelui ar putea s-o deranjeze şi să-i dea peste cap planurile. Ea nu cunoştea proverbul că : „buturuga mică răstoarnă carul mare", şi nu-şi închipuia că nişte oameni, aparent neînsemnaţi, pot răsturna regatele cele mai puternice şi pot ruina imperiile cele mai solide ; de aceea, nu vedea alt remediu care să curme răul din rădăcină, decît pedeapsa. Adesea, le spunea celor din preajmă că nu va accepta, pentru nimic în lume, ca nişte amărîţi de magistraţi să surpe autoritatea regelui. Mazarin — care vedea mult mai clar lucrurile decît Ana de Austria, şi care ştia că cu poporul nu e de glumit — se supără cînd auzi că regina întărîtase şi mai rău Parlamentul. Cum regenta voia ca toată lumea să i se supună, nu accepta ca voinţa să-i fie călcată în picioare, iar vinovaţii să rămînă nepedepsiţi. Dar cum părea sortită să se supună veşnic voinţei ministrului ei, îi făcu şi de data asta pe plac. Hotărîră deci, împreună cu ducele de Orléans şi cu prinţul de Condé, să dea Parlamentului tot ceea ce dorea. Mazarin îşi dădu seama că prea năpăstuise Companiile suverane, aşa că se decise să mai slăbească hăţurile ; cei doi prinţi fură întrutotul de acord cu el. Şi cum într-o zi, vorbeau toţi trei despre fermitatea şi asprimea reginei, cardinalul le mărturisi că Ana de Austria era aidoma unui soldat plin de curaj, din pricină că nu-şi dădea seama cît de mare era primejdia. După ce se hotărîră ce să facă, ducele de Orléans îi pofti la el acasă pe toţi şefii Camerelor suverane, le vorbi prietenos, îi asigură că va pune o vorbă bună pe lîngă regină şi-i făcu să tragă nădejde că li se va da din nou dreptul lor anual. În 22 şi 23, Camerele se adunară din nou şi, departe de a fi mulţumite cu ce li se făgăduise, se duseră la ducele de Orléans căruia îi mărturi-

sîrâ că nu ţineau să se adune decît numai ca să înlăture abuzurile ce se săvîrşiseră pînă atunci. În plus, cerură ca hotărîrea ce fusese pronunţată împotriva lor, să fie anulată. Această cutezanţă disp'ăcu total lui Mazarin care — vîrîndu-se în pat mult mai devreme ca de obicei — spuse unuia dintre prietenii săi, cu multă amărăciune, că şi cancelarul, şi supraintendentul îl vîrîseră într-o mare încurcătură şi că-l lăsaseră pe el să scoată castanele din foc.

Tot în vara acelui an, Parisul primi vestea morţii regelui Poloniei, fapt care n-o deranjă pe regină, decît că trebui să poarte doliu. Nu era nici aşa prea mulţumită de văduva acestuia, căreia îi pusese coroana pe cap, ca să-i pese prea mult de soarta ei. Căci fosta prinţesă de Gonzague pierduse un bărbat bătrîn şi grosolan, care se purtase groaznic cu ea şi rămăsese să se consoleze cu fratele acestuia, care era tînăr şi care-o iubea. În plus, cumnatul ei ţinea s-o ia de nevastă, în cazul în care poporul l-ar fi ales rege, în locul celui răposat. Sigur că situaţia lui de frate unic al regelui, prietenii şi mai a'es influenţa reginei Poloniei, care avea bani şi era foarte iubită de popor, i-au fost de mare ajutor.

În vremea asta, situaţia din Franţa devenise catastrofală. Poporul era copleşit de impozite şi de taxe. Ţara era sărăcită după lungile războaie pe care le avusese. Curtenii erau sătui pînă în gît de Mazarin. Toţi voiau o schimbare, mai mult de dragul schimbării decît din cine ştie ce alte motive. Ministrul fiind dispreţuit de toată lumea, fiecare îşi luase libertatea să se poarte cu el după cum îi dicta capriciul ; oamenii cu scaun la cap, trăgeau nădejde că toate aceste dezordini vor duce în sfîrşit la instaurarea ordinei în Stat. Pe buzele multora dintre magistraţi începuse a sta un singur cuvînt : reformă. Aşa că mai toţi, şi poporul, şi curtenii şi Parlamentul aveau motive să tune şi să fulgere împotriva reginei şi a ministrului ei. În seara zilei de 30 mai, cardinalul îi spuse reginei, în faţa întregii Curţi,

că tocmai primise niște scrisori din Flandra, prin care i se aducea la cunoștință că dușmanii se bucurau grozav de neînțelegerile Curții cu Parlamentul, fiind convinși că la Paris se și dezlănțuise războiul civil ; că toate aceste zvonuri — deși false — aveau o influență proastă asupra prestigiului regelui, îndemnîndu-i pe străini să-și vîre nasul în afacerile Franței.

În 6 iulie, ducele de Orléans se duse la Parlament și ținu un amplu discurs în care încercă să le arate magistraților că comportarea lor îi incitase pe dușmani, care abia așteptau să intre în Franța ; că din moment ce ei aduseseră lucrurile în starea asta, tot ei erau obligați să le și remedieze ; dar că s-o facă de așa manieră, încît să nu scadă prestigiul Franței ; că el, Monsieur, le propunea o conferință în care să fie luate în discuție toate cerințele lor, făgăduindu-le protecția sa precum și o deplină sinceritate în tot ceea ce vor discuta cu un prinț de seama lui, care pînă atunci nu înșelase pe nimeni și care n-avea de gînd să înceapă tocmai cu Parlamentul pentru care avea o deosebită afecțiune. În aceeași zi, sosi la Curte un curier din Catalonia, care-i spuse reginei că, mareșalul de Schomberg — care comanda oștile regelui în calitate de vicerege al acelui ținut — pregătindu-se să asedieze orașul Tortose, fusese avertizat că dușmanii se pregăteau să asedieze și ei orașul Flix ; că dăduse o fugă ca să aprovizioneze Flixul și să-l întărească, apoi se întorsese și asediase Tortose, pe care trăgea nădejde să-l cucerească. Din Neapole, aflarăm că spaniolii, cînd auziră că Gennare Annese se pregătea să-i trădeze, îl arestaseră luîndu-l prizonier. Cum această națiune nu era obișnuită să-și cruțe prizonierii, toată lumea era convinsă că-l vor ucide și că astfel va fi răzbunat și bietul duce de Guise, care zăcea și acum în temnița spaniolilor. Imediat după asta sosi știrea că mareșalul Du Plessis — care comanda oștile regelui în Italia, în numele ducelui de Modena — îl bătuse pe marchizul de Caracena, generalul oștilor spaniole ; dar că tributul pe care-l plătise pentru

această victorie, fusese unul dintre fiii săi, la care ţinea ca la ochii din cap.

În ceea ce priveşte Parlamentul, în 7 şi 8, ţinu două şedinţe lungi, la reşedinţa [1] ducelui de Orléans, în care îşi manifestă mulţumirea pentru blîndeţea şi înţelegerea lui Monsieur ; la această conferinţă participară deputaţi din toate Camerele suverane. Cardinalul, aflat de faţă, le lăudă zelul, iar cei care — cu cîteva zile mai înainte — fuseseră numiţi rebeli şi trădători în faţa reginei, acum fură numiţi de Mazarin „părinţii patriei şi instauratorii liniştei publice".

Sigur că această conduită inegală îi făcu pe cei care-i vînau greşelile să-l ia, fără milă, peste picior, să-l dispreţuiască, să-l facă om de nimic şi să-i reproşeze că n-avea nici o fărîmă din mîndria şi din probitatea caracteristice marilor bărbaţi de Stat. În vreme ce la Luxembourg aveau loc aceste conferinţe, unele persoane din Parlament se străduiau să urzească o serie de intrigi împotriva lui d'Émery, supraintendentul finanţelor, propunîndu-i lui Mazarin să-l scoată din funcţie, pentru că toată lumea se plîngea de el [2]. Aşa că d'Émery se trezi, la un moment dat, urît crîncen de toată lumea. Prietenii săi de la Curte, văzînd furtuna care se pregătea să-l învăluie în trîmbele sale şi să-l prăvale la pămînt, se străduiră din răsputeri să-l susţină, fiindcă îi plătea bine. Dar cardinalul, închipuindu-şi că-şi putea cumpăra liniştea înlăturîndu-l pe d'Émery, se hotărî să-l sacrifice pe altarul binelui public şi al său personal.

În acele zile, în care soarta acelui om era nesigură, cînd Mazarin ba voia să-l menţină în slujbă, ba să-l alunge, unul dintre prietenii lui d'Émery propuse în Camera Saint-

[1] Adică la palatul Luxembourg.

[2] Monglat spune în *Memoriile* sale că : *„d'Émery ruinase pe toată lumea ca să procure bani pentru continuarea războiului şi mai ales pentru a satisface lăcomia şi avariţia cardinalului, care erau fără margini"*. (N.ed.fr.)

Louis, să se cerceteze ce bani fuseseră scoși afară din țară. Cardinalul, știind că cel care propusese acest lucru era unul dintre prietenii supraintendentului, crezu că însuși d'Émery îi sugerase acest lucru, pentru a-l pune pe el în încurcătură. Propunerea nu avu însă nici un efect împotriva ministrului, dimpotrivă, îi făcu rău lui d'Émery, oferindu-i cardinalului prilejul să-l lase pradă urii publice, cu atît mai mult cu cît d'Émery vrînd să sape groapa altuia, căzuse el singur în ea. Așa că, în seara zilei de 8, după ce se isprăvi conferința din palatul Luxembourg, dizgrațierea supraintendentului și fusese hotărîtă.

A doua zi, către prînz, Le Tellier îi porunci lui d'Émery, din partea reginei, să se retragă, în două ceasuri, de la Curte, lucru care nu i-a convenit deloc supraintendentului. Își vedea nenorocirea cu ochii și tot nu-i venea să creadă că prietenii săi nu-i săriseră în ajutor, mai ales cînd știa cîte făcuse pentru ei. Abatele de la Rivière, pe care-l umpluse de bani, îi făgăduise că-l va ajuta. La fel mareșalul de Villeroy, și mulți alții. Dar nici unul nu făcu nimic. Regina, avînd multă încredere în mine, îmi mărturisise cu două zile mai înainte că, într-adevăr, supraintendentul era foarte urît de toată lumea, și că era firesc să ia măsuri împotriva lui. Mi-am dat imediat seama că afacerile acestui om, gras ca un porc, vicios și care disprețuia pe toată lumea, mergeau prost de tot ; mi-am dat imediat seama, zic, că acel om, pe care toată lumea îl invidia pentru bogățiile și pentru viața de nabab pe care o ducea, de-acum încolo, avea să fie un simplu muritor de rînd, un individ căruia nimeni nu-i va mai da atenție, pentru că nimeni nu va mai avea nevoie de el. Trimiseră imediat după mareșalul de la Meilleraye, ministrul artileriei, căruia îi încredințară Finanțele, ca unui om ce părea străin de dorința de înavuțire, fiindcă, posedînd o foarte mare avere, nu mai simțea dorința să se îmbogățească. Acest mare senior, care-și dovedise curajul încă de pe vremea cardinalului de Richelieu, era un om cu suflet nobil, care-și făcuse o profesiune de

credință din a iubi virtutea și onoarea ; dar, cu toate calitățile lui, nu era deloc potrivit pentru acea slujbă, pentru că avea o sănătate șubredă, pentru că se pricepea mai mult la războaie decît la finanțe și pentru că era violent din fire. În plus, era bănuit că voia să-și însoare singurul băiat pe care-l avea, cu una dintre nepoatele cardinalului, și acest unic motiv era de ajuns ca să-l facă urît de popor. Fiind totuși om cinstit și stimat, Curtea se bucură pentru alegerea lui, iar oamenii de treabă crezură că, în sfîrșit, vor avea de-a face cu un ministru la care vor găsi sprijin și înțelegere și care va aprecia calitățile și nu favorurile semenilor săi. Într-adevăr, în puținul timp cît a condus Finanțele, a mulțumit — prin felul său cinstit de a rezolva problemele — o mulțime de oameni și și-a păstrat toți prietenii. Spre deosebire de fostul ministru, care fura de stingea, La Meilleraye, nu numai că nu lua nici măcar un sfanț din banii Statului, dar deseori mai punea și de la el, atrăgîndu-și astfel simpatia și binecuvîntările celor care încă nu mai văzuseră un ministru atît de integru.

D'Émery odată alungat, se părea că nemulțumirile aveau să se potolească ; dar lumea nu se simți satisfăcută doar cu atît. Această primă victorie îi făcu pe răzvrătiți să nădăjduiască și în altele, mult mai importante ; Parlamentul deveni atît de arogant și de atotputernic, încît mulți începură a se teme să nu urmeze exemplul celui din Anglia. Țara sărăcea pe zi ce trecea, răzmerița amenința să se transforme într-un război civil, așa că regina se văzu nevoită să împrumute bani de la cîțiva bancheri particulari, amanetînd bijuteriile Coroanei. Masa regelui fu mult redusă, iar pentru a-i plăti pe elvețienii din gardă, care amenințară că pleacă, Mazarin își amanetă cîteva diamante mari, iar restul îl împrumută de la prieteni. Doamna prințesă de Condé îi dărui reginei o sută de mii de livre, ducesa de Aiguillon și alți cîțiva își desfăcură și ei, destul de larg, băierile pungii. Numai că toate încercările Curții de a face ordine în țară se soldau cu noi eșecuri. Poporul — în

nădejdea că va scăpa de taxe şi de impozite — nu visa decît răscoale şi schimbări şi nu mai avea încredere decît în Parlament. Fiecare consilier li se părea un înger pogorît din cer, menit să-l salveze de tirania cardinalului, pe care şi-o imagina a fi mult mai mare decît era în realitate.

În 14 iulie, ducele de Orléans se duse la Parlament. Deliberările nu fură în avantajul regelui, iar curtenii şopteau că boala de care suferea Franţa se înrăutăţise. În aceeaşi zi, regina ne spuse mîhnită, că ea nu mai înţelegea nimic din tot ce se petrecea, că atunci cînd credea că totul se potolise, răzvrătiţii o luau, din nou, de la capăt, că se săturase să tot spună zilnic : „Vom vedea mîine ce-i de făcut !" Ştiu că într-o zi, Ana de Austria s-a arătat a fi atît de supărată încît, în plin Consiliu, i-a spus ducelui de Orléans că degeaba mai avea ministru, din moment ce acesta nu era în stare, de atîta vreme, să facă ordine în ţară. După Consiliu, Mazarin, rămînînd singur cu regina, îşi alcătui o mască plină de smerenie şi de căinţă, spunîndu-i reginei, cu glas mîhnit :

— Văd, doamnă, că am început să displac majestăţii voastre. Se pare că am dat greş în tot ce-am făcut, deşi am avut întotdeauna intenţia de a vă sluji cu credinţă. E drept să răspund pentru toate eşecurile !

La care regina, îmblînzindu-se brusc, convinsă de bunele sale intenţii şi mai ales de sentimentele pe care ştia că le avea faţă de ea, îi spuse să nu-şi mai facă griji, fiindcă ştia că n-ar avea niciodată inima să-l pedepsească ; şi că, orice s-ar întîmpla, afecţiunea şi încrederea ei în el vor rămîne aceleaşi.

În 14 iulie, domnişoara de Beaumont şi cu mine, ne-am dus s-o vedem pe regina Angliei care se retrăsese pentru cîteva zile la Carmelite, ca să-şi mai molcomească durerea pe care o simţea fiindcă prinţul de Galles plecase de lîngă ea. Băiatul se dusese la Calais, făcîndu-şi planul ca de acolo să treacă în Scoţia, nădăjduind să înduplece inimile

supușilor săi. Am găsit-o singură, într-o cămăruță, scriind și pecetluind niște scrisori — zicea ea — extrem de importante. Cum tocmai le isprăvise, ne mărturisi temerile sale în legătură cu reușita călătoriei fiului ei, cu atît mai mult cu cît n-avea nici un ban și nici nu putea cere nimănui, avînd în vedere situația grea în care se afla Franța. Apoi ne arătă o mică cupă de aur din care obișnuia să bea, jurîndu-se că era singurul obiect de preț pe care-l mai avea. Ne mai spuse că atunci cînd fiul ei plecase, toți slujitorii săi veniseră să-și ceară lefurile, spunîndu-i clar și răspicat, că dacă n-avea de gînd să le plătească ce li se cuvenea, îl vor părăsi. Că i se rupsese inima de jale văzînd că nu-l putea ajuta în nici un fel. Că la fel făcuseră și slujitorii mamei sale, regina Maria de Medicis ; neplătindu-i la vreme, aceștia se prezentaseră în fața Parlamentului englez, tocmai cînd începuseră tulburările în acea țară, cerîndu-și drepturile ce li se cuveneau și cășunîndu-le mult rău atît ei cît și bărbatului ei, regele Carol I. Sărăcia cruntă în care se zbătea această regină, ne mișcă mult și pe mine, și pe doamna de Beaumont. Slavă Domnului, că nu eram regine și că nu aveam astfel de probleme !

În 16 și în 17, ducele de Orléans se duse la Parlament să ducă niște declarații ale regelui, prin care majestatea sa aproba toate cererile acestuia.

În vremea asta, prințul de Condé, plictisindu-se să stea degeaba la oaste, și poate și puțin gelos pe reputația ducelui de Orléans, dori să ia și el parte la ședințele Parlamentului. Vorbi despre această dorință a sa mareșalului de Gramont, cu care pe atunci era prieten, și-l rugă să se ducă la Curte și să-l recheme în secret. Ministrul — încîntat să-i mai scadă din putere lui Monsieur — fu de acord, cu condiția s-o poată convinge pe regină cum că ea nu știa nimic de această chemare. După ce izbuti s-o convingă, în 20 iulie toată lumea află că prințul de Condé urma să sosească la Curte, fapt care miră pe mulți. Regina, Mon-

sieur și Mazarin conveniseră mai demult că dacă vor fi nevoiți să ia măsuri împotriva Parlamentului, atunci îl vor chema pe prințul de Condé. Dar cum încă nu era cazul să ia asemenea măsuri, ducele de Orléans rămase foarte surprins auzind de sosirea vărului său, necrezînd pentru nimic în lume că regina și cardinalul nu știau nimic despre sosirea acestuia. Iată de ce se supără și spuse, sus și tare, că avea toate motivele să se înfurie pe regină, care — fără să-i spună nimic — chema pe un altul în ajutor, ce n-ar fi slujit-o nici mai bine, nici cu mai multă dragoste și fidelitate, decît el. Abatele de la Rivière — de la care am aflat toate aceste amănunte — veni la regină și-i aduse la cunoștință plîngerile stăpînului său, arătînd că Monsieur era cumplit de mînios și că nu prea știa cum avea să-l liniștească. Regina și Mazarin îl convinseră pe abate că habar n-aveau de sosirea Prințului. Atunci abatele le răspunse că Monsieur dorea ca Prințul să fie trimis după un ceas, îndărăt, la oaste, fiindcă venea la Curte fără să fi primit poruncă de la rege. Cardinalul, tulburat de această mică furtună, se urcă în trăsura abatelui și se duse acasă la Monsieur. După ce se jură de zeci de ori că nu știuse nimic despre sosirea Prințului, încercă să-l liniștească pe duce, prin tot soiul de vorbe care mai de care mai mieroase. Dar cum ducele nu se lăsă înduplecat de cuvintele dulci ale cardinalului, acesta se sui din nou în trăsură și se înapoie la regină, pentru a găsi împreună o ieșire din impas, menită să-l mulțumească pe duce, care, într-adevăr, o slujise cu fidelitate. Pînă la urmă, după o discuție interminabilă, între regină, cardinal și abatele de la Rivière, Ana de Austria îi făgădui lui Monsieur, că după ce-l va primi pe Prinț, îl va trimite îndărăt la oaste, cît de repede va putea.

Într-adevăr, prințul de Condé a fost primit de regină, care era toată numai zîmbete și vorbe mieroase ; Prințul s-a simțit cu atît mai încîntat cu cît i s-a relatat în amănunt

toată furtuna pe care o stîrnise sosirea lui, în sufletul domnului duce de Orléans. Rămase un ceas încheiat cu regina și cu Mazarin, apoi se duse la el acasă, unde toată nobilimea dădu fuga să-l salute. A doua zi, Monsieur și el luară masa împreună, la domnul cardinal, rîzînd și glumind întruna.

Dar chiar în aceeași zi, printr-un noroc nemaipomenit care-i oferi reginei posibilitatea să-și țină cuvîntul dat lui Monsieur, veni vestea că dușmanul începuse a mărșălui către oștile noastre ; așa că a treia zi, prințul de Condé își luă rămas-bun, cu noaptea în cap, de la regină și se îndreptă cît putu de repede, către armata sa, alcătuită din treizeci și cinci de mii de oameni ; și deși avea o oaste atît de mare, nu izbutise să-l împiedice pe dușman să ia orașul Courtray, deosebit de important pentru noi. Singura lui faptă eroică era că luase Ypres în opt zile, un oraș mare, într-adevăr, dar care nouă nu ne era de nici un folos. După această ispravă, oastea Prințului se micșorase. Acel mare general, sortit unor fapte de mare răsunet, nu-și putea desfășura geniul militar, din pricină că regina îi poruncise să nu întreprindă nimic de capul lui. Așa că autoritatea regală îl privase pînă atunci de cîteva victorii strălucitoare.

Mareșalul de Schomberg, nefiind binevăzut la Curte, fusese obligat să accepte conducerea armatei din Catalonia pe care cardinalul de Sainte-Cécile, fratele cardinalului Mazarin, o părăsise [1]. Schomberg plecase cu bani puțini, cu oameni și mai puțini și pe deasupra și prost văzut de Curte. Așa că malițioșii spuneau, în bătaie de joc, că cei cărora le plăcea pericolul, n-aveau decît să-l urmeze pe mareșal, care, pînă la urmă, va sfîrși prin a face serenade pe sub ferestrele doamnelor spaniole. Căci, deși nu mai era tînăr, mareșalul era un bărbat foarte elegant. Dar, în afară de ajutorul pe care-l dădu orașului Flix, în ziua de 26 iulie,

[1] Atît pentru că se săturase de război, cît mai ales ca să vină la Curte. Dar cardinalul, ca să scape de el, îl trimise, chipurile, cu o misiune la Roma (n.ed.fr.).

un curier îi aduse la cunoștință reginei, că mareșalul cucerise în cîteva zile orașul Tortose. Lupta fusese atît de grea și de sîngeroasă, încît pînă și episcopul din acel oraș fusese găsit mort pe metereze, cu o suliță ruptă, în mînă. Prelatul ieșise să apere orașul, împreună cu toți preoții și călugării care-i urmaseră exemplul. Marchizul de la Trousse [1] fu ucis în acea luptă ; era un om de treabă, nemaipomenit de politicos, care, chiar cînd se bătea în duel (ceea ce i se întîmpla destul de des), îi făcea complimente rivalului său. Cînd îl rănea, îi mărturisea aceluia cît era de mîhnit ; și așa, printre vorbe dulci, își ucidea adversarul cu tot atîta cruzime, ca și cel mai brutal dintre oameni. Contele de Harcourt, care nu fusese tot atît de fericit ca mareșalul de Schomberg, îl lăudă pe acesta cît îl ținu gura, spunîndu-i lui Mazarin că acel oraș — deși nu fusese tot atît de greu de cucerit ca Lerida — era deosebit de util, fiind situat la granița cu regatul Valenciei și că dădea posibilitate francezilor să intre în Spania, oricînd ar fi dorit. Profitînd de absența domnului Prinț, care, după cum v-am spus, se repezise două zile la Paris, dușmanii asediară orașul Furnes, oraș care pentru ei nu prezenta nici un fel de importanță și pe care, cu doi ani mai înainte, domnul Prinț îl cucerise în trei ore ; pentru noi însă era important, fiind situat lîngă Dunkerque pe care spaniolii se pregăteau să-l atace, regretînd enorm că-l pierduseră. La Moussaye veni să aducă vestea la Curte, învinuindu-l pe mareșalul de Rantzau că nu avusese destulă grijă de acest oraș, neglijîndu-l, ca să păstreze un mic fort numit Knoque, aflat între Ypres și Furnes, pe care-l alesese ca post necesar pentru a putea păstra Ypres ; la Moussaye mai adăugă cum că Rantzau nu respectase întocmai ordinele pe care le primise de la prințul de Condé, cînd acesta plecase în acea scurtă călătorie, la Curte. Și ca să isprăvim cu războiul, trebuie să mai adaug

[1] *François le Hardi, marchiz de la Trousse.* Soția sa, Henriette de Coulanges, era mătușa doamnei de Sévigné.

că mareşalul Du Plessis — care se afla în Italia cu oştile regelui şi cu cele ale ducelui de Modena — asediase Cremona.

În 29, deputaţii veniră din nou la regină ca să se plîngă de dezordinea ce domnea în ţară. După mai multe discuţii, regina hotărî să-l trimită pe rege la Parlament, ca să pună odată capăt nemulţumilor şi să le acorde magistraţilor tot ce cereau. Redactară deci o declaraţie prin care îi copleşea de favoruri, interzicîndu-le totuşi să se mai adune, făgăduind să-i pedepsească extrem de aspru, dacă vor încălca acea poruncă. Mai tîrziu, îmi mărturisi că parcă-şi smulsese din suflet acea declaraţie, cînd de fapt ea ardea de dorinţa de a se răzbuna pe cei care-i nesocotiseră autoritatea. Se simţea profund jignită de lipsa de respect a Parlamentului şi, ceea ce o durea cel mai rău, era faptul că toţi acei magistraţi priveau cu dispreţ tot ceea ce le oferise ea. În 30, îl luă deci pe rege de mînă şi se duse la Parlament, hotărîtă ori să le dea magistraţilor tot ce ceruseră, ori să-i pedepsească fără milă pentru lipsa de recunoştinţă şi de respect pe care o arătau suveranului lor. După ce cancelarul citi declaraţia redactată de regină, procurorul general, Omer Talon, ţinu un discurs foarte frumos. Apoi luă cuvîntul cancelarul, care — lungindu-se ca de obicei — fu întrerupt de mai multe ori de unii consilieri ce nu mai avură răbdarea să-l asculte cum bătea apa în piuă. Ieşind din Marea Cameră, regina îi spuse primului preşedinte că nădăjduia că Parlamentul nu-i va mai nesocoti poruncile, că el va fi primul care să dea exemplu celorlalţi, că va împiedica orice fel de dezordine şi că, de-acum încolo, Parlamentul nu se va mai aduna. Regina îi spuse aceleaşi cuvinte şi preşedintelui Bellièvre ; amîndoi îi răspunseră, plini de respect, că îi vor respecta cu stricteţe poruncile. Dar, din păcate, nu se putură ţine de cuvînt. Seara, regina vorbind despre tot ceea ce se petrecuse peste zi, ne spuse că aştepta cu nerăbdare să vadă ce se va întîmpla în ziua

următoare. Dar a doua zi, magistraţii cerură să se adune, făcînd tămbălău şi bombănind împotriva regelui, fiindcă le interzisese un lucru ce intra în atribuţiile lor. Mazarin — pe care toate aceste certuri îl deranjau grozav — ar fi dorit ca magistraţii să n-o înfurie pe regină, fiindcă aceasta nu putea răbda ca regalitatea să fie înfruntată, şi puterea ei disprețuită. Dar Mazarin o sfătui să fie răbdătoare şi, mai ales, înțelegătoare ; această moderaţie era una dintre trăsăturile de caracter ale cardinalului ce dorea să evite, cu orice preţ, un război civil, temîndu-se nu atît pentru Stat, cît mai ales pentru sine. Dar, cu toată prudenţa lui, lucrurile nu se îndepărtară ; magistraţii încăpăţînaţi, ţinură să se adune şi, în 4 august, Monsieur fu constrîns să ia parte la şedinţa Parlamentului. Îşi spuseră deschis părerile în faţa lui, mărturisită că nu erau mulţumiţi şi că puţin le păsa de poruncile reginei. Se ridicară împotriva primului preşedinte, care nu le îngăduia să se adune şi să delibereze asupra declaraţiei regelui.

Şi ca şi cum toate aceste necazuri n-ar fi fost de ajuns, se mai adaugă unul, neplăcut mai ales prin urmările sale. Ducele de Beaufort, care locuia într-una din casele tatălui său, ducele de Vendôme, aştepta cu nerăbdare ca răzmeriţa să ia amploare şi să poată profita de ea. Cînd află că era înconjurat de spionii cardinalului, îi puse pe goană cu scandal şi tămbălău. Ducele de Vendôme îşi trimise şi el un om la Paris, pentru a-şi oferi parlamentarilor serviciile şi ajutorul său. Acest om fusese arestat din porunca reginei. Şi, pentru a spori necazurile Anei de Austria, arestatul trimise o jalbă Parlamentului, prin care cerea să fie interogat, ca să se convingă şi magistraţii că fusese închis degeaba. Compania se arătă foarte interesată să afle pe cine şi de ce îl întemniţa regele, aşa încît seara, omul duce-de Vendôme, închis la Bastilia, fu imediat transferat în donjonul din pădurea Vincennes, scoţîndu-l astfel de sub puterea regelui.

În 5 august, Monsieur se duse din nou la Parlament pentru a lua parte la deliberări [1]. Văzînd însă că magistraţii săriseră peste cal şi, că o vor înrăi pe regină dacă nu se vor potoli, îi convinse să se supună hotărîrii regelui şi să se mai adune doar pînă la jumătatea lunii august, pentru a rezolva o parte din afacerile particularilor. Între timp, delegară patru comisari care să cerceteze în amănunt declaraţia regelui, cu scopul de a se aduna din nou şi de a delibera asupra acelei declaraţii, cînd vor socoti ei de cuviinţă.

Iată-l deci pe ducele de Orléans venind la regină, foarte mulţumit de rezultatele obţinute din partea Companiei, nutrind speranţa că totul va merge bine şi că, în curînd, magistraţii se vor potoli.

Cam aceasta era starea dinlăuntru regatului, bolnav — după cum se vede — pînă în măduva oaselor.

Între timp, cardinalul s-a împăcat cu preşedintele de Mesme, căruia i-a mărturisit că se căia amarnic că-l tratase pe fratele său, contele d'Avaux, cu atîta asprime. Teama făcuse să se ivească în inima cardinalului o undă de dreptate, aşa că cei doi fraţi reintraseră în graţiile sale ; în curînd, fură copleşiţi de favoruri şi de daruri, dar — din păcate — şi unele şi altele durară destul de puţin.

Regele, acordînd aceleaşi înlesniri şi Parlamentului din Rouen ca şi celui din Paris, dîndu-i printre altele, dreptul de a încasa darea numită *„la paulette"*, magistraţii din acest oraş primiră această favoare cu atîta nepăsare şi dispreţ, încît, în loc să înregistreze declaraţia, o depuseră la grefă şi o lăsară acolo, fără să pomenească nicăieri de ea. Acest fapt o înfurie cumplit pe regină şi-l mîhni peste măsură pe cardinal, care se vedea dispreţuit de toată lumea.

---

[1] În deliberările din 4 şi din 5 august, Broussel făcu unele propuneri care neliniştiră profund, Curtea. Ducele de Orléans se prefăcu că vrea să se retragă din acele şedinţe ; dar preşedintele îl rugă să-şi reocupe locul, asigurîndu-l că *„Parlamentul îşi cunoştea perfect îndatoririle"* (n.ed.fr)..

Parlamentul din Aix-en-Provence procedă și el la fel ca cel din Rouen. Acum lucrurile se încurcară și în provincie tot atît de rău ca și la Paris ; pretutindeni, nu se auzeau decît înjurături împotriva guvernului și cuvintele cele mai deșucheate împotriva lui Mazarin ; ba unii chiar nu se sfiiră să ridice glasul și împotriva reginei pe care începuseră a o urî, din pricină că-l susținea pe Mazarin.

În 6 august, sosi vestea că spaniolii cuceriseră orașul Furnes. Regina fu foarte supărată, pentru că în situația în care se aflau lucrurile, cele mai mici pierderi puteau avea consecințe grave. În aceeași zi, luă parte la o procesiune organizată de preotul din Saint-Sulpice, din pricina unui sacrilegiu ce fusese săvîrșit în biserica sa. Un hoț, care voise să fure anafornița, aruncase anafora pe jos și fugise.

În ziua de Sfînta Maria, regele se duse la vecernie, la Feuillants, împreună cu cardinalul. Protocolul prevedea că acolo unde se găsea persoana regelui, nu aveau voie să se afle decît gărzile sale personale. Așa că, în biserica unde se dusese tînărul Ludovic, nu avea voie să intre decît marchizul de Gesvres, căpitanul gărzilor sale și oștenii lui. Dar iată că, la un moment dat, în aceeași biserică, intră și garda personală a primarului Parisului. Marchizul de Gesvres îi porunci locotenentului său, un oarecare L'Ile, să se ducă să le spună celorlalți să plece. Locotenentul se duse și — calm și reținut — le spuse gărzilor primarului că n-aveau dreptul să intre în locul unde se afla regele și că-i ruga să se retragă. Dar gărzile primarului, privindu-l de sus, îi răspunseră obraznic, că nu vor pleca. De L'Ile se întoarse să-i raporteze marchizului ce-i spuseseră ceilalți. Marchizul îi spuse să facă ce-o știi și să-i dea afară din biserică. De L'Ile se întoarse și, fiindcă nu-i putu convinge pe intruși să plece de bunăvoie, se văzu nevoit să tragă sabia. Urmă o învălmășeală cumplită, în toiul căreia un soldat fu ucis, iar altul grav rănit. De L'Ile — care era

un om pașnic din fire — făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să înlăture acea ciocnire. A trage spada din teacă într-un loc unde se afla regele, însemna o crimă de lesmajestate, cu atît mai gravă cu cît toată acea învălmășeală se desfășurase la doi pași de rege, care putea fi rănit sau chiar ucis. Cînd auzi acest lucru, toată lumea se tulbură. Jarzé, prietenul primarului Parisului, îl învinui pe Gesvres de exces de zel. Cardinalul nu se simți nici el bine că Gesvres trecuse peste capul său și dăduse acel ordin nefericit, fără să-l întrebe nimic, fără să-i ceară părerea, ca și cum nici n-ar fi existat. Totuși atunci, pe moment, nu zise nimic și-și ascunse cum putu mai bine ciuda. Reîntorcîndu-se la Palatul Regal, regele trimise imediat după regină care se afla la Val-de-Grâce, ca să-i istorisească toată acea aventură. A doua zi dimineață, din pricină că marchizul de Gesvres făcuse să curgă sînge în prezența regelui, sau, mai curînd, pentru că-l ignorase pe cardinal, primi ordin, prin Le Tellier, să depună bastonul de șef al gărzilor regelui și să-l încredințeze contelui de Charost, tot căpitan de gardă ca și el.

Contele de Trême, tatăl marchizului de Gesvres, i se plînse lui Mazarin de felul cum fusese tratat fiul său, adăugînd că nu putea fi scos din funcția pe care-o avusese, întrucît funcția fusese cumpărată de el și dăruită marchizului. Că dacă totuși fiul său trebuia să părăsească acea slujbă, ea nu putea fi, în nici un caz, încredințată contelui de Charost, ci lui, pentru că — după cum am mai spus — funcția îi aparținea. Că de fapt, el era adevăratul șef al gărzilor regelui și că nu i se va lua bastonul de căpitan decît odată cu capul. După care, se duse și la contele de Charost ; după ce-i arătă cum stăteau lucrurile, îl rugă prietenește să nu primească acea slujbă. Cardinalul — după ce contele de Trême isprăvi ce avea de spus — îi răspunse că contele de Gesvres dăduse ordine ostașilor lui, trecînd peste capul său ; că nu-l întrebase nimic și nu-i ceruse părerea ; că era totuși primul ministru al țării

și ministrul educației regelui. Din pricina resentimentului pe care-l simțea pentru fiu, nu vru să ia în considerație nici rugămintea și nici — mai ales — dreptul tatălui acestuia, căruia îi spuse că regina voia să-i dea acea slujbă lui Charost. Beringhen, primul scutier al reginei, om înțelept și prudent, îl sfătui pe Charost să accepte slujba încredințată de regină și să se supună poruncii acesteia. Ministrul îl sfătui și el același lucru, așa că, pînă la urmă, Charost făgădui să accepte bastonul de căpitan al gărzilor. Coborî deci în odaia căpitanilor de gărzi unde dădu peste contele de Trême care înșfăcase bastonul de căpitan al fiului său, spunîndu-i acestuia că-l va păstra pînă cînd va sosi regina de la Val-de-Grâce, ca să audă din gura ei ordinul pe care urma să i-l dea. Charost, conform dispozițiilor cardinalului, îi ceru contelui de Trême, bastonul de căpitan. Acesta însă îi răspunse că nu i-l putea da, că onoarea îl obliga să-l păstreze, cu atît mai mult cu cît el nu săvîrșise nici o crimă, așa că n-avea de ce să fie pedepsit, luîndu-i-se un lucru care-i aparținea. Contele de Charost, om cinstit, după ce-i dădu dreptate confratelui său, mărturisindu-i că dacă s-ar fi aflat într-o situație asemănătoare, ar fi procedat la fel, spuse că nu ținea cîtuși de puțin să ia cu forța ceva ce nu-i aparținea și că nu dorea să facă rău nimănui. Nemaicutezînd să se înapoieze la cardinal și să-i spună cum stăteau lucrurile, Charost se duse acasă la el, preferînd să-și vadă de treburile sale și să fie scutit de o asemenea cinste ce-l obliga să-și calce în picioare, onoarea.

Regina — care se mai afla încă la Val-de-Grâce — fu informată că Charost primise slujba de căpitan la gărzilor regelui, așa că ziua trecu fără ca ea sau cardinalul să afle adevărul. Seara, reîntorcîndu-se de la mănăstire, regele îi ieși nerăbdător înainte, ca s-o îmbrățișeze și s-o sărute ; regina, văzîndu-l fără nici o gardă după sine, întrebă ce se întîmplase. Regele îi răspunse că contele de Trême nu voise să-i cedeze locul lui Charost ; că acesta,

văzînd că nu poate obține de la el bastonul de căpitan al gărzilor regelui, lăsase totul baltă și se dusese acasă. Regina, cuprinsă brusc de mînie și înciudată de cutezanța supușilor ei, spuse :

— Ei, slavă Domnului că am ajuns și în situația în care fiecare își face o onoare din a nu-mi asculta poruncile ! vrînd să lovească, prin aceste cuvinte, atît în cei de la Curte cît și în Parlament.

De îndată ce cardinalul veni s-o vadă, ea chemă patru din căpitanii de gardă, adică pe contele de Trême, pe contele de Charost și pe marchizul de Chandenier ; contele de Gesvres refuză să vină. După ce-i mustră pentru nesupunerea lor, îi îndemnă să-și vină în fire și să facă fiecare ce i se poruncise. Dar cînd văzu că cei trei se apărau unul pe altul, regina se înfurie, îi dădu afară din cabinet, spunîndu-le că nu voia să-i mai vadă în fața ochilor și că va găsi ea oameni care să-i asculte poruncile. Ca de obicei, Curtea se împărți și de astă dată în două : unii, care țineau cu regina și alții care-i dezaprobă purtarea, spunînd că n-avea dreptul să dea altcuiva slujba pe care contele de Trême o plătise cu bani grei. Între timp, cum regina ținea neapărat să se răzbune pe cineva, alegerea căzu asupra lui Charost pe care voia să-l exileze, hotărîtă să dea un exemplu de severitate care să constituie totodată un avertisment pentru magistrații refractari din Parlament. Adevărul e că Charost era un om iubit de cei de la Curte, ceea ce era de ajuns ca să-i fie antipatic cardinalului. În plus, era frate cu contele de Béthune, susținătorul înflăcărat al celor din partidul Importanților și prietenul ducelui de Beaufort, care începuse să se agite din nou, după ce izbutise să fugă din închisoare. Chandenier se afla într-o situație și mai proastă, căci ministrul avea mult mai multe motive să-l urască, fiindcă era rudă cu Des Noyers, care pe vremea răposatului Ludovic al XIII-lea îl alungase pe Mazarin de la Curte, și-i dăduse postul de prim-ministru lui Le Tellier,

prietenul său. Răzbunător din fire, Mazarin nu-l uitase și deși Chandenier era destul de binevăzut la Curte și prețuit de regină, cardinalul — neputîndu-l suferi — abia aștepta un prilej ca să scape de el. Cum eram bună prietenă cu el, l-am sfătuit să fie deosebit de atent în ceea ce-i va spune reginei, pentru că de acele vorbe depindea toată situația lui. Cunoscîndu-i însă cinstea și onestitatea față de interesele confraților săi, și eu, și ceilalți prieteni ai lui am început a-i plînge de milă, fiindcă nu vedeam cum va putea ieși din acea situație, fără să-și piardă propria lui situație. Și așa a și fost. Nevrînd să-și trădeze prietenii, refuză politicos și respectuos funcția de căpitan al gărzilor, fapt care o înfurie atît de tare pe regină, încît le porunci și lui, și lui Charost să se retragă de la Curte și să se ducă fiecare la casa sa. Aceeași poruncă îi fu dată și contelui de Trême. Chiar în aceeași zi, slujba lui Charost îi fu încredințată lui Jarzé ; noul căpitan al gărzilor regelui era de neam bun și era foarte binevăzut la Curte ; dar era cam zvăpăiat din fire, ușuratic și neserios ; noua lui funcție cerea dimpotrivă, multă prudență, chibzuință și înțelepciune. După ce depuse jurămîntul de credință în fața reginei, făgădui proprietarului funcției să-i restituie, cît mai curînd, banii. A doua zi, funcția lui Chandenier fu încredințată contelui Anne de Noailles, căruia i se luase mai înainte nu știu ce mare domeniu, pentru că se însurase cu o fată putred de bogată — domnișoara de Boyer — cu care voise să se însoare Chandenier. Marchiza de Senecé, mătușa marchizului de Chandenier, făcu tot ce putu pentru a mai îndulci dizgrația nepotului ei. Dar Mazarin nu se lăsă înduplecat în nici un fel, pentru că era ferm hotărît să-i alunge de lîngă rege pe toți cei pe care nu-i putea suferi. Dar, ipocrit cum era, îi făcu o vizită doamnei de Senecé, căreia îi mărturisi cît era el de necăjit de faptul că domnul de Chandenier își atrăsese asupra-și mînia reginei.

Aşa că, în numai două zile, fură izgoniţi din casa regală trei dintre cei mai buni şi mai fideli slujitori ai regelui, fără să pară că Mazarin ar fi avut vreun amestec în toată povestea asta, deşi, în realitate, el fusese capul tuturor răutăţilor.

Capitolul XXII

Continuarea dezbaterilor dintre Curte şi magistraţi. — Bătălia de la Lens. — Incidentele din acea zi (20 august 1648). — Arestarea magistraţilor Broussel, Blancmesnil şi Charton. — Baricadele din Paris. — Primul preşedinte al Parlamentului, constrîns de popor, cere eliberarea lui Broussel. — Mînia reginei şi vorbele împăciuitoare ale lui Mazarin. — Eliberarea lui Broussel. — Mîhnirea reginei şi a cardinalului. — Hotărîrea Parlamentului de a înlătura baricadele. — Potolirea răzmeriţei.

Trecînd Sfînta Maria, începînd chiar de a doua zi, adică din 16 august, Parlamentul reîncepu deliberările privind declaraţia dată de rege. Examinînd cu atenţie fiecare articol, la unele hotărîră să ceară modificări, la altele, schimbări radicale. Se plînseră că declaraţia era înşelătoare, susţinură că nu li se rezolvaseră cererile decît pe jumătate, şi cu rea intenţie. Principala lor plîngere era în legătură cu birul pe care urma să-l plătească poporul, despre care ei susţineau că nu se arăta în amănunt despre ce anume era vorba. În 29 august, Monsieur ducîndu-se

la Parlament, magistrații hotărîră să solicite o nouă discuție, la reședința ducelui de Orléans, lucru ce se și petrecu în 21 septembrie ; după conferință, Monsieur se duse încîntat la regină, spunîndu-i că, în sfîrșit, puseseră la punct și problema impozitelor, adică numărul dărilor pe care Parlamentul le acceptase și care trebuiau afișate pe toate străzile, pentru ca poporul să nu mai fie înșelat, nici silit să plătească ce nu datora Statului. Dar bucuria lui Monsieur fu de scurtă durată pentru că Parlamentul continuă să se adune, bătîndu-și joc de autoritatea reginei și mai ales a ministrului ei, ale cărui forțe scădeau, în vreme ce puterile Companiei păreau să sporească. Dar chiar în aceeași zi, iată că o veste încă nesigură, o făcu pe regină să uite brusc de toate necazurile : un om sosit din Arras, o asigură că se dăduse pe undeva, pe aproape, o bătălie ; că auzise tunurile bubuind, dar că nu văzuse nici un soldat din oastea regelui, ceea ce însemna că bătălia fusese cîștigată, fiindcă altfel granița ar fi fost împînzită de fugari. Se știa mai demult că prințul de Condé — aflînd că dușmanii se îndreptau spre Lens — trimisese tot calabalîcul oștirii sale la Arras și în alte orășele de la graniță, cu hotărîrea fermă de a susține bătălia. Prințul socotea — și pe bună dreptate — că o victorie răsunătoare l-ar scoate din letargia în care căzuse și ar îmbunătăți simțitor situația regelui, în Franța. Inima lui, însetată de glorie și care nu știa ce-i frica, îi sporea puterile și încrederea în reușita sa, mai ales cînd știa cîtă nevoie avea țara de victorie. Obrăznicia spaniolilor devenise, în acea epocă, atît de mare, încît publicaseră într-o gazetă din Anvers, un articolaș în care spuneau că ar da oricît să afle unde se pitise armata franceză ; că ei o căutaseră acolo unde s-ar fi cuvenit să fie, dar că nu izbutiseră s-o găsească. Spre necazul lor, nu numai că o găsiră, ci se văzură obligați să se și lupte cu ea, susținînd una dintre cele mai crîncene și mai sîngeroase bătălii din cîte avuseseră loc în ultima vreme.

Regina petrecu toată ziua de 16, arsă de nerăbdarea de a şti ce se întîmplase. Tîrziu, aproape de miezul nopţii, după ce se dezbrăcă pentru a se vîrî în pat, sosi şi contele de Châtillon, pe care domnul Prinţ îl trimisese la Curte, imediat după bătălie. Regina află, în sfîrşit, că acel curier nobil făcuse minuni de vitejie, demne de el şi de neamul său ; după ce regina citi scrisoarea prinţului de Condé, Châtillon îi istorisi în amănunt cum decursese bătălia, cît fusese de grea şi de sîngeroasă şi ce victorie strălucită repurtase oastea franceză, care, după ce doborîse o mulţime de duşmani, le mai luaseră şi tunurile ; că generalul Bec şi fiul său fuseseră luaţi prizonieri, împreună cu prinţul de Ligné şi cu contele de Saint-Amour, general de artilerie ; că pe cîmpul de luptă rămăseseră trei mii de morţi, cinci mii de prizonieri şi un număr uriaş de răniţi. Lupta fusese dorită cu ardoare de ambele tabere. Arhiducele primise ordin de la regele Spaniei să-i înfrunte pe francezi, cu orice risc, crezînd — şi pe bună dreptate — că dacă va cîştiga bătălia, Franţa, avînd în vedere situaţia jalnică în care se afla, va deveni prada ambiţiei sale. În acest scop, Arhiducele îşi trimisese bagajele în Flandra, aşa cum şi le trimisese şi domnul Prinţ în cele cîteva oraşele de la graniţă. Cei doi mari prinţi doreau amîndoi, cu ardoare, acelaşi lucru : să se bată. Prinţul de Condé, după cum îi era obiceiul, s-a aflat tot timpul peste tot. Contele de Châtillon îi istorisi reginei că, în loc de discurs, Prinţul le spusese doar atît soldaţilor :

— Dragii mei, fiţi curajoşi ; astăzi e musai să ne batem. Nu mai putem da înapoi ! Aşa că, laşi sau temerari, toţi veţi lua parte la luptă, fie de voie, fie de nevoie !

Armata noastră era alcătuită din paisprezece mii de oameni, în timp ce oastea spaniolilor număra şaisprezece sau şaptesprezece mii. După luptă, prinţul de Condé ceru bastonul de mareşal al Franţei pentru contele de Châtillon ; dar fu refuzat din pricina prea multor solicitanţi care-i cereau acelaşi lucru cardinalului, printre care se

număra La Ferté-Seneterre, Villequier — care și devenise între timp cavaler al nu știu cărui ordin — și La Ferté-Imbault, aflat în slujba lui Monsieur, unchiul regelui.

După ce-și mai potoli bucuria, regina — care dorea din tot sufletul să încheie pace cu Spania, spuse față de întreaga Curte, că după această bătălie, nădăjduia că și Filip al IV-lea nutrea aceeași dorință, așa încît ea credea că pacea era ca și încheiată. După ce porunci să se cînte un *Te Deum* la Notre-Dame, ca să-i mulțumească Domnului pentru bătălia cîștigată, regina voi să se folosească de acea zi pentru a-i pedepsi pe cîțiva dintre magistrații care, după atîtea favoruri acordate și atîtea porunci nerespectate, păreau să ascundă, sub o falsă fidelitate, o îndrăzneală și o obrăznicie, de-a dreptul criminale. Așa că, de comun acord cu ducele de Orléans și cu cardinalul, îi porunci lui Comminges, locotenentul gărzilor sale, să-i aresteze pe președintele de Blancmesnil, pe președintele Charton și, mai ales, pe un oarecare Broussel [1], consilier în Marea Cameră, care se ridicase mereu împotriva regelui și care se străduise să submineze autoritatea regală, erijîndu-se tot timpul în tribun al poporului, dînd impresia că s-ar fi născut într-o republică și comportîndu-se ca un adevărat roman. Ziua aceea era foarte favorabilă arestării celor trei magistrați, pentru că regele, ducîndu-se la *Te Deum*, gărzile se alineaseră și de-o parte și de alta a drumului, de la Palat și pînă la catedrală. Și cum Curtea se temea ca nu cumva poporul să sară în ajutorul lui Broussel, cardinalul voia să aibă la dispoziție soldați care să-l apere, în caz de primejdie. Așa că regina îi dădu ordin lui Comminges [2] să se ducă și să facă ce-i poruncise.

[1] Broussel era un magistrat bătrîn, în vîrstă de șaptezeci și trei de ani, foarte popular prin zelul cu care lupta împotriva noilor impozite cu care Curtea voia să împovăreze poporul. În Camera Saint-Louis jucase rolul unui adevărat șef de partid (n.ed.fr.).

[2] Comminges era nepotul lui Guitaut, căpitanul gărzilor reginei.

Acesta trimise doi dintre ofiţerii săi — unul, la Blancmesnil, iar pe celălalt la Charton, ca să-i aresteze, lui rezervîndu-şi-l pe Broussel, amicul şi prietenul poporului.

După ce ieşi de la *Te Deum,* regina îi şopti lui Comminges :

— Du-te, şi Domnul să te aibă în pază ! nădăjduind că în curînd se va putea răzbuna pe cei care-i dispreţuiseră poruncile şi subminaseră autoritatea fiului ei. Le Tellier, secretar de Stat, îi spuse şi el lui Comminges că se putea duce, că totul era gata, vrînd să-i spună prin asta că toţi cei ce urmau să fie arestaţi, ajunseseră la casele lor. Comminges mai rămase puţin la Notre-Dame, aşteptînd ca un ordin pe care-l dăduse, să fie executat. Cum, de obicei, ofiţerii corpului de gardă nu-l părăseau niciodată pe rege, cei rămaşi în biserică presupuseră că din moment ce Comminges încă nu plecase, careva dintre ei urma să fie arestat ; speriaţi, o luară la goană către ieşire, îmbulzindu-se în aşa hal, încît uriaşele uşi ale catedralei li se părură mult prea strîmte pentru a le îngădui să iasă toţi deodată. Norodul, care se răspîndise pe străzile din jur, după ce-l văzură pe rege trecînd, auzind larmă în faţa catedralei, se năpusti într-acolo să vadă ce se întîmplase. Între timp, Comminges îşi trimisese trăsura cu patru dintre gărzile sale şi cu un ofiţer, să-l aştepte la capătul străzii pe care locuia Broussel — o stradă mică şi strîmtă — poruncind ofiţerului să stea acolo, cu portiera deschisă şi cu scăriţa coborîtă. El veni pe jos şi bătu la uşa lui Broussel. Un lacheu deschizîndu-i, Comminges lăsă doi soldaţi de pază la uşă, iar el intră în casă, cu alţi doi soldaţi. Îl găsi pe Broussel la masă, în mijlocul alor săi. Comminges îi spuse că avea ordin să-l aresteze, dar că voia să-l cruţe şi să nu-i mai citească ordinul de arestare. Acel bătrîn, în vîrstă de şaptezeci şi ceva de ani, în ciuda curajului manifestat în incinta Parlamentului, se simţi din

cale-afară de tulburat, cînd auzi despre ce anume era vorba. Îi răspunse deci lui Comminges că nu era dispus să-l urmeze, că abia i se luase sînge fiindcă nu se simțise prea bine și că Comminges n-avea decît să vină mai tîrziu. O slugă bătrînă din casă, deschise fereastra și începu să strige după ajutor, ocărîndu-l pe Comminges cum îi venea la gură și spunîndu-i că nu-i va îngădui să-i facă vreun rău stăpînului ei. La strigătele femeii, lumea năvăli în stradă ; văzînd trăsura plină de ostași înarmați pînă în dinți, începură a striga că voiau să-l aresteze pe apărătorul lor. Unii voiră să taie hamurile cailor, dar gărzile și un mic paj al lui Comminges se apărară cu mult curaj, strigînd că primul care se va apropia de trăsură, va fi împușcat. Comminges, care auzi și el larma norodului adunat în stradă, își dădu seama că nu mai avea vreme de pierdut. Îl înșfăcă deci pe Broussel, amenințîndu-l că dacă nu avea de gînd să-l urmeze, îl va ucide, și-l azvîrli în fundul trăsurii, dînd ordin să se închidă repede ușile și vizitiul să dea bice cailor. Cînd mulțimea văzu trăsura pornind, închise imediat strada cu lanțuri ; Comminges se văzu deci obligat să întoarcă trăsura și să înfrunte norodul furios, ale cărui rînduri se îngroșaseră în mod îngrijorător. Cu chiu, cu vai, ajunse, în sfîrșit, pe chei, unde trăsura se răsturnă și se rupse. Ar fi fost pierdut dacă în acel moment nu s-ar fi aflat acolo soldații din regimentul de gardă ce continuau să stea înșiruiți, ca la paradă, dar care de fapt primiseră ordin, ca, în caz de nevoie, să-i dea o mînă de ajutor. Ieșind din trăsura răsturnată și văzîndu-se înconjurat de norodul care se pregătea să-l sfîșie, Comminges răcni cît îl ținea bojocii :

— Soldați din gardă, la mine ! Veniți-mi în ajutor !

Soldații, fideli regelui, îl înconjurară și-l ajutară să iasă din încurcătură. Unul dintre oamenii săi îi făcu rost de o altă trăsură a unor burghezi ce se plimbau pe chei și pe care-i dădu imediat jos, cu toate protestele lor. Com-

minges se urcă repede în ea, împreună cu prizonierul său, poruncind vizitiului să dea bice cailor. În urmă, norodul furios, ca să se răzbune, făcu praf trăsura lui Comminges. Dar, culmea ghinionului, pe strada Saint-Honoré, se rupse şi cea de a doua trăsură. Între timp, vestea arestării lui Broussel se lăţi în întreg Parisul. Noroc că Guitaut, unchiul lui Comminges, temîndu-se ca nu cumva nepotul său să aibă nevoie de ajutor, îi ieşi înainte cu o trăsură şi cu cîţiva ostaşi. Comminges se aruncă în cea de a treia trăsură, împreună cu Broussel şi ajunse la un popas de poştă, unde-l aşteptau caii de schimb, popas aflat aproape de Tuileries, unde locuia pe atunci Mademoiselle. De la Tuileries se îndreptă spre castelul Madrid, iar de acolo o porni glonţ către Saint-Germain, conform ordinului pe care-l primise de la regină. Bănuiesc că de la Saint-Germain, Ana de Austria voia să-l ducă pe Broussel, la Sedan.

După ce parizienii îl pierdură din vedere pe Broussel, începură a striga şi a urla — ca nişte disperaţi — că erau pierduţi, că li se luase protectorul, că nu va mai avea cine să-i apere şi că vor muri de foame. Furioşi, închiseră toate străzile, cu lanţuri şi, în mai puţin de un ceas, ridicară baricade [1] în toate cartierele oraşului. Regina —— avertizată de această dezordine — îl trimise pe mareşalul de La Meilleraye, pe străzile Parisului, ca să liniştească norodul. Între timp, Paul de Gondi, coadjutorul Parisului, om de o ambiţie nemăsurată, fusese şi el trimis de regină, pe străzi, cu acelaşi scop. Pleçă deci pe jos, în sutană şi, amestecîndu-se printre cei care strigau şi înjurau, începu a predica supunerea şi ascultarea faţă de rege ; dar, la toate cele spuse de el, norodul îi răspundea cu mînie că nu se va supune regelui, pînă ce acesta nu-l va elibera pe Broussel, protectorul lor. Cît despre mare-

[1] Se zice că Omer Talon numărase o mie două sute şaizeci de baricade (n.ed.fr.).

şalul de la Meilleraye, acesta fu întîmpinat cu o ploaie de înjurături la adresa reginei şi a ministrului ei, şi alungat în mod ruşinos, cu pietre.

Ziua a trecut, cu nădejdea că răzmeriţa se va potoli de la sine, dar şi cu spaima să nu cumva să se înteţească. La Palatul Regal s-a ţinut — ca de obicei — Consiliul, iar noi am rămas liniştite, rîzînd şi glumind ; căci în astfel de situaţii, nimeni nu avea curajul să spună ce gîndea, nici să se arate speriat, nici să prezică ceva rău. Cei care stătuseră de vorbă cu regina, îi spuseseră, glumind, că era vorba de un fleac şi că lucrurile se vor linişti de la sine. Regii sînt în general, uşor de flatat ; regina noastră, curajoasă şi întreprinzătoare din fire, rîdea de orice răzmeriţă, neputînd crede că ar fi în stare să căşune vreun rău prea mare ţării. Spre seară, coadjutorul veni la regină să-i spună că norodul îl trimisese să-l ceară pe Broussel, hotărît să-l ia cu forţa, dacă cei de la Curte nu voiau să li-l dea. Regina îi rise în nas coadjutorului, aşa că acesta se întoarse la cei care-l trimiseseră, fără nici un răspuns. Laigue, care era prieten şi cu Paul de Gondi şi cu mine, îmi spuse la ureche că totul era pierdut ; că poporul nu va ceda pentru nimic în lume ; că străzile erau pline de oameni care strigau împotriva reginei şi că el nu credea că lucrurile se vor linişti de la sine. Între timp, întunecîndu-se, lumea se risipi, fiecare ducîndu-se pe la casele lor, întărindu-i reginei credinţa că totul se isprăvise şi că nu mai avea a se teme de nimic. Bucuroasă, începu să rîdă şi să-i ia peste picior pe cei care se speriaseră ; în timp ce se dezbrăca pentru a se vîrî în pat, mă întrebă dacă-mi fusese teamă. Ştia că eram fricoasă din fire şi-mi şi spuse că — după *Te Deum*, cînd auzise de „baricade" şi de „străzi închise cu lanţuri" — se gîndise tot timpul la mine. Într-adevăr, intuise bine, pentru că eu, la auzul acelei veşti, era să mor de spaimă. Cine-ar fi crezut vreodată că în Parisul acela liniştit, plin de distracţii care mai de

care mai plăcute, vor mai fi văzute vreodată baricade, ca pe vremea lui Henric al III-lea ?

A doua zi, așa cum se hotărîse la Consiliul din ziua precedentă, cancelarul [1] primi poruncă să se ducă la Parlament, să liniștească spiritele și să pună capăt dezordinei. Revolta însă speriase pe toată lumea, așa că prietenii cancelarului îl sfătuiră să nu se vîre într-o afacere atît de periculoasă. Dealtfel, văzu și el, cu ochii lui, primejdia la care se expunea ; dar fiind prea ahtiat după favoruri, preferă să-și pună în pericol viața, decît să piardă încrederea reginei. Plecă deci, la cinci dimineața, îndreptîndu-se către clădirea Parlamentului. Episcopul de Meaux, fratele său, ținu să-l însoțească, iar fiica sa, ducesa de Sully, tînără frumoasă și curajoasă, se urcă și ea în trăsura tatălui ei, încercînd să-l determine să nu se ducă la Parlament. Cînd ajunseră pe Pont-Neuf, trei sau patru grupuri mari de oameni opriră trăsura și cerură să le fie redat Broussel, spunîndu-le clar și răspicat, că dacă nu vor face acest lucru, îi vor ucide pe toți trei, ca pe niște pui de găină. Cancelarul, neștiind cum să scape de gloata care-l asaltase, porunci vizitiului să dea bice cailor și să se îndrepte către mănăstirea Augustinilor, alături de care se afla casa ducelui de Luynes, prietenul său, unde nădăjduia să poată intra, în cazul în care mulțimea l-ar fi împiedicat să meargă mai departe ; dar cînd ajunse aproape de Augustini, văzînd că mulțimea nu se mai ținea după el, părăsi trăsura și se hotărî să se ducă pe jos, pînă la palatul Parlamentului. Nu apucă să facă nici trei pași, că un zdrahon îmbrăcat într-o haină cenușie, începu să strige cît îl țineau bojocii :

— La arme ! La arme ! Să-l ucidem și să ne răzbunăm pe el pentru toate suferințele pe care le-am îndurat !

[1] E vorba de cancelarul Séguier.

Cum lumea începuse a da năvală, cancelarul fu nevoit să se refugieze în palatul Luynes, ca să scape cu viață. Cum nici o slugă nu se trezise încă în acel palat, Séguier fu întîmpinat de o dădacă bătrînă, care — văzînd un cancelar al Franței cerîndu-i ajutor — îl luă de mînă și-l duse într-un mic cabinet făcut din scînduri de brad, cabinet ce se afla la capătul unei săli. Nici n-apucară bine să intre acolo, el și ai săi, că mulțimea și dădu năvală înăuntru, strigînd și întrebînd

— Prizonier contra prizonier! Ei ni l-au luat pe Broussel, noi îl luăm pe cancelar, pe care-l vom da în schimbul protectorului nostru!

Alții, mai cruzi, susțineau că ar trebui rupt în bucăți, în piața publică. Cercetară toată casa, pînă la micul cabinet, în care bătură cu palma, ascultînd dacă nu se auzea vreun zgomot înăuntru. Dar cum toată casa părea pustie, plecară să-l caute în altă parte, convinși că ieșise pe undeva, prin spatele casei. E de presupus că bietul cancelar, abia atunci, cînd stătuse înghesuit în cămăruța aceea, ținîndu-și răsuflarea, își dăduse seama că, de fapt, nu era decît un biet muritor. Căci se spovedise fratelui său, episcopul de Meaux, convins că-i sunase ceasul.

După ce urmăritorii săi plecară, trimise o slugă la Palatul Regal, ca să ceară ajutor. Cînd regina află de primejdia în care se afla, porunci unui grup de jandarmi și de cavaleriști să se ducă după cancelar. Mareșalul de La Meilleraye porni și el spre palatul Luynes, cu două companii de elvețieni și bietul cancelar fu, în sfîrșit, salvat de către La Meilleraye. Locotenentul civil Dreux d'Aubrai, conte de Offremont, veni și el să-i dea ajutor cancelarului; întîlnindu-l pe drum, împreună cu La Meilleraye, care în învălmășeala aceea nu-și mai găsise trăsura, îi luă pe toți în trăsura sa, adică pe cancelar și pe mareșalul de La Meilleraye, pe episcopul de Meaux, fratele cancelarului și pe ducesa de Sully, fiica acestuia din urmă.

Străbătînd piaţa Dauphine, şi ajungînd pe Pont-Neuf, norodul — care era mîniat că scăpase prada din mînă — trase o salvă asupra trăsurii, ucigînd pe cîţiva dintre soldaţii care înconjurau caleaşca. Ducesa de Sully primi şi ea un glonte în braţ. Un ofiţer al regelui, cel care se afla întotdeauna în fruntea suitei cancelarului, fu ucis, împreună cu ostaşul aflat lîngă el. Ajunseră, destul de speriaţi de toată acea aventură, la Palatul Regal, unde cancelarul rămase cîteva zile, necutezînd să se ducă acasă, de teamă ca nu cumva norodul, furios, să-i prade locuinţa şi să-l omoare. După ce s-a întors la Palatul Regal, m-am dus să-i fac o vizită ; mi-a istorisit în amănunt ce i s-a întîmplat ; şi cum eu l-am întrebat dacă fusese înspăimîntat la gîndul că va muri, mi-a mărturisit că trecuse prin toate chinurile iadului ; dar că bunul Dumnezeu îi dăduse tăria să reziste. Şi acum iată ce se petrecu a doua zi, care nu fu mai bună decît ziua din ajun. În ciuda baricadelor, Ana de Austria fu vizitată de o mulţime de lume, în frunte cu regina Angliei, toţi curioşi să afle ce hotărîre va lua Parlamentul. Cardinalul era atît de neliniştit, încît se închise în cabinetul cel mic al reginei, împreună cu abatele de la Rivière, care nu era chiar atît de necăjit pe cît părea ; fiindcă nădăjduia că izgonirea ministrului l-ar ajuta pe el să se ridice. Culmea e că nici cardinalul nu părea mîhnit. Dimpotrivă, cînd se arăta în public, părea foarte liniştit ; am observat adesea că atunci cînd era necăjit, părea mult mai uman şi mai blînd decît atunci cînd era bucuros. Nu-i mai punea pe goană pe cei care voiau să discute cu el, tăindu-le vorba, sec şi dispreţuitor, ca atunci cînd era mulţumit şi satisfăcut. Din această pricină, toţi cei din preajma lui doreau să aibă mereu necazuri, ca să se arate blînd şi smerit, căci e în firea omului de a-şi potrivi sentimentele, după cum îi dictează interesele. Chiar şi cel mai înţelept dintre oameni uită de raţiune, cînd e vorba de ceva la care rîvneşte cu ardoare.

În ciuda blîndeții pe care se obișnuise a o afișa mai tot timpul, cardinalul nu era blînd nici în faptele, nici în vorbele sale : vorbele îi era mai întotdeauna scurte și tăioase, iar faptele erau cu totul deosebite de ceea ce făgăduia să facă ; de obicei, nu-și ținea niciodată promisiunile, decît atunci cînd era strîns cu ușa. Toate bunurile sau favorurile obținute de la el nu se datorau bunătății sau generozității sale, ci îi erau, pur și simplu, smulse cu forța.

Isprăvindu-și deliberarea, magistrații veniră la regină care-i primi în galeria cea mică. Primul președinte, îi aduse la cunoștință că Parlamentul hotărîse să-și amîne deliberările pînă după Sfîntul Martin, cu condiția să li-l dea pe Broussel.

Hotărîrea Companiei o deranjă foarte mult pe regină, fiindcă dincolo de ea, Ana de Austria văzu clar că de fapt Parlamentul abia aștepta să treacă ziua de Sfîntul Martin, pentru a se putea aduna din nou și a delibera în voie asupra tuturor problemelor pe care avea de gînd să le limpezească. Pe de altă parte, avînd în vedere situația în care se afla Parisul, regina n-avu încotro și trebui să le cedeze prizonierul, dîndu-le o scrisoare cu pecete și aducîndu-l înapoi la Paris, cu trăsura regelui. Iată-l deci pe Broussel din nou la Paris, iat-o pe regină înfrîntă și umilită și iată Parlamentul și poporul, victorioși și fericiți că izbutiseră să-și impună punctul lor de vedere. După reîntoarcerea lui Broussel, se părea că toată acea harababură avea să ia sfîrșit. Dar burghezii nu voiau pentru nimic în lume să depună armele, nici să distrugă baricadele, pînă ce nu primeau ordin de la Parlament, spunînd în gura mare, că nu recunoșteau pe nimeni altcineva de stăpîn. Așa că, chiar în acea dimineață, în prezența lui Broussel, care de la el de acasă se dusese glonț la Parlament, Compania — acum stăpînă pe oraș — dădu următoarea hotărîre :

„Camerele adunate îl deleagă pe primarul Parisului să dea poruncă şi să ia măsuri ca baricadele să fie distruse, iar lanţurile care închid străzile, să fie scoase ; oamenii să se ducă fiecare la casele lor şi să-şi vadă de treburi. Dată de Parlament azi, 28 august, 1648."

Toţi se supuseră cu atîta zel, acestei hotărîri, încît, peste două ceasuri, puteai să te plimbi prin Paris, ca în vremurile bune. Totul se linişti atît de brusc, încît toate cele petrecute mai înainte păreau a fi fost un vis urît. Dar cum e de ajuns doar o scînteie ca să aprindă o răzmeriţă potolită numai pe jumătate, nenorocirea făcu să apară chiar atunci două căruţe pline cu pulbere, care intrară în Paris, pe Poarta Saint-Antoine. Acest lucru îi sperie pe parizieni care-şi ziseră că, probabil, regina avea de gînd să-i pedepsească. Furioşi, se năpustiră asupra căruţelor, le prădară şi începură a striga din nou : „La arme !". Magistraţii oraşului încercară să-i liniştească, asigurîndu-i că n-aveau de ce se teme. Dar nu-i putură convinge. Focul noii răzmeriţe se încinse atît de repede, încît, în mai puţin de o jumătate de ceas, dogoarea lui ajunse în celălalt capăt al oraşului, iar Parisul căpătă înfăţişarea de dimineaţă. Aflînd acest lucru, regina ţinu imediat un Consiliu cu Monsieur, cardinalul, La Meilleraye şi cu toţi ceilalţi, în care hotărîră să trimită toate gărzile de la Palatul Regal, ca să potolească lumea, ceea ce se şi făcu imediat. Răzmeriţele populare din Paris au fost şi sînt aidoma unor torente furioase, care o iau la vale cu o atît de mare impetuozitate, că dacă le-ai lăsa să se îngroaşe, ar fi în stare să facă asemenea ravagii, încît posterităţii i-ar fi greu să creadă ce urmări cumplite ar avea.

Pînă la urmă, îl chemară la Palatul Regal pe primarul Parisului, căruia regina îi spuse că se mira grozav de zarva ce se stîrnise pe străzi. Că acel praf de puşcă ce speriase atît de tare norodul, era pentru corpul de gardă al regelui ; dovadă că n-avea de gînd să pedepsească pe nimeni, era

faptul că trimisese toate companiile de gardă la unităţile lor, asigurîndu-l că nu mai rămăsese în Palatul Regal decît corpul de gardă obişnuit. După care, regina îi porunci primarului să se ducă şi să-i liniştească pe oameni, spunîndu-le adevărul.

Primarul o ascultă pe regină, dar, din păcate, nimeni nu-l ascultă pe el. Populaţia, înfuriată, îl înjură ca la uşa cortului şi nu crezu o iotă din cele spuse de el. Incredulitatea lor spori cînd nu ştiu care se apucă să le spună că în pădurea Boulogne fuseseră masaţi o mulţime de ostaşi călare. Şi fiindcă în astfel de situaţii orice zvon este crezut, cîţiva zăpăciţi se apucară să spună că regina Cristina a Suediei se afla cu oastea la porţile Parisului, gata s-o ajute pe Ana de Austria.

Dar tot agitîndu-se atîta, la un moment dat ardoarea mulţimii păru să se mai potolească ; şi, pe la şapte sau opt seara, cîţiva slujitori veniră să-i spună reginei că norodul încetase să mai strige ; aşa că Ana de Austria se gîndi să se vîre în pat ; simţea nevoia să se odihnească după atîtea nelinişti şi oboseală, în ciuda firii sale impasibile. Dar n-apucă să se aşeze în faţa oglinzii pentru a-şi scoate rochia, că zarva de pe strada Saint-Antoine — care se răspîndise în tot Parisul — începu din nou, de astă dată pe Saint-Honoré, speriind mult mai rău Curtea, decît cea de peste zi ; căci noaptea lucrurile par întotdeauna mai înfricoşătoare şi-i înspăimîntă mult mai mult pe oameni. Au existat şi persoane fără inimă care au aruncat bilete pe străzi şi în pieţele publice, în care îi sfătuiau pe burghezi să pună din nou mîna pe arme, avertizîndu-i că în jurul Parisului fuseseră masate trupe, că regina voia să-l ia pe rege şi să fugă din Paris, pentru ca mai apoi să-i poată pedepsi nestingherită, pe cei care-o supăraseră.

Neliniştea norodului spori considerabil şi, în aceeaşi măsură, spori şi cea a celor de la Curte. Cîţiva curteni veniră să-i spună reginei, fără ocolişuri, că nu mai era în

siguranță în acel Palat care nu era împrejmuit nici de ziduri, nici de șanțuri cu apă. I se aduse la cunoștință, fără menajamente, că mulțimea îl cerea pe rege, că voiau să-l ducă la Primărie și să-l păzească ei ; că cereau de asemenea, cu insistență, cheile porților orașului, de teamă ca nu cumva regina să fugă cu regele, din Paris.

Auzind aceste lucruri, am început a tremura atît pentru viața reginei, cît mai ales pentru a noastră, pentru locuințele noastre care se aflau la doi pași de Palatul Regal și care puteau fi arse sau prădate. Jarzé, noul căpitan al gărzilor, îi declară reginei, cu ostentația lui obișnuită :

— Doamnă, deși n-am mai rămas decît un pumn de oameni, vom muri la ușa domniei voastre !

Dar cum numai cu niște vorbe, oricît de frumoase ar fi ele, nu poți face mare lucru, regina încetă să se mai teamă și-și găsi liniștea și judecata ; cardinalul era atît de înfricoșat, încît își dădu seama că nu mai putea conta pe el. Începînd din acea clipă, Ana de Austria se dovedi demna urmașă a strămoșilor ei, și și mai demna nepoată a lui Carol Quintul. Mazarin, speriat de moarte, se îmbrăcă la repezeală într-un costum cenușiu, ca să poată fugi în orice clipă, dacă s-ar fi văzut nevoit să părăsească Franța ; caii săi stătură înșeuați toată noaptea, iar slujitorii săi, pregătiți să-l urmeze în orice clipă.

Spre miezul nopții, burghezii, convingîndu-se că nu exista nici picior de gărzi înarmate în fața Palatului Regal, unde nu se vedeau decît două amărîte de santinele, că în Palat părea să domnească o liniște desăvîrșită, semn că lumea se culcase, începură a se mai liniști. Apoi, după ce regina le trimise cheile de la porțile Parisului, iar magistrații — care bătură străzile toată noaptea — îi convinseră că n-aveau a se teme de nimic, zarva se potoli, în sfîrșit, așa că Comminges, trimis pe străzi să vadă care mai era situația, veni să-i raporteze reginei, că nu mai întîlnise aproape pe nimeni.

Capitolul XXIII

1648. — Nemulţumirea coadjutorului. — Ambiţia secretă a ducelui de Orléans. — Răzbunarea spaniolilor, la Neapole. — Boala ducelui de Anjou. — Politica moderată a cardinalului. — Condé rănit, în faţa oraşului Furnes. — Curtea se retrage la Ruel. — Arestarea lui Chavigny. — Parlamentul cere reîntoarcerea regelui şi schimbarea lui Mazarin. — Sosirea lui Condé la Paris. — Curtea pleacă la Saint-Germain. — Monsieur şi Condé propun magistraţilor o conferinţă. — Aceştia cer eliberarea lui Chavigny. — Doamna de Vendôme cere protecţia magistraturii împotriva lui Mazarin.

În 29 şi 30 august, Parisul se potoli atît de mult, încît nu mai rămăsese nici o urmă din răzmeriţa din ajun. Coadjutorul Parisului, Paul de Gondi, care era foarte ager şi ambiţios, se crezu obligat să se folosească de încrederea de care se bucura în ochii norodului, datorită funcţiei sale, ca să potolească — în acele zile de răstrişte — răzmeriţa ce izbucnise chiar lîngă zidurile catedralei sale. Ieşi deci în stradă, cu intenţia de a-i sluji cu trup şi suflet pe rege şi pe regină. Dar, mai tîrziu, află că regina, în loc să-i mulţumească, îşi bătuse crîncen joc de el şi că Mazarin îi cîntase în strună lui Bautru, care-l maimuţărise pe coadjutor. Paul de Gondi se plînse prietenilor săi, arătîndu-le în ce fel îi fuseseră răsplătite zelul şi fidelitatea faţă de regină. Ducele de Orléans — care pînă atunci se dovedise devotat cu trup şi suflet Anei de Austria — nu putea privi starea jalnică în care se afla ţara, fără a nutri în sinea lui nădejdea că într-o bună zi, regenta — sătulă de ura norodului — îi va da depline puteri să cîrmuiască regatul, aşa cum va crede el de cuviinţă. Favoritul său, abatele de la Rivière,

care vedea cît de lesne ar putea deveni stăpînul său, cel mai puternic om din țară, îi ținea hangul, făcîndu-și socoteala că, odată cu puterea stăpînului său, va crește și puterea sa. Și cum e destul de greu, cînd nutrești astfel de planuri, să nu dai de bănuit celor din jur, regina băgă imediat de seamă, în ședințele de Consiliu, că Monsieur nu se mai străduia cu atîta abnegație pentru ea, ca în trecut. Așa că regina nu mai apelă chiar atît de des la serviciile sale, pentru a remedia răul din țară, de teamă ca nu cumva acest medic ambițios să nu înrăutățească boala de care suferea Franța. Se gîndi deci să-l atragă de partea ei pe prințul de Condé, care și așa era nemulțumit că Monsieur profitase de absența sa pentru a deveni stăpînul nu numai al Parlamentului, ci și al Consiliului regal, al Parisului și al întregii Franțe.

În Flandra, războiul își urma cursul lui normal. Bătălia pe care o cîștigasem, ne făcea să fim, într-un fel, stăpîni pe situație. Domnul Prinț se apucase să asedieze orașul Furnes, căruia dușmanul nu-i putea veni în ajutor. În ceea ce privește situația din Neapole, nu eram însă tot atît de mulțumiți. Flota trimisă de noi, ca să le vină în ajutor răsculaților, fusese respinsă. Au pierit atunci o mulțime de oameni de-ai noștri, printre care Montade, Normand și Bassompierre, băiatul din flori al mareșalului de Bassompierre. Spaniolii, necruțători ca de obicei, uciseseră un mare număr dintre cei chemați de ducele de Guise în ajutor. Gennare Annese, urmînd pilda spaniolilor care nu iertau niciodată pe nimeni, deși se împăcase cu ei, avu aceeași soartă. În acele zile, micul nostru Monsieur se îmbolnăvi de vărsat. După două zile, se umplu tot de bube și cum febra îi scăzu, fără nici un alt accident neplăcut, regina nu se neliniști ; îl lăsă în apartamentul lui, cu geamurile bine închise ca să nu-l tragă vreun curent, iar el fu nespus de fericit că-și va păstra frumusețea pentru care-l invidiau chiar și doamnele cele mai arătoase. La începutul lui septembrie, regina se simți puțin cam rău ; dar cum nu prea

obișnuia să se răsfețe, nu dădu atenție acelei stări neplăcute. În 3 septembrie, Parlamentul veni la Palatul Regal și o luă de la capăt cu șicanele. Primul președinte o rugă pe regină să formuleze altfel unele articole din declarație. Regina, sătulă și plictisită de toate acele discuții, se arătă dispusă să facă tot ce-i cerea Parlamentul. Numai că pretențiile magistraților începură a crește pe măsură ce regina le satisfăcea cererile ; așa, de pildă, magistrații o rugară pe regină să le îngăduie să-și continuie activitatea și în timpul vacanței, fapt care-l surprinse și-l încurcă grozav pe Mazarin. După mai multe discuții, se văzu obligat să le aprobe cererea, fiindcă magistrații îl anunțară că oricum își vor continua activitatea, fie că Curtea era sau nu, de acord. Tot atunci cardinalul se împăcă și cu d'Avaux, care — după patru ceasuri de discuție — îl încîntă pe ministru. Apoi îl eliberă imediat pe mareșalul de La Motte, de a cărui nevinovăție era, dealtfel, convins mai de mult. În 12 septembrie, sosiră vești de la Furnes și astfel regina află că prințul de Condé fusese rănit de un glonte, la șold, dar că rana nu era gravă, din pricina vestei sale de piele de bivol, care în acel loc era dublă. În aceeași zi, regina anunță că va pleca într-o scurtă călătorie la Ruel, ca slugile să poată face o curățenie generală în Palatul Regal, pentru a mai purifica aerul. Pretextînd deci murdăria în care se afla Palatul Regal, Mazarin și regina izbutiră să înșele poporul — care se temea ca nu cumva regele să fie scos din Paris — și să-și pună în aplicare planul de a părăsi capitala, plan pe care-l pritoceau de multă vreme în mintea lor. Așa că a doua zi, în 13 septembrie, fără nici un fel de zarvă, Mazarin împreună cu regele și cu alte cîteva persoane, se urcară într-o caleașcă și părăsiră Parisul ; graba cu care plecă, nu mai îngădui Parlamentului să se opună. Regina rămase singură, acoperindu-i retragerea. Și cum duhovnicul ei era bolnav, se duse la Cordelieri ca să se spovedească, apoi la mănăstirea Val-de-Grâce ca să-și ia rămas bun de la călugărițele de acolo, la care ținea foarte mult.

Înainte de a pleca, îi făcu o vizită micului Monsieur, a cărui boală decurgea în mod normal, fiind foarte bine îngrijit şi căruia nu-i suflă nici un cuvînt despre plecarea ei din Paris, ca să nu-l mîhnească.

Regele, ieşind din Paris, fu zărit de cîteva pîlcuri de oameni, care imediat începură să strige : „La arme !", repezindu-se să prade cele cîteva trăsuri cu bagaje, care veneau după caleaşca regală. Această cutezanţă îl sperie grozav pe Mazarin, nu atît pentru el, cît pentru regină care rămăsese la Paris. Îl trimise imediat pe Estrades s-o avertizeze, spunîndu-i să aibă grijă de ea şi rugînd-o să nu mai piardă vremea pe la Val-de-Grâce, ci să se îndrepte spre Ruel, cît putea de repede. Cînd regina a primit această veste, nu mă aflam decît eu în odaia ei. După ce Estrades plecă, îmi spuse că nu va renunţa la nimic din ceea ce hotărîse să facă. Trăsurile se aflau gata de plecare, în curte, iar ea îşi pusese pălăria pe cap ; îşi dădu seama însă că dacă va da dovadă de cea mai mică teamă sau neliniște, fie chiar şi faţă de ofiţerii din propria sa gardă, va fi pierdută. Aşa că, înainte de a pleca, se duse să-l vadă pe primar, căruia îi făgădui că şi ea, şi regele se vor înapoia peste opt zile. Mademoiselle nu vru s-o urmeze pe regină în acea călătorie, trăind destul de retrasă după ultimele sale aventuri. Se ducea adesea la ţară, la cîte una dintre proprietăţile sale, ca să se distreze şi ca să dovedească tuturora că puţin îi păsa de necazurile prin care trecuse. Domnul Prinţ, după ce cuceri Furnes, îşi manifestă dorinţa de a se afla în preajma reginei, care nu mai era chiar atît de mulţumită de ducele de Orléans, ce nu visa decît să profite de situaţia proastă în care se găsea regenta.

La rîndul ei, Ana de Austria, care ardea de dorinţa de a se răzbuna, dar care îşi dădea seama că încă nu avea această posibilitate, amîna mereu întoarcerea în capitală, pretextînd că ar vrea să-şi ia o mică vacanţă şi să se ducă la Fontainebleau. Cardinalul, mai abil decît toţi, se gîndi că această primă furtună odată trecută, le va putea veni

de hac dușmanilor săi, cînd se va înapoia la Paris. Dar iată că brusc, descoperi care erau cele două persoane care dezlănțuiseră și care alimentau acea furtună : Chavigny și Châteauneuf. Cel de al doilea, după cum v-am mai spus, urmărea să-i ia locul cardinalului ; primul, fusese prieten cu Mazarin, îl ajutase — pe vremea lui Richelieu — să se ridice și să se oploșească pe lîngă regină. Dar după ce-și văzuse sacii în car, primul căruia îi dăduse cu piciorul fusese tocmai bunul său prieten Chavigny. Vă puteți da lesne seama că un om tratat astfel, ardea de dorința de a se răzbuna. Chavigny era profund atașat prințului de Condé și avea o mulțime de prieteni în Parlament. Președintele Viole, unul dintre cei mai buni prieteni ai săi, era foarte pornit împotriva Curții. Châteauneuf era protejat de ducele de Orléans și avea și el o droaie de prieteni fie în Parlament, fie în alte locuri.

De îndată ce regina sosi la Ruel, Châteauneuf primi poruncă de la rege să se retragă la una din reședințele sale, la cel puțin cincizeci de leghe de Paris, urmărind să-l îndepărteze de capitală, unde urzea întruna intrigi împotriva lui Mazarin.

Pe data de 18 septembrie, Chavigny își vedea liniștit de funcția lui de guvernator la Vincennes. În dimineața acelei zile, pe la vreo unsprezece, careva îi spuse că-l căuta un gentilom al regelui. După bătălia de la Lens, închisese în donjonul închisorii pe toți prizonierii mai importanți ce fuseseră capturați în acea luptă. Chavigny credea că gentilomul aducea vreun ordin din partea regelui, în legătură cu vreunul din prizonieri. Dar locotenentul său veni să-i spună că gentilomul avea ceva de vorbit cu el, personal. Îl primi deci imediat, iar acesta îi înmînă o scrisoare cu pecete, din partea reginei, prin care i se poruncea ca în două ceasuri să plece la Chavigny și să-și ia și nevasta cu el. După ce citi scrisoarea, o arătă lui Du Plessis, secretar de Stat și lui d'Aumont, doi dintre prietenii săi care se aflau în vizită la Vincennes, și cărora le spuse :

— Dragii mei, trebuie să ne despărţim. Aş fi vrut să luăm masa împreună. Dar voi trebuie să vă duceţi înapoi la Paris, iar eu trebuie să plec peste două ceasuri, acolo unde mi-a poruncit regina !

La această veste, doamna de Chavigny se apropie de el, speriată ; discutară o vreme, împreună despre ce anume aveau de făcut şi hotărîră ca înainte de a pleca la Chavigny, ea să se abată pe la Paris şi să ia de acasă unele hîrtii şi cîteva haine de care aveau nevoie. Nu se aşteptaseră, pentru nimic în lume, la un necaz atît de mare ca acela de a fi izgoniţi din Paris. Dar, cu o clipă înainte ca doamna de Chavigny să fi apucat să se urce în trăsură, Chavigny fu anunţat că un căpitan de gardă, pe nume du Droit, dorea să-l vadă. După ce fu poftit să intre, îl anunţă pe guvernator că fusese trimis de rege să-i preia postul. Chavigny, fără să scoată o vorbă, îi înmînă cheile de la toate porţile închisorii. Du Droit le luă şi după ce puse cîte un om de pază la fiecare poartă, îl arestă pe fostul guvernator, îl închise într-o celuă şi porunci cîtorva soldaţi să-l păzească. În vremea asta, doamna de Chavigny, care se afla în trăsură, primi ordin să nu calce prin Paris şi să se ducă direct la Chavigny. Aşa că, neavînd încotro, trebui să se supună poruncii. Înainte însă de a pleca, se năpusti în odaia soţului ei, cu toată împotrivirea gărzilor, pentru a-şi lua rămas bun de la el. Cum nu li se dădură voie să vorbească în şoaptă, Chavigny izbuti — în timp ce-o îmbrăţişa — să-i strecoare cîteva scrisori de-ale domnului Prinţ, pe care le avea în buzunar. Doamna de Chavigny mi-a spus mai tîrziu, că scrisorile acelea erau de mare importanţă şi că dacă ar fi fost găsite asupra lui, i-ar fi căşunat mult rău. După ce-şi mai spuseră cîteva vorbe, soţia fu obligată să-şi părăsească soţul, să se urce în trăsură şi să plece. Prietenii lor se reîntoarseră imediat la Paris. Cît despre Chavigny, el fu condus în donjon luînd locul lui Beaufort şi al altor prizonieri, al căror paznic fusese pînă nu de mult. Rămase o vreme la Vincennes, apoi

Mazarin porunci să fie dus la Havre. Numai că a ieşit din închisoare mult mai repede decît şi-a închipuit Mazarin. Se înţelege că atît Chavigny cît şi prietenii săi, nu mai avură ochi să-l vadă pe cardinal pe care-l socotiră cel mai ingrat dintre oameni.

Prietenii lui Châteauneuf nu se plînseră chiar atît de tare ca cei ai lui Chavigny, dar erau şi ei foarte mîhniţi de dizgraţierea amicului lor ; singura lor consolare era faptul că bietul Chavigny pătimea mult mai rău decît Châteauneuf. Comandorul de Jars, care era bun prieten cu Châteauneuf, se duse la regină şi-i spuse :

— Doamnă, domnul de Châteauneuf a fost îndepărtat de la Curte. E o persoană cu care eu voi fi întotdeauna bun prieten. Majestatea voastră cunoaşte dealtfel relaţiile de amiciţie dintre noi. Sigur că aceste relaţii nu vor prejudicia în nici un fel îndatoririle pe care le am faţă de domnia voastră. Dar, doamnă, dacă domnia voastră sau domnul cardinal aveţi o cît de mică bănuială împotriva mea, vă rog smerit, să mi-o spuneţi. Căci, decît să fiu privit de majestatea voastră cu neîncredere, prefer să plec din proprie iniţiativă de la Curte şi să trăiesc în aşa fel, încît să nu dau nici cel mai mic prilej majestăţii voastre să se plîngă de mine !

Regina, care ţinea la el, îi răspunse că prietenul său nu fusese îndepărtat de la Curte pentru că ar fi săvîrşit cine ştie ce crimă, ci doar din raţiuni de Stat ; că nu fusese îndepărtat nici din ură, nici din dispreţ ; că ei i se părea cît se poate de firesc ca de Jars să continuie să ţină la el şi că ea dorea foarte mult ca el, de Jars, să rămînă la Curte şi s-o slujească cu aceeaşi credinţă ca şi pînă atunci.

Fontrailles, care fusese exilat pe vremea lui Ludovic al XIII-lea, fiindcă fusese amestecat în complotul lui Cinq-Mars, se întorsese la Curte, protejat de Chavigny, ajungînd chiar unul dintre prietenii cardinalului. Dar cum, într-o zi, îi ripostase lui Mazarin care se apucase să-l

mustre pentru că era cam destrăbălat, cardinalul se supără, nu mai avu ochi să-l vadă și, la prima boacănă pe care o făcu, îl exilă din nou. Nu era chiar un lucru fără socoteală să alungi de la Curte și din Paris un om care nu rostea o vorbă bună la adresa guvernului, și care era un ateist înflăcărat, semănînd sămînța necredinței în inimile celor cu care era prieten. Mai ales că în afară de el, începuseră să apară la Curte și alte spirite mai puțin bigote. Fontrailles, deși urît, era foarte simpatic în societate : era spiritual, generos, loial ; și dacă ar fi să ne luăm după gura lumii, prietenii săi se plictiseau de moarte cînd nu-l vedeau. Cîte unul, își lua inima în dinți și-i vorbea despre el. cardinalului, rugîndu-l să-i îngăduie să se întoarcă. Mazarin îi răspundea că el ar fi de acord, dar că nu voia Monsieur. Atunci unul dintre prietenii lui Fontrailles — de Mortemart — se duse la Monsieur și-l întrebă rîzînd, ce avea cu bietul Fontrailles și de ce-l lăsa să îndeplinească departe de Curte. Monsieur spuse că n-avea nimic cu Fontrailles și nu se opunea cîtuși de puțin la reîntoarcerea lui, dar că regina și cardinalul erau împotrivă. Prietenul, aflînd din ce parte venea opoziția, fără a mai discuta cu cardinalul, îl rechemă pe Fontrailles și i-l prezentă, plin de tupeu, cardinalului. Mazarin rămase uluit, văzîndu-l. Și cum voia să cunoască motivul pentru care se întorsese, prietenul lui Fontrailles îi răspunse, cu răceală, că din moment ce eminența sa îl asigurase că n-avea nimic împotriva întoarcerii amicului său, și că Monsieur fusese de acord ca Fontrailles să revină la Curte, nu vedea de ce acesta n-ar fi revenit. Ministrul înghiți gălușca și se prefăcu bucuros, deși în sinea lui clocotea de nemulțumire. Fontrailles era prieten cu Chavigny. De ajuns ca să poată fi pedepsit de cardinal, fiindcă îndrăznise să-l înfrunte. Așa că, în timp ce Chavigny era dus în donjonul din Vincennes, gărzile lui Mazarin îl căutau pe Fontrailles să-l aresteze. Acesta însă, obișnuit să se salveze la vreme din astfel

de primejdii, înştiinţat cu noaptea în cap că la poartă se aflau cîteva din gărzile cardinalului, porunci să se înhame caii la trăsură, şi vîrî în locul său, în pat, un valet bătrîn şi burduhos. În timp ce sluga sforăia de zor în patul stăpînului, acesta o ştergea din Paris, rumegînd în sinea sa gînduri de răzbunare.

În 22 ale lunii, Parlamentul se adună din nou, dar nu ca să discute despre tarife sau rente, ci ca să se plîngă de violenţa comisă asupra persoanei lui Chavigny, om de bine şi de onoare, şi să afirme că fusese ultragiat tocmai de către cel care îi datora rangul şi averea, de un străin ce ruinase ţara şi pe rege, furînd banii Statului şi trimiţîndu-i în Italia. După ce deliberară în legătură cu ceea ce aveau de făcut, hotărîră să trimită cîţiva deputaţi, la regină, la Ruel, ca s-o roage să-l readucă pe rege, în douăzeci şi patru de ore, în capitală şi s-o anunţe că ei vor continua să se adune pînă ce ea, regina, îl va schimba pe ministru şi va face unele reforme în ţară. În acest scop, îi rugară pe prinţii de sînge să vină a doua zi la şedinţa Parlamentului pentru ca, în prezenţa lor, magistraţii să încerce să pună capăt dezordinei şi abuzurilor datorate celui ce se afla la cîrma ţării. Apoi adăugară că a doua zi aveau intenţia de a reactualiza hotărîrea din 1617, dată după moartea generalului d'Ancre, care prevedea că, pe viitor, nici un străin, indiferent cine ar fi el, nu va putea sta la cîrma Statului.

M-am dus la Ruel, cu noaptea în cap, ca să văd cum va reacţiona regina, cînd va auzi ce anume dorea Parlamentul. Am găsit-o în faţa oglinzii, îmbrăcîndu-se, foarte liniştită, fiindcă încă nu aflase ce lovitură îi pregăteau magistraţii. După ce se găti, mă luă deoparte şi începu a mă trage de limbă, dorind să ştie ce zvonuri mai circulau prin Paris. I-am răspuns că lumea se temea că nu-l vor vedea prea curînd, pe rege, la Paris, că toţi comentau, în fel şi chip, întemniţarea lui Chavigny şi îndepărtarea lui Châteauneuf ; că toate aceste lucruri mă făceau să mă tem de vreo

nouă răzmeriță și că majestatea sa putea fi sigură că va vedea din nou o serie de lucruri menite să-i displacă. Ea îmi răspunse că poporul o bănuia pe nedrept că ar avea intenția să-l pedepsească ; dar că eu o cunoșteam destul de bine ca să-mi dau seama că nu dorea nimic altceva decît liniște. În ceea ce-l privea pe Chavigny — cu a cărui nevastă știa că eram prietenă — mă asigură că avusese motive să procedeze așa cum procedase, deși domnului cardinal îi venise foarte greu să se hotărască să facă acel pas. Apoi adăugă, că aștepta cu nerăbdare să vadă ce va mai face Parlamentul în ziua aceea, avînd în vedere că-l simpatizau pe Chavigny și că-l urau pe cardinal. Dar nici n-apucă bine să-și isprăvească vorba, că cineva veni s-o anunțe de hotărîrile pe care le luase Parlamentul. Între timp, m-am dus la ducesa de Aiguillon, unde fusesem invitată la masă. Cînd m-am întors, am găsit-o pe regină în cercul ei obișnuit, cu un chip pe care nu se putea citi nimic, rîzînd și discutînd ca de obicei. Dar, dintr-o singură privire, mă făcu să înțeleg tot ce se petrecea în sufletul ei. Față de ceilalți însă, părea neschimbată. Totuși favoritul ei era atacat, gata să fie izgonit de mînia poporului, autoritatea ei era călcată în picioare, persoana sa ultragiată prin mii de jigniri și n-avea altă armă de apărare, decît nădejdea că prinții de sînge n-o vor părăsi ; ceea ce constituia ceva foarte nesigur pentru o regentă a cărei cădere urma să le asigure lor urcușul.

La ora trei după-amiază, deputații sosiră la Ruel, plini de o mîndrie ce aducea oarecum a bravadă. Prințesa de Condé, care ținea la Chavigny — fiindcă îi făcuse mii de mici servicii pe vremea lui Ludovic al XIII-lea și a cardinalului de Richelieu, motiv pentru care se opusese întotdeauna la reîntoarcerea lui Châteauneuf — mă luă de mînă și mă duse la fereastră ca să-i văd intrînd în curtea Palatului Regal, pe bărboșii în robă. Acea deputație nu-i displăcea. Găsi că aveau cu toții o înfățișare trufașă și nu se putu abține să nu-mi spună acest lucru, ca unei per-

soane care ştia să-şi ţină gura ; îmi mai spuse că era de acord cu răspunsul pe care-l dăduse fiul ei, deputaţilor, dar că nu era de acord cu faptul că nu se prea sinchisise de Chavigny.

Discursul primului preşedinte fu scurt. Îi spuse reginei că venise din partea Companiei ca s-o roage pe majestatea sa să binevoiască să se reîntoarcă, împreună cu regele, în bunul său oraş, Parisul, printre bunii şi fidelii săi slujitori, care se plîngeau că absenţa regelui aducea, în ochii lor, mai curînd cu o răpire decît cu o vacanţă. Apoi se plînse de întemniţarea lui Chavigny, rugîndu-se îndelung să i se redea libertatea ; pe urmă, o rugă pe regină să nu fie supărată pe ei dacă vor continua să se adune pînă ce vor izbuti să impună unele reforme în ţară. Regina îi răspunse că se mira că regii erau lipsiţi de privilegiile de care se bucurau toţi muritorii de rînd. Că, de obicei, mai toată lumea pleca vara din Paris şi că i se părea ciudat că supuşii ei nu-i îngăduiau să trăiască şi ea la fel ca ceilalţi oameni ; că trebuise să părăsească Palatul Regal unde se simţea o mare nevoie de o curăţenie generală ; că dorise, mai ales, să aerisească bine locul după vărsatul pe care-l avusese fiul ei cel mic ; că era hotărîtă să se întoarcă la Paris, dar cînd va avea ea chef, nu cînd îi poruncea Parlamentul ; că avusese motive temeinice să-l aresteze pe Chavigny ; că nu socotea cererile lor, îndreptăţite, nici adunările lor, legîtime, şi că se cam jucau cu focul.

Drept răspuns, preşedintele de Maisons îi spuse lui Monsieur, de faţă cu regina, că-l ruga să poftească a doua zi la deliberările Companiei care era hotărîtă să-şi continuie activitatea pînă cînd avea să se statornicească ordinea în ţară.

Ducele de Orléans răspunse vehement, că el ţinea cu regina şi că era pentru apărarea autorităţii regale ; că se simţea foarte jignit de procedeul lor ; că avînd cinstea de a fi unchiul regelui, era obligat să-şi păstreze autori-

tatea și s-o apere pe regină ; după care, repetă de mai multe ori, că socotea că ar fi bine să-l lase pe domnul cardinal în funcția în care se afla. Ducele de Orléans răspunsese astfel, în primul rînd pentru că-și iubea nepotul, în al doilea rînd, ca să i-o ia înainte prințului de Condé care părea foarte devotat reginei, iar în al treilea rînd, pentru că nu putea să-l sufere pe Chavigny ; era bucuros că fusese întemnițat și era plin de mînie văzînd cîtă zarvă făcea Parlamentul, ca să fie eliberat.

Prințul de Condé răspunse Parlamentului cam tot la fel ca ducele de Orléans ; prințul de Conti zise că era întrutotul de acord cu cele spuse mai înainte de Monsieur și de fratele său ; ducele de Longueville, ca să fie mai cu moț, vru să se adreseze în mod special președintelui de Maisons ; dar, fie din ordin, fie din întîmplare, fu întrerupt de cancelar. Apoi toți cei din Consiliu se străduiră să arate celor din Parlament că greșeau și că ceea ce cereau ei avea să ducă la alt rînd de răzmeriță și de tulburări.

Seara, înainte de a mă înapoia la Paris, regina îmi spuse că atunci cînd primul președinte vorbise cu ea, avea ochii plini de lacrimi, atît era de mîhnit că se vedea constrîns să se vîre într-o afacere atît de cutezătoare și de vătămătoare și regelui, dar și poporului.

Treburile aflîndu-se deci în situația în care se aflau, regina se hotărî să-l aducă și pe micul Monsieur la Ruel ; pentru a-i înșela pe parizieni, care erau încîntați că aveau acest mic, dar prețios ostatec, în mîinile lor, îl chemă pe Beringhen, primul ei scutier, în care avea mare încredere, și-i porunci să îndeplinească, în cea mai deplină taină, această sarcină de mare răspundere. Beringhen plecă deci din Ruel și veni la Paris, cum veneau zilnic mai toți cei de la Curte. Odată ajuns în capitală, se urcă într-o trăsură cu doi cai și porni spre Palatul Regal, ca să-i facă o vizită micului Monsieur, care — după cum știm — era bolnav de vărsat. Îl luă în brațe, îl ascunse

în spatele trăsurii și porni spre Longchamp. Pe urmă, se urcară pe puntea unei mici nave care-i trecu pe celălalt mal al Senei, unde-i aștepta o trăsură ce-i duse la Boisenval, la doi pași de Ruel. A doua zi dimineață, regina se duse să-l vadă, apoi îl luă cu ea la Ruel, cu intenția de a-și schimba în curînd reședința și de a se duce la Saint-Germain, unde Curtea era apărată de un eventual atac al parizienilor, din trei părți, de rîu, și aflată la o distanță destul de apreciabilă pentru a fi mult mai în siguranță decît la Fontainebleau, unde Parlamentul o sîcîia zilnic. Temîndu-se de vreo năvală a parizienilor, pînă ce avea să plece la Saint-Germain, regina puse soldații să păzească podul Neuilly. A doua zi, adică în 23 septembrie, trimise Parlamentului o declarație prin care interzicea acestuia să se mai adune. În acea noapte, o mulțime de lume părăsi pe furiș Parisul, mulți dintre ei cărîndu-și după sine, nu numai obiectele de mare valoare, ci pînă și mobilele. Norodul era acum sigur că regina se pregătea să pedepsească Parisul. Începură deci a-și face rezerve de grîu și de hrană ; prețul alimentelor urcă brusc, iar cînd parizienii mai aflară și vestea că-l răpiseră pe micul Monsieur, se mîniară cumplit și se adunară, cu mic, cu mare, în fața Palatului Regal, strigînd și plîngîndu-se că erau pierduți. Dar această mică revoltă a lor nu avu nici o urmare. În 29, deputații Parlamentului se duseră la Saint-Germain, unde regina ajunsese din 24. Prima rugăminte a deputaților fu eliberarea lui Chavigny. Ducele de Orléans le răspunse că se mira foarte tare de această cerere a lor, fiindcă el — ca fiu al Franței — cînd fusese proscris de fratele său, răposatul rege Ludovic al XIII-lea, Parlamentul nu se deranjase să-i ia apărarea, iar acum, pentru Chavigny, care nu stătea nici măcar la degetul lui cel mic, se agita atîta. Nemaicutezînd să spună nimic despre Chavigny, deputații începură a-și înșira doleanțele și anume : să li se asigure deplina siguranță, atît a lor cît

şi a parizienilor ; să se asigure siguranţa tuturor celor exilaţi, reîntoarcerea lor în capitală, şi eliberarea tuturor deţinuţilor politici, indiferent de ce condiţie ar fi fost ; ministrul să nu mai aibă puterea ca, în numele regelui, să întemniţeze pe cineva mai mult de douăzeci şi patru de ore, fără ca Parlamentul să ştie de ce-l întemniţase ; poporul să fie scutit de un sfert din dări, fără nici un fel de impuneri ; iar, în încheiere, cerură categoric ca regele să se întoarcă la Paris.

Aceste propuneri părură Curţii foarte dure şi foarte îndrăzneţe ; după ce prinţii discutară fiecare articol în parte, conferinţa luă sfîrşit, şi cum ambele părţi părură a fi foarte puţin satisfăcute, discuţiile fură amînate cu două zile ; după acest interval de timp, iată ce răspunse Curtea, celor din Parlament :

1. Că eliberarea domnului de Chavigny depindea numai de îndurarea şi de bunăvoinţa reginei, dar că, avînd în vedere bunătatea majestăţii sale, puteau trage nădejde că întemniţatul va fi eliberat.

2. Că regele se va înapoia la Paris, atunci cînd Parlamentul şi poporul se vor dovedi demni de această cinste, prin supunerea şi ascultarea de care vor da dovadă.

Articolul privitor la prizonieri şi exilaţi nu fusese acceptat, nici cel prin care se cerea ca nimeni să nu fie închis mai mult de douăzeci şi patru de ore, fără ştirea Parlamentului. În ce privea scutirea poporului de un sfert din impozite, regina arăta că n-avea nimic împotrivă, dar că, din păcate, se temea că nu putea face un astfel de gest în acest moment în care ţara trecea printr-o mare criză financiară, pe care dealtfel o vedeau şi ei cu ochii lor.

La cea de a doua conferinţă, părţile nu fură deci satisfăcute decît pe jumătate, rămînînd ca deputaţii să mai vină o dată la Saint-Germain. În vremea asta, doamna de Vendôme, profitînd de puterea Parlamentului, îi ceru acestuia s-o protejeze atît pe ea cît şi pe toţi ai săi, împotriva persecuţiilor lui Mazarin. Cererea ducesei a

fost primită cu multă bunăvoinţă, pentru că tot ce era împotriva cardinalului, le dădea magistraţilor o mare satisfacţie. Cererea ducesei a fost deci citită, în ultima zi a lunii septembrie, în faţa tuturor Camerelor reunite, apoi a fost încredinţată lui Lesné ; în aceeaşi zi, deputaţilor ce se duceau pentru a treia oară la Saint-Germain, li se încredinţă sarcina de a discuta toate articolele propuse de Parlament şi de a le rezolva.

Capitolul XXIV

1648. — Afacerile Spaniei şi ale Portugaliei. — Mazarin încercă în zadar să negocieze pacea cu Spania. — Şedinţa de Consiliu, din trăsura reginei. — Prinţul de Condé şi ducele de Orléans încep să încline către Parlament. — Comedia jucată în şedinţa de Consiliu. — Mîhnirea regentei de a fi obligată să cedeze în faţa Parlamentului. — Ducelui de Orléans i se naşte o fiică. — Coadjutorul, Châteauneuf şi Chavigny, bănuiţi că agită din nou spiritele. — Hotărîrea Parlamentului de a micşora impozitele. — Regina e obligată să facă noi concesii. — Pacea cu magistratura. — Chavigny este eliberat. — Profunda nemulţumire a reginei.

Nu numai în Franţa şi în Anglia am văzut pe atunci o constelaţie nefastă ce ameninţa siguranţa regilor. Spaniolii — a căror fidelitate era atît de lăudată — au făcut-o şi mai boacănă decît noi, pentru că au pus la cale o con-

juraţie ce viza însăşi viaţa regelui lor. Marii seniori de la Curtea Spaniei, voiau s-o mărite pe Infanta Maria-Tereza, moştenitoarea tronului — pe care regele, tatăl ei, ţinea s-o dea de nevastă moştenitorului casei de Austria — cu fiul regelui Portugaliei. Dar iată că ducele de Braganţa se proclamă pe neaşteptate, rege al Portugaliei, pretinzînd că ar avea mult mai multe drepturi la această coroană, decît regele Portugaliei. Şi profitînd de faptul că puterea Spaniei scăzuse, puse mîna pe regatul Portugaliei. Cum noul rege avea neamuri şi prieteni în Consiliul Spaniei, a început să-şi facă planuri şi mai mari. Căci nu dorea altceva decît să pună mîna şi pe tronul Spaniei, reunind cele două coroane. Dar regele Spaniei, încheind pace cu Franţa, puse stăpînire pe Portugalia şi-i arestă pe toţi cei ce fuseseră implicaţi în acest complot. Şeful conjuraţiei se pare că fusese ducele de Medina-Sidonia, din familia de Guzman, rudă cu ducele de Braganţa. Cum toţi cei din acest complot îşi propuseseră să-l ucidă pe Filip al IV-lea, acesta îi făgădui lui Medina viaţa, cu condiţia să-i dea în vileag pe toţi ceilalţi. Medina îi trădă şi scăpă doar cu exilul. Ducele de Hijar fu acuzat că ar fi făcut şi el parte din conspiraţie ; dovedindu-se însă că nu ştia nimic, fu doar izgonit, scăpînd cu viaţă. Dar oasele lui zdrobite — pe drept sau pe nedrept — aveau să-i aducă amînte toată viaţa de greşeala sau de năpasta căzută pe capul său. Marchizului de Ayamonte i se tăie capul ; la fel păţiră don Carlos de Padilla şi alţi cîţiva. Din pricina războiului, nu s-au putut afla toate amănuntele acelei conjuraţii. Ceea ce v-am relatat pînă acum, pe scurt, am aflat de la regină, care mi-a făcut cinstea să-mi spună unele lucruri auzite de la cardinal, care le ştia şi el de la Roma. După ce făcu ordine în ţară, regele Spaniei s-a însurat cu nepoata sa, fata împărătesei Austriei, sora sa. Tînără soţie a fost primită de augustul ei soţ, cu multă dragoste şi bucurie, iar căsnicia le-a fost rodnică şi binecuvîntată. Un spaniol, pe nume Galarette, plecînd din Flandra şi înapoindu-se prin

Franța, în Spania, rămase cîteva zile la Saint-Germain, unde avu o serie de discuții foarte lungi, cu Mazarin, în legătură cu încheierea păcii. Ministrul dorea și el acea pace, deși avea o oaste bună și bani destui ca să le vină de hac celor care ar fi cutezat să-l atace. Dar, de teamă să nu fie învinuit de popor că nu voise să pună capăt războiului, spuse tuturor că nu dorea decît acest lucru și că, dacă fratele Anei de Austria ar fi fost de acord, pacea ar fi fost ca și încheiată. Dar propunerile făcute de Mazarin lui Galarette, au fost primite de acesta cu atîta răceală, încît reginei i-a fost cu neputință să-și realizeze visul ; fratele ei pretindea mult mai mult decît putea acorda o mamă care-și iubea cu patimă fiul, și o regentă atît de legată de interesele Franței, cum era Ana de Austria.

În 1 octombrie, reîncepînd conferința de la Saint-Germain, deputații Parlamentului veniră cu noi propuneri și cu alte douăzeci și cinci de articole. Toate fură acceptate afară de cele două despre care v-am mai vorbit : unul, privind eliberarea întemnițaților și celălalt, privind privilegiul pe care-l cerea Parlamentul de a nu mai fi nimeni închis mai mult de douăzeci și patru de ore, fără știrea sa. Discuțiile se încheiară cu făgăduiala că deputații vor reveni peste două zile pentru a isprăvi cu negocierile. Mazarin n-a asistat la nici una din acele conferințe și nici cancelarul care primise poruncă de la regină să-i țină companie. A doua zi, Parlamentul dădu o hotărîre în favoarea poporului, cu intenția de a-și întări puterea. Hotărîrea interzicea încasarea unui impozit pus pe așa-zisele „copitate", care erau aduse la Paris și pentru care stăpînii lor trebuiau să plătească patruzeci de soli de fiecare cap de vită. În 3, deputații se întoarseră la Saint-Germain, unde începură a discuta iar articolele propuse, la care adăugau zilnic cîte ceva, fie de interes general, fie personal. De astă dată, principala neînțelegere se ivi chiar de la începutul discuției. Deputații susțineau că ar fi în posesia unei ordonanțe dată de Ludovic al XI-lea, în care acest rege specifica lim-

pede că nimeni n-avea voie să fie închis mai mult de douăzeci şi patru de ore, fără să fie judecat. Nu suflară o vorbă despre Chavigny, nici despre alţii ; nu făcură altceva decît să se străduiască să impună această lege, cu atît mai mult cu cît ştiau că era agreată de întreaga Franţă, căci dragostea de libertate e adînc înrădăcinată în sufletul fiecăruia. Nici chiar cei mai prudenţi, care pînă atunci dezaprobaseră intervenţiile Parlamentului, nu puteau — în adîncul inimii lor — să nu fie de acord cu această propunere. Rudele lui Chavigny — care luptau pe toate căile pentru eliberarea lui — veniră cu toatele să-l roage pe Mazarin să intervină pentru el. Făcînd pe modeştii, cerură, cu destulă cutezanţă, eliberarea prizonierului, pentru că văzuseră că acum această afacere devenise de interes public. Înşişi prinţii îi autorizaseră să facă acest lucru şi mai ales prinţul de Condé, care ţinea foarte mult la cel întemniţat. În sfîrşit, deşi conferinţa durase pînă seara tîrziu, lucrurile tot nu se lămuriseră, pentru că regina nu voia pentru nimic în lume să le acorde ce cereau ei. Prinţii îi lăsară pe deputaţi acolo unde se găseau, se duseră să-l ia pe cardinal şi plecară împreună prin parc, după regină, unde aceasta se dusese să facă o plimbare, aşteptînd rezultatul negocierilor lor. Aşa că şedinţa de Consiliu se ţinu chiar în trăsura reginei. Ana de Austria, auzind despre îndărătnicia celor din Parlament, îl întrerupse pe cancelar ca să-i spună că ea era de părere să refuze tot ceea ce cereau şi să-i pedepsească aşa cum meritau. Apoi adăugă cum că mai curînd prefera să moară, decît să compromită autoritatea regelui, fiul său. Cardinalul, înţeles în taină cu regina, arătă că el dorea pacea şi că era dispus să acorde Parlamentului tot ceea ce cerea, pentru ca norodul să vadă că el era blînd şi îngăduitor, că regina era aspră şi neînduplecată şi că dacă n-ar fi fost el — care să medieze tot timpul între ei — norodul n-ar fi obţinut nimic de la regină. Prinţul de Condé, care era de o ambiţie nemăsurată, care avea planuri mari şi care era direct interesat în

eliberarea lui Chavigny, nu s-a arătat a fi împotriva acelui articol privitor la siguranţa persoanelor, fiindcă nu ţinea cîtuşi de puţin să se trezească într-o bună zi la Bastilia, cum păţise pe vremuri tatăl său. Aşa că avu curajul să apere punctul de vedere al Parlamentului, înfruntînd-o pe regină. Ducele de Orléans, care în calitatea lui de unchi al regelui, n-avea a se teme de puşcărie şi nici n-avea pe nimeni de apărat, dar care, în schimb, avea un favorit (pe abatele de la Rivière) pe care voia să-l vîre pe sub pielea reginei şi a cardinalului, la început ţinu cu Ana de Austria. Dar cum nu voia să-şi atragă ura publică sau dispreţul Parlamentului, susţinu totuşi că domnul Prinţ avea dreptate şi se alătură cardinalului, preferînd, în locul unui război civil, împăcarea. Numai că această înclinare a celor doi prinţi către Parlament nu plăcu deloc ministrului, care ar fi dorit ca prinţii să fie tot atît de fermi ca şi regina, ca să pară el singur, bun şi îngăduitor. Dealtfel, ministrul avea motive serioase să nu strice relaţiile cu Parlamentul. Oştirea noastră, în acea epocă, era încă necesară la frontieră. Iar el n-avea nici bani, nici oameni ca să pedepsească Parisul, care — fiind un oraş foarte mare — era destul de greu de pedepsit. După acel mic Consiliu din trăsură, regina, prinţii şi ministrul se despărţiră în piaţa ce separa cele două castele. Prinţii se reîntoarseră la deputaţii care-i aşteptau în castelul cel nou, unde locuia ducele de Orléans, iar cardinalul se reîntoarse în apartamentul său. Fu urmat, ca de obicei, de un mare număr de curteni, căci — deşi înjosit şi înjurat de popor şi de Parlament — nu-l puteau părăsi, pentru că soarta lor depindea de el. Prinţii le spuseră deputaţilor că nu izbutiseră s-o convingă pe regină, dar că le făgăduiau nădejde, îi rugară să revină a doua zi, asigurîndu-i că vor isprăvi în mod sigur, să pună lucrurile la punct. Ziua aceea părea să fie hotărîtoare pentru Stat, pentru că ori izbucnea un război civil dezastruos, ori se încheia pacea cu Parlamentul, o pace

în care unul dintre regii mari ai Europei se vedea constrîns să-şi asculte supuşii şi să le acorde, împotriva voinţei sale, tot ce le cerea. Regina, reîntorcîndu-se de la plimbare, unde numai de plimbare nu-i arsese, veni în cercul ei de doamne ; văzînd-o, mi-am dat seama după chipul ei, că afacerile nu mergeau deloc bine. La puţină vreme după asta, veniră s-o cheme la Consiliu. Înainte de a se duce, îl trase deoparte pe mareşalul de Villeroy, căruia îi împărtăşi o parte din necazurile sale. Nu se plînse de cardinal, la care ţinea mult prea mult, ci se plînse de cei doi prinţi. Am auzit-o cînd îi spunea mareşalului :

— Dacă aş consimţi la cererile Parlamentului şi aş accepta să slăbească astfel autoritatea regelui, fiul meu va deveni în curînd un rege aidoma celor de pe cărţile de joc ! Aşa că să nu mă mai preseze degeaba cu rugăminţile lor, fiindcă nu le voi accepta în vecii vecilor !

N-am mai auzit ce i-a răspuns preceptorul regelui. După această discuţie, Ana de Austria a intrat în cabinetul unde avea loc Consiliul. Prinţul de Condé se apropie imediat de ea şi începu a-i vorbi în favoarea Parlamentului. Îi spuse că vremea răzbunărilor trecuse şi că ar trebui să dea dovadă de oarecare înţelegere. La care regina răspunse foarte înţepată :

— Domnule, să nu mai vorbim despre acest lucru ! Am săvîrşit o dată o greşeală, nu mai sînt dispusă s-o săvîrşesc şi pe a doua care ar fi mult mai gravă !

Cînd am văzut că cei mari se iau la harţă, noi ne-am retras, lăsîndu-i să hotărască singuri soarta Franţei. Ştiu că lupta dintre ei a fost foarte dură. Cum fiecare dintre ei erau animaţi de interese contrare, fiecare îşi apăra cu înverşunare punctul său de vedere. Regina, susţinîndu-şi opinia cu un curaj fără egal, toţi cei din jur o părăsiră, afară de Cancelar, care primise ordin să ţină cu ea. Şi cum toţi voiau să-i înfrîngă înverşunarea şi îndîrjirea, ea făcu faţă tuturor atacurilor, cu o putere care ar fi fost de neînvins dacă, tocmai la sfîrşit, n-ar fi fost rău sfătuită. Nu-i

cruță nici pe Monsieur, nici pe domnul Prinț ; ba îl atacă pînă și pe cardinal, fără să-și dea seama că-i face un mare rău ; îi trînti, de față cu toți ceilalți, niște lucruri din cale-afară de aspre, îl luă peste picior în legătură cu blîndețea de care făcea atîta paradă, și încheie spunîndu-i că indulgența lui, ei nu-i era de nici un folos. În sfîrșit, ușile cabinetului se deschiseră mai devreme decît ne așteptam, iar cardinalul, care după Consiliu avea obiceiul să mai rămînă cu regina, ieși primul, cu o mutră ca de îngropăciune. După el ieși imediat prințul de Condé ; Monsieur rămase cu Ana de Austria pentru a încerca s-o mai tempereze. Abatele de la Rivière fu chemat de Monsieur să asiste la discuție. După o jumătate de ceas, ducele de Orléans se întoarse întristat la el acasă, deși, în realitate, nu era deloc mîhnit. Regina, rămînînd singură și vrînd să intre în oratoriu ca să se roage, m-am apropiat de ea și am întrebat-o de ce era atît de mîhnită și ce spunea domnul cardinal despre toate acele lucruri. Ea îmi făcu cinstea de a-mi răspunde, dar ca și cum ar fi fost încă supărată pe Mazarin :

— N-are decît să spună ce-o vrea, eu nu-mi voi schimba hotărîrea.

— Și care e hotărîrea domniei voastre, doamnă ?

— De a face exact invers de cum îmi poruncesc ei să fac !

Apoi surîzînd, adăugă : Cred că-ți dai seama că nu voi fi atît de nebună, încît să doresc ruina fiului meu ! Adevărul e că nici Mazarin nu poate face nimic ! Și nici nu mă pot supăra pe el, fiindcă să știi că e un om foarte bun.

Aceste cuvinte mă făcură să-mi dau seama de toată comedia ce se jucase cu atîta artă, în sala de Consiliu. Am înțeles că toată acea zarvă fusese făcută special pentru a-i determina pe prinți să susțină autoritatea regală, pentru a scoate în relief blîndețea și bunătatea cardinalului și pentru a micșora puterea pe care cei doi prinți se lăudau c-o aveau în Parlament. A doua zi i-am vorbit unuia din-

tre bunii mei prieteni, domnul de Senneterre, despre toată acea comedie ce se jucase în cabinet, în ziua precedentă. El scoase un strigăt, apoi îmi spuse :

— Ah, doamnă, nu e bine să știi astfel de lucruri ! Asta e deocamdată, cel mai mare secret al Curții !

A doua zi, înainte de sosirea deputaților, avu loc, către prinz, un Consiliu în care se hotărî că regina va declara cum că, la rugămintea prinților, se hotărîse să acorde Parlamentului — spre binele Statului — tot ceea ce ceruse. Regina semnă acea hîrtie cu o mîhnire de nespus și cu durerea unei femei care-și iubea copiii și țara. Regina se lăsase deci convinsă de cardinal să-și calce mîndria în picioare ; multe persoane au fost atunci convinse că Mazarin pierduse enorm : în primul rînd, scăzuse în ochii prinților de care era foarte speriat ; iar în al doilea rînd, în ochii reginei, care, probabil, îl ura cumplit, fiindcă o obligase să abdice de la fermitatea ei și care pînă la urmă, mai mult ca sigur avea să-l izgonească de lîngă ea. După ce Consiliul luă această hotărîre, deputații veniți la Saint-Germain găsiră lucrurile aranjate și nu mai avură altceva de făcut decît să mulțumească reginei și prinților. Apoi plecară, ducînd Parlamentului vestea victoriei lor.

După cîteva zile, domnul Prinț se înapoie la oștire, dovedind prin marile servicii pe care le adusese reginei, că-i era la fel de supus și de fidel cum fusese întotdeauna. Dar, din păcate, avea în familia lui unele persoane care se străduiau să-l corupă [1]. Pe de altă parte, mai era și Chavigny, care trebuia ajutat și protejat. Așa că toate aceste idei ce-i fuseseră strecurate în suflet, făcură să-i slăbească vizibil atașamentul pe care-l manifestase pînă atunci față de regină. Cînd regina se plînse că o părăsise, el protestă cu vehemență, fapt care n-o împiedică o vreme să fie foarte nemulțumită de el. Știu de la cancelar, că în acea epocă,

[1] Aluzie la ducesa de Longueville, sora sa, care era dominată de prințul de Marcillac, (viitorul duce la La Rochefoucauld), plin de resentimente împotriva reginei (n.ed.fr.).

ducele de Longueville făcea tot ce putea pentru a-l smulge de sub influența reginei, spunîndu-i că, dacă mai continua să fie de partea ei, avea să piardă și Statul și averea lui personală.

Constrîns să satisfacă cererile Parlamentului, Mazarin se văzu obligat să-l elibereze și pe Chavigny. Dar, din păcate, toate aceste mari favoruri acordate reformatorilor Statului nu-i aduseră reginei liniștea atît de mult rîvnită. În 12 octombrie, poporul — aţîţat de unele spirite răuvoitoare — se adună grămadă în fața Parlamentului, cerînd să se renunțe la așa numitul „crișmărit", impozit care-i privea pe cîrciumari și din pricina cărora aceștia se încăieraseră cu negustorii de vinuri. Primarul, care sărise să-i despartă, era cît pe-aci să-și piardă viața : căci ambele tabere se năpustiseră asupra lui, îi făcuseră trăsura praf și puțin a lipsit să nu-l calce și pe el în picioare. Regina, înștiințată imediat, trimise Parlamentului, în toiul nopții, o scrisoare cu pecete, în care poruncea magistraților să vină a doua zi la ea. Seara, părăsind-o și urîndu-i să se liniștească, ea îmi răspunse :

— Poți să-mi plîngi de milă că n-am fost în stare să-l răzbun pe rege așa cum ar fi meritat. Căci, dacă aș fi procedat așa, norodul n-ar mai fi cutezat să se poarte astfel cu mine și să-mi facă atîta rău !

A doua zi sosi vestea că Madame, soția lui Monsieur, născuse o fată, spre marele regret al ducelui de Orléans și chiar și al reginei, care ar fi dorit ca cumnatul ei să aibă un fiu pentru a echilibra oarecum avantajele de care se bucura prințul de Condé, care avea de-acum un fiu ce urma să-i ducă mai departe numele.

Deputații veniră la regină, chiar în după-amiaza aceleiași zile. Regenta li se plînse de dezordinea ce domnea în Paris și care aducea mari prejudicii regelui și le porunci să țină în frîu norodul. Și pentru că prevedea că vor veni să ceară noi scutiri de impozite pentru popor, nevrînd ca

această propunere să vină din partea lor, regina — pentru a-și atrage bunăvoința parizienilor și a diminua puterea Parlamentului — mai scăzu cu încă un milion două sute de mii de livre toate impozitele ce se strîngeau din orașul Paris, spunîndu-le magistraților că, după asta, nu mai voia să audă de nici o scutire. După această declarație, Parlamentul, care nu urmărea decît să facă șicane Curții, pretinse că i se oferise mai puțin decît voise el să ceară. A doua zi, Camerele adunîndu-se ca de obicei, o mulțime de pierde-vară, bine plătiți, făcură zarvă mare în fața palatului Parlamentului, strigînd cît îi ținea gura, că nimeni nu le apără interesele. Crîșmarii bombăniră și ei împotriva primului președinte. Președinții de Nesmond și de Maisons fură înjurați și îmbrînciți. Zarva a fost destul de mare, dar nimeni n-ar fi știut să spună din ce anume se iscase. Toți își dădură seama că existau niște spirite nărăvite la rele, cărora le plăcea să atîțe poporul la revoltă, încercînd să-l convingă că singura cale de a nu-și plăti dările, era să facă scandal. Această ultimă răzmeriță se pare că urmărea să determine Parlamentul să dea o hotărîre prin care ultimele două impozite ce fuseseră puse pe fiecare butoi cu vin, și care ajungeau pînă la cincizeci și opt de soli, să nu mai fie plătite. Toate acele nemulțumiri fură aflate de Curtea de la Saint-Germain, în mai puțin de un ceas. Bineînțeles că toată lumea își dădu seama că în toate aceste neînțelegeri erau amestecați coadjutorul Parisului, Châteauneuf și Chavigny care urmăreau, fiecare în parte, să-l discrediteze pe Mazarin și să-i ia locul.

În 13 octombrie, avocații regelui veniră la Saint-Germain, trimiși de Parlament, să-i mai ceară reginei o scutire de impozite în valoare de încă două milioare de livre. Regina tocmai se pregătea să facă o vizită la Carmelitele din Pontoise, fiindcă era ziua Sfintei Tereza. Așa că avocații fură obligați s-o aștepte pînă seara. Reîntoarsă din acea scurtă călătorie, regina chemă Consiliul — care între timp se și adunase — și începură să discute noua cerere a

Parlamentului. Pînă la urmă, hotărîră să-i acorde şi cele două milioane de livre în plus, făcînd socoteala că o astfel de sumă nu-l ruina nici într-un caz pe rege. Hotărîră însă că dacă după acest ultim act de dărnicie, Parlamentul nu se potolea, va fi aspru pedepsit. În 18, avocaţii regelui veniră să-i dea reginei raportul despre ceea ce se petrecuse la Parlament, să-i mulţumească şi să-i ceară încă o scădere a impozitelor, pe care o propusese Broussel. Regina fu atît de mîhnită, încît nu mai scoase un cuvînt. Ţinu un nou Consiliu în care dezbătură această problemă, ce le dădea o nouă bătaie de cap. În acest Consiliu, regina spuse că-şi dădea seama că numai războiul va potoli lăcomia Parlamentului. În aceeaşi zi, regina îmi mărturisi că tot aprobînd cererile Parlamentului, micşorase veniturile Statului cu treizeci şi două de milioane de livre, ceea ce însemna totuşi o sumă. În Consiliul care se ţinu a doua zi, mareşalul de La Meilleraye fu de părere să se aprobe toate cererile Parlamentului şi să se isprăvească odată cu discuţiile şi cu nemulţumirile. Vorbi despre situaţia grea în care se afla Franţa, despre sărăcia regelui, despre revolta poporului, despre insolenţa Parlamentului şi despre antipatia manifestată faţă de rege şi de regină. Aminti despre cutezanţa Parlamentului care dăduse nas tuturor celorlalte Curţi suverane să se poarte la fel, vorbi despre războiul de la graniţă şi despre cel ce trebuia dus împotriva supuşilor rebeli, cărora cine ştie dacă nu le venea cumva ideea să facă ceea ce făcuseră supuşii lui Carol I. După care încheie, spunînd că ar fi bine să i se dea Parlamentului tot ce cerea şi să se termine odată cu tot bîlciul acela. Cei de faţă dîndu-i dreptate, fură de aceeaşi părere cu el. În sfîrşit, pacea fiind hotărîtă, s-a redactat o declaraţie în acest sens, care a fost imediat trimisă Parlamentului, cu porunca de a nu se mai aduna şi de a se potoli odată pentru totdeauna. Ca urmare a acestei păci, fu eliberat Chavigny, căruia i se porunci să se retragă la una dintre reşedinţele sale ; ceea ce

acesta și făcu, plin de bucurie, mărturisind prietenilor săi cît de mult suferise în perioada cît fusese privat de libertate. În ziua în care s-a încheiat, în sfîrșit, acea pace, regina mi-a spus că nu voia să mai audă în vecii vecilor despre Parlament, de care se săturase pînă peste cap. Apoi mi-a mărturisit că-i era silă să-i mai vadă pe cei care contribuiseră la o astfel de pace. Că cel mai rău o dezamăgise și o mîhnise însuși ministrul ei, Mazarin, pentru că nu știuse să pună piciorul în prag chiar de la începutul poveștii aceleia. Că-și dădea perfect de bine seama cît de puțin se putea sprijini pe cei din jurul ei, care o asigurau de o sută de ori pe zi de fidelitatea și de supunerea lor. Că dacă stătea să se gîndească mai bine, la urma urmei, cardinalul nici nu era chiar atît de vinovat cît erau alții, care puteau face mult mai mult decît el, care aveau dealtfel și căderea s-o facă, dar care se dăduseră în lături ; că, de fapt, nici nu știa de ce mai era regină a acelei țări, din moment ce tot nu mai avea nici un fel de putere.

Dihonia din țară odată potolită, Discordia aruncă un măr viermănos în cabinetul regal, iscînd o mică gîlceavă care avea toate șansele să se lățească, transformîndu-se într-un scandal public.

În dimineața zilei de 28 octombrie, mareșalul d'Estrées și marchizul de Seneterre, se duseră la abatele de la Rivière ca să-l anunțe, din partea reginei și a lui Mazarin, că prințul de Condé ceruse pălăria de cardinal făgăduită pentru fratele său, prințul de Conti, și că propunerea cu numirea lui fusese revocată [1]. Această veste îl ului atît de

[1] Ludovic al XIV-lea nu numai că ceru o promovare extraordinară a prințului de Conti la rangul de cardinal, dar insistă în nenumărate rînduri, pe lîngă Sfîntul Scaun, pentru rezolvarea acestei probleme. Cînd prințul de Conti trecu de partea Frondei, împotriva Curții, regele îi ceru Papei să revoce numirea prințului din funcția de cardinal, și-l propuse din nou pe abatele de la Rivière (n.ed.fr.).

tare pe favorit, încît nu-i veni să-şi creadă urechilor[1]; apoi se mînie cumplit şi protestă vehement că fusese privat de o funcţie de care era tot atît de sigur ca şi cum ar fi avut numirea în buzunar. Arătă că-l slujise cinstit pe ministru, îndemnîndu-l tot timpul pe stăpînul său, ducele de Orléans, să-l susţină în Parlament, ori de cîte ori era atacat. Deci cardinalul, după ce se slujise de el atîta vreme cît avusese nevoie, îl trăsese pe sfoară, luîndu-i singurul lucru pe care i-l făgăduise şi pe care el îl dorea cu ardoare : pălăria de cardinal. Într-o secundă îşi văzu toate nădejdiile năruite şi toate sacrificiile pe care le făcuse, zadarnice şi fără nici un rezultat. Nu se îndoi nici o clipă că această înţelegere exista de multă vreme între Mazarin şi Condé şi, văzînd în ce fel îşi bătuse cardinalul joc de el, simţi o dorinţă pătimaşă să se răzbune. Prietenii săi îl sfătuiră să rabde în tăcere şi să nu-şi dea gîndurile pe faţă ; că prinţii, de obicei, obţin întotdeauna ceea ce vor şi că el nu se putea măsura cu ei ca să se răzbune pentru jignirea ce-i fusese adusă. Ascultîndu-şi prietenii doar cu o ureche, îi duse pe mareşalul d'Estrées şi pe marchizul de Seneterre la stăpînul său, ducele de Orléans, care primi această veste exact aşa cum dorise abatele de la Rivière. Monsieur socoti că era de datoria lui să se plîngă, că vărul său, prinţul de Condé, n-avea nici un drept să ceară o funcţie ce fusese făgăduită unui slujitor de-al său, pe care-l onora cu protecţia şi cu încrederea sa.

Începînd din acea clipă, la Rivière încetă să mai fie supărat ; căci văzîndu-şi stăpînul preocupat de interesele sale, îl lăsă pe el să se agite, abatele nefăcînd altceva decît să-l aţîţe şi să-l înfurie. Slujindu-se cu dibăcie de

[1] Ceea ce l-a uimit pe la Rivière a fost faptul că în zilele de dinainte de 25 octombrie, prinţul de Conti a apărut la Curte, în veşminte strălucitoare şi cu sabia la şold, părînd că renunţase la cariera ecleziastică. Dar fratele şi mama sa îl convinseseră să ceară pălăria de cardinal *„pe care i-o solicită lui Mazarin în ziua de 25 octombrie 1649"*, spune Omer Talon în *Memoriile* sale.

detaşarea sa faţă de această nedreptate, izbuti de minune să-l monteze pe Monsieur, spunîndu-i că, în toată afacerea asta, nu era vorba de el, abatele de la Rivière, care era un nimic pe lîngă stăpînul său, ci de Monsieur, cel dintîi prinţ al ţării, de care cardinalul cutezase să-şi bată joc, lipsindu-l de respectul cuvenit rangului său şi disprețuindu-l făţiş, din moment ce-i făgăduise un lucru şi apoi îşi luase cuvîntul îndărăt, ca şi cum ar fi fost vorba de un simplu particular. Între timp, abatele de la Rivière îşi regăsise seninătatea şi liniştea, apărînd în public nici mai puţin vesel, nici mai puţin mulţumit ca de obicei. După ce ieşi de la slujba reginei, Monsieur îi ceru acesteia o audienţă, între patru ochi ; regina ne porunci să ieşim din cabinet şi, închizînd uşile, îşi ciuli bine urechile la toate plîngerile cumnatului ei. Discuţia a fost aspră şi dură. Ducele de Orléans îi aminti reginei de toate serviciile pe care i le adusese, nu numai cedîndu-i regenţa pe care i-ar fi putut-o disputa, ci refuzînd Parlamentul, care dorea cu ardoare să fie el regent. Îi mărturisi multe din jignirile pe care le îndurase din partea ei, care — de multe ori — îl preferase pe vărul său de Condé, în locul cumnatului ei, fără ca măcar să aibă bunăvoinţa să-l anunţe ; îi mai spuse, pe un ton destul de acru, că, după cîte făcuse pentru ea, putea să nu se pripească şi să ia o hotărîre contrară angajamentelor pe care şi le luase faţă de el în aceea ce privea pălăria de cardinal făgăduită lui la Rivière. În încheiere, adăugă cum că nu va lăsa nepedepsit acest afront şi că dacă regina nu ştiuse să-i preţuiască prietenia, o va face el să-i simtă ura. Ana de Austria îi răspunse cu multă chibzuială şi fără nici o urmă de mînie, că nici ea, nici cardinalul nu aflaseră despre această dorinţă a domnului Prinţ, decît de cîteva zile ; că îl asigura că făcuse tot ce putuse pentru a-l determina să renunţe ; că neizbutind să-l convingă — avînd în vedere interesul deosebit de a-l face pe fratele său cardinal — îi trimisèse pe cei doi emisari la abatele de la Rivière, cu

rugămintea de a cere în schimb orice alte demnități ar fi dorit ; că dacă abatele ar fi fost un om de înțeles, ar fi aceptat această propunere și nu l-ar fi îndemnat pe stăpînul său să se certe cu regina pentru ambiția sa ; că dacă Monsieur ținea să se supere pe ea, sigur că va fi mîhnită, dar că va încerca totuși să se consoleze. Apoi îl sfătui să nu părăsească Curtea unde, slavă Domnului, era mult prea bine tratat ca să nu fie mulțumit. Monsieur îi răspunse că nu se punea problema să părăsească Curtea ; dar că ținea să-și îndeplinească funcția de locotenent general al regatului, fără a-i pretinde să-i mai fie prieten, pentru că atunci cînd fusese, nu știuse să-l prețuiască. Mazarin — apărut spre sfîrșitul discuției — făcu tot ce putu ca să mai încălzească atmosfera. Dar cei doi cumnați păreau mult prea porniți unul împotriva celuilalt, așa că se despărțiră în termeni foarte reci. În ajunul Sărbătorii Tuturor Sfinților, regina plecă de la Saint-Germain, întorcîndu-se la Paris ca să se bucure, în sfîrșit, de liniștea ce părea că se instaurase în capitală după declarația de pace. Înaite de a părăsi acel loc, se duse s-o viziteze pe ducesa de Orléans care era lăuză. Această prințesă nu-l putea suferi pe abatele de la Riviére ; dar, din diverse motive, se simți obligată să-i ia apărarea bărbatului ei. Așa că regina, venind s-o vadă, ea îi mărturisi cît de supărat era Monsieur. Cu vreo două ceasuri mai înainte de a veni regina s-o vadă, discutînd cu soțul ei, el îi spuse că pînă atunci Ana de Austria se mulțumise doar să-și arate colții, dar că acum, după felul cum îi, vorbise, vîrîse cuțitul în el, pînă la os. Madame nu putea să sufere nici familia de Condé, nici pe regină și cu atît mai puțin pe cardinal, din pricina fratelui ei, ducele de Lorena, pe care cei doi îl izgoniseră de la Curte. Așa că regina fu primită foarte rece de Madame și și mai rece de Monsieur, care, intrînd între timp în odaia soției sale, nici măcar nu catadicsi să se apropie de regină, fapt ce fu dezaprobat de toate persoanele aflate de față, pen-

tru că ducele îi datora destul de mult cumnatei sale. Cît stătu în odaia soției sale, Monsieur discută tot timpul cu Mademoiselle, fiica sa din prima căsătorie, — care la fel ca și mama ei vitregă — era foarte bucuroasă că tatăl ei se certase cu regina. Nici Mademoiselle nu putea să-l sufere pe abatele de la Rivière, dar cum avea un cui împotriva reginei, îl aţiţă și ea pe Monsieur împotriva mătușii sale. Și acum să vedem care era cuiul. Deși cu unsprezece ani mai mare decît regele, Mademaiselle ținuse morțiș să se mărite cu acesta, ca să ajungă regină a Franței. Era frumușică, isteață, putred de bogată și se trăgea din sînge regal. Mademaiselle avusese naivitatea să creadă că toate aceste calități îi erau de ajuns ca să-și atingă scopul, deși, dacă te uitai mai bine la ea, frumusețea sa nu era chiar fără cusur, iar mintea nu-i era chiar atît de ageră pe cît se spunea. Vioiciunea ei exagerată făcea ca toate gesturile sale să fie lipsite de acea demnitate necesară persoanelor de rang mare, dar firea îi era mult prea nestăpînită și capricioasă. Din pricina asta, se și înroșea uneori foarte tare la față. Dar, cum avea totuși o piele albă, ochi frumoși, o gură atrăgătoare, era binefăcută și foarte blondă, la prima vedere părea, pur și simplu, încîntătoare. Numai că mătușa sa, Ana de Austria, visa o cu totul altă soție pentru fiul ei. Iată de ce Mademoiselle era supărată pe regină.

După stăpîna sa, cardinalul Mazarin se duse și el să-și ia rămas bun de la Madame, care — din pricina nașterii recente — trebuia să mai rămînă o vreme la Saint-Germain. Din apartamentul ei, cardinalul trecu în cel al ducelui de Orléans, unde fu primit cu multă răceală. Monsieur îi spuse răspicat cardinalului, că nu era deloc dispus să îndure afrontul ce i se adusese în legătură cu pălăria de cardinal făgăduită lui la Rivière. Așa că, întorcîndu-se la Paris, ministrul — în loc să se bucure de pacea pe care o cumpărase atît de scump — fu cuprins de noi neliniști. In acea zi, regele, regina, prințul de Condé, și întreaga

Curte se înapoiară la Paris. După două zile, ducele de Orléans făcu o vizită la Palatul Regal, însoţit de toţi prinţii loreni : ducele de Nemours, ducii de Candale şi de Brissac şi de un mare număr de seniori. Toţi nemulţumiţii din Franţa se înghesuiră la Curtea lui, oferindu-şi serviciile şi înjurîndu-i în gura mare pe regină şi mai ales pe ministrul ei. Monsieur, flatat de atîta atenţie, spuse într-o zi, de faţă cu o mulţime de lume, că regina era o ingrată şi că ministrul ei era un pungaş care nu-şi ţinea niciodată cuvîntul. Cardinalul, speriat, protestă împotriva învinuirilor ce i se aduceau, susţinînd că era nevinovat şi arătînd că era gata să-l mulţumească pe abatele de la Rivière, dîndu-i orice altă slujbă dorea. Mareşalul d'Estrées şi marchizul de Seneterre bătură de nu ştiu cîte ori drumul de la Palatul Regal la Palatul Luxembourg şi înapoi, pentru a pune capăt acestui diferend ; şi cum se duceau după ce se însera, fură numiţi în bătaie de joc „negustorii de uscăţele“ [1]. Prinţul de Condé era foarte bucuros că izbutise să-l îndepărteze pe Monsieur de la Curte, rămînînd singurul stăpîn în cabinetul regal. Pentru a-şi atinge scopul, se străduia din răsputeri să-l discrediteze total pe Monsieur, în ochii reginei. Uneori, îi spunea acesteia, în bătaie de joc, că mînia acestui prinţ nu produsese pînă atunci nimănui nici un necaz ; că regina putea dormi liniştită, fiindcă nu avea a se teme de nimic.

În 4 noiembrie, ducele de Orléans se duse la Saint-Germain s-o vadă pe Madame ; în aceeaşi zi, la Palatul Regal se reprezentă o comedie pentru a-i demonstra ducelui că nici nemulţumirea, nici absenţa lui n-o neliniştea pe regină. Nu luară parte la reprezentaţie decît cei din tabăra prinţului de Condé. Ceilalţi, vrînd să arate că ţineau cu ducele de Orléans, nu se duseră. Monsieur se întoarse a doua zi pentru a lua parte la şedinţa de Consiliu.

[1] Negustorii de uscăţele vindeau către seară, pe străzile Parisului, tot soiul de prăjiturele, făcute din aluaturi crocante.

Și deși era foarte posomorît, nimeni nu se sperie, fiindcă toți știau că era numai gura de el. că, deși amenința în dreapta și-n stînga, nu făcea niciodată rău nimănui ; în plus, era atît de comod și de leneș, încît nu era în stare de nici un fel de inițiativă.

Abatele de la Rivière, după ce aruncase mărul discordiei în mijlocul familiei regale, începu a trîmbița peste tot cît era el de necăjit că regina și Monsieur se certaseră pentru un fleac care, de fapt, nu-l privea decît pe el. Că era profund mîhnit că stăpînul său se simțise ultragiat pentru jignirea adusă lui ; că, în ce-l privea, nu mai cerea nimic. Adevărul e că în ambiția lui nemăsurată, refuzase — în locul pălăriei de cardinal — arhiepiscopia din Reims, precum și banii ce i se oferiseră. Își dădu seama însă, că această ceartă n-avea să se oprească aici, că ori avea să meargă mult mai departe, ori avea să apuce pe drumul împăcării. Printre cei care-și oferiseră serviciile ducelui de Orléans, se numărau și ducii de Mercoeur și de Beaufort, băieții ducelui de Vendôme. Ofertele lor fură primite de Monsieur cu cea mai mare bucurie. Numai că abatele de la Rivière voia cu orice preț să aplaneze lucrurile. Cum voia să se bucure în continuare de favorurile stăpînului său, se temea că, în cazul unui război civil, cei cu spada i-ar fi fost mai de folos decît el, care ar fi putut pierde tot ceea ce agonisise. Împinși de abate, mareșalul d'Estrées și domnul de Seneterre începură tratativele de împăcare. Primul lucru pe care-l ceru ducele de Orléans fu reîntoarcerea la Curte a ducilor de Vendôme, de Mercoeur și de Beaufort. Apoi ceru orașul Montreuil pentru ducele de Elboeuf și spuse că voia să-și îndeplinească funcția de locotenent general al regatului, care îi conferea puteri nelimitate în întreaga țară și, în special, în armată. Ceru, de asemenea, ca ducele de Lorena, cumnatul său, să se poată reîntoarce în țară.

Aceste propuneri se făcură prin Le Tellier pe care abatele de la Rivière îl preferase ca negociator în locul

oricărui altuia. Propunerile fură primite de regină, cu mirare. Domnul Prinţ fu şi mai surprins, pentru că nu-şi închipuia că Monsieur era în stare să-şi etaleze cu atîta ostentaţie resentimentele. Cel mai încurcat dintre toţi, fu însă cardinalul. În vreme ce cabinetul regal se frămînta cum să înlăture furtuna, ducele de Orléans se duse la Saint-Germain, unde Madame îi lăudă generozitatea şi isteţimea ; sigur că aceste laude îl măguliră nespus de mult. În vremea asta, regina îi trimise la Saint-Germain, după Monsieur, pe mareşalul d'Estrées şi pe marchizul de Seneterre, ca să-i spună că nu era drept să-i ceară regelui nişte lucruri atît de periculoase pentru autoritatea majestăţii sale. Cînd se înapoiară, regina — care-i aştepta cu nerăbdare — îi vîrî în cabinetul ei, vrînd să ştie dacă Monsieur nu se mai îmblînzise. Dar ei răspunseră că nu şi că ţinea să se rezolve tot ceea ce ceruse. În calitate de negociatori, îi explicară regentei că plîngerile lui Monsieur erau justificate, cu atît mai mult, cu cît nu-l puteau suferi pe prinţul de Condé. După această discuţie, regina ni se păru schimbată ; i se citea limpede pe chip, cît era de abătută de felul de a proceda al lui Monsieur. Cardinalul, în ciuda obrazului său impasibil, păru melancolic, iar prinţul de Condé — care cu cîteva zile mai înainte părea atît de vesel — acum se posomorîse. Vedea, cu regret, cum acest adversar al său, care formulase nişte pretenţii de necrezut, atrăsese de partea sa toată floarea nobilimii franceze. Regina, cardinalul şi prinţul de Condé ţinură un Consiliu în trei, ca să vadă ce era de făcut, deşi atît cardinalul cît şi abatele de la Rivière erau pentru împăcare. Partea cea mai proastă, din toată afacerea asta, era că Monsieur nu mai voia să se ducă la Palatul Regal şi să fie obligat să discute cu persoanele pe care acum nu mai avea ochi să le vadă. Abatele de la Rivière, disperat, se aşeză în genunchi în faţa lui, implorîndu-l să se ducă la Palat, ca de obicei, şi să nu-i lase domnului Prinţ avantajul de a domni în cabinetul regal. Ducele de Elboeuf

(Charles de Lorena), îl rugă și el același lucru, împreună cu Madame și cu Mademoiselle. Dar Monsieur, pretextînd o criză de gută, se vîrî în pat și nu mai voi să audă de nimic. Falsa gută a lui Monsieur îi prilejui multă neliniște reginei, atît de multă încît porunci unui regiment de gardă să fie pregătit pentru orice eventualitate și să fie dublate gărzile de la Palatul Regal. Aceste ordine — de care ducele de Orléans fusese avertizat — îi spori teama ; iar teama lui se transmise la rîndu-i reginei, care, văzînd cît de numeroși erau partizanii acestui prinț, avea motive temeinice să se pună la adăpost de șicanele și de maliția unor astfel de oameni. Monsieur, văzînd măsurile de siguranță ale reginei, care începuse a-l privi ca pe un dușman înverșunat, se supără foarte tare, dar în loc s-o apuce pe drumul unui război civil, o apucă spre dormitor și se vîrî în pat. Odihna i se păru atît de plăcută, încît trîndăvi cît putu mai mult, pretextînd că nu se simțea bine. Nu știu chiar dacă nu-și dorea să fie bolnav de-adevăratelea, ca să se bucure cît mai mult de liniște și să scape de toate încurcăturile în care intrase. A doua zi discuțiile reîncepură, dar în cu totul alte condiții, pentru că și o parte și cealaltă își dădură seama că nu aveau de ce se teme una de alta. Prințul de Condé se străduí să-l împace pe Monsieur, numai din dorința de a fi pe placul reginei și al cardinalului, deși unele persoane — între care și ducele de Rohan — mă asigurară că era grozav de mîhnit să-l vadă pe Monsieur, din nou, la Curte. Pe de altă parte, ducele de Orléans intuise — și de la sine și datorită slujitorilor săi — sentimentele pe care le nutrea față de el prințul de Condé. Asta îl făcu să se împace cu regina și să nu întreprindă nimic care să fie cît de cît în avantajul rivalului său. Ca prim pas către împăcare, Monsieur îi făcu reginei o scurtă vizită, care fu destul de rece de ambele părți. Dar, ca dovadă că voia totuși să se împace, regina se plînse că toți cei care țineau cu Monsieur, nu mai veniseră s-o vadă. Imediat, ducele de Orléans

își rugă prietenii și slujitorii să se ducă s-o viziteze pe regină. Aceștia se duseră, și Curtea reginei arătă din nou ca pe vremuri. Regenta fu foarte bucuroasă, cînd veni să i se spună că tot cabinetul cel mare era plin numai de persoanele atașate lui Monsieur.

În timpul acestui calm aparent, Le Tellier făcu mai multe drumuri la palatul Luxembourg, purtînd lungi discuții cînd cu regina, cînd cu ducele de Orléans. Apoi abatele de la Rivière și Le Tellier petrecură împreună o zi la Chartreux ; după care, abatele îl determină pe Monsieur să vină la Consiliu, fără toată acea liotă de curteni după sine, ca să-i dovedească reginei că avea încredere în ea.

În 13 ale lunii, abatele se duse să-l vadă pe Mazarin care-l primi cu brațele deschise, jurîndu-se de mii de ori că nu avusese nici o vină în toate cele întîmplate ; că singurul vinovat era prințul de Condé care ținea morțiș să-l facă pe frate-său cardinal. Apoi, după aceste prime fraze, intrară în miezul problemei și căzură de acord cu toate condițiile împăcării. Primul punct pe care-l atacă Mazarin fu cel care pricinuise toate aceste neînțelegeri: Cardinalul îi mărturisi abatelui că și regele, și regina vor face tot ce va fi posibil pentru ca să fie mulțumit ; că ducele de Mercoeur se va înapoia la Curte și va intra din nou în grațiile suveranilor ; că orașul Montreuil va fi încredințat ducelui de Orléans, ca să-l dea cui va vrea el ; că regina va consimți la împăcarea cu ducele de Lorena, dar numai de formă și ca s-o mulțumească pe Madame.

În aceeași seară, cardinalul îl înfățișă reginei pe ducele de Mercoeur al cărui protector se știa că era ducele de Orléans, deși toată lumea aflase că, între timp, se împrietenise cu mulți dintre amicii lui Mazarin prin intermediul doamnei de Ampus, rudă cu el după ducesa de Beaufort, fosta amantă a lui Henric al IV-lea. Doamna de Ampus, urmînd pilda acestei strămoașe ale sale, avea tot soiul de iubiți, care nici într-un caz nu puteau sta alături de un

rege, dar care-i erau foarte folositori în ceea ce privea interesele sale : dintre ei, un italian, omul de încredere al cardinalului, rezolvă acea împăcare. A doua zi, Mazarin se urcă în trăsură și se duse să-i facă o vizită lui Monsieur, la Palatul Luxembourg, unde fu primit cu multă căldură. La plecare, ducele împreună cu favoritul său, abatele de la Rivière, se urcară în caleașca lui Mazarin și — împreună cu acesta — se duseră să-i facă o vizită reginei. Cu asta, cei doi cumnați se împăcară, spre bucuria întregii Curți, cu excepția soției lui Monsieur care-și văzu năruite toate speranțele de a-l smulge pe fratele ei din situația grea în care se afla. Mademoiselle nu fu nici ea prea încîntată, mai ales că abatele de la Rivière, pe care nu putea să-l sufere, fu numit ministru, spre marea satisfacție a ducelui de Orléans. Regina, sătulă de toate necazurile pe care le îndurase, crezu că, în sfîrșit, va avea și ea un răgaz să-și tragă sufletul și să răsufle ușurată o bună bucată de vreme. Dar se înșela, fiindcă odihna și Coroana sînt două noțiuni care se bat cap în cap, și fiindcă tronul — prin înălțimea lui — se aseamănă cu marile edificii care, cu cît sînt mai înalte, cu atît atrag mai abitir trăsnetele asupra lor.

Marchiza de Senecé, doamnă de onoare a reginei și guvernanta nepoatelor cardinalului, ceru drept răsplată pentru îndelungatele sale servicii aduse Curții, ca fiica sa, contesă de Flex, să aibă dreptul la un taburet, la cercul reginei. Contesa avea o mulțime de calități : în plus, era blîndă, modestă și mult mai plăcută decît mama sa, doamna de Senecé. Fata se trăgea din acel faimos Gaston de Foix, ale cărui surori fuseseră una, regina Spaniei, iar cealaltă, a Ungariei. Prin aceasta din urmă, contesa de Flex avea cinstea de a se înrudi cu regina, așa că putea trage nădejde la un taburet. Dar iată că foarte multă lume tratată această cerere drept „himerică" : unii, din invidia ce ni se strecoară în suflete cînd vedem că aproapele nostru are șanse să prospere ; alții, din interes, adică ri-

dicînd şi ei aceleaşi pretenţii. Unii demonstrară că contesa de Flex se înrudea cu familia de Graili, ceea ce era adevărat. Dar această înrudire avusese loc înaintea lui Gaston de Foix care, sub Ludovic al XII-lea, fusese socotit prinţ şi pe care acest rege îl iubise nu numai ca pe un nepot, ci ca pe propriul său fiu. Aşa că doamna de Senecé obţinu taburetul pentru fiica sa. Şi iată că, dintr-o dată, zeci de familii cerură şi ele un taburet la regină. Curtea se umplu brusc de tot felul de seniori, mai mult sau mai puţin nobili, căci în Franţa situaţia e cu totul alta decît în Germania, de pildă, unde este interzisă orice fel de mezalianţă. Toţi cei care avuseseră, pe vremuri, prin familie vreo strămoaşă care fusese amanta vreunui rege sau aveau unele neamuri ce se trăgeau din bastarzii vreunui suveran, cerură să li se acorde acelaşi drept ca şi doamnei de Flex.

Pe vremuri, Ludovic al XIII-lea dăduse nişte brevete de duci marchizilor de Liancourt şi de Mortemart, primii gentilomi ai Camerei sale, precum şi altor cîtorva. Aşa că cei care nu primiseră încă astfel de brevete, dar se socoteau îndreptăţiţi să le primească pentru meritele lor, le cerură fără nici o jenă. Mareşalii de Gramont, d'Estrées şi de La Meilleraye fură deci făcuţi duci, împreună cu contele de Châtillon, căruia i se făgăduise un baston de mareşal al Franţei şi nu i se dăduse.

Între timp, trecînd ziua de Sfîntul Martin, Parlamentul îşi manifestă dorinţa de a se aduna din nou. În 15 ale lunii noiembrie, Camerele se adunară, împotriva voinţei preşedintelui lor, care pînă atunci invocase diverse pretexte, împiedicîndu-le să se adune, deşi aveau atîtea lucruri importante de discutat. Preşedintele Viole susţinu — sus şi tare — că în Stat se strecuraseră nenumărate abuzuri şi că era cazul să li se pună capăt ; că, pentru a vindeca atîtea răni, trebuia stîrpit răul din rădăcină ; adică —cu alte cuvinte — trebuia înlăturat Mazarin ; că soldaţii, nefiind plătiţi, începuseră a se deda la tot felul de jafuri

și stricăciuni ; că la doi pași de Paris, nu știu ce colonel, prăda ca-n codru, și că vîrîse spaima în bieții parizieni ; că regele suferea din pricina proastei guvernări a miniștrilor săi ; că masa regelui era rușinos de sărăcăcioasă și că slujitorii săi n-aveau un ban pentru a-i întreține cum trebuia, casa ; că persoanele cele mai însemnate de la Curte nu-și puteau exercita funcțiile pe care le aveau ; că, în sfîrșit, dacă voiau să le vorbească în amănunt despre toate relele, el era gata să le expună pe larg, arătîndu-i totodată și pe cei vinovați de toate aceste neajunsuri. Ducele de Orléans, care lua parte la ședință, îl lăsă pe prințul de Condé să-i răspundă lui Viole. Ziua trecu în discuții inutile, așa că ședința se amînă pe a doua zi, care nu mai fu tot atît de pașnică precum fusese prima. Pînă la urmă, hotărîră să se adune la primul președinte acasă, pentru a lua din nou la cercetat vechea declarație a regelui. și pentru a o ruga pe regină să-i aducă unele îmbunătățiri. Între timp, răuvoitorii, care urmăreau să creeze panică, pentru a profita de pe urma dezordinei și a-și rotunji averile, lansară zvonul că regina voia să se răzbune și să pustiiască Parisul. Poporul, care înghițea toate aceste baliverne, își manifestă fățiș ura împotriva reginei ; nu rămăsese piață sau stradă unde să nu fie fixate placarde defăimătoare la adresa ei. Pe Pont-Neuf, exista un stîlp indicator care, în fiece dimineață, era plin de versuri satirice unde respectul datorat persoanelor regale era violat fără rușine. Regina auzise de toate aceste lucruri, dar nu părea să se sinchisească prea tare. Josnicia celor care abuzau de credulitatea poporului, o scîrbea în așa hal, încît aproape că nu-i mai păsa de nimic. Atîta doar că-i era milă de bieții parizieni, înșelați într-un mod atît de ordinar. Fără să se mire sau să se mai întristeze de răutatea iscată din prostie și din ignoranță, își vedea liniștită de treburile ei, ca o persoană obișnuită cu astfel de situații. Sărbătorile Crăciunului curmară timp de cîteva zile avalanșa răutăților și ironiilor. Regina nu se mai duse, ca de obicei, la Val-de-Grâce, de

teamă ca nu cumva poporul să creadă că vrea să-l ia pe rege şi să părăsească Parisul.

În ultima zi a acelui an, mareşalul de Villeroy fu numit ministru în Consiliul regelui, unde existau puţine persoane care să-l poată întrece în inteligenţă şi înţelepciune. Era un om modest, drept, cinstit, umil şi abil totodată. Fusese întotdeauna urît de Mazarin, din pricina ataşamentului său faţă de Châteauneuf, cu care era bun prieten. În ciuda acestei prietenii, acest curtean înţelept a găsit întotdeauna mijlocul de a se menţine la Curte, supunîndu-se celor mari, dar ajutîndu-şi prietenii atît cît îi stătea în putinţă, deşi cardinalul nu pierdea niciodată prilejul de a-i pune bete în roate.

Astfel se încheie anul 1648, care nu fusese un an bun. Trandafirii avuseseră mai mulţi spini decît flori. Din nenorocire, anul în care păşeam avea să dovedească din plin că nu mai aveau decît spini şi nici o floare.

Capitolul XXV

1649. — Reîntoarcerea la Curte a ducesei de Vendôme. — Situaţia anarhică a Franţei. — Ana de Austria, de comun acord cu ducele de Orléans şi cu prinţul de Condé, se decide să scape de jugul Parlamentului. — Hotărîrea ei de a părăsi Parisul. — Regina fuge în toiul nopţii şi se refugiază la Saint-Germain (în noaptea de 5 spre 6 ianuarie). — Mînia parizienilor. — Doamna de Motteville nu mai cutează să iasă din casă. — Parlamentul ordonă burghezilor să se înarmeze. — Regenta porun-

ceşte să se înfometeze capitala. — Parlamentul îl declară pe Mazarin, duşman al Statului. — Doamna de Motteville, urmărită de mulţimea furioasă, se refugiază la Luvru. — Ducele de Elboeuf, numit general al armatei Parlamentului.

1649. Ducesa de Vendôme, după împăcarea fiului ei cel mare, ducele de Mercoeur, cu regina şi cu cardinalul, veni s-o salute pe Ana de Austria, însoţită de fiica sa, doamna de Nemours. Amîndouă n-o mai văzuseră pe regină de cînd fusese arestat ducele de Beaufort. Regina le primi cu bucurie şi le mărturisi cît fusese de supărată că ducele de Beaufort o obligase să-l trateze ca pe un criminal de rînd şi să-l închidă. Răzmeriţele ce tulburaseră Statul, fuseseră avantajoase acestei familii ; căci, pe măsură ce autoritatea regelui scădea, a particularilor creştea, aşa că miniştrii nu mai aveau puterea nici să susţină, nici să menţină ce li se părea că ar fi drept şi necesar. Franţa se afla într-o situaţie în care îi era cu neputinţă să mai reziste multă vreme. Ori regele îşi recăpăta puterea, ori supuşii i-o luau şi pe cea care-i mai rămăsese. Regele era slab, prinţii erau puternici, Mazarin era discreditat, Parlamentul se ridicase făţiş împotriva autorităţii regale. Totul depăşise limita, paharul se umpluse şi dădea pe dinafară ; ordinea fusese dată peste cap ; francezii, pentru că acum aveau prea mulţi stăpîni, practic, nu mai aveau nici unul.

În timp ce Franţa se afla într-o asemenea situaţie jalnică, apăru pe scena politică ambiţioasa doamnă de Longueville. Această prinţesă, frumoasă şi dornică de distracţii, fusese de o lene proverbială. Dar cînd otrava iubirii i se strecurase în inimă, indolenţa i se schimbase în vioiciune, vioiciunea în amuzamente din cele mai agreabile, iar amuzamentele se transformară pînă la urmă în tot soiul de aventuri, care de care mai răsunătoare şi mai

supărătoare. Curtea lui Marcillac — după cum am mai spus — nu i-a displăcut ; acel senior, care era poate mai mult interesat decît tandru, dorind să parvină prin ea, încercă să-i insufle dorința de a-și guverna frații. Cum era foarte ambițioasă și foarte îndrăgostită de prințul de Marcillac, ideea îi surîse. Își dădu seama că, în acest fel, va putea lua parte la toate marile afaceri ce se petreceau la Curte și toate aceste lucruri, laolaltă, îi slăbiră și bunul simț și virtutea. Începu cu tînărul de Conti, pe care-l convinsese să devină cardinal. Pe prințul de Condé îl rugă să intervină ca să i se dea soțului ei — ducele de Longueville — orașul le Havre. Dar acest plan nu avu succes, iar opoziția ducelui de Orléans îl făcu să se prăbușească cu desăvîrșire. Dorind să-l înhame la carul dorințelor sale pe fratele ei mai mare, acesta nu se arătă cîtuși de puțin dispus să-i satisfacă, în nici un fel, capriciile. Atunci ducesa, supărată, puse stăpînire pe fratele cel mic, prințul de Conti, care o iubea foarte mult și care era ca ceara în mîinile ei. Între timp, regina, sătulă pînă peste cap de șicanele Parlamentului, care, sub pretextul binelui public, aducea țării numai necazuri, se străduí să le arate prinților că acelei Companii puțin îi păsa de liniștea publică ; și că demersurile și pretențiile ei, chiar și cele mai întemeiate, nu erau decît pretexte pentru a ruina țara și a distruge autoritatea regelui. Așa că se hotărî să nu mai asculte nici una din propunerile Parlamentului și să nu se mai gîndească decît la singurul remediu menit să facă ordine în țară ; cardinalul dorea și el să se vadă odată scăpat de tirania Parlamentului. Cu un protector ca domnul Prinț, cardinalul era gata să facă tot ce-i cerea regina. Aceasta, văzîndu-se la rîndul ei sprijinită și ajutată, hotărî, împreună cu prințul de Condé și cu Mazarin, să fugă pe furiș din Paris, ca să poată, mai apoi, pedepsi acel oraș veșnic nemulțumit și să nu mai vorbească cu supușii ei, decît prin gura tunurilor. Domnul Prinț, oferindu-și reginei serviciile, îi oferi totodată guvernămîntul său din

Bourgogne şi o asigură şi de ajutorul Normandiei, unde era guvernator cumnatul său, ducele de Longueville. Făcîndu-şi planul să fugă din Paris, regina se gîndi să-şi stabilească statul major la Saint-Germain, de unde putea declara război rebelilor şi primi din Normandia toate ajutoarele de care avea nevoie. Pentru ca acest plan să reuşească pe deplin, trebuia convins să ia parte la el şi ducele de Orléans, lucru greu de sperat, pentru că era iubit de Parlament şi-i plăcea să se ducă acolo.

Cînd se auzi că regina se pregătea să părăsească Parisul (căci secretele regilor nu pot fi niciodată ascunse), cîţiva mari seniori din Parlament se duseră la ducele de Orléans şi-l rugară că dacă regina pleca, el să rămînă alături de ei, să-i ajute în caz de nevoie şi să nu părăsească acel oraş mare şi frumos, care era Parisul, unde era atît de iubit în ciuda lui Mazarin care, simţindu-se crunt jignit, poate că va încerca să se răzbune, fără milă, pe ei. Dar ducele de Orléans nu cuteză să profite de această situaţie şi să devină stăpînul Parisului, pînă la majoratul regelui. Ca să-i răsplătească pe magistraţi pentru încrederea arătată, nu voi, pentru nimic în lume, să fie de acord cu propunerea reginei ; şi cînd ea îi vorbi despre planul ei, el făcu tot ce-i stătu în putinţă pentru a o face să şi-l schimbe. Dar regina îl rugă, îl imploră, îl conjură în numele prieteniei care existase întotdeauna între ei, să n-o părăsească într-o situaţie atît de dificilă, spunîndu-i — printre altele — că dacă el nu voia s-o ajute, va fi nevoită să apeleze la prinţul de Condé, decît să se mai expună, în continuare, jignirilor, ofenselor şi ameninţărilor Parlamentului. Ducele de Orléans, moale din fire, şi care mai avea şi un favorit ce nu voia pentru nimic în lume să se certe cu Curtea, se văzu nevoit să-i facă reginei pe plac. Imediat, Ana de Austria hotărî ziua plecării şi dădu ordinele necesare. Cei care cunoşteau acest secret, erau oameni de încredere şi ştiură să-şi ţină gura. Ducele de Orléans nu suflă o vorbă nici soţiei, nici fiicei sale ; domnul Prinţ ascunse cu grijă taina

plecării, atît surorii, cît și mamei sale. Dar, cu toată această mare discreție, tot se răspîndi în Paris zvonul că regina pune ceva la cale. Parlamentul se sperie ; toată lumea se întreba despre ce anume putea fi vorba și nimeni nu izbutea să afle ceva sigur. Seara, în ajunul Bobotezii, m-am dus, ca de obicei, la regină. Am găsit-o în cabinetul cel mic, privindu-și liniștită copiii care se jucau. După cîteva minute, doamna de la Trémouille îmi făcu un semn din ochi, cum că ar vrea să-mi spună ceva. Această doamnă, care nu era prea isteață, îmi șopti :

— Prin Paris circulă zvonul, cum că regina ar pleca la noapte !

Am rămas uluită auzind aceste vorbe. Văzînd însă cît de liniștită era regina, n-am crezut-o, am ridicat din umeri și i-am spus doamnei de Trémouille că știrea mi se părea, pur și simplu, ridicolă. Regina a fost tot timpul serii la fel de calmă și poate mai veselă ca de obicei. Prinții și ministrul veniră s-o vadă, dar stătură foarte puțin, pentru că erau invitați să ia masa la mareșalul de Gramont care, în fiece an, în seara de ajun a Bobotezei, oferea celor de la Curte o masă. Rămasă singură, regina ne mărturisi că a doua zi se va duce la Val-de-Grâce. Micul Monsieur, după ce veni să-i spună noapte bună, o puse să-i făgăduiască cum că-l va lua și pe el la mănăstire. Rămasă numai cu regele, regina tăie o prăjitură mare, care se afla pe masă, în cinci bucăți și ne făcu cinstea de a o împărți cu noi, adică cu mine, cu sora mea și cu doamna de Bregy, singurele care îi mai țineam companie. După asta, am început să vorbim despre masa pe care, peste două zile, urma s-o dea marchizul de Villequier, căpitan al gărzilor ; regina făcu ea însăși lista celor ce urmau să ia parte la această masă, adăugînd că va porunci să fie chemați și violoniștii domnului Prinț, ca să ne distreze cu muzica lor. Pînă la urmă, a izbutit să ne înșele atît de bine, încît am început să rîdem cu hohote, toate patru, de cei care lansa-

seră zvonul cum că majestatea sa se pregătea să părăsească Parisul. Cum se făcuse foarte tîrziu, regina începu să se dezbrace, pregătindu-se de culcare. Cînd fu gata să se vîre în pat, în odaie intră Beringhen, primul ei scutier, pe care ea trimisese între timp, să-l cheme. Cînd îl văzu, îl trase într-un colţ şi-i porunci să pregătească trăsurile regale. Apoi, tot atît de calmă, se vîrî în pat. După ce ne-am luat rămas bun de la regină, am plecat fiecare la casele noastre. Imediat ce-am ieşit din Palat, porţile acestuia s-au închis, cu porunca de a nu mai fi deschise pentru nimeni. Regina s-a ridicat din pat, s-a îmbrăcat, i-a împărtăşit cameristei sale — care dormea în aceeaşi odaie cu ea — secretul păstrat cu atîta grijă, poruncindu-i să înghesuie în cîteva cufere, cele necesare plecării. Mareşalul de Villeroy — pus în sfîrşit şi el la curent cu acea taină — îl lăsă pe rege să doarmă pînă la trei dimineaţa ; apoi îi trezi, şi pe el şi pe micul Monsieur, îi îmbrăcă şi-i urcă în trăsurile care aşteptau la poarta grădinii Palatului Regal. Regina se urcă în aceeaşi trăsură cu copiii ei şi cu Monsieur. Cele patru persoane regale fură urmate de mareşalul de Villeroy, de Villequier şi de Guitaut, căpitani ai gărzilor reginei, de Comminges, locotenent al gărzilor reginei, şi de doamna de Beauvais, prima sa cameristă. Coborîră mai întîi o scăriţă tăinuită ce ducea din apartamentul reginei direct în grădină, apoi se urcară în trăsurile ce-i aşteptau gata de plecare. Ajungînd la Cours, aşteptîndu-i pe ducesa de Orléans şi pe prinţul de Condé care trebuiau să sosească şi ei cu familiile şi cu slujitorii lor. Mazarin mai rămase o vreme, jucînd cărţi, pînă ce i se aduse la cunoştinţă că doamna de Senecé plecase împreună cu nepoatele sale. Venind vremea să plece şi el, se urcă într-o trăsură, împreună cu cîţiva dintre cei mai buni prieteni ai săi, cărora abia atunci le spuse despre ce era vorba, şi se îndreptă în goana mare spre Cours, unde îl aştepta regina. Persoanele care nu fuseseră avertizate decît în ultima clipă de plecarea reginei, se înghesuiră, claie

peste grămadă, în trăsuri, şi porniră valvîrtej după Curte, îngrozite la gîndul de a rămîne în Parisul asupra căruia urma să se reverse mînia reginei. Toţi cei care avură cu ce să fugă, fugiră cît putură de repede. Am fost şi eu avertizată, ca toţi ceilalţi, imediat după plecarea reginei. Unul dintre prietenii mei veni să mă ia, cu o trăsură cu şase cai ; dar eu n-am vrut să plec, fiind o fire din caleafară de comodă : ţinînd mult la odihna mea. Madame a fost sculată în toiul nopţii, spre uimirea acesteia, şi, după ce i s-a spus despre ce era vorba, şi-a luat copilele, s-a urcat în trăsurile ce-o aşteptau şi s-a îndreptat, împreună cu Mademoiselle, fata cea mare a lui Monsieur, către locul unde-i aştepta regina. Prinţul de Condé a făcut acelaşi lucru cu ai săi, cu singura deosebire că prinţesa-mamă s-a arătat foarte supărată pe el că-i ascunsese acest secret. Nora sa, speriată, nemaiavînd cînd să-l îmbrace pe micul duce de Enghien, l-a luat aşa cum era, în cămaşă de noapte, plecînd valvîrtej ca să îngroaşe rîndurile celor care-i aşteptau la Cours. Doamna de Longueville, care avea cu totul alte planuri, pretextînd că era însărcinată şi nu se putea deplasa, n-a vrut să plece, adăugînd că nu putea părăsi Parisul fără ştirea soţului ei, ducele de Longueville. Regina se miră foarte tare, nevăzînd-o laolaltă cu familia sa, dar aflînd că era însărcinată şi nu se putea deplasa, îi dădu dreptate să rămînă. Apoi, fiind ocupată cu propriile sale probleme, nu se mai preocupă de lipsa doamnei de Longueville, pe care nici aşa n-o iubea prea tare.

După ce se strînseră cu toţii la Cours, aşa cum le fusese înţelegerea, regina dădu semnalul de plecare, îndreptîndu-se către Saint-Germain-en-Laye. Ajungînd acolo, regele, regina şi întreaga Curte se treziră fără slugi, fără mobile, fără paturi, fără lenjerie, fără nimic din toate cele necesare unor persoane atît de suspuse. Regina se culcă într-un pat mizerabil, pe care cardinalul izbutise să-l ducă cu cîteva zile mai înainte, în acel loc. Cu chiu cu vai,

se mai găsi un pătuț pentru rege și două paturi de campanie, unul pentru Monsieur și altul pentru cardinal. În noaptea aceea doamna ducesă de Orléans și Mademoiselle dormiră pe paie. Toți cei care urmaseră Curtea, avură aceeași soartă ; în cîteva ceasuri, paiele ajunseră atît de scumpe la Saint-Germain-en-Laye, încît nu le mai puteai găsi nici dacă le-ai fi plătit cu aur.

Cînd parizienii aflară despre plecarea regelui, a reginei și a întregii Curți, îi apucă o disperare fără margini. Lumea începu să se reverse pe străzi, încă de la cinci dimineața, să strige, să protesteze, să se lamenteze. Auzind că regina avea de gînd să asedieze Parisul și să-l înfometeze, m-am gîndit să plec în Normandia, căci la Saint-Germain-en-Laye în nici un caz nu mă puteam duce, fiindcă n-aveam nici unde sta și nici unde dormi. Pe de altă parte, n-aveam nici curajul să rămîn într-un oraș asediat, unde poate că aveam să rabd de foame și să îndur necazuri mari. Cum însă, între timp, poporul pusese stăpînire pe străzi, dedîndu-se la tot soiul de acte de sălbăticie față de cei care mai cutezau să părăsească orașul, n-am mai avut curajul să ies din casă. La fel au făcut și celelalte persoane de la Curte, care nu apucaseră să plece peste noapte. În această perioadă am avut tot felul de surprize neplăcute ; între altele, a trebuit să constat că persoanele care, cu opt zile mai înainte mă lingușeau și se jurau că-mi sînt cei mai credincioși prieteni, acum deveniseră cei mai cruzi persecutori.

Parlamentul, văzînd că regina avea de gînd să se răzbune asupra orașului, își luă și el măsurile sale de precauție. Mai întîi, porunci burghezilor să se înarmeze. Plecînd din Paris, regina trimise o scrisoare primarului în care îi declara că nu voia răul poporului și nici al burghezilor. Le mărturisea însă că fusese nevoită să fugă din pricina șicanelor și răutăților Parlamentului, ale cărui intrigi și înțelegeri cu dușmanii țării, nu-i mai îngăduiau să trăiască în siguranță la Paris.

În 7, de Lisle aduse Parlamentului și tuturor Curților suverane din Paris, o hîrtie prin care li se interzicea să se mai adune și li se poruncea să plece la Montargis. Compania refuză să se supună acestui ordin. Atunci regina interzise satelor din jurul Parisului de a mai aproviziona capitala. Nu mai avură voie să mai aducă nici pîine, nici vite. Parlamentul, luat prin surprindere, neștiind ce să facă, luă hotărîrea să trimită o deputație la regină ca s-o roage să le spună de ce fugise din Paris și să-i numească pe cei care se înțeleseseră cu dușmanii Statului, ca să fie dați în judecată. Acele persoane orgolioase începuseră a se teme atît de tare de răzbunarea suveranilor, încît unele dintre ele chiar se și gîndiră să se retragă din Parlament. Alții, mai curajoși, făcură tărăboi în Marea Cameră, propunînd să se dea o hotărîre împotriva lui Mazarin, prin care să se ceară alungarea lui, ca străin. Dar fură fluierați, ba chiar și huiduiți, pentru că, în situația în care ajunseseră lucrurile, cei cu scaun la cap voiau să evite nenorocirile ce-i amenințau tocmai din pricina acelor confrați ai lor a căror cutezanță era cauza tuturor necazurilor.

Regina și cardinalul refuzară să-i asculte pe deputații Parlamentului ; regina le trimise vorbă că nu trebuiau să se afle la Paris, ci la Montargis, unde primiseră poruncă să se retragă ; că-i sfătuia ca mai întîi să se supună ordinului regelui și abia după aceea va vedea ce va face cu ei. Seara, deputații se duseră la cancelar, dar și el le spuse exact același lucru, refuzînd să stea de vorbă cu ei. A doua zi, deputații aduseră la cunoștința Parlamentului, ceea ce li se spusese. Dar, așa cum se întîmplă de obicei, disperarea le întări curajul și, socotindu-se pierduți, se hotărîră să recurgă la niște lucruri extraordinare. Profitînd de ura pe care și poporul, și mai marii regatului o nutreau față de Mazarin și dîndu-și seama că nu puteau scăpa cu bine, decît făcîndu-i rău acestuia, se hotărîră să pună în practică maximele lui Machiavelli, care susținea

— după cîte îmi amintesc eu — că nu trebuie să-i faci niciodată cuiva un rău, doar pe jumătate. Bazaţi pe această afirmaţie, dădură o hotărîre împotriva lui Mazarin, în care acesta era condamnat ca perturbator al liniştei publice, ca duşman al Statului şi al regelui său. În aceeaşi zi, Compania dădu ordin poliţiei să adune bani pentru apărarea Parisului. Ca să dea exemplu celorlalţi, magistraţii se autotaxară, fiecare consilier dînd cîte cinci sute de livre. Toate Companiile suverane făcură la fel. Fiecare proprietar care avea poartă mare pentru trăsuri, trebuia să dea douăzeci şi cinci sau cincizeci de livre. Se adună astfel o mare sumă de bani destinată recrutării de trupe şi plăţii soldelor ostaşilor. Marchizul de La Boulaye fu primul care primi sarcina dea recruta trupe : în curînd, el a fost urmat de o mulţime de alţi mari seniori.

A doua zi, ducele de Elboeuf, care fugise la Saint-Germain-en-Laye, plecă de acolo, pretextînd că doamna de Elboeuf, mama sa, era bolnavă, şi veni la Paris ca să-şi ofere serviciile Parlamentului, cerînd să fie numit generalul armatei acestei Companii. Propunerea fu primită cu deosebită bucurie. Ducele de Bouillon — o adevărată capacitate atît în materie de război cît şi de politică — se afla în acea epocă la Paris, cerînd cu insistenţă să i se înapoieze Sedanul. Pe vremea lui Ludovic al XIII-lea, acest oraş îl salvase de la moarte, căci făcînd parte din conjuraţia lui Cinq-Mars, Richelieu acceptase să-l ierte, cu condiţia ca ducele să-i cedeze Sedanul. După moartea lui Richelieu, regina îi oferise în schimbul acestui oraş, moşii întinse şi castele, dintre care unele aparţinuseră răposatului rege. Dar el nu voia nimic decît Sedanul. Prinţul de Condé, deşi făcuse tot ce-i stătuse în putinţă să-l ajute, nu izbutise. Căci, nefiind un om modest, ducele de Bouillon nu numai că cerea în locul Sedanului bogăţii uriaşe, dar mai pretindea şi titlul de prinţ, deşi tatăl său nu pretinsese niciodată aşa ceva şi nu fusese decît un simplu mareşal al Franţei.

Persoanele de la Curte care rămăseseră la Paris, erau singurele ființe demne de plîns : căci erau amenințate sau să fie prădate, dacă stăteau în casă, sau să fie ucise, dacă îndrăzneau să iasă din casă. Pînă la urmă, nemaiputînd îndura această spaimă veșnică, am hotărît, împreună cu sora mea, să încercăm să fugim. Am luat-o cu noi și pe una dintre prietenele noastre, care rămăsese la Paris și cu care stăteam împreună. Am făcut tot ce-am putut ca să ieșim pe Poarta Saint-Honoré, dincolo de care ne așteptau niște prieteni, cu care ne înțelesesem să ne scoată din Paris. Dar sărăcimea aflată lîngă mănăstirea Capucinilor, văzînd că voiam să ieșim, ne sili să ne retragem în biserică, unde ne urmă vociferînd. Pînă la urmă ne obligă să ieșim din biserică și să ne îndreptăm către un corp de gardă, aflat la doi pași de acolo, în nădejdea că vom găsi pe cineva cunoscut care să ne ajute. Dar soldații, care nu voiau să se pună rău cu poporul, nu numai că nu ne apărară, dar ne mai trîntiră și niște vorbe atît de deșucheate, încît n-am știut cum s-o luăm mai repede la goană, de astă dată către palatul Vendôme. Numai că paznicul acelei case, în loc să ne ajute, ne trînti poarta în nas, tocmai în clipa în care mulțimea furioasă începuse a scoate pietrele din caldarîm și a le arunca după noi. Luîndu-ne picioarele la spinare, am început să alergăm, cu moartea în suflet, pînă ce-am ajuns în fața bisericii Saint-Roch. Am intrat înăuntru și am îngenuncheat în fața altarului, unde se oficia o mare slujbă. Cei care ne urmăriseră, se sinchiseră atît de puțin de ceea ce se petrecea în altar, încît o femeie se repezi la mine și-mi smulse vălul de pe cap, strigînd că eram o mazarinistă și că trebuia să fiu sfîșiată în bucăți. Speriată de moarte, m-am năpustit spre ușă ; dar sora mea, care își dădu seama de primejdie, se repezi după mine, mă apucă de mînă și mă trase îndărăt, în biserică. Atras de zgomot, preotul ieși în ușa altarului și încercă să potolească mulțimea. Prefăcîndu-mă că vreau să mă spovedesc, l-am implorat să trimită pe careva după

ajutor. Preotul trimise imediat după marchizul de Beuvron, vecinul meu, care veni în goană cu toți ostașii din garda lui și cu o mulțime de oameni de treabă, ca să ne scape de primejdia în care ne aflam. Cînd m-am văzut acasă, trebuie să mărturisesc, spre rușinea mea, că m-am îmbolnăvit din pricina spaimei prin care trecusem. Din ziua aceea n-am mai avut curajul să pun piciorul afară din curte. Dar cum spaima nu mă lăsa deloc din gheare, am rugat-o pe regina Angliei să mă ia sub ocrotirea ei, la Luvru. Ceea ce aceasta și făcu — cu multă bunătate și înțelegere — punîndu-mi la dispoziție două dintre cele mai frumoase odăi, mobilate cu mobilele Coroanei. M-am retras deci imediat la Luvru, împreună cu sora mea, cu domnișoara de Villeneuve și cu slujnicele mele. După ce ne-am văzut oarecum în siguranță, ne-am apucat să ne facem provizii de mîncare.

Dar, ca să revenim la treburile publice, doamna de Longueville, care rămăsese la Paris sub pretext că era însărcinată, nu rămăsese de fapt, decît ca să triumfe asupra reginei și a ministrului ei și — ceea ce pare într-adevăr de mirare — ca să se răzbune pe fratele ei mai mare, prințul de Condé, de care nu era cîtuși de puțin mulțumită. Firea ei, capabilă de mari planuri și de și mai mari pasiuni, îmbătată de glorie și de dragostea pe care i-o purta prințul de Marcillac, o împingea să săvîrșească fapte datorită cărora să fie adulată și ridicată în slăvi întocmai ca o regină. Patima acelei iubiri o făcuse să nu mai țină seama de nimeni și de nimic, să disprețuiască fidelitatea conjugală și să-și uite îndatoririle ei de femeie și de mamă. Mizînd pe marea ei frumusețe, cît și de faptul că era iubita unui bărbat deosebit de abil, de ambițios și de curajos, voia să aibă o soartă care s-o întreacă în măreție chiar și pe regină și care să sporească grandoarea familiei din care se trăgea. De îndată ce auzi că regina voia să plece din Paris, nu mai șovăi o secundă : se alie cu coad-

jutorul Parisului, Paul de Gondi, care nu numai că voia să ajungă cardinal, dar rîvnea să-i ia locul lui Mazarin, de îndată ce acesta avea să fie alungat de Parlament. Şi astfel, cele două persoane, animate de aceleaşi sentimente, se treziră luptînd alături, fără să se gîndească totuşi că această înţelegere dintre ei nu putea ţine o veşnicie şi fără să le pese de necazurile şi de nenorocirile pe care le aduceau Statului.

După ce regina plecă şi doamna de Longueville se putu declara împotriva Curţii, îi chemă imediat la Paris pe fratele ei, prinţul de Conti şi pe soţul ei, ducele de Longueville. Cei doi prinţi, urmînd orbeşte poruncile doamnei de Longueville, care stătea ea însăşi pe marginea unei prăpăstii, plecară hoţeşte de la Saint-Germain-en-Laye, în noaptea de 10 ianuarie, şi ajunseră la porţile Parisului, înainte de răsăritul soarelui. Fură primiţi atît de norodul cît şi de burghezii acelui oraş dezolat, cu o bucurie fără margini, fiindcă era un mare avantaj pentru parizieni să aibă, ca protector, un prinţ de sînge. Auzind de fuga celor doi, regina nu fu chiar atît de dezamăgită pe cît fură prinţul de Condé — care nu şi-ar fi închipuit, pentru nimic în lume, că fraţii săi se vor rupe vreodată de el — şi prinţesa-mamă, care-l iubea pe prinţul de Conti, ca pe lumina ochilor ei.

Prezenţa prinţului de Conti potoli, în bună măsură, dezordinea şi zăpăceala ce domneau în Paris. Respectul datorat unui prinţ de sînge făcu ca groaza şi dezolarea să înceteze. Timp de două zile şi două nopţi nu auzisem altceva decît strigătul : „La arme !“ răcnit cu atîta furie, încît aproape că şi începusem a ne obişnui cu această serenadă, noaptea, şi cu această dulce muzică, ziua, deşi, tremuram din toate mădularele, ori de cîte ori îl auzeam. După ce sosi prinţul de Conti, am început să mă mai liniştesc, fiindcă nădăjduiam că va face totuşi ordine, în oraş.

Capitolul XXVI

1649. — Blocada Parisului. — Prinţul de Conti e ales generalisim. — Mînia lui Condé împotriva fratelui şi surorii sale. — Doamna de Longueville, la Primărie. — Bastilia se predă frondeurilor. — Parlamentul ridică şi el o oaste. — Raritatea alimentelor în capitală. — Poltroneria parizienilor. — Doamna de Longueville naşte la Primărie. — Moartea fiului doamnei de Rohan. — Inundaţiile din Paris. — Regina vrea pace, Condé vrea război. — Ducele de Beaufort introduce un convoi cu care cu grîu, în Paris.

În timp ce noi muream de foame în Paris, oastea regelui a înconjurat şi a blocat oraşul, ocupînd toate locurile pe unde era introdusă, în oraş, hrana. Mareşalul de Gramont comanda la Saint-Cloud, iar mareşalul Du Plessis la Saint-Denis. Parizienii sufereau de foame şi tremurau să nu fie prădaţi, fiecare ascunzînd prin diverse locuri şi prin biserici, tot ce avea mai de preţ. Tîlhăria era în floare, crimele aşijderea. Te trezeai cu hoţii că-ţi răscoleau casa şi tu trebuia să taci mîlc, de frică să nu te omoare. Drepturile oamenilor deveniseră ceva ridicol. Toţi cei care mai aveau bani, erau obligaţi să plătească nişte taxe usturătoare. Multe persoane, pentru a scăpa din acest iad, încercau să fugă deghizîndu-se, mai ales femeile. Cînd ajungeau — dacă mai apucau să ajungă la Saint-Germain — aveau ce povesti celor de acolo şi ar fi fost mai bine pentru ele să rabde foamea şi mizeria din capitală, decît să se expună rîsetelor şi bufoneriilor celor de la Curte, care nu se sfiiau să povestească în gura mare, ce păţiseră bietele femei şi în ce hal scăpaseră din mîna soldaţilor care păzeau Parisul. Din păcate, fugeau de dracu ca să dea peste tată-său, pentru că situaţia celor

din Saint-Germain era şi mai proastă. Nimeni n-avea bani, nu existau alte mobile decît cele pe care soldaţii le vindeau la piaţă, după ce prădau satele din jur. Pretextul acestui război civil era ura împotriva lui Mazarin. Glumele deocheate la adresa ministrului şi a reginei, erau de multe ori spuse atît de tare, încît le auzeau şi ei. Treburile mergeau din ce în ce mai rău, ducele de Bouillon şi marchizul de Noirmoutiers trecuseră de partea Frondei, iar ducele de Beaufort dăduse fuga la Paris, ca să ia şi el parte la luptă. Toţi trei fură declaraţi generali, sub conducerea prinţului de Conti, declarat de parizieni generalisim.

Prinţul de Condé se făcu foc, cînd auzi de renghiul pe care i-l jucase fratele său şi jură să se răzbune pe familia sa, care-l lăsase deoparte. Bineînţeles că nu l-a cruţat pe frate-său pe care l-a ironizat în toate felurile, bătîndu-şi joc şi de chipul lui urît şi de cocoaşa din spinare şi, mai ales, de puţina minte pe care i-o dăduse bunul Dumnezeu.

Ducele de Orléans era mîhnit şi supărat de înjurăturile care-i ajungeau la ureche, fiindcă, în loc să rămînă la Paris, alături de Parlament, o ştersese cu regina şi cu Mazarin, la Saint-Germain.

Prinţul de Conti şi sora lui, doamna de Longueville, se mutară la Primărie, dorind să fie socotiţi ca ostateci ai Parlamentului şi ai oraşului ; ducele de Longueville plecă în Normandia, al cărei guvernator era, pentru a-şi pregăti un refugiu, în caz de nevoie.

În 12 ianuarie, Conti porunci să fie luată cu asalt Bastilia, care, la început, păru că ar vrea să se apere, dar care, mai apoi, s-a predat de bunăvoie. Parlamentul a hotărît apoi ca, cu banii luaţi de la particulari şi cu cei găsiţi la Primărie, să înjghebe o oaste de paisprezece mii de pedestraşi şi de patru mii de călăreţi. Cei care se înrolară, nu ştiau nici să ţină o puşcă în mînă ; contele de Fiesque, care nu voise să treacă de partea regelui, ceru să i se dea comanda Arsenalului. Dar ducele de Elboeuf

se opuse şi ceru să fie numit unul dintre prietenii săi. Ducele de Beaufort înaintă o cerere Parlamentului, în care ceru să fie absolvit de acuzaţiile nedrepte ce-i fuseseră aduse odinioară şi pentru care făcuse cinci ani de puşcărie, pe degeaba. Şi tot aşa cum Mazarin îl condamnase fără să-l asculte, îl absolvi şi Parlamentul fără să-i ceară vreo dovadă a nevinovăţiei sale, mulţumindu-se doar cu faptul că era duşmanul neîmpăcat al cardinalului. Fu primit de toţi cu braţele deschise, mîngîiat şi căinat pentru tot ce îndurase, lăudat pentru curajul lui şi privit ca un om care putea fi util tuturor, mai ales că era foarte iubit de norodul Parisului, ceea ce-i atrăsese din partea duşmanilor săi porecla de „regele halelor".

În 15 ianuarie, Parlamentul îi trimise reginei o scrisoare în care aceasta era rugată să-l alunge de lîngă ea pe Mazarin. În 16 şi 17 ianuarie, mareşalul de La Motte, cu vreo sută de călăreţi, înaintă către oştile regelui. Mareşalul Du Plessis îi ieşi înainte. Dar parizienii, din respect pentru rege, nevrînd să tragă ei primii, se retraseră.

În 21 ianuarie, generalii din Paris ieşiră cu oastea pentru a escorta un convoi de care pline cu grîu, pe care nu le mai găsiră, aşa că, din această curajoasă întreprindere, nu se aleseră decît cu un guturai general, pentru că afară era o vreme cîinească. Cum pîinea se scumpea în fiece zi, parizienii începură a tuna şi a fulgera împotriva tuturor celor pe care-i bănuiau a fi mazarinişti. Furia lor se transformă în adevărată turbare, căci, la un moment dat, se apucară să prade pînă şi mobilele regelui şi ale reginei, hainele, ba chiar şi lenjeria acestora. Iar numele regelui le deveni atît de odios, încît pajii şi valeţii acestuia erau alungaţi de către mulţime, cu huiduieli şi cu picioare în fund, din Palatul Regal. Ca să scape de ciomăgeală, bietele slugi se văzură obligate să-şi schimbe cît mai repede livrelele pe care le purtaseră pînă atunci. Prinţesa de Carignan şi fiica ei izbutiră să fugă din Paris cu un poştalion, luîndu-şi cu ele toate bijuteriile şi pietrele scumpe

pe care le posedau. Auzind acest lucru, Parlamentul trimise imediat oameni să răscolească toate casele celor care erau ataşaţi cardinalului, iar bancherul său primi o ciomăgeală zdravănă. Oamenii cu scaun la cap priveau cu mîhnire toată această debandadă, dar nimeni n-avea curajul să spună nimic. Primii bani pe care-i strînsese Parlamentul — aproape trei milioane de livre — erau pe ducă. Aveau absolută nevoie de alţii, aşa că începură a-i strînge. Preşedintele Novin dădu a doua oară, cincizeci de mii de livre. Urmîndu-i exemplul, o mulţime de persoane dădură şi ele sume importante. Bănuiesc însă că vă daţi seama, că treaba asta nu le era deloc pe plac şi că ar fi preferat să fie şi ei nişte simpli particulari de la care nimeni să nu ceară nimic. Aşa, de pildă, ducele de Elboeuf trebuise să dea, împreună cu fiii săi, mai bine de patruzeci de mii de scuzi. Ducele de Beaufort, în fruntea a cinci sau şase mii de soldaţi, îşi făcu planul să atace satul Corbeil ; în ziua aceea, se afla călare pe un cal alb şi-şi împodobise pălăria cu un mănunchi de pene albe. Prinţul de Conti îl conduse pînă la una din porţile oraşului. Coadjutorul, tot atît de bun soldat pe cît era de bun predicator, împreună cu prietenul şi ruda sa, ducele de Brissac, plecară şi ei împreună cu Beaufort. A doua zi, toată acea măreaţă oaste se întoarse cu buzele umflate, căci toţi acei ţărani amăriţi, adunaţi cu arcanul, îşi părăsiră generalii, la trei paşi de porţile Parisului ; din pricina laşităţii lor, ducele de Beaufort, care ardea de dorinţa de a se bate, nu cuteză să atace satul Corbeil. Căci prinţul de Condé, care era un soldat cu experienţă, lăsase acolo o mie două sute de oameni, ca să-l păzească. Toată bravura acelor ţărănoi din oastea lui Beaufort se reduse la a pune mîna pe cîţiva boi şi pe cîteva vaci, vite pe care le mînară către Paris, spre bucuria norodului. Măreţele lor fapte de arme se încheiară cu această cucerire, de care prinţul de Condé rîse de se prăpădi, povestindu-i-o reginei. Dar, din păcate, regina nu mai rîse deloc, cînd auzi că ţăranii din împreju-

rimi o ştergeau frumuşel noaptea, pe sub nasul santinelelor şi-şi vîndeau la Paris produsele, luînd pe ele bani frumoşi. Burghezii, care pînă atunci nu ştiuseră ce sînt lipsurile, erau la fel de mîndri ca şi mai înainte, căci aveau tot ce le trebuia.

Prinţul de Conti şi Parlamentul se înţeleseseră cu Spania să conteze pe armata acesteia, cînd a lor le va lipsi. Sigur că-şi băteau joc de ameninţările lui Mazarin care le trimisese vorbă că se va împăca cu ducele de Lorena şi că Pigneranda, ministrul de război al Spaniei, urma să vină la graniţă să trateze cu el. În timp ce ducele de Orléans trata cu Parlamentul, în timp ce coadjutorul Paul de Gondi, Châteauneuf şi alţii duceau şi ei tratative să-l atragă pe Monsieur de partea lor, deci în timp ce toată lumea trata, doamna de Longueville, sufletul partidului parizian, născu la Primărie un băiat ce primi numele de Charles-Paris [1]. Şi, în ciuda situaţiei în care se afla, deşi de o constituţie destul de delicată, nu înceta o clipă să tragă cu urechea, să spună ce avea de spus şi să se agite. Micul Tancrede [2], fiul doamnei de Rohan, se afla la Paris, unde năd ăjduia să fie ajutat de careva. Prinţul de Condé, vîrîndu-se în afacerile doamnei de Rohan, o măritase pe fata acesteia, împotriva voinţei mamei sale, cu Henri de Chabot. Tancrede se apropie atunci de Parlament, care-l luă sub aripa sa ; mai tîrziu, părinţii răposatului duce de Rohan îl recunoscură ca nepot al lor, ba chiar găsiră că era foarte avantajos pentru ei ca fiul doamnei de Rohan să continue numele fiului lor mort şi închiseră ochii în privinţa tatălui, despre care nu ştiau nimic, cu atît mai mult, cu cît mai aveau şi alte exemple de copii care purtau numele şi blazoanele unor familii

[1] Acest copil a fost botezat de primarul Parisului, în numele oraşului. De aici, numele de Paris adăugat celui de Charles.

[2] Doamna de Rohan voia să-l recunoască pe acest băiat ca fiu al ei, ca s-o poată dezmoşteni pe fiica sa care se măritase, împotriva voinţei sale, cu Henri de Chabot.

de neam mare, fără să se știe prea bine cine le era tatăl. Dar toate nădejdile pe care și le puseră ai săi în tînărul Tancrede, se spulberară, fiindcă băiatul — care nici nu ieșise încă bine din copilărie — pieri într-o luptă pe care parizienii o susținură în preajma orașului lor. Băiatul muri ca un viteaz, bătîndu-se ca un leu și chiar dacă nu era fiul marelui căpitan, care fusese ducele de Rohan, era în mod sigur băiatul vreunui gentilom, ce nu părea să fi fost deloc lipsit de măreție și de curaj. Bunica lui, bătrîna ducesă de Rohan, care-și pusese toate nădejdile în el, fu distrusă cînd află că se prăpădise. Cei ce păreau a-i fi bunici, vrînd să-l adopte, îl regretară enorm ; întreaga familie, în afară de sora sa, fu cumplit de mîhnită. Poate că glasul sîngelui îi făcu să verse lacrimi amare, poate că o crezură pe mamă că nu-și înșelase bărbatul și că, în realitate, copilul fusese totuși băiatul ducelui de Rohan. Adevărul e că toată lumea observase că ducesa de Rohan, mama băiatului, era însărcinată pe vremea cînd mai era încă împreună cu soțul ei, la Veneția.

Nu peste mult, sărăcia începu a se face simțită și la Paris, unde cel mai greu o duceau cei sărmani. Toate produsele se scumpiseră. Și fiindcă un rău nu vine niciodată singur, în acel an apele crescură, Sena ieși din matcă și Parisul părea a fi o a doua Veneție. Mergeai pe stradă cu barca. Dar apa în loc să înfrumusețeze orașul, dimpotrivă, îl urîțea și-i incomoda grozav pe bieții parizieni. Noroc că natura a avut grijă să pună ordine în toate. Ceea ce slujește de podoabă în unele locuri, poate deveni de o urîțenie cumplită în altele. Nemaifiind închisă în matca sa, Sena — acest rîu frumos care constituia bogăția și frumusețea Parisului — distrugea, prin apele sale revărsate, orașul, pe care acum îl scălda mult mai mult ca de obicei și-l lipsea de foloasele pe care le avea de pe urma sa, cînd curgea domoală în albia ei naturală. În timp ce la Paris se înmulțeau calamitățile, la Saint-Germain se

înmulțeau Consiliile. Regina și Monsieur voiau pace. Cardinalul voia să părăsească Franța, pentru a nu șubrezi autoritatea regelui. Prințul de Condé, în schimb, voia război. O ținea întruna că voia să-i înfrîngă pe parizieni, ca pe niște poltroni ce erau, și pe generalii lor, în cap cu frate-său, prințul de Conti, ca pe niște ticăloși care se ocupau doar de intrigi și de calomnii. Parlamentul, aflînd că regina era dispusă să pună capăt răzmeriței, se arătă întrutotul de acord cu ea, cu condiția să-l izgonească pe Mazarin. Or, Ana de Austria tocmai asta nu voia.

Între timp, generalii frondeuri aflară că oastea regelui se pregătea să atace Charentonul, una dintre cele mai sigure treceri ale lor, pe unde erau introduse mărfurile în Paris. Așa că trimiseră acolo o garnizoană puternică și un om viteaz, care să apere Charentonul. Generalii — care de la distanță se dovedeau a fi foarte curajoși — făgăduiră să vină în ajutorul celor de la Charenton, deși, după părerea mea, știau dinainte că nu vor mișca un deget. Și iată că prințul de Condé, spaima parizienilor, se năpusti în 8 februarie, ca un torent care ia totul în cale, asupra Charentonului, sat întărit, baricadat și apărat de soldații cei mai curajoși. Ducele de Orléans făcea și el parte din oastea regelui, împreună cu toți cei de la Curte care erau în stare să țină o spadă în mînă. Oastea nu era mare, doar vreo șase mii de oameni, dar era o oaste călită, iar numele celui care o conducea îi sporea și mai mult prestigiul. Obișnuit cu victoriile, prințul de Condé puse mîna, cît ai clipi, pe Charenton, trecu prin foc și sabie întreaga garnizoană de două mii de oameni și-l ucise pe Clanleu, comandantul ei, care preferă să moară eroic în luptă, decît în mod laș, pe eșafod. După această ispravă, prințul de Condé mai avu și vreme să-și strîngă oamenii și să-i aranjeze în poziție de luptă, înainte ca oștirea Parisului să fi apucat măcar să iasă din oraș. După ce ajunseră față în față, cele două armate stătură o vreme să caște ochii una

la cealaltă, fără a face vreo mișcare, fiindcă oștirea Parisului n-avea intenția să atace armata regelui și nici curajul de a rezista în fața oștirii prințului de Condé, unde cei mai amărîți țopîrlani erau niște Cezari și niște Alexandri, în comparație cu cei mai buni soldați din oștirea Parisului.

Așa că această oaste mare, dar complet nepregătită, nu ieși nici moartă din adăposturile unde se vîrîse, undeva în dosul ultimelor case din Picpus [1]; după bătălie, oastea regelui se retrase glorioasă și mulțumită, iar oastea Parisului, rușinată de a nu fi dat altă dovadă de vitejia ei, decît printr-un potop de înjurături și de amenințări. Cu această ocazie, ducele de Châtillon fu rănit mortal. Chiar și prințul de Condé fu ușor rănit. Tînărul duce fu plîns și regretat de toți cei care-l cunoșteau și toată lumea fu profund impresionată de soarta lui. Soția sa, frumoasa ducesă de Châtillon, care se măritase cu el din dragoste, plînse și se jeli mult prea tare pentru a-i putea convinge pe cei din jur că durerea ei era sinceră, mai ales de cînd aflase că bărbatul ei o înșela cu nerușinare, motiv pentru care de mult nu-l mai putea suferi.

După această înfrîngere, generalii Parisului fură nevoiți să înghită ocările burghezilor și nemulțumirea oamenilor de rînd, pentru că datorită incompetenței lor pierduseră Charentonul, o cale sigură pe unde se puteau aproviziona; nemairămînîndu-le decît una, cea din Brie-Comte-Robert, toți erau speriați că vor muri de foame. În seara zilei de 9 februarie ducele de Beaufort părăsi orașul, pentru a întîmpina, la Étampes, convoiul cu care cu grîu și cu vite, de care parizienii aveau atîta nevoie. În drum spre Paris fu atacat de trupele comandate de mareșalul de Gramont, care nu cuteză totuși să continue lupta, fiindcă,

[1] Mai bine de cincizeci de mii de oameni ieșiți din Paris, se așezară în poziție de luptă pe cîmpia ce se întindea între Picpus și rîu, dar luară parte doar cu privirea la bătălia ce avu loc în valea Fécamp, uitîndu-se cum zece mii de oameni ai regelui îi pun pe goană pe ai lor, fără a cuteza să înainteze ca să le vină în ajutor (n.ed.fr.).

între timp, norodul Parisului ieşise afară din oraş şi se năpustise în ajutorul prinţului lor iubit. Acesta, dînd dovadă de un curaj fără pereche, apără ca un leu grînele, boii şi oile pe care le adusese cu atîtea sacrificii, parizienilor.

În 12 februarie, la Poarta Saint-Honoré, se prezentă un crainic al regelui, îmbrăcat într-o mantie scurtă, fără mîneci, de catifea albastră, brodată cu flori de crin din fir de aur, ca o tocă de catifea neagră pe cap, iar în mînă cu un baston îmbrăcat în catifea de aceeaşi culoare, brodat cu crini de aur. Căpitanul de la poartă îi spuse că nu putea să-l lase să intre fără consimţămîntul prinţului de Conti. Parlamentul se adună imediat, ca să hotărască dacă să-l primească sau nu pe crainic. Pînă la urmă, hotărîră să nu-l primească şi-i rugară pe avocaţii regelui să se ducă la Saint-Germain şi să-i spună reginei că regele nu avea obiceiul să trimită crainici decît duşmanilor săi ; că ei nu erau duşmani, ci supuşii majestăţii sale ; că din pricina asta refuzaseră să-l primească pe crainic şi că, pentru a afla ce anume dorea regele de la ei, vor trimite imediat o deputăţie la Saint-Germain. Această atitudine plăcu în mod deosebit Curţii, mai ales că deputăţia se dovedi a fi foarte respectuoasă şi gata să accepte propunerile de împăcare, pe care toată lumea o dorea cu ardoare.

Am să întrerup deocamdată aici negocierile dintre Parlament şi Curte, pentru a vorbi puţin despre situaţia dezastruoasă din Anglia şi despre crima pe care au săvîrşit-o cîţiva dintre supuşi faţă de regele lor. Situaţia familiei regale din Anglia era, într-adevăr, în acea epocă, demnă de milă. Persecutată de unii curteni, trădată de alţii, nu mai putea spera nici un ajutor de la cei care-i erau prieteni şi care, prin forţa împrejurărilor, se văzură obligaţi s-o părăsească. Războiul civil din propria sa ţară o împiedica pe Ana de Austria să-l ajute pe regele Angliei, faţă de

care se simțea obligată și față de care mărturisise că nutrea o deosebită simpatie. Dar, din păcate, o simpatie infructoasă, pentru că, practic, nu putea face nimic pentru el, fiind legată și de mîini și de picioare de situația deosebit de grea din propria ei țară. Părăsit de toți, regele fu adus, în sfîrșit, la Londra, din insula Wight, unde fusese ținut prizonier vreme îndelungată. Tradus în fața instanței de judecată, Înalta Curte îl găsi vinovat de trădare de patrie și-l condamnă la moarte. Regina Angliei, care se afla la Luvru, trecea prin chinurile iadului. După ce și-a vîndut aproape toate bijuteriile pentru a-i trimite bani soțului ei, pe care se străduia să-l ajute pe toate căile, s-a văzut obligată să renunțe și la ultimele diamante pe care le mai avea, ca să-și procure cele necesare traiului, în Parisul asediat. Lipsită de ajutorul Anei de Austria, care trecea ea însăși printr-o etapă foarte grea, regina Angliei a fost nevoită, pînă la urmă, să ceară ajutor Parlamentului Parisului, pentru a nu muri de foame și de frig. Toți mai marii acestei lumi, care se cred sortiți unei puteri veșnice și care își închipuie că măreția, distracțiile și slava lor deșartă nu se vor sfîrși niciodată, ar trebui să mediteze adînc asupra acestui lucru și să-și scoată din cap astfel de idei. Mizeria la care s-a văzut împinsă această mare regină, era groaznică, dar ea n-a însemnat nimic în comparație cu durerea pe care a simțit-o văzîndu-și soțul ucis.

Încă din timpul asediului Parisului, regina Angliei era cumplit de îngrijorată pentru că nu mai primise vești de la bărbatul ei, despre care știa că fusese dus la Londra, unde era păzit cu mare grijă, motiv pentru care regele nu-i putea scrie ; și cum, de obicei, cînd ești gata să te înec, te agăți pînă și de un pai, regina Angliei își închipuia că nu primise nici o veste de la soțul ei, din pricina tulburărilor din Franța care-i împiedica pe curieri să ajungă la Paris. În vremea asta, Carol I fusese chemat în fața Înaltei Camere a Parlamentului, să se disculpe de acuzațiile aduse,

cum că şi-ar fi trădat ţara şi că ar fi ridicat sabia împotriva supuşilor săi. Fără să răspundă la asemenea acuzaţii răuvoitoare şi neadevărate, Carol I o ţinu întruna că Înalta Cameră nu avea căderea de a-i judeca pe regi şi că, conform legilor în vigoare, Parlamentul nu-l putea trata astfel. Dar preşedintele Camerei, de îndată ce regele vorbi despre legi, justiţie şi drept, îi răspunse că, din moment ce nu mai era decît un simplu întemniţat, nu mai avea dreptul să conteste puterea Înaltei Camere. Adus de nenumărate ori în faţa judecătorilor săi, copleşit de calomnii şi de insulte, refuză toate propunerile umilitoare care i se făcuseră ; şi cum nu mai avea nici puterea de a mai rezista, nici bani, nici prieteni, nici oştire care să-l apere, se trezi condamnat la moarte. După această cumplită şi nedreaptă hotărîre, în 9 februarie 1649, la ora zece dimineaţa, regele fu dus de la Saint-James, pe jos, la Whitehall, însoţit de un regiment de infanterie şi de un grup de soldaţi care băteau tobele. Înainte şi după el mergeau cîţiva gentilomi, cu capul descoperit. În dreapta şi în stînga regelui se aflau sieurul Juxson, doctor în teologie, episcopul Londrei şi colonelul Thomlinson, care discutau cu el, ţinîndu-şi pălăriile în mînă. Ajuns la Whitehall, intră în odaia unde dormise pe vremea cînd fusese rege, iar de acolo, în cabinetul unde avea obiceiul să se închine, şi unde rămase vreme îndelungată ca să se roage Domnului. Refuză masa, pentru că, împărtăşindu-se cu un ceas mai înainte, băuse puţin vin şi socoti că atîta îi era de ajuns pentru a se înfăţişa Domnului. Însoţit de Juxson, de Thomlinson şi de alţi cîţiva ofiţeri, ieşi, prin Sala banchetelor, în piaţa din faţa palatului, unde fusese înălţat eşafodul, îmbrăcat în întregime în negru. În mijlocul lui se afla butucul, iar alături securea. Mai multe companii de artilerie şi de cavalerie erau înşiruite de o parte şi de alta a eşafodului, iar în spatele lor un puhoi de lume care se înghesuia să asiste la această execuţie, ca şi cum ar fi asistat la cine ştie ce spectacol. Urcîndu-se pe

eşafod, regele privi cu atenţie butucul şi-l întrebă pe colonelul Haker, dacă nu i se părea că ar fi cam sus. Apoi le vorbi celor din jur cu atîta linişte şi resemnare, încît pînă şi călăul se simţi mişcat. Se socoti vinovat de moartea lui Strafford, căindu-se că-şi dăduse consimţămîntul să fie ucis pe nedrept.

La cîteva zile după moartea regelui, regina primi o veste falsă, cum că regele fusese dus din temniţă pe eşafod ; că voiseră să-i taie capul, dar că norodul se opusese. Cred că milordul Germain, ministrul ei, care ştia cît de gravă era situaţia regelui, voia s-o pregătească pentru acea groaznică lovitură ; regina, istorisindu-ne ce păţise bărbatul ei, plîngea cu hohote ; apoi se potoli, mîngîindu-se cu nădejdea că poporul îl va salva, pentru că începuse a fi mişcat de soarta lui.

În 19 ale lunii, ea primi, în sfîrşit, vestea morţii lui Carol I, care nu-i mai putea fi ascunsă multă vreme. Răul atît de mare, de cumplit şi — de data asta — atît de sigur, o făcu pe regină să îndure cea mai crîncenă durere pe care o poate îndura o inimă omenească. Nefericita femeie plînse şi se zbătu, suferi şi zăcu bolnavă de moarte, dar pînă la urmă scăpă cu viaţă. Moartea, care părea să fie singurul leac menit să pună capăt suferinţelor sale, o ocoli, *„porque jamas muere un triste, quando conviene que muera“* [1] aşa cum spune un vechi proverb spaniol.

Mi-a mărturisit adesea ea însăşi, că s-a mirat cum de a putut supravieţui după acea nenorocire. Mai ales că ştia prea bine ce viaţă o aştepta de acum încolo. Pierduse o coroană, dar nu coroana o regreta ea cel mai mult, ci pe bărbatul ei, bun, drept, înţelept, demn de dragostea şi de încrederea supuşilor săi. Cea mai bogată regină din lume ajunsese într-o situaţie demnă de plîns, cu atît mai mult cu cît nu vedea, pe mai departe, decît o suită de necazuri şi de mîhniri, toate menite s-o îngrozească. Fiind

[1] Pentru că un nenorocit nu moare niciodată, cînd vrea el să moară (span.).

femeie, își dădea seama ce pierduse și cît de mult datora memoriei soțului ei pe care-l iubise, de a cărui încredere se bucurase și care o stimase și o prețuise într-un mod cu totul deosebit. A purtat toată viața doliu după el, atît în ceea ce privea veșmintele cît și în adîncul inimii sale.

În prima zi, cînd a aflat vestea morții soțului ei, n-am putut-o vedea, pentru că durerea i-a fost atît de mare, încît, pur și simplu, s-a îmbolnăvit ; dar, după vreo două zile — cu ajutorul unui prieten de-al meu — m-am dus s-o văd pe acea nefericită regină. Cînd m-a zărit, a izbucnit în hohote de plîns și, printre suspine, mi-a poruncit să-i spun Anei de Austria că soțul și stăpînul ei se prăpădise, numai pentru că nu i se spusese adevărul ; că o sfătuia să nu-și ridice niciodată norodul în cap, chiar dacă își închipuia că are puterea de a-l îmblînzi ; că norodul, cînd se dezlănțuia, nu mai putea fi îmblînzit cu nimic. Că soțul ei încercare acest lucru, dar că-l încercase zadarnic ; și că o sfătuia, mai ales, să-i asculte pe cei care-i spuneau adevărul și nu pe cei pe care o lingușeau și o minteau : că era bine să se străduie ea însăși să-l afle, fiindcă necunoașterea adevărului era lucrul cel mai primejdios pentru un rege, care-și putea pierde și capul, și regatul, dacă nu-l afla la vreme. Că dacă țineam într-adevăr la regină, trebuia neapărat să-i spun aceste lucruri, făcîndu-i, în felul acesta, unul dintre cele mai de seamă servicii. Apoi încheie, transmițîndu-i reginei cele mai calde urări de bine și dîndu-mi cîteva porunci în legătură cu fiul ei, prințul de Galles, devenit — în urma morții tatălui său — rege fără regat.

Ducele de Yorck, cel de al doilea fiu al ei, în vîrstă de cincisprezece ani, după ce izbutise să fugă din Anglia, așa cum v-am arătat, ajunsese în Olanda, iar de acolo în Franța. Regina Angliei dorea ca regele și regina Franței să-l recunoască pe fiul ei cel mare ca rege al Angliei,

iar pe cel de al doilea, să-l trateze cu stima cuvenită fratelui regelui. Aşa că mă rugă să vorbesc în acest sens cu Ana de Austria ; apoi, strîngîndu-mi mîna, îmi spuse — începînd din nou să plîngă — că pierduse nu numai un rege, ci în primul rînd un bărbat pe care-l iubise şi un prieten pe care-l stimase, că nu se va consola niciodată cu moartea lui, că această amară despărţire va constitui un chin veşnic pentru ea.

Mărturisesc că lacrimile şi durerea acelei regine m-au mişcat mult. M-au impresionat, mai ales, sfaturile pe care mi-a poruncit să i le transmit Anei de Austria ; n-am uitat şi nu voi uita niciodată acea interesantă lecţie, atît pentru regi, cît şi pentru noi, ceilalţi, că dacă vrei să ştii cum trebuie să procedezi în viaţă, apoi trebuie musai să cunoşti adevărul, să-l respecţi şi să n-ai altă lege în afară de el.

În aceeaşi zi, sora mea şi cu mine, însoţite de micul nostru servitor, am plecat din Paris, escortate de o trupă de cavalerie din regimentul prinţului de Conti, comandată de Barrière, acel gentilom despre care cred că am mai vorbit pe undeva, care-i era foarte ataşat prinţului de Conti şi care — după ce fusese unul dintre cei mai fideli slujitori ai Anei de Austria — acum se număra printre duşmanii ei. La Saint-Denis am fost primite de contele Du Plessis, care comanda oraşul în locul tatălui său, mareşalul Du Plessis. Contele ne-a oferit o masă bună şi un pat şi mai bun, iar a doua zi am ajuns, în sfîrşit, cu bine, la Saint-Germain. A trebuit să facem un mare ocol şi să trecem prin unele sate unde am văzut privelişti cutremurătoare. Multe din ele şi fuseseră părăsite. Casele erau fie arse, fie dărîmate, bisericile prădate, iar cruzimile războiului îşi puseseră peste tot pecetea. Am găsit-o pe regină în cabinetul ei, împreună cu ducele de Orléans, prinţul de Condé, prinţesa de Carignan şi mulţi alţii. Curtea era atunci foarte mare, pentru că toţi cei care nu ţineau cu frondeurii, se retraseseră lîngă rege. Apartamentul reginei — în afară de persoanele suspuse care se

aflau la Curte — era plin de o mulțime de militari și cred că n-am văzut niciodată atîtea mutre necunoscute ca atunci. Regina, se afla în mijlocul acelei mulțimi, care părea veselă și liniștită. Nu părea să se teamă cîtuși de puțin de necazurile ce-o amenințau, deși oricine avea o fărîmă de minte și de judecată, își putea da lesne seama că veselia reginei era simulată, ca să nu dea apă la moară celor care o tot sîciiau să-l alunge pe Mazarin.

Cînd am plecat din Paris, aveam inima plină de tot ceea ce auzisem spunîndu-se în acel oraș, adică eram sigură că regina va pierde sau coroana, sau regența. Dar, ajungînd la Saint-Germain, am fost surprinsă să constat buna dispoziție de acolo și să aud glumele ce se făceau pe seama parizienilor, a frondeurilor și mai ales pe seama celor ce se plîngeau de sărăcia norodului. În atmosfera de la Curte n-am mai putut să-mi manifest frica de acel partid puternic, de care se temea întreaga Europă. Și, ca să nu fiu luată în rîs, a trebuit să mă prefac și eu veselă, ca toți cei care luau în derîdere cele două tabere, dar care, de fapt, nu urmăreau altceva decît să tragă foloase cît mai mari din toată această dezordine și harababură.

Seara, după ce regina s-a retras în odaia ei, m-a chemat și mi-a poruncit să-i spun tot ce știam despre situația din capitală și despre starea de spirit din Paris. Cum eram nespus de tristă de tot ceea ce văzusem și auzisem, i-am istorisit totul, în amănunt, neuitînd să adaug tot ceea ce-mi spusese regina Angliei să-i transmit. Că cei din capitală își închipuiau că regenta n-avea habar de nimic ; că Mazarin o asigura că Parisul suferea cumplit și că, toți ticăloșii care se răzvrătiseră, vor fi în curînd obligați să cerșească milă și îndurare. Și totuși, regina știa ce se petrecea la Paris. Dar vrînd să pedepsească sau măcar să modereze excesul Parlamentului și nedorind să-și alunge ministrul, nu voia să cedeze pentru nimic în lume. Îmi spuse și mie, ceea ce le mai spusese și altora, că era obli-

gată să-l țină pe Mazarin, de teamă să nu pățească și ea ceea ce pățise regele Angliei ; că dacă l-ar alunga pe ministru, cum făcuse Carol I cu Strafford, după aceea s-ar putea să-i vină și ei rîndul. Că prinții, văzînd că nu mai avea ministru, îi vor alege ei unul ; că, neîmpăcîndu-se cu această alegere, sigur că se vor ivi discuții care vor degenera în certuri. Că, în sfîrșit, ea ținea la Mazarin, că voia să-l păstreze cu orice preț, nu numai pentru că era mulțumită de felul cum o slujea și de fidelitatea lui, dar mai ales pentru că era convinsă că, susținîndu-l, va restabili autoritatea regală și-i va împiedica pe prinți să-i smulgă regența. Apoi, profund mișcată de moartea regelui Angliei, îmi spuse că, într-adevăr, un asemenea sfîrșit trebuia să le dea de gîndit și să-i facă să tremure pe toți regii lumii. Dar că, în ce-o privea, ea nu făcea decît ceea ce era de datoria ei să facă și că, deși trăia în mijlocul unor asemenea furtuni, ea își simțea sufletul liniștit. Într-adevăr, firea sa, care nu putea fi chiar atît de ușor tulburată, o ajuta să pară în ochii celor de la Saint-Germain — unde, evident, era păzită și apărată de oștile regelui — de un calm imperturbabil.

În 22 sau 23 februarie, nunțiul papal și ambasadorul Veneției veniră s-o vadă, unul din partea Papei, celălalt, din partea republicii venețiene. În discuțiile avute, o îndemnară, cam prea categoric, la pace, și vorbiră, cam prea cutezător, despre război. Regina se supără și, întrerupîndu-i, le spuse că se găsiseră destui care să vină să-i vorbească despre pace și despre iertare, dar că nimeni nu venise să-i vorbească despre restabilirea autorității regale care s-ar fi dus de rîpă, dacă ea nu i-ar fi pedepsit pe rebeli și nu i-ar fi silit să revină la îndatoririle lor.

În 25 februarie a sosit la Saint-Germain o delegație a Parlamentului. Primul președinte, care a vorbit la fel ca și nunțiul papal, a fost tratat la fel ca el. Acesta se obișnuise să vorbească — cu multă cutezanță — despre dezordinea din țară, dezordine de care — zicea el — nu era

vînovat decît Mazarin, la adresa căruia nu se sfii să trîntească şi unele epitete destul de jignitoare. După ce isprăvi cu invectivele la adresa cardinalului, o rugă pe regină să facă ordine în Stat, să încheie pace şi să se înapoieze la Paris, bineînţeles, împreună cu regele. Încheind, aduse vorba despre înţelegerea pe care unii se pregăteau s-o încheie cu Arhiducele ; dar că Parlamentul ţinea cu regele şi cu Statul şi că, slavă Domnului, dăduse destule dovezi de zelul cu care susţinuse întotdeauna autoritatea regală. Că zelul de care dăduse dovadă Parlamentul se vădise încă de pe vremea strămoşilor noştri, prin acea faimoasă hotărîre [1] de care, făcînd apel la legea salică, se slujise, păstrînd coroana pentru augusta casă de Bourbon, iar acum se vădea prin grija pe care Compania o avea de a întări — în timpul minorităţii regelui — regenţa reginei-mame.

Regina şi domnul Prinţ îi răspunseră preşedintelui, arătînd că ei n-aveau nimic nici cu legea salică, nici cu regenţa. Cancelarul, mîniat foc, strigă cît îl ţinu gura, că nu Parlamentul, ci regele era stăpînul ţării, că, în această calitate, putea să dea oricîte ordonanţe poftea şi că Companiile erau obligate să-l asculte fără murmur. Dar toate acele cuvinte cutezătoare ale bătrînului magistrat, nu fură luate în seamă de Curte. Mazarin făcuse din acele injurii ceea ce făcuse Mitridate cu otrava care, în loc să-l ucidă, ajunsese — din pricină că înghiţea zilnic cîte o porţie — să-i servească drept întăritor. La fel şi Mazarin ajunsese prin iscusinţa sa, să tragă foloase din blestemele şi înjurăturile publice. În primul rînd, se sluji de ele pentru a-i arăta reginei cît de mult era el în stare să îndure pentru ea, acceptînd să fie victima nedreptelor

[1] În timpul Ligii, Filip al II-lea, regele Spaniei, încercă să dăruiască fiicei sale coroana Spaniei ; dar Parlamentul se opuse, făcînd apel la legea salică.

învinuiri ale supușilor regelui său ; în al doilea rînd, pentru a crește în ochii prietenilor săi, dovedindu-le de ce sacrificiu era el în stare pentru regele său, dorind în felul acesta să și-i apropie și mai mult și să se bucure de deplina lor încredere.

În aceeași seară, primul președinte și președintele de Mesme veniră la regină, ca simpli particulari, adică neoficial, și discutară îndelung cu Mazarin și cu prinții ; și, în ciuda hotărîrii pe care Compania lor o dăduse împotriva cardinalului, îl tratară tot timpul pe aceasta ca pe primul ministru al țării. Cei doi, îi făgăduiră reginei, înainte de a pleca, că-i vor trimite o nouă deputație pentru a discuta condițiile păcii și a-i cere grîu și alimente pentru parizieni. Regina le spuse că, dacă vor da dovadă de fidelitate, le va aproba tot ce vor cere. De fapt, deputații, sub pretextul păcii, nu urmăreau altceva decît să obțină alimente pentru parizieni ; căci acestea începuseră a se scumpi și norodul Parisului era amenințat de spectrul foametei. Într-adevăr, cea de a doua deputație izbuti să smulgă de la regină și grîul, și alimentele de care Parisul avea atîta nevoie. Ele reîmprospătară forțele frondeurilor, dar nu le diminuară mališia. Regina se căi amarnic că făcuse acest gest, pentru că scăpase ocazia de a-i supune pe parizieni prin foamete.

Deputații, ajunși la Paris, raportară Companiei ce anume făcuseră. Primul președinte se alese cu o droaie de reproșuri, fiindcă discutase cu cardinalul. Magistrații, auzind acest lucru, protestară atît de violent, încît în marea sală a Parlamentului se auzi un vuiet prelung, care se prelinse în curte, iar din curte în stradă. Toți vrură să afle ce făcuse noua deputație. Și cînd auziră că primul președinte discutase cu Mazarin, se răzvrătiră pe față și strigară în gura mare că ei nu voiau nici un fel de pace cu Mazarin ; ba unii chiar propuseră să se ducă la primul președinte să-l prade ca să-l pedepsească astfel pentru că

discutase cu ministrul, urmărind, probabil, să se împace cu el.

O droaie de gură-casă fuseseră plătiți ca să se ridice împotriva păcii. Frondeurii, care voiau ca pacea să li se datoreze lor, protestară și ei împotriva primului președinte, pentru a-l speria și intimida. Dar primul președinte, care dăduse dovadă de fermitate în nenumărate rînduri, dădu și de data asta dovadă de un curaj fără margini, asigurînd norodul că nu-l înșelase și spunînd tuturora că-l va izgoni pe Mazarin. Zarva potolindu-se, magistrații hotărîră să trimită o nouă deputație la regină, cîte șapte magistrați din fiecare Cameră, ca să discute condițiile păcii. Deputația dădu nădejdi celor bine intenționați și o făcu pe regină să creadă că lucrurile se desfășurau conform înțelegerii. Ea nu putea să-și închipuie că deputații vor cuteza să-i ceară ceea ce ea știa sigur că nu le putea acorda.

După ce primul președinte își isprăvi raportul, ieșind din galeria palatului Parlamentului, pentru a se duce acasă la el, se văzu atacat de o mare mulțime de oameni. Cum unul dintre cei de față îl amenință cu moartea, magistratul îi răspunse cu răceală :

— Amice, după ce voi muri, eu nu voi mai avea nevoie decît de șase picioare de pămînt, dar să vedem ce-ai să faci tu !

Și fără să se grăbească, se duse la el acasă, pe deplin mulțumit de deputația pe care o trimisese la Palat. Dar dacă el era mulțumit, generalii nu erau cîtuși de puțin, căci deputația aceea le displăcuse din cale-afară. Vedeau că conducătorii Parlamentului înclinau către Curte ; că ei nu vor avea nici o contribuție la încheierea păcii, care nu era nici pe gustul, nici pe măsura ambițiilor lor. Se consolau însă cu ideea că, totuși, pacea nu se va putea încheia fără ei.

Capitolul XXVII

1649. — Cucerirea oraşului Brie-Comte-Robert de către trupele regale. — Arestarea mareşalului de Rantzau. — Discuţiile de la Ruel. — Parlamentul îl exclude pe Mazarin. — Vînzarea mobilelor şi a bibliotecii lui Mazarin. — Revolta şi căinţa lui Turenne. — Pacea încheiată la Ruel, e blamată şi de curteni, şi de frondeuri. — Pretenţiile exagerate ale generalilor frondei. — Contele şi contesa de Maure. — Arhiducele chemat în Franţa de către prinţul de Conti, doamna de Longueville şi coadjutor. — Vînzarea mobilelor cardinalului continuă.

În timpul tuturor acelor negocieri, armata regelui cuceri Brie-Comte-Robert care era un adăpost bun pentru revoltaţi şi a cărui lipsă avea să-i deranjeze foarte mult. Pe de altă parte, parizienii trecură, pe sub nasul oştilor regelui, un convoi cu pîine din Gonesse, pentru că foamea dă curaj pînă şi celor mai fricoşi. Tot în acele zile, îl arestară la Saint-Germain, pe mareşalul de Rantzau [1], bănuit că ţinea cu parizienii ; şi cum era guvernatorul oraşului Gravelines, Mazarin — ca să prevină eventualele necazuri pe care i le-ar fi putut face mareşalul — porunci să fie închis. Pînă atunci, Rantzau îl slujise cu credinţă pe rege. Dar constanţa nu-i o calitate specifică tuturor oamenilor. Aşa că, de îndată ce-a renunţat la ea, i s-a schimbat şi soarta.

În 2 martie, avocaţii regelui veniră la Saint-Germain ca s-o anunţe pe regină de deputăţia Parlamentului. Fu ales ca loc al discuţiilor, castelul din Ruel, fiindcă se afla la jumătatea drumului, între Paris şi Saint-Germain.

Ducele de Orléans, prinţul de Condé, Mazarin, abatele de la Rivière şi Le Tellier se duseră la Ruel, unde se aflau

[1] Fu închis la Vincennes, acuzat că s-ar fi înţeles cu spaniolii.

deputaţii care primiseră ordin din partea Parlamentului să nu-l admită la discuţii pe Mazarin. Châplatreux, fiul primului preşedinte, care aduse la cunoştinţă această poruncă, fu privit şi tratat cu multă asprime de către regină. Dar această asprime nu-i împiedică pe deputaţi să refuze să discute cu Mazarin ; faptul iscă o mare încurcătură şi sigur că-l puse într-o situaţie dintre cele mai umilitoare pe domnul cardinal. Seara, aflîndu-mă în preajma reginei — care aştepta cu nerăbdare încheierea acestei dispute — Chamarante, primul valet al reginei, veni să-i spună că, din păcate, conferinţa fusese anulată, şoptindu-i la ureche şi pricina. Regina — care nu voia să arate cît era de afectată din pricina nedreptăţii pe care Parlamentul i-o făcea ministrului ei — rîse, apoi spuse :

— Dacă nu vom avea conferinţă, nu vom avea nici pace ! Cu atît mai rău pentru ei !

În timp ce conferinţa se împotmolise astfel, generalii veniră cu oştirea şi cu un tun, şi-şi stabiliră tabăra în cîmpia de la Villejuif, ameninţîndu-l pe Mazarin şi încercînd să-l sperie cu ura poporului, zicînd că de fapt poporul era stăpînul, şi nu Parlamentul. Faptul îl nelinişti într-adevăr pe Mazarin, mai ales că Parlamentul părea să fie întrutotul de acord cu sentimentele populaţiei şi ale generalilor, fiindcă deputaţii săi refuzau cu înverşunare să discute cu el.

A doua zi, cum aceştia erau pe cale de a pleca, din pricină că nu ajunseseră la nici o înţelegere, ducele de Orléans, vrînd să aibă o contribuţie tot atît de importantă la încheierea păcii pe cît avusese prinţul de Condé în războaiele purtate, găsi un mijloc de împăcare, susţinînd că dacă la această conferinţă nu participa primul ministru, apoi atunci nu trebuia să participe nici el, nici domnul Prinţ. Hotărîră deci că vor sta toţi trei deoparte şi că nu vor participa la discuţii decît cancelarul şi Le Tellier.

În vremea asta, parizienii continuau să vîndă mobilele cardinalului ; biblioteca sa, adunată cu atîta grijă, fu risi-

pită și pusă la dispoziția tuturor celor care voiau s-o devalizeze.

În 6, cardinalul făcu o scurtă călătorie la Saint-Germain, ca s-o pună la curent pe regină cu toate cele petrecute. Seara, după ce o părăsi, cum toți cei care o înconjurau erau curioși să afle noutăți, regina spuse că lucrurile nu avansaseră cîtuși de puțin, că n-avea nici o speranță să obțină ce dorea, adică Parlamentul să revină la sentimente mai bune. Apoi adăugă cum că trăgea totuși nădejde că, pînă la urmă, lucrurile se vor aranja. Dar deputații declarară că primiseră poruncă din partea Parlamentului, să ceară îndepărtarea ministrului. Ducele de Orléans se văzu obligat să ia, de mai multe ori, partea lui Mazarin. În sfîrșit, pînă la urmă, conferința fu încheiată cu o comedie jucată cu multă abilitate : căci cei care cereau îndepărtarea ministrului, știau că nu vor obține acest lucru și — așa cum am mai spus — poate că nici nu doreau prea mult îndepărtarea lui. În timpul acelei conferințe, sosi o veste care-i făcu pe mulți să-și schimbe hotărîrile, care spori puterea regelui și scăzu mîndria și orgoliul parizienilor. Vicontele de Turenne — care comanda oastea regelui, din Germania, și care cu puțin timp mai înainte trecuse de partea Parlamentului, din pricină că fratele său, ducele de Bouillon, era de partea acestuia — fu părăsit de întreaga oștire, care — credincioasă regelui — își renegă comandantul și se alătură lui Erlac, general german aflat în slujba Franței. Lui Turenne nu-i mai rămaseseră decît două sau trei regimente, în care nu mai cuteza totuși să aibă încredere ; văzîndu-se fără putere, de Turenne se retrase, mîhnit și singur, la Heilbrun.

În aceeași noapte — în care Mazarin rămase să doarmă la Saint-Germain — Turenne îi și trimise o scrisoare lui Condé, în care — nefericit și smerit — îl ruga să-l ierte pentru ceea ce i se întîmplase. În plus, îl implora să-l protejeze în continuare și să intervină pe lîngă Mazarin să-l ierte.

Această veste, îi doborî pe parlamentari şi pe generali, fiindcă ei îşi puseseră mari speranţe în acea armată. Acest ajutor lipsindu-le, cardinalul crezu că acum avea un avantaj serios asupra adversarilor şi că-şi va restabili lesne autoritatea ; aşa că începu a fi mai curajos ; dar duşmanii săi, în ciuda necazului avut, nu cedară, pentru nimic în lume. Coadjutorul, vrînd să ascundă parizienilor vestea neplăcută, cu oastea din Germania, ţinu în aceeaşi zi, la Parlament, un discurs înflăcărat, oferind acestuia oastea lui Turenne, fapt ce încîntă populaţia care habar n-avea cum stăteau, în realitate, lucrurile.

Mazarin, plin de speranţă şi de bucurie, se reîntoarse la Ruel ; aici îşi găsi însă duşmanii foarte bine dispuşi, şi nici pe departe atît de supuşi pe cît presupusese el. Două sau trei zile se pierdură cu şicanele pe care şi le făcură unii, altora. Existau ceasuri în care, în loc să se discute despre pace, se discuta despre război. Dar, în ciuda acestor variaţii de temperatură, îţi puteai da totuşi lesne seama că ambele tabere doreau acelaşi lucru. Moulevrier, un gentilom foarte preţuit şi care avea o minte foarte ageră, spunea că conferinţa ajunsese să semene perfect cu o boală care se înrăutăţeşte de obicei spre seară, dar care dimineaţa şi la prînz e mai mult decît acceptabilă.

Generalii — care nu-şi urmăreau decît propriile lor interese — sesizară faptul că regina se angajase ca pe tot timpul conferinţei să le dea parizienilor, în fiece zi, cîte o sută de muizi de grîu. Regina, crezînd că acea conferinţă nu va ţine decît trei zile, nu le făgăduise decît trei sute de muizi de grîu. Deputaţii, alarmaţi de faptul că după trei zile nu mai primiră grîul cuvenit, le spuseră prinţilor de Orléans şi de Condé că, în condiţiile astea, nu mai puteau discuta şi că-i rugau să le îngăduie să se retragă. Domnul Prinţ le răspunse de sus :

— Mă rog, domnilor, dacă n-aveţi împuternicirea necesară, plecaţi ; deşi sînt convins că veţi fi siliţi să vă reîntoarceţi !

După ce deputaţii îşi luară rămas bun şi ieşiră din odaia în care se afla Prinţul, ducele de Orléans îi spuse acestuia :

— Vere, dacă oamenii aştia rezistă pînă la primăvară, se vor uni cu Arhiducele şi vor alcătui un partid atît de periculos pentru Stat, încît atunci mă tem că ne vom căciuli noi în faţa lor ! Să profităm de ocazie acum, cît îi avem în mînă, şi să încheiem pacea. Dealtfel, toţi oamenii de bine doresc acest lucru !

Deputaţii, care, la rîndul lor, nu ţineau deloc să plece, dădură de înţeles că celor doi prinţi nu le-ar fi prea greu să-i reţină. Pînă la urmă, hotărîră ca deputaţii să dea o fugă la Paris să-i asigure pe ai lor că grîul le va fi trimis zilnic, iar ei să se întoarcă repede îndărăt şi să continuie negocierile. Toate acele discuţii avură un rezultat atît de satisfăcător, încît, în dimineaţa zilei de 11 martie, mareşalul de Villeroy, care primise o scrisoare de la Ruel, veni s-o asigure pe regină că lucrurile mergeau bine ; pe la prînz, un curier al ministrului o vesti că pacea era ca şi încheiată şi că toate articolele fuseseră acceptate şi dintr-o parte şi dintr-alta.

Generalii Parisului fuseseră poftiţi să ia şi ei parte la discuţii. Li se dădură patru zile timp de gîndire, iar ducelui de Longueville, opt, din pricina depărtării, în nădejdea că-i vor putea arăta unele articole secrete menite să-l mulţumească şi că-i vor flutura prin faţa ochilor şi altele, la fel de plăcute. Pacea fu semnată chiar în seara aceleiaşi zile şi numai după un ceas, regina şi primi vestea care-o bucură grozav.

Mai existară unele mici dificultăţi la semnarea păcii, dar pînă la urmă ele fură înlăturate şi războiul se isprăvi, în sfîrşit. Toţi cei de la Ruel se reîntoarseră la Saint-Germain, bucuroşi că se încheiase acea atît de rîvnită pace, afară de cîţiva, printre care şi doamna ducesă de Condé, pentru că nu participaseră la acea pace nici fiul ei, prinţul de Conti, nici fiica ei, ducesa de Longueville. Sigur că toţi cei care ţineau cu ea, erau la fel de supăraţi, fiindcă nă-

dăjduiseră să-l alunge pe Mazarin şi să se aleagă cu nişte avantaje foarte mari.

Acea pace, atît de prost primită de unii, ar fi trebuit totuşi să-i bucure pe toţi. Cred că singura cu adevărat fericită era regina, care voise să îmblînzească Parlamentul şi să-l oblige să-i acorde regelui respectul şi supunerea care i se cuveneau. Şi cum principalii magistraţi din acea Companie păreau a-i îndeplini această dorinţă, regina era destul de mulţumită. Din păcate, bucuria şi mulţumirea ei fură de scurtă durată. Poporul — după ce s-a liniştit în privinţa grîului şi a hranei — nu s-a mai gîndit la lipsurile îndurate (care, la urma urmelor, nici nu fuseseră chiar atît de mari, încît să-l oblige să rabde de foame), şi a început din nou — aţiţat de generalii nemulţumiţi — să tulbure liniştea reginei şi mai ales a celui care începea să spere că, în sfîrşit, instaurase liniştea în ţară.

După ce încheiară pacea, deputaţii Parlamentului — escortaţi de mareşalul de Gramont — se întoarseră la Paris, unde fură foarte prost primiţi şi de Parlament, şi de popor. Pacea încheiată cu Mazarin nu-i încîntase pe parizieni, pentru că nu-i încîntase pe cei care-i manevrau. Aţiţaţi de generali, începură a striga în faţa Prlamentului că mai curînd preferau războiul, decît ca duşmanul lor şi al ţării să rămînă în Franţa. Majoritatea celor din provincie cereau şi ei acelaşi lucru. Ducele de la Trémouille [1], marchizul de Estissac şi mulţi alţii începuseră a aduna trupe cu care să înfrunte — dacă ar fi fost cazul — oştile regelui. Doamna de La Trémouille — care era isteaţă şi ambiţioasă — voia ca soţului ei să i se recunoască titlul de prinţ, ca unul ce se trăgea din Charlotte de Aragon, moştenitoarea regatului Neapole [2]. Pentru a pune mîna pe acest titlu,

[1], [2] E vorba de ducele Henri de La Trémouile, duce de Thouars, mort în 1674.

Familia de La Trémouilles se înrudea prin alianţă, cu Ana Laval, fiica lui Guy al XV-lea, conte de Lavai, cu Charlotte Aragon, principesă de Tarente şi cu François de La Trémouilles, viconte de Thouars, mort în 7 ianuarie 1541.

socoti că ar trebui să-l sperie într-un fel pe Mazarin. Şi cum erau mari seniori în ţinutul lor, bucurîndu-se de multă putere şi încredere, le fu uşor să-şi ridice supuşii împotriva lui Mazarin.

Această veste îl făcu pe cardinal să petreacă multe ceasuri albe. Prinţul de Condé, care se înrudea cu familia de La Trémouille — ca să nu fie socotit trădător — citi în Consiliu o scrisoare a prinţului de Tarente, fiul mai mare al ducelui de La Trémouille, în care-l ruga să-i asigure pe rege şi pe regină de fidelitatea sa. Procedînd astfel, prinţul de Condé vru să arate celor din Saint-Germain că el nu era de acord cu pretenţiile rudelor sale.

Sîmbătă 13, parlamentarii se adunară pentru a citi cu atenţie articolele incluse în tratatul de pace. Generalii făcură mare zarvă şi se plînseră de deputaţii care semnaseră acel tratat, fără consimţămîntul lor. Facţiunile fură toate de partea lor, încît primul preşedinte fu învinuit pe faţă că-şi abandonase partidul. Totodată, trimiseră un curier în Flandra, la doamna de Chevreuse şi la Arhiduce, ca să vadă dacă — în caz de nevoie — puteau conta pe ei, din moment ce se socoteau părăsiţi de Parlament. În vremea asta, norodul strîns în jurul palatului Parlamentului, ştiind că tratatul de pace fusese semnat de Mazarin, dădu sfoară în ţară cum că erau în căutarea unui călău care să ardă acel tratat, ameninţîndu-l ca de obicei, cu moartea pe primul preşedinte. Dar acesta, care era obişnuit cu asemenea „mîngîieri", fără a face caz de ele, le trimise vorbă burghezilor să pună mîna pe arme şi să menţină cu orice preţ liniştea publică. Burghezii făcură ce li se poruncise şi generalii fură foarte supăraţi de rezistenţa primului preşedinte, rezistenţă care prilejui o serie de conferinţe secrte acasă la doamna de Longueville. Această prinţesă, ca dealtfel mulţi alţii, era foarte nemulţumită de starea precară a afacerilor sale şi se străduia din răsputeri să-şi îmbunătăţească situaţia materială. Dar primul preşedinte nu putu face nimic, din pricină că prinţii aveau

mult mai multă putere asupra poporului și relații mult mai mari în Parlament. Așa o că anunță pe regină de toate cele petrecute, cerîndu-i totodată părerea cum să procedeze pentru a putea învinge piedicile ce i se puneau în cale, în ceea ce privea traducerea în fapt a tratatului de pace. Regina i-l trimise pe Saintôt [1], căruia îi porunci să facă ce-o știi și să înregistreze tratatul, făgăduind că după asta nu le va refuza generalilor nici una din cererile lor personale, dacă — evident — pretențiile lor erau rezonabile. Generalii discutară toată noaptea de 14 spre 15, chemîndu-și și prietenii cei mai apropiați, pentru a-și formula cererile menite să le satisfacă toate dorințele personale.

A doua zi, Parlamentul se adună pentru a ratifica tratatul de pace și pentru a încerca să impună liniștea în Franța, în ciuda tulburărilor care o agitau. Dar facțiunile erau atît de puternice și dificultățile atît de mari, încît parlamentarii stătură în sală pînă la ora șase seara, înfruntînd o opoziție continuă. La ora zece, Saintôt sosi la Saint-Germain ; regina tocmai mînca, dar el nu ținu seama de asta ; intră în odaia ei și-i spuse că parizienii acceptau pacea, cu condiția ca aceiași deputați care luaseră parte la conferință, să vină din nou și să discute cererile prinților și ale căpeteniilor Frondei și să ceară modificarea cîtorva articole din tratatul de pace.

Deputații Parlamentului veniră deci din nou la Saint-Germain, dar cum generalii nu mai aveau încredere în deputații Parlamentului, îi rugară pe regină și pe Mazarin să le îngăduie să-și trimită și ei deputații lor. Acordîndu-li-se acest drept, ei îi trimiseră la Saint-Germain pe ducele

[1] *Nicolas de Saintôt*, consilier al regelui, maestru de ceremonii, mort în 1655. A purtat o serie de discuții deosebit de însuflețite cu cei din Parlament, în legătură cu unele amănunte privind Conferința de la Ruel. Sosirea lui Saintôt, însoțită de făgăduielile făcute de regină generalilor, a potolit pe loc spiritele și a aplanat toate conflictele (n.ed.fr.).

de Brissac, pe Barrière și pe Crecî ca să discute pretențiile generalilor. Cei trei ajunseră la Saint-Germain în 18 martie și, dacă te luai după cererile lor, se pare că erau gata să ceară întreaga Franță.

Regina a fost cumplit de indignată de purtarea generalilor, căci — după cum mi-a spus mai tîrziu — tocmai acei oameni care voiseră să-i detroneze fiul, acum cereau fără rușine răsplăți și recompense, cînd de fapt nu meritau altceva decît să fie pedepsiți pentru faptele pe care le săvîrșiseră. Mazarin era și el la fel de nemulțumit. Această hidră cu care se lupta de atîta vreme fără s-o poată doborî, îl deranja foarte tare. Și cum toate acele cereri erau de fapt prețul răscumpărării sale se mîngîia cu gîndul că, rămînînd în postul de prim-ministru, va veni și ziua cînd avea să le-o plătească cu vîrf și îndesat, tuturor acelor hulpavi și apucători. Cei care într-adevăr aveau dreptul să se plîngă erau curtenii credincioși, care nu puteau fi răsplătiți, așa cum meritau pentru fidelitatea lor. Vedeau și ei că ploua cu favoruri nu peste capetele lor, ci peste capetele celor ce se făcuseră vinovați de crima de les-majestate. Sigur că inimile le erau pline de mînie și de mîhnire, cu atît mai mult cu cît trebuiau să mai joace și teatru și să se prefacă veseli și bucuroși, și la urma urmei chiar puteau să și fie, fiindcă această pace se încheiase într-o vreme în care Franța avea nevoie de ea, cum are nevoie un om de aer, ca să respire. Căci războiul dinlăuntrul țării și cel din afară ar fi dus Franța de rîpă, fiindcă dușmanii de la graniță n-ar fi lăsat să le scape ocazia și să nu profite de dezordinea dinlăuntrul țării. Între timp, generalii, văzînd că prea săriseră peste cal cu cererile lor exagerate, declarară că dacă regina era dispusă să-l izgonească pe Mazarin, ei nu mai aveau nici o pretenție și că se mulțumeau doar cu cinstea de a fi adus un serviciu Statului.

Contele de Maure, fratele ducelui de Mortemart, din ilustra familie de La Rochefoucauld, fu desemnat de generali să propună reginei această alternativă. Sosi deci, în

20 martie, la Curte, și cum sosi declară că misiunea lui era să-l pună pe goană pe Mazarin, care era dușmanul său de moarte și despre care pretindea că-l maltratase. Contesa de Maure, nepoata mareșalului de Marillac, era o femeie a cărei frumusețe iscase pe vremuri multă vîlvă. Era însă deosebit de cinstită și fără pată, generoasă, de o elocvență nemaipomenită, avea un suflet elevat, sentimente nobile, o deosebită istețime și o mare putere de pătrundere. În sinea ei, socotea că are motive să se plîngă de regină. Dar sensibilitatea ei exagerată o făcea uneori să nu mai țină seamă nici de rațiune, nici de prudență. Într-adevăr, contesa de Maure era supărată pe Ana de Austria, pentru că, după moartea mareșalului de Marillac, care fusese condamnat pe nedrept, regina refuzase revizuirea procesului. Cu toate plîngerile și izbucnirile de mînie ale doamnei de Maure, regina îi spusese deschis că nu-i putea satisface dorința și că soțul ei, contele de Maure — orice-ar face — nu va izbuti să-și pună planul în aplicare și să-l alunge pe Mazarin. Dar contele — care avea o fire foarte războinică și foarte hotărîtă — se decise să se țină de capul lui Mazarin, pînă la exasperare. Bineînțeles că nimeni nu-l luă în serios, ba unii dintre curteni îl mai luară și peste picior. Într-o seară, întorcîndu-mă dintr-o plimbare făcută la Maisons, regina mă întrebă rîzînd, ce părere aveam despre bunul meu amic, contele de Maure, fiindcă într-adevăr eram foarte bună prietenă și cu el, și cu soția lui. N-am rostit nimic jignitor, fiindcă nu voiam să-i dau apă la moară reginei. I-am răspuns doar, destul de rece, că domnul de Maure era demn de plîns, din moment ce se angajase să vină la Curte și să ceară un lucru pe care știa că nu-l va obține niciodată. Într-adevăr, în prima ședință de Consiliu, hotărît cum era, își îndeplini punct cu punct misiunea care-i fusese încredințată, făgăduind că generalii erau gata să renunțe la orice bogății, demnități sau guvernăminte, cu condiția ca Franța să scape de cel care fusese numit de popor „dușmanul Statului". Cancelarul, respin-

gînd această propunere, îi răspunse că pacea fusese încheiată şi că toate urile şi animozităţile fuseseră abolite. Aceste vorbe n-avură alt rezultat decît că întîrziară pacea cu încă cincisprezece zile.

Conferinţele care aveau loc la Saint-Germain privind pretenţiile generalilor, fură întrerupte, din pricină că Arhiducele pătrunsese în Franţa. Duşmanii lui Mazarin îl chemaseră pentru a-l împiedica pe primul preşedinte al Parlamentului să se înţeleagă cu Curtea. Dar cum spaniolii se izbiră de oastea lui Bridieu care părea mai mult decît hotărît să le ţină piept, se retraseră. Generalii, văzînd că aveau toate şansele să piardă şi puţina încredere de care se mai bucurau, ca să mai poată smulge cîte ceva de la Mazarin, dădură o hotărîre prin care porunceau ca vînzarea mobilelor acestuia să fie continuată. Mazarin se supără cumplit, căci ţinea enorm la lucrurile sale şi, mai ales, la cele pe care le adusese cu atîta greutate din Italia. Palatul său era mobilat regeşte ; avea tapiserii, statui şi tablouri de o frumuseţe fără pereche. Ca să nu piardă aceste lucruri, acceptă toate pretenţiile duşmanilor săi. Şi deşi generalii se prefăceau că luptă din răsputeri să-l izgonească pe Mazarin, tratau în secret cu el şi-i făgăduiau toată amiciţia şi tot ataşamentul lor, cu condiţia să le satisfacă cererile. Şi iată şi cam ce pretenţii aveau :

Domnul prinţ de Conti cerea un loc în Consiliul regal şi un oraş întărit în guvernămîntul său din Champagne. Cerea să, i le plătească prietenului său, domnul de Marcillac, toate beneficiile din guvernămîntul din Poitou, care se ridicau la vreo patru sute de mii de livre, şi, în plus, un taburet la regină pentru soţia acestuia. Altui prieten al său, domnul de Saint-Ibal, cerea să i se plătească toate dobînzile la pensia lui de cinci mii de livre şi să i se dea o abaţie, ca să aibă un venit sigur. Mai cerea ca atît casele cît şi edificiile, publice sau particulare, care ţineau de abaţia Saint-Denis şi erau situate în oraşul Saint-Denis să

fie repuse în drepturile de care se bucuraseră pînă în ziua de 6 ianuarie 1648.

Cerea să i se plătească ducelui de Elboeuf banii necesari întreținerii soției sale și să i se dea guvernămîntul din Montreuil (pentru prințul de Harcourt, fiul său), guvernămînt vacant prin moartea contelui de Lannai, socrul său, care-l cumpărase cu bani grei ; pentru contele de Rieux, celălalt fiu al lui Elboeuf, cerea plata sumei de o sută de mii de livre, ce urma să-i fie dată ca să se poată însura ; în plus, cerea să se acorde cîte o funcție militară atît pentru contele de Rieux, cît și pentru contele de Lislebonne, cel de al treilea fiu al lui Elboeuf.

Domnul de Beaufort cerea să i se dea tatălui său guvernămîntul din Bretagne, pe care-l primise ca zestre de la soția lui, și care-i fusese luat fără să i se mai dea echivalentul în bani ; sau să i se dea funcția de mare maestru (adică de ministru) al mărilor, împreună cu guvernămîntul din La Rochelle pe care i-l făgăduise însăși regina, în schimbul guvernămîntului din Bretagne ; cerea de asemenea o despăgubire pentru toate casele și castelele ce-i fuseseră dărîmate în Bretagne, o pensie pentru tatău său, precum și o serie de bunuri ce-i fuseseră smulse printr-o hotărîre a Consiliului ; mai cerea reîntoarcerea lui Beaupui, restabilirea lui în funcția avută mai înainte, precum și o pensie, iertarea celor care-l ajutaseră să evadeze din închisoarea din Vincennes și, mai ales, a domnului de Vaugriman.

Domnul de Bouillon cerea să i se înapoieze Sedanul, dacă nu cumva regina nu dorea să-i dea în schimb suma echivalentă pentru acest oraș ; rangul făgăduit și datorat stirpei sale ; dacă i se vor da alte domenii în locul Sedanului, ele să fie specificate ca și termenul la care urma să intre în posesia lor. Datoriile cerea să-i fie plătite cu bani peșin sau cu moșii. Mai dorea că domnului de Chaulnes să i se ia guvernămîntul din Auvergne, pentru care sigur

că acesta avea să primească niște bani, și acest guvernământ să-i fie dat domnului de Bouillon.

Domnul mareșal de Turenne cerea guvernământul din Alsacia împreună cu cel din Philisbourg, așa cum i se făgăduise ; cerea de asemenea să i se dea „*Sank Forkic*“ din Hagenau, precum și alte castele pe care le avea regele în Alsacia ; să-i fie plătite dobînzile veniturilor, precum și pensia făgăduită ; dacă regele mai păstra oastea din Germania, atunci să i se încredințeze lui comanda ei.

Domnul mareșal de la Motte cerea guvernământul din Seurre sau un altul de aceeași valoare ; o sută de mii de livre pentru marchizul de Pouare ; ducatul de Cardonne care valora cam cinci sute de mii de livre ; o sută de mii de livre care-i fuseseră dăruiți de răposatul rege Ludovic al XIII-lea, în 1643 și pe care nu-i mai văzuse ; de asemenea, să-i fie înapoiat regimentul de cavalerie care-i fusese luat, împreună cu domnii de Saint-Germain și Montauban.

Ducele de Retz cerea restabilirea în vechea sa funcție de general de galere sau plata în bani peșin a acestei funcții.

Domnul de La Trémouille cerea comitatul de Roussillon ; sau dacă nu, atunci orașele, forturile și castelele, pămînturile și senioriile din Villefrache, Villeneuve, Pérusse, Flayac, Le Muac, Laroquebolac, Marcillac, Cassentieu, Coutrava, Saint-Antoine, Versueil, Compérie, Comboulas, Vasfeu, Sauveterre, Saint-Genest, Deribedon, precum și alte pămînturi și seniorii din comitatul de Roussillon ; toate acestea, în virtutea faptului că fuseseră ale strămoșilor săi Frédéric de Aragon și Ana de Savoia, încă din 1482, după cum dovedeau actele de proprietate ; mai cerea să i se dea Amboise, Montrichard și Bléré, care țineau de senioria din Amboise al cărui singur moștenitor era. Mai cerea comitatul din Guyenne, un vechi domeniu al familiei de La Trémouille, precum și baronia din insula Bouchard, pe

care o vînduse răposatului cardinal de Richelieu, dar pentru care nu primise nici un sfanț.

Domnul conte de Maure cerea Cordonul Albastru de cavaler, revizuirea procesului răposatului mareșal de Marillac și, dacă acesta era declarat nevinovat, să-i fie dată lui funcția de locotenent al regelui, pămînturile și episcopia din guvernămîntul Verdun, iar dacă nu, cincizeci de mii de scuzi pe care răposatul mareșal îi plătise pentru acea funcție de locotenent.

Urmărind cu atenție toate aceste cereri, vă puteți da seama și domniile voastre dacă războiul fusese făcut pentru popor, pentru rege sau pentru alungarea lui Mazarin.

Dar să relumă firul povestirii și să-i lăsăm să judece lucrurile, în lumina adevărului, pe cei care vor citi într-o zi, aceste *Memorii*.

CUPRINS

Doamna de Motteville de Sainte-Beuve 5

Portretul reginei Ana de Austria făcut de doamna de Motteville în anul 1658 27

Prefață de Françoise de Motteville 34

Capitolul I 37

1641. — Starea înfloritoare a regatului la moartea lui Henric al IV-lea. — Influența nefastă a mareșalului d'Ancre. — Planurile reginei Maria de Medicis. — Intrigile ducelui de Luynes. — Richelieu, episcop de Luçon. — Caruselul din Piața Regală. — Însurătoarea lui Filip al IV-lea al Spaniei cu Elisabeta de Franța și a lui Ludovic al XIII-lea cu Ana de Austria. — Toaleta acesteia din urmă. — Anturajul său. — Portretul regelui Ludovic al XIII-lea. — Moartea conetabilului de Luynes. — Intrigile politice ale reginei-mame, Maria de Medicis. — Influența moravurilor și a galanteriei spaniole asupra Curții Franței. — Pasiunea pe care o inspiră Ana de Austria ducelui de Montmorency, ducelui de Bellegarde și ducelui de Buckingham. — Portretul acestei regine.

1626. — Curtea, la Nantes. — Chalais acuzat de conspirație. — Ana de Austria bănuită de a fi luat și ea parte. — Manevrele lui Richelieu împotriva ei. — Fermitatea reginei în fața regelui. — Mărturisirea lui Chalais, înainte de a muri. — Doamna de Chevreuse e îndepărtată de lîngă regină.— Persecuțiile și dragostea cardinalului de Richelieu față de regină. — Teama reginei de a nu fi repudiată. — Politica lui Richelieu. — Doamna de Motteville este îndepărtată de lîngă regină. — Ana de Austria, ridică la 1 iulie 1624, mănăstirea Val-de-Grace. — Cardinalul percheziționează chiliile. — Căsătoria doamnei de Mottevile. — Portretul Anei de Austria, devenită regentă. — Tabloul Curții în acea epocă. — Portretele femeilor mai însemnate de la acea Curte.

Capitolul III 68

Ura Mariei de Medicis împotriva cardinalului de Richelieu. — Ziua păcăliților și urmările sale. — Maria de Medicis fuge în Flandra, la fel ca și Gaston, fratele regelui. — Domnișoara de Hautefort ajunge camerista Anei de Austria. — Doamna de Chevreuse, reîntoarsă la Curte, e exilată din nou. — Cavalerul de Jars e întemnițat la Bastilia. — Tăria de care dă dovadă pe eșafod. — Viața tristă a lui Ludovic al XIII-lea, la Saint-Germain. — Intrigile reginei împotriva cardinalului. — Slăbiciunea regelui pentru domnișoara de La Fayette. — Aceasta se călugărește.— Nașterea lui Ludovic al XIV-lea (5 septembrie 1638). — Situația neplăcută a Anei de Austria. — Slujitorul ei, La Porte, e închis la

Bastilia. — Curajoasa prezență de spirit a acestui slujitor. — Împăcarea dintre Ludovic al XIII-lea și Ana de Austria.

Capitolul IV 91

Nașterea celui de al doilea fiu al lui Ludovic al XIII-lea, Filip de Franța (21 septembrie 1640). — Conspirația lui Cinq-Mars. — Richelieu o descoperă. — Chavigny vorbește cu regele. — Arestarea lui Cinq-Mars și a lui de Thou. — Richelieu, bolnav în Tarascon. — Regele pleacă din Narbonne, ducîndu-se după el și vrînd să-i încredințeze copiii. — Supliciul lui Cinq-Mars și al lui de Thou (22 septembrie 1642). — Fontrailles fuge în Spania. — Orbirea conjuraților. — Regina refuză să intre în această conjurație. — Monsieur, care intrase, se ascunde în munții din Auvergne. — Abatele de la Rivière îl împacă cu Richelieu și cu regele. — Richelieu poruncește arestarea ducelui de Bouillon, la Casal. — Rolul vicontelui de Turenne în această afacere. — Couvanges, contele Du Plessis-Praslin și Castellan execută ordinul și-l arestează pe ducele de Bouillon. — Ducele de Bouillon cedează regelui orașul Sedan. — Moartea lui Richelieu (4 decembrie 1642). — Sfetnicii revin la Curtea Anei de Austria. — Regele deschide porțile închisorilor și pune capăt exilului prinților. — Mazarin, ministru. — Ludovic al XIII-lea în ultimele sale zile de viață. — Declarația regelui în Consiliu, privitoare la regență. — Ana de Austria jură să-i respecte dorințele. — Amănunte în legătură cu moartea lui Ludovic al XIII (14 mai 1643. — Portretul acestui rege.

Capitolul V 115

Regența reginei (15 mai 1643)

1643. — Curtea la începutul regenței Anei de Austria. — Domnii de Vendôme. — Sosirea reginei la Paris, împreună cu Ludovic al XIV. — Ducele de Orléans și prințul de Condé acceptă regența reginei. — Reîntoarcerea la Curte a doamnelor de Senecé și de Hautefort. — Favoarea de care se bucură prințul de Marcillac, fiul ducelui de La Rochefoucauld. — Ducesa de Aiguillon păstrează guvernămîntul din Havre. — Nemulțumirea prințului de Marcillac. — Mazarin, prim-ministru. — Bătălia de la Rocroy. — Dizgrațierea lui Chavigny. — Favorurile cardinalului Mazarin. — Politica sa plină de bunăvoință. — Sfîrșitul exilului lui Châteauneuf.

Capitolul VI 131

Graba și lăcomia vechilor partizani ai reginei.— Încurcătura acesteia. — Abilitatea lui Mazarin. — Regina îi dă depline puteri. — Doamnele de Brassac și de Lansac sînt alungate de la Curte. — Doamnele de Chevreuse, de Hautefort, comandorul de Jars și alți exilați se reîntorc la Curte. — Vechile sentimente ale reginei față de ei, se schimbă. — Intrigi împotriva lui Mazarin. — Blîndețea și dibăcia acestuia. — Disprețul doamnei de Hautefort față de el. — Regina îi ia, cu înflăcărare, apărarea.

Capitolul VII 142

Ducesa de Montbazon. — Întîmplarea cu scrisoarea atribuită doamnei de Longueville. — Scandalul de la Curte. — Vizita reginei la prințesa de Condé și la ducesa de Longueville. —

Doamna de Montbazon e alungată de la Curte. — Dizgrațierea ducelui de Beaufort și a „Importanților". — Asasinatul plănuit asupra lui Mazarin. — Arestarea ducelui de Beaufort, la Luvru. — E condus la Vincennes. — Prinții de Vendôme sînt exilați din Paris. — Episcopul de Beauvais e trimis de la Curte. — Simplitatea acestui prelat. Doamna de Chevreuse e trimisă la Tours. — Părăsește Franța. — Ordinul dat tuturor episcopilor de a se reîntoarce în diocezele lor.

Capitolul VIII 16

Duelul dintre ducele de Guise și Coligny, din pricina doamnei de Longueville. — Moartea lui Coligny. — Ușurințele și prostiile ducelui de Guise. — Regina se duce să stea la Palatul Regal. — Se îmbolnăvește de tristețe și de mîhnire. — Doamna de Hautefort ; ura sa împotriva cardinalului Mazarin, imprudențele față de regină, dizgrațierea și disperarea ei. — Deplina putere a cardinalului. — Influența sa asupra reginei. — Schimbări în slujbele civile. — Tabloul vieții particulare a reginei. — Gesturile, sentimentele, firea, dispoziția sufletească, portretul ei la patruzeci și ceva de ani. — Ducele de Orléans pleacă să comande armatele din Flandra, iar ducele de Enghien, pe cele din Germania. — Primele agitații din Parlament. — Președintele Barillon e exilat în Pignerol. — Parlamentul se duce *in corpore*, la Palatul Regal, pentru a protesta împotriva acestei exilări. — Regina refuză să-l primească. — Șederea la Curtea din Ruel. — Frumoasele versuri ale lui Voiture, închinate reginei. — Părerea lui Henric al III-lea despre Paris.

Capitolul IX 181

1644. — Moartea Papei Urban al VIII-lea. — Sosirea reginei Henriette a Angliei, în Franţa, ca urmare a revoluţiei engleze. — Nenorocirile şi suferinţele acestei regine. — Primirea plină de căldură pe care i-a făcut-o Ana de Austria. — Revoluţia din Anglia, relatată de regina Henriette.

Capitolul X 206

1644. — Şedere şi distracţii, la Fontainebleau. — Cardinalul Mazarin se îmbolnăveşte. — Alegerea cardinalului Pamfilio ca Papă, sub numele de Inocenţiu al X-lea. — Moartea Izabelei de Franţa, regina Spaniei. — Portretul acestei regine. — Regretele pricinuite de moartea ei. — Disputa întîietăţii dintre Mademoiselle şi prinţesa de Condé. — Mînia crîncenă a Mademoiselei. — Mînia regelui împotriva ei. — Sosirea, la Paris, a reginei Angliei. — Portretul acestei regine. — Răpirea, de bunăvoie, a domnişoarei de Bouteville-Montmorency, de către Dandelot, conte de Châtillon. — Disperarea doamnei de Bouteville-mama. — Ea se aruncă la picioarele reginei, cerînd satisfacţie. — Cu această ocazie are loc o scenă nostimă. — Căsătoria cavalerului Bois-Dauphin cu marchiza de Coaslin, fata cancelarului Séguier.

Capitolul XI 220

1645. — Bătălia de la Nortlinghen cîştigată de ducele de Enghien. — Durerea pricinuită de pierderile suferite. — Bucuria reginei la vestea acestei victorii. — Regina şi tînărul rege se duc

însoțiți de un mare cortegiu, la Parlament. — Frumusețea și înfățișarea cu totul deosebită a reginei, la această ceremonie. — Mulțumirile regelui, exprimate față de Parlament. — Discursul destul de îndrăznet al avocatului general Talon. — Impresia pe care o face acest discurs asupra reginei. — Domnișoara de Rohan se mărită cu Chabot, împotriva voinței familiei sale. — Căsătoria regelui Poloniei cu principesa Maria de Gonzague. — Strălucitoarea ambasadă poloneză sosită la Paris, cu această ocazie. — Portretul noii regine a Poloniei. — Decepția ei ajungînd la Varșovia. — Portretul regelui, soțul ei. — Primirea grosolană care i s-a făcut.

Capitolul XII 241

1646. — Purtarea reginei față de slujitorii ei. — Îi tratează bine, dar nu se ocupă cîtuși de puțin de interesele lor. — Avariția cardinalului Mazarin. — Beringhen numit prim scutier. — Regina începe să-și piardă popularitatea. — Ținînd cu tot dinadinsul ca Mazarin să fie iubit de popor, îl face să fie și mai urît de acesta. — Pentru a o distra pe regină și Curtea, Mazarin introduce la Paris, Opera. — Reprezentația lipsită de căldură, de la Palatul Regal. — Educația lui Ludovic al XIV-lea. — Regina încredințează acestă educație, cardinalului. — Dizgrațierea domnișoarei de Beaumont, cerută de cardinal. — Doamna de Motteville, amenințată să-și piardă locul de lîngă regină, e liniștită de către aceasta. — Discuția doamnei de Motteville cu cardinalul. — Ambiția și politica prințului de Condé, la Curte.

Capitolul XIII 256

1646. — Delăsarea Curții, la Fontainebleau. — Cucerirea orașului Courtray. — Asediul Mardikului. — Pierderile însemnate care au avut loc. — Predarea orașului. — Mici împunsături între Mademoiselle și prințesa de Condé — Ducele de Orléans părăsește comanda armatei și e înlocuit de ducele de Enghien. — Regina Angliei și prințul de Galles, la Fontainebleau. — Sosirea ambasadorului reginei Suediei. — Portretul acestei regine. — Succese militare. Moartea și portretul lui Bassompiere. — Intrigile și ambiția ducelui de Enghien. — Ridicarea asediului de la Lérida. — Moartea prințului de Condé, tatăl ducelui de Enghien. — Portretul acestui prinț.

Capitolul XIV 276

1647. — Mareșalul de Gassion salvează Armentières. — Înclinarea Anei de Austria către comedie. — Părintele de Saint-Germain se ridică împotriva acestei distracții. — Șapte doctori de la Sorbona o condamnă, dar alți zece o acceptă. — Pacea dintre Olanda și Spania. — Prințesa de Orania încheie această pace. — Marele Condé și micii proprietari. — Discuții între prințul de Condé și ducele de Orléans. — Ducele de Longueville cere în zadar funcția de colonel al gărzilor elvețiene. — Căsătoria regelui Spaniei cu fiica împăratului Germaniei (februarie 1646). — Prințul de Condé e înlocuit (9 februarie) de la conducerea armatei din Catalonia, de către contele de Harcourt. — Logodna, la Luvru, a domnișoarei de Thémines cu marchizul de Coeuvres. — Mazarin dă un spectacol de Operă (2 martie 1647). — Bal la Curte : descrierea sălii de bal. —

Toaletele domnişoarei de Orléans, ale regelui, vidamului din Amiens, ducesei de Montbazon şi domnişoarei de Guise, la acel bal. — Mazarin oferă o masă doamnelor de onoare ale reginei. — Plecarea prinţului de Condé în Catalonia (22 martie). — Portretul acestui Prinţ, după retragerea domnişoarei de Vigean, la Carmelite. — Domnişoara de Toussy.

Capitolul XV 289

Moartea prinţului de Orania. — Regele Angliei, trădat de scoţieni. — Moliniiştii şi jansenii. — Ana de Austria îi susţine pe iezuiţi. — Favorurile acordate ducelui de Longueville. — Regina Suediei grăbeşte pacea cu Germania. — Ducele Bavariei mediază această pace, propunînd ca el să rămînă neutru. — Slăbiciunea ducelui de Orléans pentru domnişoara de Saint-Mesgrin. — Mînia lui împotriva marchizului de Jarzé. — Călătoria ducelui şi a ducesei de Orléans la apele din Bourbon. — Firea ciudată a acestei ducese. — Portretul ei şi al ducelui de Orléans. — Primirea rece pe care i-o face regina ducelui de Harcourt, după ce acesta s-a înapoiat din Catalonia. — Reîntoarcerea la Paris a doamnei de Longueville. — Persoana sa preocupă aproape toată Curtea. — Legătura ei cu contele de Marcillac. — Portretul acestuia. — Motivele răcelii reginei faţă de ea. — Situaţia strălucită a Franţei în acea epocă. — Ambasada Danemarcei. — Portretele ambasadorului şi al soţiei sale. — Capacitatea şi activitatea cardinalului. — Cusururile sale. — Duşmanii asediază Armentières. — Neliniştea reginei în legătură cu acest asediu. — Încetineala calculată a ducelui de Orléans de a reveni la Curte. — Atenţiile ducelui de Orleans

față de doamna de Montbazon. — Discuții între Mademoiselle și prințesa de Condé privind privilegiile etichetei.

Capitolul XVI 300

1647. — Neîncrederea înnăscută a lui Mazarin. — Probitatea doamnei de Motteville i se pare suspectă. — Neliniștea reginei. — Cucerirea orașului Lens. — Armata franceză față în față cu oștile dușmane. — Cardinalul interzice bătălia. — Ridicarea asediului de la Lérida. — Satisfacția pe care au avut-o unii, auzind această veste. — Starea de epuizare a Franței, în acea epocă. — Mazarin bănuit că n-ar fi vrut să încheie pace. — Dușmanii asediază Landrecies. — Spaima Curții. — Toți pleacă le oaste. — Dușmanii refuză să se bată. — Generalul de Rantzau cucerește Dixmunde, iar mareșalul de Gassion orașul La Bassée. — Murmure împotriva cardinalului. — Mai mulți nemulțumiți sînt exilați. — Scurta ședere a Curții la Dieppe. — Atașamentul locuitorilor de aici, față de rege. — Reîntoarcerea Curții la Paris. — Boala ducelui de Anjou. — Portretul acestui tînăr prinț. — Opoziția Parlamentului la impozitul pe mărfuri. — Discuția de la Palatul Regal în legătură cu acest lucru.

Capitolul XVII 326

1647. — Sosirea la Curte a tinerelor Mancini. — Portretul lor. — Curtenia contelui de Nogent. — Soția sale prezintă reginei, pe surorile Mancini. — Prefăcuta indiferență a cardinalului față de nepoatele sale. — Prezicerile mareșalului de Villeroy, în legătură cu ele. — Familia Mazarin, rău văzută la Roma. — Asprimea reginei față de mareșala de Schomberg. — So-

sirea în Franța a landgrafului de Hessa. — Plecarea reginei la Fontainebleau (15 septembrie). — Resentimentele lui Mazarin împotriva doamnei de Motteville. — Regina o consolează. — Dreptatea Anei de Austria. — Evlavia ei îl deranjează pe Mazarin. — Urmările supărătoare ale slăbiciunii ei față de cardinal. — Abilitatea cardinalului. — Acesta îi îngăduie lui Châteauneuf s-o viziteze pe regină la Fontainebleau. — Gîndurile ambițioase ale lui Châteauneuf. — Lucrurile se restabilesc în armată. — Asediul de la Lens. — Boala ducelui de Anjou. — Regina vine la Paris să-l vadă. — Apoi se reîntoarce la Fontainebleau. — Nădejdea iscată în sufletele curtenilor de boala ducelui de Anjou. — Tînărul prinț se însănătoșește. — Discuția plăcută a ducelui de Orléans, cu regina.

Capitolul XVIII 343

5 octombrie. — Moartea mareșalului de Gassion la asediul de la Lens. — Stima pe care a inspirat-o tuturor. — Moartea lui la Feuillade. — Neînțelegerile dintre marele Condé și mama sa. — Prințul de Galles îi vizitează pe rege și pe regină, la Fontainebleau. — Reîntoarcerea Anei de Austria la Paris. — Balul dat în cinstea landgrafului de Hessa. — Cucerirea orașului Dixmunde de către dușmani. — Motivul urii lui Mazarin față de Gassion. — Mareșalul de Gramont îl înlocuiește pe prințul de Condé, în Catalonia. — Perfida răzbunare a lui don Juan de Austria. — Această răzbunare duce la revolta orașului Neapole. — Regele se îmbolnăvește (în 10 noiembrie) de vărsat. — Ana de Austria e mult mai neliniștită din pricina acestei boli decît fusese din pricina bolii micului duce de

Anjou. — Pericolul în care s-a aflat regele, mîhnirea cumplită a reginei. — Calităţile tînărului rege. Vindecarea sa. Atitudinile cu totul diferite ale ducelui de Orléans şi ale prinţului de Condé, în timpul bolii regelui. — Mazarin izbuteşte să-l atragă pe abatele de la Rivière de partea sa. — Regina are febră. — Masacrarea, de către napolitani, a şefului lor, Toralte. — Ambasadorul Franţei le făgăduieşte ajutor, în numele regelui său. — Ei îl cer ca şef pe ducele de Guise. — Firea plină de cavalerism a acestui prinţ. — Domnişoara de Pons visează să ajungă regină a Neapolelui. — Fericita debarcare a ducelui de Guise, în acest oraş. — Entuziasmul napolitanilor faţă de duce care cucereşte oraşul Averse. — Ana de Austria petrece Crăciunul la Val-de-Grâce. — Vindecarea regelui readuce la Curte doamnele care plecaseră ca să nu se molipsească. — Proasta stare de spirit de la sfîrşitul anului 1647.

Capitolul XIX 362

1648. — Plecare flotei spre Neapole. — Domnişoara de Pons la mănăstirea Sainte-Marie. — Negustorii din Paris îi insultă pe fiul superintendentului şi pe primul preşedinte. — Răzmeriţa raportorilor din Consiliul Statului. — Consiliul ţinut la regină cu această ocazie. — Agitaţia burghezilor (11 ianuarie). — Desfăşurarea trupelor în Paris. — Regele se duce la Parlament (15 ianuarie). — Discursul cancelarului despre nevoile Statului. — Discursul viguros al lui Omer Talon. — Spiritele se încing. Sărăcia de la Curte. — Rezistenţa raportorilor în faţa unui edict. — Parlamentul acceptă opoziţia lor (20 ianuarie). — Nemulţumirea reginei. — Veşti

proaste de la Neapole. — Ducele de Orléans şi prinţul de Condé o sprijină pe regină. — Curtea în timpul postului. — Murmure împotriva lui Mazarin. — Olandezii încheie pace cu Spania. — Mazarin îşi încredinţează nepoatele, doamnei de Senecé. — Portretul acestei doamne. — Rezistenţa Parlamentului. — Regina pleacă la Chartres (23 martie). — Mareşalul Du Plessis-Praslin, preceptorul micului Monsieur. — Porunca dată consilierilor de Stat de a îndeplini şi funcţia de raportori. — Unirea Camerelor Parlamentului împotriva Curţii.

Capitolul XX 380

Aprilie, 1648. — Uniunea dintre prinţul de Condé şi ducele de Orléans. — Destituirea contelui d'Avaux. — Napolitanii aţiţaţi împotriva ducelui de Guise. — Ducele îi readuce de partea lui. — Scrisorile sale către regină şi către cardinal, în favoarea domnişoarei de Pons. — Annese tratează cu Spania. — El îl introduce pe don Juan în Neapole. — Ducele de Guise e luat prizonier. — Insuccesul expediţiei din Neapole. — Ducele de Guise, considerat prizonier de război. — Purtarea nedemnă a domnişoarei de Pons. — Arestarea lui Saujeon. — Doamna de Motteville contribuie la împăcarea cu ducele de Orléans. — Regina o primeşte foarte rece, pe Mademoiselle. — Saujeon pus în libertate. — Botezul micului Monsieur. — Ducele de Beaufort fuge din închisoarea din Vincennes.

Capitolul XXI 392

3 iunie 1648. — Ana de Austria îi vizitează pe regina Angliei şi pe ducele de Orléans. — Parlamentul se adună, deşi Ana de Austria îi

interzisese acest lucru. — Hotărîrea de joncțiune casată printr-o hotărîre a Consiliului (10 iunie). Parlamentul deliberează asupra casării hotărîrii de joncțiune. — O nouă hotărîre a Consiliului. — Concesiile lui Mazarin. — Parlamentul devine din ce în ce mai îndrăzneț.

Capitolul XXII 414

Continuarea dezbaterilor dintre Curte și magistrați. — Bătălia de la Lens. — Incidentele din acea zi (20 august 1648). — Arestarea magistraților Broussel, Blancmesnil și Charton. — Baricadele din Paris. — Primul președinte al Parlamentului, constrîns de popor, cere eliberarea lui Broussel. — Mînia reginei și vorbele împăciuitoare ale lui Mazarin. — Eliberarea lui Broussel. — Mîhnirea reginei și a cardinalului. — Hotărîrea Parlamentului de a înlătura baricadele. — Potolirea răzmeriței.

Capitolul XXIII 429

1648. — Nemulțumirea coadjutorului. — Ambiția secretă a ducelui de Orléans. — Răzbunarea spaniolilor, la Neapole. — Boala ducelui de Anjou. — Politica moderată a cardinalului. — Condé rănit, în fața orașului Furnes. — Curtea se retrage la Ruel. — Arestarea lui Chavigny. — Parlamentul cere reintoarcerea regelui și schimbarea lui Mazarin. — Sosirea lui Condé la Paris. — Curtea pleacă la Saint-Germain. — Monsieur și Condé propun magistraților o conferință. — Aceștia cer eliberarea lui Chavigny. — Doamna de Vendôme cere protecția magistraturii împotriva lui Mazarin.

Capitolul XXIV 443

1648. — Afacerile Spaniei şi ale Portugaliei. — Mazarin încearcă în zadar să negocieze pacea cu Spania. — Şedinţa de Consiliu, din trăsura reginei. — Prinţul de Condé şi ducele de Orléans încep să încline către Parlament. — Comedia jucată în şedinţa de Consiliu. — Mîhnirea regentei de a fi obligată să cedeze în faţa Parlamentului. — Ducelui de Orléans i se naşte o fiică. — Coadjutorul, Châteauneuf şi Chavigny bănuiţi că agită din nou spiritele. — Hotărîrea Parlamentului de a micşora impozitele. — Regina e obligată să facă noi concesii. — Pacea cu magistratura. — Chavigny este eliberat. — Profunda nemulţumire a reginei.

Capitolul XXV 467

1649. — Reîntoarcerea la Curte a ducesei de Vendôme. — Situaţia anarhică a Franţei. — Ana de Austria, de comun acord cu ducele de Orléans şi cu prinţul de Condé, se decide să scape de jugul Parlamentului. — Hotărîrea ei de a părăsi Parisul. — Regina fuge în toiul nopţii şi se refugiază la Saint-Germain (în noaptea de 5 spre 6 ianuarie). — Mînia parizienilor. — Doamna de Motteville nu mai cutează să iasă din casă. — Parlamentul ordonă burghezilor să se înarmeze. — Regenta porunceşte să se înfometeze capitala. — Parlamentul îl declară pe Mazarin, duşman al Statului. — Doamna de Motteville, urmărită de mulţimea furioasă, se refugiază la Luvru. — Ducele de Elboeuf, numit general al armatei Parlamentului.

Capitolul XXVI 430

1649. — Blocada Parisului. — Prințul de Conti e ales generalisim. — Mînia lui Condé împotriva fratelui și surorii sale. — Doamna de Longueville, la Primărie. — Bastilia se predă frondeurilor. — Parlamentul ridică și el o oaste. — Raritatea alimentelor în capitală. — Poltroneria parizienilor. — Doamna de Longueville naște la Primărie. — Moartea fiului doamnei de Rohan. — Inundațiile din Paris. — Regina vrea pace, Condé vrea război. — Ducele de Beaufort introduce un convoi cu care cu grîu, în Paris.

Capitolul XXVII 499

1649. — Cucerirea orașului Brie-Comte-Robert de către trupele regale. — Arestarea mareșalului de Rantzau. — Discuțiile de la Ruel. — Parlamentul îl exclude pe Mazarin. — Vînzarea mobilelor și a bibliotecii lui Mazarin. — Revolta și căința lui Turenne. — Pacea încheiată la Ruel, e blamată și de curteni și de frondeuri. — Pretențiile exagerate ale generalilor Frondei. — Contele și contesa de Maure. — Arhiducele chemat în Franța de către prințul de Conti, doamna de Longueville și coadjutor. — Vînzarea mobilelor cardinalului continuă.

Lector: CORNEL POPESCU
Tehnoredactor: CONSTANȚA VULCĂNESCU

Apărut: 1981. Bun de tipar: 21.I.1981. Format: 32/70×108. Coli tipo: 16,5. Coli ed: 26,97.

Comanda nr. 713
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, — București
Republica Socialistă România

Vol. I-II Lei 30